

3 1761 0461113 4

Presented to the
LIBRARY of the
UNIVERSITY OF TORONTO
by
SAM SIMCHOVITCH

Faint, illegible text at the top of the page, possibly a header or title.

DECLARATION OF INDEPENDENCE

When in the course of human events, it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, and to assume among the powers of the earth, the separate and equal station to which the laws of Nature and of Nature's God entitle them, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impel them to the separation.

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable Rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness.

That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed, - That whenever any Form of Government becomes destructive of these ends, it is the Right of the People to alter or to change it, and to institute a new Government, laying its foundation on such principles and organizing its powers in such form, as to them shall seem most likely to effect their Safety and Happiness.

In the course of the present contest with Great Britain, we have seen the necessity of a more perfect Union, and we have accordingly declared our independence, and we have since that time maintained it with a firm and steady hand.

And now, in the face of the world, we declare our independence, and we solemnly swear that we will defend it to the last.

IN WITNESS WHEREOF, we have hereunto set our hands and seals, this fourth day of July, 1776.

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
1285 UNIVERSITY AVENUE
TORONTO, ONTARIO
M5S 1A5

על נהרות בבל

אן אויסגעצייכענטע קריטיק איבער רעליגיאָן פֿון גראַף דע וואַלני. איבער-
ועצט פֿון א. טאַנענבוים. ענטהאַלט 82 זייטען.
פֿרייו 5 פענס, אין אַמעריקא 10 סענס.

סימבאלישע פאסט קארדס

יערער פֿריינד פֿון אויפֿקלעהרונג דארף פֿערברייטען דיזע פֿראכטפֿאַלע
פֿאַסט קארדס, ווייל זיי וויינען דער בעסטער מיטעל פֿיר דער פֿראַפֿאַנאַדאַ.
די בעסטע רעדע ווירקט ניס אזוי גוט ווי איינע פֿון דיזע קאַרטלעך. ביז
יעצט וויינען ערשינען פֿאַלגענדע:

„ויברא אלהים את האדם בצלמו“, „הקב"ה מוונג ויוונים“, „רוסישע מיראַ-
ניי און דער קאַמפֿ פֿיר פֿרייהייט“, „ניקאָליי—דער מלאך השלום“, „הונג-
נער און לוקסוס“, חמשה הרוגי מלכות“, „די מענשהיים צווישען 2 נגבים“,
„דער איד אין דעם צוואַנציגסטען יאָרהונדערט“ און „לואי דער 16טער צו
ניקאָליי דעם לעצטען“.

זיי וויינע, זראַכטפֿאַל געדרוקט און קאַסטען ביליג 1 פעני יע ע.

האנאוואלאון

איינע פֿון מאַקסיס גאַרקיס בעסטע ערצעהלונגען. ענטהאַלט 72 זייטען.
פֿרייו 5 פענס. אין אַמעריקא 10 סענס.

דער בראדיאגא

אַ זעהר אינטערעסאַנטע ערצעהלונג פֿון בראַדיאָגע לעבען, פֿון מאַקסיס
גאַרקיי. פֿרייו 3 פענס, אין אַמעריקא 6 סענס.

דער מענש און זיין נשמה

אַ וויסענשאַפֿטליכע אַבהאַנדלונג איבער דעם וואָס מיר רופֿען נשמה פֿון
דר. אינגערטאָן. פֿרייו 3 הייפענס, אין אַמעריקא 3 סענס.

גאט, רעליגיאָן און מאראל

אַ קריטיק איבער רעליגיאָן פֿון פֿיליפֿ קראַנג. פֿרייו 2 פענס, אין
אַמעריקא 5 סענס.

גלויבען און פֿערנונפֿט

פֿון דושאַהן טעסליע. איינער פֿון די וואונדערבאַרסטע ביכער, וועלכער
ענטהאַלט אַ בריליאַנטע קריטיק איבער די ווידערשפֿריכע און אבער-
גלויבען פֿון דער רעליגיאָן, געשריבען פֿון אַ גלח העכער 2 הונדערט יאָהר
צוריק. אַזעלכעס, וואָס איז נאָך אין דער אידישער שפראַך ניס געווען.

אַלע בעשטעלונגען צו אַרעסירען

RADICAL PUBLISHING CO., 71, Manbury St., Spitafields, LONDON, E.

קאמפאני

פון דער

ראדיקאל פובלישינג קאמפאני.

עדעלשטאדט'ס שריפטען

די לאַנדאָנער אויסגאַבע פֿון עֶדעלשטאָדט'ס ריהרענדע סקיצען איז יעצט פֿיעל שעהנער ווי די פֿריהערדיגע. אויך איז יעצט צוגעגעבען אַ נייע סקיצע „מיוויק“. פֿרײַו בלויו 5 פענס, אין אַמעריקא 10 סענס.

א פֿינפֿפֿאַכער מאָרד

דער פֿינפֿפֿאַכער מאָרד איז קיין שונד ראָמאַן נאָר אַ העכסט בעלעהרענדע שילדערונג פֿון דער אַרבייטער בעוועגונג, געשריבען פֿון אַ בעוואוסמען אַרבייטער פֿיהרער. פֿרײַו 4 פענס, אין אַמעריקא 10 סענס.

באוואווער'ס בילדער און געדאַנקען

איז יעצט פֿערנרעסערט געוואָרען אויף 64 זייטען און איז העכסט אַרטיסטיש געדרוקט אויף גוטען פּאַפֿיר. עס איז די שעהנסטע ווערק אין דער אידישער ליטעראַטור. פֿרײַו 5 פענס, אין אַמעריקא 10 סענס.

באוואווער'ס ליעדער און געדיכטע

אַ נייע זאַמלונג פֿון ליעדער, וועלכע זיינען בײַז איצט נאָך נייע געווען געדרוקט אין קיין בוכפֿאַרם. פֿרײַו 5 פענס, אין אַמעריקא 10 סענס.

באוואווער'ס פּאָעזיע און פּראָזא

אַ ביכעל פֿון 128 זייטען, ענטהאַלט צוזאַמען די „ליעדער און געדיכטע“ און „בילדער און געדאַנקען“. פֿרײַו 9 פענס, אין אַמעריקא 20 סענס.

זאלען זיך הבצנים מעהרען?

פֿעהריראַטעהע מענער וואָס ווילען נייע ליידען קיין צרות דעם גאַנצען לעבן, פֿרויען וואָס ווילען נייע קראַנק זיין דעם גאַנצען לעבען, זאַלען קויפֿען דעם ביכעל. עס וועט זיי אויסהימען פֿון אַרעמקייט, פֿון קראַנקהייט און פֿון אַלעם בײַז. פֿרײַו אין ענגלאַנד 1 פעני.

די מענשליכע ענטוויקלונג

אַ ווער בעלעהרענדע בראַשורע איבער רעליגיאָן פֿון דר. סאַקס נאָרדווי, פֿרײַו 1 פעני, אין אַמעריקא 3 סענס.

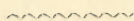
אינהאלט פֿון ערשמען טהייל.

זייטע.

3	פארווארט צו דער אידישער אויסגאבע		
	פארווארט צו דער ענגלישער אויסגאבע		
6	א קינד פון דער גהעטאI
31	יוסף דער טרוימערII
89	אוריאל אקאסטאIII
143	ברוך שפינאזאIV
181	דער טערקישער משיחV
239	דער בעל שםVI

א זיסער ניגון און א ברכה. ער, וועמעס לעבען האָט מיר געגעבען צו פֿער-
 שמעהן, אז דער גרעסטער מאָן איז ניט דער, וואָס וויצט אין רייך-פֿערפּוזמע
 פּאלאַצען, אַרומגערינגעלט פֿון אַדיומאַנטען, אָבגעהויט, בעוואַכט אין אַרומ-
 געשטראַהלט פֿון פֿאַלשען גלאַנץ, נאָר דער, וואָס רעדט פֿרעהליך מיט
 וויינע מיטמענשען אויף דעם מאַרק-פּלאַץ, עניוּות'דיג, אזוי ווי מען וואָלט
 איהם נאָר ניט אָבגעגעבען אזאַ כבוד, אַרעם, אזוי ווי קיינער וואָלט זיך
 נאָר אויף איהם ניט אומגעקוקט, נאָר געמליך בעלויבמען, אזוי אז אַ ליכט
 געהט אַרויס פֿון איהם, אַ ליכט, וואָס גיט די מענשען צו דערקענען די
 זיכטבאַרע געגענוואַרט פֿון גאָט.

ענדע פֿון ערשמען טהייל.

אזא איבערגעבענהייט צום צדיק, וועלכער פֿערנעהמט פֿאַר זיך די פֿער-
 עהרונג און די תפלות, וואָס געהערען צו גאָט. אַך! אז אַ בעוועגונג,
 וואָס האָט זיך אָנגעהויבען מיט אזא ריינעם שמרעבען, וועלכע איז פֿאַר
 מיין נשמה און פֿאַר דער נשמה פֿון אזוי פֿיעל אנדערע יונגע תלמידים
 געווען ווי דער שאַמען פֿון אַ גרויסען פֿעלו אין אַ הייסער גענענד; אז
 אַ לעהרע, וועלכע האָט פֿאַר דעם יונגען ישראל געפֿענט אַזעלכע גייס-
 טיגע אויסזוכטען אויף גאָט ברוך הוא, זאָל זיך ענדיגען אין אָט די שגעונות
 און קאַריקאַטורען!

וועה איז מיר! וועט עס תמיד אזוי זיין מיט דעם פֿאַלק ישראל?
 וועלען מיר כסדר אזוי אַרויסקריבען פֿון איין זומפ, כדי פֿון דאָס ניי צו
 זינקען אין אַן אנדערען? נאָר מיט אָט די ספקות, מיט אָט די צווייפֿלען
 מיינע טהו איך דעם בעל שם ווינציג כבוד אָן. מיט מעהר עניוה מוז
 איך אַזרטהיילען איבער די אנדערע, מיט מעהר בטחון אַרויסקוקען אין די
 צוקונפֿט און מיט מעהר התלהבות ווירקען אויף די יונגע לייט, וועלכע
 וואַקסען אויף אַרום מיר און פֿאַר וועמען דעם רבי'נס ליכט וועט נאָך אַ
 מאָל לייכטען. פֿון זייערשוועצען וויל איך דערמאָנען די נשמות, וועלכע ער
 האָט אָנגעצונדען צו אַ ריינערן פֿלאַם, זיי וויל איך דערצעהלען פֿון יענע,
 וועלכע האָבען אַזעקענוואָרפֿען זייערע שמעלען און זייער כבוד און גדולה
 צו פֿערשפּרייטען זיין תורה, ליידענדיג דערביי הונגער און שפּאַט. און
 לאַמיר דאָ ניט פֿערגעסען צו דערמאָנען דעם פֿריינד פֿון גערעכטיגקייט,
 רב לעמעל, וועלכער איז אַמאָל מיטגעגאַנגען מיט זיין ווייב צום בית דין,
 בעת זי האָט געהאַט אַ קלאַגע געגען איהר דיענסט-מיידעל.

"איך דאַרף דיר ניט האָבען, זאָלסט ריידען פֿאַר מיר," האָט זי
 ברוגזלאַך געוואָגט. "כ'קען אליין בעשמעהן מיין שמעמעל."

"ניין, ניט פֿאַר דיר געה איך צום בית-דין ריידען," האָט ער מיט אַ
 מילדען טאָן געענטפֿערט. "דאָס וויל איך טענה'ן פֿאַר דיין דיענסט — זי
 האָט קיינעם ניט, ווער עס זאָל זיך אָננעהמען פֿאַר איהר." און אויסברע-
 כענדיג אין אַ געוויין, האָט ער איבערגעוואָגט דעם פסוק פֿון איוב: "אם
 אמאם משפט עבדי ואמתי ברכם עמרי; ומה אעשה כי יקום אל." (זי
 האָב איך ווען פֿעראַכטעט דאָס רעכט פֿון מיין קנעכט און פֿון מיין דיענסט,
 ווען זיי האָבען זיך מיט מיר געקריגט? וואָס זשע זאל איך טהאָן, אז
 גאָט שמעהט אויף געגען מיר?).

אָט די וכדומה נאָך אַזעלכע זאַכען פֿון לומדים און פּראָסטע מענער
 האָפּ אַיך נאָך צו קענען אויפֿצייכענען פֿאַר די אירישע יונגע לייט. נאָר
 טעהר ווי אַלעס זאָל דער אַנדיינקען פֿון דעם בעל שם גופא זיין פֿאַר זיי

אין שפאס פלעגט ער זאָגען, אז דער מלאך הרפואה בעגלייט יעדען גוטען דאָקטאָר, ווען ער געהט צום הוליה. הגם ער האָט פֿאַר מיר אין די אויגען קיינמאָל ניט צוגעגעבען, אז ער קעמפֿט מיט שרים און מיט כשיף-מאכער, אהין בדרך משל, דאָך אזוי אין איהם געווען אַ וואונדערליכער כח, וואָס איז ניט געגעבען געוואָרען די מענשען, דער כח צו היילען און צו מילדערן דעם ווייטאָג דורך אַ בלויען ריהר, אזוי אַז — דערויף קען איך אליין עדות זאָגען — זיינע הענד, ווען ער פֿלעגט זיי אַרויפֿלייגען אויף'ן שטערן, זיינען געווען בכח צו היילען קאָפּ-ווייטאָג און פֿערטרייבען יעדע מרה-שחורה, איך וויל זאָגן אַננעהמען, אז אויך אין רב בער'ן איז געווען עפעס פֿון דער דאָזיגער געטליכקייט. נאָר בעת ווען דער בעל שם האָט זיין געטליכקייט בעהאַלטען הינטער זיין מענשליכקייט, האָט בער געשטרעבט דערצו, אונטער דעם מאַנטעל פֿון געטליכקייט צו בעהאַלטען זיין מענשליכקייט און צו פֿערשטאַרקען זיין מאַכט דורך כושרעקייט און אַלערליי קונץ-שטיק, כדי צו האָבען מעהר איינפֿלוס אויף די מענשען, זיי קענען בעסער בעהערשען און אַרויסקריגען פֿון זיי וואָס מעהר געלד פֿאַר זיינע ווייטערדיגע אונטערנעהם מונגען. פֿאַר מיר זיך איך פֿון זיין לעבענס-געשיכטע אַרויס פֿאַלגענדע לעהרע: אויב דער אמת איז ניט גרויס גענוג צו קענען אליין הערשען, זאָל ער אויך ניט הערשען דורך ליסטעקייט און קונץ-שטיק; וואָרים סוף כל סוף וועלען קומען מענשען, וואָס וועלען זיך בענוצען נור מיט דער כושר-רעקייט און לאָזען דעם אמת אָן אַ זייט, אזוי ווייניגסטענס איז דאָ געווען. ראשית דער בעל שם, דער ריינער צדיק, דאָן רב בער, דער וועלטליכער צדיק, און ענדליך אַ מחנה צדיקים, וואָס אַסך פֿון זיי האָבען נור פֿון דרום-סען געמאַכט דעם איינדרוק פֿון הייליגע, וואָרים זינט אונזער גרויסע סעקטע האָט זיך צושפּאַלטען און צושפּאַלמערט אין טויזענד קליינע סעקטען, וואָס יעדע איינע פֿון זיי האָט זיך איהר אייגענעם צדיק — וועלכער איז גרעסער פֿון אַלע אַנדערע און איז דער איינציג אמת'ער פֿערמיטלער צווישען גאָט און די מענשען, דער איינציגער קואַל פֿון גליקזעליגקייט און דער ברונגען פֿון גנאָד — און אזוי ווי יעדע סעקטע לאָזט איהר צדיק וואוינען אין אַ פּאַלאַץ (וואוהין זיי זיינען עולה לרגל אום יום טוב, ווי אַמאָל אין בית המקדש), איהם כריינגענדיג פּדיונות פֿון גאָלד און אַלערליי טייערע זאַכען, — איז עס קלאָהר, אז אָט די קלענליכע צדיקים מאַכען אליין די שפּאַלטונגען, כדי צו קענען האָבען כבוד און גדולה און פּראָפּיט, און דאָס האַרץ וויינט מיר נאָך מעהר אויף דער דאָזיגער אויסנוצונג פֿון מיניע חסידים, מחמת ס'איז דאָ אזוי פּיעל איבערגעפּיהרטע גומסקייט צווישען זיי, אזוי פּיעל זעלבסט-אויפּפּאַפּערונג פֿון איינעם צום צווייטען אין אַ זייט פֿון נייטה און

געוואָגט איהם צו פֿרענען, פֿאַרוואָס ער האָט ערלויבט דעם למדן רב בער אַרומצופֿאַהרען אַלס זיין פֿערטרעטער און גרינדען קהלות אין זיין נאָמען. „מחמת,“ האָט ער געענטפֿערט און שעהנע און פשוט'ע ווערטער, „כ'האָב איינגעזעהן, אַז איך האָב געזינדיגט דערמיט, וואָס עס-הארצות און גוטע מדות זיינען ביי מיר געווען איינס און דאָסזעלבע. אויך צווישען די לומדים זיינען דאָ גוטע מענשען, — מענשען, וואָס זייערע הערצער זיינען פֿערדאָרבען געוואָרען דורך זייער שכל. בער איז געווען אַזאָ איינער, און אַזוי ווי ער האָט אַ גרויסען נאָמען צווישען די לומדים, האָב איך איינגעזעהן, אַז די לומדים, וועלכע וואָלטען זיך ניט צוגעהערט צו אַ פשוט'ן מאַן, וועלען זיך צוהערען צו איהם.“

גו, איידער איך זאָג נאָך וואָס עס איז מכח דעם, זאָלען אַט די ווער-טער פֿון'ס בעל שם זיין אַ מוסר פֿאַר זיינע אונזוירדיגע אָנהיינגער, וועלכע פֿעראַכטען די לומדים, בעת ווען זיי אַליין זיינען אפילו ניט פֿרום, און בע-ריהמען זיך ניט זייער עס-הארצות, אַקוראַט ווי דאָס וואָלט געווען אַ גאָ-ראַנטיע פֿאַר ליכטיגקייט. נאָר בנוגע צו רב בער'ן, וויל איך גאַנץ דרייסט אַרויסזאָגען, אַז עס וואָלט געווען בעסער פֿאַר דער וועלט און פֿאַר דעם בעל שם'ס לעהרען, ווען איך וואָלט אויסגעקליבען געוואָרען, זיי איבערצו-געבען די מענשען, וואָרים בער האָט פֿון'ס רבי'נס לעבעדיגען אימפּולס גע-מאַכט אַ תורה און אַ גלויבען, וואָס איז ביסלאַכזוויי געוואָרען פֿערגליווערט און טויט. ער האָט איינגעאַרדענט זיינע אָנהיינגער דורך אויסערליכע ציי-ענעם — אַ ליאַרעמדיגען דאוונען, טבילות, שבת'דיגע מלבושים און דער-גלייכען — אַזוי אַז דער גייסט איז אָבגעשטאָרבען און די סימבאָלען זיינען געבליבען, און אַזונד זיינען צווישען די צעהנדליגע טויענדער, וואָס רופֿען זיך חסידים און וואַרפֿען זיך אַרום ביים דאוונען און טראָגען די ווייסע קליי-דער און מאַכען די אַלע צערעמאָניעס, ניטאָ קיין צעהן אפילו, וואָס האָבען די מינדעסטע השגה פֿון'ס רבי'נס תורה, וואָרים גייסט איז שוועבענדיג און פֿליהט אַוועק, נאָר סימבאָל איז דויערהאַפֿטיג און ווערט אין דער רעליגיאָן איבערגעגעבען פֿון דור צו דור. אָבער די גרעסטע פֿעלשונג איז געקומען פֿון דער צדיקים-לעהרע, אפשר איז בער געווען גערעכט מיט זיין לאַנגיק, אַז אויב גאָט, ווי דער רבי האָט געלערענט, איז אין אַלצדינג, דאָן איז אין געוויסע אויסערוועהלטע מענער פֿאַרהאַן אַזוי פֿיעל פֿון איהם, אַז זיי זיינען אַליין געטליך. איך צווייפֿעל ניט, אַז דער בעל שם גופא איז געווען גאָהענט צו געטליכקייט, הגם ער האָט זיך ניט אויסגעגעבען פֿאַר אַ בעל מופת און פֿלעגט זאָגען, אַז די הייליגנען זיינע, וועלכע ער האָט דורכגעפֿיהרט, זיינען געווען נור צו פֿערדאַנקען זיינע קענטענישען אין קרייטיכער און וואַרצלען.

ווי אין דער אַבטהיילונג פֿון ליעבע. "זעהר פֿיעל האָט אייך דער בעל שם געהאַט צו ליידען אין די דאָזיגע אנגעהויבע צייטען דורך זיין מיטגעפֿיהל פֿאַר די יסורים פֿון'ס לאַנד פֿוילען אין זיין ברודער-קרענ, ווען די קאַזאַ-קען האָבען אױפֿגעהאַנגען אינאיינעם אַ פֿרייַן אַ אידען, אַ מאַנאַך און אַ הונד, מיט דעם אױפֿשריפֿט: "אַלע זיינען גלייך". ניט קוקענדיג דערויף וואָס אָט די קאָזאַקען און שפּעטער די טערקען, וועלכע האָבען אונטער דעם אווסרייך, אַז זיי זיינען פֿוילען'ס פֿריינד, פֿערזוסטעט זיינע דרום-פֿראַווינצען, — ניט קוקענדיג דערויף וואָס זיי האָבען גיכער געהאַלפֿען איידער געשטערט זיינע אָנהיינגער דערמיט, וואָס זיי האָבען פֿערטריבען זייערע פֿערפֿאַלגער, דאָך איז דעם בעל שם'ס האַרץ געווען פֿול מיט רחמנות צו אַלעמען גלייך — הינט, מאַנאַכען, פֿריצים און אידען, נאָר ווי ער האָט ניט געליטען, האָט אָבער דער קלאָהרער, ערנסטער כּטחון אין גאָט ניט אױפֿגעהערט אַראַבצושטראַהלען פֿון זיין געזיכט. אפילו אויף זיין טויטענבעט האָבען איהם די ררוי הויפט גוטע מרות ניט פֿערלאָזען. וואָרים קיין מענש האָט ניט געקוקט מיט מעהר כּטחון דעם מראַך המות אין די אויגען, אָדער מיט מעהר פֿייער ערוואַרט דאָס צונויפֿגיסען זיך מיט דער געטלויכקייט. און וואָס איז שייך צו זיין עניוה, טאָ זיינען זיינע לעצטע ווערטער פֿאַר'ן טויט געווען: "אַה פּוסטע גאווה! פּוסטע גאווה! אפילו אין דער דאָזיגער לעצטער שעה פֿון מיין לעבען סמייעסט דו נאָך צוצור-טרעטען צו מיר מיט דיניע נסיונות. "בערעכען פֿאַרט ישראל, וואָס פֿאַר אַ גרויסע לוויה דו וועסט האָבען, וואָרים דו ביסט דאָך געווען אזוי קלוג און אזוי גוט." אַה פּוסטע גאווה, פּוסטע גאווה! וועה צו דיר!"

הגם איך בין זיין איידים און בין געווען מיט איהם אין אָט דער לעצטער שעה פֿון זיין לעבען, דאָך איז ידוע פֿאַר אַלעמען, אַז ניט איך, נאָר רב בער איז פֿון איהם בעשטימט געוואָרען אַלס זיין נאָכפֿאַלגער. וואָרים כאָטש מיין בעקאַנטשאַפֿט מיט'ן בעל שם האָט ניט געקענט פֿער-גרעסערן מיין בעוואונדערונג פֿאַר זיין הויפט-תלמיד, דאָך האָב איך דעם רבי'ן קיינמאָל ניט אַרויסגעוואַגט מיין פֿולע מיינונג וועגען דעם; וואָרים ער האָט מיר תיכף אין אָנהויב געגעבען צו פֿערשטעהן, אַז די אנדערע זייט פֿון עניוה איז, אַז אַ מענש זאָל האָבען אַ הויכע מיינונג וועגען זיין מיט-מענשען. "ווער עס האָט ליעב דעם פֿאַמער, גאָט, דער וועט איך ליעב האָבען די קינדער."

נאָר אזוי ווי ער האָט ניט געוואַלט וויסען סתם פֿון לערנען לשם לערנען, ווען עס פֿיהרט ניט צו דעם אונגענדליכען ליכט, האָב איך זיך

האָט דער צווייטער קאָקעטירט מיט די קריסטען. דערפֿון האָבען זיך גענו-
מען יענע עפֿענטליכע שמרטייטיגקייטען, וואָס די קריסטען האָבען אַרויס-
גערופֿען, און אין וועלכע די פֿראַנקיסמען האָבען געקעמפֿט מיט די
תלמודיסמען; און אזוי ווי די פֿראַנקיסמען זיינען אָנערקענט געוואָרען אַלס
די זיעגער, האָבען זיי געהאט דאָס פֿערגינגען צו זעהן, ווי מען קאָנפֿיס-
קירט די הייליגע ספרים פֿון די רבנים, ווען טויווענד גמרות זיינען אַרייַנ-
געוואָרפֿען געוואָרען אין אַ גרוב און דורך דעם תליון אין קאָמעניץ פֿער-
ברענט געוואָרען, האָט דער בעל שם פֿערגאַסען טרעהערען און געהאַלטען
דעם תענית, וואָס מען האָט גוזר געווען צוליב דער פֿערברענונג פֿון דער
תורה. וואָרים ניט קוקענדיג אויף דעם אָבשטויס, וואָס ער האָט געהאַט
פֿאַר דעם שמן'ס פֿלאַנטערס אין תלמוד, האָט ער געהאַלטען, אז די גמרא
שטעלט פֿאַר מיט זיך די תורה שבעל פה, וואָס אין איהר דריקט זיך
אויס די כסדר'דיגע אינספּיראַציע פֿון די גדולי ישראל, און אז בויען נור
אויף'ן תנ"ך אַליין, וואָלט נעהייסען פֿערעהערען אַ מומיע, אַ פֿערשטיינערטע
רעליגיאָן. ניט ווייניגער עגמת נפש האָט איהם פֿערשאַפֿט דער זכות פֿון
די תלמודיסמען און די פֿראַנקיסמען אין דעם לעמבערגער דאָס, ווען די
פוילישע פּריצים און די בירגער האָבען זיך געקויפֿט איינטרויס-קארטען
פֿאַר הויכע פּריזען. „דעם שמן און ניט גאָט ווערט געדיענט דורך רעלי-
גיעזע מחלוקות“, האָט דער בעל שם געוואָגט. און ווען די פֿראַנקיסמען
האָבען זיך ענדליך גע'שמד'ט אין זייערע טויווענדע און זייער משיח, אָנגע-
טהאָן אין גלענצענדע טערקישע קליידער, איז אַרייַנגעפֿאַהרען אין שטאָרט
אין אַ וואָגען, געשפּאַנט צו זעקס פֿערד און אַרומגערינגעלט פֿון אַ מער-
קישער וואַך, האָט דער דאָזיגער סוף דעם בעל שם פֿערשאַפֿט מעהר
פֿערגינגען איידער צער. נאָך דערנאָך, אז אָט די אידישע קאָנפֿליקען האָט
געטראָפֿען דאָס אונגליק און זיי זיינען געטריבען געוואָרען דערצו צו שמעתן
ביי די כהירען פֿון די קירכען און בעמלען, נאָכדעם ווי די פוילישע
אינקוויזיציע האָט אַרייַנגעזעצט פֿראַנק'ן אין תּפּיסה, — איז דער בעל שם
געווען דער איינציגער, וועלכער האָט זיך אָכגעוואָגט דערפֿון זיי צו טאָר-
לען דערפֿאַר, וואָס זיי האָבען נאָך אַלץ מיט ביינקעניש געקוקט צום
„טויער פֿון רוים“, ווי זיי האָבען אויף אַ מיסטישען אופן אָנגערופֿען דעם
משענסטאַבאָווער קלויסטער, וואו פֿראַנק איז געלעגען איינגעשפּאַט. אין
ווען זייערע שונאים האָבען געוואָגט, אז זיי האָבען איצט געפֿונען זייער
כשר פֿערדיענטען שכר, האָט דער בעל שם געוואָגט: „ניטאָ קיין אָבטהיי-
לונג אין הימעל, וואו די נשמה האלט זיך אויף אַ קירצערע צייט, ווי אין
דער אָבטהיילונג פֿון שכר, און קיין אָבטהיילונג, וואו זי פֿערבריינגט ליינגער,

דער בעל שם האָט געהאַלטען פֿאַר דער ערשטער פֿון די דריי הויפט
נוטע מרות — דאָן וואָלט ער עס נישט בעטראַכט פֿאַר אַזאַ סכּנה נפשות
צו זאָגען אַמאָל אַ ליגען; וואָרים ווער קען גאָר צווייפלען, אז אין איהם
איז געווען מעהר נייטיגער שטאַלץ איבער זיין אייגענעם כבוד, איידער
ריינע לעבע צום אמת? און וואָלט ער פֿראַקטיצירט די צווייטע פֿון די
הויפט מרות — ב'ט חוץ —, דאָן וואָלט ער געוואוסט, אז גאָט קען מוחל
זיין אַ מענטשען זאָגאר פֿאַר דער עבירה פֿון ליגען זאָגען אויך. און וואָלט
ער געהאַנדעלט לויט דער דריטער הויפט מדה — ה'ת להבות — דאָן
וואָלט ער זיך נישט בעגרענעצט אויף איין מצוה, אי דאָס נאָך אויף אַ „לאו“
— נישט צו זאָגען קיין ליגען, וואָרים דאָרט וואו עס ברענט אַ לעבעדיגער
פֿלאַם אין האַרצען, כאַפט ער אַרום אַלעס צוגלייך.

„דענען גאָט געפֿינט אין זיך אַליין זיין שכר, אין זיך אַליין זיין איי-
גענע פֿרייד,“ האָט דער בעל שם געזאָגט. „קיין מענטש זאָל זיך נישט אָב-
ליגען בלויז דערויף, ווי אזוי נישט צו טהאָן קיין עבירה: זיין טאָג זאָל
אויסגעפֿילט ווערן מיט פֿרעהליכען גאָטעס-דענענט.“ די משיח'ס-צייטען,
האָט ער געלערנט, וועלען זיין דאָן, ווען יעדער מענטש וועט טהאָן וואָס
אין גוט און גערעכט פֿון'ס בלויזען נאָטירליכען טריעב, נישט האַבענדיג אין
זינען אפילו, אז ער האַנדעלט גערעכט, אַ פֿשיטא שוין זיך נישט האַלטען
נרוים דערמיט, וואָרים קיינער איז נישט שטאַלץ דערמיט, וואָס ער געהט
אָדער ער שלאָפֿט. דאָן וועט די גערעכטיגקייט פֿערקערפֿערט ווערן אין
דער וועלט, אין דער כּח פֿון דער קליפה וועט ענדליך זיין געבראַכען, און
יעדער מענטש וועט קענען מאַכען הימלישע יחודים און עליות הנשמה.

פֿיעל יסורים האָט דער בעל שם געליטען אין די יאָהרען, וואָס איך
בין געווען מיט איהם. אָרעמקייט און רדיפות זיינען אַפֿט געווען זיין טהייל,
און ווי שטאַרק זיין ווייב'ס טויט האָט איהם פֿערוואַנדעט דאָס האַרץ,
האָב איך שוין פֿריהער דערמאָנט. אָבער די גרעסטע יסורים האָט איהם
פֿערשאַפֿט די אויפֿלעבונג פֿון דער שבת-צביו אישער אפיקורסות דורך
יעקב פֿראַנק. דער דאָזיגער פֿראַנק, וועלכער איז אַלע וויילע געווען
עפעס אַנדערש, אַ טערק, אַ איד און אַ קאָמאָליק, האָט געשפּיעלט די
דאָלע פֿון שבתאי צביו'ס נאָכפֿאַלגער, אַלס משיח; ער האָט געהייסען זיינע
אָנהיינגער, ווי זאָלען איהם רופֿען דער הייליגער האַר, און שפעטער האָט
ער אַרויסגעפֿיהרט זיין שעהנע טאַכטער חוה, ערקלעהרענדיג, אז זי איז
די ווייבליכע גאָטהייט. פֿיעל דערפֿון, וואָס מיין זיידע האָט מיר דערזעהלט
ווענען דעם ערשטען „משיח“ איז אַצונד ווידערהאַלט געוואָרען, מעהר נישט
פונקט ווי דער ערשטער האָט זיך פֿעריבנדען מיט די מחמד'אָנער, אזוי

דעם גאַנצען וועלט-אל! בענייענדיג מאָג טעגליך דאָס שעפֿפֿונגס-ווערק און אַז די וועלט ווערט מחמת דעם מאָג-טעגליך געמליך בעלעכט ווי די תורה און איינס וואָרפט זיין ליכט אויף דאָס אַנדערע. די תורה שבכתב, דאָס געשריבענע געזעץ מוז אין יעדען דור פֿערטייטשט ווערן לויט דער הער-שענדער אייגענשאַפֿט פֿון גאָט — וואָרים גאָט הערשט אין יעדען דור דורך אַן אַנדער אייגענשאַפֿט: אַמאָל דורך זיין ליעבע, אַן אַנדער מאָל דורך זיין מאַכט און דאָן ווידער דורך זיין שעהנקייט. „ניט די צאָהל פֿון די מצוות, וואָס מיר זיינען מקיים, בריינגט אונז צו דער פֿעראייניגונג מיט גאָט,“ האָט דער בעל שם געזאָגט; „אין מצוה, וואָס ווערט מקיים אין ליעב-שאַפֿט און מחמת ליעבשאַפֿט צו איהם, ווירקט פֿונקט אזוי פֿיעל, אזוי ווי אַלע מצוות וואָלטען מקיים געוואָרען.“ אָבער דאָס הייסט ניט, אַז די אַנדערע מצוות דאַרפֿען ניט אָנגעהיט ווערן, ווי אַ טהייל האָבען גערונג-גען; אויך ניט אַז אין מצוה זאָל געמאַכט ווערן פֿאַר דעם מיטעלפֿונקט פֿון'ס גאַנצען לעבען, ווי אַנדערע האָבען געטהאָן. ס'איז אמת, אַז דער צדיק, וואָס האָט אָנגעגעבען זיין לעבען, צו העלפֿען זיין פֿריינד'ס אָדער פֿיינד'ס עזעל, בעת ליגענדיג אונטער דער משא, כדי מקיים צו זיין די מצוה פֿון „עוב תעוב עמו“ (שמות, כ"ג, ה'), — אַז אַט דער צדיק איז ווערטה מען זאָל איהם בעוואונדערן. (דאָס איז געווען מיין אייגענער תלמיד, וועלכער האָט אויף אַזא אופן געוואָלט פֿייערן דעם אַנדינקען אָן די געשעהענישען ביין מיין ערשטען צונויפֿטרעפֿען זיך מיט'ן בעל שם.) און דאָך, יענער צדיק, וואָס האָט זיך פֿאַרגענומען זיין לעבען לאַנג קיין ליגען, אפילו דעם מינדעסטען, ניט צו זאָגען, איז דורך דעם נאָך געקומען צו אַ גרעסערער עבירה. וואָרים ווען ער איז געוואָרען אזוי בעריהמט, אַז די רעגירונגס-בעאַמטע אפילו האָבען איהם אָנגעגעבען כבוד, און ווען די אידען פֿון זיין שטאָרט זיינען אָנגעקלאָגט געוואָרען פֿאַר שמוגלעריי, האָ-בען דיוועלבע בעאַמטע ערקלעהרט, אַז זיי זיינען גרויס צורוקצוציהען די קלאַגע, אויב דער הייליגער מאַן וועט זאָגען, אַז זיינע ברודער זיינען אונ-שולדיג. ער האָט זיך אַלואַ געפֿונען אין אַ שרעקליכער לאַגע און ער האָט מתפלל געווען צו גאָט, ער זאָל איהם ראַטעווען פֿון דער צרה, אָנשיקע-דיג אויף איהם דעם טויט. און מערקווירדיג! אַז די לייט זיינען געקומען איהם געהמען אין געריכט אַרײַן, האָבען זיי איהם געפֿונען טויט, אָבער אַן אמת'ער נאָכפֿאַלגער פֿון בעל שם וואָלט געמוזט זיין גרויס לשם האמת עדות צו זאָגען אפילו געגען זיינע ברודער, און לויט מיין בעשיידענעם אור-טהייל איז זיין טויט ניט געווען קיין ערלייונג, נאָר אַ שמראָף פֿון אויב'ען, נאָך מעהר: וואָלט דער צדיק געלעבט מיט עניוּות — וואָס

גדולי ישראל, די תנאים און אמוראים און אלע די, וועלכע האָבען גע-
 שטרעבט דערצו צו בריינגען די מלכות השמים, גאָט'ס קעניגרייך אויף
 דער ערד, אזוי אז גאָט און די בריאה, די שעפפונג זיינע זאָלען זיין איינס,
 און משיח זאָל קענען קומען און דער געטליכער פֿריערען זאָל זיך פֿער-
 שפרייטען איבער דער גאנצער וועלט. און אז ער האָט מתפלל געווען און
 געוויינט אויף די זינד פֿון זיין פֿאָלק, האָט זיך די נשמה זיינע אויפגעהוי-
 בען אין די הימלישע וועלטען און דאָרט האָט זי געפֿיהרט אַ געשפרעך
 מיט די הייליגע, אָבער דאָס האָט איהם ניט געמריבען צו פוסטער גאווה,
 ווי יענע, וועלכע בעהויפטען היינט, אז זיי מאַכען עליות נשמות, אַ פֿע-
 הינקייט, צו וועלכער איך האָב — ליידער — נאָך קיינמאָל קיין זכיה ניט
 געהאָט. און אז ער האָט זיך אומגעקעהרט צו דער ערד האָט זיך דער
 בעל שם אויפגעפֿיהרט ווי אַן איינפֿאַכער מענש, וועלכער האָט קיינמאָל
 ניט פֿערלאָזען זיין געבורטס-דערפֿעל. די איצטיגע הימעלס-וואַנדערער
 טאכען כלומר'שט דעם איינדרוק, אז זיי פֿעראַכטען אָט די נידעריגע
 וועלט. יא, אַ טהייל פֿון זיי פֿערלירען זאָגאר אין זייער איינגעבילדעטער
 גאווה דעם פֿערשטאַנד און זאָגען, אז זיי זיינען שוין אַרויף אויף'ן הימעל
 און זיינען שוין ניט מעהר קיין שטערבליכע מענשען. דער בעל שם האָט
 באמת געהאָפֿט ביי זיין לעבען אַרויפֿצוגעהן אויף'ן הימעל ווי אליהו
 הנביא; וואָרים איינמאָל האָט ער מיר וויינענדיג געזאָגט — ס'איז געווען
 נאָכדעם ווי ער איז צוריקגעקומען פֿון זיין פֿרוי'ס לויב — „אַצונד, אז
 מיין ווייב איז טויט, וועל איך אויך שטאַרבען ווי יעדער אנדערער. אזא
 הייליגע ווי זי וואָלט מיך געקענט מיטנעהמען מיט זיך אויף'ן הימעל. זי
 איז מיר נאָכגעגאַנגען אָהן שום פֿראַגען אין די וועלדער, האָט געלעבט
 איינזאַם, אָהן וואָס פֿאַר עס איז געוועלשאַפֿט, זומער און ווינטער, האָט
 געלויבט יסורים און אַריבערגעטראָגען אַלערליי מיה פֿאַר מיר, און ווען
 זי וואָלט ניט אזוי שטאַרק געגלויבט אין מיר, וואָלט איך גאָרנישט גע-
 קענט דורכפֿיהרען.“ קיין מאָן האָט ניט געעהרט דאָס וויבליכע געשליכט
 מעהר פֿון דעם בעל שם, און אין דעם, ווי אין אַסך אנדערע פרטים, איז
 זיין לעבען פֿאַר מיר געווען אַ מוסטער. זיין טייערע טאָכטער האָט פֿראַג-
 פֿיסטירט פֿון דער דאָזיגער לעהרע, וואָס איהר פֿאָטער האָט מיר געגעבען.
 מיר מאַכען אַ ביסערן טעות דערמיט, וואָס מיר האַלטען אונזערע פֿרויען
 אזוי נידעריג; אונזערע לעבענכ-חברים דאַרפֿען זיי זיין, ניט אונזערע שקלאַ-
 פען, און די עליות הנשמה, די הימלישע ריזען — בדרך משל רירענדיג —
 מוזען נעמאכט ווערן אין זייער ליעבענדער געמיינשאַפֿט.

דער בעל שם האָט געגלויבט, אז דער אַטהעס פֿון גאָט בעלעכט

ה ס י ד י ם , וואָס מיין רבי האָט אליין בעגרנדעט, און ווייניג פֿרייַד פֿון דער פֿערברייטונג פֿון דער לעהרע, פֿאַר וועלכער איך האָב אָבגעגעבן בען מיין לעבען. און דאָך וויינען זיי געוואָרען אַ געוואַלדיגע סעקטע און וויינען פֿערשפּרייט איבער דער ליינג און דער ברייט פֿון צענטראַל-איי-ראָפּאָ — ניט קוקענדיג אויף די אלע רדיפות פֿון די אָרטהאָדאָקסישע אידען, אויף די פּייניגונג פֿון זייערע לייבער; ניט קוקענדיג אויף דעם וואָס אַ טהייל פֿון זיי וויינען געשלאָסען געוואָרען אין קייטען, אויף דעם חרם, וואָס איז אַרויפֿגעלייגט געוואָרען אויף אינווער געמיינדע; ניט קוקענדיג דערויף וואָס אונזערע קלויזען וויינען פֿערמאַכט און אונזערע ספרים פֿערברענט געוואָרען. עס וויינען דאָ צייטען, — איצט, ווען מיין רבי'נס ליכטיגער פנים שיינט שוין מעהר ניט אויף מיר, אַחוץ נור אין חלום און אין דעם זכרון — צייטען, זאָג איך, ווען איך בין מסופק, צי די וועלט איז בעסער געוואָרען, דורך דעם וואָס ער האָט געלעבט. און צייטענווייז כאַט איך זיך זאָגאַר אַלויך דערביי, זיי איך סימפּאַטיוז גאַר מיט אונזער הויפט-פֿער-פֿאַלגער, דעם הייליגען און גרויסען ווילנער גאון.

און ראשית כל לאָמיק דאָ ערות זאָגען, אַז הגב דער בעל שם האָט דעם גוף און וויינע פֿונקציאָנען בעטראַכט פֿאַר הייליג, האָט ער אָבער ניט געגעבען קיין שום גרונד גוט צו הייסען אַזעלכע איבערמייבונגען, ווי עס געשעהען אַצונד, און — ליידער! — אָנהיינגער פֿון זיין לעהרע וואַנדערן אַרום נאָקעט אין די גאַסען און ערפֿילען זאָגאַר די בעדערפֿנישען פֿון דער נאַטור גאַר אין דער עפֿענטליכקייט, כלומר'שט שמרעבענדיג צו פּשטות, צו דער איינפֿאַכקייט פֿון'ם לעבען. און כאַטש אין זיין ליעבשאַפֿט צו דער זונן, צום וואַסער און צו דער ריינקייט פֿון'ם גוף — וואָס איז פֿאַר איהם געווען אַ הימלישער סימבאָל — פֿלעגט ער זיך אָפֿט באַדען אין ווייטע, פֿערוואָרפֿענע מייכלאָך, איז ער אָבער אין דער עפֿענטליכקייט, פֿאַר מענטשן אין די אויגען, תמיד געגאַנגען אָננעטהאָן ווי געהעריג איז; און הנס ער האָט ניט געלייגט קיין שום ווערטע אויף געלד, האָט ער זיך אָבער דאָך געסטאַרעט, ווען נייטיג, עס דורך אַרבייט צו פֿערדיענען. ער האָט ניט געוואוסט דערפֿון, צו פֿוילענצען, אַרומנעהן ליידיג און הויכעין די ליוולקע-ציבוק, ריידען כסדר פֿון זיין פֿאַלקאָמענהייט און דערצעהלען, אַז ער גריבעלט זיך נאָך וועגען גאָט, בעת ווען אַנדערע זאָלען זיך מיהען אין פֿלאַגען פֿאַר איהם.

וואָרים אויך אין זיין אַרבייט האָט דער בעל שם געלעבט אין דער כסדר'דיגער אַנוועזענהייט פֿון גאָט און פֿון די אבות און די נביאים, זיי

דער סוף פֿון אַז דעם ערשטען מאָדנעם טאָג מיט דעם געלעבטען בעל
שם, וועמעס ליכט שיינט דורך אלע וועלטען.

VIII.

פֿיעל יאָהרען זיינען פֿערביי, זינט איך האָב צום ערשטען מאל געד-
ווען דעם בעל שם, און אויך פֿיעל יאָהרען, זינט איך האָב איהם אַרײַנד-
געלויבט אין קבר. דאָך איז יעדעס וואָרט, וואָס ער האָט גערעדט, בעל-
האַלטען ביי מיר אין האַרצען ווי אַן אוצר, אָקוראַט ווי עס וואָלט געווען
גאָלד, יא, גינג-גאָלד. אָבער די האַנד פֿון דער עלטער ליגט שווער אויף
מיר, און אזוי ווי איך וועל אפשר ניט לעבען אזוי לאַנג צו קענען ענדי-
גען אפילו אַז די קורצע ערצעהלונג, וועל איך דאָ בלויז אין פֿראַכטע
שמריכען איבערגעבען דעם רושם, וואָס זיין לעהרע האָט געמאַכט אײַף
מיין גייסט, האָפֿענדיג צו קענען אין אַ בעזונדערן ספר איבערגעבען די
געשפּרעכען, וואָס איך האָב טבח דעם געהאַט מיט מיין געטליכען רבי'ן.
און דאָס איז זעהר גייטיג, מחמת ווי איך האָב שוין געוואָנט, ווערט דער
שווינדעל און די נאַרעריי פֿון די, וועלכע בענוצען זיך מיט זיין נאָמען,
אַלץ גרעסער און שטאַרקער פֿון טאָג צו טאָג. שוין ביי זיין לעבען איז
דעם בעל שם'ס תורה, ווי איהר האָט געווען, גענוג געפֿעלט און פֿער-
קעהרט אײַסגעטייטשט געוואָרען פֿון נשמות, וואָס זיינען געווען קלענער
ווי זיינע, און אויך דורך דער אונגעהויערער ווייטקייט — וואָרים ווי האָט
גאָר פֿון איהם געקענט איבערגעגעבען ווערן אַ טריי בילד פֿון שטאַרט צו
שטאַרט, דורך'ן וואָלד און איבער די בערג, דורך דער גאַנצער, גרויס ר
טלובה? דעם רבי'נס לעבען אַליין האָט מיר קלאָהר געמאַכט דאָס, וואָס
איך האָב אומזיסט געזוכט צו דערגעהן ביי זיינע אָנהיינגער, אָקוראַט ווי
זייערע פֿערדיקטע טענין און קולות און ספּאַזמען זיינען בלויז געווען ניט-
געלונגענע פֿערוועקען אַרויסצוהאַפֿען זיין התלהבות בשעת'ן דאַיינען, אזוי
זיינען ווי אין אַלצהייט נור געווען אַ קאַריקאַטורע פֿון איהם; זיי האָבען
איהם נור איבערגעקרימט. נאָר איצט, אז ער איז טויט און אַז די אײ-
בערטריבונגען קענען ניט אָבגעשטעלט ווערן דורך זיין לעבעדיגען בײ-
שפּיעל, איצט זיינען די טעשים, וואָס ווערן אָבגעטהאָן אין זיין נאָמען,
און די זאַכען, וואָס ווערן אין זיין נאָמען געפֿריידיגט, זעהר שלעכט, זיי
זיינען אזוי שלעכט, אז איך קען האָבען אַ קנאַפען פֿעריגניגען פֿון די

אַבקעהרען פֿון איהם. ווען איהר זייט מתפלל און ביים לערנען זאָלט איהר ביי יעדען וואָרט, וואָס איהר בריינגט אַרויף אויף די ליפען, האָבען אין זינען דעם יחוד, די אייניגונג, וואָרים אין יעדען אות זיינען פֿאַרהאַן וועל-מען און נשמות און גאָטהייט. די אותיות פֿעראייניגען זיך און ווערן אַ וואָרט און פֿעראייניגען זיך ווידער אין דער גאָטהייט. מחמת דעם זעהט, אַז אייער נשמה זאָל ווערן איינס מיט זיי, אַזוי אַז אַלע וועלמען זאָלען זיין פֿעראייניגט, וואָס דאָס פֿערשאַפֿט אַ גרויסע שמחה און אַן אונענדלי-כען עונג. אויב איהר פֿערשמעהט די שמחה פֿון חתן-כלה און בעגרייפֿט זי אין אַ קערפערליכען זינג, וויפֿיעל בעגייסטערטער איז די פֿעראייניגונג פֿון אָם דעם הימלישען סאָרט! אה, דער וואונדערבאַרער טאָג, ווען רשעות וועט סוף כל סוף פֿערשווינדען פֿון דער וועלט און גאָט וועט זיין איינס מיט זיין שעפֿונג. זאָל ער אייך קומען צו הילף!"

אַ וויילע בין איך געבליבען זיצען אין אַ פֿערגליווערטער פֿערוואונג-דערונג. ענדליך האָב איך זיך אָבערופֿגען:

„טהייערער רבי, איהר, וואָס פֿאַר אייך זיינען אַנטפלעקט געוואָרען די סודות פֿון אַלע וועלמען, קענט איהר ניט וויסען, וואָס מיט מיר וועט געשעהן?"

„יאָ, האָט ער געענטפֿערט. אָהן אַן אַמהעס האָב איך איהם אָנגע-קוקט. „איהר וועט מיר תמיד בלייבען טרוי,“ האָט ער לאַנגזאַם געזאָגט. מינע אויגען זיינען פֿול געוואָרען מיט טרעהרען. כ'האָב אַ קוש גע-טהאָן זיין האַנד.

„און איהר וועט חתונה האָבען מיט מיין טאָכטער.“

דאָס האַרץ האָט מיר געקלאַפֿט. „מיט וועלכער?"

„מיט דער, וואָס איהר האָט נאָר וואָס געזעהן.“

„אַבער זי איז דאָך פֿעהריראַט,“ האָט איך געזאָגט, און אַ חיות איז

מיר אַריבער איבער מיין גאַנצען לייב.

„איהר מאַן וועט איהר געבען גט.“

„און וואָס וועט ווערן פֿון איהם?"

„ער וועט חתונה האָבען מיט דער פֿרוי, וועלכע מיר האָבען מציל

געווען פֿון טויט, און אויך זי וועט געווינען אַסך נשמות.“

„אַבער ווי אַזוי וויסט איהר דאָס אַלעס?" האָב איך געשעפֿטשעט,

האַלב צווייפֿלענדיג.

„אַזוי האָט מען מיר מגלה געווען ברוח הקודש,“ האָט דער בעל שם

מיט אַ שמייעל געענטפֿערט.

און אַזוי איז טאַקע אין עטליכע טעג אַרום געווען. דאָס איז געווען

גרויסע רשעים האָבען חורר בתשובה געווען און זייערע אַלע זינד זיינען פֿערגעבען געוואָרען, מחמת ס'איז געווען אַן עת רצון, אַ צייט פֿון גרויסער גנאָד אויפֿ'ן הימעל. איך האָב זיך באמת שמאַרק געוואונדערט, וואָס אַזוי פֿיעל זיינען אויפֿגענומען געוואָרען. זיי אַלע האָבען מיך געבעטען און גע- בעטען, איך זאָל אַרויפֿגעהן מיט זיי אין די העכערע וועלטען, און מחמת דער גרויסער שמחה, וואָס איך האָב ביי זיי געזעהן, האָב איך איינגעווי- ליגט אַרויפֿצוגעהן. דאָן האָב איך געבעטען מיין הימלישען רבי'ן, ער זאָל מיסקומען מיט מיר, מחמת די סכנה אַרויפֿצושטייגען אין אַזעלכע הע- כערע וועלטען איז גרויס, וואָרים זינט איך לעב, בין איך דאָרט קיינמאָל גיט געווען. אַזוי בין איך אַרויפֿ פֿון מדרגה צו מדרגה ביז איך בין אַריי- געקומען אין דעם היכל המשיח, וואו משיח יצט און לערענט תורה מיט אַלע תנאים און צדיקים און מיט די זיבען פֿאַסטוכער; און דאָרט האָב איך געזעהן אַ גרויסע פֿרייד. איך האָב ניט געוואוסט, וואָס די דאָזיגע שמחה בעדייט. תחילת האָב איך געמיינט, ס'איז צוליעב מיין גיכען טויט. האָבען זיי מיר אָבער מגלה געווען, אַז איך וועל נאָך ניט שטאַרבען, מחמת ס'איז אַ גרויסע פֿרייד אין הימעל, ווען איך מאַך אונטען יחודים, הימלישע פֿעראייניגונגען דורך זייער הייליגער לעהרע. נאָר וואָס די שמחה האָט בעדייט, האָב איך נאָך אַלץ ניט געוואוסט. האָב איך געפֿרעגט: „ווען וועט דער האַר, דער משיח קומען?“ האָט מען מיר געענטפֿערט: „ווען דיין לעהרע וועט בעקאנט און אַנטפֿלעקט ווערן פֿאַר דער וועלט און דייןע קוואַלען וועלען פֿערשפרייטען איבעראַל דאָס, וואָס איך האָב מיט דיר געלערענט, און דאָס, וואָס דו האָסט דאָ געשעפֿט. ווען אַלע מענשען וועלען קענען מאַכען יחודים און עליות ווי דו. דעמאָלט וועלען פֿערשווינדען אַלע קליפות פֿון דער וועלט, און עס וועט זיין אַן עת רצון וישועה, אַ צייט פֿון גנאָד און ערלייונג.“ איך האָב זיך שמאַרק געוואונ- דערט און געהאַט גרויס צער דערפֿון, וואָס די צייט איז נאָך אַזוי ווייט. וואָרים ווען קען דאָס זיין? נאָר אָט דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך בין אַרויפֿ אויבען, האָב איך זיך אויסגעלערענט צוויי סגולות און דריי הייליגע שמות, זיי זיינען לייכט צו לערנען און צו ערקלעהרען. דאָס האָט בערו- היגט מיין געמיטה. איך גלויב, אַז דורך זיי וואַלטען מענשען פֿון מיין גייסט קענען דערנרייכען צו מיין מדרגה, נאָר איך האָב ניט קיין ערלוי- בעניש, זיי מגלה צו זיין אַזוי לאַנג איך לעב. האָב איך ווייניגסטענס גע- בעטען, מען זאָל מיר ערלויבען זיי אייך אויסצולערנען, אָבער איך מוז האַלטען מיין שבועה. נאָר דאָס וועל איך אייך לערנען, און גאָט וועט אייך העלפֿען. זאָלען אייערע וועגען זיין געווענדעט צו גאָט, זאָלען זיי זיך ניט

דעם פֿערד און וואָגען, איז שוין געווען צעהן אויגער; אָבער דאָך איז נאָך פֿאַר'ן הויז געשטאַנען אַ מאַסע מענשען, אַסך פֿון די אייגענע טויערן אונטען אין גאַס זיינען נאָך געווען אָפֿען, און מענער און פֿרויען האָבען זיך געשפּאַרט פֿאַראַוים, צו קושען דעם ווים פֿון'ם רבי'נס מאַנטעל.

אויף'ן וועג האָב איך איהם געבעטען מיר צו דערצעהלען, וואָס ער האָט געזעהן בשעת'ן דאווענען.

„כ'האָב געלאָזט מיין נשמה אַרויפֿשטייגען אויף'ן הימעל,“ האָט ער געזאָגט גאַנץ איינפֿאַך, „און איך האָב געזעהן וואונדערליכערע זאַכען, ווי איך האָב געזעהן ווען עס איז, זינט איך בין געקומען צו געטליכער קענ-טעניש. געלויבט זאָל זיין די איינהייט.“

„קען איך אויך זעהן אַזעלכע זאַכען?“ האָב איך געפֿרעגט אין איין אָמטהעם, און בעת מעשה איז מיר פֿלוצלינג אַרויף אויף'ן זינען מיין גאַנצע ערפֿאַהרונג וואָס איך האָב געהאַט לערנענדיג קבלה, און אַלע מיינע קלעגליכע פֿערזוכען צו בעווייזען מופתים.

„ניין — איהר ניט.“

דאָס האָט מיך דערשלאָגען. נאָר ער האָט ווייטער געזאָגט: „איהר ניט — דער „איהר“, דאָס אייגענע זעלבסט מוז אויסגעלאָשען ווערן. איהר מוזט ווערן איינס מיט דער איינהייט.“

„אָבער ווי אזוי?“

„קאַנצענטרירט אייערע געדאַנקען אויף גאָט. פֿערגעסט זיך אָן זיך אַליין.“

„איך וועל זיך סטאַרען עס צו טהאָן, מהייערער רבי,“ האָב איך גע-זאָגט.

„אָבער זאָגט מיר, וואָס איהר האָט געזעהן.“

„וואָס איך האָב דאָרט אויבען געזעהן און געהערט, איז אונטערגליך

איבערזוגעבען אין ווערטער.“

אָבער איך האָב איהם זעהר שטאַרק געבעטען, און איידער מיר זיי-

נען אַרײַן אין אונזערע צימערן שלאָפֿען, האָט ער זיך אויסגעדריקט בזה

הלשון, ריידענדיג מכה אָט די געטליכע זאַכען אין העברעאיש:

„איך וויל נור דערצעהלען, וואָס איך האָב מיט מיינע אייגענע אויגען

געזעהן, ווען איך בין אַראָב אין גן עדן התחתון. כ'האָב דאָרט געזעהן

אַזוי פֿיעל נשמות פֿון לעבעדיגע און טויטע, פֿון בעקאַנטע און אונבע-

קאַנטע, אָהן אַ שיעור און אָהן אַ צאָהל, וועלכע זיינען געקומען און גע-

גאַנגען פֿון איין וועלט צו דער אַנדערער דורך דעם זייל, וואָס איז בע-

קאַנט פֿאַר די, וועמען גאָט'ס ננאָד איז ניט פֿרעמד. אזוי גרויס איז גע-

זען די שמחה, אַז דער קערפֿערליכער אָמטהעם האָט זי ניט געקענט אויס-

דריקען, און דער קערפֿערליכער אויער האָט זי ניט געקענט הערען. אַסך

„מנחה!“ האָב איך אונבערעכענמערדייט אויסגערוּפֿען, „וואָס הייסט? ס'איז דאָך צו שפעט דערצו.“

„וויילט איהר פֿאַרשרייבען אַ קינד, ווען ער מעג ריידען מיט זיין פֿאָ-
טער?“ האָט דער בעל שם געענטפֿערט מיט אַ מאָן פֿון פֿאַרוואַרף.
האָב איך אַלאָ ווייטער גערעדט מיט זיין טאָכטער, נאָר פּלוצלינג
איז מיר אַריבער אַ שמייכל איבער די ליפֿען, ווען איך האָב זיך דער-
מאָנט, ווי אזוי די נאַרשע פֿאַבריצירער פֿון די לעגענדען האָבען פֿער-
שפּרייט דעם קלאַנג, אז זיין דאוונען איז אזוי רייך און פֿול מיט געהיימ-
ניספֿולע הכנות און צערעמאָניעס, אז דער, וואָס גיט בשעת מעשה אַ
קוק אויף איהם, מוז שמאַרבען. איך האָב זיך אימגעדרעהט און געוואַרפֿען
אַ גנב'ישען בליק אויף איהם.

דאָן בעת איך האָב דערזעהן זיין געזיכט, איז מיר צום ערשטען מאל
קלאָהר געוואָרען, אז ער איז טאַקע באמת דאָס, וואָס די מענשען האָבען
איהם גערופֿען: דער מייסטער פֿון געטליכע סודות. אויף זיין שמערן זיינען
געשמאנען גרויסע טראַפענס שווייס, און אזוי ווי אין טוידט-קאַמפֿף האָבען
איהם די טרעהרען אַרונטערגעזונען איבער די באַקען. אָבער זיינע אויגען
זיינען געווען ווי פֿערגליווערט, און זיין פנים איז געווען ווי דער פנים פֿון
אַ מת, אָהן אַ נשמה, נאָר מיר האָט זיך אויסגעוויוען, אז דער שטראַהלען-
גלאַנץ, מכה וועלכען די מענשען האָבען דערזעהלם, האָט טאַקע באמת
אַרומגעשוועבט אַרום זיין קאָפּ. זיין געשמאַלט, וועלכע איז געווען גאַנץ
שטייף און אויסגעצויגען, האָט אויסגעזעהן ווי עפעס העכער געוואַקסען.
מיט איין האַנד האָט ער זיך געהאַלטען אָן דעם ברעג פֿון'ם טיש, ביי
וועלכען ער איז געשטאַנען. שנעל האָב איך אָבגעקעהרט טיינע אויגען,
מחמת מורא, אז זיי קענען נאָך געשלאָגען ווערן מיט בלינדקייט. איך
ווייס ניט וויפֿיעל מינוטען עס זיינען פֿערכיי, נאָר מיט אַמאל האָב איך
דעהערט אַ זיפֿץ. אז איך האָב זיך אומגעדרעהט, האָב איך געזעהן, ווי
דעם בעל שם'ס געשמאַלט ריהרט זיך און ציטערט. אין אַ רגע אַרום האָט
ער מיך אָנגעקוקט מיט אַ שטראַהלענדען שמייכל. „נו, מיין זעהן, האָט
איהר חשק צו געהן שלאָפֿען?“

זיין פֿראַגע האָט מיר דערמאָנט אַן אלעס, וואָס איך האָב אין דעם
דאָזיגען טאָג דורכגעלעבט. הגם איך האָב זיך ניט געאיילט צו פֿערלאָזען
אַט דעם פֿרעהליכען קרייז, דאָך האָב איך געענטפֿערט, אז זיין וואונטש
איז פֿאַר מיר אַ בעפֿעהל; אויף וואָס ער האָט צו מיין פֿרייד בעמערקט,
אז מיר קענען בלייבען נאָך אַ פֿערטעל שעה צייט. אז מיר זיינען געקומען
צו יוסף'ן אין דער אכסניא, וואוהין מיר האָבען פֿאַראויס אוועקגעשיקט

ענטטוישט און האָט פֿערלאַנגט אַ מופת, האָט דער בעל שם נעגעכען אַ פֿייף, און ויין פֿערד איז אַזוי פּלוצלינג צוגעלאָפֿען צו איהם, אַז איך בין שיער ניט אַרונטערגעפֿאלען און דער המון האָט זיך געמוזט שנעל פֿונאַנדערנעהן. אַ הינקעדיגער קריפעל האָט פֿון שרעק אַוועקגעוואָרפֿען זיינע קוליעס, האָט אָנגעהויבען לויפֿען און איז פֿאַלשמענדיג אויסגעהיילט געוואָרען.

„א מופת! א מופת!“ האָבען געשריען הונדערטער קולות. „געלויבט און געבענשט איז גאָט!“

די פֿרעהליכע געשרייען האָבען זיך געלאָזט הערען איבער דער גאַנצער גאַס, און צוהימצע צושויער האָבען אַרומגערינגעלט דעם גליקליכען קריפעל, האָבען איהם פֿונאַנדערגעפֿרעגט און אַרומגעטאַפט זיינע גליעדער.

„איהר זעהט, איהר זעהט!“ האָב איך געהערט, ווי זיי זאָגען איינע די אַנדערע. „אפּילו אין דעם פֿערד זיינעם איז אויך דאָ אַ צויבער-קראַפֿט!“ אַז דאָס פֿערד איז צוגעקומען צום געשפּאַן, האָבען די מענער, וועלכע האָבען פֿריהער געצויגען, זיך אויף גיך אָבגעטראָגען. כּ׳האָב איינגעשפּאַנט דעם וואָגען, און מיר זיינען דורכגעפֿאַהרען דורך דער מאַסע, וועלכע האָט געבעטען דעם בעל ש׳ס ברכה. אָבער ער האָט זיי מיט אַ שמייכעל און מאַכענדיג מיט דער האַנד אָבגע׳פּטר׳ט פֿון זיך.

„בענשט זיך איינע די אַנדערע דורך אייערע מעשים“, האָט ער זיי עטליכע מאל געזאָגט. „דאָן וועלען אברהם, יצחק און יעקב אייך בענשען.“ און אַזוי זיינען מיר צוגעקומען צו דעם רינג-פּלאַץ, און פֿון דאָרט צו דער געביידע, וואָס מיר האָבען געזוכט—אַ הויך צוויי שטאַקיג שטיינערן הויז. אַז מיר זיינען אַריינגעקומען צו זיין טאָכטער אין הויז, זיינען מיר געוואָהר געוואָרען, אַז זי האָט בלויז געהאַט פֿאַר זיך אַ צימער, אַזוי אַז קיינער פֿון אונז אַחוץ דער פֿרוי האָט ניט געקענט בלייבען דאָרט וואוינען. נאָר דערפֿאַר האָט מען אונז אַלעמען געגעבען עסען און וויין. נאָך נאַכט-מאָהל, ווען די אייזערנע לאָדענס זיינען צוגעמאַכט געוואָרען, האָט דעם בעל ש׳ס טאָכטער — אַ שעהנע יונגע פֿרוי מיט שוואַרצע אויגען — געטאַנצט מיט אַזאַ פֿייער און מיט אַזוי פֿיעל התלהבות, אַז דאָס רוימע קאָפּענטיכעל איז איהר שיער ניט אַראָבגעפֿאלען פֿון קאָפּ, און איך, וואָס מיר איז אַצונד געווען זעהר פֿרעהליך אויפֿן האַרצען, האָב אָנגעהויבען מקנא זיין דעם מאָן איהרען, וועלכער האָט זיך גאַנץ פֿרעהליך פֿערבראַכט מיט דער געראַטעוועטער פֿרוי. אין מיטען דער דאָזיגער פֿרעהליכקייט איז דער בעל ש׳ם אַוועק אין אַ ווינקעל. ער האָט געזאָגט, אַז ער וויל דאוונען סנחה און האָט אונז געבעטען, מיר זאָלען זיך וויימער משמח זיין און זיך ניט אומקוקען אויף איהם.

ווי אָט די ווילען פֿון דער קהלה האָט דער בעל שם אינגאָרירט די עפֿענט-
ליכע אויפֿגאַהע, דעם גרויסען כבוד, וואָס מען האָט איהם דאָ אָבגעגע-
בען. ער האָט זיך גאָר נישט אויסגעקוקט דערויף, נאָר ווייטער בעגריסט און
גערעדט מיט זיינע איינפֿאַכע אַלטע בעקאַנטע. ענדליך האָט ער געכעטען
די מענער, וואָס זיינען געשטאַנען ביי דעם געשפּאַן פֿון זיין וואָגען, זיי
זאָלען מאַכען פּלאַץ פֿאַר זיין פֿערד אָדער איהם צויעהען ביז זיין טאָכ-
טער'ס הויז, וואוּהין ער מוז אָבפֿיהרען די פֿרוי, וועלכע זיי זעהען דאָ (זי
איז די גאַנצע צייט געזעסען פּערשלאָפֿען, אַזוי ווי אין אַ חלום). נאָר אַזוי
ווי דער עולם האָט נישט אויפֿגעהערט שרייען און פֿערלאַנגען אַ דרשה,
האָט ער געזאָגט:

„פֿריינד, איך קען פֿאַר אייך נישט דרש'ענען מעהר ווי מיין פֿערד,
וואָס שמעהט דאָרט. אַלצדינג דרש'ענט. רזפֿט קיין ואָך נישט אָן נידעריג
און וואָכעדיג; דורך גאָט'ס אָנוועזענהייט ווערט אַלצדינג הייליג. זעהט,
דאָרט זיינען די ערשטע שמערען. איז דאָס נישט אַ הערליכע וועלט? געניסט
זי; כלווי שומים און רבנים ריידען פֿון דער וועלט ווי פֿון עפעס, וואָס
איז פּוסט און אָהן אַ שום ווערטה. נאָר פּונקט ווי דער ליעבהאַבער זעהט
אפילו אין די ציערונג פֿון זיין געליעכטער כלווי איהר אייגענע שעהנקייט,
אַזוי דאַרפֿען מיר אין די שמערען און אין די וואַסערן זעהן כלווי גאָט.“
וידער אַמאָל האָט ער גענומען רויכערן זיין ליולקע, אָבער דער עולם האָט
זיך נאָך אַלץ נישט געוואָלט פֿונאַנדערגעהן און איהם פֿריי מאַכען דעם
וועג. „איהר שומים“, האָט ער געזאָגט מיט אַ שמריינגען טאָן, „איהר
ווילט מאַכען פֿון מיר דאָס, וואָס איהר האָט געמאַכט פֿון דער הורה און פֿון
דער וועלט, אַ האַלט-פּלאַץ, בעת אַלצדינג געהט פֿאַרווערטס אויף דעם וועג צו
גאָט? אַמאָל איז געווען אַ קעניג,“ האָט ער ווייטער געזאָגט; „און אמ דער
קעניג האָט זיך אויסגעבויט אַ וואונדער-שעהנעם פּאַלאַץ. ער איז אַרויפֿגע-
זעצט געוואָרען אויף זיין טראָהן אין רעכטען מיטען פֿון אַ כלומר'שמדיגער
פֿערפּלאַנטערטער געביידע מיט געדערהטע קאָרידאָרען. אין די אַריינגיינג
זיינען געלעגען גאַנצע בערג מיט גאָלד און זילבער, און די מאַסע איז
געווען צופֿריעדען דאָרט צו קענען פֿערבריינגען און זי האָט אין דעם גע-
פֿונגען איהר גליק. ענדליך אָבער האָט דער משנה למלך רחמנות געקראָ-
גען אויף דעם עולם און האָט אויסגערופֿען צו זיי: „אַט די אַלע אוצרות
און אָט די אַלע ווענד און קאָרידאָרען זיינען באמת גאָר נישטאָ. דאָס איז
אַלץ נישט מעהר ווי אַ פֿערבלענדעניש, צויבערליכע איינבילדונגען. שפּאַרט
זיך נור מיט דרייסטקייט פֿאַרווערטס און איהר וועט געפֿינען דעם קעניג.“
נאָר אַזוי ווי דער עולם איז נאָך אַלץ געווען אונזפֿריעדען און

„זיי ווילען אָהן אַ שום ספּק הערען אַ דרשה פֿול מיט פּלפּול'דיגע, האָר-שפּאַלמענדע פּש'מ'לאַך און מיינועלשע פּלאַנטערס. כ'בעט אייך, געהט אַראָב און גיט אַכטונג, מיין פֿערד זאָל גיט צוגע'גנב'עט ווערן.“

אַ פֿרעהליכער בין איך אַרונטערגעשפרונגען פֿון וואָגען, כדי צו דערפֿי- לען זיין ערשטען וואונש, און אַז איך האָב זיך אויפֿגעוועזט אויף'ן פֿערד, האָב איך ווידער אַריינגעקוקט אין דעם דאָזיגען ים פֿון פּנים'ער, וועלכע האָבען זיך אַלע געווענדעט צו דעם בעל שם. פֿון דעם צוהיצטען געשפרעך פֿון'ם עולם בין איך געוואָהר געוואָרען, אַז דער בעל שם האָט נאָר וואָס אויסגעפֿיהרט איינעם פֿון זיינע גרעסטע מופּתים. צוויי ברידער זיינען גע- ווען אויף דער ריזע מיט זייערע אַ שוועסטער; אין וואָלד איז אויף זיי אָנגעפֿאלען אַ באַנדע גולנים. ס'האָט גיט געפֿעהלט קיין סך, זיי זאָלען אַלע דער'הרג'עט ווערן, נאָר פּלוצלינג האָט זיך אין וואָלד בעוויזען דער בעל שם, און אויסריידענדיג בלויז דעם שם, זיינען די גולנים איינגע- זונקען געוואָרען אין דער ערד, ווי קרח און זיין קאָמפּאַניע. אזוי ווי די שוועסטער איז געווען צו שטאַרק דערשראָקען און האָט מורא געהאָט צו- ריק צו פֿאַהרען מיט איהרע ברידער, האָט דער בעל שם גענומען אויף זיך זי אַליין צו בריינגען קיין בראָד אין זיין אייגענעם הימלישען וואָגען, וועלכער זעהט אויס פֿאַר די, וועלכע זיינען גיט בעקאנט מיט די העכערע סודות, ווי אַן איינפֿאַכע, גאַנץ געוועהנליכע פֿוהר.

דערווייל האָט דער רבי ווידער אָנגעפֿילט זיין ליולקע מיט טאַבאַק. „איז דאָס גיט מיין אַלטער פֿריינד דוד?“ האָט ער אויסגערופֿען, זיך ווען- דענדיג צו איינעם, וואָס האָט געטראָגען אַ שוסטערשען פֿאַרטויך; „גו, און ווי געהען די געשעפֿטען?“

דער שוסטער איז געוואָרען אַביסעל צוטומעלט דורך דעם דאָזיגען אומגעריכטען כבוד, און רויט ווערענדיג האָט ער אַרויסגעשטאַמעלט: „גאָט איז גוט.“

„אַ קלענליכער ענטפֿער, דוד; גאָט וואָלט געווען פּונקט אזוי גוט, ווען ער וואָלט אייך געמאַכט פֿאַר אַ בעמלער. הא, הא!“ האָט ער וויי- טער געזאָגט מיט אַ פֿרעהליכען טאָן, „איך זעה, אַז יוסף דער בעל אַכסניא ווערט אַלץ עהנליכער צו אַ פֿאַם. שלום עליכם, יוסף! האָט איהר זיך שוין אויסגעלערנט ליינענען? ניין! טאָ זייט איהר נאָך אַלץ דער קליג- סטער מאַן אין שטאָדט.“

אַצונד האָבען עטליכע פֿון די רבנים און די גבירים פֿון שטאָדט, וועלכע זיינען געשטאַנען אין פֿראַנט, אָנגעהויבען אַרויסצואווייזען זייער פֿערדרוס, דערפֿאַר וואָס זיי זיינען אזוי אינגאָרירט געוואָרען; און נאָך מעהר

VII.

א כאַס פֿון בילדער האָט זיך געטומעלט ביי מיר אין מוה, איך האָב געזעהן די מיסטוישע געשטאַלט פֿון דעם מעכטיגען בעל שם, ווי ער שטעהט אויפֿן בית עולם און משפט צווישען די נשמות פֿון די טייטע; איך האָב איהם געזעהן אין די העכערע וועלטען צווישען די מלאכים; איך האָב איהם געזעהן רוחיג און געלאַסען אין זיין צויבער-קרייז, פֿער-ניכטענדיג מיט זיין בליק די פֿלאַמענדע מהנות פֿון די שדים'דיגע ווילדע חיות. און פֿונקט ווי יענע ברואים זיינען צושטייסען און צונישט געוואָרען, צוקומענדיג צו זיין קרייז, אזוי האָבען אַזונד אַט די ערהאַכענע טרוים-בילדער געמוזט פֿערשווינדען פֿאַר דעם דאָזיגען פֿרעהליכען אַלטען מאַן. און דאָך איז מיין ענטטוישונג ניט געווען אין גאַנצען פֿוסט. נאָך האָבען זיך געהערט די פֿרעהליכע קולות, כדי מיך צו בענייסטערן, נאָך האָב איך געהאַט פֿאַר זיך מיין מערקווירדיגען קאַמפּאַניאָן, וועמעס אידעען האָבען געמאַכט אויף מיר אַזאַ טיעפֿע ווירקונג און וועמעס פנים האָט מיר איצט אויסגעזעהן ווי אומגעוואָנדעלט און האָט דורך דעם צוריקגעוואונען פֿיעל דערפֿאַר, וואָס די געטרוימטע געשטאַלט האָט פֿערלאָרען. און אין רעכטען מיטען פֿון דעם אונגלייבליכען טומעל האָט אין מיין האַרצען אָנגעקלונגען דער בטחון אין גאָט, אַז דאָ ענדליך האָב איך געפֿונען די פֿרישע, לע-בעדיגע וואַסערן, דאָ די גרינע פֿעלדער. „רבי“, האָב איך אויסגערופֿען פֿול מיט פֿייער, האָב אָנגענומען זיין האַנד און זי אַ קוש געטהאָן.

„מיין זעהן“, האָט ער מיט מילדקייט געזאָגט. „יענע מערדער האָבען אַרדאי געמוזט לאָזען וויסען די אינוואוינער פֿון דער שטאָדט, אַז איך קום.“ „אַט אַפנים אזוי“, האָב איך געזאָגט; „ווי גליקליך בין איך מיט מינע אייגענע אויגען צו זעהן אייער נצחון איבער אַ שטאָדט, וואָס איז אזוי בעהערשט פֿון די רבנים!“

„ניין, רייד ניט פֿון מיין נצחון“, האָט דער בעל שם געזאָגט. „דאַנק גאָט פֿאַר דער פֿערענדערונג, וואָס איז פֿאַרגעקומען אין זיי, אויב ס'איז באמת דאָ אַ פֿערענדערונג. עס דאַרף דעם מענשען זיין אַלץ-איינס, צי ער ווערט געלויבט אָדער געטאָדעלט, געליעבט אָדער געהאַסט, צי ער האָט אַ נאָמען פֿאַר דעם קלינסמען פֿון די מענשען אָדער פֿאַר דעם גרעסטען שומה.“

„זיי ווילען, איהר זאָלט ריידען צו זיי, רבי“, האָב איך זיך אָנגעריר-פֿען, ווען די פֿריידען-געשרייען האָבען ניט געוואָלט אויפֿהערן.

„רוהיג, רוהיג,“ האָט דער אלטער מאַן געזאָגט און האָט זיך ווייטער גערויכערט זיין ליולקע.

אַז מיר זיינען צוגעקומען נעהענטער, האָבען מיר געהערט, ווי דער עולם שרייט, און אז מיר זיינען געווען נאָך נעהענטער, האָבען מיר אויך געקענט הערען וואָס זיי שרייען. איז דאָס מעגליך? יאָ, כ'האַב קיין טעות ניט געקענט האָבען. „דער בעל שם! דער בעל שם!“

מיין האַרץ האָט געקלאַפט, ווי מיט האַמערס. וואָס פֿאַר אַ גליקלי-כער צופֿאַל! „דער בעל שם איז דאָ!“ האָב איך אויסגערופֿען, אויסער זיך פֿאַר גליקזעליגקייט.

די פֿרוי איז געוואָרען נאָך צושראָקענער. „דער בעל שם!“ האָט זי אַ געשריי געטהאָן. „ער איז אַ הייליגער מאַן. מיט איין בליק וועט ער אונז טויטען.“

„רוהיג, מיין שעהן קינד,“ האָט דער פֿוהרמאַן געזאָגט. „גיכער קענסט דו איהם טויטען מיט איין בליק.“

דאָס מאָל האָבען מיר זיינע לייכטזיניגע רייד שטאַרק וועה געטהאָן. מיט שפּאַננג האָב איך אַרויסגעקוקט צו די טויערן, זיך סטאַרענדיג צו כאַפּען אַ בליק אויף דער געשטאַלט פֿון דעם גרויסען און הייליגען מאַן! דער געדיכטער המון האָט זיך מיט טומעל און געשרייען געשפּאַרט פֿאַראַויס. עטליכע פֿון עולם זיינען צוגעלאַפֿען צו אונזער וואָגען. אונזער פֿערר האָט געמוזט בלייבען שטעהן. אין איין נז איז ער אויסגעשפּאַנט געוואָרען פֿון וואָגען. אויף אַ רגע איז געוואָרען אַ שרעקליכע מהומה, און איך האָב געקענט זעהן בעשיינפֿע־ליך, אַז מען האָט זיך דאָ צוגעגרייט צו אַ געשלעג. דאָן האָב איך געזעהן, ווי אונזער וואָגען ווערט געצויגען פֿון הענד, וועלכע פֿלאַנטערן זיך און רייסען זיך אַרום איינע מיט די אַנ-דערע, בעת ווען אין מיינע אייערן האָט פֿון טויענדער העלזער אָבגעדו-נערט דער געשריי: „דער בעל שם! דער בעל שם!“ פֿלוצלינג האָב איך מיט אַן אונגלייבליכען פֿערראַכט אַ קוק געטהאָן אויף דעם אלטען מאַן, וועלכער איז געזעסען גלייכגילטיג לעבען מיר און האָט זיך גערוי-כערט זיין ליולקע.

„בראָד האָט זיך ווירקליך געענדערט,“ האָט ער זיך אָבגערופֿען, האַלב לאַכענדיג, האַלב זיפֿצענדיג.

אַ שלאַפֿקייט האָט מיך איבערוועלטיגט און האָט מיר אָבגעווישט די גאַנצע מערקווירדיגע סצענע פֿון די אויגען — די שטאַדט-טויערן, די צו-פֿלאַמטע פֿנים'ער, די משונה'דיגע געשטאַלטען, די הייזער, די דערשראָ-קענע פֿרוי לעבען מיר.

ס'איז געווען די גרעסטע איבערראַשונג פֿון מיין לעבען.

ערלייבניש דערצו. און ווי דער רייד האָט זיך אין קרייזעלאַך אויפֿגעהויבען אין דער חויד, האָט זיין געזיכט אָנגענומען אַן אויסדרוק פֿון בענייסטערונג. „איך מײן,“ האָט ער מיט אַ פֿערטראַכטער מינע בעמערקט. „אז גאָט האָט מעהר נחת רוח פֿון אַט דעם ווייה־רויך, וואָס איך בריינג איהם, איידער פֿון די תּפּלות פֿון אַלע רבנים.“

דאָס האָט אפילו מיך אויפֿגעבראַכט, ווי שטאַרק צוגעכונדען איך בין געווען צו איהם. נאָך קיינמאָל אין מיין לעבען האָב איך נישט בעגעגענט אזא מאַן צווישען דעם גאַנצען פֿאָלק ישראל. כ'האָב אַ שאַקעל געטהאָן דעם קאָפּ מיט אַ האַלב־ערנסטען פֿאָדוואַרף. „איהר זייט אַ זינדיגער,“ האָב איך זיך אָבערוואַפֿען.

„פֿאַרוואָס? איז רויכערן נישט קיין תּענוג? צו געניסען ווי געהעריג איז פֿון גאָט'ס מינדעסטער זאָך, הייסט לויבען גאָט. און איז דען נישט איהם לויבען אין דאווענען דער גרעסטער פֿון אַלע תּענוגים?“

„דאווענען?“ האָב איך איבערגעפֿרעגט מיט פֿערוואַנדערונג. „ניין, מיר דוכט, ס'איז אַ שווערע לאַסט דורכצוקומען דורך אַלע ספּרי תּפּלה, דורך אַלע אונזערע געבעט־ביכער.“

„אַ לאַסט!“ האָט דער אַלטער מאַן אויסגערואַפֿען. „אַ לאַסט אַרייַנ־צוגעהן אין שייכות מיט גאָט, זיך אַרייַנצוטהאָן, זיך פֿערטייעפֿען אין דער געמליכער איינזייט? ניין, אַ פֿרייד איז דאָס, ווי צווישען חתן־כלה. ווער עס פֿיהלט נישט אַט די פֿרייד פֿון דער פֿעראייניגונג — אַט דעם געמלי־כען קוש — דער האָט נישט געדאווענט.“

„דאָן האָב איך קיינמאָל נישט געדאווענט,“ האָב איך געזאָגט.

„טאָ זייט איהר גאָר דער זינדער,“ האָט ער מיט אַ לאַכענדען מאַן געענטפֿערט.

זיינע ווערטער האָבען מיך אַרייַנגעוואַרפֿען אין אַ פֿערטראַכטער שטיל־שווייגעניש. ערשט פֿאַרנאַכט, בין מנחה למעריב, זיינען מיר דריי, וועלכע האָבען זיך אויף אזא מאַדנעס אופן צוגויפֿגעטראַפֿען, צוגעקומען נאָהענט צו דעם מיטעלפּונקט פֿון די תּלמודיסטען. צו מיין ערשטווינג האָב איך פֿון ווייטען בעמערקט, עפעס אזוי ווי אַ גרויסער עולם וואָלט געוואַרט ביי די טויערן פֿון דער שטאָדט.

„דאָס וואַרטען זיי אויף מיר,“ האָט די פֿרוי, וועלכע האָט זיך אויפֿ־געכאַפט, מיט אַ היסטערישען מאַן געזאָגט. „מיינע ברידער האָבען עס אודאי דערצעהלט די מנהיגים פֿון דער קהלה. זיי וועלען אייך הרג'ענען. אָה, אַנטלויפֿט פֿון דאָנען!“

אין, אז קיינער פֿון אונז דארף נישט געהן צו פֿוס. אָט די זעק מוזען אַרומטער.
אַרויס מיט זיי!"

"ניין," האָב איך זיך אָבגערופֿען.

"יאָ," האָט ער מיט אַ לאַכענדען טאָן זיך געהאַלטען ביי זיינס. „האָב איך נישט געזאָגט, אז דער שטן האָט זיך פֿערלייגט אויף מיר, מיר צו פֿער-שמערען מיין פֿסח? דאָס דריטע מאָל וועל איך אפשר האָבען מעהר מול." איך האָב גע'מענה'ט, אז איך וויל איהם נישט פֿערשאַפֿען אַזוי פֿיעל היוק, און אז איך וועל געהן אַליין אויפֿזוכען דעם בעל שם, אָבער לאַכענ-דיג האָט ער אַרומטערגעקאָממעט די זעק מיט מעהל, איבערלאָזענדיג איינעם פֿאַר דער פֿרוי, זיך אָנצושפּאַרען אויף איהם.

"אָבער אייער פֿרוי וועט דאָך וואַרטען אויף די זעק," האָב איך בער מערקט, ווען דער וואָגען איז ווייטער געגאַנגען און מיר זיינען שוין ביידע געזעסען אין איהם.

"אויף מיר וועט זי דאָך אויך דאַרפֿען וואַרטען," האָט ער געזאָגט מיט אַן אומעטיגען שמייכל. „נאָר על כל פנים, זי האָט בטחון אין גאָט. ס'האָט אונז קיינמאָל קיין שפּייז נישט געפֿעהלט, וואָרים דער, וואָס שפּייזט די ראָ-בען — —" פֿלוצלינג האָט ער אָבגעהאַקט אין מיטען די רייד, איז אַרונ-טערגעשפּרונגען און האָט גענומען לויפֿען צוריק.

"וואָס איז דאָס?" האָב איך געפֿרעגט.

איך האָב געזעהן, ווי ער האָט ווידער אַרויסגענומען זיין חלף און אויף-געשנימען די זעק. „זאַלען די פֿייגעלאַך אויך האַלטען פֿסח!" האָט ער פֿרעה-ליך אויסגערופֿען.

די פֿרוי האָט נאָך אַלץ געשלאָכעט, ווען ער איז אַריין צוריק אין וואָ-גען, נאָר ער האָט זי געטרייסט מיט זיין מונטערער און פֿרייער פֿילאָזאָפֿיע. „ס'איז אַ מיטעל פֿון'ס טייוועל," האָט ער געזאָגט, „אונז צו מאַכען פֿערצאָגט און פֿעראומערט, און אויף אַזאַן אופן צו דערשטיקען אין אונז דעם געטליכען פֿונק. דיין זינד איז גרויס, אָבער דיין פֿאָטער אין הימעל וואַרט אויף דיר און וועט זיך פֿרעהען מיט דיר, ווי אַ קעניג פֿרעהט זיך מיט אַ פֿרינצעסין, וואָס קומט אַרויס פֿון תּפּיסה. יעדע נשמה איז פֿאַר זיך אַליין אַ גאַנצער תּנ"ך. אין דיין נשמה געפֿינט זיך שרה און רות, אַזוי ווי איזבל און מיכל. ביי אַהער האָסט דו ענטוויקעלט אין דיר די איזבל; שטרעב אַצונד צו ענטוויקלען די שרה." מיט אַזעלכע דרייסמע טרייסט-ווערטער האָט ער זי בערוהיגט, ביי וואַגען די מאַנאָטאָמע בעוועגונג פֿון'ס וואָגען האָט איהר פֿערוויגט אין אַ רוהיגען שלאָפֿ. דאָן האָט ער אַרויסגענומען אַ ליולקע און האָט זי פֿערוויכערט, נאָכדעם ווי ער האָט ביי מיר געבעטען

„האָב איך ניט געזאָגט,“ האָט זיך דער אַלטער מאַן אָנגערופֿען מיט אַ פֿערט־אַכטער מינע, „אז אפילו די ערגסטע פּיזשעס ווּינען בעסער איידער אַט די רבנים? אַזוי בלינד ווּינען זיי אין זייער גדלות־דינער זעלבסט־צופֿרו־דענקייט, אַזוי פֿערפֿינסטערט אין זייער שטאַלן, אז אפילו זייער פֿרומקייט, זייער איבערגעבענהייט צו דער תּורה ווערט אויך אַ מיטעל פֿאַר זייערע זינד.“

לאַנגזאַם האָבען מיר דער פֿרוי אַרײַנגעזעצט אין וואָנען. איך בין אויך אַרײַן, נאָך דער אַלטער האָט גענומען געהן צו פֿוס לעבען זײַן פֿערד, האָט געהאַלטען די לײזעס און פֿערקירעוועט דעם וואָנען אין אַן אנדער זײַט.

„וואָס זשע, איהר ווילט זיך ניט אױפֿזעצן?“ האָב איך געפֿרעגט.

„מיר פֿאָהרען אײַצט כאַרג־אַרױף, ניט אַראָב,“ האָט ער מיט אַ שמוי־כעל געענטפֿערט. „בראָד זײַצט אין דער הויך אויף דעם זײַן פֿון עזרת.“

אַ געפֿיהל פֿון שאַנד האָט מיך דורכגענומען. וואָס! איך זאָל פֿאָהרען אין אַט דער אײַסגעזײכענטער אַלטער זאָל געהן! נאר איידער איך האָב נאָך אױספֿײעט איהם זאָנען, אז איך וויל אַרונטערגעהן, האָט אַ נייער געדאַנק נאָך פֿערגרעסערט מיין צוטומעלטקייט. איך, וואָס איך ברען אַזוי פֿאַר לוזט צו געפֿינען דעם בעל שם, זאָל זיך נאָך אײַצט פֿערהאַיען מיט אַ זײַט־טייער נסיעה קײן בראָד. און דאָך האָב איך נאָך קײן חשק ניט געהאַט זיך אַזוי גיך צו שײדען מיט מיין נײַעם פֿרײַנד. אַחוץ דעם האָב איך זיך געד־טראַכט, אז די שטאָרט בראָד איז נאָך אַלעמען ווערטה אַ בעזוך. איהרע ישיבות האָבען געהאַט אַ שם איבער דער גאַנצער מלוכה, און הגם איך האָב, אַזוי זיי דער אַלטער מאַן, געפֿיהלט אַן אָבשטויס צו זיי, דאָך האָט זיך מיר שטאַרק געוואָלט אַ קוק טהאַן, זיי זיי זעהען אײַס. איך צוליעב דעם בעל שם גופּא וואָלט איך דאָרט געמוזט זײַן: וואָרים אַזונד האָב איך זיך דער־מאַנט, אז זײַן אַמאָליג לעבען האָט געהאַט אַ גרויסע שײכות מיט דער דאָר־זיגער שטאָרט, און אז דאָס איז דער אָרט, וואו זײַן פֿרוי איז געבוירען און ערצױגען געוואָרען.

האָב איך זיך אָנגערופֿען: „זײ ווײַט איז בראָד?“

„זעהן מייל,“ האָט ער געענטפֿערט.

„זעהן מייל!“ האָב איך מיט שרעק ווידערהאַלט.

„זעהן מייל,“ האָט ער געזאָגט, „אין שוין זעהן יאָהר, זינט איך האָב

ניט אַרײַנגעשטעלט קײן פֿוס אין בראָד.

איך בין אַרונטערגעשפּרונגען. „דאָס דאַרף איך געהן צו פֿוס, ניט

איהר,“ האָב איך געזאָגט.

„ניין,“ האָט ער מיט אַ טאָן פֿון אײַפֿגעליינטקייט געזאָגט. „מיר פֿאַלט

די צוויי ברידער האָבען זיך שטאַרק געקרימט אונטער דער שאַרפֿקייט און די ליידענשאַפֿט פֿון זיינע ווערטער. פֿערוואונדערט און אונבעקוועם האָ- בען זיי זיך אָנגעקוקט איינער דעם אַנדערן, אָבער זיי האָבען גאָרנישט געענטפֿערט.

„ווי דערוועגט איהר זיך אָנצורופֿען אַ אידישע טאָכטער שאַנדפֿלעק?“ האָט זיך דער פֿוהרמאַן ווייטער געבייזערט. „זי איז דען פֿאַרהאַן אַ זינד, וואָס זאָל זיין גרויס גענוג, אונז אויף תּמיד אָבצורייסען פֿון גאָט, וועלכער לעבט אין אַלצדינג? בעט גאָט פֿאַר אייער שוועסטער, אויב איהר ווילט, אָבער ניט דערוועגען זאָלט איהר זיך צו משפּט'ן אייערן אַ מיט-מענשען!“ די פֿרוי האָט אַרויסגעפֿלאַצט מיט אַ מורא'דיגען געוויין און איז איהם געפֿאלען צו די פֿיס.

„מיינע ברידער זיינען גערעכט! זיי זיינען גערעכט!“ האָט זי גע- שריען. „איך בין אַ זינדיגע בריאה. ס'וואָלט געווען גלייכער, מיך צו לאָזען שטאַרבּען.“

מיט צערטליכקייט האָט זי דער פֿוהרמאַן אויפֿגעהויבען. „ניין, אין אַט דער רגע האָסט דו חרטה געהאַט,“ האָט ער געזאָגט, „און מיט דער חרטה פֿון איין איינציגער רגע קעהרט מען זיך אום צוריק צו גאָט. פֿון איצט אָן און ווייטער וועסט דו לעבען אָהן זינד.“

„וואָס! איהר ווילט זי בריינגען צוריק קיין בראָד?“ האָט אַ געשרוי געטהאָן דער עלטערער ברודער. „איהר ווילט בריינגען גאָט'ס צאָרן איבער אַזאַ פֿרומער שטאַדט? איהר מעגט זיך זיין ווער איהר ווילט, אַ הייליגער אָדער אַ טייוועל, דאָס איז ניט פֿאַר אייערע כּוחות. איהר מאַן וועט זי גע- וויס ניט געהמען צוריק, ביי איהר משפּחה קען זי מעהר ניט זיין.“ „דאָן זאָל זי זיין ביי מיינער,“ האָט דער „שוחט“ געזאָגט. מיין טאָכ- טער וואוינט אין בראָד. איך וועל זי אָבפֿיהרען צו איהר. געהט זיך אייער וועג.“

צוטומעלט זיינען זיי געבליבען שטעהן, ניט וויסענדיג וואָס צו טהאָן. דאָ האָט זיך דער יונגערער אָבגערופֿען: „פֿון וואַנען ווייסען מיר, אויב זי וועט אויף אַזאַן אופן ניט אַריינפֿאלען נאָך אין אַ גרעסערע שאַנד?“ דעם אַלמען'ס פנים האָט אָנגענומען אַ מורא'דיגען אויסדרוק. „געהט זיך אייער וועג,“ האָט ער נאָך אַמאָל געזאָגט.

זיי האָבען זיך אָבגעטראָגען, און איך האָב געזעהן, ווי זיי זיינען אַריין אין אַ וואַגען, געשפּאַנט צו צוויי פֿערד, וועלכען איך האָב ערשט איצט בע- מערקט אויף דער אַנדער זייט וועלדעל. איך בין צוגעלאָפֿען, כדי צו העל- פֿען אויפֿהויבען די פֿרוי, וועלכע האָט ווידער געוואָלט פֿאלען אין אַהנמאַכט.

וואלד פֿון סאָכנעס, מיט אַ שמאַלען שטעג, וואָס איז קוים געווען ברייט גענוג פֿאַר'ן וואַגען. פֿלוצלינג איז דאָס שטיל-שווייגען, וואָס האָט אַ וויילע געהערשט צווישען אונז, איבערגעשלאָגען געוואָרען פֿון מורא'דיגע קולות נאָך „הילף“, וועלכע זיינען געקומען פֿון אַ וועלדעל רעכטס. דער פֿוהרמאַן האָט היבֿף אָבגעשטעלט דעם וואַגען, איז אַרונטערגעשפרונגען און האָט אַרויס-געצויגען אַ לאַנגען חלף פֿון זיין גאַרטעל.

„ס'איז אָפֿט נוצליך צו זיין אַ שוחט“, האָט ער מיט כעס געזאָגט, זיך דורכשלאָגענדיג דורך די געדיכטע בוימלאַך.

איך בין איהם נאָכגעגאַנגען טריט ביי טריט, און פֿלוצלינג האָבען מיר דערזעהן אַ מאַדנע סצענע. אַ שעהנע פֿרוי האָט געקעמפֿט מיט צוויי מע-נער, וועלכע זיינען געווען אָנגעטהאָן ווי רבנים אין זיידענע הייזען און מאַנטלען. איינער האָט איהר צוגעהאַלטען די אָרעמס פֿעסט אָן אַ זיט, בעת ווען דער אנדערער האָט געהאַלטען דערביי איהר אַרײַנצושטעכען אַ קינזשאַל אין האַרצען.

„האַלט!“ האָט דער „שוחט“ אַ געשרוי געטהאָן.

דער, וואָס האָט אָקאַרשט געוואָלט בענעהן דעם מאַרד, האָט אָבגעטראָ-טען צוריק מיט אַן אויסדרוק פֿון שרעק אויף זיין שמאַלען, פֿאַנאַטישען פֿנים. „לאַז אָב די פֿרוי!“ האָט דער פֿוהרמאַן שטריינג געזאָגט.

אַ דערשראָקענער און צוטומעלטער האָט דער אנדערער געפֿאַלגט. די פֿרוי איז אנדערגעפֿאַלען האַלב אָהנמעכטיג, און דער פֿוהרמאַן האָט זי אויפֿגעכאַפֿט.

„האָב קיין מורא נישט“, האָט ער געזאָגט. — „און איהר, רוצחים, פֿאַלט מיר צו די פֿיס און דאַנקט מיר, וואָס איך האָב אייך געראַטעוועט אייער חלק לעולם הבא.“

„ניין, מיר האָבען איהם אדרבה דורך אייך פֿערלאָרען“, האָט געזאָגט דער מיט'ן קינזשאַל. „וואָרום מיר האָבען נור וואָס געוואָלט געהמען נקמה פֿאַר גאָט. זייט וויסען, אז דאָס איז אונזער שוועסטער, און מיר האָבען אויסגעפֿונען, אז זי איז אַ זינדיגע, לייכטזיניגע בריאה, וועלכע האָט געדבראַכט שאַנד און שמאַך צו אונזער הויז פֿון לומדים און צו אונזער גאָטס-פֿורכטיגע שטאָדט. האָבען מיר אַלואָ און דער מאַן איהרער אָבגעהאַלטען אַ געהיימען בית דין, און אין'ס גייסט פֿון אונזער תורה האָבען מיר בעד-שלאָסען, אז אַט דער שאַנדפֿלעק זאָל אויסגעראַטען ווערן פֿון'ס פֿאַלק ישראל, לכבוד השם.“

„לכבוד השם!“ האָט דער פֿוהרמאַן איבערגעזאָגט, און די אייגען זיינע האָבען געפֿלאַמט. „וואָס ווייסט איהר פֿון דעם שם און פֿון זיין כבוד?“

„וואָס פֿאַר אַ הערליך וועזען!“ האָט ער זיך אָנגערופֿען, און זיינע אויגען האָבען געלויכטען.

„וואָסערס?“ האָב איך געפֿרעגט מיט אַ געלעכטער. „די קוה?“

„ביידע,“ האָט ער געענטפֿערט, זיך אומקוקענדיג הינטערוויילאָכס.

„אַזונד פֿערשמעה איך, וואָס איהר מיינט מיט פֿרומע שריפֿטען,“ האָב איך איראָניש געזאָגט: „דעם שיר השירים.“

מיט אַ מאַדנער ערנסטקייט האָט ער זיך אומגעקעהרט צו מיר, אָקור ראַט ווי ער וואָלט גאָר ניט בעמערקט מיין איראָניע. „יא, ווירקליך,“ האָט ער אויסגערופֿען; „אָבער ווען די רבנים לייענען עס, פֿערדרעהען זיי עס און מאַכען דערפֿון אַ בלוטלאָזע אַלעגאָריע, אָהן לייב און אָהן לעבען, אידישע טייוואָלים זיינען זיי! וואָס איז דען די שעהנקייט פֿון יענעם מיידעל, אויב ניט אַן אויספֿלוס פֿון דער געמליכער שעהנקייט? וואָס שעהנער דער גוף איז, אַלץ גלענצענדער פֿיהרט ער אונז צו דעם געדאַנק פֿון גאָט.“

איך בין געווען שטאַרק אונטער דעם איינדרוק פֿון אַט דעם מאַדנעם חברה-מאַן, אויף וועמען איך האָב גלייך דערקענט, אַז דאָס איז אַן אָריגינאַל. „אָבער דאָס איז דאָך אַ זעהר געפֿעהרליכע לעהרע,“ האָב איך געזאָגט. „מיט דעם זעלבען רעכט קענט איהר פֿעהריליגען און געמליך מאַכען די איינפֿאַכע תּאוה, די קערפּערליכע לוסט.“

„אַלעס איז געמליך,“ האָט ער געענטפֿערט.

„אויב אזוי איז עסען און טרינקען און פֿרעהליך זיין פּונקט אזוי גוט פֿאַר דער נשמה, ווי פֿאַסטען.“

„בעסער,“ האָט דער פֿוהרמאַן געזאָגט קורץ.

איך בין נשתומם געוואָרען צו טרעפֿען אַזעלכע עפיקור'שע לעהרען אין אַ געגענד, וואו איך האָב, אחוץ מיין ערפֿאַהרונג מיט בער'ן ערוואַרטעט צו בעגעגענען דעם אַסקעטישען איינפֿלוס פֿון דעם בעל שם. „זייט איהר, הייסט עס, ניט קיין אָנהענגער פֿון דעם בעל שם?“ האָב איך איהם אויסגעפֿאַרשט. „ניין, קיין ברעקעל אויך ניט,“ האָט ער געענטפֿערט מיט אַ געלעכטער. איך האָב געקראָנען אַזאַ סימפּאַטהיע צו איהם — וואָרים דער מאַן האָט געהאַט אַן אויסערגעווענהעליכע אָנזיהונגס-קראַפֿט אין זיך — אַז איך האָב עפעס אזוי ווי געפֿיהלט, אַז אפילו ווען דער בעל שם זאָל ווירקליך זיין אַן אַסקעט, וואָלט איך פֿונדעסטוועגען פֿאַרט גאָרנישט געקענט האָבען פֿון איהם, און אַז מיין לאַנגע נסיעה וואָלט געווען אומזיסט; וואָרים די גרינע פֿעלדער און דאָס לעכעדיגע, פֿרישע וואַסער איז אַזונד געלענען אַסך ווייטער פֿון מיין דורשטיגער נשמה, ווי ווען עס איז.

מיר זיינען ארויסגעפֿאַהרען פֿון דאָרף און אַריינגעקומען אין אַ געדיכטען

פֿאַהרען איז אַ חיות פֿאַר מיניע פֿערמאַטערטע גליעדער. דער בלויער הימעל, דאָס רויען פֿון די בלעטער און די נאָהענטע אויסזיכט, ענדליך זיך צו קענען זעהן מיט'ן בעל שם, דאָס אלעס האָט פֿיעל בייגעטראָגען מיך צו פֿערווינגען אין אַ נוט-טהוענדער, דערקוויקענדער מיעדקייט. נאָר מיין פֿער- שלאָפֿענקייט איז ניט געווען אזוי טיעף ווי די, אין וועלכער מיין נייער פֿריינד איז אַרײַנגעפֿאלען; אזוי האָט עס על כל פנים אויסגעזעהן. וואָרום אז מיר זיינען צוגעקומען צום דאָרף, איז אונז אנטקעגען געקומען אַן אנדער וואָגען, און נור אַ דאנק מיניע געשרייען און די קולות פֿון דעם אנדערן פֿוהרמאַן. האָט ער זיך אויפֿגעכאַפט אין צייט, כדי צו קענען ראַטעווען זיין וואָגען פֿון צובראַכען ווערן.

„איחר האָט זיך אַרדאי געמווט פֿערטראַכטען וועגען אַ שווערען ענין פֿון דער תורה,“ האָב איך געזאָגט.

„אַ שווערען ענין,“ האָט ער מיט אַ שוידער געזאָגט. „נור דער שטן מאַכט אַועלכע קניפלאַך.“

„אַהאָ,“ האָב איך געזאָגט, „ניט קיקענדיג דערויף וואָס איחר זייט אַ שוחרט, זייט איחר, משמעות, דאָך ניט קיין פֿריינד פֿון דער רבנישער לומדות.“

„וואו עס ווערט אַסך געלערענט,“ האָט ער געענטפֿערט, „דאָרט איז דאָ ווייניג פֿרומקייט.“

אין דער רגע זיינען מיר צופֿעליג פֿערבייגעפֿאַהרען דורך דעם בית המדרש פֿון'ס דאָרף, פֿון וואָגען עס האָבען זיך אַרויסגעהערט די הויכע קולות פֿון די לומדים, וועלכע האָבען זיך דאָרט אינעווייניג מפֿלכל געווען ביי זייערע גמרות. דער פֿוהרמאַן האָט זיך צוגעהאַלטען די אויערן.

„אַט די בעלי-פֿלפול,“ האָט ער זיך אָבגערופֿען און האָט דערביי פֿער- צויגען דאָס געזיכט; „זיי זיינען עס די, וועלכע פֿערליינגערן דעם קין און האַלטען דאָס פֿאַלק ישראל אין גלות.“

„זיי אזוי דען?״ האָב איך געפֿרעגט.

„דער שטן רעדט אַן אָט די רבנים,“ האָט ער געענטפֿערט, „צו לערנען בלויז די טהוילען פֿון אונזערע הייליגע שריפֿטען, ביי וועלכע זיי קענען שאַרפֿען זייער פֿערשטאַנד. נאָר פֿון אלע שריפֿטען, וועלכע וועקען צו פֿרום- קייט און גאָטס-פֿורכטיגקייט, האַלט ער זיי ווייט.“

איך בין געווען דערפֿרעהט און ערשטוינט צו הערען דעם שוחרט אזוי ריידען, נאָר איידער איך האָב נאָך צייט געהאַט אויסצודרוקען מיין צושט- מונג, איז זיין אויפֿמערקזאַמקייט צוגעצויגען געוואָרען צו אַ שטעקן מיידעל, וואָס איז דורכגעגאַנגען פֿערביי אונז, אַנטרויבענדיג אַ קוה.

אונערטרעגליכע בעשעפֿטיגונג, "האָט ער צוגעלייגט פֿערטראַכטערהייט, ״ווען איך וואָלט זיך ניט געזאָגט, אז וויבאלד ס'איז דאָך די אָרעמע עופות סיי ווי סיי בעשעהרט געקוילעט צו ווערן, איז זיי בעסער ביי מיר אין די הענד, מילא, ווי עס זאל ניט זיין, כ'האָב געקוילעט גענוג עופות, כדי צו קענען קויפֿען פֿסח־דיג מעהל; נאָר איידער איך האָב עס אַהיים געבראַכט, האָט דער טייוועל אָנגעשיקט אַזאַ מכול, אַז עס איז אין גאַנצען איבערגע-פֿיהרט געוואָרען. האָב איך ווידער גענומען דעם חלף און בין אַרויסגעפֿאַה-רען אין די דרום־דערפֿער, און אָט בין איך אַזינד דאָ אין אַ נייע פֿערלע-גענהייט. איך האָף נור, אַז איך וועל ניט מווען אַוועק־הרג'ענען דאָס פֿערד מינס אויך.״

״ניין, איך גלויב ניט, אַז עס איז נעשעדיגט,״ האָב איך געזאָגט; און אַזוי איז טאַקע געווען.

אַז איך האָב דעם גוטמוטהיגען קליינעם מאַן אין זיין פֿערד אַרויפֿגע-האַלפֿען ביו צום שפיץ פֿון'ם בערגעל, האָט ער מיר געבעמען, איך זאל זיך אַריינזעצן צו איהם אין וואָגען, אויב מיין וועג ליגט אין זיין ריכטונג. ״איך געה זוכען דעם בעל שם,״ האָב איך איהם ערקלעהרט. ״טאַקע!״ האָט ער געזאָגט; ״ס'איז גאָר ניט אַזוי שווער איהם צו גע-פֿינען.״

״וואָס, איהר קענט דעם בעל שם?״ האָב איך אויסגערופֿען מיט צו-קאַכטייט.

ער האָט זיך משמעות אַמזירט איבער מיין אויפֿרעגונג, די שוואַרצע אויגען זיינע האָבען געפֿונקעלט, ״וואָס הייסט, יעדער איינער אין דער דאָר-זיגער געגענד קען דעם בעל שם.״ האָט ער געזאָגט.

״אַבער ווי אַזוי קען איך איהם אויסגעפֿינען?״ האָב איך געפֿרעגט.

ער האָט אַ זיה געטהאָן מיט די פֿלייצעס. ״איהר דאַרפֿט זיך נור אַריינזעצן ביי מיר אין וואָגען.״

״יישר כחכם!״ האָב איך אַ געשריי געטהאָן, פֿול מיט דאַנקבאַרקייט. ״וואָס זשע, איהר פֿאָהרט אַהין?״

ער האָט אַ שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאַפּ.

איך האָב אַרויפֿגעקלעטערט אויפֿ'ן וואָגען און זיך אַנידערגעזעצט צווישען צוויי זעק מיט מעהל. ״ס'איז ווייט פֿון דאַנען?״ האָב איך געפֿרעגט.

ער האָט אַ שמייכעל געטהאָן, ״ניין, אַז עס וואָלט געווען ווייט, וואָלט איך אייך ניט אַרויפֿגעבעמען צו מיר אין וואָגען.״

דאַן זיינען מיר ביידע אַנשוויגען געוואָרען. ניט קוקענדיג דערויף וואָס דער וואָגען האָט שמאַרק געמרייכעלט, האָב איך דאָך געפֿירלט, אַז דאָס

אין אזוי האָב איך זיך ווידער אוועקגעלאָזט קיין מענישבוש, נאָר אויף אַ זייטן-וועג, כדי אויסצומידען בער'ס דאָרף.

VI.

ס'איז געווען אַפּרוּל, איידער איך בין צוגעקומען נאָהענט צו מיין בע-
שטימונגס-דאָרט. די וועגען זיינען נאָך געווען וומפּיג און בלאָטיג; נאָר אין
דער דאָזיגער גלוקליכער צייט צווישען דעם ווינטער-דגרוי און דעם זומער-
געבעל האָט דער הייך פֿון'ס פֿריהלינג בעשעהנט די וועלט. דער טייך סטרוי
האָט געפֿינקעלט; אפילו די חורבות פֿון די שלעסער האָבען געהאָט אַ
פֿרעהליכען אויסזעהן, בעת ווען די גערטנער פֿון די פּרוּצים האָבען אָנגעד-
פֿילט די לופט מיט אלערליי זיסע ריחות. איין טאָג, ווען איך בין געגאנגען
אויף אַ באַהגיגען וועג אַרויף צו אַ דאָרף צו, איז פֿערביי מיר פֿערבייגער
פֿאָהרען אַ נידעריגער, גראָה-האַריגער מאַן לוסטיג פֿייפֿענדיג אויף אַ וואָגען
מיט עטליכע זעק מעהל. מיר האָבען זיך איינער דעם אנדערן אָבגעגעבען
שלום; וואָרים מיר האָבען זיך דערקענט אַלס ברודער אידען אָן אונזערע
פֿעלצניגע היטעלאַך און אונזערע פּאות. מיט אַמאָל דערזעה איך, ווי ער
שפּרינגט אַראָב פֿון וואָגען, און אויס רחמנות אויף זיין פֿערד, לייגט ער צו
די פֿלייצע צום ראָד און שטופט עס אונטער; אָבער ער האָט נאָך ניט גע-
מאכט קיין פֿופֿציג טריט, האָט זיך זיין פֿערד אויסגענליטשט און איז געד-
פֿאלען. איך בין צוגעלאָפֿען איהם העלפֿען אויפֿהויבען דאָס פֿערד; און איי-
דער ס'האָט זיך אונז אוינגעגעבען עס צוריקצושטעלען אויף די פּוּער פּוס,
האָט מיר די פֿרעהליכקייט פֿון'ס פֿוהרמאַן, וועלכע האָט אָנגעהאלטען זאָר
נאָר אין די קריטישע מאָמענטען, שטאַרק צוגעצויגען צו איהם.

„אַט אפּנים דער יטן האָט זיך פֿעהלייגט אויף מיר, מיר צו פֿעהר-
שטערען דעם פּסח,“ האָט ער געזאָגט; „וואָרים דאָס איז שוין דאָס צווייט
מַז מאַל, וואָס איך פֿיהר מיין פּסח'דיג מעהל אַהיים. מיין לעבע פֿרוי האָט
מיר געזאָגט, אַז מיר וועלען גאַרנישט האָבען וואָס צו עסען אויף יום טוב,
האָב איך זיך געמוזט אָן עצה געבען. בין איך אַרויסגעפֿאָהרען מיט מיין
חלף אין די צפּון-דערפֿער — ניין, שרעקט זיך ניט, ניט צו הרג'ענען די
איינוואוינער, חלילה, נאָר צו קוילען זייערע עיפות אויף פּסח.“

„איחר זייט אַ שיחט?“ האָב איך געפֿרעגט.

„יאָ,“ האָט ער געענטפֿערט, „אַ שיחט אויך. עס וואָלט געווען אָן

פֿון צימער, שעהנע פֿאלקאָמענהייט! אָט האָסט דו דיר איינעם, וואָס לע-
רענט צו זיין עניוה'דיג, און אַליין לעבט ער אין רייכטהום און זיצט אויף
טעפיכער; אַ פֿריידיגער פֿון גערעכטיגקייט, וואָס ליגט ברייט צולינגט אין
זיין וואָגען דאָן, ווען מען מיינט, אַז ער איז פֿערטיעפֿט און פֿערוונקען אין
געמליכקייט! יאָ, אָט די חסידישע רביים זיינען ניט מעהר ווי אָבגעקאלב-
טע קברים; און אזוי ווי עס האָט ב"ה די אָרט האַדאָקסישע קהלות אויך
ניט געפֿעהלט אַזעלכע עקזעמפּלאַרען, האָט עס מיר אויסגעוויזען, אַז עס
איז פשוט אַן עבירה צו פֿערשווענדען צייט און ענערגיע צו געהן זוכען נאָך.
אַלצדינג, וואָס איך האָב אויף'ן וועג זיך אָנגעהערט געגען דער סעקטע,
איז מיר אַזונד ווידער אַרויף אויף'ן זינען, און איך האָב די מיטגלידער
איהרע צומהיילט אין צוויי לאַגערן: אין שווינדלער און בעשווינדעלעכע, און
אין דער האַויגער ביטערער שטימונג האָבען זיך גאַנצע טויזען פֿון די-
ניקע פֿעדימלאַך אין מיינע אויגען צוזאַמענגעקניפֿט אין זיינען געוואָרען איין
געוועב פֿון רשעות, איך האָב ביי זיך געטראַכט, אַז דאָס דערפֿעל מוז
אודאי זיין פֿול מיט שפּאַנען, וועלכע שטעהען אין רב בער'ס דיענסט, און
אַז דער חסידישער בעל הבית מיינער אַליין האָט אויף אַ ביטרען אופן
אַרויסגעזויגען פֿון מיר די פֿאַקטען פֿון מיינ לעבענס-געשיכטע, וואָס איז
שייך געווען צו די ציערונג, וואָס דער „נדיק" האָט צוריק אומגעקעהרט
דעם אַלמען פֿאַר-פֿאַלק, בין איך געווען זיכער ביי זיך, אַז זיינע אייגענע
לייט האָבען עס גע'גנב'עט. איך האָב גענומען מיינ ריזע-זאַק איבער די
פֿלייצעס און זיך אַוועקגעלאָזט אַהיים.

אַבער קיים בין איך נור אָבגעגאַנגען עטליכע הונדערט אַילען, האָט
זיך מיינ שטימונג בערוהיגט, איך האָב זיך דערמאָנט אָן דער וואונדערליכער
דרשה מיט דער אויסטייטשונג פֿון די פּסוקים, וואָס רב בער האָט ניט גע-
קענט פֿאַראַויסזעהן, און איך האָב זיך בערעכענט, אַז ער מוז באַמת זיין אַ
גדול בישראל, און אַז דוד המלך און דער חכם שלמה האָבען דאָך
אויך געלעבט אין כבוד און גדולה, „און נאָך אַלעמען", האָב איך מיט זיך
אַליין גע'טענה'ט, „איז דאָך דאָס אַ גאַנץ אונשולדיגע זאַך צו פֿאַהרען
שפּאַצירען ביים ברעג טייך, ווער ווייסט, צי איז דאָס ניט איינע פֿון די
וועגען, ווי אזוי ער פֿערטיעפֿט זיך אין גאָט? פֿערוזכערן דען ניט אָט די
אַלע, וועלכע רויכערן דעם טאַבאַק, אַז ער מילדערט און רייניגט די נשמה?"
אַחוץ דעם, האָב איך ווייטער פֿאַר זיך געקלעהרט, ווער אויב ניט אַ
נאַר קעהרט זיך אים אין מיטען וועג, איידער ער האָט דערגרייכט זיין ציעל?
איך האָב געזעהן די פּראַכט פֿון דעם תלמיד, לאַמיר אויך אַ קוק טהאָן
אויף דער גדולה פֿון'ם רבי'ן אַליין און אויף דעם פּרפּור-גלאַנץ פֿון זיין הויף.

אויף מאַרגען האָב איך מיט געמישטע געפֿיהלען ווידער אויפֿגעזוכט דעם צדיק'ס טהור, דורך וועלכער עס האָט זיך איצט אַרױנגעלאָזט דער שטראָם פֿון די, וועלכע האָבען אזוי לאַנג געוואַרט. אָבער דער צוטרום צו דעם הייליגען מאַן איז נאָך אַלץ נישט געווען ליבט. אין דעם ברויטען פֿאַר-צױטער איז געוועסען דעם צדיק'ס שרױבער בױ אַ טיש, אַרום וועלכען דער עולם האָט זיך אַרומגעקליבען, יעדער איינער און יעדע איינע האָט פֿאַרגע-לייגט זײַן אָדער איהר בקשה, וואָס דער שרױבער האָט פֿערצײכענט אויף אַ קוויטעל און זײ דערלאַנגט, עס אַרױנצוגעהמען צום צדיק, איך האָב זיך צוגעהערט צו די בקשות פֿון דעם ליאַרמענדען עולם, „איך, רחל בת חנה, וויל האָבען קינדער“, אזוי האָט געלױטעט די בקשה פֿון דער שענהער זײ-כער פֿרוי, וועמעס קוטשער האָט יענעס טאָג אזוי שטאַרק געקלאַפט אָן טהור און נישט געוואָלט אָבטרעטען. דעם שרױבער האָט זי אַפֿנים אויך בע-לייגט מיט עטליכע גאַלדענע מטבעות פֿאַר זײַן טרחות, איך אַלײן האָב בלױז בעצאָהלט עטליכע קרויצער און איינפֿאַך געוואונשען — און איך בין געווען דער איינציגער מיט דעם דאָזיגען וואונט — „פֿאַלקאָמענהײט“. ביים רבױנס טהור איז געווען נאָך אַ מאָן, וואָס האָט ווידער גענומען געלד; נאָר איך בין מיטגעשוואומען אין דעם גאַלד-שמראָם פֿון דער רױכער פֿרוי און איך בין גראָד אָנגעקומען צו דער רעכטער צײַט, זען דאָס אַלטע פֿאַר פֿאַלק האָט זיך מיט טיעפֿער דאַנקבאַרקײט אָבגעזעגענט מיט'ן רבױן, וועל-כער האָט זײ אומגעקעהרט צוריק זײער אבירה, די ציערונג, וואָס מען האָט בײַ זײ גע'אָנב'עט. מיט אָן ערנסטער מיענע, אָהן אַ שום צײכען פֿון בער-פֿרױדונג איבער זײַן וואונדערליכען ערפֿאַלג, האָט דער צדיק אָבגע'פֿטר'ט דאָס פֿלױדערענדע פֿאַר'ל און גענומען דאָס קוויטעל, וואָס די שענהע פֿרוי האָט איהם דערלאַנגט. ער האָט עס אפילו נישט געעפֿענט, נאָר עס צוגע-לייגט צו זײַן שטערן און אויפֿגעהויבען די אויגען צום הימעל.

„דו ווילסט האָבען אַ קינד? “ האָט ער געוואָנט.

די פֿרוי איז פֿערצײטערט געוואָרען, „אָה, דו געטליכער מאַן!“ האָט זי אַ געשרײ געטהאָן און איז איהם געפֿאַלען צו די פֿיס.

דער צדיק האָט אַרױפֿגעלייגט זײַן האַנד אויף איהרע האָר, כדי זי צו בערהױגען, און אין דער רגע איז אין זײַן אויסדרוק געווען עפעס, וואָס האָט מיר ענדליך געעפֿענט די אויגען. ס'האָט מיר אזוי זײ אַ שטאַך געגעבען אין הארצען; איך האָב דערקענט דעם מאַן, וואָס איז פֿערבייגעפֿאַהרען פֿערבײַ מיר אין יענעם עלעגאַנטען עקיפֿאָזיט, וואו ער איז זיך געוועסן פֿאַר נאַנדערגעשפֿרייט אין בעקועים און האָט גערױבערט זײַן לינקע, איך בין געווען אזוי דערשלאָגען, אז איך בין גאָר אָהן צערעמאַניעס אַרױסגעלאָפֿען

מיין פֿערשטאָרבענער פֿרוי — פונקט ווי דער חסיד, ביי וועמען איך האָב געהאלטען שבת, האָט מיר פֿאַראויסגעזאָגט. בענייטערט האָב איך פֿער-לאָוען דאָס הייז פֿון דעם דאָזיגען בעל מופת, הנם אַלעס, וואָס איך גע-דענק נאָך פֿון דער דרשה, איז די נייע אויסטייטשונג פֿון'ס מאַמר אין פרק: "יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך" (וואָל דער כבוד פֿון דיין חבר זיין טייער ביי דיר, ווי דיין אייגענער).

"דיין אייגענער," האָט רב בער געזאָגט, "מינט דער כבוד, וואָס דו טהוסט זיך אַליין אָן; הנאה צו האָבען דערפֿון, וואָלט געווען לעכערליך. פונקט אזוי ווייניג דארף זיך דער קלוגער מענטש פֿרעהען מיט זיין חבר'ס כבוד — דאָס הייסט, מיט דעם כבוד, וואָס זיין חבר טהוט איהם אָן." דאָס האָט זיך, דעם אמת זאָגענדיג, ניט גענראַמט מיט זיין אייגענעם גרויסען און גלענצענדיגן כבוד, און איך האב ערשט אין עטליכע חדשים אַרום פֿערשטאַנען זיין אויסטייטשונג.

נאָכדעם ווי אָט די דרשה האָט זיך געענדיגט, איז אַריינגעקומען איינער פֿון די חסידים. "פֿאַרוואָס אזוי שפעט?" האָט מען דעם מאַן געפֿרעגט.

"מיין ווייב איז געלענען געוואָרען," האָט ער מיט אַ שעהמענדיגען טאָן געזאָגט. פֿון אַלע זייטען האָט מען איהם אָכגעגעבען מול-טוב מיט פֿרעהליכע, לעבעדיגע קולות.

"א אינגעל צי אַ מיידעל?" האָבען געשריען עטליכע שטימען מיט אַמאָל.

"א מיידעל," האט ער געזאָגט און דערביי האָט ער זיך נאָך מעהר פֿערשעהמט.

"א מיידעל!" האָט דער צדיק מיט אַן אונצופֿריעדענעם טאָן אויסגע-רופֿען. "ביסט ווערטה שמיץ דערפֿאַר."

גלייך אויפ'ן שטעל האָט זיך די קאָמפּאָניע מיט פֿרייד אַ וואָרף גע-טהאָן אויף דעם אונגליקליכען מאַן. מען האָט איהם אַריבערגעלייגט און איהם אויף קאָמאָועס אַריינגעזעהלט היבשע עטליכע שמיץ. ערשטוינט האָב איך געקוקט אויפ'ן צדיק. זיין געזיכט איז געווען פֿערצויגען מיט אַ מאַדנע העויה, און ווי אַ בליץ איז מיר ווידער אַרויף אויפ'ן זינען די ער-אינערונג מכה אָט דעם פנים. נאָר איידער איך האָב נאָך צייט געהאַט זיך אויף ריכטיג צו דערמאַנען, וואו איך האָב איהם ערגעץ געזעהן, האָט ער געמאַכט אַ סוף צום שפּאַס.

"קומט ברודער," האָט ער זיך אָכגערופֿען. "לאָמיר דיענען גאָט מיט פֿרעהליכקייט." אין ער האָט גענומען זינגען אַ פֿרעהליכען ניגון.

„שלוש עליכם,“ האָט ער געזאָגט צו יעדען איינעם בעזונדער. מיט עהרפֿורכט האָבען מיר שטילערהיים געענטפֿערט אונזער „עליכם שלום“ און זיך אַנדערנעוועזט אויף אונזערע פלעצער ביים טיש. דוועלביגע פֿייער-ליבע שטילקייט האָט אויך געהערשט ביי דער מאָהלצייט, וועלכער האָט זיך געענדיגט מיט „קוגעל.“ דערווייל איז דאָס צימער פֿול געוואָרען מיט ניי-צוגעקומענע געסט, וועלכע האָבען זיך אַרײַנגעכאַפּט מקבל פנים ויין דעם רבו'ן, און וועלכע האָבען זיך איצט אַרומגעשטעלט אַרום טיש און זיך געשפּאַרט פֿאַראַויס, צו כאַפּען באַטש אַ ברעקעלע „שיריים“ פֿון'ס קוגעל. און גרויס איז געווען די שמחה אויף די פנים'ער פֿון די, וועמען ס'האָט זיך אײַנגעגעבען צו כאַפּען אַ ביסען, אַקוראַט ווי דאָס וואָלט זיי געפֿיהרט גלייך אין גן עדן אַרײַן.

אַז די דאָזיגע אימגעלומפערטע כאַפּעריי איז אַריבער, האָט דער צדיק — וועלכער איז געוועסען מיט'ן שטערן אָנגעשפּאַרט אָן די הענד און האָט כלומר'שט גאַרנישט געזעהן, וואָס דאָרט איז פֿאַרגעקומען, — גענומען זינגען אַ הייליגען ניגון. דאָן האָט ער אַרױפֿגעלייגט די הענד איבער די אויגען, אַזוי ווי פֿערוונקען אין בענייטערונג. דערנאָך האָט ער פלוצלינג אָנגעהויבען אויסרופֿען אונזערע נעמען און די ערטער, פֿון וואָ-גען מיר זיינען געקומען, וואָס האָט אונז אַלעמען שטאַרק ערשטוינט. יער דער גאַסט, וואָס איז אויף אַזא'ן אופן אויפֿגערופֿען געוואָרען, האָט גערענטפֿערט מיט אַ פּסוק פֿון תנ"ך. אַז די רייה איז געקומען צו מיר, בין איך געווען אַזוי צושומעלט דערפֿון, וואָס דער צדיק ווייסט אַלצדינג מכה מיר, אַז איך האָב בשום אופן ניט געקענט געפֿינען קיין פּסוק. נאָר ענד-ליך האָב איך זיך דערמאַנט אָן דעם פּסוק, וואָס פֿאַנגט זיך אָן מיט'ן ערשמען אות פֿון מיין נאָמען און וועלכען מען האָט מיר אַלס קינד גער הייסען גוט אײַנ'חור'ן און געדיינקען, כדי איך זאָל זיך דערמאַנען אָן מיין נאָמען, דאָן ווען דער מלאך דומה וועט מיר אָנקלאַפּען אין קבר און פֿרע-גען „מה שמך?“ ; און אַט דעם פּסוק האָב איך אָנגעזאָגט, ווערענדיג דערביי רויט און נאָך מעהר צומישט ווי פֿריהער. צו מיין ערשטוינג האָט דער צדיק אָנגעהויבען האַלטען אַ דרשה איבער אַט די אַלע פּסוקים, אַ דרשה, וועלכע איז געווען אַזוי נייטמיריך צוזאַמענגעשטעלט, אַז מען וואָלט געקענט שווערען, אַז קיין בעסערע און פּאַסענדערע פּסוקים האָט מען גאַרניט געקענט אויסקלייבען. „זיי האָבען אַלואַ ווירקליך געזאָגט דעם אמת וועגען אַט דעם מאַן'ס לומדות,“ האָב איך ביי זיך געטראַכט. אַט די וואונדערבאַרע רעדע האָט אויך אַרױסגעוויזען אַזאַ איבעראַשענדע בע-קאַנטשאַפֿט מיט מיין פֿערגאַנגענהייט — יא, אפֿילו די פּרטים וועגען

דערווידער. נאָר אזוי ווי איך האָב אין מיין גאַנצען לעבען ניט געהאַט אַזעלכע ערהאַבענע מאַמענטען ווי אויף מיינע בערג-וואַנדערונגען, האָב איך דעם בעל הבית מיינעם אויף אזאַ בענייטערטען אופן אַרויסגעזאָגט מיין צושטימונג מיט דער חסיד'ישער תורה גופא, אַז ער האָט, ווייזט אויס, גאר ניט גע- צווייפֿעלט מעהר, אַז איך וועל ווערן אַ חסיד.

„ניטאָ ביי אונז קיין רעליגיעזע צערעמאָניעס,“ האָט ער מיר פֿערוי- כערט. „דאָס אַליין, וואָס איהר ווינשט פֿאַלקאַמענהייט, איז גענוג, מען זאָל איך אויפֿגעהמען אין אונזער סעקטע. ביי דער „סעודתא דמלכא קדישא“, ביי דער שבת'דיגער סעודה הייסט עס, וועט מען איך גאָרנישט פֿרעגען ניט מכה אייער בוי אַהעריגען לעבען, ניט מכה אייערע זינד; וואָרים אייער האַרץ איז ווי אַן אַפֿענע מגילה פֿאַר דעם צדיק, ווי איהר וועט עס אַליין אויסגעפֿינען, ווען איהר וועט האָבען די זכיה איהם צו זעהן פנים אל פנים. הגם ער וועט ריידען צו דעם גאַנצען עולם, וועט איהר אָבער פֿון איהם הערען ווערטער, וואָס וועלען זיך בעציהען נור צו איך אַליין.“

„אָבער ער האָט דאָך נאָך קיינמאַל גאָרנישט געהערט פֿון מיר?“
 „דאָס וואָלט געווען אַ שווערע זאַך בלויז פֿאַר דעם, וואָס דרש'ענט צוליעב זיין אייגענעם כבוד. אָבער דער, וואָס דער רוח אלהים, גאָט'ס גייסט, איז אין איהם, דער איז קליגער פֿון אַלע דרשנים.“
 מיט אַ קלאַפענדען האַרצען בין איך אין דעם לאַנג-ערוואַרטעמען שבת אַרײַן צום צדיק אין הויז. אינאיינעם מיט נאָך אַנדערע לייט האָט מען מיך אַרײַנגעפֿיהרט אין אַן עסס-שטוב, אויסגעלייגט מיט רייכע מעפי- כער, מיט אַ גרויסען דעמבאָוען מיש, געגרייט פֿאַר אַן ערך צוואַנציג פֿערזאָן. אַ משרת אין אונײַפֿאַרם, וועלכער איז אַרומגעגאַנגען אויף די שפּיץ פֿינגער, האָט אונז אַלעמען אָנגעשטעקט מיט זיין אייגענער עהרפֿורכטיג- קייט, און ניט סמײַענדיג צו שעפּטשען אפּילו, האָבען מיר ערוואַרט דעם גרויסען מאַן. ענדליך איז ער אַרײַנגעקומען, הויך און מאַיעסטעמיש, מיט אַ לאַנגען קאַפּטאַן פֿון ווייסען אַמלעס, אזוי צוגעשניטען, אַז זיין נאַ- קעמע ברוסט זאָל זיך אַרויסזעהן. זײַנע שײַך זײַנען געווען ווייס, און אפּילו די פּושקע פֿון שמעק-טאַבאַק, מיט וועלכער ער האָט זיך געשפּיעלט, איז אויך געווען פֿון דעם זעלבען צניעות'דיגען קוליער. ווי איך האָב נור אַ בליק געטהאָן אויף זיין געזיכט, האָב איך געפֿיהלט, אזוי ווי עס וואָלט מיר עפעס געווען מאַדנע בעקאַנט, נאָר וואַז אין ווען איך האָב עס געזעהן, דאָס האָב איך זיך ניט געקענט דערמאַנען, און מיין מוח איז אַצונד אין גאַנצען פֿערנומען געוואָרען דערמיט.

איך ביי די דאזיגע שפאציר-גיינג געהאט א געלענענהייט צו זאגן : „ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שככה לו בעולמו." אין דער גאנצער צייט האב איך כמעט נישט אָנגעזעהן קיין מענשען פֿאַר די אייגען. נאָר איינמאָל זיינען מיינע רעיונות פֿלוצלינג איבערגעשלאָגען געוואָרען, און דאָס דורך אַ געשרי, וואָס האָט מיך פֿונאַדערגעטרייסעלט און מיר קיים גע- געבען די מעגליכקייט אויסצומירען און עלעגאנטען, גלענצענדען עקספּאָזיש, זיאָס איז געווען געשפּאַנט צו צוויי ווייטע פֿערד, אינעווייניג און געזעסען כַּקוועם אָנגעשפּאַרט אַ שבאָהקער מאָן און האָב גערויבערט אַ ליולקע, מיין רוחניות'דיגע, אין געבעט פֿערהאַקענע שטימונג איז פֿערשוואַנדען, און מיר זיינען מיט אַמאָל אַרױף אױפֿ'ן זינען געדאַנקען וועגען רייכטהום און וואוילטאָג.

פֿרייטאָג-צו-נאַכטס האָב איך געגעסען ביי אַ גבאי פֿון די חסידים, זייעלכער האָט געהערט פֿון דעם אינטערעס, וואָס איך האָב גענומען אין זיין סעקטע, אָבער וועמען איך האָב כאַין אופן נישט געקענט געבען צו פֿערשטעהן, און איך בין געקומען אונטערזוכען, אויספרואַווען, אָבער נישט אונטערהען די לעהרע בלינדערהייט, איך האָב איהם פֿערוואַרפֿען מיט פֿראַגען מכה די אידעען פֿון זיין סעקטע, אָבער ער האָט מיר גאַרנישט געקענט קלאָהר מאַכען, אחוץ די לעהרע וועגען די דבקות, דאָס אייסטהאַן זיך פֿון זיך אליין בשעת'ן דאָווען, דורך וואָס דער פֿער'דבקה'טער גאָט- בעטער ווערט איינס מיט דער שכונה ; אַ לעהרע, וועלכע וויל נאַמירליך נישט וויסען פֿון כעשימיטע, פֿעסטגעזעצטע שמוגדען, ווען מען זאָג דאָזיג נען, מחמת די דבקות, די פֿולע פֿערטיפֿונג קען נישט דערגרייכט ווערן אויף בעפֿעהל. צייטגעוויז איז שוויגען באמת אַ כעסערע הפֿלה און דאָס איז די ריכטיגע פֿערטייגונג פֿון'ס גמרא-ווערטעל : „מלתא בוזא שתיקא בתריין" (אויב רירען איז ווערטא איין זילכער-שטיק, איז שוויגען זערטה צוויי). און דאָס איז אויך די בעדייטונג פֿון דעם פסוק אין מלכים ב', קאַפיטעל ג', פסוק ט"ו : „והיה כננן המנגן ותהי עליו יד ה'" (און און דער מוזיקאַנט האָט געשפּילעט, איז גאָט'ס גייסט געקומען איבער איהם). דאָס הייסט, ווען דער מוזיקאַנט איז געוואָרען אַן אינכטרובענט און האָט אַרויס- געגעבען פֿון זיך מוזיק, איז דאָס געווען מחמת דעם, וואָס גאָט'ס גייסט האָט אויף איהם געשפּילעט ; וואָרים כל זמן אַ מענש איז זעלבסט-טהעטיג, קען ער נישט האָבען קיין רוח הקודש אין זיך.

דער פסוק פֿון מלכים האָט מיר אויסגעקוקט עפעס אזוי ווי אַרויס- געריסען פֿון זיין צוואַמענהאַנג און אויסגע'פּשט'לט אויף דעם זעלבען אופן ווי אין די אַרטהאָדאָקסישע ישיבות, דאָס, וואָס איז מיר שוין לאַנג געזען

האָט געשוימט צווישען די בערג צום דניעפער צו. איך בין אַריבער די ברייטע הילצערנע בריק, ניט אַ קוק געבענדיג אפילו נאָך אמאָל אויף די רוישענדע וואַסערן; נאָר אז איך בין צוגעקומען צו דעם גרויסען הויז, האָט מען מיר, צו מיין טיעפֿער ענטטוישונג, ניט אַריינגעלאָזט. מען האָט מיר ערקלעהרט, אז דער צדיק קען זיך ביו שבת ניט וויווען פֿאַר קיין בשר ורם, מחמת ער געפֿינט זיך אין פֿערבאַרגענע, מיסטישע וועלטען. ס'איז ערשט געווען מיטוואָך. און איך בין ניט געווען דער איינציגער ענטטוישטער; וואָרים די טהיר איז געווען בעלאַגערט פֿון אַ מערקוויר-דיגער מחנה פֿון מענער און פֿרויען. אַסך זיינען געקומען פֿון זעהר ווייט, אַ טהייל צופֿום און אָבגעריסען, אין טראַנסעס, און אַ טהייל אין רייכע עקיפֿאָזשען. איינע פֿון די לעצטע — אַ שעהנע, רייך-געקליידעטע פֿרוי — האָט אויף קיין פֿאַל ניט געוואָלט אוועקגעהן. זי האָט געהייסען איהר קוטשער נאָך אמאָל און ווידער אמאָל קלאַפען אין טהיר, און האָט זיך געסטאַרעט אונטערצוקויפֿען דעם טהיר-שטעהער מיט עסענוואַרג, וויין און ענדליך אייך מיט גאָלד. אָבער אַלעס איז געווען אומזיסט. איך בין אַריין אין אַ שמועס מיט עטליכע פֿון די פֿערוואַמעלטע, און איך בין געוואָהר געוואָרען, אז אַ טהייל זיינען געקומען זוכען אַ רפואה, און אַ טהייל עפעס אַ צויבער-מיטעל, און אנדערע זיינען געקומען בעטען פֿאַר זייערע וועלט-ליכע ענינים, פֿאַר זייערע געשעפֿטען. איינער, האָב איך געפֿונען, האָט געוואָלט, אז דער מקח פֿון ווייץ זאָל שטייגען, און דער אנדערער, אז ער זאָל פֿאַלען. אַ דריטער האָט געוואָלט אַ מאָן פֿאַר זיין טאָכטער, וועלכע איז שוין ניינצעהן יאָהר אַלט. און אַן אַלט פֿאַר פֿאַלק איז געווען דערשלאַגען, מען האָט ביי זיי צוגע'גנב'עט די גאַנצע ציערונג; און זיי זיינען זיכער גע-ווען, אז דער צדיק וועט געפֿינען דעם גנב און אָבקריגען צוריק די נגבה. איך האָב געפֿונען בלויז איינעם, וואָס איז, אזוי ווי איך, געקומען מיט דעם טיעפֿען וואונש צו הערען אַ נייע לעהרע פֿאַר דער נשמה. ניט אָהן פֿער-גינגען האָב איך זיך דערוואוסט, אז איך וועל האָבען דעם פֿאַרציג איבער זיי; וואָרים בעת ווען מיין וואונש וועט ערפֿילט ווערן אום שבת, זייענדיג איינגעלאדען צו דער סעודה, קענען אָבער די וועלטליכע ענינים ניט אויסגעהערט ווערן ביו זונטאָג. די צייט ביו שבת האָב איך פֿערטריבען אזוי גוט ווי איך האָב נור געקענט, כ'האָב דורכגעפֿאַרשט די שעהנע גע-גענד אַרום דעם צדיק'ס הויז און איך בין געגאַנגען אַסך ווייטער ווי ווער עס איז. און ווירקליך, כ'האָב זעלטען ווען געהערט אַ איד זאָל מאַכען אַ ברכה איבער הויכע בערג אָדער שעהנע בוימער. אפשר מחמת דעם וואָס אונזער געגענד איז על פי רוב געווען אַ גרויסער זומפ. אָבער אַפֿט האָב

שייך צו זיינע נאכפאלגער, זיינע תלמידים, האָט מען זיי בעטראכט פֿאַר א באַנדע פֿון אַנטוויסענדע, מאַנצענדע פֿאַנאַטיקער; און דעם אמת זאָג נענדיג, האָט זיך מיר אין א שטאַרט געמאַכט צו זיין אין א חסירישען מיין, כּשׁעתי'ן דאוּזען, אין דאָס האָט גאַנץ שטאַרק צוטרײַסעלט מײַנע האַפֿנונגען. וואָרום די גאַט־כּעטער האָבען געליארעמט, זיך געקלאַפט אין די הערצער, זיך גערוסען בײַ די פּאָת, געשפּרונגען אין דער הייך מיט ווילדע קולות, ביז שוים האָט זיי געשפּרױצט פֿון מויל. איך האָב ווירקליך ניט געקענט זעהן קיין שום ערהאַבענע אידעע הינטער די דאוּזע משוגע'נע העוויות. זיי האָבען דאָ אין שטערמעל געהאַט זייער אייגענעם, בעזונדערן „צדיק“, וועמען זיי האָבען געהאַלטען נאָך גרעסער ווי רב בער.

„ער רעדט מיט די מלאכים,“ האָט מיר איינער פֿון זיי דערזעהלט.

„פֿון וואַנען ווייסט איהר דאָס?“ האָב איך צווייפֿלענדיג געפֿרעגט.

„וואָס הייסט פֿון וואַנען? ער אליין זאָגט עס.“

„און ווי איז דער דין, אָז ער זאָגט אַ ליגען?“

„וואָס! אַ מאָן, וואָס רעדט מיט מלאכים, וועט זאָגען אַ ליגען!“

איך האב זיך ניט גענומען די צייט איהם צו בעוווּזען, אָז אָט די

ראיה זיינע ווידערשפרעכט אפילו יעדע גמרא-לאַגיק; וואָרום איך האָב

מורא געהאַט, אָז אויב איך וועל בעקומען די לעהרע פֿון אַזעלכע מיילער,

קען איך פֿערלירען מיין גאַנצען ענטהוויאָום, נאָך איידער איך וועל דער-

גרייכען דעם הויפט-קוואַל. נאָך אָט דער ערפֿאַהרונג האָב איך אויף מיין

ווייטערדיגער נסיעה אויסגעמיידעט זיך פֿאַנגאָרעצופֿרעגען בײַ די טיט-

גליעדער פֿון דער סעקטע, פּונקט ווי איך האָב געזוכט צו פֿערטרייבען

פֿון מיין מחשבה די רשעות'דיגע קלאַנגען און די קלאַנגען פֿון זייערע געג-

נער, וועלכע האָבען געזאָגט, אָז ניט אומזיסט איז די סעקטע געבוירען

געוואָרען אין אַ לאַנד, וואו די מלוכה ערלויבט בלויז דעם עלטסטען זון,

דעם בכור פֿון אַ אידישער פֿאַמיליע חתונה צו האָבען. איך האָב געוואַלט

האַלטען מיין קאַפּ פֿריי און ריין פֿון פֿאַראַורטהיילען אויף יעדער זייט.

און אזוי, נאָך פֿיעל שווערע מעג און פֿערשיעדענע געשעהענישען, וועלכע

עס לוינט ניט דאָ צו דערמאָנען, אזוי ווי די אַלע שידוכים, וואָס מײַנע

בעלי אכסניות האָבען מיר גערעדט — אַלע גוטע אידישע בעלי בתים, הגם

ניט קיין לומדים — בין איך ענדליך צוגעקומען צום ציעל פֿון מיין ערש-

טער סטאַנציע, צו דעם דאָרף מירי ש.

איך האָב זיך קוים גענומען צייט אָכצוורהען זיך אביסעל פֿון וועג,

נאָר איך בין תּיכּף געלאָפֿען צו רב בער'ס הויז, וואָס איז געשטאַנען אויף

א וואַלדיגען באַרג, שטאַלץ און קעניגליך, אַרויסקוקענדיג צום מייך, וואָס

דערגרייכט דעם צווייטען קרויז. דאָן זיינען זיי פֿערשוואַנדען. דריי מאָל האָט דער מכשף אָנגעהעצט זיינע ווילדע חורים אויף דעם בעל שם; די פֿלאַמען, וועלכע האָבען אַרויסגעשפּריצט פֿון זייערע פּיסקעס, האָבען בעלזויכטען די פֿינסטערניש, אָבער ווי זיי זיינען נור צוגעקומען צום צווייטען קרויז, האָבען זיי זיך פֿערלאָשען ווי אויסגעבלאָזענע ליכט. דאָ האָט זיך דער כּשוף-מאכער אָבגערוּפֿען: „איך האָב געמאָן אַלץ, וואָס איך האָב געקענט.“ און ער האָט אַראָבגעלאָזט דעם קאַפּ. „איך ווייס, איין בליק פֿון דייןע אויגען קען מיך טויטען. איך געזעגען זיך מיט'ן לעבען.“

„ניין, הויב אויף דעם קאַפּ,“ האָט דער בעל שם געזאָגט. „ווען איך וואָלט דיך געוואָלט טויטען, וואָלט דו שוין לאַנג געווען אַ הויפֿען אש, צושפּרייט איבער דאָס דאָזיגע פֿעלד. אָבער איך וויל דיר וויווען, און עס איז דאָ אַ גאָט איבער אונז. קום, הויב אויף דייןע אויגען צום הימעל.“ דער מכשף האָט אויפֿגעהויבען זיינע אויגען צום הימעלס-קרויז, וואו די ערשטע שמערען האָבען אָנגעהויבען צו פֿינקלען. און צוויי דערנער זיינען אַראָב און האָבען איהם אויסגעשמאָכען די אויגען. ביי זיין טויט איז ער געווען בלינד; נאָר ער האָט געזעהן, און עס איז דאָ אַ גאָט אין הימעל.

V.

מכה רב בער'ן האָב איך אויף מיין וועג קיין אַנדער זאך ניט גע-הערט נור לויב-געזאָגנען, און זיינע מופתים האָבען פֿערנומען גלייך דעם צווייטען פּלאַץ נאָך די מופתים פֿון זיין גרויסען רבי'ן. ער איז געווען אַ גדול בישראל, אַ זעלטענער למדן, אפילו די שונאים פֿון די חסידים — און זיי זיינען געווען אַ סך און זעהר פֿערביטערט — האָבען געמוזט מודה זיין, און ער איז אַ מופלג בתורה, און זיי האָבען בעדויערט, וואָס זיין אַריינטרעטען אין דער סעקטע האָט פֿערשטאַרקט אָם די עם הארצי'שע בעוועגונג און צוגעצויגען צו איהר אַסך אָנגעזעהענע אָנהיינגער. וואָרום לויט זייער מיינונג איז דער בעל שם טאַקע באמת געווען אַזאַ בור, ווי ער האָט זיך אויסגעגעבען; אויך האָבען זיי ניט געגלויבט די ערצהעלונג פֿון זיינע אָנהיינגער, און זיין לפנים'דיגע עם-הארצות האָט זיך גענומען דערפֿון, וואָס ער האָט געשוואָרען אויף'ן הימעל, און ער זאָל זיך ניט אַנט-פלעקען פֿאַר דעם זעקס און דרייסיגסטען יאָהר פֿון זיין לעבען. וואָס איז

„איך האָב קיין יאונש ניש ויך צו פֿערוועטען מיט דיר,“ האָט דער בעל שם רהיג געענטפֿערט; „איך בין ניש קיין צויבערער. איך האָב בלויז דעם כח פֿון'ס שם, פֿון'ס הייליגען נאָמען.“

„באה! די קראַפֿט פֿון מיין בשוףֿ גענען דיין הייליגען נאָמען!“ האָט דער מכשף מיט שפּאַט געזאָגט.

„נקמה פֿאַר דעם הלול השם!“ האָט דער בעל שם געזאָגט. „איך זעהס אָן דיין אייפֿפֿאַדערונג. פֿון היינט אין אַ מאָנאַט אַרום וועל איך פֿערוואַמלען מייע תלמידים. דו און דייע ברודער רופֿט צונויף אייערע גייסטער. און דו וועסט געוואָהר ווערן, אז עס איז דאָ אַ נאָט אויף דער וועלט.“

אין אַ מאָנאַט אַרום האָט זיך דער בעל שם און זיינע תלמידים צו-נויפֿגעטראָפֿען מיט דעם מכשף און זיינע ברודער אויף אַ פֿרייען פֿעלד. דאָרט אונטער'ן בלויזען הימעל האָט דער בעל שם געמאַכט צוויי קרויזען אַרום זיך און איינעס אין אַן אנדער פּלאַץ אַרום זיינע תלמידים. ער האָט זיי אָנגעזאָגט, זיי זאָלען ניש אַראָכנעהמען קיין אויג פֿון זיין געזיכט, און אז זיי וועלען נור בעמערקען וואָס פֿאַר עס איז ענדערונג דערויף, זאָלען זיי תיכף ומיד אָנהויבען זאָגען די תפלות פֿון תשובה. דער הויפט מכשף האָט אויך געמאַכט אַ קרויז אַרום זיך און זיינע חברים אויף דעם אנדערן עק פֿעלד און האָט גרויך אָנגעהויבען זיין אָנגריף. ער האָט אַרויסגעשיקט געגען דעם בעל שם גאַנצע מחנות פֿון חיות, וועלכע האָבען זיך מיט וויל-דע קירות און מיט אַ מורא'דיגען צאָרן געלאָזט לויפֿען צום קרויז. נאָר זיי זיי זינען נור צוגעקומען צום ערשטען קרויז, זיינען זיי פֿערוואונדען. דאָן איז אָנשטאַט זיי אַרויסגעקומען אַ צווייטע מחנה — און אַ דריטע — און אַ פֿערטע — לייבען, מינערס, לעמפֿערמען, וועלף, איינהערנער און אועלכע ברואים, וואָס האָבען נאָר קיין נאָמען ניש, אלע האָבען זיי זיך געוואָרפֿען אויף דעם הייליגען קרויז. אזוי איז דאָס צוגעגאַנגען אַ גאַנצען טאָג נאָכ-אנאנד; יעדע רגע האָט מען געקענט זעהן אלץ נייע ווילדע מחנות, זיי זיי קומען אַרויס, גיבען זיך אַ וואָרף און ווערן ווידער פֿערשלאַנגען.

פֿאַרנאַכט, אז ס'האָט אָנגעהויבען ווערן פֿינסטערלאַך, האָט דער הויפט צויבערער אָבגעלאָזט אויף דעם בעל שם אַ מחנה ווילדע חוירים, וואָס האָבען געשפּיגען מיט פֿייער; און די האָבען ענדליך אַרבערגעטראָ-מען דעם ערשטען קרויז. דאָ האָבען די תלמידים דערוועהן אַ פֿערענדערונג ביי דעם בעל שם אויף'ן פנים און זיי האָבען אָנגעהויבען זאָגען דאָס תשובה-געבעט.

נאָר די ווילדע חוירים זיינען געלאָפֿען ווייטער, ביז וואַנען זיי האָבען

מיראַן און ער וועט זיך מיט מיר אָברעכענען, ווען איך וועל איהם ניט אָבגעבען קיין כבוד ביי דער היינטיגער שמחה אונזערער." "געה אין פֿריעדען," האָט דער בעל שם געזאָגט.

אז דער מאַן איז געקומען צום פֿרייז אין הויז, האָבען די משרתים איהם געזאָגט, אַז זייער האַר איז קראַנק, נאָר ער האָט אָנגעזאָגט, אַז מען זאָל איהם לאָזען וויסען, ווען מען וועט בריוונגען די מתנה. דער מאַן האָט געוואַרט, און דער פֿרייז האָט געהייסען, מען זאָל איהם אַריינלאָזען; און ער האָט איהם אויפֿגענומען מיט גרויס לייטזעלויגקייט און איהם געפֿרעגט, ווי די געשעפֿטען געהען און צי האָט ער עפעס געסט ביי זיך אין דער אכסניא. "אָה יאָ," האָט דער בעל אכסניא געענטפֿערט; "ביי מיר שטעהט איצט אַ זעהר הייליגער מאַן, וועלכער קומט פֿון פּוילען. ער האָט געראַטעוועט מיין קינד פֿון טויט."

"ווירקליך!" האָט דער פֿרייז מיט אינטערעס געזאָגט, און דער מאַן האָט איהם דערזעהלט די גאַנצע געשיכטע.

"בריוונג מיר אָט דעם פֿרעמדען," האָט דער פֿרייז בעפֿולען; "איך זייל ריידען מיט איהם."

דער בעל אכסניא איז אוועק אַהיים זעהר דערשלאָגען.

"פֿאַרוואָס זעהסט דו אויס אזוי דערשראָקען?" האָט איהם דער בעל שם געפֿרעגט.

"דער פֿרייז וויל, דו זאָלסט קומען צו איהם. איך האָב מורא, ער וועט דיר רשעות טהאָן. איך בעט דיך, פֿאַהר תיכּף אָב פֿון דאַנען, און איך וועל איהם זאָגען, אַז איך האָב דיך שוין ניט געפֿונען ביי מיר אין דערהיים." "איך וועל געהן צו איהם," האָט דער בעל שם געזאָגט.

מען האָט איהם אַריינגעפֿיהרט צום קראַנקען אין צימער. אזוי גיך ווי דער פֿרייז האָט אַרויסגעשיקט זיינע משרתים, האָט ער זיך אויפֿגעזעצט אין בעט; און דאָ האָט מען געקענט זעהן שוואַרצע און בלויע צייכענס אויף זיין לייב. ביזו און דורשטיג נאָך ראַכע האָט ער מיט אַ שפּאַטענרען מאַן געזאָגט:

"דו מוזט זיך אַודאי האַלטען פֿאַר אַ זעהר גרויסען בריה, וואָס דו האַסט מיך אומגעריכטערהייט געכאַפט."

"ס'אַ שאַד, וואָס איך בין ניט געקומען, איידער דו האַסט דער'הרג'עט די אַנדערע פֿיער," האָט דער בעל שם געענטפֿערט.

"אָהאָ!" האָט דער כּשוף-מאַכער געקריצט מיט די צייהנער פֿאַר כּעס; "האַלסט דו זיך, הייסט עס, פֿאַר אַ גרעסערן צויבערער ווי איך בין. נו גוט, איך פֿאַדער דיך אויף אויף אַ פּראָבע."

קענען בלייבען אין דער הויס אין זייערע בעטען. מיינע תלמידים און איך וועלען אויף זיין און בעטען גאָט."

געזאָגט, געטהאָן. דער בעל שם האָט געהייסען צוויי פֿון זיינע לויט צו האַלטען אַן אָפֿענעם זאק ביים קינד'ס וויגעלע און די איבעריגע פֿון זיינע תלמידים האָט ער אָנגעזאָגט, זיי זאָלען זיצען און לערנען אָהן אַן אויפֿהער און אויף קיין פֿאַל ניט צומאַכען די אויגען, הגם ער אַליין האָט געהאַט בדעה צו געהן שלאָפֿען. טאָמער וועט וואָס עס איז אַרײַנפֿאַל-לען אין זאק, זאָלען איהם די צוויי מענער תיכף פֿערבינדען און איהם אויפֿזעקען. נאָכדעם ווי ער האָט זיינע תלמידים נאָך אַמאָל דערמאָנט, זיי זאָלען ניט אײַנשלאָפֿען, איז דער בעל שם אַרײַן אין זיין בעזונדערן חדר. שטונדען זיינען פֿערביי. מען האָט קיין זאך ניט געהערט אַחוץ דעם מורט-לען פֿון די לערנער און דעם פֿײַפען פֿון'ם ווינד אין וואַלד. אַרום האַלבע נאַכט האָבען די פֿלאַמען פֿון די ליכט גענומען שטאַרק פֿלאַקערן, כאַטש מען האָט אין דעם הייסען צימער קיין שום ווינטעל ניט געשפּירט. אָבער די וואַבענדע האָבען מיט זייערע הענד פֿערשטעלט די ליכט, כדי זיי זאָלען ניט פֿערלאָשען ווערן. ניט קוקענדיג דערויף, זיינען זיי אַלע אײַסגעגאַנגען, און אַ צויבערישע פֿינסטערקייט האָט געהערשט אין צימער. דאָס פֿײַער פֿון'ם אויווען האָט אויף אַ מאַויס'דיגען אופן געוואָרפֿען די שאַטענס פֿון די לערנער אויף די ווענד און אויף דער סטעליע. אַ שוידער איז זיי אַריבער איבער'ן לייב. נאָר אײַנער, וואָס איז געווען מומהיגער פֿון די אַנדערע, האָט געכאַפט אַ שטיק ברענענדיג האַליץ פֿון אויווען און ווידער אָנגעזונדען די ליכט. אַז דאָס לעצטע ליכט האָט צוריק אויפֿגעפֿלאַמט, איז אַ שוואַרצער קאָטער אַרײַנגעפֿאַלען אין זאק. די צוויי מענער האָבען איהם תיכף צוגעבונדען און זיינען אַזעק אויפֿזעקען דעם בעל שם.

„געהמט צוויי קאַטשעלקעס,“ האָט ער געזאָגט, „און קלאַפט דורך

דעם זאק אַזוי שטאַרק ווי איהר קענט נור.“

נאָכדעם ווי זיי האָבען איהם גוט דורכגעקלאַפט, האָט ער זיי געהיי-סען אויפֿבינדען דעם זאק אין איהם אַרויסוואַרפֿען אין גאַס. און אַזוי איז אויפֿגעגאַנגען דער טאָג, און דאָס קינד איז געבליבען גאַנץ. דעם טאָג האָבען זיי געפֿראַזעט דעם ברית מיט אַן אונבעשרייבליכער שמחה, און דער בעל שם איז געווען סנדק. נאָר אידער די סעודה האָט זיך אָנגעד-הויבען, האָט דער פֿאָטער פֿון'ם קינד געבעטען דעם בעל שם, ער זאָל אויסוואַרטען אַ ווײַלע. „איך מוז אַפֿריהער אַריבערגעהן צום פֿרויז און איהם בריינגען וויין פֿאַר אַ מנהג,“ האָט ער געזאָגט. „וואָרים ער איז אַ גרויזאַמער

זי האָט דערהערט דעם בעל שם'ס קול, בעת ער האָט אָנגעהויבען מסדר קידושין זיין. דאָן האָט זי אַ געשרי געטהאָן און אַראָבגעריסען דעם שליער פֿון געזיכט, כדי איהם דייטליך צו זעהן.

דער בעל שם האָט געהאַלטען שבת אין דער הויפט-שמאָדט; און זונטאָג איז ער אַרויסגעפֿאַהרען פֿון שמאָדט, בעגלייט פֿון אַ גרויסען עולם, וואָס האָט איהם אָנגעטהאָן פֿיעל כבוד. און דערנאָך האָט זיך אַרויסגעוויי-זען, אַז אַלע קראַנקע, וועמעס נעמען זייערע קרובים האָבען צופֿעליג אויפֿ-געשריבען אויף דער מצבה, איבער וועלכער זיין מאַנטעל האָט זיך נאָכ-געשלעפּט, זיינען גענווען געוואָרען. און דער דאָזיגער מופת האָט דאָך ניט געקענט זיין בלויז צו פֿערדאַנקען דעם מאַן, וואָס איז געלעגען אונ-טער דער מצבה, הגם ער איז געווען אַ פֿרומער מאַן!

דינסטאָג אָבענד איז דער בעל שם מיט זיינע תלמידים אָנגעקומען אין אַ קרעטשמע. דאָרט האָט ער געפֿונען דעם בעל הבית, זיצענדיג פֿער-טרויערט אין אַ צימער, וואָס איז געווען יום-טובֿ'דיג בעלזשיכטען פֿון אַסך ליכט און פֿול געפֿאַקט מיט קליינע אינגעלאַך, וועלכע האָבען זיך געשאַ-קעלט אַהין און אַהער, לייענענדיג קריאת שמע.

„קענען מיר דאָ איבערנעכטיגען?“ האָט דער בעל שם געפֿרעגט.

„ניין,“ האָט דער בעל אכסניא געענטפֿערט מיט אַ פֿעראומערטען מאַן.

„פֿאַרוואָס ביסט דו אַזוי טרויעריג? אפשר קען איך דיר מיט וואָס עס איז העלפֿען,“ האָט דער בעל שם געזאָגט.

„היינט איז וואָך-נאַכט, ווי דו זעהסט,“ האָט זיך דער מאַן אָבגערוי-פֿען; „וואָרים מאָרגען דאָרף זיין דער ברית ביי מיין לעצט-געבוירענעם זוהן. דאָס איז מיין פֿינפֿטעס קינד, און אַלע אַנדערע זיינען געשמאָרבען פֿלוצלינג פונקט האַלבע נאַכט אָהן אַ שום צייכען פֿון וואָס פֿאַר עס איז קראַנקהייט. איך ווייס ניט, פֿאַרוואָס לי לית האָט זיך אַזוי אָנגעזעצט אויף זיינע קינדער. אָבער אַזוי איז דאָס, דעם טייוועל'ס מוטער, זי טויטעט זיי אַלע, ניט קוקענדיג אויף די פֿיעל קמיעות און אַנדערע מיט-לען געגען כּשוף, וואָס היינגען אַרום מיין ווייב'ס בעט. יעדען טאָג זינט דער געבורט קומען אָט די קינדער אַהער לייענען קריאת שמע און זאָגען דעם קאַפיטעל צ"א פֿון תהלים, און היינט ביינאַכט קומען די עלטערן אויף-זיין און לערנען אַ גאַנצע נאַכט. נאָר איך האָב מורא, אַז זיי וועלען פֿאַרט ניט אַרויסרייסען ביי לילית'ן דעם קרבן איהרען. מחמת דעם בין איך ניט אויפֿ-געלייגט, אַריינצוגעהמען פֿרעמדע מענשען צו מיר אין שטוב.“

„זאָלען די קליינוואַרג געהן אַהיים, וואָרים זיי שלאָפֿען שוין איין,“

האָט דער בעל שם געזאָגט. „און זאָלען זיי זאָגען זייערע פֿאַטערס, אַז זיי

אוי האָט זיך דער עולם מיט פֿריידען-געשרייען און מיט געזאָנג גע-
 לאָזט צוריק אין שוהל אַרײַן. די אויסגעלאָשענע ליכט זײַנען צוריק אָנגע-
 צונדען געוואָרען, די קלעזמער האָבען ווידער געשפּיעלט, און די כּלה, בע-
 גלייט פֿון איהרע פֿרײַנד, איז געגאַנגען צו דער חופּה, און ס'האָט אײס-
 געזעהן, אַז זי הױבט נאָר נײַט אָן וויסען, אַז דאָס איז נײַט דערוועלכער
 פֿרעהליכער צוג, וועלכער האָט זיך נאָך אין דערפֿריה אָנגעפֿאַנגען, אָדער
 אז זי איז שוין אײַנמאַל געשטאַנען אונטער דער חופּה. נאָר אז זײ זײַנען גע-
 קומען צום שוהל-הויף און דער בעל שם האָט אָנגעפֿאַנגען די צערעמאָניע,
 דאָן ווען זי האָט דערהערט זײַן קול, איז פּלוזלינג אַרױבער אַ מאָדנע ליכט
 פֿון עראַינערונג איבער איהר געזיכט. זי האָט אַרונטערגעריסען איהר שלײ-
 ער און אויסגעשרייען: „דאָס איז דער מאַן, וואָס האָט מיך אַרױסגעצױגען
 פֿון קאַלמען קבר.“

„שווייג שטיל!“ האָט דער בעל שם מיט אַ בעפֿעהלענדען מאַן גע-
 זאָגט און איז אָנגעגאַנגען ווייטער מיט דער חתונה-צערעמאָניע. בײַ דער
 חופּה-וועטשערע האָבען דער כּלה'ס פֿרײַנד איהר געפֿרעגט, וואָס זי האָט
 געזעהן און געהערט אין קבר. האָט זי זײ ערקלעהרט די גאַנצע געשיכטע.
 די ערשטע פֿרוי פֿון איהר רײַכען חתן איז געווען דער כּלה'ס אַ מוהמע.
 אז זי איז קראַנק געוואָרען און האָט געפֿיהלט, אַז זי מוז שטאַרבען, האָט
 זי געוואוסט, אַז ער וועט אַודאי חתונה האָבען מיט איהר יונגער פּלימע-
 ניצע, וואָס איז אויפֿגעצױגען געוואָרען בײַ איהם אין הויז. אַ ווילדע אײ-
 פֿערזוכט האָט זי בעהערשט, און זי האָט צוגערופֿען דעם מאַן צו איהר
 שטאַרב-בעט און גענומען פֿון איהם אַ שבועה, אַז ער וועט נײַט חתונה
 האָבען מיט'ן מײדעל. זי האָט איהם נײַט געטרויט, בײַ וואַנען ער האָט
 געשוואָרען, האַלטענדיג זײַן רעכטע האַנד אין איהרע און די לינקע אין
 דער פּלימעניצע'ס האַנד. נאָך איהר טױט האָט קײנער פֿון זײ נײַט געהאַל-
 טען די שבועה, נאָר זײ האָבען בײדע געוואַלט חתונה האָבען אײַנס מיט'ן
 אַנדערן. מחמת דעם האָט די פֿערשטאַרבענע פֿרוי, וועמען נור די כּלה
 אַלײן האָט געזעהן, זי געטױטעט, בשעת זי איז געשטאַנען אונטער דער
 חופּה. בעת זי איז געלעגען אין קבר, איז דער בעל שם געווען פֿערנומען
 דערמיט איבערצואווענען דעם ענין. בײדע צדדים, די כּלה און די אײפֿער-
 זיכטיגע פֿרוי האָבען געמוזט פֿאַרלײגען זײערע טענות. און ער האָט גע-
 פּסק'ענט, אַז די לעבעדיגע זײנען גערעכט, און אז זײ האָבען דער טױטער
 געגעבען זײער וואָרט נײַט מיט זײער גוטען ווילען און נור מחמת רחמנות.
 און אוי האָט ער אויכגערופֿען: „געהט צו דער חופּה!“ אָט דער פֿעהער
 אין דער וועלט פֿון די נשמות איז איהר אין גאַנצען אַרויס פֿון זכרון, בײַ

איז דער חתן אוועק מיט איהם, כדי אויפֿצונוכען דעם בעל שם אין דעם אנדערן עק שטאָרט, און ער האָט איהם אָנגעבאָטען אַ גרויסע סומע געלט, ווען ער וועט איהם צוריק לעבעדיג מאַכען זיין געליעבטע.

„ניין, האַלט דיין געלט,“ האָט דער בעל שם געזאָגט, און איז גער-פֿאָהרען צוריק מיט זיי ביידען צו דעם בר-מינן, וואָס איז דערווייל אוועק-געלייגט געוואָרען אין אַ בעזונדער חדר.

ווי ער האָט נור אַ קוק געטהאָן אויף דער כלה'ס פנים, האָט ער זיך אָבגערופֿען: „גראַבט אויס אַ קבר און זייט זי מטהר ווי געהעריג איז. טהוּט איהר דערנאָך צוריק אָן די חופּה-קליידער. איך געה דערווייל אויף'ן בית עולם און איך וועל דאָרט וואַרמען אויף איהר.“

אז מען האָט געבראַכט איהר טויטען קערפּער אויף'ן בית עולם, האָט ער געהויסען די טרעגער, זיי זאָלען זי אַרײַנלייגען אין קבר, ערד צו ערד. די צושויער האָבען געוויינט, זעהענדיג, ווי דאָס ווייסע טויטען-קלייד, וואָס יעדע כלה טראָגט איבער איהר פעלצענעם בגד, האָט זיך אַצונד אַזוי צו-געפּאַסט צו איהר, און ווי די וואונדערבאַרע שעהנקייט פֿון דער טויטער'ס פנים, בעקרוינט פֿון דעם מירטען-קראַנץ, האָט דורכגעליכטען דורך'ן חופּה-שלייער. דער בעל שם האָט אוועקגעשטעלט צוויי געזונדע מענער מיט'ן פנים צום קבר און האָט זיי אָנגעזאָגט, אַז אין דער רגע, וואָס זיי וועלען בעמערקען אַן ענדערונג אין איהר געזיכט, זאָלען זיי איהר תּיכּף ומיד אַרויסנעהמען פֿון קבר. דאָן האָט ער זיך אָנגעשפּאַרט אויף זיין שטעקען און געקוקט דער טויטער גלייך אין פנים אַרײַן. און די, וואָס זיינען געד-שטאַנען דערביי, האָבען געזאָגט, אַז פֿון זיין פנים האָט בעת מעשה אַראָב-געשיינט אַ הימליש ליכט פֿון רחמנות, אָבער דער שטערן זיינער איז גע-ווען איינגעקאָרטשעט, אַזוי ווי ער וואָלט געווען פֿערוונקען אין ערנסטע גע-דאַנקען. איין רגע איז אַריבער נאָך דער אַנדערער, נאָר דער בעל שם איז געבליבען שטעהן אויף אַן אָרט, אונבעוועגליך ווי די טויטע אין קבר. און דער גאַנצער עולם איז געשטאַנען אַרום אין אַן עהרפֿורכטיגען צווייפֿעל; זיי האָבען אפילו ניט געוואָגט צו מאַכען שטילערהייט מיט די ליפּען. פּלוצ-לינג האָט זיך בעוויזען אַ שוואַכע רויטקייט ביי דער טויטער אויף'ן געזיכט, דער בעל שם האָט געגעבען אַ סיגנאַל; די צוויי מענער האָבען אַרויס-געהויבען די כלה פֿון דער בלויער ערד און ער האָט אַ געשריי געטהאָן: „געהט צו דער חופּה,“ און איז זיך אוועקגעגאַנגען.

„ניין, קום מיט אונז,“ האָט זיך דער חתן וויינענדיג געבעטען, איז איהם געפֿאַלען צו די פֿיס און האָט געקושט דעם זויס פֿון זיין מאַנטעל. „ווער אויב ניט דו זאָל זיין דער מסדר קידושין ביי אונז אויף דער חופּה?“

דער בעל שם האָט אַ שמייעל געטהאָן. „מיר האָבען גוטע פֿערד,“ האָט ער זיך אָבגערוּפֿען.

דער בעל אכסניא האָט אַ שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ. „אונגעגליך, סײַדען איהר וועט פֿליהען אין דער לופֿטען,“ האָט ער געזאָגט. אזוי ווי ער האָט אויך געמוזט פֿאָהרען עטליכע מייל אויף דעם זעלבנען וועג צו דער הויפט-שטאָדט, האָט ער געבעטען ערלויבניש, זיך אָנצושליסען אָן דער קאָמפּאַניע, און דאָס איז איהם פֿריינדליך ערלויבט געוואָרען.

דאָן איז דער בעל שם אַריין אין אַ כעזונדער חדר דאווענען און האָט געהייסען אָנגרייטען אָנבייסען און וואַרעמעס.

„פֿאַרוואָס מאַכסט דו אַזעלכע שחיות?“ האָט דער בעל אכסניא מיט פֿערוואונדערונג געפֿרעגט. „ווי קענט איהר דען איף אַזאָ'ן אופן זיין דאָרט אויף שבת?“

דער בעל שם האָט פֿונדעסטוועגען ניט אויסגעלאָזט קיין איין אות אפילו פֿון זיינע תּפֿלות, און ערשט אָבענד-צייט זיינען זיי ארויס אין וועג. די גאַנצע נאַכט זיינען זיי געפֿאָהרען, און אויף מאָרגען אין דערפֿריה האָט זיך דער בעל אכסניא צו זיין ערשטיוונג געפֿינען ניט אויף דעם אָרט, ביז וואַגען ער האָט זיך פֿאַרגענומען צו פֿאָהרען מיט די אַנדערע, נאָר אין דער אומגעגענד פֿון דער הויפט-שטאָדט, דער בעל שם האָט זיך אויסגעוויכט אַ קוואַרטיר אין אַן אַרעמען קוואַרטאַל. בעת ווען דער בעל אכסניא האָט אַרומגעוואַנדערט אַ צוטומעלטער איבער די גאַסען פֿון דער גרויסער שטאָדט אין ניט אָנגעהויבען וויסען, וואָס צו טהאָן, מיט אַמאָל האָט ער דערהערט אַ געשרי, און אז ער האָט זיך אומגעקוקט, האָט ער דערוועקן, ווי די מענ-שען לויפֿען אַהין און אַהער. דאָן האָט ער דערוועקן, ווי עטליכע מענשען טראָגען אַ שעחן מיט מיידעל אין די חופּה-קלודער, צווישען זיי איז געווען איינער, וואָס נאָך זיינע שבת-דיגע מלבושים אין זיינע ווייסע שיך האָט מען געקענט דערקענען, אז דאָס איז דער חתן; ער איז געווען מורא'דיג דער-שלאָגען און בלאַס ווי דער מיט, דער בעל אכסניא האָט געהערט, ווי דער עולם דערזעהלט, אז זי איז פֿלוצלינג געשטאַרבען אונטער דער חופּה שטעהענדיג, נאָך איידער ס'איז אַרויסגעוואָגט געוואָרען דאָס וואָרט אָדער צובראָכען געוואָרען דאָס גלאָז, וואָס האָט איהר געוואָלט מאַכען פֿאַר דער פֿרוי פֿון'ס גרעסטען גביר אין דער הויפט-שטאָדט. דאָ איז דער בעל אכסניא צוגעלאָפֿען צו זיי און האָט געזאָגט:

„זייט ניט אזוי פֿערצווייפֿעלט, נעכטען אָבענד בין איך געווען הונדער-טער מיילען ווייט פֿון דאָנען, איך בין געקומען אַהער מיט אַ גרויסען בעל מופּת. אפשר וועט ער אייך קענען העלפֿען.“

וואו רב בער האָט זיך געמאַכט זיין זענטער, איז געווען אַסך נעהענטער איידער דער ווייטער און ניט־צוגענגליכער וואַלד, וואו דער בעל שם האָט זיך צוריקגעצויגען נאָך זיינע וואַנדערונגען, כדי זיך צו פֿערטייעפֿען אין זיינע געמליכע רעיונות; יאָ, איך האָב זיך דערוואוסט, אז איך מוז סיי ווי סיי מאַכען מיין וועג דורך יענעם מיזריטש, די פּאָליטישע פֿעסטונג פֿון'ס חסידים, אָט די ענטדעקונג איז מיר כלל ניט געווען אונאַנגענעהם, מחמת איך האָב געפֿיהלט, אז איך וועל אויף אַזאַ אופן קומען בעסער צוגעגרייט צו דעם בעל שם. אין מיין אונגעדולד האָב איך אפילו ניט געקענט אָב-וואַרטען, ביז די וועגען וואָלען ווערן גאַנצבאַר. דער ווינטער איז נאָך כמעט ניט געווען אַריבער און איך האָב זיך שוין מיט אַ לייכטען האַרצען און פֿול מיט פֿרעהליכער האַפֿנונג אַוועקגעלאָזט איבער די ווילדע גריבער פֿון די זיבען בערג און די איינזאַמע סטעפעס פֿון דער אוקראַי-נע. גאָר אין גיכען בין איך אָנגעקומען אין געגענדען, וואו די חסידים פֿראַגע איז געווען אַ לעבעדיגע און אַ ברענענדע, און אין שטעט, וואו זי האָט ווירקליך אַרויסגערופֿען אַ גרעסערן אינטערעס איידער די מחלוקת איבער די קמיעות. און אין די דאָזיגע געגענדען האָט דער קלאַנג וועגען דעם בעל שם גענומען וואַקסען וואָס ווייטער אַלץ גרעסער. ס'איז ניט גער-ווען קיין איין דאָרף, וואָס האָט ניט געהאַט צו דערזעהלען עפעס אַן איי-גענעם מופת. איבעראַל האָב איך געהערט מכח דער אויסהיילונג פֿון קראַנקע, מכח דעם אַרויסטרייבען פֿון בייזע רוחות, וועגען גויסטער, וועל-כע זיינען אַרויסגערופֿען געוואָרען, און מכח דעם ליכטיגען שיין אויף דעם בעל שם'ס פנים.

פֿון אָט די אַלע זעלטענע מעשיות וועל איך דאָ אויפֿטרייבען בלויז צוויי. דער בעל שם און זיין סוויטע זיינען אַרויסגעפֿאָהרען אויף אַ רייזע און זיינען אַרויף אויף אַן אונגעקאַנטען מאַרשרוט. זיינע תלמידים האָבען ניט געוואוסט דעם וועג, די קאָמפּאַניע האָט פֿערבלאָנדזשעט, האָט אַרומגעוואַנ-דערט אַ האַלבע וואָך און איז דערנאָך אַריינגעפֿאָהרען אין אַ קרעטשבע. אויף מאַרגען אין דערפֿריה האָט דער בעל אכסניא געפֿרעגט, ווער זיי זיינען. „איך בין אַ וואַנדערענדער מגיד,“ האָט דער בעל שם געענטפֿערט, „און איך וואָלט געוואָלט נאָך פֿאַר שבת אָנקומען אין דער הויפט שטאָדט, וואָרים איך האָב געהערט, אז דער רייכסטער מאַן פֿון דער שטאָדט האָט דאָרט חתונה אום פֿרייטאָג, אפשר וועל איך קענען האַלטען אַ דרשה אויף דער חתונה.“

„דאָס וועסט דו ניט קענען,“ האָט דער בעל אכסניא געזאָגט, „וואָרים

ביז צו דער הויפט-שטאָדט איז אַ רייזע פֿון אַ וואָך צייט.“

בויער מיט זיינע שפּיץ פּינגער, אזוי אז די בויער האָבען געברענגט, ניט ווערענדיג פֿערברענט.

אַזנד איז ער געוואָרען דער ראש וראשון פֿון אַ מעכטיגער סעקטע, וועלכע האָט זיך פֿערשפּרייט איבעראַל, און דער קאָפּ פֿון אַ שולע פֿון נביאים און בעלי מופּתים, וועמען ער האָט מגלה געווען דעם סוד פֿון'ס שם.

IV.

אַט די ועלטענע און וואַנדערבאַרע געשיכטע, וואָס איז געווען אזוי רייך אין גענויע פרטים, און וועלכע איך האָב געקענט גלויבען אויף גרונד פֿון מיינע קבלה-למודים, האָט אויף'ס ניי דערוועקט אין מיר די נאָך אַלץ טלויענדע האַפֿנונג, בעקאַנט צו ווערן און זיך צו קענען בענוצען מיט די דאָזיגע טראַדיציאָנעלע איבונגען פֿון אונזער פֿאָלק. פֿאַרוואָס האָב איך דען, פונקט ווי די אַנדערע רבנים, ניט געוואַלט האָבען דעם שליסל צו די אַנדערע וועלטען? פֿאַרוואָס האָב איך דען אויך ניט געוואַלט ווין בכח צו בעשאַפֿען אַ שעדן, פֿעט קאַלב אום פֿרויטאָג און עס פֿערזעהרען ביי מיין שבת/דינער מאַהלצייט? אָדער אַ גולם, וואָס זאָל שטעהן פֿאַר מיר און מיר בעדיענען מיט הענד און פֿיס? די שפיציגקייטען פֿון דער גמראַ האָ-בען מיך לאַנג גענוג געלאָזט דורכוואַנדערן דורך געדריהטע און פֿערפלאַנג-טערטע דונקעלע הייחלען. אַזנד האָב איך געוואַלט געהן זוכען דאָס ליכט. ס'האָט מיך געצויגען אַנזונגורטען מיינע לענדען, געהמען מיין וואַנדער-שטעקען אין דער האַנד און זיך אַוועקלאָזען זוכען דעם הויפט-קוואַל פֿון אַלע חכמות, איהם אַלויך, דעם בעל שם, דעם גרויסען האַר איבער'ן נאָך מען. איך האָב געוואַלט איהם פֿאלען צו די פֿיס און איהם בעטען, ער זאָל מיך אויפֿגעהמען צווישען זיינע תלמידים.

דאָס אַרומפֿאַהרען איז ניט געווען קיין שווערע זאַך; אין יעדער שטאָרט איז געווען אַ בית המדרש, וואוּהין דער וואַנדערער האָט זיך גע-קענט גלויך ווענדען; אין יעדער שטאָרט זיינען אויך געווען גאַסט פֿריינד-ליכע בעלי בתים, וועלכע האָבען עס גערעכענט פֿאַר אַ כבוד אויפֿצונעמען פֿאַר אַן אורח אַזאָ למדן ווי איך און איהם געבען קעסט און קוואַרטיר. אפילו אין די אַרעמסטע דערפֿער האָב איך געקענט רעכענען אויף שוואַרץ-ברויט, שאַפֿענע קעז און אַ בעט פֿון טאַנען-צווייגען. אָבער אז איך האָב זיך גע-נומען נאָכפֿרעגען, בין איך געוואָהר געוואָרען, אז דאָס דאָרף אין וואָהלין,

דאָן האָט די פֿרוי ווידערהאַלט נאָך אַמאָל דאָס, וואָס זי האָט געוואָגט, אָבער דער עולם האָט זי ניט פֿערשטאַנען. און זי האָט געהאַלטען אין זיין איבערוואַגען די ווערטער. ענדליך האָט רב ישראל שטאַרק אָנגעשריען אויף איהר דערפֿאַר.

„שווייג שטיל, אַניט וועל איך צונויפֿרופֿען אַן אַסיפּה פֿון'ס בית דין של מעלה, וועלכער וועט מיר געבען דעם כח דין אַרויסצוטרייבען פֿון דער דאָזיגער פֿרוי. דערום פֿאַלג מיך און געה בעסער אַליין אַרויס מיט גוטען, און מיר וועלען בעמען נאָט פֿאַר דיר.“

און דער גייסט האָט פֿערשפּראַכען אַרויסצוגעהן...

דאָן האָט דער בעל שם געפֿרעגט: „ווער ביזט דו?“

„איזט קען איך עם דיר ניט זאָגען,“ האָט דער גייסט געענטפֿערט. „דאָס וועט זיין אַ בזיון פֿאַר מיינע קינדער, וועלכע געפֿינען זיך דאָ אין צימער. אז זיי וועלען אוועקגעהן, וועל איך עם דיר זאָגען.“

תיכף נאָכדעם זיינען אַלע שנעל אַרויס און האָבען פֿערשפּרייט די נאַכריכט, אז ישראל קען אַרויסטרייבען בייזע רוחות. דער רעספּעקט פֿאַר איהם איז געוואַקסען, אָבער רב גרשון האָט ניט געוואָלט גלויבען און גע-זאָגט, אז אַזעלכע זאכען קען טהאָן בלויז אַ למדן. און ער האָט ווידער פֿערלאָרען די געדולד מיט אָט דעם עם האַרץ, וועלכער איז געווען אזאַ לאַסט אויף זיין בכבוד'יגען הויז. ער האָט זיין שוועסטער געקויפֿט אַ קליינע קרעטשמע אין אַ דאָרף, ווייט אוועק ביים ראַנד פֿון אַ וואַלד. אין דער צייט, וואָס זיין פֿרוי איז געווען בעשעפֿטיגט אין דער אכסניא, האָט זיך דער בעל שם אויפֿגעבויט אַ שטיבעל אין וואַלד און זיך אוועקגעזעצט דאָרט טאָג און נאַכט צו לערנען תורה; נור שבת פֿלעגט ער אַרויסגעהן, אָנגע-טהאָן אין ווייסען, און פֿיעל טבילות פֿלעגט ער נעהמען, ווי ס'האָט זיך געפּאַסט פֿאַר אזאַ כשר'ן און הייליגען מאַן ווי ער איז געווען.

דאָ האָט ער דאָס דערגרייכט זיין זעקס און דרייסיגסטען יאָהר, אָבער ער האָט זיך נאָך אַלץ ניט אַנטפּלעקט, מחמת ער האָט נאָך ניט געהאַט גענוג נאָכגעדיינקט און האָט נאָך אויך ניט געהאַט געפֿונען זיינע ערשמע אפּפּאַסטעלן. אָבער אין דעם צווייטן און פֿערציגסטען יאָהר פֿון זיין לעבען האָט ער אָנגעהויבען ריידען אָפֿען און צונויפֿקלייבען אַרום זיך תלמידים. ער האָט געוואַנדערט איבער פּאָדאָליען און וואַלאַכיען און געלערענט דורך דרשות און משלים. טייכען איז ער אַריבער, אויסשפּרייטענדיג זיין מאַנטעל איבער'ן וואַסער, און האָט געראַטעוועט זיינע תלמידים פֿון דערפֿרוירען ווערן אין דעם ווינטערדיגען פֿראַכט, דורך דעם וואָס ער פֿלעגט אָנריהרען די

בשעת זי האָט זיך אויפֿגעהויבן איבער זיין קאָפּ, און האָט דעם הויכער גיט דורכגעבראַכט די ביינער, ביז זאָנען ער איז אנדערנעפֿאלען אויף דער ערד, בעדעקט מיט בלוט.

אזוי זיינען אַרבער זיבען יאָהר פֿון אַרבייט אין גייסטיגע זעהונגען. און דער בעל שם האָט זיך אויסגעלערנט די שפּראַך פֿון פֿינגערל און חיות און בויםער, און די הייליקאַפֿט פֿון קרייטיכער און וואַנדלען. און ער האָט אויסגעלויזט נשמות, וועלכע זיינען צוליעב זייערע זינד מוטלגל געוואָרען אין פֿרעש און אנדערע שרצים פֿון די בערג.

נאָר ענדליך האָט רב גרשון'ן באַנג געטהאָן פֿאַר זיין שוועסטער, און ער האָט חרטה געהאַט אויף זיין שטריינגקייט. ער האָט אויפֿגעזוכט די צוויי עקשנים און זיי צוריקגעבראַכט קיין בראַד. ער האָט זיי אָבגעגעבען אַ וואוינונג לעבען זיך און געמאַכט דעם בעל שם פֿאַר זיין קומטער. נאָר זיין שוואַגער איז איהם באלד ווידער נמאס געוואָרען, וואָרום איינמאַל, ווען זיי זיינען געפֿאָהרען צוזאַמען, און רב גרשון איז איינגעשלאָפֿען, האָט דער בעל שם, וועמעס געדאַנקען האָבען זיך אויפֿגעהויבען אין דער הינד, גער-לאָזט דעם וואָגען אַריינפֿאלען אין אַ גרוב. „אַט דער בחור טויג ניט ניט פֿאַר גאָט און ניט פֿאַר לייטען,“ האָט רב גרשון אויסגערופֿען.

ער האָט ווידער געבעטען זיין שוועסטער צו נעהמען גט פֿון איהם, אָבער זי איז געבליבען שטאַנדהאַפֿטיג און האָט דערביי קיין וואָרט ניט אויסגערעדט. אין זיין פּערזענליכונג האָט רב גרשון געבעטען איינעם פֿון זיינע פֿריינד, רבי מקטויר, ער זאָל מיטנעהמען ישראל'ן צו אַ משוגע'נער פֿרוי, וועלכע פֿלעגט אַרויסזאָגען די מענשען זייערע גוטע און שלעכטע מדות; און רב גרשון האָט געמיינט, אַז דער פֿרוי'ס בלוזשטעלונג וועט אפשר האָבען אַ ווירקונג אויף זיין צרה'דיגען שוואַגער. דאָס גאַסט-צימער פֿון דער פֿערדוקטער פֿרוי איז געווען פֿול געפּאַקט מיט מענשען, און ביי יעדען גאַסט, וואָס פֿלעגט אַריינקומען, האָבען זיך פֿון איהרע ליפען אַרויס-געריסען ווערטער, וועלכע האָבען דעם דאָזיגען בעגרייסט לויט זיינע אויגען-שאַפֿטען. אַז רב מקטויר איז אַריינגעקומען, האָט זי אויסגערופֿען: „ברוך הבא, דו הייליגער און ריינער,“ און אזוי האָט זי בעגרייסט די אנדערע. דער בעל שם איז אַריין דער לעצטער. „ברוך הבא, רב ישראל,“ האָט אויסגע-שריען די שטימע; „דו מיינסט, איך האָב מורא פֿאַר דיר, אָבער איך האָב פֿאַר דיר קיין מורא ניט. וואָרום איך ווייס זיכער, אַז דו האָסט אין דימעל געוואָרען, זיך ניט צו בענוצען מיט דעם ישׁ, מיט גאָט'ס נאָמען, ניט ביז דעם זעקס און דרויסנשטען יאָהר פֿון דיין לעבען.“

„וועגען וואָס העדסט דו?“ האָט דער עילם געפֿרעגט אין ערשטונג.

„זעה כאָמט, וואָס פֿאַר אַ שאַנד און שמאַך מוז האָבען עס דערלעבט דורך דיין מאַן, דעם עס האַרץ, וועלכער אמפּערט זיך נאָך מיט די גרעסטע לומדים אונזערע. איך קען מעהר די חרפה ניט אַרײַבערטראָגען. הער זשע אויס, שוועסטער מייןע, איך גיב דיר די ברירה, קענסט זיך אויסקלייבען וואָס דו ווילסט: אָדער גט זיך אָב מיט דעם דאָזיגען עס האַרץ, אָדער איך וועל דיר קויפֿען אַ פֿערד און וואָגען און איך בייִדען משלח זיין פֿון דאַנען.“

„מיר וועלען אוועקגעהן,“ האָט זי גאַנץ איינפֿאַך געזאָגט.

זיי האָבען זיך געשלעבט אין זייער וואָגען, ביז וואָגען זיי וויינען אָנגעד- קומען אין אַ געגענד, ווייט פֿון אירען און ווייט פֿון מענטשען אפילו. און דאָרט אין אַן איינזאַמען אָרט, אויף איינע פֿון די שפיצען פֿון די קאַרפּאַטען- בערג, דורכגעשניטען מיט הייהלען און בעועצט מיט בוימער, האָט זיך דאָס פֿאַר פֿאַלק געמאַכט אַ היים. דאָ האָט זיך ישראל פֿערטיעפֿט אין תּפּלות און אין פֿערטראַכטונג. פֿאַר זיין חוּנה האָט ער געגראָבען קאַלך אין די בערג-גריבער, און זיין פֿרוי האָט דעם קאַלך אָנגעלאָדען אויף'ן פֿערד און וואָגען, האָט איהם פֿערקויפֿט אין דער נעהענטסטער שטאָרט און געבראַכט מעהל דערפֿאַר צוריק. ווען דער בעל שם פֿלעגט ניט פֿאַסטען — און דאָס איז געווען אַ זעלטענהייט — פֿלעגט ער אויסמישען דאָס דאָזיגע מעהל מיט וואַסער און ערד און עס באַקען אין דער זונן. דאָס איז געווען זיין איינציגע שפּייז. וואָס נאָך האָט ער געדאַרפֿט — ער, וועמעס גרעסטע פֿרייד איז געווען צו האָבען הייליגע מבילות אין די בערג-וואַסערן אָדער אַרײַפֿצוקלע- טערן אויף די שפיץ בערג און אַרומוואַנדערן דאָרט, פֿערוואַקען אין די געד- דאַנקען וועגען גאָט. איינמאַל! האָבען די רויבער, וועלכע האָבען געלויערט אין די הייהלען, געזעהן, ווי ער קומט צו צו אַן אָבגורנד, קוקענדיג מיט בעגייסטערונג אַרײַף צום הימעל. זיי האָבען אַרײַפֿגעשריען צו איהם, נאָר יינע אויערן האָבען זיך צוגעהערט צו די הימלישע האַרמאָניען. דאָן האָבען זיי איינגעהאַלטען דעם אַטהעם און געוואַרט, אַז אָט, אָט ווערט ער צו- שמעטערט. אָבער דער אַנטקעגענדיגער באַרג איז צוגעקומען צו איהם. און דאָן האָבען זיך די צוויי בערג צושיידט און שפּעטער זיך ווידער פֿעראייניגט, ווען ער איז צוריקגעקומען. נאָכדעם ווי די רויבער האָבען דאָס געזעהן, האָ- בען זיי איהם אָבעגעגעבען כבוד אַלס הייליגען מאַן און אויך זיי פֿלעגען פֿון איצט אָן קומען צו איהם מיט זייערע סכּסוכים אויף אַ דין תּורה. און דער בעל שם האָט זיך ניט אָבגעזאָגט דערפֿון. „וואַרים,“ האָט ער געזאָגט, „אפילו צווישען די אונגערעכטע מוז הערשען גערעכטיגקייט.“ נאָר איינער פֿון דער באַנדע, געגען וועמען ער האָט גע'פּסק'ענט, האָט אָכגעמאַכט ביי זיך איהם בעת'ן שלאָף צו דער'הרג'ענען. אָבער אַן אינויכטבאַרע האַנד האָט פֿערהאַלטען די האַק,

זיין, האָט דער בעל שם געלאָזט וויסען די אינוואַזיאַנער פֿון זיין שטעדטעל, אז ער וועט זי פֿערלאָזען. זיי האָבען איהם געבעטען צו בלויען מיט זייערע קינדער און איהם אָנגעבאַטען העכערע שכירות. אָבער ער האָט זיך אָבגע-
זאָגט דערפֿון און פֿערלאָזען דאָס שטעדטעל. און אז ער איז צוגעקומען נאָ-
הענט צו בראָד, האָט ער זיך פֿערשטעלט פֿאַר אַ פּויער, האָט זיך אָנגע-
טראָן אַ קרנע יאָק מיט אַ וויסען גארטעל. אזוי האָט ער זיך בעוווּזען ביי
דער טהיר פֿון'ס בית דין, בעת רב גרשון האָט געהאַלטען ביי פּסק'ענען
אַ וויכטיגען דין תורה. אז דער ראש בית דין האָט איהם דערוועהן, האָט ער
געמיינט, ס'איז אַן אַרעמאָן, וואָס קומט בעטען אַ נדבה. נאָך דער פּויער
האָט געזאָגט, ער האָט איהם אַ סיד צו אַנטפלעקען. האָט איהם דער ראש
בית דין אַריינגענומען אין אַ חדר מיוחד, וואו ישראל האָט איהם געוווּזען
זיין קאָפּיע פֿון'ס קבלת קנין. אַן אויפֿגערעגטער איז רב גרשון אַוועק אהיים
און האָט דערזעהלט זיין שוועסטער, אז דער מאַן, וואָס פֿאַדערט זי אלס
פֿרוי, איז געקומען. „וואָס אונזער פֿאַטער, עליו השלום, האָט געטהאָן, איז
אודא רעכט געווען,“ האָט זי געענטפֿערט; „אפשר וועלען פֿין דעם שידוך
אַרויסקומען פֿרומע, כשר'ע קינדער.“ רב גרשון, וועלכער האָט נישט געקענט
פֿערטראַגען די חרפה, וואָס איז דורך דעם אָנגעטהאָן געוואָרען זיין משפּחה,
האָט געגען זיין ווילען געמוזט בעשטימען דעם טאָג פֿון דער חתונה. פֿאַר
דער חופּה האָט זיך ישראל אין געהיים געוועהן מיט זיין כלה, און האָט זיך
פֿאַר איהר ענטפלעקט און איהר אויסגעזאָגט וועגען זיין שלוחות.

„פֿיעל צרות וועלען מיר אינאיינעם מווען ליידען, קליין און אַרעם וועט
זיין אונזער וואוינונג, און מיט דעם שווייס פֿון אונזער פנים וועלען מיר מו-
זען פֿערדיענען אונזער ברויט. דו, וואָס דו ביסט די טאָכטער פֿון אַ גרויסען
רב, און וואָס דו ביסט אויפֿגעבראַכט געוואָרען אין עשירות און וואוּלמאָג,
צי האָסט דו דעם מוטה צו בעגענענען אָט די צוקונפֿט מיט מיר?“

„איך ווינט מיר גאָר נישט קיין בעסערס דערפֿין,“ האָט זי געענטפֿערט.
„איך האָב געהאַט כּטחון אין מיין פֿאַטער'ס אורטהייל, און אַזונד בין איך
בעלוינט דערפֿאַר.“

דעם בעל שם'ס שטימע האָט געזייערט פֿאַר צערטליכקייט. „נאָט
זאָל דיך בענשען,“ האָט ער געזאָגט. „אונזערע ליידען נישט זיין אויף לאַנג.“
נאָך דער חתונה האָט רב גרשון געוואַלט לערנען מיט זיין נייעם שוואַ-
גער, וועלכער איז, פֿערשטעהט זיך, געבליבען וואוינען ביי איהם אין הויז.
אָבער דער בעל שם האָט זיך געמאַכט, ווי איהם וואַלט שווער געווען משיג
צו זיין די מינדסטע זאָך, און ענדליך איז דער בֿן פֿערצווייפֿעלט געוואָרען,
אוי אַריינגעלאָפֿען צו זיין שוועסטער און האָט איהר מיט כּעס געזאָגט:

„איך האָב אַ טאַכטער אַ גרושה. איך וואָלט גערן געוואָלט זי חתונה מאַכען מיט דיר.“

„איך ווינט זיך גאָר ניט קיין בעסערס דערפֿון,“ האָט דער בעל שם געענטפֿערט, „וואָרים איך ווייס, זי האָט אַן איידעל האַרץ. נאָר איין תנאי נעהם איך אויס, אַז אין דעם קבלת קניין זאָל ניט צוגעגעבען ווערן קיין שום טימעל פֿון לומדות צו מיין נאָמען. זאָל עס פשוט הייסען: ישראל בן אליעזר.“

אויפֿן וועג, צוריקפֿאַהרענדיג קיין בראָד, איז ר' אברהם געשמאַרבען. נג, און זיין זוהן ר' גרשון איז געווען דער ראש בית דין און אַ זעהר גרויסער און בעריהמטער למדן. צווישען די פּאַפּירען פֿון זיין פֿערשטאַר-בענעם פֿאָטער האָט ער געפֿונען אַ כתב, אַז זיין שוועסטער איז פֿער'קנס'ט צו אַ פּראָסטען מאַן, וואָס האָט קיין שום נאָמען ניט אַלס למדן. דאָס האָט איהם שטאַרק געוואונדערט און געקריינקט. ער האָט געשיקט רופֿען זיין שוועסטער צו זיך: „ווייסט דו, אַז דו ביסט ווידער פֿער'קנס'ט?“ האָט ער געפֿרענט.

„ניין,“ האָט זי געענטפֿערט; „וואָס הייסט?“

„אונזער פֿאָטער. עליו השלום, האָט דיך פֿער'קנס'ט מיט איינעם ישראל בן אליעזר.“

„איז דאָס ווירקליך אזוי? דאָן מוז איך חתונה האָבען מיט איהם.“

„חתונה האָבען מיט איהם! אָבער ווער איז ער דאָס, אָט דער ישראל?“

„פֿון וואַנען זאָל איך וויסען?“

„אָבער ער איז דאָך אַן עס האַרץ. ער האָט דאָך ניט קיין שום

עהרען-טימעל.“

„דאָס, וואָס מיין פֿאָטער האָט געטהאָן, מוז זיין ריכטיג.“

„וואָס?“ האָט דער ברודער געזאָגט מיט אַ טאָן פֿון אַ בעליידיגטען.

„דו, מיין שוועסטער, וואָס דו קומסט אַרויס פֿון אַזאַ בעריהמטער משפּחה;

דו, וואָס דו האַסט געקענט אַ שידוך טהאָן מיט איינעם פֿון די געלע-

רענטסטע בחורים, דו ווילסט חתונה האָבען מיט אַ פּראָסטען מאַן!“

„אזוי האָט מיין פֿאָטער בעשטימט.“

„נג, געלויבט און געדאַנקט איז גאָט, וואָס דו וועסט קיינמאָל ניט

אויסגעפֿינען, ווער אָט דער עס האַרץ ישראל איז און וואו ער וואוינט.“

„אין דעם קבלת קניין איז דאָ אַ בעשטימטער טאָג, ווען די חתונה

דאַרף זיין,“ האָט זיין שוועסטער רוהיג געענטפֿערט; „אין דער אָבגעמאַכ-

טער צייט וועט מיין מאַן קומען און מיך פֿאָדערן.“

אַז עס איז געקומען נאָהענט צום טאָג, ווען די חתונה האָט געדאַרפֿט

סודות און מחמת דעם וואָס ער האָט אין די עולמות עליונים, אין די הע-
כערע וועלטען געשוואָרען זיך ניט צו בענוצען מיט דעם כח פֿון'ס שם
כיו וואָס ער וועט זיין פֿערציג ווייניגער פֿיער יאָהר אַלט; און ניט
קוקענדיג אויף דעם, וואָס ער איז אַרומגעגאַנגען מיט גראַבע מלכּוּשִׁים
און מיט צוריסענע שטיוועל, דאָך האָבען אַלע איינוואוינער פֿון שטעדטעל
עפעס געפֿיהלט די ריינקייט און די צרקות, וואָס האָבען זיך געלאָזט בע-
מערקען אויף זיין געזיכט. מען האָט אויך געזעהן, ווי ער פֿלעגט זיך טובל
זיין אַסך עפֿטער ווי געוועהנליכע פֿרומע אידען. וואו ס'האָט זיך נור גע-
מאַכט אַ שטרייט צווישען צוויי פֿערוואַנען, פֿלעגט מען קומען צו איהם,
ער זאָל אַרויסגעבען זיין אורטהייל איבער דער מחלוקה; און אפילו דער
צד, וואָס האָט דערביי פֿעללאָרען, איז פֿונדעסטוועגען קיינמאָל ניט אונ-
צופֿיריעדען געווען מיט זיין פסק דין. איינמאָל האָט זיך געמאַכט, ס'איז
קיין רעגען ניט געווען, האָבען די גוים פֿון שטעדטעל געמאַכט אַ הייליגע
פראָצעסיע און זיינען געגאַנגען איבער די גאַסען מיט זייערע גלחים, טראָ-
גענדיג זייערע געזעצן אין די הענד, אָבער דאָס איז געווען אומזיסט. דאָ
האָט ישראל געראַטהען דעם רב, ער זאָל גוזר זיין אַ תּענית און צוגניפֿ-
רופֿען די גאַנצע אירדישע קהילה אין שוהל אַריין מתפלל צו זיין צו גאָט.
די גוים האָבען זיך געוואונדערט פֿאַרוואָס דער גאַטעס-דיענסט האָט יענעם
טאָג געדויערט אזוי לאַנג, און אז זיי האָבען זיך דערוואוסט וועגען דעם
תּענית, האָבען זיי מיט שפּאַט געזאָגט: „וואָס! אייער גאָט וועט העל-
פֿען, דאָרט וואו מיר האָבען אונזערע געטער אַרומגעטראָגען אומזיסט און
אומנישט?״ נאָך דעם זעלבען טאָג טאַקע איז אַראָב אַ רעגען.

אזוי איז ישראל געוואָרען אַליץ בעריהמטער פֿון טאָג צו טאָג און זיין
בעריהמטקייט האָט דערגרייכט אַזש קיין בראָד.

איינמאָל האָט זיך אין דער דאָזיגער שטאָרט פֿון לומדים געמאַכט אַ
סכסוך צווישען דעם גרויסען געלערענטען מאַן רבי אברהם אין אַ אידען
פֿון בראָד. אזוי ווי זיי האָבען זיך ניט געקענט אויסגלייכען, האָט דער
איד איבערגערעדט ר' אברהם'ן צו פֿאַהרען צו רב ישראל'ן פֿאַר אַ דין
תּורה. אז זיי זיינען אָנגעקומען צו איהם, האָט מען דעם בעל שם מן
השמים מגלה געווען, אז ר' אברהם'ס טאָכטער איז בעשטימט צו ווערן
זיין פֿרוי. ער האָט אָבער גאָרנישט גערעדט דערפֿון, נאָר ער האָט אָנגע-
געבען אַ ריכטיגען אורטהייל, לויט דעם רמב"ם. דער אַלטער רבי אברהם
איז אזוי נתפעל געוואָרען פֿון אָט דעם פֿרעמדען יונגען מאַן'ס לימדות,
אז ער האָט געזאָגט:

אנדערן, און האָבען זיך גערייניגט און דורכגעמאכט די גאַנצע צערעמאָן-
ניע, וואָס איז נייטיג געווען דערצו. נאָר אין דער לעצטער רגע האָט רב
ישראל אויסגעשריען: „מיר האָבען געמאכט אַ פֿעהלער; אָנשטאַט אידם
קומט נאָר דער מלאך האש, דער וואָס האָט צו שאַפֿען איבער'ן פֿייער.
ער וועט פֿערברענען די שטאָרט. לויף געשווינד און זאָג דעם עולם, זיי
זאָלען פֿערלאָזען זייערע וואוינונגען און אַרויסכאַפען מיט זיך זייערע
טייערסטע זאַכען.“

אויף אַזאָן אופן האָט זיך רב ישראל'ס תלמיד דערשלאָגען צו גרויס
כבוד אין שטאָרט און אסך האָבען איהם געהאַלטען פֿאַר אַ בעל מופֿת
און פֿאַר דעם רעטער פֿון זייער לעבן און זייער האָב און גוטס. אָבער
איהם האָט זיך נאָך אַלץ שטאַרק געגלויבט האָבען לעבען זיך דעם מלאך, וואָס
האָט צו שאַפֿען איבער דער תורה, און ער האָט זייער גע'פּוועל'ט ביי ר'
ישראל'ן, ער זאָל איהם אַראַברוֹפֿען פֿון הימעל. ווירער אַמאַל האָבען זיי
זיך גערייניגט און געמאכט אַלע נייטיגע הכנות דערצו, נאָר רב ישראל
האָט אויסגעשריען:

„וועה! מיר זיינען פֿער'משפט צום טויט, אויב מיר וועלען ניט
אויפֿזיין היינט די גאַנצע נאַכט.“

אַזוי זיינען זיי געזעסען ביידע און זיך געראַנגעלט מיט'ן שלאָף, נאָר
ענדליך בעגינען צו טאָג האָבען זיך דעם וינגען מאַן'ס אויגען צוגעמאכט
און ער איז אַריינגעפֿאַלען אין יענעם שלאָף, פֿון וועלכען מען קען זיך
מעהר ניט אײַפֿכאַפען.

דאָן איז דער בעל שם אָבגעפֿאַהרען פֿון אוקאַפּ און האָט זיך בע-
זעצט אין אַ קליין שטעטעל ניט ווייט פֿון בראַד. ער איז געוואָרען
אַ מלמד פֿון קינדער, מחמת ליעבשאַפֿט צו די קליינע חברה. קליין איז
געווען זיין שכירות און קאַרג זיינע לעבענס-מיטלען. דעם חדר, אין וועל-
כען ער האָט געוואוינט, האָט ער געקראָגען מחמת קיין אַנדערער האָט
דאָרט ניט געקענט זיין, צוליבע די שרים און רוחות, וועלכע פֿלענען
דאָרט אַרומטאַנצען. אַז דער בעל שם האָט איבערגענומען די דירה און
איז אַריין אַהין, האָט דער בעל הבית, אַריינקוקענדיג מיט שרעק פֿון דער
אַנדער זייט שוועל, געזעהן אַ ריעוויגען קאַזאַק, וועלכער איז געשטאַנען
אָנגעשפּאַרט ביים קאַמין. נאָר אַזוי גיך ווי דער נייער שכן איז אַריינגע-
קומען איז די געשמאַלט פֿון'ם קאַזאַק אַלץ קלענער און קלענער געוואָר-
רען, ביז וואַנען דער ריעו איז סוף כל סוף אין גאַנצען פֿערשוואַנדען.
ניט קוקענדיג דערויף, וואָס ישראל האָט זיך נאָך ניט געהאַט אַנט-
פֿלעקט פֿאַר קיינעם, זייענדיג פֿערנומען אין אַ קאַמפּף מיט די געטליכע

אין זעהנדיג דעם שמש פֿון'ס בית המדרש, איז ביי איהם געבליבען, ניט אנדערש אז דאָס איז דער, וועמען ער זוכט. ער האָט געפועל'ט ביי זיין רייכען שווער, ער זאָל איהם אָבטהיילען אַ בעזונדער אָרט אין בית המדרש, וואו ער זאָל קענען לערנען אליין, אונגעשטערטערהייט, און דערצו האָט ער געבעטען, אז דער שמש זאָל נור איהם אליין בעדיענען.

נאָר אז דער יונגער מאַן איז ביים לערנען איינגעשלאָפֿען, האָט זיך ישראל, ווי זיין שטייגער איז געווען, גענומען צום לערנען; און אז ער ווידער איז אנשלאָפֿען געוואָרען, האָט זיין בעל הבית, דעם גביר'ס איידים הייסט עס, גענומען אַ בלאַט פֿון די פֿערבאָרגענע, סודות'דיגע כתבים און אוועקגעלייגט לעבען איהם. אז ישראל האָט זיך אויפֿגעכאַפֿט און דערזעהן דאָס בלאַט, איז ער געוואָרען זעהר געריהרט און האָט עס תּיכּף בעהאַל-טען. אויף מאָרגען האָט דער מאַן אַנידערגעלייגט נאָך אַ בלאַט לעבען דעם שלאָפֿענדען ישראל, וועלכער האָט עס ווידער בעהאַלטען, ווי ער האָט זיך נור אויפֿגעכאַפֿט. דאָ איז דער מאַן שוין געווען איבערצייגט, אז ער האָט געפֿונען דעם יורש פֿון די גייסטיגע סודות. ער האָט איהם דער-זעהלט די גאַנצע מעשה און איהם אָנגעכאַפֿט די כתבים בתנאי, ער זאָל זיין זיין רבי און לערנען מיט איהם די פֿערבאָרגענע תּורה. ישראל איז מרוצה געוואָרען, האָט אָבער אויסגענומען אַ תנאי, אז ער זאָל לפנים, פֿאַר דער וועלט הייסט עס, בלייבען זיין משרת און אז זיינע ידיעות אין די הימלי-שע זאַכען זאָלען בלייבען כּסוד און ניט אַרויסגעהן אין דער עפֿענטליכקייט. דער יונגער מאַן האָט אַלואַ געבעטען זיין שווער, ער זאָל איהם אָבגעבען אַ חדר מיוחד אויסער דער שטאָרט, מחמת זיינע למודים פֿערלאַנגען נאָך מעהר רוח און נאָך אַ גרעסערע איינוואַמקייט. ער נייטיגט זיך ניט אין קיינעם, אַחוץ אין ישראל'ן, וועלכער זאָל איהם ווייטער בעדיענען ווי ביז אַהער. דער שווער האָט איהם געגעבען אַלעס, וואָס ער האָט פֿערלאַנגט, און איז געווען מלא שמחה, וואָס גאָט האָט איהם בעשעהרט אַזאַ למדן פֿאַר אַן איידים.

אז זייערע למודים האָבען זיך נאָך מעהר פֿערטיפֿעט, האָט דער תּלמיד געבעטען דעם רבי'ן, ער זאָל איהם אַראָבבריינגען פֿון הימעל דעם הויפט מלאך, וואָס האָט צו שאַפֿען איבער דער תּורה, כדי ער זאָל מיט זיי לערנען. נאָר רבי ישראל האָט איהם אָבגעערעדט דערפֿון, מחמת דער צויבער-שפרוך, האָט ער געזאָגט, איז זעהר געפֿעהרליך און דער קלענ-סטער טעות קען פֿיהרען צו גרויסע אונגליקען. אין אַ שטיקעל צייט אַרום האָט זיך דער מאַן ווידער אָנגעזעצט מיט זיין בקשה, און זיין רבי האָט איינגעווייליגט. ביידע האָבען געפֿאַסט משבת לשבת, פֿון איין עק וואָך צום

די קינדער האָבען אָנגעשפּאַרט אַזש אין הימעל. און נאָט האָט געפֿונען אַזאַ נחה רוח אין זיי ווי אין דעם געזאַנג פֿון די לויים אין בית המקדש, און עס איז געווען אַ פֿרעהליכע צייט אין הימעל. נאָר דער שמן האָט מורא געהאַט, אַז זיין ממשלה אויף דער ערד קען נאָך דורך דעם אָבגע-שוואַכט ווערן, האָט ער זיך פֿערשטעלט אין אַ מענשען-וואָלף, איז אָנגע-פֿאַלען אויף די קינדער און האָט זיי פֿונאַנדערגעיאָגט. פֿון דאָן אָן האָבען די עלטערן געהאַלטען זייערע קינדער אין שטוב, און דער געזאַנג פֿון די לויב-ליעדער האָט זיך מעהר ניט געהערט. נאָר ישראל, זיך דערמאָנענדיג אָן די רייד פֿון זיין שטאַרבענדען פֿאָטער, האָט איבערגערעדט די עלטערן, זיי זאָלען איהם אָנפֿערטרויען נאָך אַמאָל די קינדער זייערע. און ווידער אַמאָל איז דער מענשען-וואָלף אָנגעפֿאַלען אויף די זינגענדיגע קינדער, נאָר ישראל האָט איהם פֿעריאָגט מיט זיין בולאַווע.

צו פֿערצעהן יאָהר איז דער כלומר'שט אונזויעסענדער ישראל געוואָרען שמש פֿון'ס בית המדרש, וואו די לערנער האָבען איהם געהאַלטען פֿאַר אַן עם הארץ, וואָס „שרייבט נח מיט זיבען גרויען“. בייטאָג פֿלעגט ער אַרומגעהן פֿער'הלום'ט איבערן הויז און האָט נאָך אַלס צוגאַב געקראָגען אַ נאָמען פֿאַר אַ פֿוילענצער, אָבער ביינאַכט, ווען דער בית המדרש איז געווען ליידג און די לומדים האָבען געשלאָפֿען, דעמאָלט פֿלעגט ישראל אַרומטערנעהמען די הייליגע ספרים און די גאַנצע נאַכט פֿלעגט ער זיך פֿערטייעפֿען אין די הייליגע ווערטער. נו, האָט געטראָפֿען אַזאַ מעשה: ערגיץ וואו אין אַ ווייטער שטאָדט איז נפּמר געוואָרען אַ געוויסער הייליגער מאַן רב אדם, וועלכער האָט געהאַט ביי זיך הימלישע כתבים (וואָס זיינען פֿאַר איהם אנטפּלעקט געוואָרען כלויו צו אברהם אבינו און צו יהושע בן נון). אויף'ן טויטענבעט האָט ער צוגערופֿען זיין זעהן און האָט איהם געזאָגט, אַז ער איז ניט ראוי צו ירש'ענען די דאָזיגע כתבים. נאָר ער זאָל פֿאַהרען אין דער שטאָדט אוקאָפּ און זיי איבערגעבען אַ געוויסען מאַן מיט'ן נאָמען ישראל, וועמען ער וועט דאָרט געפֿינען, און וועלכער וועט מיט איהם לערנען תורה, אויב ער וועט נור טויגען דערצו. נאָך זיין פֿאָטער'ס טויט איז דער זעהן געפֿאַהרען קיין אוקאָפּ און האָט געוואוינט ביי דעם „פרנס חורש“, וועלכער האָט איהם איינמאָל געפֿרעגט, נאָך וואָס ער איז געקו-מען צו זיי אין שטערמעל.

„איך זיך אַ גוטען שדוך,“ האָט ער געענטפֿערט.

עס האָבען זיך תיכף געפֿונען אַסך, וואָס האָבען איהם געוואָלט פֿאַר אַן איידים, און ענדליך האָט ער אַ שדוך געטהאָן מיט אַ גביר'ס אַ טאָכ-טער. נאָך דער חתונה האָט ער אָנגעהויבען זיבען דעם יודיש פֿון די כתבים,

מען זיהט אונטער די ערשטע צוויי פֿון די לעצטע צוויי צאָהלען, און בעת ווען די ערשטע זיפֿער, גע'כפּל'ט מיט דער דריטער (5 מאל 5), איז די קוואַדראַט-צאָהל פֿון פֿינף, איז די צווייטע, גע'כפּל'ט מיט דער פֿערטער (4 מאל 9), די קוואַדראַט-צאָהל פֿון זעקס. רעכענט מען צונויף די ערשטע צאָהל מיט דער דריטער, קומט אַרויס זעהן, און דאָס איז די צאָהל פֿון די זעהן געכאָטען, די עשרת הדרות. די צווייטע צאָהל צונויפֿגעכענט מיט דער פֿערטער מאַכט דרויצעהן, און דאָס ווי-נען די שלשה עשר עיקרים, די דרויצעהן „אני מאמין'ס". אויך פֿאַר די קריסטען, ביי וועמען דאָס דאָזיגע יאָהר קומט אויס 1700, איז עס דער אָנהויב פֿון אַ נייער צייט.

דעם קינד'ס מוטער איז געשטאָרבען, תיכף ווי עס איז ענטוועהנט געוואָרען, און אַ קורצע צייט נאָכדעם איז אויך רב אליעזר אַראָב און קבר. אויף ויין טויטען-בעט האָט ער גענומען דאָס קינד אין ווינע אַרעמס, האָט איהם געבענשט און געזאָגט: „כאָמט ש'איז מיר נישט בעשעהרט דיך אויפֿצובריינגען, נאָר האָב תמיד גאָט אין האַרצען און שרעק זיך פֿאַר קיין זאָך נישט, וואָרים ער וועט שטענדיג ויין מיט דיר." און דאָס זאָ-גענדיג, איז ויין נשמה אַרויף אין הימעל.

איצט האָט זיך די בעפֿעלקערונג פֿון אוקאָפּ אין בוקאָווינאַ, וואו דער בעל שם איז געבוירען געוואָרען, גענומען זאָרגען פֿאַר איהם און איהם אָבהיטען צוליב ויין געהרטען פֿאָטער, כאָמט זיי האָבען קיין שום ידיעה נישט געהאָט מכה דעם קינד'ס גרויסער צוקונפֿט. מען האָט איהם גענומען אַ מלמד; נאָר הנם ס'האָט תחילת אויסגעזעהן, אז ער האָט אַ גרויסע תּשוקה צום לערנען, פֿלעגט ער זיך אָפֿט פֿער'גנב'ענען אין וואַלד, וואָס איז געלעגען אַרום דעם דאָרף. דאָרט פֿלעגט איהם ויין רבי נאָך פֿיעל אַרומזוכען געפֿינען, ויצענדיג אָהן אַ שום מורא אונטער די בוימער. אזוי שטאַרק האָט זיך אַרויסגעוויזען ויין אונצופֿריעדענהייט מיט די לטידים אין חדר, אז מען האָט איהם סוף כל סוף געלאָזט ויצען אזוי פֿערקלעהרטער-הייט, נישט געהמענדיג קיין שום אָנטהייל אין'ס לערנען. קיינער האָט נישט געוואוסט, אז די מלאכים פֿון הימעל זיינען געווען ווינע לעהרער.

אז ער איז עלטער געוואָרען, האָט ער געקראָגען אַ שטעל אַלס בע-העלפֿער ביי דעם מלמד, נאָר ויין אויפֿגאַבע איז נישט געווען צו לערנען מיט די קינדער — ווי האָט זאָ אונזויענדער בחור געקענט לערנען מיט יענעם? — נאָר צו פֿיהרען די קינדער אין שוהל און פֿון דאָרט אין חדר. אויף'ן וועג האָט ער זיי געלערענט געטליכע לויב-ליעדער, וועלכע ער האָט אַליין פֿערפֿאַסט, און האָט זיי געזונגען מיט זיי. און די זיסע שטימען פֿון

זיין עצה איז דורכגעפֿיהרט געוואָרען, און די פֿערצווייפֿעלטע קעמפֿ-
פֿער האָבען הרוב געמאַכט די פֿעסטונג. דאָן האָט דער קעניג געזעהן, אז
רב אליעזר איז אַ געמליכער מאַן, און ווען זיין משנה למלך איז געשטאָר-
בען, האָט ער איהם בעשטימט אַלס וויצע-קעניג אויף יענעמס פּלאַץ און
האָט איהם חתונה געמאַכט מיט דעם פֿערשטאַרבענעם טאָכטער.
אַבער רב אליעזר האָט ניט פֿערגעסען אָן זיין ערשטער פֿרוי און אָן
זיין פֿליכט צו דעם גאָט פֿון ישראל, און ער האָט איהר געמאַכט פֿאַר
זיין ווייב נור אין נאָמען, איינמאַל, ווען זי וויל געזעסען ביים טיש,
האָט זי איהם געפֿרעגט: „פֿאַרוואָס האַלטסט דו זיך אזוי ווייט פֿון מיר?“
„שווער,“ האָט ער איהר געענטפֿערט, „אז דו וועסט מיט קיין מענ-
שען קיין וואָרט ניט ריידען וועגען דעם, און דו וועסט פֿון מיר הערען
דעם אמת.“

אויף איהר פֿערשפרעכען האָט ער איהר דערזעהלט, אז ער איז אַ
איד. ווי זי האָט עס דערהערט האָט זי איהם אין געהיים אַוועקגעשיקט
און איהם מיטגעגעבען גאָלד און אַלערליי מייערע מתנות. נאָר אויף'ן וועג
האָט מען ביי איהם אַוועקגעראַבעוועט אַלעס, וואָס ער האָט געהאַט.
נאָכדעם ווי ער איז צוריקגעקומען צו זיין פֿרוי, וועלכע האָט די
גאַנצע צייט ניט אויפֿגעהערט טרויערן נאָך איהם, מיינענדיג, אז ער איז
טויט, האָט זיך אַ מלאַך פֿון הימעל בעוווּזען צו איהם און געזאָגט: „פֿאַ-
רדיינע גוטע מעשים, פֿאַר דיין אמונה אין דעם גאָט פֿון ישראל און דיין
בטחון, וואָס דו האָסט געהאַט אין פֿערלויף פֿון די אַלע יסורים און די
נסיונות דיינע, וועסט דו האָבען אַ זעהן, און ער וועט זיין אַ ליכט, וואָס
וועט בעלויכטען די אויגען פֿון'ם גאַנצען פֿאָלק ישראל. דערום זאָל זיין
נאָמען זיין י ש ר א ל, וואָרים אין איהם וועלען טקוים ווערן די ווער-
טער פֿון גאָט: דו ביזט מיין קנעכט, ישראל, און אין דיר וויל איך מיין
נאָמען פֿערהערליכען.“

אַבער רב אליעזר און זיין ווייב זיינען געוואָרען עלטער און עלטער,
און קיין זעהן האָבען זיי אַלץ ניט געהאַט. נאָר אז זיי זיינען שוין געווען
הונדערט יאָהר אַלט, איז די פֿרוי מעוברת געוואָרען און האָט געבוירען אַ
זעהן, וועמען זיי האָבען אַ נאָמען געגעבען ישראל, און וועלכער איז שפע-
טער בעקאַנט געוואָרען צו די מענשען אַלס דער האַר איבער'ן נאָמען —
דער בעל שם. דאָס איז געווען אין דעם מיסטישען, סודות-פֿאַלען
יאָהר 5459. די אייגענשאַפֿטען פֿון דער דאָזיגער צאָהל זיינען זעהר וואונ-
דערבאַר, מחמת די פֿינף, וואָס איז דער סימבאָל פֿון'ם פֿינף-עק, איז דער
שליסעל פֿון'ם גאַנצען. פֿינף איז אויך דער רעוולטאַט, וואָס בלייבט, ווען

איז געווען, ווען זיין האר פלעגט קומען אהיים, איהם אנטקעגען געהן מיט א בעקען וואסער און איהם אָבוואשען די פֿיס, ווי ס'איז דער מנהג ביי די אַדעל-לייט, ווייטער האָט רב אליעזר געהאַט גענוג צייט צו דינענען זיין גאָט.

דאָרף זיך מאַכען, אז דער קעניג מוז געהן אין קרוינע; האָט ער געשיקט נאָך זיין ראַט-געבער, אָבער דער האָט ניט אָנגעהויבען וויסען וואָס פֿאַר אַן עצה איהם צו געבען, און דער קעניג האָט איהם מיט צאָרן אַרויסגעשיקט פֿון זיין פּאַלאַץ. אז רב אליעזר איז איהם אנטקעגען געגאַנגען מיט דער שיסעל וואַסער, האָט ער זי מיט כּעס אָבגעשטויסען פֿון זיך. פֿרעגט איהם רבי אליעזר, פֿאַרוואָס ער איז אזוי דערשלאָגען, בלויבט דער ראַטגעבער שמוס און ענטפֿערט קיין וואָרט ניט. נאָר אז דער געטרויער דינער איז צוגעשטאַנען, האָט ער פֿאַר איהם אויסגעגאַסען דאָס האַרץ. "איך וועל כּעטען גאָט," האָט זיך רב אליעזר אָבגערופֿען, "אז מען זאָל מיר פֿון הימעל אַנטפלעקען דעם רעכטען פּלאַן פֿון דער מלחמה." אז זיין הפּלה האָט געפֿונען אַן אָבקלאַנג, האָט ער זיין בעל הבית איבערגעגעבען דעם ראַט, וואָס מען האָט איהם מן השמים געגעבען, און יענער איז מיט פֿרייד געלאָפֿען צום קעניג. דער קעניג איז אויך געווען מלא שמחה איבער דעם פּלאַן.

"אזא'ן עצה קען ניט קומען פֿון אַן איינפֿאַכען כּשר ורם," האָט ער געזאָגט, "ס'קומט אידאי פֿון אַ כּשוף-מאַכער'ס ליפּען." "ניין," האָט דער ראַטגעבער געזאָגט, "דאָס האָט מיין שקלאַף אויכ-געפֿונען דעם פּלאַן."

דער קעניג האָט דעם שקלאַף תּיכּף געמאַכט פֿאַר אַן אָפּיציר אין זיין פּערזענליכער כּוויטע. איין טאָג האָט דער מאָנאַרך געוואָלט אייננעה-טען אַ פֿעסטונג מיט זיינע שיפּען, נאָר די נאַכט איז אָנגעקומען. האָט ער זיך אָבגערופֿען:

"ס'איז צו שפעט. מיר וועלען דאָ איבערנעכטיגען און מאַרגען וועלען מיר מאַכען אונזער אָנפֿאַל."

אָבער מן השמים האָט מען געלאָזט וויסען רב אליעזר, אז די פֿעסטונג קען בייטאָג כּמעט ניט אייננענומען ווערן. "שיק תּיכּף אַרויס אַהין אַ שיף מיט געפֿאַנגענע, וועלכע זיינען פֿער'משפט צום טויט," האָט ער גע-ראַטהען דעם קעניג, "און זאָג זיי צו, אז דו וועסט זיי שיינקען דאָס לעב-כּען, אויב זיי וועלען אייננעהמען די פֿעסטונג, וואָרים זיי, וועלכע האָבען גאָרנישט וואָס צו פֿערלירען, זיינען די איינציגע, וואָס פּאַסען זיך פֿאַר אַ פֿערלאָרענער האָפֿנונג."

און ווער ווייכט? אפשר האָבען זיי נאָר ניט געהאָט ביכולת מיר קלאָהר צו מאַכען איבער דער הויפט-לעהרע זייערער. נאָר סיי ווי סיי, מכח דער פערזענליכקייט פֿון דעם גרינדער זיינען זיי געווען גרייט צו ריידען, און איך וויל דאָ בעשרייבען זיין לעבענס-געשיכטע, ווי איך האָב זי צוערשט געהערט פֿון די דאָזיגע איינפֿאַכע ענטהוויאָסטען. ס'קען געמאָלט זיין, אז מיין פֿעדער זאָל ביים שרייבען אומגערן צוגעבען מעשה'לאַך אָדער פֿאַרבען, וועלכע האָבען שפעטער געווירקט אויף מיין געמיטה, אָבער איך בין גרייט צו טהאָן אַלעס וואָס וועט נור ליגען אין מיניע כוחות אויפֿצוצייכנען די געשיכטע, ווי מען האָט זי מיר דערזעהלט און ווי זי איז דעמאָלט אַרומ-געגאַנגען — דעמאָלט! ניין וואָס זאָג איך? — ווי זי געהט נאָך היינט אַרום אין אַלע חסיד'ישע קהלות.

III

רב אליעזר, דעם בעל שם'ס פֿאַטער, האָט געלעבט אין מאָלאָוו, און אין זיינע יונגע יאָהרען האָבען איהם די טאָטערן גענומען אין פֿלען, נאָר זיין ווייב איז ניצול געוואָרען. ער איז אוועק געפֿיהרט געוואָרען אין אַ ווייט לאַנד, וואו קיין אידען האָבען ניט געוואוינט, און דאָרט האָט מען איהם פֿערקויפֿט צו אַ פֿירסט. דורך זיין טרייקייט און איבערגעבענקייט האָט ער באַלד נושא חן געווען ביי זיין האַר אין די אויגען, און ער האָט איהם געמאַכט פֿאַר דעם פֿערוואַלטער פֿון זיינע גיטער. אָבער ניט פֿער-געטענדיג אָן דעם גאָט פֿון ישראל, האָט ער דעם פֿירסט געבעטען, ער זאָל איהם ערלויבען ניט אַרבייטען אום שבת. דער פֿירסט, כאַטש ער האָט ניט פֿערשטאַנען צו וואָס ער פֿערלאַנגט עס, האָט פֿונדעסטוועגען איינגע-וויליגט. אָבער רב אליעזר האָט זיך דאָך ניט געפֿיהלט גליקליך. ער האָט זיך צוגעגרייט צו אַנטלויפֿען; נאָר דאָ האָט מען זיך צו איהם בעוווּזען אין הלום און איהם געהייסען בלייבען נאָך אַ שטיקעל צייט ביי די טאָטערן. נו, האָט זיך געמאַכט, אז דער פֿירסט האָט געדאַרפֿט אָנקומען צו דער לאַסקע פֿון דעם משנה למלך'ס יוען, האָט ער איהם אין אויסמיש אוועק-געגעבען רב אליעזר'ן אַלס מתנה.

רב אליעזר האָט באַלד געפֿונען חן אויך ביי זיין נייעם בעל הבית און די אויגען, מען האָט איהם אָנגעגעבען אַן אייגען צימער, קיין שווערע אַרבייט האָט ער ניט געהאָט, און אַלעס וואָס ער האָט געדאַרפֿט טהאָן

איבעראל מורא'דיג גענען דער נייער סעקטע? אז זיי פֿערשעלטען איהרע מיטגליעדער און לייגען זיי אריין אין חרם?"
"פֿארוואָס?"

"דאָס ווייס איך ניט. אָט די זאָכען זיינען צו הויך פֿאַר מיר. אפשר דערפֿאַר וואָס דער דאָזיגער רב בער האָט אַרויסגעוואָרפֿען די "פּיוטים" פֿון סדרה, און דערצו דאווענט ער אויך "נוסח ספרד", דאָס הייסט נאָך'ן שטייגער פֿון די שפּאַנישע אידען."

"אָד", האָב איך זיך אָבגערופֿען מיט אַ געלעכטער; "ווען איהר וואָלט ניט געווען זאָז עולם הזה'ניק, וואָלט איהר דאָך געוואוינט, אז עס איז גענוג אַרויסצואוואָרפֿען איין שורה פֿון אַ תּפּלה, אום אויפֿצוהויבען אנט-קענען אייך אלע רבנים, וועלכע וואָלטען אייך תּיכּף אַרײַנגעלייגט אין חרם." "יאָ", האָט ער געזאָגט, "אָבער איך ווייס אויך, אז אין עטליכע שטערט, וואו די חסידים האָבען די אויבערמאָכט, זענען זיי אַראָב די רבנים און זענען אַרויף אויף זייער אָרט רבי בער'ס מענשען."
"אָה! אָט דאָס וויל, הייסט עס, דער יונגער מאַן מ'האָן?" האָב איך געזאָגט.

"דאָס האָב איך ניט געזאָגט," האָט דער הויזרער אינדרוהיג געענטפֿערט. "איך האָב אייך בלויז איבערגעגעבען — כ'האָב ליעבערשט גאָרנישט גע-דאַרפֿט זאָגען — וואָס דער יונגער מאַן האָט מיר אונטערוועגס צום צײַט-פֿערטרייב דערצעהלט."

"צום צײַט-פֿערטרייב און כדי אייך אַריבערצוציהען," האָב איך אַרײַנגעוואָרפֿען.

"ניין," האָט אליפו געלאַכט, "איך וויל ניט קיין "פֿאַלקאָמענהייט", וואָרים דאָס איז אייגענטליך דער פּומן פֿון די דאָזיגע לײַט."

זיך דערוויסענדיג ווענען דעם אלעמען, איז עס מיר ניט שויער אָנגעקומען אויסצוגעפֿינען אַ געהיימע אסיפה פֿון די חסידים, (וועלכע איז בעשטאַנען פֿון אַ מנין מענשען, וואָס די סעקטע האָט בעטראַכט פֿאַר אַ גענוי-גענדע צאָהל צו גרינדען אַ נייע געמײַנדע, נאָכפֿאַלגענדיג אין דעם פרט דעם אַלטען אָרט האָדאָקסישען מנהג). אויך האָב איך זיך איינגעקוקט אין די, וואָס האָבען אָנטהײל גענומען אין דער געהיימער אסיפה, בעת זיי זיינען אַרײַן און אַרויסגעגאַנגען.

מיט עטליכע פֿון זיי האָב איך גערעדט בסוד, אָבער כאַטש איך האָב זיי פֿערויבערט, אז איך בין ניט קיין שפּיאָן, נאָר איינער, וואָס ווילט דעם אמת און וויינישט קיין זאך ניט אזוי שטאַרק ווי "פֿאַלקאָמענהייט", האָבען זיי מיר דאָך ניט געוואָלט מגלה זיין די אמת'ע כּוונות פֿון דער סעקטע.

„שירו לה' שיר חדש“, זינגט אַ ניי ליעד פֿאַר גאָט — צוגעפֿאַסט צו איהם אַליין.

די כמעט לעסטערליכע דרויסטקייט פֿון דער אויפֿפֿאַסונג, וועלכע איז אין אַ געוויסען פרט נאָך געגאַנגען ווייטער פֿון דער קבלה און פֿון די שבתאים, האָט מיך דערשראָקען, פונקט ווי די נייקייט פֿון דער אויס-טייטשונג האָט מיך שטאַרק פֿעראינטערעסירט.

„און אָט דער יונגער מאַן דאָ — קען ער, הייסט עס, אויך בעהער-שען די אויבערשטע און די אונטערשטע וועלטען?“ האָב איך מיט נייגע-ריגקייט געפֿרעגט, האָבענדיג אין זינען בעת מעשה מיינע אייגענע קלענ-ליכע דורכפֿאַלען.

„נאָ, אוראָ קען ער בעהערשען די אונטערשטע וועלטען,“ האָט אַלייט מיט אַ שמייכל געענטפֿערט. „דערויף קען איך אַליין עדות זאָגען, וואָרום איך בין געווען אין אַ שטאָדט, וואו עס געפֿינט זיך אַ קהלה פֿון חסידים, און איך האָב געזעהן, אז זיי זיינען געווען ביי איהם אין די הענד ווי קיט אין די הענד פֿון'ם גלעזער. ווי איהר זעהט איהם, פֿאַהרט ער אַרום פֿון אָרט צו אָרט, כדי צו לערנען די יונגע לייט פֿון דער חברה ווי אזוי זיך אויפֿצופֿיהרען. די עלטסטע פֿון דער סעקטע, אָנגעזעהענע פֿרומע לייט און גרויסע לומדים, האָבען געציטערט ווי קליינע הינטעלאַך פֿאַר איהם. אַ גרוי-סער למדן, וואָס האָט ניט געוואָלט אָנערקענען דעם יונגען מאַן'ס אונטערהל-באַרקייט, איז דורך זיין סטראַשענדען בליק אזוי פֿערציטערט געוואָרען, אז ער איז אַריינגעפֿאַלען אין אַ מורא'דיגען פֿיבער און איז געשטאָרבען. איך אַליין האָב עס מיט מיינע אייגען געזעהן.“

„אָבער ביי אונז זיינען דאָך ניטאָ קיין חסידים,“ האָב איך זיך אָב-געדרופֿען, ציטערענדיג האַלב פֿאַר אויפֿרענגט און האַלב פֿאַר שרעק. „וואָס האָט ער דאָ צו טהאָן?“

„אָה, עס זיינען דאָ פֿאַרהאַן חסידים, און עס וועלען נאָך זיין מעהר —“ ער האָט זיך פֿלוצלינג אָבגעשטעלט. „ניין, כ'האָב גערעדט סתם אזוי אין דער וועלט אַריין.“

„דאָס, וואָס איהר האָט געזאָגט, איז אמת,“ האָב איך זיך אָנגערופֿען מיט אַ פֿעסטען טאָן. „אָבער רעדט ווייטער — האָט קיין מורא ניט פֿאַר מיר.“

„איהר זייט בעשטימט צו זיין אַ רב,“ האָט ער געזאָגט און האָט צו-געשאַקעלט מיט'ן קאָפּ.

„וואָס זשע מאַכט עס אויס?“

„וואָס זשע, אָט אַפֿנים איהר ווייסט גאָר ניט, אז די רבנים קעמפֿלען

„די חסידים!“ האָב איך זיך אָבגערופֿען. „די ווײַנען דאָך אויסנע-
שטאַרבען אינאיינעם מיט יהודה החסיד.“
„ניין, דאָס איז אַ נייע סעקטע. וואָס זשע, איהר האָט נאָך גאַרנישט
געהערט פֿון בעל שם?“

דעם אמת זאָגענדיג, האָב איך פֿון צייט צו צייט יאָ געהערט אונ-
בעשטימטע קלאַנגען מכה אַ נייעס הייליגען בעל מופת, וועלכער האָט
אפנים מיט דער קבלה געהאַט מעהר הצלחה איידער איך, און וועלכער
האָט זאָגאַר פֿערקליבען אַרום זיך אַסך אָנהיינגער. אָבער די נייע, נאָך
אונבעקאַנטע בעוועגונג האָט נאָך ניט געהאַט אָנגעריהרט אונזער פֿער-
וואָרפֿען דערפֿעל, וואָס איז געווען אַרײַנגעטראָגן מיט לייב און לעכען אין
דער אלטער, שכתאי-צבאי'ישע מחלוקה, און מחמת דעם האָב איך בלוז
געהאַט אַ דונקלעלען בעגרייפֿ דערפֿון. איך האָב עס געהאַלטען פֿאַר בע-
סער, זיך גאָר אין גאַנצען צו מאַכען ניט וויסענדיג, כדי צו ציהען ווער-
טער ביי דעם הויזירער.

„ג, דער בעל שם האָט דורך פֿיעל תשובה אויסגעפֿונען גאָט'ס
נאָמע.“ האָט ער זיך אָבגערופֿען, „און מיט דעם דאָזיגען נאָמען טהומ
ער וואָס ער וויל אויף דער ערד און אין הימעל, אזוי אַז צײַטגענווייז ווערט
אַ גאַנצע מהומה אויף יענער וועלט.“
„און ווײַן נאָמען איז רב בער?“

„ניין; רב בער איז אַ זעהר גרויסער למדן, וועלכער האָט זיך אָנגע-
שלאָסען אָן איהם, און וועמען ער האָט, אינאיינעם מיט די אַנדערע
פֿיהרער פֿון דער סעקטע, איבערגעגעבען אַ מהייל פֿון זײַן כח, אזוי אַז
זײ בעווײַזען איצט אויך מופתים. אויף'ן וועג האָב איך זיך צופֿעליג אײפֿ-
געטראָפֿען מיט דעם יונגען מאַן, און ער האָט מיר דערזעהלט, אַז די
סעקטע זײַנע טײַטשט אויס דעם פסוק פֿון תהלים: „שירו לה' שיר חדש
תהלתו בקהל חסידים“ (זינגט אַ נײַ לעד פֿאַר גאָט, זײַן לויב זאָל זײַן אין
דער געמײַנדע פֿון די הייליגע) אויף אַזאַ מין אופן: אזוי ווי גאָט איז דאָך
העכער פֿון יעדען ענדליכען וועזען, מוז זײַן לויב אַרײַבערשטייגען דעם
לויב-געזאַנג פֿון יעדען אַעלכען וועזען. ביז אַהער איז זײַן לויב בעשטאַנען
אין דעם, וואָס ער קען טהאָן וואונדער און ווייסט אַלעס פֿערבאַרנענע
אין דאָס וואָס דאַרף קומען. אָבער אזוי ווי די הייליגע פֿון דער סעקטע
האַבען איצט די פֿעהיגקײט צו דעם אַלעמען, שטעהט שוין דער אלטע-
טיגער אין דעם פרט פֿון איבערנאַטירליכקײט ניט העכער פֿון זײ —
„תהלתו בקהל חסידים“, זײַן לויב זאָל זײַן אין דער געמײַנדע פֿון די הי-
דיגע — און דערפֿאַר איז נײַטיג צו געפֿינען פֿאַר איהם אַ נייעס לויב —

שפרוכען און עפעס האָט זיך מיר גערובט, אָז איצט, ווען איך האָב געהאט א טייערע פֿריינדן צווישען די טויטע, וועט זי מיר העלפֿען דורכקריכען דורך די געטליכע סודות. אָפֿטמאָל האָב איך אַרויסגערופֿען איהר געשמאַלט פֿון קבר, נאָר אַז איך האָב זי געוואָלט אָננעהמען, איז זי פֿערשוואונדען פֿון מיר, און איך בין געבליבען אין ספק, צי מיר האָט זיך וואָס עס איז איינגעגעבען. טייכען טרעהרען האָב איך פֿערגאַסען בייטאָג און ביינאַכט, ניט מחמת ווייטאָג וועגען פּיניה'ן, נאָר ווייל מיר האָט זיך אָבגערוכט, אַזוי ווי איך וואָלט געלעבט אין אַ גרויסען זאַמדיגען מדבר. נאָר ווען איך וואָלט אפילו געוואוסט, וואָס מיר פֿעהלט, וואָלט איך אַלץ ניט געקענט עפֿענען מיין האַרץ פֿאַר מיין שווער (ביי וועמען אין הויז, ווייט אוועק פֿון מיין געבורטס-דאָרף, איך האָב נאָך אַלץ געוואוינט), מחמת ער איז געווען אַ גוטער, איינפֿאַכער מאַן, וועלכער האָט פֿון מיר ערוואַרט, איך זאל זיין פֿערשמאַרבענער טאַכטער אָנטהאַן כבוד דורך דעם וואָס איך וועל ווערן אַ בעריהמטער רב. באמת גערעדט, בין איך שוין דאָן געווען אַ פֿאַרטיגער רב און איך האָב בלויז געוואַרט אויף אַ רעכטער כּבּוד'יגער שטעלע.

דאָך האָב איך קיין רב קיינמאָל ניט געוואָלט ווערן; וואָרים גראָד דעמאָלט איז דאָס געווען, ווען דער ליכטיגער שאָטען פֿון'ם בעל שם איז געפֿאלען אויף מיין לעבענס-וועג.

II.

איינמאָל אין אַ ווינטער-טאָג איז צו אונז אין דאָרף אַראָבגעקומען אַ פֿרעמדער, וועלכער האָט ניט אויסגעזעהן ניט ווי קיין שנאָרער און ניט ווי קיין וואַנדערענדער מגיד. אורטהיילענדיג נאָך דער קורצער צייט, וואָס ער פֿלעגט פֿערבריינגען אין בית המדרש, וואו איך בין גראָד געזעסען און ברומענדיג געלערנט מיינע טרוקענע למודים, האָט מען איהם אויך ניט געקענט אָננעהמען פֿאַר קיין גמרא-לערנער. ער איז געווען אַ מאַנערער, אָבערזעהרטער, קרענקליכער יונגער מאַן, נאָר פֿון זיינע אויגען האָט גע- שפּריצט דאָס פֿייער פֿון אַ לייב, און זיין בליק איז געווען דער בליק פֿון אַ נאָט. האָט ער גערעדט, איז זיין קול דורכגעדרונגען דורך און דורך; האָט ער געשוויגען, איז דער פּלאַץ פֿול געווען פֿון זיין געגענוואַרט. פֿון אליפּז דעם הויזער, (וועלכער האָט געהאט אַ ידיעה אין אַלעס אחוץ אין דער תורה), האָב איך זיך ענדליך דערוואוסט, אַז ער איז אַ משילח פֿון רב בער, דעם בעריהמטען פֿיהרער פֿון די חסידים.

לעבען צוגענומען פֿון דער וועלט, אזוי ווי אלס בכור אין מיר ערלויבט געווען פֿון דער מלוכה צו גרינדען בעצייטענס א פֿאמיליע, האָבען מיך די עלטערן חתונה געמאַכט מיט איהר, בעת איך בין אלט געווען ניין און זי אַכט יאָהר, און איך האָב דערווייל ניט געהאַט קיין אויסזיכט צו האָבן בען קינדער מיט איהר. שפעטער, אַזוי ווי האָט געבוירען אונזער ערשט קינד — אַ טויט-געבוירענעם אינגעל — איז זי געשטאַרבען, ניט קוקענדיג אויף דער אַלטער פֿאַמיליען-קמיע, וואָס מען האָט אַמאָל געבראַכט פֿון דער שטאָדט מעטין און וועלכע איז פֿערפֿאַסט געוואָרען פֿון רבי אייכשיץ. נאָך איהר טויט האָט אַ הייסער אָנהיינגער פֿון רבי עמדין גע-עפֿענט די דאָזיגע קמיע און זי האָט ווירקליך ענטהאַלטען אין זיך פֿאַל-גענדע אפיקורס'ישע ווערטער: „בשם אלהי ישראל, אין נאָמען פֿון'ס גאָט פֿון ישראל, וועלכער וואוינט אין דער פֿערציערונג פֿון זיין מאַכט, און אין נאָמען פֿון זיין משיח, שבתאי צבי, דורך וועמעס וואונדערן מיר זיינען געהיילט געוואָרען, בעשווער איך אַלע שדים און רוחות רעות דער דאָזיגער פֿרוי קיין שום שלעכטס ניט צו טהאָן.“ איך דאַרף שוין גאָר ניט דערצעהלען, וואָס פֿאַר אַ הייז דאָס האָט צוגעגעבען צו דער מחלוקה ביי אונז אין אונזער דערפֿעל, און איך גלויב ווירקליך, אַז ביי מיר גופא האָט עס צושטערט דעם לעצטען אָנהאַנג, וואָס איך האָב נאָך געהאַט צום שבתאי צבי'איוס. אַז איך קוק איצט פֿון ראַנד פֿון מיין קבר צוריק, זעה איך, ווי אַלצדינג איז פֿערשריבען פֿון פֿרויער אין דעם ספר החיים, אין דעם בוך פֿון'ס שיקואל; וואָרים וואָלט מיין פנינה ניט צוגענומען גע-וואָרען פֿון מיר, אָדער וואָלט איך חתונה געהאַט מיט איינער פֿון די אַנ-דערע אידישע טעכטער, וועלכע האָבען זיך צו מיר גע'שריב'ענט, וואָלט איך דאָך ניט געווען אזוי פֿריי, זיך אוועקצולאָזען אין וועג נאָך מיין רבי'ן, דורך וועמען מיין לעבען איז בערויכערט און געהייליגט געוואָרען אַסך מעהר ווי עס האָט פֿערדיענט.

תחילת האָט פנינה'ס טויט, פֿערשטעהט זיך, מיך אַריינגעוואָרפֿען אין אַ טרויעריגער שטימונג, איך בין געווען זעהר צוגעבונדען צו איהר, מחמת זי האָט מיך געעהרט פֿאַר מיין לערנען, האָט פֿערדיענט אונזער ברויט און איז געווען אזוי פֿרום, אַז מיין מוטער אפילו איז געווען צופֿריעדען מיט איהר. מיין ביינקעניש נאָך פֿרישע וואַסערן און גרינע פֿעלדער — וואָס איז אביסעל איינגעשטילט געוואָרען דורך פנינה'ס ליעבע, ווען זי איז אונטער-געוואַקסען — האָט פֿון דאָס ניי אויפֿגעלעבט און איז געוואָרען נאָך ליי-דענשאַפֿטליכער. איך האָב געזוכט אַ לינדערונג צו מיין שמערץ אין מיינע אַלטע קבלה-למודים, כ'האָב ווידער אַמאָל געפרוּאווט מאַכען צויבער-

האַט קיין זאך אין מויל ניט גענומען. איך האָב דעם מאָן געקענט ביים נאַמען. ער האָט שוין געהאַט דורכגעפֿיהרט אויף זיך די תשובה פֿון „קנה“, וועלכע איז בעשטאַנען אין דעם צו פֿאַסטען טאַג-מעגליך זעקס יאָהר נאַכאַנאַנד און ביינאַכט, ביים אָנבײסען, ניט צו פֿערוועקן קיין שום דבר מן החי, קיין שום זאך וואָס קומט פֿון אַ לעבעדיגען וועזען, דאָס הייסט קיין פֿלייש, פֿיש, מילך אָדער האַניג. ער האָט אויך אָבעריכט גלוח, האָט אַרומגעוואַנדערט פֿון דאָרף צו דאָרף, ניט בלייבענדיג קיינמאַל צוויי טעג אויף איין און דעמוועלכען אָרט. איך בין אַוועקגעלאָפֿען נאָך מיין פֿאַטער, כּדי דעם אָרעמען מאָן צו צווינגען וואָס עס איז צו עסען, נאָר אַז איך בין צוריקגעקומען, איז דער איינגע'עקשן'טער אַסקעט שוין מעהר ניט געווען אויף'ן פֿלאַץ, וואו איך האָב איהם איבערגעלאָזט. מיר זיינען איהם נאַכגעגאַנגען און מיר האָבען איהם געפֿונען ליגען אַ טויטען אויף'ן וועג. דערנאָך האָבען מיר זיך דערוואוסט, אַז אַלע פֿריהערדיגע ענינים, וואָס ער האָט זיך אָנגעטהאָן, האָבען ניט געשטילט זיין געוויסען, אַזוי אַז ער האָט געוואָלט נעהמען אויף זיך אַ בעזונדער תשובה פֿאַר יעדען חטא, וואָס ער האָט בעגאַנגען אין זיין לעבען. אַזוי ווי ער האָט זיך אָבער בע-רעכענט, אַז די זינד זיינע זיינען צו גרויס אין צאָהל און ער וועט נאָר ניט קענען אויף אַזאַ אופן זיך ריינוואַשען, האָט ער אָבערמאַכט ביי זיך, צו הונגערן ביז'ן טויט. ניט קוקענדיג דערויף, ווי איך האָב שוין געזאָגט, וואָס איך האָב ניט געהאַט אין זיך די קראַפֿט זיך אָנצוטהאָן אַוועלכע ענינים, האָב איך עס פֿונדעסטוועגען בעוואונדערט פֿון ווייטען. איך האָב זיך פֿערטיעפֿט אין דעם „זוהר“, אין דעם „שערי אורה“ און אין דעם „עץ החיים“ (אַ ספר, וואָס איז בעטראַכט געוואָרען פֿאַר צו הייליג, אום עס צו דרוקען), און איך האָב זיך אַריינגעטהאָן אין די סודות פֿון די „צעהן נעמען“ און אין דעם מיסטישען סימבאָליום פֿון גאַט'ס באָרד, וואָס יעדעס איינצעלנע האָר איז אַ בעזונדערער אויסגוס פֿון געטליכער גנאָד. איינמאַל האָב איך געהאַט אַ קאָמישע ענטטווישונג דורך אַן איינפֿאַל, אַז מיר וועט זיך איינגעבען צו ווערן אַ „רואה ואינו נראה“, דאָס הייסט, מען זאָל מיך מיט אַמאָל אויפֿהערען זעהן. אַזוי ווי דאָס האָט אַ דירעקטע שייכות מיט מיין פֿרוי, וועלכע האָט מיך רוהיג ווייטער אָנגעקוקט און ניט אויפֿגעהערט ריידען צו מיר, אַ לאַנגע צייט נאָכדעם ווי איך האָב זיך איינגעבילדעט, אַז איך בין פֿערשוואונדען, קומט מיר אַרויף אויף'ן זינען, אַז איך מוז עפעס וואָס עס איז דערצעהלען וועגען דער דאָזיגער חבר'טע פֿון טיינע אינגעלשע יאָהרען. צום בעדויערן איז זי נאָר באַלד פֿערשוואונדען פֿון מיינע אויגען, מחמת גאַט האָט איהר צום פֿויפֿצעהנטען יאָהר פֿון איהר

מיין לעבען דורך דער גרויסער אייבשיץ-עמדן-מחלוקה. טיינע לעזער
 וועלען זיך נאך אוראי קענען דערמאָנען, אז דער דאָזיגער אונגלעכליכער
 שפּרייט, וועלכער האָט צוריסען און פֿערבוטערט די אידען פֿון גאַנץ איי-
 ראָפּא און אָנגעמאַכט אַ רעש אין קעניגליכע הייפֿען, האָט זיך גענומען
 דערפֿון, וואָס מען האָט אָנגעקלאָגט דעם אייבער-ראַבינער פֿון די „דרוי
 געמיינדען“, אז די קמיעות, וועלכע ער פֿלעגט — אַלס ראש וראשון, אַלס
 קאָפּ פֿון דער אַרטהאָדאָקסישער טראַדיציע — שרייבען פֿאַר די קינפּעמאַרנס,
 זיינען געווען אָנגעשטעקט מיט שבתאי צבֿי־אישע אפיקורסות. אזוי ביטער
 און אזוי ווייט פֿערשפּרייט זיינען געווען די קלאַנען און די גענען-קלאַנען,
 אז צייטענווייז פֿלעגט יעדע אידישע געמיינדע אין אייראָפּא אַרײַנגעלייגט
 ווערן אין חרם אָדער פֿון די הויפט רבנים פֿון דער אייגענער קהלה אָדער
 פֿון דער גענען-פּאַרטיי — אַ לעכערליכע לאַגע, וואָס האָט געהאַט בלוז
 איין איינציגע מעלה: דאָס וואָס דער חרם גופא איז דורך דעם געוואָרען
 בולג און אָבגעשוואַכט. מען האָט שוין פֿון פֿאַראַויס געקענט אָננעהמען,
 אז אזאַ ביטערע, שאַרפֿע מחלוקה, וואָס האָט אָנגעהאַלטען אזוי לאַנג, וועט
 אוראי אויך אָנשפּאַרען קיין פּײַלען. אין זי האָט ווירקליך אויסגעבראַכען
 ביי אונז אַם שטאַרקסטען, ווען ברוך יוון, דער אַנענט פֿון דעם זאַק-
 טישען מיניסטער ברוהל, האָט זי צו אונז אַריבערגעבראַכט. יעדער
 מאַרק און יעדער פֿערזאַמלונגס-פּלאַץ איז געוואָרען אַ קאַמפּפּס-אַרט פֿאַר
 די אָנהיינגער פֿון די צוויי פּאַרטייען. שוחר, בעזאָהלטע שפּיאַנען, טסירות
 און רציחות — אָט די אַלע סס-פֿרוכטען פֿון מחלוקה — האָבען געבליהט,
 און ס'האָט אויסגעוועהן, אז אַ וואַלקען פֿון קריעג האָט זיך אַריבערגעצויגען
 איבער מיין גאַנצער יוגענד.

ניט קוקענדיג דערויף וואָס איך בין געווען שטאַרק אַרײַנגעטאָן אין
 דער קבלה, האָב איך פֿונדעסטוועגען ניט געקענט ווערן קיין פּראַקטישער
 אָנהיינגער פֿון איהרע סודות. דעמאָלט האָב איך געמיינט, עס קומט דער-
 פֿון וואָס איך האָב ניט געהאַט אין זיך די פֿעסטקייט, צו געהען אויף
 זיך די האַרטערע תשובות און זיך פּײַניגען ווי געהעדיג איז, מחמת איך
 בין אין דעם ניט געווען קיין ריכטיגער יורש פֿון מיין זיידען. נאָך שטעהט
 מיר פֿאַר די אויגען די מאַגערע, אָבגעצעהרטע געשטאַלט פֿון אַ הייליגען,
 וועמען איך האָב געפֿונען ליגענדיג אויסגעשטרעקט אויף'ן וועג הינטער
 אונזער הייז. איך האָב איהם געבראַכט צו זיך דערמיט וואָס איך האָב
 איהם אויפֿגעקענעפֿעלט דעם מאַנטעל זיינעם ביים האַלז (בעמערקענדיג
 דערביי זיין האַריג העמד); אָבער אומזיסט בין איך געלאָפֿען אַהיים און
 האָב איהם געבראַכט אַלערליי זאַכען זיך צו דערקויקען די נשמה. ער

דעם דאָזיגען קאמפֿ פֿלעגט ער צוברעכען די פֿענסטער און די אייזענס-
 ביו וואָנען ער פֿלעגט אַנדערפֿאלען אויף דער ערד אָהן כוחות. און כאָטש
 ער איז געווען אַזא זקן, האָט איהם מיין פֿאָטער דאָך ניט געקענט אָב-
 האַלטען, ער זאָל ניט מיטוואַנדערן מיט דער גרויסער שיירא, וועלכע האָט
 זיך אַוועקגעלאָזט מיט יהודה החסיד קיין ארץ ישראל, אָבערוואַרטען
 דאָרט דעם גיכען קץ, די גאולה פֿון ישראל. אָט דער יהודה החסיד, וועלכער
 האָט געהאָט דעם מוטא פֿונאַנדערצובלאָזען די נאָך טליענדע אַש פֿון
 דער שבתאי צבי'שער אפיקורסות אין אַ פֿלאַם פֿייער, שטעהט מיר נאָך
 לעבעדיג פֿאַר די אויגען, ווייל ער האָט געבראַכען דעם מנהג און איינמאַל
 איז ער אַרויף אויף דער גאַלעריע פֿון דער דאָרף-שוהל האַלטען אַ דרשה
 פֿאַר די ווייבער. איך קען זיך נאָך דערמאָנען, אַז ער איז געגאַנגען אָנגע-
 טהאָן אין ווייסען אַטלעס און אונטער'ן אָרם האָט ער געהאַלטען אַ ספר
 תורה, וואָס די גלעקלאַך איהרע האָבען געקלאַנגען בעת ער איז געגאַנגען.
 נאָר וואָס איך וועל קיינמאַל ניט פֿערגעסען, וואָס עס וועט קיינמאַל ניט
 פֿערשווינדען פֿון מיין זכרון, זיינען די פֿייערדיגע ווערטער זיינע, זיין קלאַנגען
 איבער אונזערע זינד, זיין ים מיט טרעהרען. איך בין נאָך, דוכט זיך, גאָר
 געווען אַ קינד, דאָך האָט אין מיר געברענט ווי אַ פֿייער דער וואונש מיט-
 צומאַכען די דאָזיגע הייליגע נסיעה, און מיט ביטערע טרעהרען פֿון דאָ-
 פעלטען שמערץ האָב איך צוגעזעהן, ווי מיין זיידע האָט זיך אַוועקגעלאָזט
 אויף דער דאָזיגער אונגליקליכער ריזע, וועמעס פֿיהרער איז געשטאַרבען
 אין דעם סאַמע טאָג, ווען די שיירא איז אָנגעקומען קיין ירושלים.

אַ צייט לאַנג איז מיין אייגענע בענייטערונג פֿאַר שבתאי צבי ניט
 אָבעקיהלט געוואָרען און איז נאָך אדרבה געוואַקסען דורך דעם וואָס איך
 האָב געלערענט קבלה. איידער איך וועל אַוועקלייגען מיין פֿעדער,
 וועל איך נאָך האָבען וואָס עס איז צו זאָגען מכת דער אויסער-געוועהנליכער
 ווידער-אויפֿלעבונג פֿון דער דאָזיגער אפיקורסות אין מיינע שפעטערדיגע
 יאָהרען און מכת די יסורים, וואָס דאָס האָט פֿערשאַפֿט מיין געליעבטען
 רבי'ן, דעם בעל שם. נאָר אין מיין יוגענד האָט דער שבתאי צבי אַיזם
 באמת ניט געשפּיעלט קיין גרויסע ראָלע, מחמת די פֿרומע רבנים האָבען
 אָנגענומען אַזעלכע גרויזאַמע מיטלען גענען איהם, אַז ער האָט אויסגעזעהן
 ווי אָבגעשטאַרבען אין גאַנצען. אויך איך, ווען איך האָב אָנגעהויבען נאָכ-
 דינגקען ווענען דעם, האָב בשום אופן ניט געקענט משיג זיין, ווי אזוי אַ
 אידישער גאָט האָט געקענט ווערן אַ טערק; אויף אַזאַ אופן האָט ער דאָך
 שוין געקענט ווערן אַ קריסט אויך. נאָר אינדירעקט איז די דאָזיגע בעווער-
 גונג, פֿאַר וועלכע מען האָט אַזוי געציטערט, שטאַרק אַריינגעדונגען אין

איך זאל זיין א רב — דערפֿון צו ריידען ווערט מיר שווער אויף'ן האַרצען, ווער קען דען ניט די פּוסטע ווילדערניש פֿון די צערעמאָניען-געזעצען, די טרוקענע שפּיציקייט פֿון די תּלמוד'שע וכוחים, וועלכע האָבען דעמאָלט אין מיין היים דערגרייכט די העכסטע מדרגה פֿון מענשליכער שאַרפֿזיניג-קייט אין האָר-שפּאַלטערײען, די זומפּיגע פֿרוכט פֿון לערנען, וועלכע איז ניט געווען בעזעעלט פֿון לעבעדיגע וואַסערן! וואָס זשע איז דער וואַגדער, אָז מיין נשמה האָט אין שטילער ביינקעניש געזוכט גרינע פֿעלדער און געלעכצט נאָך פֿרישע וואַסערן, און אז מיין קינדערשער גייסט האָט זיך געקוויקט מיט די געשיכטען, וואָס מיין זיידע פֿלעגט מיר בסוד דערזעהלען מכח שבתאי צבי, נאָט'ס זעהן? וואָרים ביי זיך אין האַרצען איז דער זיידע מיינער געווען א „שאַב" (שבתאי-צבי'ניק). ניט קוקענדיג דערויף וואָס שבתאי צבי איז געוואָרען אַ טערק, איז דער עהרווירדיגער זקן געווען איינער פֿון די איינגע'עקשן'טע מאַמינים, וועלכע האָבען בשום אופן ניט געוואָלט אויפֿ-געבען זייער גלויבען אין דעם דאָזיגען געוועזענעם משיח, און וועלכע האָבען אַריבערגעטראָגען זייער אָנהיינגערשאַלט אויף די שפּעטערדיגע משיחים, וועלכע האָבען איהם פֿערקערפּערט, פּונקט ווי ער האָט פֿערקערפּערט דוד המלך'ן אין זיך. וואָרים די נייע תּורה פֿון די שבתאי צבי'ס מכח דער נאָטהייט, לויט וועלכער די צענטראַל פּיגור פֿון איהר דריי-אייניגקייט ווערט פֿון דאָס ניי בעלעכט און פֿערקערפּערט אין אַ געטליכען מענשען, אָט די לעהרע האָט איבערגעלאָזט אַן אָפֿענע טהיר פֿאַר אַ גאַנצער רייה פֿון נביאים, וועלכע ווינען אויפֿגעשטאַנען אין פעשעדענע לענדער, אָט אין טריפּאָלי, אָט אין דער טערקיי און אָט אין אונגאַרן. איך מוז זיין גערעכט אַנטקעגען מיין זיידען און מודיע זיין, אַז זיינע מאַטיווען זיינען געווען דיינערע, איידער די מאַטיווען פֿון אַסך אַנדערע פֿון דער דאָזיגער סעקטע, פֿאַר וועמען דער הויפּט-דרייץ איז מסתּמא געלעגען אין דער מיסמישער לעהרע פֿון דער פֿרייער ליעבע און אין דעם אויסגעלאַסענעם לעבען. דער אַרימער אַלמער מאַן האָט אדרבה געלעכט מעהר אין יסורים איידער אין תּענוגים און האָט גענומען אויף זיך אלערליי תּשובות, כדי וואָס גיכער צו בריינגען די מלוכה פֿון גאָט אויף דער ערד. ער האָט ניט געגעסען און איז ניט געשלאָפֿען, האָט זיך געקאַמטשעט אין שנעע, זיך געפּייניגט מיט רויכערונגען, בעשוע-רונגען און שמיץ, וועלכע ער פֿלעגט זיך אליין געבען, כדי אויף אַזאָ'ן אופן צו פֿערטרייבען די מחנה פֿון שדים און רוחות רעות, וועלכע פֿערהאַלטען, ווי ער פֿלעגט זאָגען, די גאולה, דאָס אָנקומען פֿון דעם משיח. צייטענווייז פֿלעגט ער מיך איבערשרעקען דערמיט וואָס ער פֿלעגט אָט די בייזע גייסטער אַנדוּפֿען ביים נאָמען און אָנפֿאַלען אויף זיי מיט אַ מורא'דיגען כּעס. ביי

איך האָב גאָר נישט געענטפֿערט דערויף. אַ מיש מאַש פֿון געפֿיהלען האָט מיך בעהערשט. וואָס! אַזאַ מין גליק איז אָנגעגרייט פֿאַר אונז אין דער צוקונפֿט — פֿאַר אונז, וועלכע ווערן אַזונד אַרומגעיאָגט פֿון שכור'ע קאָזאַקען? אָבער דאַן — אָרעמע פֿרינצעסין! ווי וועט זי דאָס מוזען אויס-שמירען איהר פֿרעכטיג קלייד, איינהייצענדיג פֿאַר אונז דעם אויווען! מיינע אויגען זיינען פֿול געוואָרען מיט טרעהרען, בעת איך האָב געקוקט אויף איהר שענהעם פנים, וואָס האָט משמעות ניט אָנגעהויבען זעהן די חרפה, וואָס האָט איהר ערוואַרט. כ'האָב געפֿיהלט, אַז איך וואָלט דאַן געווען גרייט אויפֿצושטעהן גאַנץ פֿריה און כשתיקה אָבטהאָן די אַרבייט פֿאַר איהר. אַזונד בין איך פֿון מײן רבי'ן דערגאַנגען די סודות פֿון יענער וועלט, און געלויבט איז דער נאָמען, וואָס עס איז אין הימעל פֿאַרהאַן אַ בעווונדער אָבטיילונג פֿאַר פֿרינצעסינס, וואָס טהוען קיין רשעות ניט.

מײן ברודער און איך זיינען דורך דעם, וואָס מען האָט אונז אַריינ-געגעבען אין חדר, דאָך ניט געהנטער געקומען צום הימעל; וואָרים דער חדר איז געווען אַ שמיבעל, וואָס איז נור אַביסעלע גרעסער אָבער געוויס ניט ווייניגער רייכיק געווען ווי אונזער אייגען הייזעל. דאָרט איז געוועסען אַ קאָמפֿאַניע פֿון אינגלאַך, גרעסערע און קלענערע, אויף האַרטע ביינק אָדער אויף דער ערד, דאָס האָט אָבגעהאַנגען דערפֿון ווי געדיכט און שטיקענ-דיג די לופֿט איז געווען אין דער הויך. דער רבי, אָנגעטהאָן אין אַ שמוציג העמד, איז געוועסען אויבען אָן ביים טיש, כדי צו קענען בעסער אָבטונג געבען אויף'ן גאַנצען חדר, און צווישן די קניע האָט ער געהאַלטען אַ שיסעל, און מיט אַ רייזען מערזער האָט ער צוריען שמעק-טאַבאַק. די איינציגע אַרבייט, וואָס ער פֿלעגט אָפֿטמאָל טהאָן, איז געווען, צו שלאָגען אַ קינד ברוין און בלוי. צייטענוויי, אַז דער ווילדער צאָרן איז איהם אָנגעקומען, פֿלעגט ער שיער ניט אָברייסען אַ אינגעל דעם אויער, אָדער איהם שיער, שיער ניט אַרויסנעהמען אָן אויג. דאָס איבעריגע פֿלעגען טהאָן די בעהעל-פֿערס — וואָס יעדער איינער פֿון זיי האָט זיך געהאַט זיין ווינקעל. — די דאָזיגע בעהעלפֿערס זיינען געווען פֿונקט אַזוי בייז און ראַכע-דורשטיג ווי דער רבי אַליין, און דערצו פֿלעגען זיי נאָך אַפֿט צונעהמען פֿאַר זיך אונזער אָנבײַסען און אונזער צובײַסען, וואָס מיר פֿלעגען מיטבריינגען פֿון דער היים. וואָס זשע איז דער חידוש, אַז אונזער איינציג גליק האָט זיך אָנגעהויבען, ווי דער לאַנגער טאָג איז אַריבער, אָדער ווען דער שבת האָט אונז בעשעהרט אַ גאַנצען און דער ראש חודש אַ האַלבען פֿרייען טאָג!

ריידען מכח דעם וואָס איך האָב דאָ און שפּעטער אין בית המדרש געלערענט — וואָרים דער זיידע מיינער האָט ניט אַנדערש געוואָלט נאָר

צימער איז געשטאנען אן עטער מיט ריינע וואסער און לעבען דעם די פאָמיוניע
און דער עטער, וואָס דער טאַטע פֿלעגט בענוצען צו מעלדען די קוה, אָרעמע,
אַלטע קינד! זי איז געווען אזוי היימיש, ווי איינע פֿון דער פֿאַמיליע, אין
פֿלעגט אָפֿט ניט וועלען אַרויסגעהן פֿון צימער, נאָכדעם ווי מען האָט זי
אויסגעמאַלען.

מיין מוטער האָט געקענט גוט קענען ברויט, און זי איז געווען פֿונקט
אזוי פֿרום, ווי זי איז געווען אן אשת חיל. קיינמאַל האָט זי ניט פֿערנעסען
אַריינגוואַרפֿען די חלה-טייג אין אווועק, איהר בריה'שקיים אַלס קעכן צו
בעווייזען, האָט זי געפֿונען ווייניג געלענענהייט, מחמת אונזער הויפט עסטן
איז בעשטאָנען פֿון קאַרן ברויט, געמישט מיט קלוייען, און וויער-קרויט און
ברוקעס, וועלכע ווינען געלענען אין זאַפּאַס אויף דער טרד אין פֿעסער.
דאָ האָבען מיר אַלע געלעבט אונאַיינעם — מיין זיידע, מייןע עלטערן, מיין
ברודער און שוועסטער — און מיר האָבען זיך גאָר ניט געפֿיהלט אזוי אונגליק-
ליך, דער עיקר אין די שבתים און די ימים טובים, ווען מיר פֿלענען ביי-
נאַכט עסען פֿיש געקאַכט מיט פֿוטער, און אויף מיטאַג פֿלענען מיר קרוגען
פֿלויש מיט מעהר אָדער שטאַרקע משקאות. מיר קינדער — און טאַקי די על-
טערע לייט אויך — פֿלענען ניט וועלען ווערן געברוקעט און געשלאָגען פֿון
די רוסישע וועלנער, ווען זיי ווינען געווען שכור; אָבער דאָך ווינען מיר גע-
ווען צופֿרידענען אין גליקליך, ווען מיר האָבען געקענט אַרומלויפֿען אָנגעדריסען
און אומגעוואַשען, און אונזער ריכטיגען לעבען פֿלענען מיר פֿערבריינגען
דאָרט אין הייליגען לאַנד מיט די אבות, די מלכים און די נביאים. מיר
האָבען דאָך געוואוסט, אז מיר וועלען זיך ווען עס איז אומקעהרען אַהין אין
אַריינגעהן גלייך אין גן עדן.

איינמאַל, געדיינק איך, איז די פֿרינצעסין, די טאָכטער פֿון אונזער פֿירסט,
צוריקגעקומען פֿון דער יאַגד. זי איז געווען פֿערמאַטערט, איז זי אַרין צו
אונז אין אונזער אַרים הייזעל זיך אַברוהען אַבוסעל. געקומען איז זי מיט
איהרע פֿרויען און איהרע לאַקויען, אַלע אזוי שעהן און גלענצענער, פֿונק-
לענדיג מיט גאָלד און זילבער-שפיצען. איך האָב געקוקט אויף דער פֿרינ-
צעסין מיט איהר ליעבליכען געזיכט און מיט איהרע רייכע מלבושים; כ' האָב
געקוקט אויף איהר מיט אזאָ אָנגעשטעלטען בליק, עפעס אזוי ווי די אויגען
וואַלטען מיר געוואַלט אַרויסשפֿרינגען פֿון די לעכער. „אַה! ווי שעהן!“ האָב
איך ענדליך אַרויסגעפֿלאַצט מיט אַ זיפֿן.

„דו קליינער שוטה!“ האָט מיין פֿאָטער מיט אַ זאַנפֿטער שטילער
שטימע מיך בערוהיגט, „אויף יענער וועלט וועט די פֿרינצעסין איינהייצען
דעם אויזען פֿאַר אונז.“

אכגעבען דעם הימעל איהר דאָנק פֿאַר איהר גענעזען־ווערן פֿון אַן אונגליק, וואָס האָט זיך מיט איהר געטראָפֿען אויף אַ הויף־באַל. איך האָב געהערט, ווי דער אַלטער מאַן האָט דערזעהלט מכּח דעם, ווי אַזוי די טרומיטערס האָבען אין די גאַסען פֿונאַדערגעטראָגען דעם קייזער'ס בעפֿעהל און ווי יעדע בקשה איז געווען פֿונקט אַזוי אַרויסגעוואָרפֿען ווי דער גרויסער, גילדער־נער בעכער, דער זילבערנער קרוג און די זילבערנע שאַל, וואָס די אידען האָבען דערלאַנגט דעם קייזער־פֿאַר, ווען זיי זיינען נאָך'ן נאָמעס־דיענסט אַרויסגעקומען פֿון דער קירכע.

אַ בייזער שטערן האָט מיין זיירען'ס פֿיס געפֿיהרט קיין פּוילען. די לאַגע פֿון די אידען איז דאָרט אַמאָל טאַקע געווען די בעסטע אין גאַנץ אייראָפּאַ, אָבער די הריגות פֿון די קאָזאַקען און די צוטהיילונג פֿון דער מלוכה האָבען געמאַכט אַ סוף צו די גוטע צייטען. אַענד זיינען פֿון דאָרט געקומען יענע בעטלער, וועלכע האָבען געוואַנדערט איבער אייראָפּאַ און האָבען מיט מיט־רעקייט פֿערשטאַנען צו פּריידיגען און צו שמויכלען. מיין פֿאָטער איז פֿונ־דעםבוועגען אויסגעקומען אָהן בעטלעריי; ס'האָט זיך איהם איינגעגעבען צו קריגען אַ קליינע פֿערמע אין צפֿון־מזרח פֿון ליטאַ, כאָטש דורך די בלוט־זאַפעניש פֿון דעם פּריץ און די ווילדקייטען פֿון די סאַלדאַטען, וועלכע פֿלע־גען זיך אויפֿהאַלטען אין יענער געגענד, איז זיין לעבען געווען ביטער ווי די וואַסערן פֿון מרה. דאָס צימער, אין וועלכען איך בין געבוירען געוואָרען, דערפֿון איז בעשטאַנען אונזער גאַנץ הייזעל, וואָס איז פֿון אינעווייניג און פֿון דרויסען געווען אַזוי שוואַרץ, ווי אַ פֿערקויהלטער קלאַיז. קיינמאָל האָבען די זונען־שטראַהלען ניט אַריינגעקוקט אינעווייניג, אויסער דורך די ריסען אין'ס פּאַפּיר, וואָס האָט בעדעקט די געקרויזטע צווייגען פֿון אַ סאַסנע, וועלכע האָבען געדיענט אַלס פֿענסטער. ווינטער־צייט, ווען דער אויווען האָט אָנגע־הייזט די הייזקע, אָז עס איז פּשוט געווען דערשטיקט צו ווערן, און דער ווינד און דער רעגען האָבען צוריקגעטריבען דעם הויך דורך'ן לאַך, וואָס האָט געדיענט אַלס קיימען, דאָן איז די לופֿט געווען כּמעט אַזוי שעדליך פֿאַר די מענשליכע איינוואוינער פֿון דעם הייזעל, ווי דער הויך פֿאַר די קליינע היה'לאַך אין די שלעכט־געוואַסענע קליידער, וועלכע זיינען דאָרט געהאַנגען אויף ימטאַנגען, אין אַזעלכע צייטען פֿלעגען מיר זיען אויף דער ערד און פֿלעגען ניט ס'זייען אויסשטרעקען דעם קאָפּ אין דער הויך, מוראַ האָבענדיג מיר האַלען הילילה ניט דערשטיקט ווערן אין דער געדיכטער לופֿט, וועלכע איז געלעגען איבער אונז. נאָך פֿיהל איך דאָס מרופֿן, טרוף, אויף מיין קאָפּ, די מראָפּענס פֿעטס פֿון די ווארשמען, וועלכע זיינען געהאַנגען און זיך גימיר־קענט אין דער הויך. אין אַ ווינקעל פֿון דעם דאָגען וואוין און שלאָפֿ־

דער בעל שם.

I.

אצונד, אז איך בין צוגעקומען צום סוף פֿון מיין טעג אויף דער ערד, אז פֿאר מיר וועלען זיך באַלד עפֿענען די העכערע וועלטען, וואָס מײן גרוי-סער און געהערטער לעהרער האָט מיר מגלה געווען די סודות זייערע — יענע וועלטען, וואו ס'איז ניטאָ ניט קיין עסען ניט קיין טרינקען, און וואו עס זײען נור די צדיקים מיט קרוינען אויף די קעפֿ און פֿרעהען זיך מיט דעם גלאַנץ פֿון דער שכינה — אצונד, אין דער דאָזיגער מבולבל'דיגער און רשעות'דיגער צײַט, וואָלט איך געוואָלט געבען אַ לעבענס-בילד פֿון איהם, וועמען איך האָב אַס בעסטען געליעבט אויף דער ערד; וואָרים ער איז געקומען לערנען דעם מענשען דאָס אמת'ע רעכען און דעם אמת'ן וועג ווי צו דינען גאָט, איהם, דעם הערליכען און לוכטיגען ישראל בעל שם, דעם איינציגען אמת'ן האַר איבער'ן נאָמען, האָב איך צו פֿערדאנקען פֿאַר מײן ערלייזונג פֿון אַ לעבעדיגען מיט. וואָרים ער האָט מיך געפֿונען בעגראָבען לעבעדיגער היים אונטער אַ באַרג אש, און ער האָט מיך ארויסגעצויגען און די אש צו פֿייער אָנגענומען, אזוי אז איך האָב מיך געפֿרעגט דערמיט. איצט אָבער האַלט דער פֿלאַם, ווייזט אויס, בוים פֿערלאָשען ווערן און דעם רבי'נס לעהרע בוים דערשיקט אין בעגראָבען ווערן טאָקע אונטער אַט דעם זעלביגען באַרג אש. מחמת דעם בעט איך גאָט, ער זאָל בענייכטען מײן ניט-געשיקטע פֿעדער, כדי איך זאָל קענען געבען אַ מריו בילד פֿון דעם מאַן און ווײן לעהרע.

פֿון מײן אייגענער געשיכטע ווײס איך ניט, צו ס'איז נײַטיג זעהן פֿייל אז דערזעהלען, מײן זידע איז געקומען קיין פֿיילען פֿון ווײן, פֿון יאָגען ער איז פֿערטריבען געוואָרען אינאיינעם מיט אלע אידען פֿון דעם גרויס-הער-צאָנטהום, אויף'ן בעפֿעהל פֿון דער קייזערין סאַרדאַרעניע, וועלכע איז פֿער-הערשט געוואָרען פֿון די יעוואַיטען, און וועלכע האָט דערמיט געזאָגט

VI

דער בעל שם.

ר' ישראל בעל שם.

על נהרות בבל

אן אויסגעצייכענטע קריטיק איבער רעליגיאן פֿון גראף דע וואַלניי. איבער-
זעצט פֿון א. מאַנענבוים. ענטהאַלט 82 זייטען.
פֿרייו 5 פענס, אין אַמעריקא 10 סענס.

סימבאלישע פאסט קארדס

יעדער פֿריינד פֿון אויפֿקלעהרונג דארף פֿערברייטען דיזע פֿראכטפֿאַלע
פֿאַסט קארדס, ווייל זיי זיינען דער בעסטער מיטעל פֿיר דער פֿראפֿאגאַנדאַ.
די בעסטע רעדע ווירקט ניט אזוי גוט ווי איינע פֿון דיזע קאַרטלעך. ביז
יעצט זיינען ערשינען פֿאַלגענדע:

„ויברא אלהים את האדם בצלמו“, „הקב"ה מוזוג זיווגים“, „רוסישע טיראַ-
ניי און דער קאַמפֿ פֿיר פֿרייהייט“, „ניקאליי—דער מלאך השלום“, „הונג-
נער און לוקסוס“, חמשה תרוגי מלכות“, „די מענשהייט צווישען 2 גנבים“,
„דער איר אין דעם צוואַנציגסטען יאָרהונדערט“ און „לואי דער 16טער צו
ניקאליי דעם לעצטען“.

זיי זיינען זאַכטפֿאַל געדרוקט און קאַסטען ביליג 1 פעני יע. ע.

האנאוואלאון

איינע פֿון מאַקסיס גאָרקי'ס בעסטע ערצעהלונגען. ענטהאַלט 72 זייטען.
פֿרייו 5 פענס. אין אַמעריקא 10 סענס.

דער בראדיאגא

אַ זעהר אינטערעסאַנטע ערצעהלונג פֿון בראַדיאַגע לעבען, פֿון מאַקסיס
גאָרקי. פֿרייו 3 פענס, אין אַמעריקא 6 סענס.

דער מענש און זיין נשמה

אַ וויסענשאַפֿטליכע אַבהאַנדלונג איבער דעם וואָס מיר רופֿען נשמה פֿון
ד.ר. אינגערטאָן. פֿרייו 3 הייפענס, אין אַמעריקא 3 סענס.

גאט, רעליגיאן און מאראל

אַ קריטיק איבער רעליגיאן פֿון פֿיליפֿ קראַנג. פֿרייו 2 פענס, אין
אַמעריקא 5 סענס.

גלויבען און פֿערנונפֿט

פֿון דושאַהן מעסליע. איינער פֿון די וואונדערבאַרסטע ביכער, וועלכער
ענטהאַלט אַ בריליאַנטענע קריטיק איבער די ווידערשפּריכע און אַבער-
גלויבען פֿון דער רעליגיאן, געשריבען פֿון אַ גלח העכער 2 הונדערט יאָהר
צוריק. אַזעלכעס, וואָס איז נאָך אין דער אידישער שפּראַך ניט געווען.

אַלע בעשטעלונגען צו אַרדערסירען

RADICAL PUBLISHING CO., 71, Manbury St., Spitalfields, LONDON, E.

קאמפאלאג

פון דער

ראדיקאל פובלישינג קאמפאני.

עדעלשטארמ'ס שריפטען

די לאַנדאָנער אויסגאַבע פֿון עדעלשטארמ'ס ריהרענדע סקיצען איז יעצט פֿיעל שעהנער ווי די פֿריהערדיגע. אויך איז יעצט צוגעגעבען אַ נייע סקיצע „מיוזיק“. פֿרייו בלויז 5 פענס, אין אמעריקא 10 סענס.

אַ פֿינפֿפֿאַכער מאָרד

דער פֿינפֿפֿאַכער מאָרד איז קיין שונד ראָטאָן נאָר אַ העכסט בעלעהרענדע שילדערונג פֿון דער אַרבייטער בעוועגונג, געשריבען פֿון אַ בעוואוסטען אַרבייטער פֿיהרער. פֿרייו 4 פענס, אין אמעריקא 10 סענס.

באוואוסטאוער'ס בילדער און געדאנמען

איז יעצט פֿערגרעסערט געוואָרען אויף 64 זיימען און איז העכסט אַרטיסטיש געדרוקט אויף גוטען פּאַפּיר. עס איז די שעהנסטע ווערק אין דער אידישער ליטעראַטור. פֿרייו 5 פענס, אין אמעריקא 10 סענס.

באוואוסטאוער'ס ליעדער און געדיכטע

אַ נייע זאַמלונג פֿון ליעדער, וועלכע זיינען ביז איצט נאָך ניט געווען געדרוקט אין קיין בוכפֿאַרם. פֿרייו 5 פענס, אין אמעריקא 10 סענס.

באוואוסטאוער'ס פּאָעזיע און פּראָזא

אַ ביכעל פֿון 128 זיימען, ענטהאַלט צוואַמען די „ליעדער און געדיכטע“ און „בילדער און געדאַנקען“. פֿרייו 9 פענס, אין אמעריקא 20 סענס.

זאלען זיך הבצנים מעהרען?

פֿערהייראַטהע מענער וואָס ווילען ניט ליידען קיין צרות דעס גאַנצען לעבן, פֿרויען וואָס ווילען ניט קראַנק זיין דעס גאַנצען לעבען, זאלען קויפֿען דעם ביכעל. עס וועט זיי אויסהימען פֿון אַרעמקייט, פֿון קראַנקהייט און פֿון אַלעס ביז. פֿרייו אין ענגלאַנד 1 פעני.

די מענשליכע ענטוויקלונג

אַ ווער בעלעהרענדע באַשורע איבער דעליניאַן פֿון דר. סאַקס נאָרדוי, פֿרייו 1 פעני, אין אמעריקא 3 סענס.

אבער מיט וואָס פֿאַר גייסטרייכע קבלה-פלפּוּלים, מיט וואָס פֿאַר טיעפֿע, ריהרענדע פֿאַנטאַזיעס—וואָס וואָלטען געקענט ברוינגען די מלאכים צו טרעהרען — זיינע אומגליקליכע נאָכפֿאלגער האָבען ערקלעהרט זיין פֿעהלער; וואָס פֿאַר סעקטען און געגען-סעקטען עס זיינען דורך דעם גע-געבוירען געוואָרען און וואָסערע נייע נבואים עס זיינען אויפֿגעשטאַנען — אַ נישטאַרדשפיעלער פֿון מאַדריד, אַ מאַבאַק-הענדלער פֿון פיניערקאַל, אַ בלו-בלויטיגער קריסטלויכער מיליאָנער פֿון קאַפֿענהאַגען — צו דערהאַלטען יענע גרויסע, פֿויערדיגע האָפֿנונג (וועלכע לעבט נאָך איצט אויך), לאַנג, לאַנג נאָכדעם ווי שבתאי אַליין איז געשטאַרבען איינמאַל אין אַ יום כּפּוּר; געשטאַרבען אַן איינזאַמער גרייז-גראָער מאַן ערגעץ-וואו אין אַ קליין אַל-באַניש שטעטל, וואו עס איז קיין ברודער איר ניט געווען צו פֿערמאַכען זיינע אויגען אָדער איהם זאָגען אַ וואָרט פֿון אַכטונג פֿאַר'ן טויט; געשטאַר-בען ווער ווייסט נאָך וואָס פֿאַר נייע ספֿאַזמען פֿון ועלבסט-פֿערשטעלונג און צכיעות, וואָסערע בענייטע שטרעבונגען נאָך זיין אַלמער גרויסקייט אין זיין אַמאָליגער פֿרומקייט, נאָך וואָס פֿאַר פֿרישע מאַטערנישען פֿון דער נשמה און דעם גוף — איז דען דאָס אַלעס ניט פֿערשריעבען אין דער געשיכטע פֿון דער גהעטאַ?

(דאָ ענדויגט זיך די דרוטע און לעצטע מגולה.)

אז זי זעהט אַ בעקאַנטע פֿיגור פֿאַר זיך, ניט קוקענדיג אויף דעם ווייסען
טורבאַן און דעם גרינעם מאַנטעל, וואָס דער מאַן האָט געטראָגען. אין אַ
רגע אַרום האָט זי דערפֿיהלט אזוי ווי אַ שטאָך אין האַרצען; זי האָט
דערקענט שכתא'ין.

„וואָס פֿאַר אַ פֿוריס-שפּיעל איז דאָס?“ האָבען איהרע ווייסע ליפּען
אַרויסגעשעפטשעט מיט כעס, בעת זי האָט זיך געראַנגעלט און זיך געוואַלט
אַרויסרייסען פֿון זיינע הענדער.

„מיין הערר, דער סולטאַן, האָט מיך געמאַכט פֿאַר זיין טהיר-שטעהער
— קאַפּודושי באַשי אַטאַראַק“ האָט ער געענטפֿערט מיט געבעט און ענט-
שולדיגונג אין זיין מאַן. „ער איז פֿול מיט רחמנות און פֿערצייהונג. זאָל
אַלאַה דערהויבען זיין מלוכה! די שכירות איז גרויס; ער איז אַ גוטער
צאָהלער. איך בעשטעטיג, אז עס איז ניטאָ קיין גאַט נור גאָט. איך בע-
שטעטיג, אז מחמד איז גאָט'ס נביא.“ ער האָט אַ כאַפּ געטהאָן אין זיינע
אַרעמס מעליסעלדאָן, וועלכע איז געפֿאַלען אין חלשות, און ער האָט בע-
דקט איהר געזיכט מיט קושען.

XXV.

נייעס האָט זיך אין יענע צייטען פֿערשפּרייט גאַנץ לאַנגזאַם. אַ וואָך
שפּעטער, אין דער צייט וואָס „אַדושי מעהמער עפֿענדי“ און זיין ווייב
„פֿאַומאַ קאַדין“ (געבוירען מיט'ן נאָמען שרה און וועמען איהר מאַן, דעם
סולטאַן'ס טהיר-שטעהער, האָט נאָך אַלץ גערופֿען מעליסעלדאָ) האָבען
געלערענט די מחמד'אַנישע רעליגיאָן ביי דעם זיעגרייכען „מופֿטי וואַני“,
איז מען זיך קיין אַמסטערדאַם צונויפֿגעפֿאַהרען אויף אַ גרויסע רעליגיעזע
אַסיפה פֿון אידען. די מעכטיגע כוואַליעס פֿון גלויבען און פֿרייד האָבען
צונויפֿגעבראַכט פֿון אַלע לענדער רבנים, לומדים און ראשי ישיבה, וועלכע
האָבען אוועקגעשיקט אַ בריעף פֿול מיט אַכטונג און פֿערגעטערונג צום
משיח. און בעת ווען דער סולטאַן האָט געזוכט עצות ווי אזוי צו פֿער-
ניכטען אַלע אידען פֿון דער טערקיי פֿאַר זייערע רעבעלישע פֿלענער און
דערנאָך אַרויסגעבען אַ גורה, אז אַלע יתומים זייערע זאָלען זיין געצוואַנג-
גען צו ווערן מחמד'אַנער — אין דער צייט האָבען די אידען פֿון דער
גאַנצער וועלט געפֿייערט דעם יום כּפּוּר. זיי האָבען איהם געפֿייערט,
ווי זיי האָבען געהאַפֿט, צום לעצטען מאָל. מיט געוויין און מיט התלהבות,
אַנגעטהאָן אין זייערע קיטלען, האָבען זיי אין פֿערלוויף פֿון יענעם לאַנגען
תענית פֿינף טאָל מתפלל געווען פֿאַר שכתא'י צבי, דעם משיח פֿון ישראל.

ליעב וי האָט איהם געהאַט, מיט ווין אומעטיגער, דונקלער, צארט-הוי-
מיגער שעהנקייט, מיט דעם וויכען, כמעט מאַנגעטישען ריהר פֿון ווין
האַנד. משיח אָדער מענש — וי האָט איהם כיי ווי סיי ליעב: ער איז
גערעכט. און ווי איי, אייב וי האָט איהם געשיקט צום טויט! א קאלטער,
שיידערליכער שרעק האָט דורכגענומען אלע איהרע גליעדער. ווער ווייסט,
אפשר האָט ער געוואָגט צו שטעלען ווין געמליכקייט אויף דער פראַבע,
און דער שמוציגער טערק איז וך אין דער מינוט טאָקי משמח איבער די
יסורים און די וועה-געשרייען פֿון דעם אונגליקליכען ועלבסט-כעטר-אַנגענעם
מענשען! אָה, וואָס פֿאַר אַ נאַר וי איז דאָס געווען איהם צו טרייבען
צום קאַמפּיאַר און צו די פֿייערדיגע ריטער! אייב ער איז געטליך, וואָלט
דאָך דאָס געווען אַ טהייל פֿון דעם ערלייזונגס-פלאַן טאָקי ער זאָל ווערן
אַ טערק; ווידער, אייב ער איז ניט מעהר וווּ אַ מענש, וואָלט ער דאָך
ווייניגסטענס ניציל געוואָרען פֿון אַ מאַוים'דיגען טויט. די בלוטיגע בילדער
פֿון איהר קינדהייט זיינען צוריק אַרויפֿגעשוואַמען פֿאַר איהרע אויגען,
פֿויער איז אַרומגעלאָפֿען אין איהרע פֿיבערדיגע אָדערן. וי האָט אַרָאָכנע-
כאַפט אַ זיידענעם שאַל און איהם אַריבערגעוואָרפֿען איבער איהרע שול-
טערן, דאָן איז וי אַרויסגעלאָפֿען פֿון צימער. איהר הימלישע שעהנקייט
אין דעם דאָזיגען פּאַלאַץ פֿון כערהאַלטענע פֿערשלייערטע געזוכטער, איהר
ערקלעהרונג, אז דער סולטאַן האָט זי געשיקט דרױפֿען צו איהר מאַן, דאָס
האָט איהר געעפֿענט דעם וועג און זי איז פֿערבייגעלאָפֿען איין וועכטער
נאָך'ן אַנדערן; פֿון טהיר צו טהיר איז זי געלאָפֿען, פֿערביי די שוואַרצע
סריסים פֿון דעם „האַרעם“ און די ווייסע סריסים פֿון דער קעניגליכער
אַכטהיילונג ביי וואַנען זי האָט דורך די שפּאַלטען פֿון די פּורפּורנע פֿאַר-
האַנגען געכאַפט אַ ווייסען קוק אויף דעם דעספּאָט אין ווין גרויסען קיי-
זערליכען טורבאַן, וועלכער איז געזעסען אויף ווין הויכען, שמאַלען טראָהן,
און אַרנס איהם זיינע אַרויסאַנטען. אַ קעניגליכער דיענער האָט איהר
פֿערהאַלטען און מיט אַ שטריינגען טאָן געהייסען בלייבען שטעהן, ס'איז
איהר געוואָרען ניט גוט אויף'ן האַרצען און זי איז שיער ניט געפּאַלען
אין חלשות.

„מעחמד עפֿענדו!“ האָט דער קעניגליכער דיענער אַ געשריי געטהאָן.
בערוישט, קיים וואָס זי האָט געקענט אייסריידען אַ וואָרט, האָט זי
זיך געסטאַרעט פֿאַרלייגען פֿאַר דעם הויכען טהיר-שמעהער, וועלכער האָט
פֿונאַנדערגעעפֿענט די פֿאַרהאַנגען, איהר בקשה, מען זאָל איהר צולאָזען
צום טראָהן. נאָר ער האָט אויסגעשמרעקט זיינע אַרעמס צו איהר, און
דאָן, אזוי ווי אין אַ מורא'דיגען חלום, האָט זיך איהר עפעס אזוי ווי אַבגעדוכט,

און זי האָט זיך צולאָכט מיט אַן אויסגעלאָסענעם געלעכטער.
די וועכטער זיינען לאַנגזאַם צוגעגאַנגען אַביסעל נעהנטער און מען
האָט געקענט זעהן אויף זייערע פנים/ער, ווי דערשראָקען זיי זיינען. מער
ליסעלדאָס בליצענדיג געזיכט האָט זיך פֿלוצלינג פֿערענדערט, זי האָט
איהם צוגעצויגען צו איהר ברוסט.

"מיין קעניג! " האָט זי געמורמעלט. "ס'איז געווען גרויזאָם צו
שמעלען מיינ גלויבען אין אַזאַ נסיון. " דאָן, בעפֿרייענדיג איהם, האָט זי אַ
געשריי געטהאָן: "געה צו דיין קעניגרייך!"

ער האָט אָבגעטראָטען אָן אַ זייט; דאָס פֿייער אין איהרע אויגען
האָט אָבגעבליצט אין די זייניגע.

"דער סולטאַן רופֿט דיך," האָט זיך איינער פֿון די וועכטער אָבגע-
רופֿען מיט עהרפֿורכט.

"איך בין גרייט," האָט ער געזאָגט, רוהיג צונויפֿנעהמענדיג די פֿאַל-
בען פֿון זיין שוואַרצען מאַנטעל.

מעליסעלדאָ איז געבליבען אַליין. די לאַנגזאַמע מאַמענטען האָבען זיך
געצויגען, געשפּאַנט און מורא'דיג, ביסלאַכווייז זיינען די ליכטיגע שטראַה-
לען פֿון איהר גלויבען פֿערשוואַונדען פֿון איהר געזיכט. אַ האַלבע שעה איז
אַריבער, און קאַלטע שלאַנגען פֿון צווייפֿעל האָבען זיך גענומען אַרומליי-
גען אַרום איהר אייגען האַרץ.

וואָס וועט זיין אויב שבתאי איז נאָך אַלעס דעם טאַקי ניט מעהר
ווי אַ מענש? מיט אַ בליץ-שנעלקייט האָט זי דורכגעבליקט די פֿערגאַנג-
גענהייט; אָט האָט זי מיט שטראַהלענדער זיכערהייט געזעהן זיין געט-
ליכקייט, דעם כבוד, וואָס זיין פֿאַלק האָט איהם אָבגעגעבען, די עהרפֿורכט
פֿון מערקען און קריסטען, רבנים און חכמים זיינען געלעגען פֿאַר זיינע
פֿיס, די רייכע און די גרויסע לייט האָבען זיך געראַנגעלט צוצוקומען צו
איהם, אַ קוש טהאַן דעם כרעג פֿון זיין פֿאַכער, אוצרות מיט געלד האַ-
בען זיך געשאַטען אין זיינע הענד; און אָט האָט זי געמוזט אויפֿציטערן
ביי די שרעקליכע זכרונות וועגען זיין שוואַכקייט און זיין מענשליכער אונ-
זיניגקייט. און אַז איהר גלויבען איז פֿערשוואַונדען, אַז די געוואַלדיגע בע-
נייסטערונג, מיט וועלכער זי האָט איהם אַליין אינספּירירט, איז אָבגעצויגען
געוואַרען פֿון איהר אויך, דאָן האָט זי דערפֿיהלט, ווי די מורא'דיגע זאַרג
פֿאַר זיין זיכערקייט הויכט אָן אַריינגיסען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר אין
איהר נשמה, ביז וואַנען עס איז געוואַרען אַ מכול, וואָס האָט איהר מיט-
געריסען מיט זיך און איהר געטריבען אין זיינע פֿוס-טריט. און וואָס גרע-
סער עס איז געוואַרען איהר מורא, אַלץ מעהר האָט זי דערפֿיהלט, ווי

א מענש — נור א מענש — ווי גרויס דאָס איז! " זיין שמוע איז אַבגעשטאַרבען, און מיט איהר דער זיסער, לאַסטשענדער צוויכער. פֿייער האָט געגליהט ביי מעליסעלדאָן אין ברוסט, איהר בוים האָט זיך געהוי- בען, איהרע אויגען האָבען געשאָסען מיט פֿונקען.

"ניין, אייב דו ביסט א מענש, ביסט דו אפילו קיין מאן נישט. מײן ליעבע איז טויט."

איינגעשרומפֿען, קליין איז ער איצט פֿאַרגעקומען ביי זיך אין די אוי- גען אנטקעגען איהר פֿעראַכטונג, און אַן אַנדער פֿערז פֿון זיין אַלטען ליעד האָט זיך נישט ווילענדיג אַליין איבערגעזונגען ביי איהם אין מוח. נאָך קיינמאָל האָט ער זי נישט געזעהן אַזוי :

און מיט זיסען שטאַלען ליכט

איז בעגאַסען איהר געזיכט,

מעליסעלדאָ.

די אויגען — פֿילענבויען,

דאָס מויל — א דופֿטענדע רוין,

מעליסעלדאָ.

דאָס מויל א דופֿטענדע רוין. אה, גאָט, וואָס פֿאַר אַ בי- טערער רחמנות דאָס איז איבערצולאָזען די רוין פֿאַר אַ קרוין פֿון דערנער!
"מעליסעלדאָ! " האָט ער אַ געשריי געטהאָן, און האָט זיך פֿונאַנג- דערגעוויינט. "האָב רחמנות אויף מיר."

די טהיר האָט זיך געפֿענט; צוויי קייזערליכע וועכטער זיינען אריינגעקומען.

"דו הרג'עסט מיך אוועק", האָט ער זיך אַבגערופֿען צו איהר אין לשון קודש.

"איך פֿערגעטער דיך," האָט זי געענטפֿערט אין דערוועלכער הייליגער שפראַך. איהר געזיכט האָט אָנגענומען זיין געזעהנליכען צוטרויליכען שמייכל.

"אַבער איך בין א מענש."

נאָך אַמאָל האָבען איהרע אויגען געשאָסען ווי פֿילענבויען.

"דאן שטאַרב ווי א מענש! וואָס מיינסט דו, איך וועל נעהמען אָנ- טהייל אין דיין ערנדיעריגונג? אויב מיר איז בעשעהרט צו זיין א מחמד'א- נער'ס כלה, לאָמיר זיין דעם סולטאַן'ס. אויב איך דאַרף נישט האָבען קיין חלק אין משיח'ס טראָהן, דאן לאָמיר ווייניגסטענס האָבען אַ טהייל אין דעם טראָהן פֿון אַ קעניג. דיין שפּאַניש ליעד האָט מיך געמאַכט פֿאַר אַ בת מלך, פֿאַר אַ קעניג'ס טאָכטער — איך וועל זיין אַ קעניג'ס פֿרוי."

זיינע אויגען זיינען פֿול געוואָרען מיט טרעהרען — די געטליכע טרוימען פֿון דער יוגענד האָבען אויפֿגעלעכט אויף אַ וויילע אין איהם. „איז פֿריעדען מיט דיר? “ האָט זי אַ פֿרעג געמאָהן.

זיין קאָפּ האָט זיך ווידער אַרונטערגעלאָזט אויף זיין ברוסט.

„פֿון פֿענסטער האָב איך געזעהן די זונן אויפֿגעהן איבער'ן טיך „מאַריצאַ“, בעגיסענדיג די מוסנע וואַסערן מיט איהר שיין.“ האָט ער גע- זאָגט, „נאָר מיין גלויבען איז נאָך אלץ גראָה און טויט. יאָ, גראָד קומט מיר אַרויף אויף'ן זינען דער וואונדערבאַרער שיר פֿון משה אבן עזרא פֿון גרענאַדאָ: „דיינע טעג זיינען פֿערפֿיהרערישע חלומות און דיין לעבען ווי יענער מאָרגען-וואָרקען: בעת עס האַלט זיך אויף איבער דיין געצעלט, קענסט דו בלייבען אינעווייניג, אָבער אַזוי גיך ווי עס געהט אַרויף, ווערסט דו אויפֿגעלייזט און געהסט אַריבער אין אַן אָרט, וואָס איז דיר אונבע- קאַנט.“ דאָס איז דער סוף, מעליסעלדאָ, דער סוף פֿון מיין גרויסען חלום. וואָס בין איך מעהר ווי אַ מענש, מיט אַ מענשען'ס זאָרגען און טעות'ן און זעלבסטבעטריגערייען, אַ מענשען'ס לעבען, וואָס בליהט בלויז איינמאַל ווי אַ רויו און ווערט דערנאָך פֿערוואַנעט, אין דער צייט וואָס דער דאָרן בלייבט אויף שמענדיג? “ די אונבעשרייבליכע מרה שחורה, וואָס איז געלעגען אין זיינע ווערטער, האָט איהר געצוואונגען צו בלייבען שמיל: די מוזיק פֿון זיין שטימע, זיינע טרויעריגע, פֿערטראַכטע אויגען, די אונ- ענדליכע פֿערצווייפלונג, וואָס איז געלעגען אין זיין גאַנצער האַלטונג, אָט דאָס אַלעס האָט איהר אויף אַ וויילע געבראַכט אין אַ שטימונג גלייך מיט זיינע. „ווירקליך,“ האָט ער ווייטער געזאָגט, „פֿאַר מיר האָט דאָס דער ספרד'ישער משורר געזונגען —

„כעטראַכט די אַרבייט, מיט וואָס דו האָסט זיך אָבגעגעבען אויף דער וועלט, טאָג און נאַכט, אָהן אַן אויפֿהער; אַן אַרבייט, וואָס דו זויסט גאַנץ גוט, אַז דאָס איז אָהן אַ שום נוצען; וואָרים ווירקליך, אין אָט די פֿיעל יאָהרען ביסט דו געגאַנגען אויף אַ פּוסטען וועג און ביסט אַליין געוואָרען פּוסט. דו ביסט געווען אַ שומר פֿון וויינגערטנער, נאָר דיין אייגענעם וויינגאַרטען האָסט דו ניט אָבגעהיט; בעת ווען די אויגען פֿון דעם בורא לייפֿען אַרום אָהן און אָהער צו זעהן אויב דער וויינשמאַק האָט אויפֿגעבליהט, אויב די זיסע וויינטרויבען זיינען שוין אַרויס, און וועה! אַלעס איז בעוואַקסען מיט דערנער; אַלעס איז בעדעקט מיט קראַפּיווע. דו ביסט געוואָרען אַלס און גראָה, דו האָסט פֿערבלאָנזשעט, נאָר דו האָסט זיך ניט אומגעקעהרט.“ יאָ, איך האָב פֿערבלאָנזשעט, אָבער איז דען דער טויער פֿערשלאָסען, איך זאָל זיך ניט קענען אומקעהרען? זיין

השמים, דאָס קעניגרייך פֿון הומעל." און מיט אַ צוטרויליכען שמייכל האָט זי זיך אָנגעבויענען און אַ קוש געטהאָן זיינע האָר. דאָן איז זי פֿער-שוואַנדען פֿון צימער.

אין און זיין שלאָפֿלאָזען מאַרד, און אין זיין געפייניגטער נשמה איז אין יענער אונגענדליכער נאָכט ווייטער אָנגעגאָנגען די מורא'דיגע טראַגע-דיע פֿון צווייפֿעל, וועלכע איז בלוז געמילדערט געוואָרען דורך די צו-קאָכטע קראַמפֿהאַפֿטע תּפּלות זיינע. אַ גאָט אָדער אַ מענש? אַ משיח, וואָס דארף ביישטעהן דעם לעצטען נסיון פֿון זיין פֿאָטער אין הימעל, אָדער אַ מאַרטירער, וואָס שטעהט פֿאַר אַ שרעקליכען טויט? און אויב ער איז דער אָפֿפֿער פֿון אַ מורא'דיגער זעלבסט-פֿערפֿיהרונג, וואָס זשע מאַכט עס אויס, צי מען לעבט אויס די יאָהרען פֿון שאַנד אַלס איד אָדער מחמד'אָנער? שוין אפשר נאָבעלער צו שטאַרבֿען און לעבן דערנאָך אַלס אַ העלדישער אַנדוינקען — אָבער דאָן מוז ער דאָך איבערלאָזען מעלי-סעלדאָן! איבערלאָזען איהר וואַרעמע ברוסט און דעם שוין פֿון דער זונן און די גרינע ערד, און אָט די גאַנצע שעהנקייט פֿון דער וועלט און פֿון דעם מעגשליכען לעבען, וואָס זיינע אויגען האָבען דערוועהן בלוז נאָך אַ גאַנצען לעבען פֿון זעלבסט-פייניגענדע בלינדקייט?

"אָה גאָט! אָה גאָט!" האָט ער אויסגערופֿען, "פֿאַרוואָס האָסטו דו פֿון מיר הוצק געמאַכט? פֿאַרוואָס האָסטו דו מיך פֿערלאָזען?"

XXIV.

אויף מאַרגען אין דער פֿריה האָט דער לייכטער ריהר פֿון אַ ליעבענ-דער האַנד אויף זיין אַקסעל איהם אויפֿגעוועקט פֿון זיינע טיעפֿע מחשבות. ער האָט אויפֿגעהויבען זיין בלאַסען, פֿערמאַרעטען פנים. מעליסעלדאָ איז געשטאַנען פֿאַר איהם אין איהר בלענדענדער פֿרישקייט, אָקוראַט ווי אַ ליכטיגער גייסט, וועלכער איז געקומען פֿערטרויבען די שדים פֿון דער נאָכט. דאָס אַלטע שפּאַנישע ליעד איז איהם אַרויף אויפֿ'ן זינען, און דער זיסער, אומעטיגער ניגון האָט זיך אַרומגעוויגט ביי איהם אין דער נשמה:

פֿון איהר באָד איז זי אַרויס

דיין און ווייס ווי שנעע דער לייב,

מעליסעלדאָ.

ווי קרעלען איהרע ליפען,

מוטערפֿערל איהרע צייהן,

מעליסעלדאָ.

צובראָכענער שטימע. אַה! וואָג ניט, אַז דו קענסט מיך ניט ליעבען אַלס מאַן. אַז דו ביסט צוערשט געקומען גליקליך מאַכען מיין לעבען, האָב איך זיך נאָך ניט געהאַט ערקלעהרט אַלס משיח."

"ווער ווייסט וואָס איך האָב דעמאָלט געטראַכט? אַ ווילד מיידעל בין איך דאָן געווען, פֿון זינען כמעט אַראַכגעטריבען דורך דעם מאַנאַסטיר, דורך דאָס בלוט, וואָס איז פֿערגאַסען געוואָרען פֿאַר מייע קינדערשע אויגען; און איך בין געקומען צו דיר, פֿול מיט ווילדע, אונבעשריינקטע לייגענישאַפטען און פֿאַנטאַסטישע חלומות. אָבער לעבענדיג מיט דיר, אַרויס-זעהענדיג די שעהנקייט פֿון דיין געדאַנק, דיין ברויט האַרץ, דיין גרויס רחמנות, די ריינקייט פֿון דיין לעבען אין רעכטען מיטען פֿון נסיונות, וועלכע האָבען מיך געמאַכט אייפֿערויכטיג ווי אַ פֿרוי פֿון דמשק, — דאָן האָב דו ווירקליך דערקענט אַלס גאַט."

"ניין, ווען איך האָב דו דערקענט, האָב איך ערשט דערפֿיהלט, אַז איך בין אַ מאַן. נאָר אַז די צאָהל פֿון אונזערע נאָכפֿאַלגער האָט גענומען וואַקסען, אַז גלויבען און רייכטהום האָבען גענומען געהן אין מייע פֿוס-טריט, דאָן האָט מיין גאַמעס-לעסטערענדער טרויס אויפֿגעלעבט; איך האָב גענומען גלויבען אין דיין חלום מכח דער מלוכה. ווען איך האָב פֿונאַנדער-געטהיילט די וועלט, האָב איך באַמט געדיינקט, אַז איך בין משיח. נאָר אַז איך בין געוועסען אויף מיין טראַהן אין אַבידאָס, מיט פֿערגעטערער פֿון אַלע עקען וועלט, וועלכע זיינען געקומען קושען מייע פֿיס, דאָן האָט מיך בעהערשט אַ מורא'דיגער צווייפֿעל, אַ מין חלום, און דומפֿיגע שטימען האָבען געהאַלטען אין איין אָבקלינגען אין מייע אויערן, פֿרעגענדיג: "ביסט דו משיח? ביסט דו משיח? ביסט דו משיח?" איך האָב זיך געסטאַרעט זיי צו דערטרינקען מיט דעם פֿרעהליכען געאַונג; נאָר אין דער שטילקייט פֿון דער נאַכט, ווען דו ביסט געשלאָפֿען ביי מיין זייט, זיינען די שטימען צוריקגעקומען, און זיי האָבען געשריען מיט שפּאַט: "מאַן! מאַן! מאַן!" און אַז נחמיה איז געקומען — —"

"מאַן!" האָט מעליסעלדאָ מיט אונגעדולד איבערגעשלאָגען זיינע רייד. "הער אויף מיך צו נאָרען. אַזוי ווי איך וואָלט ניט געקענט קיין מענער! יאָ, ווער נאָך מעהר פֿון מיר? זייערע שוואַכקייטען, זייער פֿוסטע גאווה, זייער אויסגעלאָסענהייט — גענוג! מאַרגען וואָלסט דו בעווייזען, אַז דו ביסט גאַט." ער האָט זיך אַ וואַרף געטהאָן אויף'ן דיוואַן און טיעף אָבגעוויפֿצט, "פֿערלאָז מיך, מעליסעלדאָ. געה צו דיין רוה; היינט ביינאַכט מוז איך אויף זיין אַליוו. ווער ווייסט, צי ס'איז ניט מיין לעצטע נאַכט אויף דער ערד!" איהר געזיכט האָט אייפֿגעפֿלאַמט. "יאָ, מאַרגען קומט די מלכות

ער איז אויפגעשפרונגען פֿון אָרט, ער איז איהר אַרױפֿגעפֿאלען אויף דער ברױסט, ער האָט ליידענשאַפֿטליך, װי אַ פֿערדיקטער געקישט איהרע ליפֿען.

„ניין, ניין, אדרבה, דו האָסט איהם מיר אָנגעװיזען, דעם געטליכען גיוסט! ליעבע! ליעבע! ליעבע אָטהעמט עס אין אַלעדײַג אין געהמט אַרונטער די שווערע לאַסט פֿון'ם לעבען. װען ניט דו װאָלט איך געשטאַר-בען, ניט קעגנדיג די זיסע, די הערליכע מעגליכקײט, איך בין אַ מאַן — אַ מאַן, פֿול מיט לעבענס-קראַפֿט! אָה, מיין אויסגעהונגערטע יוגענד! פֿאַרוואָס האָב איך דיך פֿריהער ניט געזעהן?“ טרעהרען פֿון זעלבסט-מיטליד זײַנען איהם אַרונטערגערוגען אויף די אַש-גראַע באַקען זײַנע. „אָה, מיין ליעבע! מיין ליעבע! פֿערלאָרענע יוגענד! גיב מיר אַב צוריק מיין יוגענד, אָה גאָט! װער בין איך, װאָס איך זאָל ערלײזען? אַ מאַן; יא, אַ מאַן, װאָס פֿרעהט זיך מיט זײַן מעגליכקײט. אַה! אַז װאָיל אױ צו די װאָס פֿיהרען דאָס געװעהנליכע לעבען פֿון מענשען, גליקליך, מיט זייער ליעבע, זייער הױם, זייערע קינדער; װעה צו די, װעלכע װילען קלעטערן אין דער הויך, װעלכע פֿײַניגען זיך און פֿערלײקענען זיך, װעלכע װילען ערלײזען די מענשהײט! פֿון װאָס ערלײזען? אױב זײ האָבען ליעבע, האָבען זײ דען ניט אַלעס? דאָס איז דאָך גאָט, עס איז די מלוכה. יא, עס איז די מלוכה, קום, לאָמיר לעבען — איך אַ מאַן, דו אַ פֿרוי!“

„אָבער אַ מחמד'אַנער!“

„װאָס מאַכט עס אױס? גאָט איז אומעטום. איז ניט אונזער משה בן מימון (רמב"ם) — אייף װעמעס קבר מיר זײַנען מתפלל אין טבריא — איז ער דען אַליין ניט אַמאָל געװען אַ מחמד'אַנער? האָט ער דען ניט געזאָגט, אַז װען עס געהט אין דעם צו ראַטעװען אונזער לעבען, איז קײן זאך ניט פֿערוועהרט?“

ער האָט געמאַכט אַ בעװענונג זי אַרומצוגעהמען אין זײַנע אַרעמס, נאָר דאָס מאָל האָט זי אָנגעטראָטען צוריק. איהרע אויגען האָבען געבליצט. „ניין, אַלס מאַן ליעב איך דיך ניט. דו ביסט געטליך אָדער גאַרניט; גאָט אָדער אַ שװינדלער!“

„מעלוסעלדא!“ זי האָט זיך ניט צוגעהערט צו זײַן האַרצרייסענדען געשרײַ.

„הער אױס, דער דאָזיגער נסיון האָט שײַן גענוג געדויערט,“ האָט זי געענטפֿערט מיט אַ שטריינגען טאָן. „זײ זיך מידה, איך האָב אױסגע-האַלטען די פֿראָבע.“

„איך בין ניט גאָט, ניט קײן שװינדלער,“ האָט ער געזאָגט מיט אַ

האָפֿנונג אין זיין האַרצען. „אז דאָס וואָלט בלויז געווען אַ פּראָבע, די לעצ-
טע פּראָבע פֿון מיין גלויבען!“ האָט ער געמורמעלט. „אַבער ניין —
איידער אָט דער ווייסער פֿאָס פֿון דער לבנה וועט זיך איבער אַ נייעס
בעוווּיזען אויפֿן הימעל, וועל איך זיין אַ צוריעבענער טויטער קערפּער, די
שפּיז פֿון די וועלף, סידען — — כ׳האַב מתפלל געווען און געבעטען
גאָט, ער זאָל מיר געבען אַ צייכען — אָה, ווי איך האָב געבעטען! און
אַזונד — אָה, זעה! אַ שטערן פֿאַלט פֿון הימעל. אָה, גאָט מיין גאָט,
זאָל דאָס זיין דער סוף פֿון מיין לאַנגער מאַטערניש, פֿון מינע מורא׳דיגע
יסורים! נאָר די שטראָף, וואָס האָט זיך אויסגעגאַסען אויף מיר פֿאַר מיין
העזה, איז גרעסער איידער איך קען עס אַריבערטראָגען. גאָט, גאָט, פֿאַר
וואָס האָסטו דו מיר געשיקט יענע כלומר׳שט געטליכע שושקערייען, יענע
לאַנגע, לאַנגע געדאַנקען, וועלכע האָבען צוטרייסעלט מיין נשמה? נאָך
וואָס האָסטו דו מיר געדאַרפֿט ווייזען די זינד פֿון דעם פֿאַלק ישראל און
זיינע ליידען, דעם טרויער און די רשעות פֿון דער וועלט, דערוועקענ-
דיג אין מיר אַ שטרעבען אויסצולייזען און בעשאַפֿען פֿון דאָס ניי?“ זיין
ברוסט האָט שיער ניט געפלאַצט פֿון אַ היסטערישען געוויין.

„מײַן שבתאי!“ מעליסעלדאָס וואַרעמע אַרעמס זיינען געווען אַרום
איהם. ער האָט איהר אַ שליידער געטהאָן פֿון זיך מיט כח. „איועק, איועק!“
האָט ער געשריען. „איך פֿערשטעה דעם צייכען; איך פֿערשטעה ענדליך. דורך
דיר האָב איך דאָס פֿערלאָרען גאָט׳ס גנאָד.“
„דורך מיר?“ האָט זי געשטאַמעלט.

„יאָ, דייןע ליפּען האָבען אָנגעהאַלטען מיינע פֿון תּפּלה, דייןע אַרעמס
האָבען מיך אַרונטערגעצויגען פֿון די בערג פֿון גערעכטיגקייט. דו האָסט
מיך אָנגעריסען פֿון מיין כּלה, די תּורה. קרוב צו פֿערציג יאָהר האָב
איך געלעבט אין יסורים און איינזאַמקייט, כ׳האַב אונטערגעטונקען מיין
גוף אין אייז און שנעע, זיך אליין געשמיסען — יאָ, זיך אליין געשמיסען,
איך, וואָס איך האָב איצט אַזוי טורא פֿאַר שמיץ — ביז דאָס בלוט איז
מיר געפלאָסען פֿון אַ טויף וואונדערן, און אַזונד, אָה גאָט! אָה גאָט! אשה,
דו האָסט מיך מטמא געווען, האָסט מיך פֿעראונדרייניגט! איך האָב פֿער-
לאָרען דעם רוח הקודש, דעם געטליכען גייסט. ער איז אַוועק פֿון מיר;
ער וועט אַרײַן אין אַן אַנדערן, אין אַ נאָבעלערן פֿון מיר. אַמאָל בין איך
געווען משיח, אַזונד בין איך ניט מעהר ווי אַ מענש.“

„איך? — איך האָב צוגענומען ביי דיר דעם געטליכען גייסט!“
זי האָט אַ קוק געטהאָן אויף איהם מיט שטאַלץ, און דער גאַנצער
גלאַנץ פֿון איהר שעהנדיקייט האָט איהם דורכדרונגען.

„משיח! און איך קען זיך אליין ניט ראטעווען!“

„ווער קען דיר עפעס מהאָן? ווער האָט דיר ווען עס איז שלעכטס געטהאָן פֿון דיין יוגענד אָן? די מלאכים בעגלייטען דיר און בעוואַכען דייןע טריט, איז ניט דיין לעבען איין לאַנגער געזעץ?“

ער האָט אַ שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאָפּ אין פֿולער פֿערצווייפֿלונג.
 „אַט דאָס גאַנצע יאָהר האָב איך געוואַרט אויף'ן גאָט — אָט די אלע לאַג-גע מאַנאָטען אין דער תּפּוסה פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל אין דער פֿעסטונג פֿון אַבידאָס — אָבער וואָס פֿאַר אַ זיכערע שטימע האָט גערעדט צו מיר? מאַרגען וועט מען מיר אַרויסנעמען די געדערעם, מען וועט מיך שטיי-סען מיט פֿייערדיגע ריטער — ווער ווייסט וואָס נאָך די דאָזיגע הינט קענען מהאָן?“

„שטיל! שטיל!“

„אה, דו האָסט מורא, דו ציטערסט איבער מיר!“ האָט ער אַ געד-שרי געטהאָן, און אַ טאָן פֿון בייזען נעחן האָט געקלונגען אין זיין קול.
 „דו ווייסט אַלזאָ, אַז איך בין ניט מעהר ווי אַ בשר ודם, אַ שטערבלי-כער מענטש!“

דו רוינען פֿון איהרע שעהנע באַקען זיינען פֿערשוואַנדען, נאָר זי האָט מיט דערוועלבער פֿעסטער שטימע ווייטער גערעדט:

„ניין, איך גלויב נאָך אין דיר, איך בין געגאַנגען מיט דיר אין דיין תּפּוסה, ניט וויסענדיג, אַז עס וועט פֿערוואַנדעלט ווערן אין אַ פּאַלאַץ, איך געה מיט דיר מאַרגען צו דיין מאַרטירעריי, אין איך בין זיכער, אַז עס וועט טרעפֿען דער גרויסער גאָט און די פֿייערדיגע ריטער וועלען פֿער-וואַנדעלט ווערן אין פֿעדערען פֿון מלאכים. עס וועלען דאָ מקוים ווערן זכריות ווערטער: „און אין יענעם טאָג וועל איך מאַכען די פּרינצען פֿון יהודה ווי אַ פֿייערדיגען אייווען צווישען האַלץ און ווי אַ פּאַקעל פֿון פֿייער אין אַ בינטעל מיט תּבואה.“

זיינע אייגען זיינען פֿייבט געוואָרען, קוקענדיג אויף איהר. „יאָ, מע-ליסעלדאָ,“ האָט ער זיך אָבגערופֿען. „דו ביסט געווען טריי און מוטטיג, און אַזונד, ווען איך בין אליין, ווען די קולות פֿון די מאַמנים און די אָנהיינגער הערען זיך מעהר ניט, ווען דער קעניג פֿון דער וועלט ליגט דאָ אליין אין פֿינטערניש און אין אַש, — אַזונד האָסט דו נאָך אַמנה אין מיר?“

„יאָ, איך גלויב — ס'איז בלויז אַ פּראָבע, די לעצטע פּראָבע פֿון מיין גלויבען.“

זי האָט אַ שטייבעל געטהאָן צו איהם, אַריינגעבענדיג צוטרין און

„וואָס זשע, ס'איז דען ניט געקומען די שעה? " האָט זי אַ געשריי געטהאָן מיט פֿרייד.

„יאָ, די שעה איז געקומען, " האָט ער געמורמעלט.

„די שעה פֿון דיין לעצטען נסיון און דיין נצחון! די לאַנג-ערוואַר-
טעטע שמונדע פֿון דיין ערשיינען פֿאַר'ן סולטאַן, ווען דו וועסט אַרונטער-
געהמען די קרוין פֿון זיין קאַפּ און זי אָנטהאַן אויף—

אַנשטאַט צו ענדיגען דעם וואָך, איז זי צוגעלאָפֿען צו איהם און האָט
געוואָלט צומיליען זיין קאַפּ צו איהר בוויס, אָבער ער האָט אָבגעשטויסען
צוריק איהרע אויסגעשטרעקטע לאַסמשענדע אַרעמס. אַ צוטומעלטע האָט
זי אָבגעטראָטען אָן אַ זייט. ס'איז געווען דאָס ערשטע מאל וואָס זי האָט
איהם געזעהן אַזוי שטרענג, אַזוי גראָב, ניט נור צו איהר, נאָר צו וואָס
פֿאַר עס איז לעבעדיגען וועזען.

„לאָז מיך אליין! לאָז מיך אליין! " האָט ער געשריען מיט אַ היי-
זעריגער שטימע.

„ניין, דו נייטיגסט זיך אין מיר, " און איהרע פֿערציהענדע אַרעמס האָ-
בען זיך פֿון דאָס ניי אויסגעשטרעקט צו איהם אין פֿרישער צערטליכקייט.
ער האָט געקוקט אויף איהר, זיך ניט ריהרענדיג פֿון אַרט צו בער-
געגענען איהר אומאַרמונג.

„יאָ, איך נייטיג זיך אין דיר, " האָט ער געזאָגט מיט פֿייער. „אַט
דערפֿאַר טאַקו, " און זיין קול איז ווידער געוואָרען פֿעסט, „לאָז מיך אליין!"
„דו ביסט עפעס גאָר געוואָרען פֿרעמד צו מיר, " האָט זי מיט אַ צי-
טערענדער שטימע געזאָגט. „איך פֿערשמעה דיך גאָר ניט."

„הלואי וואָלסט דו פֿון תמיד אָן געבליבען פֿרעמד צו מיר; הלואי
וואָלט איך דיך קיינמאל ניט פֿערשמאַנען."

„שבתאי, וואָס זיינען דאָס פֿאַר רייד? ! "

„איך בין געקומען צו זיך. אַה, מיין גאָט! מיין גאָט! " און ער איז
אַנידערגעפֿאַלען אויף'ן דיוואַן מיט אַ ביטער געוויין.
מעליסעלדאָס שרעק איז נאָך גרעסער געוואָרען.

„שטאַרק זיך, זיי וועלען דיך נאָך דערהערען."

„זאָלען זיי הערען. גאָט הערט מיך ניט."

„הערט דיך ניט? דו ביסט דאָך ער! "

„איך גאָט! " ער האָט זיך צולאַבט מיט אַ ביטערן געלעכטער. „דו

גלויבסט דאָס! דו, וואָס דו קענסט מיך אַלס מענש! "

„איך קען דיך און איך ווייס, אַז דו ביסט געטליך. איך האָב דיך

געדיענט און פֿערגעטערט אין פֿרייד. וואָס זשע, ביסט דו דען ניט משיח? "

אין יסורים אין עניים קשים. מען וועט דיר ניט אַרונטערנעהמען דעם קאַפּ; אַזאַ ננאָד וועט מען דיר ניט טהאָן, וואָרים דו ווייסט דאָך גאַנץ גוט, אַז מחמד'אַנער וועלען ניט פֿעראונרייניגען זייערע שווערדען מיט דעם בלוט פֿון אַ אידען. פֿאַלג מיין עצה, שבתאי," האָט ער פֿאַרטנעזעצט מיט אַ נידעריגען טאָן. „ווער איינער פֿון אונז. נאָך אלעמען, קומען דאָך די מחמד'אַנער אַרויס פֿון הגר'ן. מחמד איז בלויז משה'ס נאָכפֿאַלגער. מיר גלויבען אין איין גאָט, וואָס הערשט איבער הימעל און ערד, מיר עסען ניט קיין חויר. דו קענסט זיין משיח אין אַ ווייסען טורבאַן אַזוי גוט ווי אין אַ שוואַרצען." האָט ער געענדיגט מיט אַ ווייץ.

שבתאי האָט אַ ציטער געטהאָן. „משומד!" האָט ער געמורמעלט. „נו יאָ, און וואָס פֿאַר אַ גלענצענדער אויסטויש!" האָט זיך אָנגערופֿען דער דאָקטאָר. „דער סולטאַן איז אַ גוטער צאָהלער, וואָל זיין שיין קיינמאַל ניט פֿערגעהן. ער גיט דיר צייט ביי מאָרגען צו בעשליסען — טערק אָדער מאַר-טירער? מיט ברענענדע פֿאַקעלען צוגעבונדען צו דינע גליעדער, וועט מען דיך אַרומיאָגען איבער די גאַסען מיט פֿייערדיגע ריטער פֿאַר אלעמען אין די אויגען — דאָס איז דעם סולטאַן'ס בעפֿעהל. ער איז אַן איידעלער און אַ גוטער צאָהלער. נאָך אלעמען, וואָס האָבען מיר צו ערוואַרטען — צווישען אונז גערעדט, מיר צוויי אידען, עה?" און ער האָט אַ וואונק געטהאָן צו שבתאי'ן מיט שפּאַס. „די זונן בעגריסט מחמד'ן יעדען פֿריהמאָרגען, וואָגען די דאָזיגע טערקען. וואָל די מאָרגעדיגע זונן בעגריסען נאָך אַ מחמד'אַנער." שבתאי איז אויפֿגעשפרונגען פֿון אַרט מיט אַ קעניגליכען צאָרן.

„דו אונגלויביגער הונד! אַרויס פֿון דאַנען!"

„ביז מאָרגען! דער סולטאַן וועט דיך שיקען רופֿען מאָרגען," האָט דער „האַקיס באַשי" אונגעשטערט געזאָגט, און מאַכענדיג אַ לעבערליכע פֿערנייגונג, איז ער אַרויס פֿון שטוב.

מעליסעלדאָ האָט געדרעמעלט אינעווייניג אין אַ צימער, זיך אָברוי-הענדיג אַביסעל נאָך דער ריזע וואָס זיי האָבען געמאַכט; נאָר די דור-נערענדע שלום-טענער פֿון דעם געשפרעך האָבען זי אייפֿגעוועקט, און זי האָט געהערט דעם דאָקטאָר'ס לעצטע ווערטער. זי האָט פֿונאַנדערגענומען די פֿאַרהאַנגען און אַריינגעקוקט צו שבתאי'ן. איהר ציבערענדע לייענ-ליכקייט איז געווען האַלב-אייננעפֿאַסט, האַלב-פֿערשטעקט דורך דעם טא-פעט, אויף איהר געזיכט איז געלעגען אַ הימלישער שמייכעל.

„שבתאי!" האָט זי אַרויסגעאַטהעמט.

ער האָט זיך אומגעקוקט צו איהר מיט אַ פֿינסטערן בליק. „דו ביסט לוסטיג!" האָט ער מיט אַ ביטערן טאָן געזאָגט.

קיין אַרדאָנאָפּאל. אזוי ווי צו מאַכען חוּק פֿון איהם איז דער בעפֿרייבער אַרעסטאַנט אַריינגעפֿיהרט געוואָרען אין אַ בעקוועטליכען פֿליגעל פֿון פֿאַ-לאַץ, אַרויסקוקענדיג צום טיך, דאָרט איז ער זיך געלעגען אויף אַ רויבען דיוואַן, רויבערענדיג אַ ציבוק, מיט אַ בלוזאָ'שטער, געמאַכטער רוהיגקייט. „וואָס פֿאַר אַ כבוד איז מען זיך ניהג אָפּצוגעבען דעם סולטאַן? “ האָט ער מיט אַ גאַנץ רוהיגען טאָן אַ פֿרעג געטהאָן דעם דאָקטאָר, אזוי גיך ווי זיי האָבען זיך בעגריסט. „איך וואָלט נישט געוואָלט קומען פֿאַר זיין דער-הויבענער מאַיעסטעט ווי איינער, וואָס ווייסט נישט ווי זיך אויפֿצופֿיהרען.“ „אַ סוף צו דער קאָמעדיע, שבתאי צבי!“ האָט דער „האַקיס באַשי“ מיט אַ שטריינגען טאָן געזאָגט. „דער סולטאַן פֿערלאַנגט נישט פֿון דיר קיין צערעמאָניעלע שטיק, נאָר אַ מופֿת.“ „האַט מען שוין דען נישט געזעהן גענוג מופֿתים? “ האָט שבתאי געפֿרעגט שטילערהייט.

„צופֿיעל“, האָט דער געווענער איד געענטפֿערט מיט אַ טרוקענעם טאָן. „דאָך אויב דו ווילסט דאָסעווען זיין לעבען, מוזט דו בעווייזן נאָך אַ מופֿת.“

„וואָס פֿאַר אַ מופֿת? “

„דו זאָלסט ווערן אַ טערק!“ און אַ לויכטער שטייבעל האָט גער-שוועבט אויף דעם דאָקטאָר'ס ליפען.

אַ היכשע ווילע איז געווען שטיל. שבתאי'ס ליפען האָבען זיך אויך פֿערצויגען, אָבער נישט מיט קיין שטייבעל. דער פֿרעדהליכער גלאַנץ פֿון אַבידאָס איז פֿערשוואַנדען פֿון זיין געזיכט, נאָר די אומעטיגקייט, האָט איז איהם איצט געלעגען אויף'ן פנים, איז נישט געווען יענע פֿיינע מרה-שחורה פֿון אַמאָל.

„און אז איך וועל זיך אָפּזאָגען פֿון דעם דאָזיגען מופֿת? “

„מוזט דו אונז געבען אַן אנדערן אויף זיין אָרט. דער „מופֿטי וואַני“ לייגט פֿאַר, אַז מען זאל זיך בינדען אַ נאַקעטען אין זיך אַרויסשטעלען אַלס ציעל פֿאַר די בויגען-שיסער; אויב דיין לויב און דיין הייט זיינען בעשיצט און בעשיהט געגען די פֿוילען אזוי ווי אַ פּאַנצער, דאָן וועלען מיר זיך אָנערקענען פֿאַר דעם אמת'ן משיח, און פֿאַר דער פּערזאָן, וואָס אַללאַה האָט בעשטימט צו געוועלטיגען איבער דעם וועלט, ווי דו פֿרעג-טענדרסט.“

„און אז איך וועל זיך אָפּזאָגען פֿון דעם דאָזיגען מופֿת אויך?“

„דאָן וואָרט אויף דיר דער קאָסטיאָד ביים טויער פֿון פּאַלאַץ, זיך צו צווינגען דערצו,“ האָט געדונערט דער „האַקיס באַשי“; „דו וועסט שטאַנדיגן

ער האט אויסגעזעבן די פֿאַנטאַסטישע פֿלענער אַרױנטרעזועזען דעם סול-
טאַן פֿון טראָהן, מכּח װאָס שבתאי האָט נאָך אַלין געטרוימט און װאָס
אלע האָבען געװאָסט אַהױן די רעגירונג, מחמת דער אױפֿזעהער פֿון דער
פֿעסטונג אין אַבדאָס האָט נים געװאָלט פֿערלירען זײַן גרויסע הכנסה און ער
האָט דערום גאַרנישט געמעלדעט װעגען דעם װאָס דאָרט פֿלעגט פֿאַרקומען.
נחמיה האָט פֿאַרגעשטעלט שבתאי'ן פֿאַר אַן אױסגעלאַסענעם מענשען,
װעלכער איז אױסגען געװען בלױז צו פֿערדאַרבען די אידען, זײ אַברױסען
פֿון זײער עהרליכען אין אַנשטענדִיגען לעבען און פֿון זײער געהאַרבאָמ-
קײט צום סולטאַן, און נאָכדעם װי ער האָט זיך אױף אַזאָן אױפֿן נקם
געװען אָן זײַן גענגער, און דער לעמבערגער נביא געװאָרען אַ מחמד'אָנע.
אַ רױבער איז גלױך געשיקט געװאָרען צום סולטאַן, און דאָרט האָט
מען געהאַלטען אַ בעראַטהונג, די פֿראַגע איז געװען זעהר ערנסט. הײַנט-
ריכטען שבתאי'ן, װעלכער איז געװען אַזױ בעל־עכט בײַ אידען און טער-
קען צוגלױך, דאָס װאָלט געהױסען פֿעראַייביגען אַ נייע סעקטע. דער
„מױפֿטי װאַני“ — אַ גױסטליכער ענטהױואָסט — האָט פֿאַרגעלייגט, אַז
מען זאָל שבתאי'ן צורױדען, ער זאָל אָנגעהמען נחמיה'ס בײַשפּיעל און
אַרױבערגעהן צום מחמד'אָניום. דאָס איז נים נור געװען אַ קלוגע צעה,
װי אַזױ זיך אַרױסצודרעהען פֿון אַ מאַמענטאנער צרה, נאָר זײ האָט אױך
אין זײנען געהאַט די גרויסע געװױנסען, װאָס קענען דערפֿון אַרױסקומען
פֿאַר דעם מחמד'אָנישען גלױבען. אַן עלצטער מיט אַ מחנה יאַניסאַרען
זײנען גלױך אָנגעשיקט געװאָרען קױן אַבדאָס, און אין אַ שעהנעם טאָג,
װען די פֿעסטונג פֿון די דאַרדאַנעלען איז געװען בעלאַגערט מיט שבתאי'ס
פֿערנעטערער, װען דער „טהורם פֿון שטאַרקײט“ האָט געלאַנגט מיט די
װײס־געקלײדעטע קעניגע, און איז פֿול געװען מיט דופֿטענדע בלומען און
אלערלױ זיסע ריחות, און דורכדרינגען פֿון מוזיק און געזאַנג, — האָבען
זיך אַראָבגעלאָזט אַהױן די יאַניסאַרען מיט די לאַנגע װאַנצעס. זײ האָבען
צומריבען דעם עולם מיט זײערע לאַנגע רױבער, געבאַפט דעם משיח און
זײן קעניגין און זײ אַרױבערגעפֿיהרט קױן אַדרױאַנאַפֿאַל.

XXIII.

דער „האַקיס כאַשי“, דעם סולטאַן'ס דאַקטאַר, װעלכער איז אַליין
געװען אַ אַרױשער טערק, איז אױסגעקריבען געװאָרען אלס דער פֿאַר-
סענדסטער צו רײדען מיט שבתאי'ן, ער האָט איהם פֿאַרגעלייגט דעם
סולטאַן'ס בעשלוס אין דעם זעלבען אָבענד, װען שבתאי איז אָנגעקומען

„עס איז דער מופת,“ האָט ער געמורמעלט, „דער מופת, אז מעלי-
 סעלדאָ האָט מיך באמת געפֿיהרט צו דעם קעניגרייך פֿון פֿרייד.“
 נאָר אז ער האָט זיך אויפֿגעכאַפּט אין דער פֿריה, איז ער נאָך אַלץ
 געווען אונרוהיג און פֿערואַרנט. די בעדייטונג פֿון דעם מופת האָט ניט
 אויסגעזעהן צו זיין אזוי קלאָהר ווי אין דער שטילקייט פֿון דער נאַכט;
 די פֿיגור פֿון דעם נייעם נביא האָט אַרומגעשוועבט פֿאַר זיינע אויגען און
 האָט איהם ניט געגעבען קיין רוה.

אז זיינע צוויי פּוילישע געסט זיינען געפֿאַהרען צוריק אַהיים, האָבען
 זיי מיטגעפֿיהרט מיט זיך אַ קעניגליכען בריעף, וועלכער האָט מבטיח גע-
 ווען די פּוילישע אידען, אז עס וועט גענומען ווערן נקמה אָן די קאַזאַקען;
 זיי האָבען אויך געהאַט אַ שליחות צו נחמיה'ן, ער זאָל וואָס ניכער קומען
 צו דעם משיח.

ס'איז געווען אַ לאַנגער וועג, נאָר אַרום אָנהויב סעפטעמבער איז
 נחמיה אָנגעקומען קיין אַבידאַס. ער איז תיכף אויפֿגענומען געוואָרען אין
 אַ הדר מיוחד. ער האָט זיך געהאַלטען זעהר שטאַלץ.
 „שלום צו דיר, שבתאי.“

„שלום צו דיר, נחמיה. איך האָב זיך געוואָלט דוכריידען מיט דיר;
 מען זאָגט, אז דו לייקענסט אין מיר.“

„דאָס איז אמת. ווי אזוי קען משיח — משיח פֿון בית דוד קומען,
 איידער ס'איז נאָך געקומען זיין פֿאָרלויפֿער, משיח פֿון בית אפרים, ווי
 אונזערע הייליגע ספרים זאָגען?“ שבתאי האָט געענטפֿערט, אז דער בן
 אפרים איז שוין געקומען, נאָר ער האָט ניט געקענט איבערריידען נחמיה'ן,
 וועלכער איז געווען אַ גרויסער למדן, האָט געקענט זעהר גוט העברעאיש,
 סיריש און כאַלדעאיש, און האָט געענטפֿערט אויף אַלעס, פונקט ביי פונקט.
 אָבער דער ערשטער משיח האָט געוואָלט זיין אַ בעל דרשן, אָרים און פֿער-
 אַכטעט, אַ משרת ביי דעם צווייטען. וואו האָט מען איהם געוואָלט געפֿינען?
 דריי טעג האָבען זיי זיך מתוכה געווען, נאָר נחמיה איז נאָך אַלץ
 אַרומגעגאַנגען און געהאַלטען אין איין דרש'ענען געגען שבתאי'ן. די איי-
 בערגעבענע שבתאי צביוקעס, וועלכע זיינען געווען שטאַרק אויפֿגע-
 בראַכט אויף דעם איינגע'קשן'מען און קריגערישען טאָן, וואָלבען איהם
 אַזדאי ניט געשאַנעוועט, נאָר דער לעמבערגער נביא האָט זיך בעזייטענס
 אָבערטראַגען אין דער שטאָרט אַדריאַנאָפּאָל. דאָ האָט ער געמאַכט אַ
 פּלאַן זיך נוקם צו זיין אָן שבתאי'ן און ער האָט זיך פֿאַרגעשטעלט פֿאַר
 דעם „קאָיאַקאַן“.

„פֿערדאַטה, אַה מוסטאַפּאַ, פֿערדאַטה!“ האָט ער איהם געוואָרענט.

די דריטע מגילה.

XXII.

אין דער שטונדע פֿון ווין טריאומף, האָבען צוויי פּוילישע אידען, וועלכע ווייזן געקומען זעהן ווין הייליגען פנים, איהם דערזעהלט מכה א נויסע נביא. וואָס האָט זיך בעוויזען אין דער ווייטער שטאָרט לעמבערג, איינער מיט'ן נאָמען נחמיה כהן, וועלכער האָט איך אָנגעזאגט דאָס נאָהענטע קומען פֿון דער גאולה, נאָך ניט דורך שבתאי צבי,

יענע נאָכט, ווען ווין קעניגין און ויינע הויפּלויט ויינען געשלאָפּען, האָט זיך שבתאי געדאָנעלט מיט זיך אליין אין ווין איינצומען עספּאַנג-צימער. דער גייסט פֿון ועלכסט-צווייפּעל, וועלכער איז אויף א היכשע צייט בערוהיגט געוואָרען דורך מוזיק און פּאַראַד — האָט זיך פֿון דאָס ניי אויפֿגעכאַפט דורך דער דאָזיגער נייער און אומגעריכטער ידועה. דאָס איז עפעס געווען אזוי ווי א מורא'דיגע אָנזעהערניש, אז אָט דאָס גלענצענדיגע און רייזענדע לעבען איז נאָך אלעמען ניט געווען צייטיג גענוג, אז די מלוכה האָט נאָך ניט געדאַרפֿט קומען.

„אַה, מיין פּאָטער אין הימעל!“ האָט ער מתפלל געווען, פֿאַלענדיג אויף'ן פנים, דו האָסט דאָך מיך ניט פֿערפֿיהרט, זאָג מיר, איך בעט דיך, אז אָט דער נביא איז א פֿאַלשער, אז נור דורך מיר דארף דיין קעניגרייך איינגעפֿיהרט ווערן אויף דער ערד. איך וואָרט אויף'ן נכ. די טעג פֿון'ס גרויסען יאָהר וויינען שוין באלד אַריבער, און וועה! איך פֿערבריינג דאָ מיין צייט אין א לעכערליכער גרויסקייט. א מופת! א מופת!“

„שבתאי!“ א רייזענדע שטימע האָט איהם א הויף געטהאָן ביים נאָ-מען. ער האָט זיך אומגעקוקט. מעליסעלדא איז געשטאַנען ביי דער טהיר. זי איז געקומען פֿון שלאָף צימער, אזוי לייכט אָנגעטהאָן ווי אין יענעם פֿריה-מאָרגען אויף'ן בית עולם.

אן אויסדרוק פֿון מאָדנער ענטזיקונג איז איהר געלעגען אויף'ן געד-ויכט, אין זיך צוקוקענדיג געהנטער צו איהר, האָט ער געוועהן, אז איהרע לאַבענדע אויגען וויינען געווען פֿערצוויגען מיט שלאָף.

„דאָס איז דער מופת,“ האָט ער אַרײַנגעשעפּטשעט אין שרעק, ער איז אויפֿגעשפּרונגען פֿון אַרש אין האָט אָנגענומען איהר ווייסע האַנד, וועלכע האָט געברענט ווי פֿייער, און זי האָט איהם אָנגעפֿיהרט צוריק אין שלאָף צימער, געהענדיג גלויב אַקוראט ווי זי וואָלט געווען אויף.

פֿאַרגעקומען געשלעגערדיקען, און די „כופרים“ זיינען געסטראַשעט געוואָרען מיט'ן טויט. אין מאָראַליאָ האָט זיך דער גובערנאַטאָר געמוזט אַרײַנמישען, אום איינצושטילען דעם טומעל. אין דער שטאָדט סאַלעע, אַלושיר, האָבען די אידען אַזוי אָפֿען אַרויסגעגעבען זייער איבערצייגונג מכה דער קומענדיגער אידישער ממשלה, אַז דער „עמיר“ האָט אַרויסגעלאָזט אַ בעפֿעהל מען זאָל זײ פֿערפֿאַלגען. אין כמירנאָ, ווידער, איז געווען פונקט דער היפך דערפֿון: דאָרט האָט אַ „חאבאָס“ פֿאַר'ן „קאָדי“ פראָטעסטירט געגען די פֿערריקט-הייטען פֿון זיינע ברודער, האָבען די אידען דורך שוחד אויסגעווירקט, מען זאָל איהם דערפֿאַר אָבגאַלען די באָרד און איהם אַוועקשיקען אויף קאַטאַגע דריי חדשים זיינען אַריבער, דריי חדשים פֿון פרינצליכען רייכטהום און כבוד פֿאַר שבתאי'ן. מעליסעלדאָס פֿרעהליכקייט און איהר רייז האָבען אַזוי געווירקט אויף איהם, אַז ער האָט אַוועקגעוואָרפֿען אַלע זיינע אַסקעטישע גענג, אַלע זיינע תעניתים און זעלבסט־ענטוואַגונגען, און האָט געפֿיהרט דאָס לעבען פֿון אַ קעניג, רעגירענדיג איבער אַ וועלט, וואָס האָט שוין קיינמאָל נישט געזאָלט פֿערפֿינסטערט ווערען פֿון זינד און עלענד און נויטה. דער וויין האָט געפֿונקעלט און געפֿלאָסען, די בעסטע מאכלים זיינען אויפֿגעגעבען געוואָרען אויף זיין קעניגליכען טיש, כלומען און אַלערליי זיסע און אָנגענעהמע ריחות האָבען אָנגעפֿילט די לופֿט; שעהנע אידישע מיידלאַך האָבען געטאַנצט פֿאַר איהם, און זייערע אויגען האָבען געשאָסען מיט ריי־צענדע, ליידענשאַפֿטליכע בליקען. דער תענית פֿון שבעה עשר בתמוז איז אָנגעקומען, שבתאי האָט איהם מבטל געווען, ערקלעהרענדיג, אַז אין דעם דאָזיקען טאָג איז אין איהם געבוירען געוואָרען די איבערצייגונג, אַז ער איז מטיח, דער תשעה באב — דער טאָג פֿון זיין געבורט — איז ווי־דער אַמאָל פֿערוואַנדעלט געוואָרען פֿון אַ תענית אין אַ יום טוב; דער קעניגליכער בעפֿעהל, וועלכער איז פֿערשפּרייט געוואָרען איבער דער גאַנצער וועלט, האָט געבראַכט דעם נביא צפֿניה'ס ווערטער: „זינג און זיך משמח, אָה דו מאַכטער פֿון ציון; וואָרים זיי ווייסען, אַז איך קום און איך וועל רוהען צווישען דיר, — אַזוי זאָגט גאָט דער האַר.“ איינצעלנע פרטים, ווי אַזוי דער גאַטעס־דיענסט און די תפלות פֿון דעם דאָזיקען טאָג זאָלען צוגעהן, זיינען מיטגעשיקט געוואָרען אינאיינעם מיט'ן בעפֿעהל. און אין דעם דאָזיקען ערהאַבענעם טאָג פֿון ששון ושמחה, פֿון גלאַנץ און פֿראַכט, בעקרוינט מיט דעם כבוד און די טיעפֿסטע ווינשע פֿון זיין פֿאַלק, וואָס איז דאָרט געווען פֿערטראַמען דורך דעפוטאַציעס פֿון אַלע געגענדען און אַלע לענדער פֿון דער וועלט, — אין דעם הערליכען טאָג האָט שבתאי'ס גדולה דערגרייכט די העכסטע מדרגה. (דאָ ענדיגט זיך די צווייטע מגילה.)

געהרגען דערפון, אז אויב דער געפאנגענער טהאר ניט ארויסגעהן טע-
 גן אבער זיינע געסט אריינקומען אינעווייניג צו איהם — האָט אויסגע-
 ניצט די געלעגענהייט און זיך אָנגעשאַטען מיט גאָלד; פֿון פֿופֿצען ביי
 דרויסן מאַרק האָט ער גענומען פֿאַר יעדען איינעם, וועמען ער האָט צו-
 געלאָזט צו דעם קעניגליכען קרוין. אַ שטראָם פֿון גאָלד האָט אַרײַנגע-
 פֿלייצט אין אַבידאָס. אידען, מחמד'אָנער, קריסטען — די גאַנצע וועלט
 האָט בעוואַנדערט, און אַ העלפֿט פֿון איהר האָט גענלייבט. די שענהקייט
 און די פֿרעהליכקייט פֿון מעליסעלדאָן האָבען בעצויבערט די שטאַרקסטע
 צווייפֿלער. אַלע געדאַנקען, פֿון די ווייטע עקען פֿון דער וועלט, האָבען
 זיך געווענדט צו דעם „טהורם פֿון שטאַרקייט“. נאָך קיינמאַל אין דער
 מענשליכער געשיכטע האָט זיך ניט געטראָפֿען, אַז די נייעס טכא אַ משיח,
 אַן ערלײַזער, זאָל זיך אַזוי ווייט און ברייט פֿערשפּרייטען ביי זיין לעבען,
 ווי דאָ ביי שבתאי'ן. כדי צו טרויסטען די, וועלכע האָבען ניט געהאַט
 ביבולת צו מאַכען די הייליגע רווע צו איהם אָדער קיין ירושלים, האָט
 שבתאי זיי געגעבען דוועלבע ברכות און זיי צוגעזאָגט דוועלביגע הצלחה
 און שפע, אייב זיי וועלען מתפלל זיין אויף די קברים פֿון זייערע מאַמעס.
 זיינע ראשי תיבות, ש. צ., זיינען אויפֿגעשריבען געוואָרען אין אותיות פֿון
 גאָלד כמעט איבער יעדער שוהל, מיט אַ קרוין אויף דער וואַנד און ביי
 דער זייט דער קאַפיטעל צ"א פֿון תּהלים, און אַ בעזונדערע תּפּלה פֿאַר
 איהם איז אַרײַנגעשטעלט געוואָרען אין דאווענען: „בעניש אַנגזר האָר און
 קעניג, דעם קדוש וצדיק שבתאי צבי, משיח אלהי יעקב.“

די גהעטאָס האָבען אָנגעהויבען פֿונאַנדערפֿאַלען. אַרבייט און מסחר
 זיינען געוואָרען וואָס ווייטער אַלץ ווייניגער און קלעגליכער זאָגאַר אין די
 אידישע קוואַרטאַלען, וואו מען האָט אַם ווייניגסטען גענלייבט. אין אונגאַרן
 האָבען די אידען אָנגעהויבען אַליין איינזאַרפֿען זייערע הייזער. די גרויסע
 מיטעל-פונקטען פֿון האַנדעל, וועלכע האָבען זיך דאָס רוב אייפֿגעהאַלטען
 נור אַ דאַנק די אידען, זיינען פֿאַראַליירט געוואָרען. די איבערגעבנסטע
 פּראָטעסטאַנטען האָבען גענומען צווייפֿלען אין זייער קריסטענטהום. אַמ-
 סטערדאָס, דורכדורנגען פֿון אידישען ענטהוויאָוס, האָט ניט געוואויבט וואָס
 צו טהאָן פֿאַר פֿרייד. אין האַמבורג, ניט קוקענדיג אויף די איראָנישע
 שטעכווערטער פֿון דעם לאַנדאָנער רב יעקב סאַספּאַרטאַס, זיינען שבתאי'ס
 געגנער אָדער די „כופרים“, זיי מען האָט זיי גערופֿען, געזוואונגען געווען
 צו ענטפֿערן אַמץ אויף דער תּפּלה פֿון דעם משיח; אַזוי האָט געוואָלט
 דער טנהיג פֿון דער האַמבורגער קהילה בענדיטאָ דע קאַספּאַר. אין דער
 שטאָרט ליוואָרנאַ האָט דער האַנדעל אייפֿגעהערט. אין ווענגריי זיינען

מלכים, זיין סעקרעטאר שמואל פרימו און זיין פֿרוי מעליסעלדא, זיי זאָ-
לען מיט איהם מיטגעהן אין תפיסה.

די נייעס, אז ער איז אַריבערגעפֿיהרט געוואָרען אויף אַ בעסערן
פלאַץ, האָט פֿערשיטאַרקט דעם גלויבען פֿון שבתאים אָנהיינגער אין איהם.
נאָך מעהר, מען האָט דערזעהלט, אז די יאָניסאַראַן, וועלכע זיינען איהם
געקומען נעהמען, זיינען געפֿאלען מויט, ווי ער האָט נור אַרויסגעבראַכט
אין וואָרט פֿון מויל; און דערנאָך האָט ער אַ טהייל פֿון זיי צוריק לע-
בעדיג געמאַכט, עטליכע זיינען געבליבען מויט, מחמת זיי זיינען ניט גע-
ווען קיין אמת'ע טערקען, האָט ער געוואָגט. דאָן איז ער מיט זיין אייגע-
נעם ווילען אַוועק אין דער פֿעסטונג, נאָר די קייטען, וואָס זיי האָבען
איהם אָנגעטהאָן אויף די פֿיס, זיינען אַרונטערגעפֿאלען פֿון איהם, פֿער-
וואַנדעלט אין גאָלד, מיט וואָס ער האָט בעשאַנקען זיינע געטרייע און אַ-
בערגעבענע נאָכפֿאלגער; און ניט קוקענדיג אויף די שטאָהלענע ריגלען
און די אייווערנע שלעסער, האָט מען איהם געזעהן אַרומגעהן איבער די
גאַסען מיט אַ גרויסען עולם. די שבתאי צביוניקעס האָבען אויך געפֿונען אַ
מיסטישע בעדייטונג אין דעם פֿאַקט, וואָס זייער משיח איז אָנגעקומען
אין זיין נייע תפיסה די נאַכט פֿון פסח — פֿון דעם פֿרויהייטס-יום-טוב.
שבתאי האָט זיך תיכף גענומען מקריב זיין דעם קרבן פסח פֿאַר
זיך און זיינע נאָכפֿאלגער, און עסענדיג דאָס פֿלייש מיט'ן חלב צוואַמען,
ניט קוקענדיג אויף דעם דין אין דער גמרא, וועלכער פֿערוועהרט עס,
האָט ער אויסגערופֿען: „געבענטש זאָל זיין גאָט, וועלכער האָט זייער
ערלויבט דאָס, וואָס איז געווען פֿערבאַטען“.

צו דעם „מגדל עוז“, דעם טהורם פֿון שטאַרקייט, ווי די אָנהיינגער
פֿון שבתאי צביוניקען גערופֿען די פֿעסטונג אין אַבידאָס. וואָס דער
משיח האָט געפֿיהרט זיין קעניגליכען שטאַט, האָבען זיך פֿערוואַמעלט
גאַנצע מחנות פֿון פוילען, דייטשלאַנד, איטאַליען, וויען, אַמסטערדאַם,
קאָיאָ און מאַראַקאָ. זיי פֿלעגען קומען אָנגעלאָדען מיט אוצרות, און האָ-
בען געוואָלט זוכה זיין זיך צו זעהן מיט איהם פנים אל פנים; און
שבתאי האָט זיי געגעבען זיין ברכה און זיי פֿערשפּראַכען העלחה אין
אַלע זייערע אונטערנעהמונגען אין'ם הייליגען לאַנד. די שיפען זיינען גע-
ווען געפֿאַקט מיט פּאַסאַזשירען; ריזיגע קאַסטען האָבען געשטיגען. די
איינגעכאַרענע פֿון לאַנד זיינען רייך געוואָרען דערפֿון וואָס זיי האָבען
אויפֿגענומען די געסט און זיי פֿערואַרגט מיט אַלעס וואָס זיי האָבען גע-
דאַרפֿט צום לעבען. דער אויפֿזעהער פֿון דער פֿעסטונג — וועלכער האָט
פֿערטייטשט דעם „קאָיאָמאַן'ס“ בעפֿעהל אייף אַ ליבעראַלען אַיפן און

גאולה פֿון פֿאלק ישראל, שלום אין קין, פֿרויערען אָהן און ענד. הײַת
 אױז װי מײַן האָט אױז איבערזעגעבען, און אױהר זײַט שולדיג געלד צו
 עטלעכע פֿון דער ענגלישער נאַציאָן, האַלמען מיר פֿאַר רעכט אױך צו
 בעפֿעהלען, אױהר זאָלט בענאָהלען די דאָזיגע חובות אױערע; און כאַם
 אױהר װעט זיך ענטזאָגען דערפֿין און נײַט פֿאַלגען אונזער בעפֿעהל, זאָלט
 אױהר װיסען זײַן, און אױהר װעט נײַט האָבען קײן שום חלק און אונזערע
 שמחות און אונזער מלוכה."

די חובות זײַנען אױפֿן שטעל בענאָהלט געװאָרען, און שבתאײַם נאָ-
 מען איז גרעסער און בעריהמטער געװאָרען. די געשיכטע מכה זײַן אײַנ-
 געשפּאַרט װערן אין תּפֿיסה און מכה דעם כבוד, זאָס ער האָט, אפילו
 פֿון מוסולמאנער, האָט זיך פֿערשפּרױט איבער דער גאַנצער װעלט, װאָס!
 די טערקישע רעגירונג, װעלכע איז געװען בעריהמט פֿאַר אױהר אכזריות,
 און װאָס אױהר עצם פֿאַלטיק איז בעשנאָגען אין דעם, און דער הערשער
 פֿון לאַנד זאָל זײַן אַרזטנערײַנגעלט פֿון מענשען, װעמען ער זאָל קענען
 דערהויבען צו כבוד און גדולה אָדער אױעקשוקען פֿון דער װעלט, אױב
 זײַן האַרײַן האָט עס גענלוסט, — אָט דער טערקישער כולטאַן, װעלכער
 איז כּסדר געװען גרױט מיט'ן שמדיק און דעם זאָק, מיט'ן שװערד און
 דעם "באַסטינאָדאַ", האָט פֿינדעקטױזעגען נײַט געסמױעט צו טױבען אַ בונ-
 טאָזשטיק, װעלכער האָט זיך בעריהמט, און ער װעט אַרזטנערײַגען דעם
 סולטאַן פֿון טראָהן, װער ישׁע האָט נאָך געקענט צוױפֿלען, און דאָס איז
 װירקליך דער לאַנגערװאַרטעטער משיח?!

XXI.

אָבער דער "קאָימאַקאַן" האָט זיך גענרײַט אױעקצופֿאַהרען מלחמה
 האַלמען מיט קרעט א; און אין זײַן אַבוועזענהײַט האָט ער מורא געהאַט
 איבערצולאָזען שבתאײַן אין דער הײַפּט שטאָדט. דער אַרעסטאַנט איז
 מחמת דעם אַרױבערזעפֿיזרט געװאָרען אין דעם פּלאַץ, װאָו מען האָט גע-
 האַלמען די שטאַטס-געפֿאַנגענע, אין דער פֿעסטונג פֿון די דאָרזאַנעלען
 אין אבידאָס. דער בעפֿעהל האָט געלױטעט, און ער מוז געהאַלמען װערן
 גאַנץ שמרײַנג און ער זאָל קײַנמאַל נײַט טהאַרען אַרױסגעהן פֿון די טױערן.
 נאָר מערקװירדיג, צו אױז דאָס געװען מחמת דעם װאָס דער "קאָימאַקאַן"
 האָט דאָך געהאַט אַ געװיסען אינערליכען רעספּעקט פֿאַר שבתאײַן, אָדער
 דערפֿאַר װאָס ער האָט געװאָלט האָבען בײַ זיך אין די הענד אױך זײַן
 גאַנצע גװאַרדיע, על כּל פּנים ער האָט ערלױבט שבתאײַם טױטע פֿון

צוויגען זינגע פראָפֿיטען פֿון זייער פֿערגעטערונג, אָנשטאָט די פֿיניף פּיאַסמער, וואָס מען האָט געדארפֿט בעצאָהלען פֿאַר דער ערלויבעניש צו בעזוכען אַן אַרעסטאַנט, האָט ער גענומען פֿון שבתאים אָנהיינגער אַ גאַנצע קראַן, דאָס הייבט פֿיער מאָל אזוי פֿיעל, און ער איז גאָר גיך רויך געוואָרען. געוויסע אָנגעזעהענע אידען פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל פֿלעגען בלייבען אַ גאַנצן צען טאָג לעבען שבתאיִן, שטעהענדיג פֿאַר איהם מיט הכּונה און פֿער-געטערונג אויף דעם אָרענטאַלישען אײַפֿן — די אויגען אַראָבעלעזט צו דער ערד, די קערפּערס אָנגעכויגען פֿאַראַויס און די הענט אַריבערגעלייגט איי-נע איבער דער אַנדערער אויפֿן האַרצען. פֿאַר אָט די געסט זיינע, וועלכע פֿלעגען קומען אָנגעלאָדען מיט מהּנות. האָט שבתאי ווינציג וואָס גערעדט; נור צײַטגענויס פֿלעגט ער דערמאָנען דעם קאַפיטעל פֿון בראַ שוּת, וואו עס דערזעהלט זיך וועגען יוסף'ן, וועלכער איז אַרויס פֿון תּפּיסה און איז געוואָרען דער מושל איבער מצרים.

„ווי געהט עס דיין אָרעמען אַרעסטאַנט?“ האָט דער „קאַימאַקאָן“ אַמאָל צופֿעליגער ווייזע אַ פֿרעג געטהאָן ביי זיין אונטער-פּאַשאַ. „אָרעמער אַרעסטאַנט, מיין הערר!“ האָט אַרויסגעפּלאַצט דער אונטער-פּאַשאַ. „זאָגט בעסער, גליקליכער און גלענצענדער מאָנאַרך! די טורמע איז געוואָרען אַ פּאַלאַץ. דאָרט וואו ס'האָט פֿריהער געהערשט אַ שטענדיגע פּינסטערניש, ברענען איצט כּסדר וועקסענע לויכט; דער פּלאַץ, וואָס איז געווען פֿערפעסטעט פֿון שמוץ און מיכט, איז אַזונד פֿול מיט דעם ריח פֿון רויזען און אַלערליי פּאַרפֿימען; דאָרט וואו מענטשען פֿלעגען פֿריהער אַרײַנגעהן פֿאַר הונגער, זעהט מען איצט אַלערליי לוקסוס-זאַכען; די שיריים, די כּרעקלאַך פֿון שבתאים טיש זיינען גענוג פֿאַר אַלע זיינע כּהרים-אַרעסטאַנטען.“

דער „קאַימאַקאָן“ איז געווען שטאַרק צוטראָגען און איז אַרומגעגאַנגען אין האָט געטראַכט וואָס צו טהאָן.

דערווייל איז שבתאים בעריהמטקיים געוואַקסען און געוואַקסען. מען פֿלעגט דערזעהרען, אַזיעדע נאַכט בעוויוזט זיך אַ לויכט איבער זיין קאַפּ, צײַטגענויז פֿון שטערען, צײַטגענויז ווי אַ צווייג פֿון אַן אַליווען-בוים. עטליכע ענגלישע סוחרים פֿון גאַלאַטאַ (אַ קאָנסטאַנטינאָפּאָלער קוואַר-מאַל), זיינען געקומען צו איהם אויף בעזוך און האָבען זיך פֿאַר איהם בעקלאָנגט אויף זייערע אידושע בעלי חובות אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וועלכע האָבען אײַפֿענדיגט צו האַנדלען און ווילען ניט בעצאָהלען זייערע שול-דען. שבתאי האָט גענומען זיין פֿעדער און אָנגעשריבען פֿאַלגענדע ווערטער: „צו אייך, די אידען, וועלכע וואַרטען אויף משיח'ן און אויף דער

נבואות; און אז ער איז געקומען צו זיך, איז ער ארומגעגאנגען איבער די גאסען און האָט געשרייען: „הויט תשובה! הויט תשובה! איד בן געווען אן אַבלאכער און א רשע. הויט תשובה! הויט תשובה!“ די מוסולמאנער גיפא האָבען זיך אָנגעהויבען ארומצואקלען און האָבען זיך געוואויסן וואָס זיי וואָלען דיינקען וועגען שבתאי'ן און זיין מלוכה. א טערקישער דערוויש, אַנגעמהאן אין ווייסע ברוימע בנדים, מיט א שמעקען אין דער האנד, האָט גע'דרשנ'ט פֿאַר זיינע לאַנדסלייט אין די גאסען, פראַקלאמירענדיג דעם אידישען משיח. „בעדיינקט זיך נור,“ האָט ער געוואָלט, „אז ווען איהר יאָצט זיך אָב די הענד אייערע, וועלכע זיינען פֿעדלעקט מיט דעם בלוט פֿון די אָרעמע לייט און פֿול מיט רויב, אָדער ווען איהר שווינקט אָב די פֿיס אייערע, וועלכע זיינען געגאַנגען אויפ'ן וועג פֿון אונטערעכטיגקייט, — איז דאָס גענוג אייך צו מאַכען רייך? א פּוסטע איינבילדונג! נאָט האָט געהערט די תּפלות פֿון די אָרעמע, וועמען איהר פֿעדלעכטעט! ער וועט דערהויבען די ערנדערניטע אין דערשלאַנגענע און דערשלאַנגען די שטאַלצע.“ אומנוסט האָט מען איהם עטליכע מאל געשלאַנגען מיט'ן „באסמינאָדאָ“, מיט דער טערקישער בודאווע. ענדליך האָט מען איהם געבראַכט פֿאַר'ן קאַדי, וועלכער בער האָט איהם אָנגעשיקט אין „טימאר-האַנע“, אין משוגעס-הויז. אָבער די דאָקטוירים האָבען בעשטעטיגט, אז ער איז ביים פֿולען פֿערשטאַנד, און ער איז ווידער געבראַכט געוואָרען פֿאַר'ן קאַדי, וועלכער האָט איהם געסטראַשעט מיט'ן טויט, אייב ער וועט ניט אויפֿהערען צו האַלטען זיינע דרשות. „הרגיעט מיך,“ האָט דער דערוויש זיך געבעטען, „און איהר וועט מיך אויסלייזען פֿון די גייסטער, וועלכע זיעען אין מיר און טרייבען מיר צו וואָגען נבואות.“ די דאָזיגע ווערטער האָבען אויפ'ן קאַדי געמאַכט א טיעפֿען ריזש און ער האָט איהם בעפֿרייט. ער האָט איהם אייך געיינפֿאַלט בעלזיינען פֿאַר די יסורים, וואָס ער האָט איהם פֿערשאַפֿט, און איהם אָנדלאָדען מיט זילבער, נאָר דער דערוויש האָט גאָרנישט געוואָלט נעהמען און איז זיך אוועק זיין וועג, ווידער דרש'ענדיג און פראַפעציענדיג ווי פֿריהער, און אין הימעל האָט זיך בעוויזען א פֿלאַמענדער קאָסטע.

באלד האָט שבתאי געהאַט א גרויסע מאַסע פֿון טערקישע נאָכפֿאַלד-גער. די אידען, וועלכע האָבען זיך געפֿונען אין דער תּפּיסה פֿון די בעלי חובות אינאיינעם מיט שבתאי'ן, האָבען איהם תּיבֿף אָנגעגעבען דעם כּעס-טען אָרט און געמאַכט א טראָהן פֿאַר איהם. ער איז געוואָרען דער קעניג פֿון דער תּפּיסה. טויזענדער פֿלעגען זיך פֿערקלייבען מאַג-טעגליך אַרום די טויערן צו כאַפֿען א קוק אויף איהם. דער הויפט וועבטער פֿון דער טורמע האָט, פֿערשטעהט זיך, ניט ארויסגעלאָזט די געלעגענהייט און גע-

מען די אידען זאָגען, אז ער האָט בעוווּען נסים אין סמירנאָ? אַזנד איז די צייט צו וויווען אַ מופת, וואָרים ויעה וועט דיר זיין אז ניס! דין פֿער-ראַטה זאָל דיר טייער קאָסטען!"

"נסים!" האָט שבתאי געענטפֿערט מיט אַ שוואַכען קול. "איך — וואָס בין איך דען? בלויז אַן אַרימער איד, אין איך בין געקומען אַהער אויפֿ-קלייבען נדבות פֿאַר מייע אַרעמע ברודער אין ירושלים. די אידען פֿון דער דאָזיגער גרויסער שטאָדט האָבען זיך איינגערעדט, אז מײן ברכה וועט זיי ברוינגען גאָט'ס גנאָד; זיי קלייבען זיך צונויף מיך צו בעגריסען. קען זיי אָבהאַלטען?"

"דו ביסט אַ פֿערפֿיהרערשער שורקע."

"אַ פֿראַסטער שווינדלער, וואָס וויל שפּיעלען די ראַלע פֿון אַ גאָט," איז דער אונטער-פּאַשאַ אַרײַנגעפֿאַלען אין די רייד. "ב'האָב געמינט, איך וועל פֿערלײערען מײן אָרם, ווען איך האָב איהם אַראָבגעקאָזט אַ פּאַשט, אָבער זעהט! ער איז שטאַרקער ווי אימער." און ער האָב זיך בעטאַפּט דעם מוסקול מיט גרויס צופֿריעדענהייט.

"פֿיהרט איהם אָב אין תּפּיסה, דעם לומפֿ!" האָט דער "קאַימאַקאַן" אַ געשרײַ געמאַהן.

שבתאי, וועמעס געזיכט און מינע איז פֿול געווען מיט הימלישער איבערצייגונג, איז אַרײַנגעוועזט געוואָרען אין אַ שמוציגען קעלער, וואָס האָט געדויענט אַלס טורמע פֿאַר אידישע בעלי חובות.

XX.

אַ פֿאַר מעג צייט האָבען די מוסולמאַנער זיך לוסטיג געמאַכט איבער די דערשלאָגענע אידען און זייער משיח. די גאַסען-אינגלאַך זיינען נאָכגע-לאָפֿען נאָך שבתאי צבײַם אָנהיינגער, שרייענדיג: "געלד-מי? געלד-מי?" (ער קומט? ער קומט?); זאָגאַר דאָס בילען פֿון די הינט אין די גאַסען האָט געקלונגען גרויזאַם. נאָר באַלד האָט זיך די לאַגע איבערגעביטען. שבתאי'ס פּראָפֿעטישע סוויטע האָט ניט אויפֿגעהערט צו גלויבען אין איהם — טאַק דערפֿאַר אַליין וואָס ער ליידט, איז ער משיח! פֿרויען און קינדער זיינען אַרײַנגעפֿאַלען אין מיסטישע צושטענדע, האָבען געזעהן פֿערשיעדענע חזיונות, און וואונדער זיינען געשעהן אויף אַלע אָפֿענע וועגען. משה סוריאַל, וועלכער האָט פֿריהער געטריבען ליצנות און כלומר'שט אַרייס-גערופֿען גייסטער, איז מיט אַ מאָל אויף צו'ן אמת'ן אַרײַנגעפֿאַלען אין אַ וויל-דען, צויושעמען עקסטאַז און האָט אָנגעהויבען אַרויסגעבען פֿון זיך אַלערליי

די קייטען און איהם זאגאר אויפגעשטעלט א מין טראַקן, וונטאָג האָבען די טערקישע פּאָליצייסטען איהם אליין אַריינגעפיהרט קיין קאַנסטאַנטינאָפּ-פּאַל. אַ גרויסע מחנה פֿין אידען און טערקען האָט איהם אָנגעוואַרט ביים האַפּען; פּאָליציי-לויט אויף פֿערד וויינען אַרוםגעפּאָהרען צו טאַבען אַ וועג פֿאַר די אָנגעקומענע און צו פֿערהויטען, אַז עס זאָל נישט אויסברעכען קיין געשלעג. ענדליך, אונטער גרויס טומעל און געשרויען, האָט שבתאי אַרויפגעשטעלט זיין פּוס אויף'ן ברעג.

זיין טרויעריגע, נאָבעלע מיענע, די שעהנקייט פֿון זיין געזיכט, זיין ענטשלאָסענע שטילקייט, דאָס אַלעס האָט געמאַכט אַ געהוימניס-פּולען רושם אויף אַלע, וועלכע האָבען זיך געפּונען אַרום איהם, אפילו די טערקען האָבען אויך געהאַט אַ מאָמענט פֿון שרעק. קיין ספק נישט, אַ גאָט אין מענשען-געשטאַלט!

דער פּאַשאַ האָט געשיקט זיין אַרויטאַנט מיט אַ וואָך איהם אַריבער-צוגעהומען אין דער פֿעסטונג, צוערשט האָבען זיי איהם אַוועקגעפּיהרט אין צאַל-הויז, די וואָך איז געפּאָהרען פּאָראַויס און האָט פּונאָדערנעטריבען דעם עולם.

שבתאי האָט זיך אַנידערגעזעצט אויף אַ שטוהל מיט אַזאַ מאַיעסטע-טישער מיענע, אָקוראַט ווי עס וואָלט געווען שלמה המלך'ס טראַקן. תחילת האָט שבתאי'ס אָנבליק געוואָרפּען אַ מוראַ אויך אויף דעם אונטער-פּאַשאַ, אָבער ער איז תיכף געקומען צו זיך און האָט געזאָגט: „שטעה אויף, דו פֿעררעטהער! ס'איז צייט, דו זאָלסט קריעגען בע-צאָהלט פֿאַר דיין פֿערראַטהע און זאָלסט שניידען די פֿרוכט פֿון דינע שגענות.“ און דערביי האָט ער שבתאי'ן אַראָבגעלאָזט אַ פּאַטש, זיינע חכמה-לייט, וועלכע וויינען דורך דעם בעפֿרייט געוואָרען פֿון דער שווערער, געשפּאַנטער שטימונג, האָבען אַרויסגעשאַסען מיט אַ רשעות'דיגען געלעכטער.

שבתאי האָט אַ קוק געטהאָן מיט אַ טרויעריגען בליק אויף דעם ברוטאַלען בעאַממען, דאָן האָט ער איהם אויסגעשטעלט די צווייטע באַק, דער אונטער-פּאַשאַ האָט אָנגעטראָטען אָן אַ זייט מיט אַ מוראַ'דיגען געפֿיהל פֿון אויבערנאַטירליכקייט. דער שפּאַט פֿון די אַרומשטעהענדע איז גלייך איינגעשטילט געוואָרען.

כדי אויסצוטיידען אַ צוואַמענשטויס מיט'ן המון האָט מען שבתאי'ן אָב-געפּיהרט דורך זייטיגע וועגען צו דעם „קאַימאַקאַן“, דעם וויצע-זויער אין פּאַלאַץ אַרײַן.

„ביסט דו דער מאַן“, האָט דער „קאַימאַקאַן“ געליאַרעמט, „אויף ווער-

די אידען פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָבען זיך נאָכגעפֿרעגט אויף נייעס, יעדעס מאָל וואָס אַ שיף פֿלעגט אַנקומען. דער קאַפּיטאַן פֿון אַ שיף, וואָס איז געקומען פֿון די „מאַרמאַרז-אינזלען“, האָט זיי דערזעהלט, אז אַ שיף האָט געאַנקערט ביי די אינזלען, און אַ הויכער באַן, אָנגעטראָן אין ווייסען, וועלכער האָט אַרומגעשפּאַצירט אויפֿ'ן דעק, דערהערענדיג, אז די איינוואוינער פֿון די אינזלען זיינען קריסטען, האָט אויפֿגעהויבען זיין פֿינד גער צום הימעל און די קירכע איז פֿעריברענט געוואָרען אייף אַש. אז די אידען האָבען ענדליך געהערט, אז שבתא'ס שיף איז געבליבען גאַנץ און געפֿינט זיך ערגעץ אַרום די „דאַרדאַנעלען“, האָבען זיי זיך שוין דערזעהלט איינע די אַנדערע דעם נס, ווי אזוי זייער הערר און ערלייזער האָט מנצה געווען די כּוואַליעס און די ווינדען איינפֿאַך דורך דעם קאַפּיטעל קט"ו פֿון תהילים. אָבער תיכּף נאָך די נייעס מכה זיין זיכערהייט איז געקומען די ידיעה, אז ער איז גענומען געוואָרען אין פֿלען; דעם גראַן-וויור'ס בעאַמטע האָבען איהם געפֿיהרט קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל.

ס'איז אמת געווען; נאָך דאָך זיינען די מחמד'אנער, וועלכע האָבען איהם גענומען געפֿאַנגען, ניט געבליבען אָהן אַ געוויסע ווירקונג פֿון זיין פּערוואָן און פֿון זיין גרויסקייט, וואָרים אין „משעקניעו קומשוק“, ניט ווייט פֿון דער הויפט-שטאָרט, האָבען זיי זיך אָכגעשטעלט, כדי ער זאָל דאָרט קענען האַלטען שבת; און די שבתאי צב'ניקעס פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וועלכע האָבען זיך דערוואוסט דורך אַ שליח וואו ער געפֿינט זיך, זיינען אַרויס מיט עסענוואָרג און מיט געלד. זיי האָבען נאָך אַלץ ערוואָרטט צו זעהן, ווי זייער הערשער וועט אַנקומען מיט גלאַנץ און פּראַכט, אָבער ער איז געקומען אין אַ קלעגליכען צושטאַנד אויף אַ מרה שחורה-דיגען פֿערה, מיט שווערע, קלינגענדע קייטען אויף די פֿיס. דאָך איז ער אויף קיין פֿאַל ניט געווען דערשלאָגען און אַראָבעפֿאַלען ביי זיך. „איך בין ווי אַ פֿרוי, וואָס געהט צו קינד“, האָט ער געוואָנט צו זיין קעניגליך כּער סוויטע; „וואָס שטאַרקער עס זיינען איהרע וועהען, אַלץ נעהנטער איז דער מאָמענט פֿון איהר ערלייונג. איהר וואָלט געדאַרפֿט לאַבען און זיך פֿרעהען, אזוי ווי יענער רבי אין תלמוד האָט געלאַכט, ווען ער האָט געווען דעם שאַקאַל אַרומלויפֿענדיג אַרום די חדרות פֿון'ס בית המקדש; וואָרים ביי וואָגען די נבואות וועלען אין גאַנצען מקיים ווערן, קען זיך די גדולה ניט אומקעהרען צוריק.“ און זיין פנים האָט געלויכטען מיט זעלבסטעוואוסטער געמליכקייט.

מען האָט איהם אַריינגעזעט אין אַ „באַן“, אַ גרויסע געבידע, מיט אַ שטאַרקער וואַך. נאָך זיינע נאָכפֿאַלגער האָבען איהם אויסגעקויפֿט פֿון

אָבקויפֿען ווי ביי די נייע מלכים. עס האָט זיך אָנגעהויבען אַ שטויגעריי, אזוי ווי אויף אַ ליציטאציע, און אַם שטאַרקסטען איז געשטיגען דער פֿרוי פֿאַר דער מערקישער מלכה.

„אויב! בלאָזט זיך ניט אזוי מיט אייערע געלד-בייטלען!“ האָט געשריען אברהם זוכיא, פֿול מיט אַ ניי-געבוירענער פּאָיעסטעט, „וואָס זשע, איהר וויכט דען ניט, אַז ס'מירנאַ איז אונזער הויפט-שטאַדט, און מיר קענען קאַנפֿיסקירען אייער גאָלד און עס צוגעהמען צו אונז אין דער קעניגליכער קאַסע? יאָשיהו איז קעניג דאָ!“ און ער האָט זיך אַרויפֿ-געזעצט אויף דעם טראָקן, פֿון וואָנען שבתאי איז נאָר וואָס אַראָבענגאַנגען. „געהט זיך אייער וועג, אַזיט וועט איהר פֿערוועקען דעם טעם פֿון דער בולאָוע און פֿון דער ווערג-שטריק.“

XIX.

פונקט דעם ערשטען פֿריה-מאָרגען פֿון דעם יאָהר 1666 האָט זיך דער מערקישער משיח, מיט זיין קעניגין און מיט זיין נאָנצער סוויטע פֿון מלכים, אויפֿגעזעצט אויף אַ שיף קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, אַהונט-טערצונגעהמען די קרוין ביים גרויסען טערק, דעם הערשער פֿון פּאַלעסטינאַ פֿון קאַפּ. ער איז געפֿאָהרען אויף אַ צוויי-טאָטשטיגען אַרענטאַלישען זע-געל-שיף, די גרויסע טאַסע פֿון זיינע נאָכפֿאָלגער האָבען די נסיעה גע-טאַכט דורך דער יבשה. באַמיש דער צוועק פֿון זיין רייזע איז ניט אַרויס אין דער עפֿענטליכקייט, דאָך האָט מען אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל געוואוסט, אַז ער קומט. דער סעקרעטאַר שמואל פֿרימו האָט עס מפרסם געווען דורך בריעף, וועלכע ער האָט פֿונאַנדערגעשיקט איבעראַל. עס איז זאָגאַר בעשטימט געוואָרען דער טאָג, ווען ער האָט געוואָלט אָנקומען. קאָנסטאַנטינאָפּאָל איז געווען און אַ מוראַדיג אויפֿגערעגטען צושטאַנד. דער גראַן-וויזיר האָט געגעבען אַ געהיימען בעפֿעהל, אַז מען זאָל איהם אַרעסטירען אַלס כּונטאַוישטיק; אַ באַנדע פֿון פּאַליציי-לויט זיינען אַרויסגעשיקט געוואָרען צו בעזעגענען דאָס זעגעל-שיף. אָבער דער טאָג איז געקומען און אייניקלענאָנגען, און עס האָט זיך ניט בעוויזען קיין משיח. אָנשטאַט דעם האָט עס מוראַדיג געדוגערט, געבליצט און גערעגענט און עס זיינען אָנגעקומען פֿערשידענע ידיעות מכּח שייפֿען, וואָס זיינען אונטערגעגאַנגען אויף'ן ים. דער וויזיר איז געווען פֿון צפּון, און עס האָט אויסגעזעהן, אַז שבתאי'ס זעגעל-שיף איז אַרויסגעשלאָגען געוואָרען פֿון וועג און פֿערטרי-בען געוואָרען ווער ווייסט וואָו.

פֿאַר דעם מלך המלכים, דעם קעניג פֿון די קעניגע, און יוסף צבי'ן פֿאַר דעם מלך מלכי יהודה, דעם קעניג פֿון די קעניגע אין דעם לאַנד יהודה. "אין דיר, אָה יצחק סילווייראָ," האָט ער געוואָגט, "אוי מגולגל גע-וואָרען די נשמה פֿון דוד מלך ישראל. דערום זאָלסט דו היי-סען דוד המלך און זאָלסט האָבען די ממשלה איבער דאָס לאַנד פרס (פֿערסיען). דו, אָה חיים אינעניאָ, ביסט ירבעם, און דו זאָלסט געוועלטיגען איבער אַראַביען. דו, אָה דניאל פינט, ביסט הלכיהו, און דיין קעניגרייך זאָל זיין איטאָליען. צו דיר, אָה מתתיהו אשכנזי, וואָס דו ביסט דער גלגול פֿון דעם קעניג אסא, זאל געגעבען ווערן צפֿון-אַפֿריקא, און דו, מיכיהו גאָספֿאַר, אין וועמען עס לעבט די נשמה פֿון צדקיהו, דו זאָלסט הערשען איבער ענגלאַנד." און אזוי איז אָנגע-גאַנגען ווייטער די חלוקה, אליהו אַזאַר איז געוואָרען "שני למלך" ביי אליהו צבי'ן און יוסף אינערנוד "שני למלך" ביי יוסף צבי'ן.

"און פֿאַר מיר?" האָט געפֿרעגט דער שטאַרער, אברהם רוביא.

"איך האָב דרך ניט פֿערגעסען," האָט שבתאי געענטפֿערט. "ביסט

דו דען ניט יא שיהו?"

"אמת — כ'האָב גאָר פֿערגעסען," האָט דער שטאַרער געמורמעלט.

"דיר גיב איך טערקיי, און דיין כסא המלוכה זאָל שטעהן אין סמירנא."

"זאָל דיין קעניגליכע הויכקייט דערהויבען ווערן לדור דורות!" האָט

דער קעניג יאשיהו געענטפֿערט מיט אַ פֿייערדיגען טאָן. "איך וועל, הייסט

עס, ווירקליך ווען אונטער מיין אויגענעם פֿייגען-בוים."

פֿאַרטוגאַל איז אַריינגעפֿאַלען צו איינעם פֿון די אניסים, אַ דאָקטאָר,

זעלכער האָט זיך געראַטעוועט פֿון דער אינקוויזיציע. אפילו שבתאי'ס

אַמאָליגער שונא, חיים פניא, האָט געקראָגען במתנה אַ קעניגרייך.

"דיר, מיין זעהר בעליעכטער רפאל יוסף טשעלעבי פֿון קאַיראָ," האָט

שבתאי געענדיגט, "ביי יועמען און פֿאַלאַץ מעליסעלדא איז געוואָרען מיין

קעניגין, דיר, וואָס דו ביסט דער קעניג יואש, גיב איך די מלוכה

פֿון מצרים."

דער מרדך מלכי המלכים, דער הערשער פֿון דער גאַנצער וועלט איז

אויפֿגעשטאַנען, און זיינע קעניגע האָבען זיך אויסגעצויגען פֿאַר זיינע פֿיס.

"זייט גרייט," האָט ער געוואָגט. אין דעם ערשטען פֿריה-מאָרגען פֿון

ניי-יאָהר וועלען מיר אַרויספֿאַהרען פֿון דאַנען."

אַז ער איז אַרויס פֿון שטוב, האָט אויסגעבראַכען אַ גרויסער טומעל.

הייבט לייט, וועלכע זיינען געווען שטאַרק ענטטוישט דערפֿון וואָס זיי האָ-

בען ניט געקראָגען קיין שום חלק אין די מלוכות, האָבען זיך געפרוּאוּט

XVIII.

ס'איז געווען סוף 1665-טען יאהר, אין עטליכע טעג ארום האָט די ערשטע וונג פֿון דעם גרויסען יאהר 1666 געוואָלט אייפֿנען און בעשני-נען די וועלט. די אידען האָבען אוועקגעוואָרפֿען זייערע געשעפטען און זיך אָנגעגעבען בלויז מיט דער פֿראַגע פֿון משיח'ן. די בערווען, די באַנדיהייטער, די יוד'ן און אלע אנדערע האַנדעלס-פֿלעצער, — אלעס איז אינגערדיג געוואָרען, און אַנטשאַט קאָמערץ-ברויצן האָט מען זיך דורכגעשוויצען מיט פֿערשיעדענע נסים און מופֿתים, וואָס האָבען אין יענער צייט געמאָכט פֿען.

אליהו הנביא, אין זיין פֿאַרצייטיגען מאַנטעל, פֿלעגט זיך בעווייזן איבעראַל, און איבעראַל אין איין און דערזעלבער צייט. מען האָט איהם געזעהן אויסברענגען די כובות מיט ווין, וואָס מען האָט איבערגעלאָזט פֿאַר איהם, און וועלכע ער פֿלעגט אָפֿטמאָל אָנפֿילען מיט בויסעל. ער איז איינמאָל ערשינען אין ספרדא, ביי דער וואַנד פֿון אַ הויז, וואו מען האָט זיך מיט געזעהן, און מען האָט איהם סקבל פֿנים געווען מיט קעמפֿלי-מענטען, דרייט און דאנקוואַנגען. אין קאָנסטאַנטינאָפּאָל האָט איהם אַ איד בעגענטע אין גאָס, און אליהו האָט דעם אידען אויסגעמיסר'ט פֿאַר-וואָס ער האָט נישט געטראָגען קיין „ארבע כנפות“ און פֿאַרוואָס ער האָט זיך געגאָלט דעם האָט. און מען האָט גלייך איבער'ן גאַנצען לאַנד צוריק אָנגעהויבען טראָגען „ארבע כנפות“ און זיך אויפֿגעהערט גאָלטן די קעפֿ, זיי מען פֿלעגט ביי דאָן טראָגן, לויט דעם מנהג פֿון די טערקען — זאָגן פֿאַר איהם מען זיך ווידער פֿערלאָזט, און דער וואָס האָט זיי נישט געהאַט, האָט זיך דערמיט אליין פֿעראַטהען אלס כּוֹפֿר.

שבתאי צבי, וועלכער איז געווען גלייךליך מיט מעלוסעלאַ'ס ליעבע און ענטזיקט פֿון הייליגע פֿייד, וואַרשענדיג איצט אויף דעם זיס, וואָס האָט געוואָלט בעקווינען זיין וואַנדערליכען לעבען, האָט זיך צוגענייט צו פֿאַהרען קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, וואו ער האָט געדאַרפֿט אַרומטעניגער-מען די קרוין פֿון'ס סולטאַן'ס קאָפֿ מיט דער הילף פֿון מוזיק. ער האָט אָנגעהאלטען אַ לעטצען פֿייערליכען קבחה פֿנים אין ספרדא, און דאָרט, אַרומגערינגערט פֿון זיינע געמיינע נאַכפֿאַלגער, מיט מעלוסעלאַ'ס ביי דער זייט, האָט ער זיך גענומען פֿעריטהוילען די וועלט צווישען זיבן וועקס און צוואַנציג אַרומטאַנטען.

פֿון אָט די אלע האָט ער געמאַכט קעניגע און פֿרוינען. צוערשט זיינען געקומען די ברידער זיינע. אַ ל י ה ו צ ב י ן האָט ער געמאַכט

דער המין האָט איינגעבראַכען די טהירען, אַרויסגעדיסען די שטיינער פֿון דער גאַס און זיך אַריינגעלאָזט אין שוהל אַרײַן.

אויף דער ערד זיינען געוועסען אידען און האָבען זיך געשאַקעלט אין אויף'ן קול געזאָגט קינות.

דער עהרוורדיגער אהרן דע לאַ פּאַפּאַ, וועלכער איז געבליבען אַ נכבד אין שטאָדט, ניט קוקענדיג דערויף וואָס ער איז אַרונטערגעגעצט געוואָרען פֿון'ס כסא הרבנות, האָט זיך אויפֿגעהויבען פֿון דער ערד. ער איז געווען איינגעוויקעלט אין אַ ווייסען קיטעל און זיין פנים איז געווען שוויט-בלייך פֿון דעם לאַנגען תענית.

„האַלט!“ האָט ער אַ געשרײַ געטהאָן. „זיי דערוועגט איהר זיך מחלל צו זיין גאָט'ס הויז?“

„גאָטעס-לעסטערער!“ האָט געענטפֿערט סילווייראַ. „איהר, וואָס איהר זייט מתפלל אויף דעם וואָס גאָט מיט זיין אונענדליכען חסד האָט אונז שוין געגעבען, — וואָס זשע, הייסט עס דען ניט חווק געמאַכט פֿון איהם?“

נאָר שלמה אַלגאָזי, אַ גרייז-גראָער פֿאַנאַטיקער האָט אויסגערופֿען: „מיינע פֿאַטערס האָבען געפֿאַסט פֿאַר מיר, און איך וועל ניט פֿאַסטען?“ אַלס ענטפֿער איז געפֿליגען אַ גרויסער שטיין אין דער לופֿטען, לייכט אַנריהרענדיג זיין קאָפּ.

„גיב זיך אונטער!“ האָט אַ געשרײַ געטהאָן אליהו צ'בי, איינער פֿון שבתא'ים ברידער. „הער אויף צו קלאָגען און טרויערן אַניט וועט מען דיך דן זיין בסקילה און דו וועסט פֿערשטיינט ויערן צום טייט. האָט דען גאָט ניט געמאַכט אַ סוף צו אונזער לאַנגען גלות, צו אונזערע יסורים און ענוים קשים? וואָרף אַוועק די קינות, אַניט וועט דיין בלוט פֿאַלען אויף דיין אייגענעם קאָפּ.“ אַלגאָזי און דע לאַ פּאַפּאַ זיינען פֿערטריבען געוואָרען פֿון דער שטאָדט; די כּוּפּרײַם, ווי מען האָט גערופֿען די צווייפֿלער, זיינען אַריינגעלייגט געוואָרען אין חרם. דער דונער פֿון די מאמינים האָט איינגעשטילט די שוואַכע שטימע פֿון צווייפֿעל, וועלכע האָט ווען ניט ווען געסמייעט זיך לאָוען הערען.

און פֿון אַלע אידישע קהילות פֿון דער וועלט, פֿון מאַראַקאָ ביז סאַר-דיניען, פֿון לאַנדאָן ביז ליטאַ, פֿון בראַזיליען ביז אינדיען, האָט זיך אויפֿ-געהויבען איין גרויסער געשרײַ און איין שפּראַך: — „לשנה הבאה בירושלים — לשנה הבאה בני חורין. דאָס קומענדיגע יאָהר אין ירושלים — דאָס קומענדיגע יאָהר פֿרייע מענשען!“

האָט ער געקענט וועלען מבטל זיין די געבאָטען, וועלכע האָבען זיך געניטען פֿון דער הייליגער תורה און זיינען צוגעפֿונגען קליבען געוואָרען, אַ דאָנק דער שווערער, אונערמיעדליכער אַרבייט פֿון אזוי פֿיעל דורות פֿון פֿרומע רבנים? ווי אזוי האָט ער געקענט אוועקמאַבען מיט דער האַנד דעם שולחן ערוך פֿון דעם פֿרומען מאַן בנימין קאַראַ (זכר צדוק לברכה), און די אלע צערעמאָניעס און מנהגים, פֿאַר וועלכע זייערע אור־עלטערן האָבען אזוי אפֿט אָבעגעטען זייערע לעבענס? ווי אזוי האָט ער געקענט זיין אזוי גאָטעס־לעסטערערנד?

אזוי האָבען זיי געטראַכט, און אין זייער בלינדער, אינגע/עקשן/טער פֿרויזקייט האָבען זיי זיך פֿעסט אָנגעהאַלטען אָן זייער אַלטער רעליגיאָן, וועלכע איז געשטאַנען אין געפֿאַהר; אין יעדער אידישער קהילה האָט בען זיי געבילדעט קליינע גרופען צו בעשיצן און פֿערטהיירדיגען דאָס יודענטהום.

דאָס וואָס זיי האָבען דורות אין דורות נאָכאַנאַנד אזוי פֿייערדיג, אזוי היידענשאַפֿטליך בעגעהרט; דאָס, אויף וואָס זיי האָבען אזוי פֿיעל און אזוי לאַנג געבעטען, איז ענדליך געקומען, די האָפֿנונגען, וואָס זיי האָבען אַרייַנגענומען פֿון'ם זוהר, וואָס זיי האָבען אין זיך אויפֿגעהאַלטען און ווידערהאַלט טאָג און נאַכט, דאָס פֿערשפרעכען, אז דער טרויער וועט פֿערוואַנדעלט ווערן אין פֿרויד און אלע מצוות וועלען בטל ווערן — דאָס איז איצט מקוים געוואָרען. משיח איז ווירקליך געקומען — די מלוכה פֿון די אידען איז ביי דער האַנד. אָבער ביי זיי אין די הערצער איז געווען אַן אונגעשטימטע מורא פֿאַר דער בלענדערדער געגענוואָרט און אַ בלינדע צוגעבונדענקייט צו דער אונגליקליכער פֿערגאַנגענהייט.

יענעס נאָכמיטאָג פֿון תשעה באב, וועלכער איז בטל גע- וואָרען, איז דער משיח אַרומגעגאַנגען איבער די גאַסען פֿון דעם אידישען קוואַרטאַל אין סמירנאַ, און אַ מחנה פֿון נאָכפֿאַלגער אַרום איהם, טאַג- צענדליג און שפּיעלענדיג מיט פֿליימען און זימבלען, האַרפֿען און פּויקען, מעליסעלאַ איז געגאַנגען פֿאַראַויס, זינגענדיג אַ זומור פֿון תהלים, בלוג- לינג האָט זיך צווישען דעם המון פֿערשפּרייט אַ קלאַנג, אז עס זיינען דאָ אונגלויביגע אין שטאָדט, אז אַ טהייל פֿון זיי פֿאַסטען און זאָגען קינות אין שוהל. און גלייך האָט מען גענומען לופֿען זיי די ווילדע. זיי האָבען געפֿונען די טהירען פֿון שוהל פֿערשלאָסען, נאָר מען האָט געקענט הערען די קולות און דאָס געווייך, וואָס איז געקומען פֿון איבערווייניג.

„ברעכט איין די טהירען!“ האָט אַ געשרי געטהאָן יצחק כהלוויטאַ. „וואָס טהוען זיי איבערווייניג?! זיי זיינען מחלל דעם יום טוב.“

פֿייערן דעם טאָג דורך טרויער און תשובה, און ס'איז אַרויס אַ יאָרט צו אַלע אידען פֿון גלות: —

„דער איינציגער און רעכט־געבוירענער זון פֿון גאָט, שבתאי צבי, דער משיח און ערלייזער פֿון דעם פֿאַלק ישראל צו אַלע בני ישראל, שלום! אזוי ווי איהר האָט זוכה געווען צו דערלעבען דעם גרויסען טאָג, ווען ס'איז מקוים געוואָרען גאָט'ס וואָרט צו די נביאים, דע-רום זאָל אייער געוויין און אייער טרויער פֿערביטען ווערן אויף פֿרייד, און אייערע תעניתים זאָלען ווערן ימים טובים; וואָרים איהר דאַרפֿט מעהר ניט וויינען און קלאָגען. זייט זיך משמח מיט פּויקען און מיט מזויק, מאַכט פֿון יעדען טאָג אַ ראש חודש און בייט אום דעם טאָג, וואָס איז פֿריהער בעשטימט געווען פֿאַר אומעטיגקייט און טרויער, אויף אַ טאָג פֿון ששין ושמחה, מחמת איד בין געקומען; און האָט נאָר קיין מורא ניט, וואָרים איהר וועט געוועלטיגען ניט גור איבער די פֿעלקער, נאָר אויך איבער די פֿערשידענע כּרואים אין די טעפֿענישען פֿון ים.“

דאָס האָט אייפֿגעהויבען אַ נייע און נאָך אַ מערקווירדיגערע אויפֿ-רעגונג איבעראַל אין אַלע גהעמאָס, אין אַלע אידישע קהילות. דער גרעם-טער טהייל האָט אויפֿגענומען דעם געטליכען בעפֿעהל מיט גרויס שמחה. משיח איז אַלואַ ווירקליך געקומען! אָט די שרעקליכע פֿיער און צוואַנציג יעה פֿון פֿאַסטען און געבעט האָבען אַלואַ געזאָלט פֿערוואַנדעלט ווערן אין פֿרעהליכע שטונדען מיט מאַהלצייטען, מיט געזאַנג און טענץ! אָה, וואָס פֿאַר אַ גערעכטער און ערפֿיעהענדער בעפֿעהל דאָס איז געווען פֿאַר זיי! די אידישע מלוכה האָט געהאַלטען ביים אויפֿגעריכט ווערן — ווי אזוי ושע האָט מען נאָך ווייטער געקענט קלאָגען אויף איהר אַמאָליגען חורבן!

נאָר די שטאַרק פֿרומע האָבען זיך ניט געקענט ענטשליסען דערצו; און דאָס ווינען גראָד געווען שבתאים הייסעסטע נאָכפֿאַלגער. וואָס! האָ-בען זיי געזאָגט. אוועקמאַכען מיט די אַלע תשובות און תּפלות, וואָס האָ-בען אָנגעהאַלטען זעכצעהן הונדערט יאהר נאָכאַנאַנד! מבטל זיין דעם עור התורה, דעם יאָך פֿון די מצוות! ווי קען דאָס מעגליך זיין? אַן אמת'ע העליגאָן פֿאָדערט דאָך אדרבה נאָך נייע, פֿרישע גדרים, נייע לאַסטען אויף די פֿרויעס פֿון איהרע אָנהיינגער. וואָס זאָלט זיך נאָך בעסער זוגעפֿאַסט צו דער ערלייזונג פֿון דער וועלט ווי נייע און שטריינג-גערע געבאָטען, אייב די ווינען ניט שטריינג גענוג? ס'איז אמת, אַז גאָט אַליין איז איצט אַראָב אין דער געשטאַלט פֿון אַ מענשען אויף דער ערד — מכה דעם האָבען זיי קיין שום עיזיפֿעל ניט געהאַט. אָבער זיי אזוי

שאלען אויף די קעפ, אידישע פרויען פֿון אישרוד און עזה, מיט ווייסע מאַסקעס, בעועצט מיט גאלדענע מטבעות, פֿילישע אידענעס מיט גלאַנציגע פֿאַריקען, אידישע פֿרויען פֿון סריען מיט שוואַרצע ברעמען ווי קויהל, פֿעטע אידישע פֿרויען פֿון טונים מיט אָנגעפאַסטע הויזען, איינגע-וועכט מיט גאלד און זילבער.

טאַג-טעגליך איז זיין הויז פֿול געווען מיט מענשען פֿון נאָהענט און ווייט; טעגליך האָט ער אויפֿגענומען דעפּוטאַציעס און שליחים, יונגע מע-נער און מיידלאַך האַבען איהם אָנגעבאַטען זייערע לעבענס צו מאַהן דער-מיט וואָס זיין האַרץ געלוסט; די גבירים האַבען אוועקגעלייגט זייערע פֿער-מעגענס פֿאַר זיינע פֿיס און האַבען זיך אַרומגעריסען פֿאַר דעם כבוד צו בעלאַנגען צו זיין לייב-גוואַרדיע. יענער אַכסטראַקטער גאַט פֿון דעם תנ"ך — מורא'דיג אין זיין ליבעע און זיין האַס, אָהן אַ שום פֿאַרם, אָהן אַ סימן פֿון מענשליכעס — איז אַצונד פֿערביטען געוואָרען אויף אַ מענ-שען, וועמען מען האָט געוועהן, וועמען מען האָט געמענט אָנגעהמען מיט די הענד, וועמען מען האָט געקענט ליבעען; און דער גאַנצער טועפֿער-וואונד פֿון זייערע זעלען, די גאַנצע אונטערדריקטע ביינקעניש נאָך אַ זיכטבאַרעם וועזען, וואס זיי זאָלען קענען דיענען און פֿערגעסערען, יענע ביינקעניש, וועלכע האָט זיך אויסגעדריקט אין דער פֿערגעסערונג פֿון דער תורה און דער גמרא, האָט אַצונד אַרויסגעשטראָכט צו זייער קערפֿערליי-כען ערלייזער. פֿון די אלטע, אלטע צייטען איז אַראָב אַ ניי געטליך וועזען — דער הייליגער קעניג, דער משיח, דער ערשטער, אורשפּרינגליכער מענש, צווייגעשלעכטליך, פֿאַלקאָס, וועלכער וועט צונויפֿגיסען אין איין האַרמאָנישען קלאַנג די אָבעריסענע, ניט-האַרמאָניזירענדע מענער, וועלכער וועט אויפֿשטעלען צוריק די גייסטיגע איינהייט פֿון דעם וועלט-אַל. אַנט-קעגען דער ליבעע, וואָס שפיגעלט זיך אָב אין זיינע אויגען, וועלען זינד און טרויער פֿערשווינדען ווי אַ שלעכטער דאַמפֿ; די פֿערגלויזערטע שמראָמען פֿון גנאָד וועלען ווידער אָנהויבען פֿליסען.

„איך, יהוה אייער גאָט, שבתאי צבי!“

אזוי האָט דער סעקרעטאַר שמואל פֿרימו אונטערשריעבען אַלע בריעף און בעפֿעהלען פֿון דעם משיח.

XVII.

דער חודש אב איז אָנגעקומען — משיח'ס געבורטס-טאָג, דער גרוי-סער תענית, וועלכער דערמאָנט אָן דעם הורכן פֿון ביידע כּוּת המקדשין. נאָר מעליסעלדאַ האָט ניט געוואָלט מען זאָל פֿראַווען דעם תענית און

טשאַרלס פֿאַר משיח'ן און איהם בעטען, ער זאל זיך אַרויסגעבען, "האַט סאַספּאַרטאַס געזאָגט, מיט זיין געוועהנליכען שטייכל, "וואָס וועט ער האָט דען ניט זיינע מעליסעלדאַס?"

"שטיל, דו גאַטעס-לעסטערער!" האָט אַ נעשריי געטהאָן דע קאַסטראָ, קוקענדיג מיט אַננסט אויף דעם ליאַרמענדען עולם, "נאָר דו וועסט זיי אַליין דאַרפֿען אויפֿעסען, דייע ווערטער."

"זאל זיין אזוי," האָט סאַספּאַרטאַס געענטפֿערט מיט אַ מיענע פֿון זעלבסט-ענטזאָגונג, "איך עסט סיי ווי סיי קיין טרפה ניט."

אַבער אומזיסט האָט זיך דער רב פֿון דעם קליינעם מערב-אייראָפּע-אישען אינזעל געסטאַרעט צו בעקעמפֿען די אַלגעמיינע מאַסען-פֿערריקט-היים מיט שטעך-ווערטער אָדער מיט פֿערנינפֿטיגע רייד. אין ענגלאַנד גופא זיינען אַרויסגעשפרונגען קריסטליכע ענטהוואַסטען, וועלכע האָבען ערוואַרט די אידישע גאולה, די מופֿה פֿון דעם פּאַפּסט און דעם אַנטי-קריסט, און אי-דען און קריסטען זיינען אָנגעצונדען געוואָרען פֿון איין און דעם זעלבען פֿייער. פֿון דעם ווייטען צפֿון פֿון סקאַטלאַנד איז געקומען אַ וואַנדערליכע ידיעה מכּח אַ שיף מיט זיידענע זעגלען און זיידענע שטריק, געפֿיהרט פֿון מאַטראָזען, וועלכע האָבען גערעדט צווישען זיך לשון קודש, און מיט אַ פֿאַהן, וואָס האָט געטראָגען אויף זיך די אויפֿשריפֿט: "די צוועלף שבטים פֿון ישראל." און אַ מערקווירדיגער קלאַנג האָט זיך פֿערשפּרייט, אַז גע-זאָלדינע מחנות פֿון אונגעקאַנטע ערטער לאָזען זיך געהן אין די ווייטע מדבריות פֿון אַראַביען. אַז מאַמיניזם פֿלעגען זיך צונויפֿקומען מיט צווייפֿ-לער, האָבען זיי זיך געוואָסען און געלייגט צעהן צו איינס, אַז אין משך פֿון צוויי יאָהר צייט וועט שבתאי זיין דער געזאַלבער קעניג פֿון ירושלים; אין טהרערנידל סטריט האָט מען אַרויסגעגעבען געלד-אַנוויזונגען אויף דעם רעכנונג.

און ווירקליך, שבתאי איז שוין געווען דער קעניג פֿון די אידען. פֿון אַלע לענדער פֿון גלות זיינען געקומען גאַנצע מחנות פֿון פֿרומע, איבער-געגעבענע אידען איהם אָבעגעבען כבוד און אויסדריקען זייער טרויהייט צו איהם — טערקישע אידען מיט רויטע פֿעסען אָדער מיט געלע טורבאַנעס; ירושלים'ער אידען אין געשטרייפֿטע באַנווילנע בנדים און ווייכע פֿילצענע הימלען; פּוילישע אידען מיט פֿיקסענע הימלעך און מיט לאַנגע קאַפֿ-טענס; בלאַסע דייטשע אידען, ריעזיגע רוסישע אידען, הויך-ערצויגענע שפּאַנישע אידען; און מיט זיי פֿלעגען אָפֿט קומען זייערע ווייבער און טעכטער — ירושלים'ער אידישע פֿרויען מיט בלויע פֿאַרטיכער און מיט קאַפּען-שלייערס, מצרים'ער אידישע פֿרויען מיט לאַנגע קליידער און שוואַרצע

מערב-אויסראפעישישען גלאנץ און מען האָט זיי געקענט זעהן אין שוהל, שפרינגענדיג זיי יונגע הירשען אייף די בערג, מאַנצענדיג ווילדע מענץ מיט די ספר תורה'ס צוגעדריקט צו זייערע הערצער.

"הי דידי הולדא הי מי מי!" אָט די ווערטער אָהן אַ שום זינן האָבען זיי געוונען, בעת זיי פֿלענען זיך צוקאָבען און אַרײַנפֿאַלען אין זייערע ווילדע עקסטאַזען.

"נאָ, אָבער דאָס איז דאָך פשוט קינדערש," האָט געזאָגט דער נאון יעקב סאַספּאַרטאַס, דער אויבער-ראַבינער פֿון די ענגלישע אידען, זיצענדיג אויף דעם פּרעזידענטען-שטוהל, אַלס עהרען-גאַסט אין האַמבורג. "בנאמנות, דייע צאן קדושים זיינען פֿון זינען אַראָב."

דע קאַסטראָ איז געוואָרען אַלערליי קוליערען.
 "גיב אַכטונג, אַניט קענען נאָך מיינע שאַף זיך פֿערוואַנדלען אין הינט. אז זיי זאָלען דערהערען וואָס דו זאָגסט, וואָלט געווען אַסך זיכערער פֿאַר דיר זאָגאר צוריקצופֿאַהרען אין דיין לאַנדאָן."
 סאַספּאַרטאַס האָט אַ שמייעל געמאָהן, צושאַקלענדיג דערביי מיט'ן קאַפּ.

"יא, אויב שבתאי וועט מיטפֿאַהרען מיט מיר, און אויב ער איז משיח, זאָל ער אויסראַמען די מגפה, זאָל ער קומען אין זאָגען זיינע נביאות אין לאַנדאָן; זאָל ער היילען די קראַנקע און פֿערקלענערען די צאָהל פֿון די מוימע." מוימע.

"ער וואָלט בלויז געדאַרפֿט אַרויפֿלייגען זיינע הענד אויף די קראַנקע און זיי וואָלטען אויסגעהיילט געוואָרען!" האָט דע קאַסטראָ געענטפֿערט. "נאָר זיין שליחות איז ניט אויף די אינזלען פֿון מערב-אײראָפּאַ; ער שמעלט אויף זיין טראָהן אין ציון."

"דיין גליק וואָס ניט אין האַמבורג, אַניט וואָלט דיין הכנסה שמאַרק איינגעשרומפען געוואָרען, אָה, דו קלונגער דאָקטאָר. אָבער די מגפה איז דאָך שוין באלד אין גאַנצען אַריבער; ווען ער קומט איצט, וואָלט ער אויף אַ גרינגען אופן געקענט האָבען דעם נאָמען אז ער האָט זי פֿערטרײַבען."
 "באָטש דו ביסט אַ רב, דאָך ביסט דו אַן אפיקורס; דו זיצסט אויף'זי פֿלאַץ פֿון דעם אָבלאַכער."

"דאָס האָסט דו דאָך מיר אַליין איינגעלאָדען אהער," האָט סאַספּאַרטאַס געמורמעלט מיט אַ שמייעל.

"די מגפה איז בלויז אַ צײַבען פֿון משיח'ס צײַטען, און דאָס פֿײַער, וואָס האָט פֿערברענט דיין וואוינונג, איז בלויז די שמאַרף פֿאַר דיין אפיקורסות."
 "יא, עס קענען זיין אועלבע, וואָס זאָלען אַנעהמען אונזער קעניג

אויף די אידען פֿון דער וועלט האָט די נייעס, אז דער חלום פֿון משיח'ן איז פֿערווירקליכט געוואָרען, געווירקט אזוי ווי אַ דונער; זיי זיי-נען געווען אויסער זיך פֿאַר פֿרויך; דאָן האָבען זיי זיך גענומען גרייטען צו דער גרויסער ריווע. איבעראַל האָט מען זיך געשלאָגען מלקות, געגעבען צדקה, איבעראַל האָט מען זיך אַרײַנגעלאָזט אין פּראָפּעיַטישע עקסטאַזען און ענטזיקונגען, די לומדים און דאָס פּראָסטע פּאָלק האָבען זיך פֿעראייניגט אין איין פֿרעהליכען און זיסען גלויבען, און איבעראַל זינדיגע מעשים, זנות, געשלעכטליכער פֿערקעהר צווישען אייגענע בלוט-פֿערוואַנדטע, וואָס האָט זיך גענומען פֿון אַ מיסטישער לעהרע, אָז די זינד פֿון דער וועלט קענען נור אָבגעווישט ווערן דורך דעם איבערפֿלוס פֿון זינד.

XVI.

א מ ס ט ע ר ד א ם און האַמבורג — די צוויי רייכסטע איד-ישע קהילות — וועלכע האָבען כסדר בעקומען פּראָפּעיַטישע ידיעות פֿון נתן העזתי, האָבען אָנגעהויבען נעהמען אַ שטאַרקען אַנטהײל אין דעם קומענדיגען קעניגרייך. אין דער הויפט-שטאָרט פֿון האַלאַנד זיינען די שוה-לען פֿול געוואָרען מיט טומעלדיגע מוזיק און מיט טענץ, די הייזער מיט תשובה און חרטה. די גאַסען זיינען געווען פֿול מיט מענער און פֿרויען, וועלכע האָבען זיך אַרומגעוואַרפֿען אין ספּאַזמען און געזאַגט אַלערליי נביאות. די דרוקערייען האָבען אַרױסגעגעבען נייע געבעט-ביכער מיט תשובות און מיט נייע דינים פֿאַר די מאמינים. און אין די דאָזיגע תקונים, וועלכע זיינען געווען פֿול מיט סודות ורמוזים וועגען משיח'ן און זיין הערשאַפֿט, האָט מען געקענט געפֿינען שבתאים פּאַרטעט זייט ביי זייט מיט דעם בילד פֿון דוד המלך. אין האַמבורג זיינען די אידען געפֿלויגען אין הימעל אַרײַן פֿאַר בעגייסטערונג; זיי האָבען געקנאַקט מיט די פֿינגער אויף די קריסטליכע פּײַניגער, האָבען אויפֿגעהערט געהן צו די געצוואונגענע קריסטליכע גאַטעס-דיענסטען. זייערע אייגענע גאַטעס-דיענסטען זיינען געוואָרען פֿרומע אַרגיען, ווילדע אויסגעלאַסענע סצענעס לשם שמים. בכבוד'גע שפּאַנישע אידען, ערנסטע אַריסטאָקראַטישע פּאַר-טוגעווען, וועלכע האָבען זיך בײַ דאָן געהאַלטען ווי קאַסטיליאַנער פּרױצים, נאָבעלע העררען ווי מאַנועל טעקסיראַ, דער פֿריינד פֿון אַ שוועדישער קעניגין, בעריהמטע דאָקטוירים ווי בענדימאָ דע קאַסטראָ, דער פּרעזידענט פֿון דער געמיינדע, — אָט די אַלע האָבען אַרױסגעוואַרפֿען פֿון זייער

ווען אין געפאהר אריינגעלייגט צו ווערן אין חרם, אָדער בעשטראַפֿט צו ווערן מיט געלד אָדער גאָר מיט אַ קערפּערליכער שטראַף. יע- דער איינער האָט זיך צוגעגרייט צו דער צייט, ווען אַלע אידען וועלען זיך אוסקעהרען קיין פּאלעסטינאַ, ווען די גוים וועלען בעדיענען די צדיקים און דער גרויסער לויתן וועט אייפֿגעגעבען ווערן אויף משיח'ס מיש. דערווייל ווינען די אָרעמע לייט אויסגעהאַלטען געוואָרען פֿון די גבירים, אין טהעסאַלאָניקאַ אליין האָבען פֿיער טויזענד נפּשות גע- לעבט פֿון נדבות; אמת'ע משיח-צייטען פֿאַר די אברהם רוביא'ס, אין סמירנאַ האָט מען זיך אָדער גאָר נישט אומגעקוקט אויף דעם „קאָרד“, אָדער מען האָט איהם פֿערשטאַפּט דאָס מויל מיט געלד. דער סמירנער רב, דער „חאכאַס“ אהרן דע לאַ פּאַפּאַ, וועלכער האָט ניט גענלויבט אין שבתאי'ן און איז געווען איינער פֿון די, וועלכע האָבען איהם אין אנהויב פֿערטריבען פֿון זיין געבורטס-שטאָרט, איז אויף שבתאי'ס בעפֿעהל אַרונט- טערנעזעצט געוואָרען, און חיים בנבנשתי איז געוואָרען „חאַ- כאַס“ אַנשטאַט איהם. דער גביר חיים פּנייא, דער איינציגער אָנגעזעהענער צווייפֿלער, וואָס איז נאָך געבליבען אין סמירנאַ, איז שיער ניט צוריסען געוואָרען אויף שטיקער פֿון דעם אויפֿגערעגטען המון אין שוהל. גאָר ווען זיינע אייגענע טעכטער האָבען געקראָגען פּראָפֿעטישע ענטזיקונגען און האָבען געזעהן בנבואה די הערליכקייט פֿון דער מלוכה, איז ער אַריבער אויף שבתאי'ס זייט, און איבעראַל האָבען זיך פֿערשפּרייט קלאַנגען, אַז משיח'ס שינאים ווינען אַראָב פֿון זינען און האָבען אַזוי לאַנג געמוטשעט און משוגע געמאַכט זיך און אַנדערע, ביז וואַנען ער האָט זיי אומגעקעהרט דעם פֿערשטאַנד; דאָן זיינען זיי געוואָרען זיינע פֿריינד און זיינע נאָכ- פֿאָלגער. אַנדערע פֿיער הונדערט מענער און פֿרויען זיינען אַריינגעפֿאלען אין מאָדנע עקסטאַזען; פינע איז זיי געגאַנגען פֿון מויל, און זיי האָבען דערצעהלט, ווי זיי האָבען אין חלום געזעהן דעם „לייב פֿון יהודה“. און וויג-קינדער, וועלכע האָבען קוים געקענט דייטליך אַרויסריידען אַ זילבע, האָבען געהאַלטען אין איין ווידערהאַלען דעם נאָמען פֿון שבתאי, דעם משיח. אַזעלכע קלאַנגען, וועלכע זיינען פֿערשפּרייט געוואָרען איבער דער גאַנצער וועלט דורך די אויסלענדישע קאָזוילען אין סמירנאַ, דורך די שרייבער פֿון די ענגלישע און האַלענדישע פּירמאַס, דורך די אויסלענדישע איינוואוינער און די גייסטליכע פֿון די קריסטליכע קירכען, האָבען אָנגע- מאכט אַ געוואַלדיגען גערודער און פֿונאַנדערגעטרייטעלט די צווייליזערע מענשהייט. אין די בערזען פֿון אייראַפּאַ האָט מען געלייגט געלד פֿאַר און געגען אַ אירדישע מלוכה.

אריין, וואו ער פֿלעגט געבען זיינע פרושים אויף דער תורה על פי הקבלה' — האָט מען געקענט טויב ווערן פֿון דעם טומעל און די פֿערריקטע גע- שרייען, די קרעמער פֿון דעם אידישען באַזאָר פֿלעגען פֿערמאָכען זייערע קראַכען און זיך אוועקלאָוען נאָך איהם גאַנצע מחנות־רויז, זינגענדיג דעם פסוק: „ימין ה' רוממה, ימין ה' עושה חיל“, זיך שטויסענדיג, זיך שפּאַר רענדיג; יעדער איינער האָט געוואַלט צוקומען נעהנטער, אָנגערירט ווערען פֿון דעם פּאַכער און בעגליקט ווערן מיט דער מלוכה השמים, מיט דעם הימלישען קעניגרייך. און איבער אָט די גרויסע צווישעטע מאַסען, וועלכע זיינען געווען פֿער'שבור'ט פֿון גלויבען, האָט זיך בעוויזען מעלי- סעלדאָ ווי אַ קעניגען מיט איהר רייצענדען שמיכעל און מיט איהרע פֿרעה- ליכע טענץ, וועלכע האָבען אזוי שטאַרק געווירקט אויף'ן עולם, אַז מענער און פֿרויען, בחורים און מיידלאַך פֿלעגען זיך אַרומנעהמען אין מיטען גאַס און זיך האַלזען און קושען אין היסטערישען וואַהניזן. דער עול התורה, דער יאָך פֿון די רעליגיעזע געבאָטען איז אַרונטערגענומען געוואָרען, די אמאָליגע צניעות פֿון די אַלטע צייטען איז געווען אַ פֿערנעסענע זאַך. אין די קהילות פֿון די מקובלים אין טהעסאַלאָניקאַ, וואו די פֿרומע האָבען מיט אמאָל אָנגעהויבען תשובה טהאַן, וואו אַ טהייל אידען זיינען געשטאַרבען פֿון זיבען-טעניגע תעניתים און אַנדערע דערפֿון וואָס זיי האָבען זיך גע- קאַטשעט נאַקעטערהייט אין שנעע, — אין יענער פֿרומער שטאַדט האָבען זיך עלטערן צוגעאיילט חתונה צו מאַכען זייערע זינגע קינדער. דאָס איז געטהאָן געוואָרען מיט דעם צוועק צו פֿערפֿאַלקאַמען דעם תכלית היצירה און אַראָבצובריינגען אויף דער וועלט אַלע נייע, ניט-געבוירענע נשמות, וועלכע האָבען ביז דאָן נאָך ניט געקענט געפֿינען קיין גופים, צוליב די אַלטע זינדיגע נשמות, וועלכע האָבען געמוזט כסדר מגולגל ווערן איבער אַ נייעס און זיך סטאַרען פֿערריכטען זייערע פֿעהלערען אויף דער ערד. זיבען הונדערט קינדער זיינען אויף אַזאַ אופן געפֿיהרט געוואָרען אונטער דער חופה. מען האָט אויפֿגעהערט האַנדלען און אַרבייטען; די קעמלען האָבען זיך שוין מעהר ניט בעוויזען אין'ם אידישען קוואַרטאַל פֿון סמירנאַ, די בריק פֿון די קאַראַוואַנעס האָט אויפֿגעהערט זיך טרייסלען, זעלמען ווער ס'איז איצט אַריבער איבער איהר; די קלייטען פֿלעגען נור בליי- בען אָפֿען, אזוי לאַנג ווי ס'איז נייטיג געווען אויסצופֿערקויפֿען די סחורה פֿאַר וואָס פֿאַר עס איז פֿרייז; ווער עס האָט נור געהאַט איבעריגע הויז- זאַכען, האָט זיי אויך פֿערקויפֿט אַבי-ווי, אי דאָס ניט צו אידען, סחמת זיי איז פֿערוועהרט געווען צו האַנדלען. מסחר איז בעטראַכט געוואָרען פֿאַר אַן אפיקורסות, אין דער וואָס האָט זיך אָבגעגעבען דערמיט איז גע-

קינדער, אין זיי האָבען געפֿאָכט מיט זייערע הענטעלאַך און געשרייען זיי די פֿערריקטע :

„ משיח! משיח! “

דער לאַנגער גלות פֿון די אידען האָט זיך געענדיגט — די כּוּטערע יאָהרהונדערטע פֿון שאַנד און שפּאַט, פֿון הרגות און רויבערייען. אָה, גרויסער גאָט! ס'איז אוועק די צייט פֿון עדינדעריגונג, ווען מען פֿלעגט זיך אין פֿאַלשער הכּנעה פֿערנייגען און כּוּיגען פֿאַר אלעמען דעם קאַפּ; מען וועט שוין מעהר ניט דאַרפֿען זיין ללעג ולקלס; ניטאָ מעהר דער שפּאַט פֿון דעם נאַסען-יונג; איוס מיט גהעטאָס, וואו מען איז געווען אייני-געשפּאַרט ווי פֿיה, געבראַנדמאַרקט דורך געוויסע צייכענס פֿון שאַנד און שפּאַט! די רייד פֿון די נביאים זיינען ענדליך מקוים געוואָרען, און די אידען זיינען דערהויבען געוואָרען איבער אלע פֿעלקער.

„ משיח, משיח! “

זיי האָבען זיך ארויסגעלאָזט אין די שמאַלע געסלאַך, לאַכענדיג, שפּאַ-סענדיג, שפּרוינגענדיג, טאַנצענדיג, וויינענדיג היסטעריש און בעטענדיג איינער ביים צווייטען מחילה פֿאַר די עולות זייערע. זיי זיינען שבתאי'ן גע-פֿאַלען צו די פֿיס, פֿרויען האָבען אויסגעשפּרייט רייכע מאַפעמען פֿאַר איהם צו טרעטען דערויף (כאָטש ער איז אַרומגעגאַנגען און האָט זיך גע-הוט ניט אַרויפֿצושטעלען אַ פֿוס אויף זיי); זיי האָבען אויך כּעהאַנגען זיי-ערע פֿענסטער און זייערע באַלקאָנען מיט אלערליי טייערע דעקען און קי-שענס. אַ טהייל, וועלכע האָבען זיך געפֿיהלט יונדיג און האָבען מורא גע-האַט, דאָס זאָל זיי נאָך חלילה ניט אויסשליסען פֿון'ס קעניגרייך, זיינען אַראָב צום ים און האָבען זיך טובל געווען אין די אייזקאַלטע וואַסער; אַנדערע האָבען זיך אַליין אויסגעגראָבען קברים אין דער פֿייכטער ערד און זיך אַליין כּעגראָבען ביז וואַסען זיי זיינען דאָרט געבליבען לויגען אין חלשות; אַנדערע ווידער האָבען זיך אַרויפֿגעגאַסען צושמאַלצענע הייסע וואַקס אויף די נאַקעטע לייבער. נאָך דער געוועהנליכסטער וועג ווי אזוי זיך צו פֿייניגען איז געווען זיך אַפֿריהער גוט אָנשטעכען די רוקענס און די זייטען מיט דערנער און דערנאָך ערשט קריגען ניין און דרייסיג מלקות. אסך האָבען געפֿאַסט עטליכע מעג נאָכאַנאַנד און זיינען אויף געווען גאַנצע נעכט, זאָגענדיג „תּקונים“.

אזוי האָבען זיי געלעבט אין תּשובה און תּפּלה און פּראַווענדיג זייערע ימים טובים און זייערע שמחות, אז שכתּאו צכי האָט זיך כּעוויזען אין גאַס, כּעגלייט פֿון אַ גרויסער מחנה פֿון זיינע נאָכפֿאַלגער, מיט אַ פֿאַכער אין דער האַנד, געהענדיג ערגעץ-וואו צו אַ צערעמאַניע אָדער אין שוהל

רייזען פֿון די סאמינים, איז זייער ענטהוויאָוס געווען אזוי גרויס, אז זיי האָבען אויב געוויינט פֿאַר שמחה. שבתאי האָט אַרײַנגעוואָרפֿען צוואַנציג זילבער-קרוינען אין אַ מעלער פֿאַר דעם שליח און האָט אויפֿגעפֿאַדערט אַנדערע צו טהאָן דאָס זעלבע, אזוי אז דער גליקליכער מאַן האָט באַמיש ניט געדאַרפֿט אוועקפֿאַהרען צוריק מיט ליידריגע הענד.

דאָך האָט זיך שבתאי נאָך אַלץ ניט געוואָלט אַליין אויסגעבען אַין דער עפֿענטליכקייט.

נאָר ענדליך האָט געמוזט קומען אַ סוף צו דעם לאַנגען שטיל-שוויי-גען. דאָס גרויסע יאָהר 1666 איז שוין געשטאַנען ביי דער טהיר, ס'איז אין גאַנצען געבליבען עטליכע חדשים ביז דעם נײַ-יאָהר פֿון די קרויסטען. אויף מעליסעלדאָס בעפֿעהל און אונטער איהר אָנפֿיהרונג האָבען מענער געמאַכט מאַנטלען פֿון ווייסען אַטלעס פֿאַר דעם משיח. און איין טאָג, אָנגעהאָן אין בלישטשענדע ווייסע בגדים, איז שבתאי, מיט אַ גרויסער פֿראַצעסיאָן פֿון זיינע אָנהיינגער, אוועק אין דער גרויסער שוהל.

XV.

אין דעם דונקעלען שוין פֿון דער גרויסער שוהל, פֿאַר אַן עדה פֿון פֿרומע, פֿער'דבק'עמע אידען און אונטער דעם מעכטיגען קלאַנג פֿון דעם שופּר, האָט זיך שבתאי, שטעהענדיג פֿאַר'ן ארון קודש, ערקלעהרט פֿאַר דעם גואל צדק, דעם געזאַלבען, דעם משיח ישראל.

אַ ווילדער אויסברוך פֿון פֿרייד, איבערגעשלאָגען פֿון געוויין, האָט זיך געלאָזט הערען פֿון אַלע זייטען שוהל.

„לאַנג לעבען זאָל אונזער קעניג! אונזער משיח!“ אַסך זיינען אַני-דערגעפֿאַלען מיט די פנים'ער צו דער ערד, וועלכע זיי האָבען געקושט, וויינענדיג, שרייענדיג און אַרויסלאָזענדיג משונה'דיגע קולות פֿון דאַנקבאַר-קייט און פֿרייד; אַנדערע האָבען זיך געשאַקעלט און זיך אַרומגעוואָרפֿען אַהין און אַהער, בעגאַסען מיט טרעהרען, הייזעריג פֿון ווילדען געשריי.

„ מ ש י ח ! מ ש י ח ! “

„די מלוכה איז געקומען!“

„געבענשט זאָל זיין משיח!“

אין דער ווייבערשער שוהל האָבען זיך געהערט מורא'דיגע קוויטשע-רייען און קרעכצען און זיפֿצען; אַ טהייל זיינען געפֿאַלען אין חלשות, אַנדערע האָבען זיך געדרעהט און אַרומגעוואָרפֿען אין ספֿאַזמען, אַרויס-לאָזענדיג ווילדע, משונה'דיגע קולות; דער גייסט האָט געפֿאַקט קליינע

מען האָט איהם געבראַכט פֿאַר דעם „קאַדײ“, דעם שטאַדט-ריכטער, וועלכער האָט פֿערלאַנגט אַ מופת.

„דו פֿערלאַנגסט אַ מופת? “ האָט שבתאי געזאָגט מיט שפּאַט. „וואָלסט געוואַלט זעהן אַ פֿייערדיגען זייל? “

שבתאי ציב'ס אָנהיינגער, וועלכע האָבען אָנגעפֿילט דעם קאַדײַס נאַסט-זואַל האָבען אַ געשריי געטהאָן פֿאַר שרעק אין פֿערדעקט זייערע פנים'ער מיט די הענד.

„יאַ, מיר זעהען, מיר זעהען,“ האָבען זיי געשריען; דאָס וואָרט איז אַריבער צו דעם גרויסען עולם, וואָס איז געווען פֿערזאַמעלט אויף דרויסען, און עס האָט זיך פֿערשפּרייט אין דער ליינג און אין דער ברייט פֿון דער שטאַדט. מענער זיינען געלאָפּען אַהיים דערזעהלען זייערע ווייבער און קינדער ווענען דעם נס, און אַז שבתאי איז אַרויסגעגאַנגען פֿון'ס קאַדײַס זאַל, איז ער אויפֿגענומען געוואָרען מיט פֿערדוקטע קולות און מיט אַ ווילדער בעגייסטערונג.

און אין דער צייט, וואָס סמידנאַ האָט אַזוי געקאַכט און איהרע איר-דען האָבען זיך דורך העניתיים און תפלות צוגעגרייט צום גרויסען טאַג, איז אָנגעקומען אַהין אַ שליח, שוואַרץ ווי אַ מורין און פֿערברענט פֿון דער זונן. אַ זעהר ווייטע אונטרוהיגע ריזע האָט ער געמאַכט, ער איז גע-קומען פֿון דער הייליגער שטאַדט, מיטבריינגענדיג פֿון דאָרט אַ בריעף. ס'האָט איהם לאַנג גענומען ביז וואַנען ער האָט זיך געקענט זעהן מיט שבתאי'ן, וועלכער האָט אינאיינעם מיט זיינע נאָהענטסטע נאָכפֿאַל-גער געפראַוועט דעם לעצטען תענית; און דערווייל איז דער עולם בע-פֿאַלען דעם שליח און איהם פֿערוואָרפֿען מיט נייגערדיגע פֿראַגען. ער האָט זיי דערזעהלט, ווי אַזוי ער האָט וואָבען לאַנג אַרומגעוואַנדערט אין דער מירא'דיגער היין, כדי צו זעהן משיח'ס פנים און קושען זיינע פֿיס און איהם איבערגעבען דעם בריעף פֿון די ירושלים'ער הייליגע מענער, וועלכע זיינען געווען צו אַרים און האָבען ניט געהאַט קיין מעגליכקייט איהם צו שיקען מיט אַ שנעלערן וועג. נאָר אַז שבתאי האָט ענדליך איבערגעלייענט דעם בריעף, איז זיין פנים בעלויכטען געוואָרען פֿון פֿרויד, כאַטש ער האָט קיינעם ניט אויסגעגעבען וואָס דאָרט איז געשטאַנען. זיינע נאָכפֿאַל-גער האָבען געוואַלט ניט אַנדערש נאָר מען וואָל עס אַרויסגעבען פֿאַר דעם גרויסען עולם, און נאָך אַסך הייסע זכוחים האָט שבתאי איינגעווייליגט, אַז דער בריעף וואָל פֿאַרנעלעזען ווערן אין שוהל פֿון דער בימה. אַז זיי האָ-בען זיך דערוואוסט, אַז דאָס קומט פֿון די חכמי ירושלים, וועלכע דריקען אים אין דער דאָזיגער שירפֿט זייער חרפה און געהען אויך אַריין אין די

האַט דען ניט דער חכם מכל אדם, דער קלוגער קעניג שלמה גע-
 זאָגט, אז דער נאַר גלויבט אלצדינג וואָס מען זאָגט איהם, ניט פֿרעגענדיג
 קיין קשיות, און דער חכם וועגט אַפֿריהער איבער און בעטראַכט אלעס,
 איידער ער הויבט אָן גלויבען? אויף אַ מורא'דיגען אופן איז אָנגעזאָגט
 די מלחמה פֿון די ווערטער און די פֿסוקים, און אַ שמערן האָט זיך בער-
 וויזען און איז געקומען די מאַמינים צו הילף. עס זיינען געווען אַזעלכע,
 וואָס האָבען דערזעהלט, אז זיי האָבען געזעהן שבתאי צבין אין הימעל
 מיט דריי קרוינען, איינע אַלס משיח, אַ צווייטע אַלס קעניג און אַ דריטע
 אַלס עראָבערער פֿון די פֿעלקער. נאָר אזוי ווי די ירושלים'ער רבנים האָ-
 בען נאָך אַלץ ניט געוואָלט גלויבען, האָט נתן אין אַן עקסטאַז פֿון אויפֿ-
 געבראַכטקייט ערקלעהרט, אז ירושלים האָט אויפֿגעהערט צו זיין די היי-
 ליגע שטאָרט און אז די קדושה איז אַריבער אין דער שטאָרט עזה.
 נאָר שבתאי האָט ניט אַנדערש נאָר געוואָלט זיך ווייזען אין סמירנאַ, אין
 זיין געבורט-שטאָרט, און אַהין האָט ער זיך אַזעלכע געלאָזט, שיקענדיג פֿאַר-
 אויס זיינע שליחים, וועלכע האָבען אָנגעזונדען דעם פֿייער פֿון גלויבען
 אין די אַלע אידישע קהילות, וועלכע ער האָט געדאַרפֿט פֿערבייפֿאַהרען.
 רפאל, נאָך אַ שנאָרער פֿון גריכענלאַנד, האָט אַרומגעוואַנדערט, זינ-
 גענדיג אָהן אַן אויפֿהער וועגען משיח, און בלאַז אַן אַ מקובל פֿון
 דייטשלאַנד, אַ שוואַכער, איינפֿאַכער גייסט, האָט אַלע וויילע געהאַט אַן
 אַנדער אויסברוך פֿון ווילדער צוקאַכטקייט, און אויף אַזאָן אופן געבראַכט
 דעם עולם צו גלויבען אין דער נאָהענטער גאולה. שמואל פֿרימו, דער
 אונערמיעדליכער סעקרעטאַר, האָט פֿערשפּרייט בריעף און געהיימע מאַ-
 ניפֿעסטען אָהן אַ צאָהל. נאָר שבתאי אליין האָט זיך פֿאַר קיינעם ניט
 אויסגעגעבען אַלס משיח — ער האָט פֿערוואָגט, מען זאָל ניט ריידען
 דערפֿון, ביז די שעה וועט קומען. ניט קוקענדיג דערויף האָט זיך דער
 גלויבען אין איהם פֿערשפּרייט איבעראַל. אין דער שטאָרט אַלעפּאָ זיינען
 איהם די אידען אַנטקעגען געגאַנגען מיט געזאַנג און מיט טענין; „די
 טויערן פֿון פֿרייד זיינען געפֿענט,“ האָבען זיי געשריבען קיין קאַנסטאַנט-
 טינאָפּאָל. אין סמירנאַ גופא איז דער פֿערטריבענער אויפֿגענומען געוואָרען
 מיט אַן אונבעשרייבליכען ענטהוואָוס, מיט קולות און געשרייען: „משיח!
 משיח!“ וועלכע ער האָט ניט געוואָלט אָנערקענען, נאָר אויף וועלכע
 מעליסעלדאַ האָט געענטפֿערט מיט אַ רייצענדען שמייכל. זיין אַלמער
 פֿאַטער איז איהם געפֿאַלען אויף'ן האַלז.

„די נשמות געהען אַזעלכע,“ האָט שבתאי געזאָגט, זיך צוקושענדיג
 מיט איהם. „נאָר זיי קומען צוריק.“

זיינען פרייע אידען, מענער האָבען אָנגעהויבען קוקען מיט עקעל אויף זייערע זויבער, און זויבער האָבען געכאַפט אביסעל פֿון איהר פֿייער און פֿון איהר האַרמוניג און האָבען זיך אויסגעלעדנט מאַכען ח'ן דלאַך און וואַרפֿען ליידיגע שאַטמליכע, ברעגענדע בלוקען אויף די מענער, און אויף אַזאָן אופן, מיט אַ גרויסע טחנה אָנהיינגער, בעגלויט פֿון מעליסעלדראַס'ס שענהנקייט און דעם שאַין-מייסטער'ס גאָלד, האָט זיך שבתאי אוועקגעלאָזט אייסלייזען די שטאָרט ירושלים.

ירושלים איז געווען פֿער'שבור'ט פֿון פֿרויד: די נבואות פֿון אליהו ה'תשבי, וועלכער איז בעקאנט געווען אויף דער ערד מיט'ן נאָמען נתן העזתי, זיינען פֿאַנאָדערנעטראָגען געוואָרען אויף ליפֿט-פֿליגלען אין אלע עקען פֿון דער וועלט.

"לשאַרית ישראל, צו דעם רעשט פֿון'ס פֿאַלק ישראל, שלום אין קין, פֿריערען אָהן אַן ענד, "אוי האָט ער געשריבען, "זייט וויסען, אז איך געה מקבל זיין דעם פֿנים פֿון אינער האַרד, דערהויבען זאָל ווערען זיין גרויסקייט, וואַרים ער איז דער מלך מלכי המלכים, געגרויסט איז זיין מליכה, און אַזונד קום איך זיך מודיע זיין, אז כאָטש איהר האָט גערט מאַדענע זאָבען מכה אינער האַרד, דאָך זאָלען אייערע הערצער הלילה ניט אָנגעשוואַכט ווערען אָדער זיך אָבשרעקען, נאָר אדרבה, שטאַרקט זיך אין אייער אַמנה, וואַרים אלע זיינע מעשים זיינען פֿול מיט וואַנדער, מיט טודות ורמוים, וואָס דער מענשליכער שכל קען ניט משיג זיין, און ווער קען דאָס אויספֿאַרשען זייער טיעפֿקייט? אין אַ קורצער צייט אַרום וועט זיך אַלדרינג אַרויסווייזען פֿאַר אייך קלאַהר און דייטליך, און איהר וועט זייסען און איפֿגעקלעהרט ווערען פֿון דעם ער פֿינדער אליין. געבענשט איז דער, וואָס קען אויסוואַרטען און דערגרונדיקען צו דער גאולה פֿון דעם אמת'ן משיח, וועלכער וועט גאָר אין גיכען אַרויסגעבען זיין מליכה און זיין ממשלה איבער אונז מעתה ועד עולם.

נתן.

אין דער הייליגער שטאָרט האָבען בלויז די אַלטע רבנים פֿון די היי-זיגע ישיבות אַרויסגעצייגט זייערע צווייפֿלען, מורא האָבענדיג, דער פֿאַשאַ זאָל ניט בענייען יעדעס יאָהר די געלד-שטראַף, אַזוי אז טשעלעכ'ס פֿער-מענגען אפילו זאָל ניט כטייען זיי אויסצוקויפֿען. אין אנדערע ערטער זיינען די אידישע קהילות געווען צוטחילט אין כתות, וועלכע האָבען געשטרומען צווישען זיך מיט פֿסיקים און אַרויסגעשמעלט ווערטער געגען ווערטער. אָט דער פֿסיק האָט בפריוש דערווייזען, אז משיח איז געקומען, און יענער פֿסיק, אז די אותות ומופתים זיינען נאָך ניט דעפֿילט געוואָרען; און

איהר פֿיגור איז געווען די פֿיגור פֿון אַ קעניגין, איהרע אויגען זיינען געווען שמערען, איהרע ליפען — די ליפען פֿון אַ פֿרוי.
 „קוש מיד!“ האָבען זיי פֿאַר איהר געבעטען. „דיין לאַנגע מאַרטירעריי איז אַריבער. אַזונד פֿאַנגט זיך אָן מיין שליחות — צו בריינגען דיר פֿרייד. אזוי איז אַנטפלעקט געוואָרען צו מיר.“
 „איז עס באַמת אזוי ענטפלעקט געוואָרען צו דיר?“ האָט ער גע- פֿרעגט מיט אַ הייזעריגער שטימע.

„יאָ, מעהר ווי איין מאָל, אין די היליכות פֿון דער נאַכט. משיח'ס כלה — אזוי איז מיין בעשעהרונג. נעהם אַרום דיין כלה.“
 זיינע אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען, קוקענדיג אויף איהרע. ס'האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אזוי ווי ער וואָלט געווען אַרומגערינגעלט פֿון בלישט-שענדע ווייסע פֿלאַמען, וועלכע לייטערן און דערקויקען אָבער פֿערברענען ניט.

„בין איך אַלואַ ווירקליך משיח,“ האָט ער זיך געטראַכט, און צום ערשטען מאָל האָט ער פֿעדווכט דעם טעם פֿון אַ פֿרוי'ס ליפען.

XIV.

דער שאַץ-מייסטער איז געווען מלא שמחה וואָס משיח'ס חתונה זעט זיין ביי איהם אין פּאַלאַץ, אונטער זיין אייגענעם בעגילדעטען דאַך. פֿאַר די, וועלכע האָבען געשאַקעלט מיט די קעפּ, הערענדיג מכח דער כלה'ס פֿערגאַנגענהייט, האָט שבתאי געהאַט אַן ענטפֿער, אַז די נבואות מווען מקיים ווערן, און אַז אויך צו איהם האָט מען זיך בעוווּזען אין חלום און איהם אָנגעוואַנט, ער זאָל חתונה האָבען מיט אַן אויסגעלאַסענע פֿרוי, אזוי ווי דער נביא הוֹשע. און זיינע נאָכפֿאלגער האָבען געזעהן, אַז דאָס איז אַ גרויסער סוד, אַ וואונק אויף דעם, וואָס גאָט האָט גערעדט דורך ירמיהו'ס מויל: „און איך וועל דיר נאָך צוריק אויפֿבויען און דו וועסט זיין אויפֿגעבויט, דו בתולת ישראל; דו וואָלסט זיך נאָך ווידער אויספּוועזן מיט דייןע פּיקלאַך און אַרויסגעהן צום פֿרעהליכען טאַגין.“ אזוי זיינען אָנגעקומען די יים טיב'דיגע, לוסטיגע טעג פֿון שבתאי'ס חתונה, און דער פּאַראַץ איז פֿול געווען מיט געלעכטער און מעניץ און פֿרעהליכקייט. און מעדיסעלדאָ האָט איינגעפֿיהרט די הערשאַפֿט פֿון פֿרייד. איהר אָנקומען האָט געבראַכט שבתאי'ן פֿיעל אָנהיינגער. טויענדער זיינען בעצויבערט געוואָרען פֿון איהר שעהנקייט, פֿון איהר קעגנליכער האַל-מונג, אַ נייער גייסט פֿון ראַמאַנסירען האָט זיך דערוועקט צווישען די רע-

פֿון איהר באַד איז זי אַרויס
דיין און ווייס ווי שנעע דער לייב,
מעליסעלדאַ.

„אמת, אזוי בין איך טאַקי אַרויס, ווען איך האָב אַראָנעוואַשען פֿון
זיך די טומאה פֿון'ס קלויסטער. נאָר מיין נאָמען איז שרה.“

„ניין, נישט שרה, נאָר שרי — מיין פּרינצעסין!“ זיין קול איז געווען
היוועריג און שטאַמלענדיג. אָט דאָס מערקווירדיגע נייע געפֿיהל פֿון לעבע,
וואָס האָט זיך קוים געריהרט אין זיין ברוסט, ווי אַ נור וואָס געבוירען
אונבעפֿעדערט פֿויגעלע, האָט אַזונד אַיסגעשפּרייט זיינע פֿליגלען און איז
געפֿלויגען צום הימעל צו. זי איז געווען אינאָרנין — אָבער איהר אונרוינגקייט
האָט איהר אַינגעוויקעלט אין אַ מיסטישען רייז. די אויסערליכע, וועלמליכע
געזעצען האָבען זי פּונקט אזוי ווייניג געבונדען ווי איהם — זי איז געווען
פֿרוי און נאַטירליך, אַ גייסט וואָס האָט זיך אזוי גרויסאַרטיג צוגעפאַסט צו
איהם; גערוינגט אָהן אויפֿהער דורך זיין אַיגענעם וויסען פֿייער, זי איז צוגע-
קומען נעהנטער, און איהרע אַיגען האָבען איהם אַינגעוויקעלט אין פֿלאַמען.
„מיין פּרינץ!“ האָט זי אַ געשרוי געטהאָן.

ער האָט אָבערטראָמען הינטערוויילאָכס צום דיוואַן. „ניין, איך טהאַר
זיך נישט צוריהרען צו קיין פֿרוי.“

„צו קיינער נישט נור צו דיין אבא'ער בעשעהרטע,“ האָט זי געענט-
פֿערט „דו האָסט זיך געהאַרטען ריין פֿאַר מיר, פּונקט ווי איך האָב זיך
געהאַלטען ליידענשאַפֿטליך פֿאַר דיר. קום, דו וועסט מיך מאַכען ריין,
און איך וועל דיך מאַכען ליידענשאַפֿטליך.“

ער האָט אַ קוק געטהאָן אויף איהר מיט אַן ערנסטען בליק. דאָס
קיהלע פֿלעטשען פֿון'ס פֿאַנטאַן איז געווען אזוי אָנגענעהם אין דער
שמילקייט.

„איך זאָל דיך מאַהיי ריי!“ האָט ער אַרויסגעאַטהעמט.

„יאָ,“ און זי היי — ליכערהייט איבערגעזאָגט די ווערטער: —

„דיין און ווייס ווי שנעע דער לייב,
מעליסעלדאַ.“

„מעליסעלדאַ!“ האָט ער אַרויסגעשעפּטשעט.

„משיח!“ האָט זי אַ געשריי געטהאָן, און איהר בויזס האָט זיך גע-
הויבען אַרויף און אַראָב. „קום, איך וועל דיך לערנען די פֿרייד פֿון לעבען.
אינאיינעם וועלען מיר פֿיהרען די וועלט. וואָס זשע! אז דו וועסט האָבען
ערלויבט די וועלט, וועט זי זיך דען נישט פֿרעהען דערמיט, וועלען נישט די
מאָרגענשטערען זינגען אינאיינעם? מיין קעניג, מיין שבתאי!“

XIII.

אויף מאָרגן האָט ער פֿערלאָזן זיין אַרומע וואוינונג אין דעם אידן-שען קווארטאל און האָט זי אויפגענומען אליין אין אַ בעזונדער חדר פֿון פּאַלאַץ. דאָס צימער איז געווען אויסגעפֿלאַסמערט מיט מאַרמאָר-שטיינער, די ווענד בעפּוצט מיט שניצערדיקן פֿון אלערליי בלומען און פֿייגל, קינד-ציג אויסגעאַרבייט, די כיפה מיט פֿאַנטאַסטישע פֿערציערונגען, געמאַכט פֿון דינע שטיקלאַך געפֿאַרבעט האַלץ, די לופט אָבעקיהלט דורך אַ פֿאַנטאַסטישען פֿאַנטאַן, וואָס האָט אַרײַנגעשפּריצט אין אַ בעקען, וועלכער איז געווען אַרומגעווימט מיט שוואַרצע און ווייסע מאַרמאָר-שטיינער און רויטע ציגעל. פֿענסטער מיט רעשאַטקעס זיינען אַרויס אין דעם גרויסן הויף, און דערצו האָט דאָס צימער געהאַט נאָך אַנדערע פֿענסטער מיט קוליערטע שויבען, דעקאָרירט מיט שענהע בילדער.

„שלום, אָה משיח!“ האָט זי אויסגערופֿען. איהר שטייכל האָט גע-בלויטשעט אויף איהר געזיכט, און אין איהר שטייטע האָט זיך אַרויסגע-הערט מעהר פֿרעהלביקייט, איידער פֿערגעטערונג. איהרע ווייסע ציחן האָבען געפֿינקעלט צווישען לאַבענדע ליפּען. שבת'ים האָרן האָט מורא'דיג געקלאַפּט, דעזעהענדיג די פֿרוי פֿון זינע חלומות. זי איז געגאַנגען אָנגעהאָן אין גלאַנציקע ווייסע איטאַליענישע זייד, וואָס איז געווען גאַנץ איינגאַנגעפאַסט אַרום איהר ברויט, אזוי אז זי האָט אויסגעזעהן זי אַ פֿונקעלענדע סטאַטוע. בראַסלעטען האָבען געבלויטשעט אויף איהרע ווייסע הענד, פֿייערדיגע עדעלשטיינער האָבען געפֿונקעלט צווישען איהרע לאַנגע ווייסע פֿינגער, אַ נעץ'וועדק פֿון פֿערל האָט בעדעקט איהר קאָפּ. איהרע אויגען זיינען געווען דורכדורנגען פֿון ליידענשאַפֿט, אלערליי זיסע ריחות האָבען אַרויסגעאַטהעמט פֿון איהר לייב, ניט אזוי פֿלעגען קומען די אידישע מיידלאַך צו דער חתונה, שעחמעדיגע, ריינע, אומע-טיגע, מיט אָבגעשאַרענע האָר, כשר'ע אידישע טעכטער.

„שלום, אָה מעליסעלדאָ,“ האָט ער ניט ווילענדיג געענטפֿערט.
 „ניין, פֿאַרוואָס עפעס מעליסעלדאָ?“ האָט זי געפֿרעגט, צוגעהענדיג נאָהענט צו איהם.

„און פֿאַרוואָס עפעס משיח?“ האָט ער געענטפֿערט.
 „איך האָב דיך געזעהן אין חלום — ס'איז דער פנים, די געשטאַלט, די נביא'ישע שעחנקייט — אָבער פֿאַרוואָס מעליסעלדאָ?“
 ער האָט איהר אַרײַנגעלאַכט אין די אויגען אַרײַן און גענומען שטי-לערהייט זינגען: —

XII.

אין מיטן פֿון די יאהרען איז די ידיעה וועגען איהר און איהר נביאה אריבער צו שבתאי צבי און זי האָט איהם געפֿונען אין קיראַ. דאָס איז געווען אויף מאָרגען, נאָכדעם ווי ער האָט גערעדט צום ספֿינקס, און אינ-טער דעם בלויען עניפֿטישען הימעל האָט זיך ביי איהם אין האַרצען מיט אַמאָל אָבערזופֿען אַ געפֿיהל פֿון ליבע. דאָס פֿרויען-וועזען, וואָס האָט איהם נישט געקענט רוהרען פֿרויש, זיך געפֿינענדיג נאָנן נאָהענט צו איהם, האָט איהם אַנגעדורכגענומען דורך און דורך, מיט איהר מיסטישער, אונבעקאַנטער פֿיגור, ווי ער האָט זי זיך אויסגעמאַלט פֿון ווייטען.

„זאָל מען פֿאָהרען נאָך איהר,“ האָט ער געזאָגט, און זיינע מקורבים האָבען בעמערקט אויף איהם אַן אונגעווענהעליכע אונרוהיגקייט אין די וואַ-בען, וועלכע זיינען אַריבער, ביי וואָגען זיינע שלחים זיינען צוריקגעקומען פֿון זייער רייזע.

„ווי מיינסטו, זי וועט קומען?“ האָט ער זיך איינמאַל אָבערזו-פֿען צו אברהם רוביא.

„וואָס פֿאַר אַ פֿרוי וועט נישט קומען צו דיר?“ האָט דער שנאָרער געענטפֿערט. „וואָס פֿאַר אַ געשמאַקען ביסען וועט דיר נישט פֿאַרנעלייגט ווערען? איך גלויב נאָכטן בעשטימט, אז דו וועסט זיך אָבזאָגען דערפֿון און אז איך וועל קענען, ווי דער שטייגער איז, געניסען פֿון דינע שיריים.“ שבתאי האָט אַ לייכטען שטייכעל געטהאָן.

„וואָס האָב איך צו טהאָן מיט פֿרויען?“ האָט ער געמורמעלט. „נאָר איך זאָלט געדן געוואָלט וויסען, וואָס מען האָט איהר מנלה געווען כּוחד הקודש!“

איינמאַל נאָך מיטאַן זיינען זיינע שלחים צוריקגעקומען און האָבען מדיע געווען, אז זיי האָבען זי געבראַכט. זי האָט זיך איצט אויסגערוהט נאָך דער רייזע און איז געווען גרויס אויף מאָרגען קומען צו איהם אויף בעזד. ער האָט בעשטימט זיי זאָלען זיך צונויפֿטרעפֿען ביים „סאַראַף באַשי“ אין פֿאַלאַץ. דערנאָך, נישט קענענדיג איינרוהען, איז ער אַרויף אויפֿן שפּיץ פֿון דער פֿעסטונג און האָט געזעהן פֿאַר זיך אַ הערליך גאָלדען ליכט, וואָס איז געווען אויסגעגאַסען איבער די מאַשען און די הייזער פֿון קיראַ, בעלייכענדיג זאָגאר דעם מדבר און די פּיראַמידען. ער איז גע-שטאַנען אין האָט געקוקט, ווי די זונן לאַזט זיך אַראָב אַלץ נידעריגער און נידעריגער, ביי וואָגען זי איז מיט אַמאָל איינגעגאַנגען, אַקראַט ווי אַן אויסגעבלאָזען ליכט.

אין מיר האָט געברענט דער וואונש צו אַנטלויפֿען פֿון מיין תּפֿיסה אין דער ליכטיגער וועלט אַרײַן. איך, די כּלה פֿון דעם קלײַסטער! "האָט זי אַ געשרײַ געמאַהן, און צוויי רױען האָבען זיך פֿאַר צאָרן געשטעלט אויף איהרע ווייסע באַקען. "ניין, משיח'ס כּלה בין איך, וועלכע וועט בריינגען פֿרייד אויף דער ערד, וועלכע וועט אָבטריקענען די טרערען פֿון אַלע פּנים'ער. געכטען ביינאַכט איז מיין פֿאָטער ווידער אַמאָל געקומען צו מיר און האָט געזאָגט: "בלייב טרײַ דאָס יודענטהום." דאָן האָב איך געענטפֿערט: "אַז דו וואָלסט עס געמײנט באַטה, פֿאָטער מײַנער, וואָלסט דו מיך אויפֿגעהערט וואָרענען; דו וואָלסט געוואוסט, אַז איך וועל ליע-בערשט שטאַרבֿען, אײדער זיך אָבוואַגען פֿון מיין גלױבען; דו וואָלסט מיך בעסער אַרױסגעראַטעוועט פֿון די דאָזיגע פֿערהאַסטע ווענד און מיך אײבערגעגעבען צו מיין חתן." דערויף האָט ער געענטפֿערט: "שטרעק אויס דיין האַנד!" און איך האָב אױסגעשטרעקט מיין האַנד, און איך האָב דערפֿיהלט, ווי אַן אַנדער האַנד, וועלכע איך זעה ניט, געהט מיך אָן, און אַז איך האָב זיך אויפֿגעכאַפּט, בין איך געשטאַנען בײַ זײן קבר, וואו איהר האָט מיך געטראָפֿען. אָה, פֿיהרט מיך תּיכּף אין מקוה, איך בעט אײך, כּדי איך זאָל אַראָבּוואַשען פֿון זיך די טומאה פֿון די אַלע יאָהרען." זיי האָבען זי אַוועקגעפֿיהרט אין מקוה, בעוואונדערענדיג איהר זעל-טענע שעהנקײט.

"וואו איז משיח'?" האָט זי געפֿרעגט.

"ער איז נאָך ניט געקומען," האָבען זיי געענטפֿערט, וואָרים פֿון שבתאי צבי האָבען דערווײל נור געוואוסט עטליכע נאָכפֿאלגער.

"דאָן וועל איך זיך אַוועקלאָזען איהם זוכען," האָט זי געזאָגט.

זי האָט געוואַנדערט קײן אַמסטערדאַם — די הויפּט-שטאָרט פֿון'ס יודענטהום — און פֿון דאָרט קײן פֿראַנקפֿורט אַם מײן, און פֿון דאָרט צו דרום צו, קײן ליוואָרנע, אײבעראַל זוכענדיג און פֿאַרשענדיג אומזיסט. און דאָרט, אונטער די וואַרעמע שטראַהלען פֿון דער איטאַליענישער זון, האָט זיך איהר הײסע, קינדערשע נאַטור, וועלכע איז אױסגעוואַנגערט געוואָרען אין דעם פֿינסטערן מאַנאַסטיר, אײבערגעגעבען צו לײדענשאַפֿט, וואָרים עס זײנען געווען אַסך, וואָס האָבען זי געלײעבט. נאָר זי האָט מיט קײנעם ניט געוואָלט חתונה האָבען. "איך בין משיח'ס בעשעהרטע כּלה," האָט זי געזאָגט, און איהרע ווילדע אויגען האָבען ניט אויפֿגעהערט צו טראַגען אין זיך דעם אױסדרוק פֿון ערוואַרטונג.

זיי וויינען געווען שטארק, איך וועה נאך דאס בילד פאר די אויגען, ווי א קאך זאך שלעפט מיין טויטער מיט א רימען ארום איהר האלד, אָט האָסטו די א רימען באַנד, מיין טייַערס, שרייט ער מיט אַ ווילדען געלעכטער. זיי האָבען אונז איבערגעגעבען ער די קאָיאַקען, אָט די פּראַיאַסלאַוונע, וואָס זיינען געווען צווישען אונז — די זאַפּאַראָזשיצעס האָבען זיך פאַר-שטעלט פאַר פּאַליאַקען — מיר עפּענען אויף די טויערן — די רינשטאַקען פּול מיט בליט — אַה, די מאַיאַס'דיגע יסורים, די גיסות פֿון די געפּייניג-טע! — אַה, פּאַטער!

זיי האָבען איינגעשטילט איהרע קולות, ער גוט האָבען זיי געדוינגט יענע שרעקליכע טעג פֿון בייטעלניצקייט'ס הרגות, ווען אלע זיינען פֿון אירדעס ווערן געווען פֿול מיט אויסגעזאַרעטע, פּערטאַרעטע פּילישע אידען, זינדיקע ווינקע אַבבאַלען פֿינ'ס קאָואַקען דאַטאַמאַן מיט זיינע מערדערישע הינדאַטאַקען און פֿון זייער ווילדער ראַכע; ווען די פּעלדער פֿון פּוילען זיינען פּערזעט געוואָרען מיט אַ פּערטעל מיליאָן אידישע טויטע קערפּערס. „זיי האָבען פּיינט געהאַט מיין פּאַטער, האָט דאָס שענהע מיידעל דערזעהלט, ווען זי האָט זיך אַביסעל בערוהיגט, „ער איז געווען דער אַבדינגער פֿון די פּילישע שטייערן; און כּדו ער זאַל קענען אויפּמאַהען ביי די קאָואַקען די אַבבאַלעונגען, וואָס זיי האָבען געדאַרפֿט מאַכען פאַר זיי-רע געברענען און זייערע חתונות, האָט ער געהאַלטען די שליסלען פֿון דער פּראַיאַסלאַוונער קורבע ביי זיך, און דער פּאַפּ האָט זיך געטוישט ווענערען ער איהם, איידער ער האָט געקענט אימיצען חתונה מאַכען אַדער אַבטיי-פֿען. זיי האָבען איהם געוואָלט אַב'שמד'ען אונמוסט, אָהן אַ שום אַבבאַה-לונג, אָבער ער האָט זיך געהאַלטען פֿעסט ביי זיין אמונה. זיי האָבען איהם צוגעבונדען ער אַ קלאַין און איהם געשמיסען — אַה, גאָט מיינער! און די גוטע שוועסטער האָבען מיך געפּיינען וויינענדיג, אַ קליין מיידעלע, האָבען זיי מיך צוגענומען אין קלויסטער און זיינען געווען פֿריינדליך ער מיר און האָבען גערעדט ער מיר פֿון קריסטוס'ן. אָבער איך האָב ניט געוואָלט גלויבען, די תּפּלות און די מוזורים פֿון דער שוהל זיי-נען מיר אלע וויילע געקומען אויף די לופּען; ביינאַכט פֿלעג איך און חרום זעהן מיין פּאַטער, בעפּלעקט מיט בלוט, נאָר מיט אַ קרייז-ליכט ארום זיין קאַפּ.

„בלויב טרוי, פֿלעגט ער זאָגען, בלייב טרוי די אידישע אמונה. אַ גרויסע צוקונפֿט ערוואַרט דיך, וואָרים זיי ווייסען, אַז אונזער לאַנגער גלות קומט ער אָן ענד, ס'איז משיח'ס צייטען, און דו וועסט זיין משיח'ס בלד. און אַ גרויסע האַפֿנונג האָט אָנגעפֿילט מיין גאַנץ לעבען, און

די צווייטע מגילה.

.XI

אין אַ קליין פּויליש שטעדטעל, איינמאַל אין אַ זומערדיגען פֿריהר-
מאַרגען, האָבען צוויי אידישע פֿרויען, וועלכע זיינען פֿערבייגעגאַנגען פֿער-
בוי דעם בית עולם, דערזעהן, ווי אַ גייסט, אָנגעטהאַן אין וויסען, געהט
אַרום צווישען די קברים.

פֿון שרעק האָבען זיי אַ געשריי געמאַהן. די פֿיגור האָט זיך אומגע-
דרעהט, און זיי האָבען דערזעהן פֿאַר זיך אַ שעהן מיידעל אין איהר נאַכט-
העמד. איהר געזיכט, כאַטש זעהר בלאַס און אונרוהיג, איז דאָך געווען
דורכדרונגען פֿון לעבען.

"אַה, איהר זייט אידישע טעכטער!" האָט די וויסע געשטאַלט
אויסגערופֿען. "העלפֿט מיר! איך בין אנטלאָפֿען פֿון מאַנאַסטיר."
"ווער ביסט דו?" האָבען זיי געפֿרעגט, צוגעהענדיג נעהנטער צו איהר.
"משיח'ס כלה!" און איהר פנים האָט געלויכטען. זיי זיינען געשטאַ-
נען אויף אַן אָרט, אזוי ווי איינגעוואַרעזעלט אין דער ערד. אַ ניי געפֿיהל
פֿון איבער-נאַטירליכקייט האָט זיי דורכגענומען.

"נאַ, קומט אַהער," האָט זי געשריען. "זעהט," און זי האָט זיי געזוי-
זען סמנים פֿון נעגעל אויף איהר נאַקעטען לייב. "נעכטען ביינאַכט האָבען
מיין פֿאַמער'ס מויםע הענד מיך אַרויסגעשלעפֿט פֿון קלויסטער."
ביי די ווערטער וואָלטען די פֿרויען אַדראי אנטלאָפֿען געוואָרען, נאָר
איינע האָט אָבגעהאַלטען די אַנדערע.

"אַרים קינד! זי איז ניט ביים זינען," האָבען זיי געוואונקען און גע-
שעפטשעט איינע צו דער אַנדערער. דאָן האָבען זיי אויף איהר אַרויפֿגע-
זואַרפֿען אַ מאַנטעל.

"איהר וועט דאָך מיך בעהאַלטען, זאָגט?" האָט זי מיט אַ בעטענדע
שטימע געפֿרעגט; און וייערע הערצער זיינען צוגאַנגען פֿון איהר וויל-
דער זיסקייט.

זיי האָבען איהר בערוהיגט און געטרייסט און זי אָבגעפֿיהרט צו זיך
אַהיים דורך שטילע זייטיגע גאַסען, וואו עס זיינען געווען ווייניג מענשען.
"וואו זיינען דייע קרובים — דייע עלטערן?"

"טויט, צושפּרייט און צווייט — וואָס ווייס איך? אַה, יענע בלוטיגע
טעג!" זי האָט אַ מורא'דיגען שוידער געטהאָן. "שמד אַדער טייט! אָבער

אבגענארט. אין מיר, אין מיר פֿליסען די שטראָמען פֿון געטליכער קראַפֿט ווידער צו בעשאַפֿען און אָנצונדען פֿון דאָס נוי דאָס פֿערלאָשענע ליכט. האָט עס מיר גאָט דען ניט מגלה געווען נאָך פֿאַר דער ערלייזונג, וואָס איך האָב היינט געבראַכט דער שטאָרט ירושלים, דורך מיין גע- כורסטסטאָג, דורך דעם אַלטען פֿארמעט, דורך נתן'ס פֿערגעסערונג, דורך דער אמונה פֿון מייע ברודער, דורך מייע יסורים, דורך די ענוים, וואָס איך האָב אַליין אייף זיך גענומען, דורך די לאַנגע, שווערע יאָהרען פֿון מיין געצוואונגענעם נע ונד זיין אייף דער ערד, דורך מיין איינזאַמקייט— אַה, גאָט — מיין איינזאַמקייט!

שמיל איז זיך דער ספֿינקס געזעסען אונטער די פֿערטראַכטע, פֿער- טועפֿטע שטערען. שבתאי'ס קול האָט געקלונגען ווי דאָס געוויין פֿון אַ ווינד. „יאַ איך וועל אויסלייזען די אידען, איך וועל אויסלייזען די וועלט. דורך מיין קרושה וועט די וועלט ווערן אַ בית המקדש. זינד און רשעות און שמערץ וועלען מעהר ניט זיין. דער פֿריעדען וועט זיך זיצען אונטער זיין פֿייגען-בוים, און שווערדען וועלען פֿערוואַנדעלט ווערן אין קאָסעס צו בעשניידען די תּבוואות, און פֿרייד און ברידערליכקייט וועט אָנפֿילען די ערד, אזוי ווי מיין פֿאָטער און הימעל האָט געזאָגט צו דעם פֿאַלק ישראל דורך זיין נביא הושע: „און אַט וועל איך איהר אַרײַנגארען און איהר אוועקפֿיהרען אין דער מדבר און ריידען צו איהר מיט גוטע, זיסע רייד. און וויינגערטנער וועל איך איהר פֿון דאָרט געבען, און דער עמק עבֿור זאָל פֿאַר איהר אַ טהיר פֿון האַפֿנונג זיין; און זי וועט זינגען, אזוי ווי אין די טעג פֿון איהר יוגענד, און אזוי ווי אין די טעג, ווען זי איז אַרויס פֿון לאַנד מצרים. און איך וועל זאָגען צו די, וואָס זיינען ניט מיין פֿאַלק, איהר זייט מיין פֿאַלק; און זיי וועלען זאָגען, די ביסט מיין גאָט!“

דער ספֿינקס האָט געשוויגען שמיל. און אין דער דאָזיגער שטילקייט האָט זיך געהערט די שטימע פֿון טייטע דורות, וועלכע האָבען גערוישט און געטרוימט און זיינען פֿערביי, אָהן אַ זאָהל און אָהן אַן ערך אזוי ווי די זעמדעלאַך פֿון דעם מדבר.

שבתאי האָט אויפֿגעהערט ריידען און בעטראַכט דאָס שטילע, שטומע געזיכט, און זיין אייגענער פנים איז דערביי געוואָרען פֿונקט אזוי אונטער- פֿאַרשליך.

„מיר זיינען שטאַרק און איינזאַם — דו און איך,“ האָט ער ענדליך אַ שעפֿטשע געטהאָן. נאָר דער ספֿינקס האָט געשוויגען שמיל.
(דאָ ענדיגט זיך די ערשטע מגלה.)

און וואו ער איז נאר פֿערבייגעפֿאָהרען, האָבען זיך אלע אירישע איינוואוינער צונויפֿגעקליבען אַ קוק טהאָן אויף איהם. אין חברון זיינען זיי געשטאַנען אַ גאַנצע נאַכט אַרום זיין הויז.

פֿון זיין פֿענסטער האָט שבתאי אַרויפֿגעקוקט צו די שטילע שטערן און אַרונטער צו דעם וויגענדען ים פֿון געזויכטער.

„און וואָס וועט זיין, אז דער נס וועט ניט געשעהן!“ האָט ער גע- מורמעלט. „אז טשעלעכי וועט ניט וועלען אָבגעבען אזוי פֿיעל פֿון זיין פֿערמעגען! אָבער זיי גלויבען אין מיר. עס קען דאָך אַלואַ אַנדערש ניט זיין, נאָר אז ירושלים וועט ניצול ווערן, און אז איך בין טאַקי באמת משיח.“ אין קיוראָ האָט איהם דער פֿרומער שאַץ-מייסטער אויפֿגענומען מיט גרויס בעגייסטערונג, און נאָך איידער ער האָט געענדיגט ריידען, האָט טשעלעכי דערפֿיהלט זיין בקשה.

יענע נאַכט האָט זיך שבתאי אָבגעטהיילט פֿון זיינע נאָכפֿאלגער, איז אַריבער דעם טייך נילוס, וועלכער איז געווען בעגאַסען מיט'ן שיין פֿון דער לבנה. צום גרויסען פֿיראַמיד האָט ער געוואַנדערט, ווייטער, ווייטער, ביז דעם ווייסען מדבר. זיינע אויגען האָבען ניט געזעהן וואָס אַרום איהם טהומט זיך; ער האָט אַריינגעקוקט אינעווייניג צו זיך אין דער נשמה.

„יאָ, איך בין משיח,“ האָט ער ענדליך אויסגעשריען אין דער גרוי- סער נאַכט אַרויף, „איך בין ג — —!“

די פֿלעצליכע טיעפֿקייט פֿון'ס זאַמד אויף אַ געוויסען אַרט האָט איהם אַ מרייסעל געטהאָן, און אין דער רגע האָט ער דערוועהן דעם ספֿינקס, וועל- כער האָט זיך אויפֿגעהויבען איבער איהם, מיט זיין גרויסען גראַניט-געזויכט, בעגאַסען מיט דעם זילבערנעם ליכט פֿון דער לבנה. זיין שטימע איז אָבע- שטאַרבען אין מוראַדיגען שרעק. לאַנג, לאַנג האָט ער אַריינגעקוקט אין די גרויסע שטיינערנע אויגען.

„רייד!“ האָט ער געשעפטשעט. „דו, „אבו-על-חול“, פֿאָטער פֿון שרעק, דו, וואָס דו ביסט אויסגעוועסען אלע שטיל-שווייגענישען נאָך איידער משה בן עמרם האָט אַרויסגעפֿיהרט מיין פֿאַלק פֿון דעם דאָזיגען לאַנד פֿון שקלאַפֿעריי, זאָג, וועל איך זיי ניט פֿיהרען פֿון זייער גלות צו זייער אַמאָ- ליגער אייניגקייט אין דעם טאַג, ווען גאָט וועט זיין איינס און זיין נאָמען איינס?“

דער ספֿינקס האָט געשוויגען. דער ווייסער ים פֿון זאַמד האָט זיך געצוי- גען און געצויגען אָהן אַן ענד מיט זיינע שטילע, שטומע כוואַליעס. די פי- ראַמידען האָבען געוואַרפֿען טויטען-שאַטענס איבער דער טרוקענער וויסמע. „יאָ,“ האָט ער מיט פֿייער אויסגעשריען. „מיין פֿאָטער האָט מיך ניט

אויף א וואָרט פֿון משיח, וועלען זיי געהן צוריק קיין ירושלים. די פֿערד-
לאַרענע צעהן שבטים וועלען זיך צונויפֿקלויבען: אויף דעם בלאָז פֿון'ס
שופר של משיח וועלען זיך די פֿערשטערנויטע און צווייטע אידען צונויפֿקומען
מארבע כנפיות האַרץ, פֿון אלע פֿיער עקען פֿון דער ערד. נאָר שבתאי
האָט ניט אָנגענומען דעם כבוד אין די פֿערענטערונג; מכה דער גאולה
האָט ער קיין וואָרט ניט אויסגערעדט.

און ווירקליך, ס'האָט אויסגעוויזען, אז זיין קומען האָט גיכער געוואָלט
בריינגען אַ חורבן איידער אַן ערלויבונג, אַ געלד-גערונג פֿאַשאַ, וועלכער
האָט געקראָגען צו וויסען מקה דער אונטרויהייט פֿון דער אידישער קהילה
צום סולטאַן, האָט אין דעם געפֿונען אַן אויסרייד רייך צו ווערן, און ער
האָט אַרויפֿגעלייגט אויף די אידען אַ געוואָלדיג-גרויסע געלד-שטראָף.

די אָרעמע קהילה האָט איינפֿאַך ניט געוואוסט וואָס צו טהאָן פֿאַר
פֿערצווייפֿלונג, אין אַזאַ מראַד-דיגען צושטאַנד, שטאַרבנדונג פֿון הונגער,
וואו האָבען זיי געוואָלט נעהמען אָט די אונגעהויער גרויסע סומע? נאָר
אז זיי זיינען געקומען צו זיך, האָבען זיך אלע הערצער מיט אַמאָל גע-
ווענדעט צו דער מאַדנער מרויעריגער פֿיגור, וועלכע האָט זיך אַרומגע-
דרעהט צווישען זיי, דערשלאָגען און פֿעראומערט.

"געלד?" האָט ער געוואָגט, "וואו וואָל איך נעהמען אזוי פֿיעל געלד?"

"אָבער דו ביסט דאָך משיח!"

"איך משיח?" ער האָט זיי אָנגעקוקט מיט אַן ערנסטען בליק.

"פֿעריג אונז — מיר ווייסען, אז די שעה פֿון דיין אַנטפֿלעקונג האָט
נאָך ניט געשלאָגען, אָבער ווילסט אונז ניט ראַטעווען דורך דיין מענשלי-
כען כח?"

"ווי אזוי?"

"געה פֿאַר אונז, מיר בעמען דיר, אין שליוות צו דעם פֿריינדליכען

סאַראַף-באַשי פֿון קיראַ, זיין פֿערמעטען אַרײַן קען אונז אויסליווען."

"אַלץ, וואָס אַ מענטש קען טר טהון, וועל איך טהאָן," האָט שבתאי
געענטפֿערט.

"וואָל דיין כח ווערען אַלץ גרעסער און גרעסער!" האָבען זיי איהם
אייס דאַנקבאַרקייט געוואונשען, און גרייז-גראַע תלמידו חכמים האָבען
זיך איינגעבויען און געקושט דעם ברעג פֿון זיין מאַנטעל.

אזוי איז שבתאי געפֿאַהרען צוריק קיין קיראַ מיט אַ שירא דורבֿין
מדבר, איהם פֿאַראויס, — אזוי דערזעהלט מען — איז געגאַנגען אַן עמוד
האש, אין אַן ער איז געפֿאַהרען ביינאַכט האָבען איהם בעגלייט גאַנצע
מהניה פֿון בעוואָפֿענטע לויט, וועלכע פֿלענען בעגייען צו מאַן פֿערשווינדען;

ניט געקענט בלייבען, ס'איז שוין געווען נאָהענט צו דער בעשטימטער צייט פֿון דער גאולה — צום געהיימיספֿולען יאָהר 1666, שבתאי צבי האָט אָנגענומם זיינע לענדען, און ניט קוקענדיג אויף די קלאַנגען וועגען אַראַבישע גולנים, וועלכע בעפֿאלען די ריווענדע אויף די וועגען; נאָך מעהר, מיט די תפילין אויפ'ן שטערן, אָקראַט ווי ער וואָלט געוואָלט וויווען פֿאַר אלעמען, אז ער איז אַ איד און מחמת דעם אויך אַ רייכער מאַן, האָט ער זיך אַוועקגעלאָזט מיט אַ שיידא קיין ירושלים דורך דמשק.

X.

אַה, די בענייטערונג, מיט וועלכער ער האָט זיך אַנידערגעוואָרפֿען אויף דער ערד און זי געקושט, אזוי גיך ווי ער איז נור אַרײַן אין דער הויליגער שטאָדט! טרעהרען האָבען געשטראַמט פֿון זיינע אויגען, טהייל-ווײַז פֿאַר פֿרייד און טהיילווייז פֿאַר ברענענדען שמערץ און טרויער אויף די פֿערלאַרענע הערליכקייט פֿון ציון, וועלכע זיינען איבערגעגעבען געוואָרען צו די מחמד'אָנער אין די הענד; אויף איהרע טויערען, וועלכע זיינען בעוואַכט געוואָרען פֿון טערקישע שומרים; און זאָגאר דער ערשטער איינדרוק פֿון שעהנדיקייט, אַ קוק טהאָנדיג אויף די הויכע בנינים, די טהורעם און די פֿעסטונגען, וועלכע זיינען געווען אָבעגעבאָדען פֿון דעם פֿריה-טאָרגענדיגען זונען-שין, איז אויך אָבעגעשוואַכט געוואָרען ביים אָנ-בליק פֿון די שמוציגע, שמאַלע געסלאַך פֿון דער שטאָדט.

נתן הנביא האָט בעקאָנט געמאַכט די אידען מכה דעם אָנקומען פֿון זייער קעניג, און די טאמינים האָבען איהם מקבל פנים געווען מיט גרויס כבוד, זיי האָבען זאָגאר איבערגעביטען דעם נאָמען פֿון'ס סולטאַן מעהעמעד אויף שבתאי צבי אין דעם „הנותן תשיעה למלכים“, וואָס זיי פֿלעגען זאָגען יעדען שבת ביים דאַינען; און ביים כותל המערבי איז דער פֿערצווייפֿעלטער געווען פֿון די פֿרומע אידען געמילדערט געוואָ-רען דורך אַ גרויסע האַפֿנונג.

אַרום, פשוט אויסגעהונגערט דורך די טערקישע רעגירונגס-בעאַמטע, ניט האָבענדיג איצט די געײַטהויכע שטיצע, וואָס זיי פֿלעגען קריגען פֿון די פֿרומע אידען פֿון פּוילען, וועלכע זיינען אויסגעשלאַכטעט געוואָרען דורך די קאָזאַקען, האָט זיך זייער לאַנגעם וואַרטען אויף משיח'ן נאָך פֿערשטאַרקט דורך דער ידיעה, וואָס כּרזך גד האָט מיטגעבראַכט מיט זיך פֿון פּער-זיען — ווי אזוי די בני משה, וועלכע לעבען אויף דער אַנדער זייט פֿון'ס טייך סמבטיון (וואָס פֿלעגט בלייבען צעטעהן אום שבת), וואַרטען נור

זיך אויף קיין פֿאל ניט געריכט אריבערצופֿאָהרען דעם אינוועל האָרעם! "יאָ," איז אברהם רובא אריינגעפֿאלען אין די רייד, "מיר ווינען אַ נאָנע נאכט פֿערפֿאַלגט געוואָרען פֿון צוויי רויב-שיפֿן, ביי יעדער זייט פֿון אונז איינס, אזוי ווי בעמלער."

"און דער קאפיטאַן," האָט זיך אָנגערופֿען יצחק סילוועראַ, "האָט פֿערלאָרען יעדע האָפֿנונג זיך אויסצורדעהען פֿון זיי, און ער האָט שוין געפֿלאַנעוועט זיך צו ראַטעווען מיט זיינע מאַטראָוען אינאיינעם אויף די קליינע שיפֿלאַך, איבערלאָזענדיג די פֿאַסאַזשירען אין סכּנה."

"אָבער ער האָט עס ניט געמאָגן?" האָט אין איין אָטמעס אַרויסגע-פֿלאַצט אַ מקובל.

"לוידער ניט!" האָט אברהם רובא געענטפֿערט מיט אַ קאָמישער מינע. "הלאוי וואָלט ער עס געמאָגן! וואָרים דאַן וואָלטען מיר געהאַט אונזער אייגענעם אַ גוט שיף, און דער הערר וואָלט אונז סיי ווי סיי מציל גע-ווען פֿון טויט."

"וואָס אמת איז אמת, און גיב רעכט דעם וואָס קומט," האָט פֿראָג-טעסטירט שמואל פֿרייט. "וואָרים דער אמת איז, אז דער קאפיטאַן האָט געוואָלט מיטנעהמען דעם הערר אין די שיפֿלאַך — —"

"דער הערר איז געווען פֿערטייעפֿט אין לערנען," רופֿט זיך אָב שמואל לאַניאָדאָ. "מיט אַמאָל טהוט דער קאפיטאַן אַ געשריי: "די ים-רויבער ווינען אויף אונז!" "וואו?" פֿרעגט דער הערר. "אַט דאָ!" ענטפֿערט דער קאפיטאַן. דער הערר שטרעקט אויס זיינע ביידע הענד, אַ האַנד צו יעדען שיף, און הויבט אויף די אויגען צום הימעל, און אין אַ רגע דרעהען זיך די רויב-שיפֿען אויס און זענלען אַוועק ווייט אויפֿ'ן ים."

שבתאי איז געוועסען און האָט געגעסען זיין טאָגערע מאָהלצייט, ניט אויסריידענדיג קיין איין וואָרט.

נאָך אז דער קלאַנג ווענען זיין מופֿת האָט זיך פֿערשפֿרייט איבער דער שטאָרט, האָבען די קראַנקע און די קריפעלעס בעלאַגערט זיין וואוינונג און צוגעשטאַנען צו איהם, ער זאָל זיי ראַטעווען. ערקלעהרענדיג, אז ער קען גאָרנישט טהאָן, האָט ער אַרויפֿגעלייגט זיינע הענד אויף זיי, און אַסך האָבען געזאָגט, אז זיי ווינען אויסגעהיילט. ער האָט אויך אָנגעריהרט די ברעמען פֿון די, וואָס האָבען געליטען אויף די אויגען און זיי האָבען ער-קלעהרט, אז זיינע פֿינגער האָבען געוויקט ווי אַן ערלייווענדע זאַל. אָבער שבתאי האָט גאָרנישט געזאָגט, ער האָט גאָרנישט פֿרעטענדירט. מיט שטילע און עניוועלדיגע טריט איז ער זיך געגאַנגען אויף דעם וועג פֿון אמת'ער און איבערזעכענער צדקוה. על כל פנים, לאַנג האָט ער אין מצרים

זי האָט דערגרייכט יענעם גאָס-פֿריינדליכען מיטש אין דער שטאָדמ קיראָ, וואו אַ האַלב הונדערט געלערענטע מקובלים האָבען יעדען טאָג געגעסען מיטאָג ביי דעם „סאַראָפּ באַשי“ אין פּאַלאַץ. אָט דער אידישער שאַץ-מייסטער איז אליין געווען אַ זעהר פֿרומער מאַן, וואָס האָט זיך אָב-געגעבען מיט תשובה און מיט קבלה-זאָבען און פֿלעגט געהן אָנגעטהאָן אין זאָק-קליידער אונטער די זיידענע מלבושים, מיט וועלכע ער פֿלעגט אַרויספֿאַהרען אין זיין גרויסאַרטיגען פֿרינצליכען עקיפּאָזש.

„דער, וואָס קומט אַצונד צו דיר,“ האָט נתן געשריבען צו ר פ א ל י ו ס פ ט ש ע ל ע ב י, צו אָט דעם פֿרומען און גוטהאַרציגען שר בישראל, „איז דער ערשמער מאַן אין דער וועלט — מעהר דאַרף איך דיר ניט זאָגען. גיב איהם אַלואַ אָב כבוד, און דו וועסט האָבען דיין שכר נאָך ביי זיין לעבען, ווען דו וועסט זוכה זיין צו זעהן אַזעלכע נסים ונפלאות, וועלכע לייגען זיך גאָר ניט אויף'ן שכל. וואָס דייע אַויגען זאָלען ניט זעהן, ווער ניט נשתומם. ס'איז אַ געטליכער סוד. אַז די צייט וועט קומען, וועל איך אַלצדינג אַוועקוואַרפֿען כדי איהם צו דיענען. הלואי וואָלט איך געקענט שוין איצט געהן מיט איהם!“

טשעלעבי איז געווען גרייט צו געהן מיט שבתאי'ן; ער איז אָנגעגען געגאַנגען שבתאי'ס שיף און האָט איהם מיט גרויס כבוד בעגלייט צו זיך אין פּאַלאַץ. נאָר שבתאי האָט ניט געוואָלט וואוינען דאָרט. „ס'איז נאָך ניט די צייט דערצו,“ האָט ער געזאָגט, און ער האָט זיך אויסגעזוכט אַן אַכסניא ביי אַן אַרעמען מוכר ספרים, וועמעס פֿערקויף-מישעל איז געשטאַנען צווישען די בודקעס פֿון די חלפנים, אויף'ן וועג צו דער גרויסער שוהל. די נאָכפֿאלגער זיינע, וועלכע זיינען מיטגעקומען מיט איהם, האָבען זיך פֿערשפּרייט איבער דעם אידישען קוואַרטאַל און זיינען אַרומגעגאַנגען פּראָפֿעצייִהענדיג אין די גאַסען און די געסלאַך, אין רעכט-מען מיטען פֿון דעם פֿאַנטאַסטישען מיט-מאַש פֿון קונים און סוחרים און אייזלען, אונטער דעם העל-בלוייען עגיפּטישען הימל. נאָר צו מיטאָג זיינען זיי אַלע געוועסען ביי דעם סאַראָפּ-באַשי'ס מיטש.

„דו האָסט געהאַט וועלכע ס'איז געפֿאַהרען אויף'ן ים?“ האָט דער בעל הבית באלד דעם ערשטען טאָג געפֿרעגט. „מען זאָגט די ווילדע ים-רויבער זיינען ווידער ביי דער אַרבייט.“

שבתאי איז געבליבען שטיל, נאָר זיין סעקרעטאַר שמואל פּרימו האָט פֿאַר איהם געענטפֿערט.

„געפֿאַהרען!“ האָט ער געזאָגט. „מיין הערר וועט ניט ריידען פֿון זיי, נאָר דער קאַפיטאַן וועט דיר דערצעהלען אַ געשיכטע מכה דעם. מיר האָבען

אומגעוואונדערט פֿון איין אָרט צום אנדערן, און די יאָהרען זיינען פֿער-
 פֿלויגן, אויסגעמוטשעט פֿון די הענותים און די תשובות, וואָס ער האָט
 אויף זיך גענומען, און געבענדיג אין איבערליבע חלומות מכה א גערעכ-
 טער, נייגעבורענער וועלט, איז ער דערוויל געוואָרען עלטער און על-
 טער. דאָך האָט זיך דער שוין פֿון געדולדיגער קוואַרטונג ניט אָנגעמאָן
 פֿון זיין ויסען פֿערטייטשען פנים. די צאָהל פֿון זיינע נאָכפֿאָרער האָט
 געהאַלטען אין איין וואַקסען און זיך בייטען; א טהייל זיינען געשטאָר-
 בען, אנדערע זיינען מיט געוואָרען וואַרטענדיג, נאָר שמואל פֿרידמאן
 פֿון ווילנע איז געוואָרען זיין איבערגעבענער סעקרעטאַר, און אברהם
 רובינאוויץ איז געווען תמיד ביי זיין זייט, דאָס איז געווען אַ מאָד-
 גער, אונפֿערשעהמטער שטאַדער, וואָס האָט כלומר'שט ווער שטאַרק גע-
 גלויבט אין משיח'ן און דערוויל האָט ער מיט אַן אונגעשרויבליכען אַפעטיט
 פֿערצעהרט די אלע גוטע זאַכען, וואָס שבתאי'ס פֿערעהערד האָבען צוגע-
 שיקט, אין וואָס דער איינגע'קשן'טער אַסקעט האָט ניט געוואָלט אָנריהרען.
 „ס'איז בלעבען אַ גליק וואָס איך וועל זיין מיט דיר, בשעת דו
 וועסט צושניידען דעם לוחן,“ האָט זיך דער שנאָרער אַמאָל אָנגערופֿען.
 „אויב וואָלטען נאָך די גו'אישע פֿרינצעסינען, וועלכע וועלען אונז בער
 דיענען, אין גאַנצען אויפֿגעגעסען זיינע חלקים.“

„אין יענע טעג פֿון דער מלוכה וועט שוין מעהר ניט נייטיג זיין
 צו פֿאַסטען און זיך אָבזאָגען פֿון תענוגים,“ האָט שבתאי געענטפֿערט, „ווי
 עס שמעהט געשריבען: „און זיינע פֿאַסט-טעג וועלען ווערן פֿעסט-טעג.“
 „אויב אויף,“ האָט רובינאוויץ געזאָגט, „וועלען דאָן זיינע פֿעסט-טעג
 ווערן מיינע פֿאַסט-טעג.“

שבתאי האָט אַ שמייכל געטהאָן, דער שנאָרער איז געווען דער
 איינציגער מענטש, וואָס האָט איהם געקענט מאַכען לאַבענדיג. נאָר ער
 האָט אייך געשמייכלט — דאָס איז געווען אַ ביטערער שמייכל —
 ווען ער האָט דעהערט, אז דאָס גרויסע פֿייער, ווענען וועלכען ער האָט
 נביאות געזאָגט, האָט פֿערוויסט קאָנסטאַנטינאָפֿאל און אָנגעמאַכט אַ
 מורא'דיגען חורבן אין אירישען קוואַרטאַל.
 „דאָס פֿייער וועט לייטערן זייערע נשמות,“ האָט ער געזאָגט.

XI.

נתן הנביא האָט מצליח געווען אין זיין שליחות צו פֿערשפרוי-
 טען די ידיעה מכה שבתאי צב'ים אַנטפֿלעקונג, און זי האָט זיך פֿאַנגע-
 דערגעטראָגען זי אַ בליין איבער אלע לענדער פֿון גלות.

אויפֿהויבענדיג וויערע שליוערס, ווען זיי וויען געזעסן ביי זינע פֿיס יונג-פֿרויען, וועלכע האָבען נאָך ניט געוואוכט פֿון ליעכע, האָבען פֿונד-דעסמוועגן אויפֿגעהויבען פֿערגעטערנדע אויגען צו איהם, נאָר שבתאי האָט עס ניט בעמערקט; ער האָט נאָך אלץ געקוקט אַרויף צום הימעל צו. און איינמאָל האָט ער געמאכט אַ גרויסן יום טוב און האָט איינגע-לאָרען אלע זינע פֿריינד צו זיין התונה אין דער גרויסער שיהת. זיי וויי-גען געקומען טאָגענדיג, מיט מוזיק און מיט אָנגעזונדענע ליכט, נאָר פֿול מיט נייגעריגקייט; יעדער איינער האָט געוואָלט מדעפֿען ווער די כלה אין, דורך דער פֿערטאָכטער רעשאַטקע פֿון דער וויבערשענער שוהל האָבען אַריינגעקוקט אַ מיינענד נייגעריגע אייניק, און עס איז געקומען די מינוט, האָט זיך שבתאי, אָנגעמחאָן אין יום טוב'דיגע מילכשים, געשמעלט אונטער דער חופּה, נאָר מען האָט קיין שום בייח ניט געזעהן ביי זיין ווייט, מיט אַ פֿייערליכער צערעמאָניע איז משה פֿונד'ן ראָ צוגעגאָנגען צום ארון קודש און האָט אַרויסגענומען פֿון דאָרט אַ ספר תורה, אָנגעד-מחאָן אין אַ פֿורפור און גאָלד-געשטיקען מענטשעלע און בעהאַנגען מיט גילדערנע קייטעלאַך אין אַ הירצעל אין גלעקלאַך, וועלכע האָבען געקלאָנגען גען אַזוי וויס, ער האָט צוגעמראָנגען די הוינגקייט אונטער דער חופּה, און שבתאי האָט אָנגעמחאָן אַ גאָלדענעם רינג אויף אַ וילבערנעם יד פֿון דער ספר תורה און הויך אויף'ן קול געזאָגט:

„הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל.“

אַ געפֿיהל פֿון מורא'דיגער ערשטוינונג האָט דורכגענומען די גאַנצע שוהל. דערנאָך האָבען זיך געלאָזט הערען שווערע מאַרמלערויען און פֿראַ-טעסמען פֿון אסך פֿרומע לייט, נאָר די פּאָעטישערע מקובלים האָבען פֿערישטאַנען. זיי האָבען ערקלעהרט, און דאָס איז געווען די בעהעפֿמונג פֿון דער תורה, די בת השמים, די טאָכטער פֿון הימעל, מיט דעם משה, דעם בן השמים, דעם הימעל'ס וואָן, וועלכער האָט זיך קיינמאָל ניט גע-מאָרט צונויפֿפּאַרען מיט אַ מענשענ-קינד.

נאָר איינער פֿון די רבנים האָט זיך ניט געוואָלט בערוהיגען. ער האָט אויפֿגעהויבען אַ ליאַרס: ס'מיינט, דאָס איז אַ גאָטעם-לעסטערונג! „ניין, דאָס לעסטערסט דו נאָר גאָט,“ האָט רזויג געענטפֿערט דער התן התורה, „זאָגען דען ניט די נביאים אייערע, און די וואַהרהייט זאָל זיין די בעשעהרטע פֿאַר פֿון די, וואָס ליעבען די וואַהרהייט.“

אַבער די אַרטהאָדאָקסישע פּאַרטיי האָט מנצה געווען, און ער איז פֿעריאָגט געוואָרען פֿון דער שמאָרט, ער איז אַוועק קיין מאָרעא, צו זיין פּאָטער'ס קרובים; ער האָט

האָסט אונז בעפֿוילען: כדי מיר זאָלען אויף אזאָן אופן זוכה זיין צו זעהן דעם ליכטיגען פנים פֿון נאָט, ווי דעם ליכטיגען פנים פֿון קעניג פֿון לע- בען. און מיר, די קנעכט פֿון די יונגע קנעכט, וועלען אָברייניגען דעם שטויב פֿון די יונגע פנים, בעמענדיג ביי דיין גרויסער דעהוויבענער מאַיעסטעט אַראָב- צוקוקען אויף אונז פֿון דיין טראָהן און אונז העלפֿען מיט דעם כח פֿון דער רעכטער האַנד די יונער דער שמאַרקער, און פֿערקירצען דעם וועג וואָס ליגט נאָך פֿאַר אונז. און מיר הויבען אויף אונזערע אויגען צו יהוה, וועלכער וועט אונז העלפֿען און בעשיצען גענען די רשעים, אז זיי זאָלען אונז ניט טראָן קיין שלעכטס, און וועלכער וועט אונז נעכען אייזערנע פנים צו זיין ווערטה צו שטעהן אונטער דעם שאַטען פֿון דיין אייזעל. דאָס זיינען די ווערטער פֿון דיין קנעכט פֿון קנעכט, וואָס ציהט זיך אויס פֿאַר דיר, געטראָ- טען צו ווערען פֿון די יונגע פנים. — נתן בני מין."

VIII

אָבער די גרעסטע צאָהל נאָכפֿאלגער האָט שבתאי געוואונען אין דער שטאָדט טהעסאלאָניקא, וועלכע איז איצט בעקאנט אינ- טער דעם נאָמען סאלאָניק. וואָרים טהעסאלאָניקא איז געווען די הויפט פֿעסטונג פֿון דער קבלה; און כאָטש די דרוי-עקיג בעפֿעסטיגטע שטאָדט, וועלכע שטעהט באַרג-אַראָב צום ים צו, האָט געהערט צו די מערקען, וועלכע האָבען דאָרט אויפֿגעבויט פֿיער פֿעסטונגען און אַוועקגעשטעלט צוועלף קלוינע קאנאָנען גענען די יס-הויבער, דאָך האָבען די אידען דאָרט געהאַט אַ גרויסען איינפֿלוס, און זייערע דרייסיג שוהלען האָבען אריבערגעשטיגען די מאַשעען פֿון די מערקען און די קירכען פֿון די גרו- בען, פּאָקט ווי די קראָנען, וועלכע זיי פֿלעגען קריגען פֿאַר די קלוידער, וואָס זיי האָבען צוגעשטעלט די יאָניסארען, האָבען ווייט אַריבערגעשטיגען זייער יעהרליכען צינו. זיי זיינען געווען שפּאַניאַלען, פֿאַרטיגעווען, איטאַ- ליענער, און אַהין זיי האָט זיך דאָרט געפֿונען אַ גרויסע מאַסע פֿון לומדים, וואָס זיינען זיך צוגיפֿענפֿאַהרען אַהין פֿון אלע טהיילען לאַנד; וואָרים דאָ זיינען געווען צוויי גרויסע ישיבות, וואו עס האָבען געלערענט איבער זעהן טייערע תלמידו חבמים. אין דער דאָזיגער אַטמאָספֿערע פֿון ברע- נענדער פֿרויסקייט האָט שבתאי געפֿונען אַ טרויסט פֿאַר דער גלייכניג- טיגקייט און די שנאה, וואָס ער האָט בעגענענט אין קאָנסטאַנטינאָפֿאָל. ניט נור טענער זיינען אַזונד געווען צווישען זיינע איבערגעבענע אָנהיינגער, נאָר אויך פֿרויען און מיידלאַך, מיט זייער גאַנצען אַרענטאַלישען פֿייער,

מיט לייב און זעל צו פֿערשפּרויטען איבעראַל די ידיעה וועגען משיח'ן און דעם גלויבען אין זיין קומען. פֿון דאָן אָן איז ער געוואָרען און ביז'ן מוים געבליבען זיין אַפּאָסטעל, זיין נביא — ניט מעהר ווי דער אליהו, וועלכער האָט געזאָלט זיין דער שליח, וואָס לויפֿט פֿאַראַויס אָנזאָגען, אז ער קומט. ס'האָט איהם אייך ניט געפֿעהלט דער כּח צו בעווייזען אַלער-ליי מופּתים, דורך וועלכע ער האָט דעם עולם איבערצייגט אין זיין געמ-ליכע שליחות. ער האָט בלויז געדאַרפֿט איבערלויצען אַ מענשען'ס נאָמען, האָט ער תּיכּף אויסגערעכענט זיין גאַנצען לעבען, זיינע פֿעהלערען און זיינע זינד און האָט איהם אַרויסגעגעבען די ריכטיגע תּשובּה, רשעים האָבען גע-ציטערט פֿאַר זיין בליק, אַסך גיכער ווי אין שבתאי'ן האָבען די מענשען געגלויבט אין איהם, נאָך מעהר דערפֿאַר ווייל ער האָט זיך בלויז אויסגע-געבען פֿאַר משיח'ס העלפֿער; און אַ שווינדלער, האָבען זיי געזאָגט, וואָלט זיך אויסגעגעבען פֿאַר משיח'ן אליין. נתן'ס בריוּף איז געווען צוואַמענגע-שמעלט אין אַ הלמודיש-העברעאישען סטיל און האָט געלויטעט אזוי: —

„22-מער חשוּן פֿון אונזער יאָהר.

„צו דעם קעניג, אונזער קעניג, דעם האַר פֿון אונזערע האַרען, וועל-כער קלייבט צונייף די צושפּרויטע און צווייטע פֿון ישראל און לייזט אונז אויס פֿון גלות; צו דעם מאַן, וואָס איז דערהויבען געוואָרען צו דער העכסטער מדרגה פֿון דערהויבענקייט, דער משיח אלהי יעקב, דער אמת'ער משיח שבתאי צבי, גרויס וואָל זיין זיין כבוד און דערהויבען זיין מלוכה מעתה ועד עולם, אמן. נאָכדעם ווי אייך קוש דייןע הענד און וויש אָב דעם שטייב פֿון דייןע פֿיס, ווי עס איז מיין חוב צו דעם מלך המלכים, גענרויסט איז זיין נאָמען און דערהויבען זיין קעניגרייך, קום איך דאָ מודיע צו זיין, אז דאָס וואָרט פֿון דעם קעניג און פֿון זיין תּורה האָט בעלויבטען אונזערע פֿנים'ער, יענער טאָג איז געווען אַ גרויסער טאָג פֿאַר דעם פֿאָלק ישראל און אַ טאָג פֿון ליכט פֿאַר אונזערע מנהיגים, וואָרים מיר האָבען זיך תּיכּף גענומען אָבתיטען דייןע געבאָטען, ווי עס איז אונזער חוב צו טהאָן. און כאָטש מיר האָבען געהערט אַסך מאָדנע זאכען, האָבען מיר פֿאַרט קיין מוטא ניט פֿערלאָרען, און אונזער האַרץ איז ווי דאָס האַרץ פֿון אַ לייב; מיר טהאָרען אייך ניט פֿרעגען קיין קשיות און טראַכטען מכה דייןע מעשים; וואָרים דייןע מעשים זיינען פֿול מיט וואונדער און למעלה מן השכל. און מיר זיינען פֿעסט אין אונזער אמונה און בטחון אָהן אַ שום אויסנאָהם, אָבערענדיג אונזערע נשמות פֿאַר דיין הייליגען נאָמען. און אַצונד זיינען מיר געקומען ביי דמשק, און מיר האָבען ברעה פֿאַרמוצען אונזער מאַרשרוט קיין סקאַנדעראַן (אַלעקסאַנדריאַ), אזוי ווי די

דארבעטעם לעבן פון דער הויפט שטאָרט, מיט איהרע רייד-פּערפּונטע פּאָשאַס און שטאַטיגע קריפּעלס, איהרע הונדערטער מאַשענען אין באַרדער רען, איהרע גרוואַמע היטער און נאָרטישע טאַנצענדע דערזוישען. אין אױנטאַל, הערענדיג ווי אַ מחמד'אָנער, וועלכער האָט אנגעטריבען זיין אױגעל. האָט זיך צובױערט אויף איהם און איהם גערופּען „איד!“, האָט זיך זיין האַרץ אַנגעזונדען מיט אַ גערעכטען זאַרן. וואָרים כאַט גערעדט, האָט דאָך בלויז דאָס פּאָלק ישראל אױסגעקליבען גערעכטיגקייט פֿאַר זיין ציעל — אַ קליינע נאַציאָן, וועלכע דאַרף ראַטעווען די גאַנצע וועלט אין אַראַכברױנגען די מלוכה פֿון גאָט. נאָר, אַך! דאָס פּאָלק ישראל אליין איז נאָך אױך פֿיל מיט זינר, אױנגע'עקשן'ס און אונגלױביג.

„וועה! וועה!“ האָט ער געשריען הויך אויפֿן קול צו זיינע ברודער, אַרױנקוטענדיג אין דעם אידישען קוואַרטאַל. „אײערע זינד וועלען אױך בעטן'הלט ווערען, וואָרים וויסען וואָלט איהר, אז זײַען גאָט האָט בע-שאַפֿען די וועלט, האָט ער עס נישט געמאַן מחמת נויטזענדיגקײט, נאָר אײס רױנער ליעכשאַפֿט, און כּוּו די מיטשען וואָלען איהם אנערקענען אַזס זײער בירא און אויבער-האַרר, אָבער איהר בעטן'הלט איהם נישט מיט ריעכע פֿאַר ליעבע. וועה! וועה! עס זײַט אַראָב אַ פֿײַער אױף קאַנ-סטאַנטאַנפּאַל אין זײַט פֿערברענען אײערע הױזער און אײער גאַנצע האָב און גוטס.“

דאָן האָט ער זיך פֿונאַנדערגעשלוכצעט ווי אַ קלױן מינד; אין אַ מערקוירדיגען עקסטאַז האָט זיך די נשמה זײנע עפעס אַזוי ווי אָבעטטהױרט פֿון זיין גוף און אַרומגעשוועבט מיט ליעבע איבער דעם גאַנצען המין. יענע גאַנצע נאַכט האָבען זײנע נאַכפֿאַלגער געהערט, ווי ער האָט הויך אויפֿן קול און מיט הױסע טרערען געבעטען גאָט און געזאָגט תּהילים מיט זיין ויסען, אױמעטיגען קול, אַרומגעחענדיג בײַ זיך אין צימער אַרויף און אַראָב.

VII

אין קאַנסטאַנטאַנפּאַל האָט איהם אַ שלוח פֿון דמשק געבראַכט אַ ברױעף פֿיל מיט לױב פֿון זיין געטרייסטען נאַכפֿאַלגער, נתן העזתי. נתן איז געווען אַן ענטהוואַסטישער יונגער מאַן, דער זוהן פֿון אַ ירושלים'ער משולח, מיט אַ שטיקעל צײַט פֿאַר דעם האָט ער חתונה גע- האָט מיט דער שעהנער אָבער אײן-אױגיגער טאַכטער פֿון אַ רױכען פֿאַר-מוגעזישען אידען, וועלכער האָט זיך אַרױבערגעצויגען פֿון דמשק אין דער שטאָרט עזה. זײענדיג רײך און זעהר פֿרום, האָט זיך נתן אָבעגעבען

געלאָדען די צווייפֿלענדע רבנים זיי וואָלען אַליין גראָבען די ערד. ס'איז געווען זעהר אַ שווערע אַרבייט, אַ צו האַרטע שטיק ערד, דאָך האָבען זיי אזוי לאַנג געגראָבען, ביז וואַנען זיי זיינען געקומען איבער אַ טאָפּ פֿון ערד און אינעווייניג איז געלעגען אַ געשריבענער פאַרמעט מיט אַט די ווערטער: „איך אברהם, בין געווען פֿערשפּאַרט פֿערציג יאָהר אין אַ מערה. איך האָב זיך געוואונדערט וואָס די צייט פֿון נסים איז נאָך ניט געקומען. מיט אַמאָל דערהער איך אַ קול, וואָס רעדט צו מיר: „אַ זעהן וועט געד- בירען ווערען אין'ס יאָהר פֿיער טוויזענד דריי הונדערט זעקס און אַכציג לכריאת העולם און ער וועט זיך רופֿען שבתאי. ער וועט אונטערדריקען די גרויסע שלאַנג, וואָרים ער איז דער אמת'עס משיח און ער וועט מלחמה האַלטען אָהן כּלי זין.“

און ווירקליך, אָהן געוועהר האָט שבתאי מלחמה געהאַלטען, כּמעט אָהן ווערטער. אפילו דער אַלטער פאַרמעט האָט ניט איבערצייגט די אָב- לאַכער, נאָר שבתאי האָט זיך פּונקט אזוי ווייניג אומגעקוקט דערויף ווי זיי אַליין. ער האָט זיך צו קיינעם ניט אַרויסגעגעבען. אין אָבענד פֿלעגט מען כּעמערקען זיין הויכע, מאַיעסטעטישע פֿיגור מיט זיין לאַנגען שוואַר- צען באָרד אויף'ן בית עלמין, וואו ער פֿלעגט מתפלל זיין ביי די קברים פֿון די פֿרומע לויט. מען פֿלעגט איהם זעהן גאַנץ פֿריה, שטעהענדיג ווי אַ סטאַטוע אויף זיין הילצערנעם באַלאַקאָן, וואָס האָט אַרויסגעקוקט צום גאַל- דענעם האָרן. אין די טעג, וואָס ער האָט ניט געפֿאַסט, פֿלעגט ער זיך כּענונגען מיט דער איינפֿאַכסטער שפּייז, וואָס קען נאָר געבען. יעדען טאָג פֿלעגט ער זיך אַליין שמייסען. קליינע קינדער האַבען געהאַט אַ צובונד צו איהם, און ער פֿלעגט זיי פֿערוואַרפֿען מיט צוקערקעס און מיט זיסע, ליעבליכע שמיכלען. אז ער פֿלעגט אַרומגעהן לאַנגזאַם און פֿערטראַכט איבער די מיסטיגע, אָנגעהיזעטע גאַסען, זיך אָנשטויסענדיג אָן טרעגער, אייזלען, דערווישען, שרייבער, פֿרוכט-הענדלער, פֿערשליי- ערטע פֿרויען און כּעטלער, האָט זיך זיין געשטאַלט אויף אַ מערקווירדיגען אופן אַרויסגעזעהן צווישען דער מאַסע פֿון פֿערשיעדענעאַרטיגע פֿויס- געהער. מערקישע שעהנהייטען האָבען אַרויס-געקוקט פֿון זייערע פֿענסטער- לאַך, האַנדעלס-לויט, זיצענדיג מיט די פֿיס הינטער זיך און רויכערענדיג זייערע נאַרגולעס, האָבען אויפֿגעהויבען זייערע קעפּ, ווען ער פֿלעגט פֿער- בייגעהן דורך די געוועלכטע געסלאַך פֿון דעם גרויסען באַזאַר. איינמאָל איז ער פֿערבייגעגאַנגען דעם שקלאַפֿען-מאַרק, וואו שעהנע משערקעסינען און גרויניקעס פֿלעגען אויפֿגעקויפֿט ווערן פֿאַר די פּאַלאַצען פֿון'ס באַס- פֿאַרום, און ער איז געוואַרען אויסער זיך פֿאַר פֿערדרום איבער דעם פֿער-

דעם בעפעהל, האָט ער געזאָגט: „וואָס וועט אָט אַפניס דאָס פֿאַלק ישראל און נישט אין גלות?“ ער האָט זיך אָבגעזענענט מיט זיינע בריי-דער און מיט זיין פֿאָטער, וועלכער איז געוואָרען אלט און שוואַך און האָט געליטען פֿון רעמאַטויז און אַנדערע קראַנקהייטען.

„דו האָסט מיר געבראַכט פֿערמעגען,“ האָט זיך דער אלטער מרדכי אָבגערופֿען מיט אַ ביטער געוויין; „אָבער איצט וואָלט איך בעסער גע-וואָלט פֿערלירען מיין פֿערמעגען איידער דורך אַך, איך שמעה שוין מיט איין פֿוס אין קבר, און מיין הייליגער ווהן וועט נישט צומאַכען די אויגען מיניע, און וועט נישט וויסען ווען ער וואָגען קדיש נאָך מיין פֿערשטאַרבע-נער נשמה.“

„ניין, וויין נישט, פֿאָטער מיינער,“ האָט שבתאי געזאָגט. „די נשמות געהען אוועק — נאָר זיי וועלען צוריק קומען.“

VI.

ער האָט געוואַנדערט דורך די מורחלענדער, איבעראַל געווינענדיג אָנהיינגער, איבעראַל דיסקרעדיטירט, קאָנסטאַנטינאָפֿאל האָט איהם געוועהן, און אַטהען, טהעסאלאָניקא און קיראַ.

פֿאַר דעם אידען גופא איז דאָס ארוםפֿאַהרען נישט שווער געווען און יענע טעג, איבעראַל האָט ער געפֿונען מענשען פֿון זיין ראַסע, די בלוט-פֿער-וואַנדשאַפֿט איז געווען אַ גאַראַנטיע אז ער וועט איבעראַל זיין ווילקאָמען: לשון קודש איז געווען די שפּראַך, אויף וואָס אלע האָבען זיך געקענט צו-נויפֿרוידען, איבערהויפּט דעם געלערענטען גאַסט האָט מען אויפֿגענומען מיט כבוד, נאָכדעם ווי מען האָט איהם אונטערהאלטען אויף אַ גרויסארטיגען אופן, האָט מען איהם ביים אָבריווען מיטגעגעבען אלערליי מהנות, איהם אויסגעזוכט אַ קאַראַוואַנע, מיט וועמען צו פֿאַהרען, בעצאָהלט אלע הוצאות און וואָגער געשאַפֿט אייכליידיגעלד, ווען ער איז חלילה אריינגעפֿאַלען אַלס געפֿאַנגענער ביי גולנים אין די הענד.

אין דער טערקישער הויפט-שטאָרט האָט דער פֿערטריבענער געהאַט אַ געמישטען קבלת פנים, און דעם גרויסען אידישען קיאָרטאַל פֿון האַסקווי, מיט זיין געדיכטער בעפֿעלקערונג פֿון קליינע סוחרים, האָט ער געפֿונען אַסך אָנהיינגער און אַסך גענגער, קאָנסטאַנטינאָפֿאל איז געווען אַ נעסט פֿון שטעכער און וואַילע יונגען, דער בעריהמטער בעל-הדרש'ער אברהם היכניני, איינער פֿון די ערשטע מאַמינים, האָט געוועהן ברוח הקודש, אַז מען מוז אייפֿעפענען אַ קבר אויף'ן אַלבען „בית היים“. ער האָט איינ-

„ס'איז אַ געטליכער סוד, וואָס נור איך אליין ווייס,“ האָט שבתאי געענטפֿערט.

אָבער די רבנים האָבען געשאַקעלט מיט די קעפּ און אַרויפֿגעלייגט אַ חרם אויף איהם און זיינע נאָכפֿאלגער. אַ מאָדנער ליכטיגער גלאַנץ האָט בעדעקט שבתאי'ס געזיכט. ער איז אוועק צום קוואל און האָט מתפלל געווען צו גאָט.

„איך דאַנק דיר, אָה פֿאַטער אין הימעל,“ האָט ער געזאָגט, „וואָס דו האָסט מיך אַנטפֿלעקט פֿאַר זיך אליין. אַצונד ווייס איך, אַז מינע איי-גענע יסורים און ענוים זיינען ניט געווען אומזיסט.“

נאָך דער חרם אויף די שבתאי צבי'ניקעס האָט ניט איינגעשטילט די אויפֿרעגונג פֿון דער סמירנער אידישער קהילה, וועלכע האָט זיך נאָך פֿערגרעסערט דורך די משיח'ישע טרוימען, וואָס זיינען געקומען אַהין פֿון מערב-איראָפּאַ. אין ענגלאַנד איז אויפֿגעשטאַנען אַ סעקטע פֿון קריסטען, וועלכע האָבען געגלויבט אין תנ"ך און געאַרבייט, אַז תורת משה זאָל אָנערקענט ווערן אַלס דאָס געזעץ פֿון דער מלוכה.

פֿון איין קריסטליכען לאַנד צום אַנדערן איז דער קלאַנג מבח משיח'ן און מבח דער גאולה פֿון'ס אידישען פֿאַלק אַריבער אויף די פֿיבערישע ליפּען פֿון הייסע מאמינים. אַ טהייל פֿון זיי האָבען געגלויבט, אַז משיח וועט אין יוני 1666 קומען צום סולטאַן, צונעהמען ביי איהם זיין קרוין דורך דעם כח פֿון מוזיק אליין, און איהם אוועקפֿיהרען אין קייטען ווי אַ געפֿאַנגענעם. דאָן וועט ער פֿערשווינדען אויף ניין חדשים צייט, די אידען וועלען דערווייל אויסשטעהן די שרעקליכסטע ענוים קשים; נאָך ער וועט קומען צוריק, רייטענדיג אויף אַ הימלישען לייב מיט אַ צוים, וואָס וועט זיין געמאַכט פֿון זיבען-קעפיגע שלאַנגען; אין ער וועט צוריקבריינגען די פֿערלאָרענע צעהן שבטים פֿון יענער וויט טייך סמבטיון, און וועט אַנערקענט ווערן פֿאַר שלמה'ן דעם קעניג פֿון דער גאַנצער וועלט; און דער בית המקדש וועט אַראָב פֿון הימעל אַ פֿאַרטיגער, כדי די אידען זאָלען דאָרט קענען מקריב זיין זייערע קרבנות. אָבער די דאָזיגע האָפֿ-נונגען האָבען ניט געפֿונען קיין פּלאַץ אין די הערצער פֿון די אידישע מנהיגים אין סמירנאַ, וואו איינגע'עקשן'טע ספרדים האָבען זיך פֿערנומען מיט אַרבייט און האַנדעל. וואָס איז שייך צו די שנאָרערס, די בעטלער, וואָס האָבען געלעבט אויף'ן רעכנונג פֿון אַנדערע, זיי זיינען נאָך געווען סעהר איינגע'עקשן'ט איידער די אַרבייטער. דערפֿון האָבען זיך גענומען שמענדיגע רייסערייען און מחלוקות, ביז וואַנען די רעגירונג האָט ענדליך אַרויסגעיאָגט דעם פֿערהאַסטען שבתאי פֿון סמירנאַ. אַז ער האָט דערהערט

זיינע, פֿרוהער בסוד, דערנאָך גאַנץ אָפֿען, פֿערשפּרייט איבער סמירנאַ די נייעס מבח זייער משיח.

זיי זיינען ניט אַלע געווען יונגע מענשען, אָט די ערשטע נאָכפֿאלגער פֿון שבתאי צבי, קיינער האָט ניט אזוי שטאַרק געגלויבט אין איהם ווי דער אַלטער גרויזנראָער געלערענטער מאַן משה פּוּנזיראַ. נאָר די צאָהל פֿון די צווייפֿלער איז פֿונדעסטוועגען געווען אַ סך גרעסער איידער די צאָהל פֿון די גלויביגע. שבתאי איז בעטראַכט געוואָרען פֿאַר אַ משוגע'נעם. ער פֿלעגט זיך זעלסטן צוזויפֿקומען טיט דער גרויסער מאַסע פֿון זיינע ברודער, בלויז ביי רעליגיעזע צערעמאָניעס, און ביי די דאָזיגע געלעגענהייטען פֿלעגט ער גראָד געהן אין די אָרעמסטע הייזער פֿון דעם אידישען אָרעמען קוואַרטאַל. און אין איינעם פֿון אָט די וואוינונגען, וואָס איז בעשטאַנען פֿון איין איינציגען חדר, האָט זיך זיין כח הנסתר, זיין פֿערבאָרגענע קראַפֿט, ווידער אַמאָל אַנטפלעקט. ס'איז אַ ברית-מילה געווען, דאָס ניי-געבוירענע קינד איז געווען אַ בכור; און אז אַלעס איז שוין פֿאַרטיג געוואָרען פֿאַר דער צערעמאָניע און דער מוהל איז געשטאַ-נען גרייט, האָט איהם שבתאי געבעטען ער זאָל וואַרטען אַ וויילע. אַ האַלבע שעה איז אַריבער.

„אויף וואָס וואַרטען מיר?“ האָבען די געסט ענדליך געסמייעט איהם צו פֿרעגען.

„אליהו הנביא איז נאָך ניטאָ,“ האָט ער געענטפֿערט.

אין אַ וויילע אַרום האָט ער אַ מאַך געטהאָן מיט דער האַנד, אז מען קען אָנגעהן מיט דער צערעמאָניע. מיט אַ הייליגער אימה האָבען זיי געקוקט אויף דעם לידיגען שמוהל, וואו נור שבתאי'ס בענייסטערטע אויג האָט געקענט בעמערקען די הימלישע פֿאַרזע פֿון דעם אור-אַלטען נביא.

אָבער די אַלטע ישיבה פֿון די תלמידו חכמים אין סמירנאַ איז גע-ווען מלא חִימה אויף דעם נייעם נביא, דער עיקר ווען זיינע אָנהיינגער האָבען פֿונאָדערגעטראָגען איבעראַל זיין ערקלעהרונג דאָרט ביים ברעג ים. מען האָט איהם געשיקט רופֿען צו די רבנים, וועלכע האָבען געפֿאַ-דערט פֿון איהם דין וחשבון פֿאַר זיין געוואַנטע טהאַמ.

„דו האָסט געסמייעט אויסריידען דעם הייליגען שם!“ האָט געשריען יוסף איסקאַפֿאַ, זיין אַלטער רבי. „וואָס! זאָלען דייע אונז הייליגע ליפען פֿעראַונרייניגען די הייליגע אותיות, וואָס אפילו אין דער צייט פֿון ישראל'ס גרויסקייט האָט בלויז דער כהן גדול געמענט אַרויסריידען אין קדשי הקדשים אום יום כפור?“

גור דורך זיי אליין וועלען די מענשען נייגעבוירען ווערען און די מלוכה וועט קומען; און אָפֿטמאָל פֿלעגט ער זיי זינגען שפּאַנישע ליעדער מיט זיין זיסען, ציטערנדען קול — מאָדנע קבלה-שירים, פֿערפֿאַסט פֿון איהם אליין אָדער לוריא, און אָנגעפֿאַסט צו טרויעריגע נגונים, פֿול מיט סודות'דיגער ליידענשאַפֿט. און אין די דאָזיגע שירים איז די ליעבשאַפֿט צו דער פֿרוי, וועלכע ער האָט פֿערוואָרפֿען, צוריקגעקומען מיט אַזאַ שטאַרקען אויסדרוק, וואָס האָט דערמאָנט אָן שלמה'ס שיר השירים, און האָט ביי זיינע אָנהיינגער אין די אויגען אויסגעזעהן אַזוי טיעף ווי יענע אלטע אַלעגאָריע. ער האָט געזונגען:—

דאָרט דעם קעניג'ס טאָכטער ליגט
אין קריסטאָל-קלאָהרען וואַסער,
מעליסעלדאָ.

עס לאַסטשעט זי דאָס וואַסער
און דריקט זי צו צו זיין ברוסט,
מעליסעלדאָ.

פֿון איהר באָד איז זי אַרויס
ריין און ווייס ווי שנעע דער לייב,
מעליסעלדאָ.

ווי קרעלען איהרע ליפּען,
מוטערפערל איהרע צייהן,
מעליסעלדאָ.

און מיט זיסען שטאַלצען ליכט
איז בעגאַסען איהר געזיכט,
מעליסעלדאָ.

די אויגען — פֿיילענבויען,
דאָס מויל — אַ דופֿטענדע רויז,
מעליסעלדאָ.

און טרעהרען פֿון פֿערנעטערונג זיינען געשטאַנען ביי די בעגייכ-
טערמע צוהערער אין די אויגען פֿאַר מעליסעלדאָ'ן, וועלכע איז ביי זיי
געווען משיח'ס געהיימניספֿולע כלה.

V.

און כאָטש דער שפּילער שבתאי האָט קיין וואָרט ניט געזאָגט וועגען
משיח'ן אָדער וועגען זיין שליחות צו די אידען, קיין וואָרט ניט אַ הויז
דאָס איינציגע וואָרט דאָרט ביים ברעג ים, דאָך האָבען די נאָכפֿאלגער

אָכנע'נט זיין ווייב — די שעהנע חנה, ווי דער שטייגער איז געווען אין יענער צייט, האָט שבתאי געפֿאָלגט דעם פֿאָטער און חתונה געהאַט מיט דעם מיידעל, וואָס מען האָט איהם געגעבען. אָבער דער יונגער אַסקעט, וועלכער האָט זיך אָנגעוואָגט פֿון די תּענוגי עולם הזה, האָט זיך ניט צו־גערהרט צו זיין פֿרוי, און דער בית דין האָט איהר אַרויסגעגעבען אַ גמ. תּפּלות, העניתיים און זעלבסט-ענטוואָונג זיינען געווען די תּענוגים פֿון שבתאי'ס יוגענד. די רייזענדע אידישע מיידלעך פֿון סמירנא, אין זייערע ברייטע הויזן און אויסגעבלויזטע יאָקלאַך, האָבען ניט געהאַט קיין שום ווירקונג אויף איהם, כאָטש זייערע שעהנע פּנים'ער זיינען ניט געווען פֿערשלייערט ווי די טערקישע פֿרויען, און כאָטש ס'איז זיי ניט פֿערוועהרט געווען צו לאָזען הערען זייערע זיסע שטימען שבת ביים טיש, ווי ס'איז דער מנהג ביי די פֿרומע אידען פֿון מערב-אייראָפּא. אומזיסט האָבען די מיידלעך געטראָגען רווען אונטער זייערע אויערן און אין די האָר, אַלס צייכען, אַז זיי זיינען גרייט געפֿיהרט צו ווערען אונטער דער חופּה. נאָר מרדכי, וועלכער האָט מורא געהאַט, דער זוהן זיינער זאָל חלילה ניט עובר זיין אויף דעם געבאָט, וואָס זאָגט, אַז בלייבען זיצען אַ בחור הייסט לעבען אין זינד, האָט איהם געפֿונען אַ צווייטע פֿרוי, נאָך שעהנער ווי די ערשטע; נאָר דער יונגער מאַן איז אַליין געבליבען צוריקגעצויגען און קאַלט, און ער איז גאָר אין גיכען אומגעקעהרט געוואָרען צוריק צו זיין בחור'שען צושטאַנד.

„אַזונד וועט די תּורה זיין מיין איינציגע כּלה“, האָט ער געזאָגט. בלינד צו דעם רייזן פֿון דער פֿרוי, איז דער יונגער, שעהנער און רייכער שבתאי זיך געגאַנגען זיין איינזאַמען וועג, און אַ בעגייסטערטע קליינע מחנה פֿון נאָכפֿאָלגער נאָך איהם. זעלטען ווען זיי פֿלעגען שמערען זיין איינזאַמקייט מיט זייער פֿערגעטערעדער בעגלייטונג. אַז ער פֿלעגט אַריינגעהן אין ים, אין דער פֿריה און ביינאַכט, זומער און ווינטער, פֿלע-גען זיי אַלע בלייבען שמעהן פֿון ווייטען; בייטאָג פֿלעגט ער מתפלל זיין ביי דעם קוואַל, וואָס די קריסטען האָבען גערופֿען „סאַנטאַ ווענעראַנדאַ“, ניט ווייט פֿון דעם אידישען בית עלמין, און ביינאַכט פֿלעגט ער ליגען אויסגעצויגען איבער די קברים פֿון די צדיקים, אויסניסענדיג זיין האַרץ אין אַ שמילען געבעט, אין דער צייט וואָס די שאַקאַלען האָבען געבולען אין דער איינזאַמער פֿינסטערניש און דער ווינד האָט געוואָיעט אין די בערג.

נאָר ציימענווייז פֿלעגט ער ריידען מיט זיינע נאָכפֿאָלגער מכּח די געטליכע סודות און די מוראַ'דיגע ענוים און זעלבסט-מאַרטירערייען, וואָס

פֿערשמעהט זיך, אז ער האָט אויך געוואַקסען מיט איהר אינאיינעם. אַזוי איז ער געווען בכח צו האָבען אַ זוהן אַ למדן. ער האָט אַלואָ נישט גע- מאַכט קיין שום טענות און האָט זאָגאר ערלויבט צו מאַכען פֿון זיין הויז אַ בית המדרש, אַ פּלאַץ, וואו שבתאי און ניין אויסגעוועהלטע חברים זיינען געוועסען און האָבען געלערענט זוהר און קבלה פֿון אין דער פֿריה ביו ביינאַכט. אָפֿט פֿלעגען זיי איבערלאָזען די לערן-שטיב און אַרויסגעהן אויף דעם הילצערנעם באַלקאָן, וואָס האָט אַרויסגעקוקט אין גאַרמען צו די אָראַנזשען און די פֿלוימען-בוימער. און וואָס רייכער מרדכי איז גע- וואָרען, אַלץ שטאַרקער האָט ער פֿערגעמערט זיין זוהן, וואָרים צו איהם און צו זיין צדקות, נישט צו זיין אייגענער פֿעהיגקייט און עהרליכקייט, האָט ער צוגעשריבען זיין גרויסע הצלחה.

„אויב די עלטערן ווערן געשטראַפֿט פֿאַר די זינד פֿון די קינדער,“ פֿלעגט ער זאָגען, „איז דאָך קיין ספק נישט, אז די גוטע מעשים פֿון די קינדער ווערן בעצאָהלט צו די עלטערן.“ די גרויסע אַכטונג, וואָס ער האָט געהאַט פֿאַר זיין וואונדערליכען זוהן, האָט זיך באַלד פֿערשפּרייט איבער דער שטאָדט, און שבתאי האָט אָנגעהויבען שטילערהייט פֿערגעמערט ווערן אויך פֿון פֿרעמדע, זייטיגע מענשען.

אינמאָל האָט דער פֿאָטער בעמערקט, ווי דער זוהן האָט עפעס ווי אונבעוואוסטערהייט דערפֿיהלט די דאָזיגע פֿערגעמערונג, מרדכי צבי איז נאָר וואָס געווען צוריקגעקומען פֿון אַ ווייטער נסיעה אין ענגלאַנד, און ער האָט דערצעהלט וועגען די אָנהיינגער פֿון דער „פֿינפֿטער מלוכה“, וועלכע האָבען נביאות געזאָגט, אז משיח דאַרף קומען און אז די אידען וועלען אויסגעלייזט ווערן אין דעם יאָהר 1666.

„מאמע!“ האָט זיך דאָס אינגעל אַבערוואָפֿען, „דאַרף נישט משיח געבוי- רען ווערען אום תשעה באב?“

„פֿערשמעהט זיך,“ האָט מרדכי געענטפֿערט, און דאָס האַרץ האָט איהם מורא'דיג געקלאַפֿט. „ער וועט געבוירען ווערן אין דעם זעלבען מורא'דיגען טאָג, ווען אונזערע ביידע בית המקדש'ן זיינען חרוב געוואָרען — אַלס צייכען פֿון טרויסט, ווי עס שטעהט געשריבען: „און איך וועל אומקעהרען צוריק די געפֿאַנגענע פֿון יהודה און די געפֿאַנגענע פֿון ישראל, און איך וועל זיי צוריק אויפֿריכטען ווי אין די פֿריהערדיגע צייטען.“

דאָס אינגעל איז אַנשוויגען געוואָרען און האָט מעהר גאַרנישט גע- זאָגט. נאָר איין געראַנק איז דורגעלאָפֿען ביי ביידען, ביים פֿאָטער און ביים זוהן אין קאָפּ. שבתאי איז געבוירען געוואָרען אום תשעה באב. נאָך גרעסער איז געווען דער וואונדער, ווען דער יונגער בחור האָט

אין דער קליינער, איינגער תלמוד-תורה, וואו הונדערטער קינדער האָבען אינאיינעם געלערנט חומש אייף'ן קול, איז ער אויך געווען איינזאָם און אליין; שפעטער, כבוד-וויוו, אז ער איז געזעסן אויבען-אָן ביי דעם גרויסען גאון יוסף איסקאפא אין דער ישיבה, איז ער געבליבען דער זעלבער צורוקגעצויגענער גייסט. ניכער פֿון זיינע הברים האָט ער משיג געווען די פּלפּולים און די האָר-שפּאַלטערעווען, אין וועלכע די רבנים פֿלעגען זיך אָפּט אַריינלאָזען, נאָר פינקט אזוי גיך ווי ער האָט געקענט בעגרייפֿען עפעס, האָט ער עס אויך געקענט אוועקמאַכען מיט דער האַנד. שוין אין דער ערשטער צייט, וואָס ער איז געווען אין דער ישיבה, האָט זיך אין זיינע ענטפֿערס געהערט אַ טאָן פֿון אונזפֿריעדענהייט, און באלד האָט ער אוועקגעוואָרפֿען די דאָזיגע טרוקענע פֿייך-שפּייציגקייטען און האָט זיך אזוי יונג אַריינגעלאָזט אין די מיסטיצוימען, אין די פּאָעטישע בעגייס-טערונגען און אין די זעלבסט-מאַרטירערייען פֿון דער קבלה. די פֿערוואַנדלונגען פֿון די נשמות, די מיסטישע בעהעפֿטונגען, דאָס אַרויס-רופֿען פֿון די גייטער, די בעשאַפֿונג פֿון דער וועלט דורך אַטריבוטען, אָדער ווי אזוי די שכונה האָט זיך קאַנצענטרירט אין זיך אליין, כדי צו ענטדעקען דאָס ענדליכע פֿייעלע פֿון דעם אונענדליכען איינעם; דאָס זיינען געווען די לעבלינגס-זאַכען, אין וואָס דער פֿאַזען-הייהרגער כבוד האָט זיך געגריבעלט.

"מיין לעבען זאָל בעשטעהן פֿון לערנען," האָט ער געזאָגט צו זיין פֿאַטער.

"דיין לעבען! אָבער וואָס וועסט דו טהאָן צו דערהאַלטען דיין לע-בען?" האָט מרדכי צבי געענטפֿערט. "דיינע עלטערע ברודער אַרביי-טען ביידע."

"איז אַודאי נייטיג, אז כאָטש איינער פֿון דיין משפּחה זאָל זיך אָב-געבען צו נאָט און צו זיין תורה און זאָל דורך דעם בריינגען אַ ברכה אין דער אַרבייט פֿון די אַנדערע."

מרדכי צבי האָט געשאַקעלט מיט'ן קאָפּ. יאָהרען-לאַנג האָט ער גע-לעבט אין עלענד און נויטה. נאָר איצט האָט ער אָנגעהויבען מצליח זיין, אזוי ווי אַסך פֿון זיינע ברודער אידען. דער סולטאַן איבראַהים האָט גע-פֿיהרט אַ בלוטיגע מלחמה מיט די ווענעציאַנער, און שטעלענדיג אין סכנה דעם האַנדעל פֿון די מזרח-לענדער, האָט ער געטריבען די האָר-לענדישע און ענגלישע סוחרים אַריבערצונעהמען זייערע געשעפֿטען פֿון קאָנסטאַנטינאָפּאָל קיין סמירנאַ. די ענגלישע פֿירמאַ, פֿון וועמען מרדכי האָט געקראָנען די אַגענטור, איז געוואָרען רייכער פֿון טאַג צו טאַג, און

און וואָס ניכער צו בריינגען די גאולה, און זיין תורה איז אָנגענומען גע-
וואָרען ווייט און ברויט איבער דער גאַנצער וועלט.
און ניט נור האָט דאָס פֿאַלק ישראל אליין געטרויסט פֿון דער נאָהג-
גאולה, נאָר דער קלאַנג, אז משיח דאַרף באַלד קומען האָט זיך הויך פֿער-
שפּרייט צווישען די אַנדערע נאַציאָנען. די וועלט האָט צוריקגעקוקט צו
דעם געהיימניספֿולען מזרח, דאָס וויגעלע פֿון דעם געטליכען. אין'ס וויי-
טען אינוועל פֿון ענגלאַנד האָבען ניכטערע פּיורעטאַנער געוואַרט אויף דעם
„יאָהר-טויזענד“ און אויף דער „פֿינפֿטער מלוכה פֿון דער ענטפלעקונג“
— מחמת די פֿיער רשעות'דיגע מלוכות פֿון בבל, פרס, יון און רוים זיי-
נען שוין געווען פֿערביי — און אז מנשה בן ישראל פֿון אַמסטערדאַם
האָט געבעטען קראָמוועל'ן ער זאָל צוריק אַריינלאָזען די אידען קיין
ענגלאַנד, איז זיין טענה געווען, אז זיי וועלען אויף אַזאָ'ן אופן צווייט און
צושפּרייט ווערן צווישען אַלע פֿעלקער, און עס וועלען מקוים ווערן די
נבואות פֿון דעם תנ"ך וועגען דער גאולה. ס'איז קיין שום ספק ניט, די
צייטען זיינען געווען רייף פֿאַר דעם געבורט פֿון אַ משיח.

IV.

ער איז געווען מאָדנע און איינזאַם פֿון קינדווייז אָן, דער דאָזיגער
הייליגער ווהן פֿון'ס סמירנער קאַמיסיאָנער. ער האָט ניט געהאַט קיין
חברים, מיט וועמען זיך צו שפּיעלען, קיינע פֿון די געווענהליכע קינדער-
שע געוואוינהייטען. ער פֿלעגט אַרומזיגן אַנדערן איבער די משופּע'דיגע געס-
לאַך פֿון דער שטאָדט, וועלכע האָבען אויסגעזעהן אזוי ווי אויסגעהאַקט
אין אַ גרויסען פֿעלד, אָדער איבער די לאַנגע באַזאַרען מיט די הילצערנע
דעכער, און ס'האָט אויסגעוויזען, אז ער קוקט זיך אזוי ווייניג אום אויף
דאָס פֿאַנטאַסטישע קוליערטע בילד, ווי אויף די ביסט אונטער זיינע פֿיס,
אָדער אויף די מחנות פֿון אונגעהייער גרויסע גמלים, וואָס ביי דעם קלאַנג
פֿון וייערע גלעקלאַך פֿלעגט ער זיך טעכאַניש אַברוקען צו דער וואַנד.
און דאָך האָט ער געמוזט זעהן יאָס עס טהוט זיך אַרום איהם, וואָרים
אז ער פֿלעגט אָנטרעפֿען אויף'ן וועג עפעס, וואָס האָט געליטען — אַ
קינד, אָן אויסגעמאַרעטען הונד, אַ קריפּעל אָדער אַ מצורע — פֿלעגען
זיך די אויגען ביי איהם אָנפֿילען מיט טרעהרען. צייטענווייז פֿלעגט ער
שמעהן ביים ברעג ים און אַרויסקוקען מיט ביינקענדע, פֿאַרשענדע בלי-
קען העט ווייט, און אָפֿט-מאָל פֿלעגט ער אַבליגען שטונדען לאַנג אויף
דעם פֿעלד, וואָס איז געלעגען איינזאַם הינטער דעם געדיכטען פֿאַרט.

מהאָר ניט אויסריידען, און וועלכער האָט געקענט אַרונטערבריינגען נשמות פֿון הימעל דורך דעם וואָס ער פֿלעגט פֿערבייטען און איבערשטעלען די דאָזיגע אותיות פֿון'ס שם, איהם אַליין האָט מען געהאלטען פֿאַר דעם משיח בן יוסף, וועלכער דארף קומען פֿאַר דעם אמת'ן משיח בן דוד. ס'איז געווען די פֿולע צייט, „דער קץ, די גאולה איז ביי דער האַנד,“ האָבען די מקובלים אין איין קול געשריען. די אידען האָבען גע- ליטען אזוי פֿיעל און אזוי לאַנג, די שוואַרצע פעסט האָט שוין געמאַכט וויערע בעפֿעלקערונגען, די קרוין-ציהער האָבען זיי געפֿלינדערט און געמאַרדעט, פֿין שפּאַניען און פֿאַרטוגאַל האָט מען זיי אָהן רחמנות אַרויסגעיאָגט, און די אינקוויזיציע האָט זיי פֿערברענט אין די טויזענדער, איבעראַל האָט מען זיי געבראַנדמאַרקט און ערנידערניגט, — וואָס זשע איז דער חידוש, אָז זיי האָבען געפֿיהלט, אָז דער בעכער פֿון וויערע צרות איז פֿול, אָז די גאולה איז ביי דער האַנד, אָז נאָט וועט זיי אויסלייזען פֿון גלות און וועט אויפֿ- הויבען זיין פֿאַלק ישראל איבער אַלע גוים! „אנו מאמין באמונה שלמה בכביאת המשיח ואף על פי שיתמהמה עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבא“ (אין גלוב באמונה שלמה, אָז משיח וועט קומען, און כאָטש ער וועט זיך פֿערזאַמען, דאָך וואַרט אַך אויף איהם יעדען טאָג ער זאָל קומען).

דאָס איז געווען זייער טאָג-טעגליכער גלויבען.

אין טערקיי האָבען זיך די אידען אַ שטיק צייט געהאַלטען פֿעסט אויף די פֿיס, קאָנקרדירענדיג מיט די ווענעציאַנער אין דעם שיף-האַנדעל און מיט די גראַן-וויווערן אין דער שעהנקייט פֿון זייערע הייזער, גערמאַנער און זומער-שטיבער. דאָן ווען יוסף איז געווען דער דוכס פֿון נאַקסאָס און שלמה אישכנזי — באָטשאַפֿטער אין ווענעדיג; ווען די שטאָרט טבריא איז געוואָרען אַ ניי-ירושלים, פֿערפֿלאַנצט מיט טויט-בויםער; ווען רייכע דאָקטוירים האָבען געשריבען עלעגאַנטע לאַטיינישע שירים; און יענע טעג איז די האַפֿנונג אויף משיח'ן געווען שוואַך און דונקעל. נאָר זי האָט זיך פֿונאַנדערגעפֿלאַקערט מיט אַ געוואַלדיגער קראַפֿט, ווען זייער כח און זייער גדולה איז אָבגעשטאַרבען מיט דעם כח און גדולה פֿון דער טערקישער מלוכה; ווען דער „האַרעם“ און די יאַניסאַרען פֿון איין זייט און די טערקישע רייטער פֿון דער אַנדער זייט האָבען זיך צווישען זיך צוזעהילט מיט דער מאַכט, און די אידען זיינען געווען די ערשטע, וועמען די צווישעטע פּאַשאַס האָבען געדריקט און געשטיקט, אָבטהיילענדיג זיי פֿון די מחמד'אַנער מיט אַ ספּעציעלען צייכען — דעם שוואַרצען טורבאַן אויף'ן קאַפּ. ס'איז געווען אַ רב פֿון דער טערקיי, וועלכער האָט אָנגעד- שריבען דעם טעקסט פֿון'ס „שלחן ערוך“ צו פֿעראייניגען דאָס פֿאַלק ישראל

געשיקט פֿאַר זיך אַ זיידענע פֿאַהן מיט די עשרות הדברות דערויף און איז אויפגענומען געוואָרען פֿון דעם קעניג מיט אַן עהרען-פּראָצעסיאָן — האָט אַ מאַראַנען-מיידעל, וועלכע האָט געזעהן אין חלום משה'ן און די מלאכים, געוואַלט פֿיהרען איהרע ליידענדע ברידער צוריק אין הייליגען לאַנד אַרײַן, און זי איז פֿערברענט געוואָרען פֿון דער אינקוויזיציע. די אַגאַ פֿירעס — אַ שענהער און בריליאַנטער יונגעמאַן און אַ קריסט פֿון געבורט—האָט צוריק אָנגענומען די אמונה פֿון זיינע פֿאַטערס, און אונטער דעם נאָמען שלמה מולכו האָט ער פֿערבראַכט זיין קורץ לעבען אין פּראָפֿעטישע ענטזיקונגען און אין שרעקליכע יסורים פֿון מאַרטירעריי. ער האָט געוואַלט בעקעהרען דעם פּאַפּסט צום יודענטהום, און זאָגענדיג נביאות, אַז עס וועט קומען אַ מבול אויף רוים און אַ מוראָדיגע ערדציטערניש אין ליסאַבאָן—וואָס איז אויך מקוים געוואָרען—האָט איהם דער וואַטיקאַן בעעהרט מיט אַ פֿרעהליכען טױט אין דער שטאָרט מאַנטואַ, וואו מען האָט איהם, לױט דעם קױזערס בעפֿעהל, אַרױפֿגעוואָרפֿען אויף דעם ברענענדען קאַסטיאָר. און אין די דאָזיגע אונרוהיגע און שרעקליכע צײַטען פֿאַר די אידען האָבען זיך מיט אַט די אויסערליכע צרות זייערע פֿערמישט אַ גאַנצע מאַסע פֿון אינערליכע טרוימען. דער זוהר, דאָס בוך פֿון ליכט, וואָס איז פֿערפֿאַסט געוואָרען אין דרייצעהנטען יאָרהונדערט און איז אין יענער צײַט אָבגעדרוקט געוואָרען צום ערשטען מאַל, האָט וואָס ווייטער אַלץ מעהר פֿונאַנדערגעגאַסען זײַנע ליכטיגע שטראַהלען איבער יעדער גהעטאָ. אין דעם דאָזיגען ספר זײַנען אַנטפֿלעקט געוואָרען די סודות וועגען משיח'ן: אליהו הנביא, די גאַנצע פּמליא של מעלה, מלאכים, גײַסטער, דערהויבענע נשמות, און די צעהן „כחות הנפשׁ“ האָבען זיך אַלע פֿער-אייניגט צו בעגײַסטערען זײַנע פֿערפֿאַסער, זיי צו לערנען די צוויי-געשלעכטליכע נאַטור פֿון דעם רבּנו של עולם, און ענטדעקען פֿאַר זיי די אמת'ע בעדייטונג פֿון דער תּורה, וועלכע איז ביז דאָן געלעגען בעהאַל-מען אין די פינטעלאַך און פּאַסיקלאַך פֿון דעם חומש, אין די נקודות און די טראַפּ, און זאָגאַר אין די מעגליכע פֿערוואַנדלונגען פֿון די אותיות. לוריא, דער גרויסער דײַטש-עניפּטישער מקובל, מיט דעם איטאַליעני-שען אַלכימיסט וויטאַל, האָבען זיך אַוועקגעלאָזט צו דעם קבר פֿון ר' שמעון בר יוחאי, דעם מחבר פֿון'ס „זוהר“, ווי מען האָט דאָן געגלױבט. לוריא'ן גופא, וועלכער האָט גיכער ליעב געהאַט די שטילקױט און די איינ-זאַמקױט פֿון דעם נילוס-לאַנד איידער דעם גערויש פֿון'ם בית המדרש, וועלכער איז געגאַנגען אָנגעטהאָן אין ווייסען אום שבת און האָט געטראָג-גען אַ פֿיער-פֿאַכען כּנה, נאָך די פֿיער אותיות פֿון דעם שם, וואָס מען

II.

ווי לאנג נאך, אָה נאָט, ווי לאנג נאָך!
 דער דאָזיגער פֿערצווייפֿעלטער געשרי פֿון די יאָהר-הונדערטע וועט
 זיך שוין מעהר ניט לאָזן הערען.
 אין דער צייט וואָס דאָס פֿאַלק ישראל איז געווען צושפּרויט און צו-
 זייט און די וועלט פֿול מיט זינד, זיינען די העכערע און די נידעריגערע
 וועלטען געווען פֿונאַנדערגעטהילט איינע פֿון די אַנדערע, און די פֿיער
 אותיות פֿון דעם שם, פֿון נאָט'ס נאָמען זיינע געווען אָבגעוונדערט, מען
 האָט זיי ניט געטאָרט אויסריידען אינאיינעם. וואָרים גאָט אַרײַן איז געוואָ-
 רען אונפֿאַלקאָם דורך דעם וואָס זיין הייליגער צוועק איז געשטערט געוואָרען.
 אָבער מיט אַמאָל האָט דער ערלייזער אויסגערעדט דעם שם, און
 גאָט און די וועלט זיינען ווידער געוואָרען איינס. אָה, וואָס פֿאַר אַ גע-
 היימיספֿולע פֿערוואַנדלונג! די פֿרעהליכע געשריען זיינען ביסלעכווייז
 אָבגעשטאַרבען אין נאָך אַ הייליגערע שטולקייט.
 פֿון אַ נאָהנטער מאַשעע האָט זיך פֿלוצלינג געלאָזט הערען די פֿיי-
 ערליכע שטימע פֿון דעם „מועדײַן“, פֿון דעם טערקישען חזן, אַרויסניסענ-
 דיג זיין געבעט אין דער קאַלטער נאַכט-לופֿט:
 „אַללאַהּ הוּ אַקבאַר—נאָט איז גרעסער פֿון אַלצדינג. נימאָ קיין גאָט
 אויסער גאָט, און מחמד איז גאָט'ס נביאָ.“
 שבתאי האָט אַ ציטער געטהאָן. איז דאָס געווען פֿון קעלט אָדער
 האָט איהם דאָס האַרץ עפעס אונבעשטימטעס פֿאַראויסגעוואָנט?

III.

ס'איז געווען די צייט פֿון משיח'ישע חלומות. און דעם פֿערגאַנגענעם
 יאָהרהונדערט האָבען זיך בעווייזן מאָדנע פֿיגורען פֿון נביאים און
 קדושים און העכערע אישע מרוימער. פֿון דער פֿינסטערניש און פֿון ווייטען
 מזרח איז געקומען דוד ראובני, פֿאַהרענדיג קיין איטאַליען דורך
 די מדבריות פֿון נוביא, אים צו שאַפֿען געוועהר צו בעפֿרייען
 פֿאַלעסטינאַ פֿון די מחמד'אָנער. דאָס איז געווען אַ דונקעלער קליינער
 מאַן, וועלכער איז געוואָרען אַן איינפֿאַכער סקעלעט דורך די שטענדיגע
 תעניתים. אויף זיין ווייסען פֿערד איז ער געפֿאַהרען צום וואַטיקאַן זיך
 זעהן מיט דעם דעמאָלדיגען פּאַפּסט קלעמענטיוס, וועלכער האָט איהם
 אויפֿגענומען בכבוד גדול. אין פֿאַרטונאַל — וואו דוד ראובני האָט אַרײַנג-
 געפֿירט זיך — האָט ער געזען דעם זעלבען פֿאַרזען פֿון זיין יוגנט.

זיינענדיג אין זיך דעם מערקווירדיגען געשמאקען ריח פֿון געטליכקייט, וואָס האָט אַרויסגעאַטמהעמט פֿון זיין לייב, און דורכגעדרונגען פֿון דער קעניגליכער מיענע זיינער, די ליידענשאַפֿטליכע און דאָך גייסטיגע שענה-קייט פֿון זיין דונקעלן, טרוימערישען געזיכט, האָבען זיי געוואַרט אויף דער גרויסער ערקלעהרונג. עפעס אַ געמיינשאַפֿטליכער אינסטינקט האָט זיי געזאָגט, אז ער וועט ריידען היינט ביינאכט, ער, דער מייסטער פֿון דעם סודות'דיגען שטיל-שווייגען.

דער זוהר, דער הייליגער ספר פֿון חכמת הנסתר, האָט שוין פֿון לאַנג אָן בעשטימט דאָס דאָזיגע יאָהר אַלס אָנפֿאַנג פֿון דער משיח-צייט, און זינט דער שופּר האָט אָנגעזאָגט איהר געבורט, האָבען שבתאי צבי'ס אָנהיינגער מיט דער גרעסטער אונגעדולד ערוואַרט דעם גרויסען מאַמענט קיין ספק ניט, אז כדי זיך ענדליך אַרויסצוגעבען פֿאַר זיי האָט ער זיי דאָס געשיקט רופֿען אַהער, זיי, די גליקליכע אָנטהייל-נעהמער אין דעם גרעם-טען מאַמענט פֿון מענשליכער און געטליכער געשיכטע. וואָס וועט ער זיי זאָגען?

שמעון, שטיל, אַרומגענומען פֿון הייליגקייט, איז ער אַ היבשע וויי-לע געשמאקען און האָט זיך ניט געריהרט פֿון אָרט. זיינע נאָכפֿאלגער האָבען געפֿיהלט, אז דאָס פֿערווירקליכט ער איצט די געהיימטע לעהרען מכח משיח'ן, אז ער פֿערקערפּערט עס אין זיך די גאָטהייט דורך דעם אור-מענשען, דעם אדם הראשון, ריין, אָהן אַ שום זינד. איינס מיט זיך און מיט דער עלעמענטאַרער נאַטור. ענדליך האָט ער אויפֿגעהויבען זיינע ליכטיגע אויגען צום הימעל, און מיט אַ קלאַהרען, רנהיגען טאָן האָט ער אַרויסגערעדט איין וואָרט —

יהוה!

ער האָט אַרויסגעזאָגט דעם שרעקליכען, פֿערבאַטענעם נאָמען פֿון גאָט. אַ רגע זיינען די מיט טורבאַנען פֿערשלייערטע געבליבען שטעהן פֿער-שמיינערט פֿון פחד, זייער בלוט פֿערגליווערט פֿון אַן אונגעשרייבליכען שרעק. דערנאָך, אז זיי האָבען צוריק דערפֿיהלט, אז די שמערן פֿונקלען איבער זייערע קעפּ, אז דער ים וויגט זיך אַרום ווי תמיד, אז די ערד איז פֿעסם אונטער זייערע פֿיס, — דאן האָט זיך אַ גרויסער, הייזערדיגער געשריי פֿון הייליגער פֿרייד אַרויסגעריסען פֿון זייערע העלער, און איז אַרויפֿגעפֿלויגען צו די שיינענדע שמערן, „משיח! משיח! דער ערליוער!“

די מלוכה איז געקומען.

די משיח-צייט האָט זיך אָנגעפֿאַנגען.

דער טערקישער משיח.

די ערשטע מגילה.

I.

אין דעם יאָהר פֿינף טויזענד פֿיער הונדערט און אַכט, לברואת העולם, זעכצעהן הונדערט און אַכט אין פֿערציג יאָהר נאָך קריסטוס'ן, און אין דריי און צוואַנציגסטען יאָהר פֿון זיין אייגענעם לעבען אויף דער ערד, האָט ישׁבת אי צבי, — אַזוי דערזעהלען די מענשען — זיך ערקלעהרט פֿאַר זיינע נאָכפֿאלגער אין דער שטאָדט סמירנאַ אַלס דער לאַנג-ערוואַרטעטער משיח, דער ערלויזער פֿון די אידען. זיי האָבען זיך פֿערוואַמעלט אינאיינעם, איינמאַל אין ווינטער, אַרום האַלבע נאַכט, אַ קליינע אסיפה פֿון מענשען מיט לאַנגע מאַנטלען און מיט טורבאַנעס אויף די קעפּ. איבער זיי אַ הוימעל פֿערוועט מיט שטערן אָהן אַ צאָהל, פֿאַר זייערע פֿיס דער דונקלער, ווייטער ים, און די רוישענדע אָרענטאַ-לישע שטאָדט מיט איהרע געהוימניסטפֿולע דעכער, מיט איהרע מאַשען און ציפּרעסען, איז זיך געלעגען און געשלאָפֿען אויף די משופּע'דיגע ווע-גען פֿון איהר שנעע-בעדעקטען באַרג.

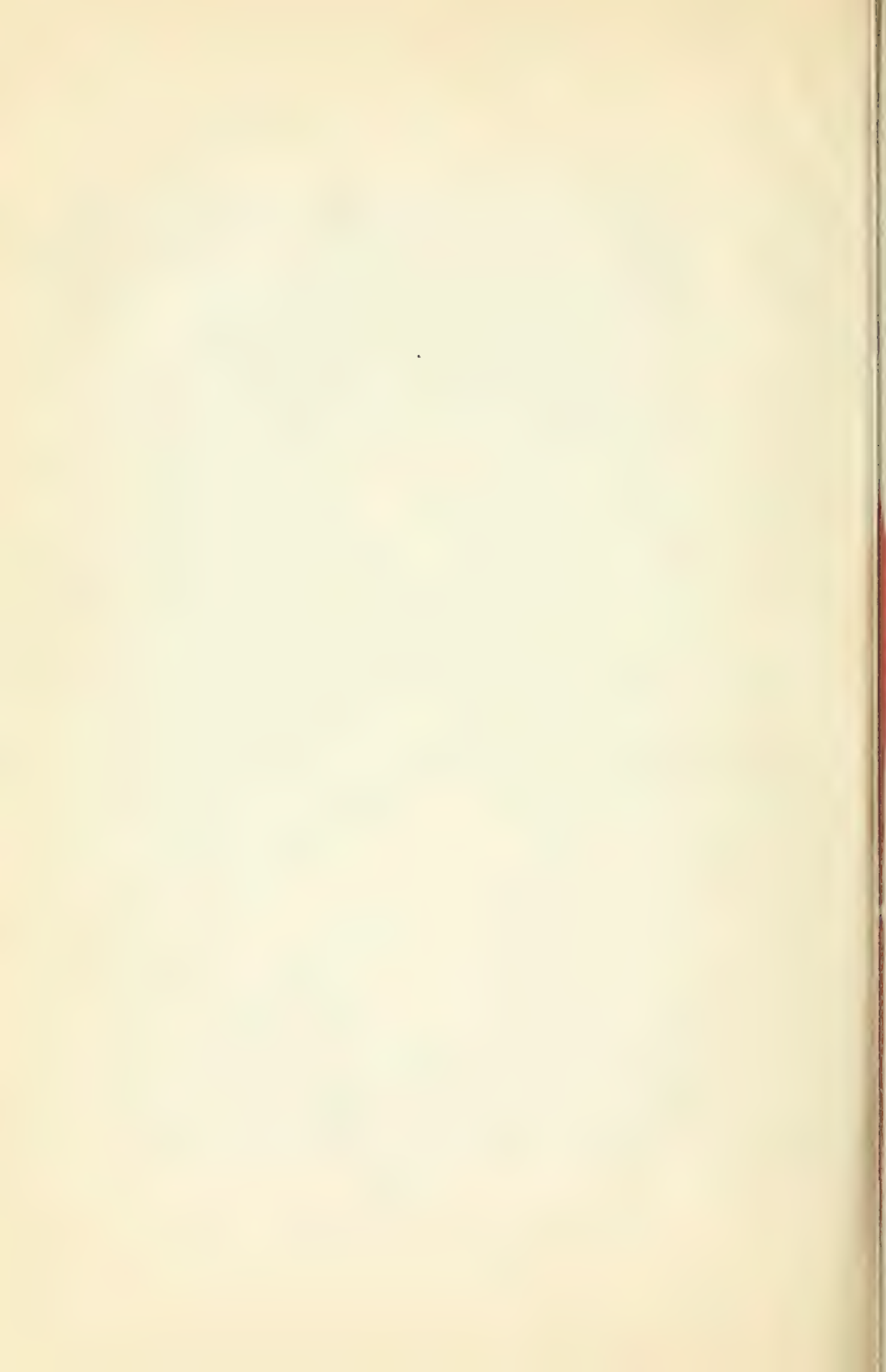
מיט אַנגסט און אַנגעדולד האָבען זיי געוואַרט אויף דער רגע, ווען זייער נביא וועט אַרויסקומען פֿון זיין הייליגער טבילה אין די אייז-קאַל-טע וואַסער פֿון ים, און איצט, אַז ער איז געשטאַנען פֿאַר זיי אין זיין נאַ-קעטער מאַיעסטעט און דאָס וואַסער האָט אַראַבגעטריפֿט פֿון זיין שוואַר-צען באַרד און פֿון זיינע האָר — אַ פֿאַלקאַמענע מענער-געשטאַלט, וואָס איז בלוז געווען צוויטשעט דאָ און דאָרט פֿון זיינע אייגענע שמין — איצט זיינען זיי געבליבען אָהן אַן אַטהעם פֿון שרעק און וואונדער. אַרייַ-

v.

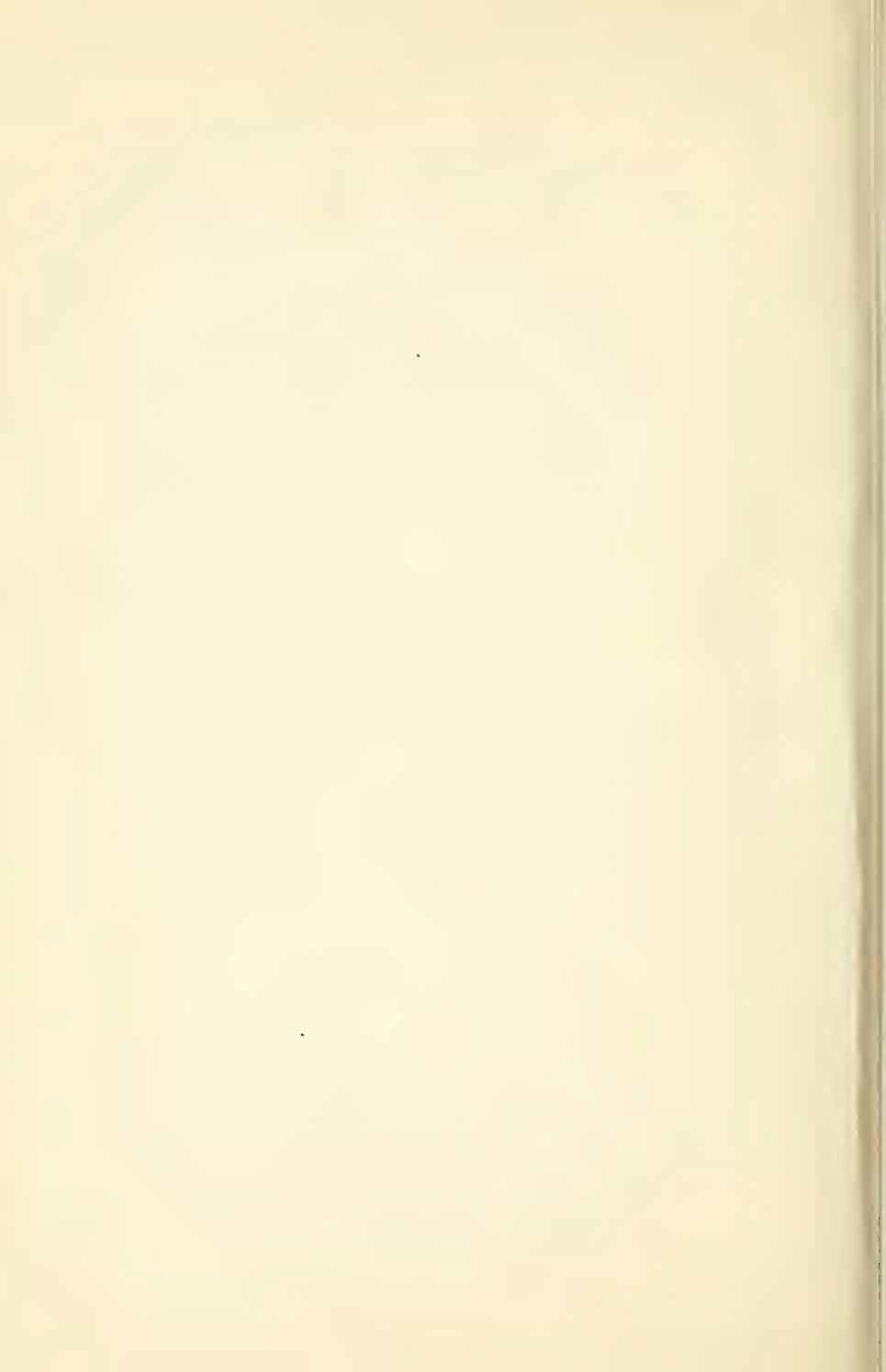
דער מערקישער משיח.

שְׁתֵּי צָבִי

פֿערשקלאַפֿענדע לעבעס-געפֿיהלען, זיינען ביי איהם אין דער נשמה אַהיפֿ-
געשוואומען די לעצטע ווערטער פֿון זיין גרויסען ווערק:—

„מיר זעהען אַלאָ, אין וואָס עס בעשטעהט דער כח פֿון דעם געלע-
רענטען מענשען, און אויף וויפֿיעל העכער ער שטעהט פֿון דעם אנוויסענדען,
וועלכער ווערט געטריבען בלויז פֿון תּאִיה, וואָרים דער אנוויסענדער מענטש
ווערט ניט נור בעוועגט אין אַסך פרטים פֿון אויסערליכע סבית אין געניס
קיינמאָל ניט קיין אמת'ן זעלען-פֿריעדען, נאָר ער לעבט אויך אנוויסענד
אי מכה גאָט, אי מכה דער וועלט, און אזוי גיך ווי ער הערט אויף צו
לידען, הערט ער אויך אויף צו זיין, דער געלערענטער מענטש ווידער ווערט
זעלטען בעוועגט אין זיין געדאַנק, נאָר זייענדיג בעוואוסט וועגען זיך אַליין,
וועגען גאָט און וועגען דער וועלט, הערט ער קיינמאָל ניט אויף צו זיין,
און ער געניסט תּמיד דעם אמת'ן פֿריעדען פֿון דער זעלע. אויב דער וועג,
וואָס פֿיהרט אין דער היכטונג, זעהט אויס צו זיין שווער, קען ער אָבער
דאָך געפֿונען ווערן. ער מוז ווירקליך זיין שווער, ווי באַלד מען געפֿינט
איהם אזוי זעלטען אויס: וואָרים ווען די ערליוונג וואַלט געלעגען פֿאַר דער
האַנד און מען וואַלט זי געקענט געפֿינען אָהן פֿיעל אַרבייט, ווי וואַלט דען
געקענט מעגליך זיין, אז כּמעט יעדער איינער זאל זי פֿערנאכלעסיגען? נאָר
אלע נאָבעלע זאַכען זיינען פּונקט אזוי שווער ווי זיי זיינען זעלטען.“

אזוי האָבען געלויטעט די ווערטער, יעלכע זיינען בעשטימט געווען צו
לעבען און ניט אָבצושטאַרבען.

פּלוצלינג האָט זיך אויף דעם אויבערשטען ברעג פֿון דעם שוואַרצען
וואַלקען בעוויזען אַ ליכט-קרוין: דאָס האָט זיך די לבנה דורכגעבראַכען
איהר וועג. זי איז אַרויס פֿריהער רויטליך אין דעם נעבעל, דאָן האָט זי זיך
ביסלאַכווייז אַרויפֿגעאַרבייט צו איהר פֿולען ליכט, כּמעט אזוי גאָלדיג ווי
די זונן.

שפינאַזאַ האָט זיך אויפֿגעכאַפט פֿון זיין טרוימערין: זיין רעקעל איז
געווען נאָס פֿון טוי, ער האָט געפֿיהלט דעם נעבעל אין זיין האַלז. ער האָט
זיך פּונאָנדערגעהוסט; דאָן האָט ער געפֿיהלט אזוי זי די זאַלץ פֿון דער
לופֿט וואַלט איהם אַרין אין מויל; אין אייִשפּייענדיג אַ שטיק בלוט,
האָט ער געוואוסט, אז ער וועט ניט בלייבען לאַנג אָבעטהיילט פֿון דער
אייביגער איינהייט.

אָבער עס נימאָ קיין זאַך, וועגען וואָס אַ פֿרייער מענטש דיינקט נאָך
זייניגער ווי וועגען טויט. וועלענדיג אויפֿשרייבען דאָס, וואָס איז פֿאַרגעקו-
מען ביי איהם אין מוח, איז שפינאַזאַ אַוועק פֿון ים און האָט זיך געלאָזט
גען זיין פֿריעדליכען וועג אַהיים.

און צו פֿערגעטערן; א בענייסטערונג, א מין התלהבות איז אָנגעפֿאלען אויף איהם. דער איינזאמער דיינקער האָט זיך צוזאמענגעגאָסען מיט דעם איינזאמען וועזען.

„כאָטש ער שלאָגט מיך,“ האָט זיין הארץ געשעפטשעט, „פֿונדעסט-וועגען האָב איך דאָך במהון אין איהם.“

יא, כאָטש ער האָט אויפֿיעל געליטען, האָט ער דאָך געוואָלט זיך פֿרעהען אין דער אייביגער בעוועגונג, וועלכע האָט געבראַכט גליק פֿאַר אַנדערע.

אַנדערע! ווי פֿול די וועלט איז מיט עקזיסטענצען, יעדע איינע פֿאַר-קאָמען נאָך איהר אופן נאָך, און די געזעצען פֿון גאָט'ס נאָטור גיבען פֿריי ארויס יעדען בעגרייף פֿון זיין אויגענדליכער פֿערנוגפֿאַ וויפֿיעל מינים, וויפֿיעל אינדווידואַלעטען געפֿינען זיך אין'ס מענשען גופא—פֿון הייליגע ביז פֿערברעכער, פֿון אלטע פֿילאָזאָפֿען ביז גאָלאַנטע לעבעדיגונגען, וואָס אלע מוזען זיי פֿערשטאַנען אָבער ניט פֿערהאַסט ווערן, און דער מענטש איז דאָך בלויז אַ טהייל פֿון'ס לעבען אויף איין קליינער קוגעל, וועלכע דרערט זיך — ניט אויף דעם מענשען'ס אָקס, און בעוועגט זיך — ניט צוליב זיינע ציעלען. אָט דער ים, וועלכער ליגט אויסגעשטרעקט אָהן אַ בעוועגונג, איז ניט טויט — אפֿילו נאָך'ן פֿראַסטען שכל נאָך: ער דורכדרינגט מיט אַ ציטערענדער פֿיהלבאַרקייט דאָס לעבען פֿון די פֿיש, וועלכע וואַרפֿען זיך, גלייטשען זיך, צאָפֿלענדיג מיט אלע איברים, נאַכיאָנענדיג זיך און ווערענדיג אָבגעיאָגט, עסענדיג און ווערענדיג אויפֿגעגעסען: אין דער לופֿט די בע-גייסטערונג פֿון די פֿויגעל, אויף דער ערד די גליקליכע בעוועגונגען פֿון חיות, פֿול מיט קריכענדע און פֿווענדע כרואים, דער באָדען דורכגעלעכערט פֿון דער פֿוילער לעבענס-לוסט פֿון ווערים; יעדע מינדעסטע בריאה אַ פֿאַלקאָמענער אויסדרוק פֿון דער אידעע פֿון איהר וועזען, אינדווידואַליזירט דורך איהר שטרעבען צו עקזיסטירען אויף איהר אייגענעם אופן, כאָטש גור אין דעם מענשען געפֿינט זיך די פֿעהיקייט אַריינצוגעהן אין דער גייסטיגער ענטציקונג פֿון יענער ליעב, מיט וועלכער גאָט האָט זיך אליין ליעב — צו פֿרעהען זיך מיט דער שטאַרקייט פֿון'ס לייב, מיט דעם הן פֿון דער גאָזעלע און מיט דער שעהנקייט פֿון דער פֿרוי, וועלכע געהערט צו אַן אַנדערן. געבענשט זאָלען זיין אלע גליקליכע ליעבהאָבער, געבענשט אלע וואַנדערליכע כרואים, לויבט, לויבט דאָס אייביגע וועזען, וואָס בעוועגט מיט זיין שטימונג דעם אונגעהויערן אייביגען צוג!

אין דער דאָזיגער פֿערגעטערונג, אין אָט דעם ענטציקענדען ועלבסט-בעוואוסטזיין, אז ער האָט דורכגעקעמפֿט זיין לעצטען קאַמפֿף מיט אַ

קאפ פון דער וועלט. ער האט נים אריינגענומען שפינאזא'ס אויסגעשטרעקטע האנד אין זיינע, נאָר ער האָט וי צוגעלייגט צו זיינע ליפען.
 דער איינזאמער דינקער און דער גליקליכער געליעכטער זיינען אזוי געשטאנען א רגע, מקנא זיינענדיג און בעוואונדערענדיג איינער דעם אנדערן. ענדליך האָט זיך שפינאזא מיט א פריינדליכען טאָן אָבערוּפֿען: „אין איצט, וואו איך האָב געהאט דאָס פֿערניגען צו טרעפֿען דעם הערר קערק־קרייג, וואו איך זיך אייליין צוריק אין שטאָרט אַרײַן, איידער עס ווערט נאכט,“

„אָבער דער פֿאָטער ריכט זיך דאָך, דו זאָלסט עסען נאכטמאָהל מיט אונז,“ האָט קלאַרטיע אַ מורמעל געטהאָן.
 „די לבנה איז היינט ניטאָ, און די גאָסען־ווינגען קענען מיך נאָך אַז־נעהמען פֿאַר אַ אידען.“ ער האָט דערביי אַ שמיכעל געטהאָן און צוגעלייגט די ווערטער: „פֿערענטפֿער מיך פֿאַר'ן דאָקטאָר.“
 ס'איז ווירקליך ניט געווען קיין לבנה־נאכט, נאָר ער איז גאר ניט געגאנגען דעם וועג אין שטאָרט אַרײַן, אינסטינקטיוו האָט ער זיך פֿערקיר־רעוועט צום ים.

אַ לייכטער נעבעל איז געלעגען אויף אַלצדינג, אַ צוגאָב צו דער נאכט; אין דער האָבען נור געבלישטשעט אַ פֿאַר פֿייערלאַך. אויף'ן ברייטען זאמערדיגען ברעג האָט ער קוים געקענט זעהן די שאַטענס פֿון די שיפֿען און פֿון די פֿיש־נעצען. ער האָט זיך אָנגעשפּאַרט אָן אַ שיף, איינאַטהענדיג אין זיך דעם ריח פֿון סמאָלע און די ים־לופֿט, און געקוקט אויף עפעס אַ דונקעלעם זענעל־שיף, וואָס האָט אויסגעזעהן אזוי ווי עס וואָלט זיך בעוועגט און געגאנגען, ניט קוקענדיג אויף דעם גרויסען רויטען אַנקער, וואָס איז געלעגען ביי זיינע פֿיס.

דער ים איז געלעגען אויסגעשטרעקט, רוהיג, בעווענינגסלאָז און פֿיני־סטער, אויסער דאָרט, וואו ער פֿלעגט אויסברעכען אין ווייסע שוים לעבען זיינע פֿיס; לעבען האָרזוואַנט האָט אויסגעזעהן ווי אַ פּעך־שוואַרצער זאָלקען הויכט זיך אויף פֿון'ס וואַסער און פֿעראייניגט זיך מיט'ן גראָען הימעל, וועלכער האָט ווי אַ געוועלב בעדעקט דעם גרויסען פֿלאַכען רוים. און אזוי ווי קיין שטערן זיינען ניט געווען, האָט עס עפעס אויסגעזעהן, אָקוראט ווי די ערד אַרײַן וואָלט געוואָרען גרעסער און געהיימיט־פֿולער און פֿון דער קלאַנגלאָזער נאכט און ים און הימעל, און פֿון יענע אונגעהייערע, פֿייערליכע שטרעקען פֿון זאמד און וואַלד, וואו די פֿאַרמען און די פֿאַרבען האָבען זיך פֿערלאָרען אין אַ טיעפֿער איינהייט, איז צו שפינאזא'ן געקומען אַ פֿריש ערהוילענד געפֿיהל פֿון דער אונגענדליכער, צייטלאָזער סובסטאַנץ, צו לייענען

„די נשמה און דער גוף זיינען איינס.“

„פֿרויען זיינען ניט קיין פֿילאָזאָפֿען, איד — — —“ ווי האָט זיך אָבגע-
שטעלט, איהרע פֿיננער האָבען זיך נערווען געשפּיעלט מיט'ן האַלזבאַנד,
וועלכער האָט זיך אייפֿגעהויבען און איז אַרונטערגעפֿאלען אויף איהר ברוסט.
ערשט איצט האָט ער אָנגעהויבען בעמערקען די איינזעלנע טהיילען פֿון
יִצְהָר האַלזבאַנד און ער האָט זיך געוואונדערט, פֿון וואָסן ס'האָט זיך
צו איהר גענומען אַזא פֿעדשווענדעדישער געשמאַק, דאַן זיך דערמאַנענ-
דיג אָן איהר פֿערלענגעהייט, האָט ער שטילערהיים געזאָגט: „איז, הייסט
עס, ניטאָ קיין שום האָפֿנונג פֿאַר מיר?“

איהר פנים האָט אויסגעדריקט דעם זעלבען שמערצליכען אויסזעהן.
„קיינמאַל ניט? איהר וואָלט קיינמאַל ניט געקענט...?“ ער האָט זיך
שטאַרק פֿונאַנדערגעהוסט.

„ווען עס וואָלט ניט געווען קיין אַנדערער,“ האָט זי אַ מורמעל גע-
טראָן, און איהר אייז איז געפֿאלען האַלב פֿערשעהמט אויפֿן האַלז-באַנד.
ביינער, ווי דער טייט, איז איהם געוואָרען אויפֿן האַרצען. ער האָט
דערפֿיהלט, עפעס אַזוי ווי אַ פֿלעזליכער איראַנישער ברוך וואָלט פֿאַרגע-
קומען און ויין מאַטעמאַטישער פֿילאָזאָפֿיע. ער האָט ערפֿאַרשט דעם סדר
פֿון זיין, האָט אַנאַליזירט און פֿעראַייניגט אלע זאַבען פֿון אייביגקייט צו
אויביגקייט, דאָך איז דאָ פֿאַרהאַן אַ גאַנץ בעוונדערע קראַפֿט — אַ פֿרויס
ווילען — וואָס שמעהט איינגע'עקשן'ט צווישען איהם און ויין גליק, ס'האָט
זיך איהם אויסגעוויזען, און ער זעהט די דאָזיגע קראַפֿט הינטער איהר
ערנסט געזיכט, ווי עס לאַכט איהם ציניש אויס.

די קליאַמקע פֿון דער טהור האָט זיך אַ רעה געטהאָן און עס איז
אַריינגעקומען אַ יונגער מאַן, ער איז געווען עלעגאַנט געקליידט — אַ
מאַנטעל פֿון ווענעציאַנער וויד האָט אין געשמאַקפֿולע פֿאַלבען אַרומגענומען
וויין שענהעם קערפֿער, זיין האַלזטוך פֿון פֿלאַנדערישע שוור, וויינע אַטלע-
סענע קורצע הווען, וויינע שיד מיט גאָלדענע ספֿראַנטשקעס, זיין קורצער
שווערד בעזעצט מיט טהייערע שטיינער. פֿון וויינע אויגען האָט געשפּרונגט
ענערניע און קראַפֿט האָט אַרויסגעשמאַהלט פֿון יעדען ריהר וויינעס.

„אַה, דערדריך!“ האָט זי אויסגעשריען, און איהר פנים האָט אייפֿגע-
לויכטען מיט אַ טיפֿען ערלייכטערונג. „אַט איז ענדליך הערר שפינאָזא.
דאָס איז הערר קערקרינק!“

„שפינאָזא!“ אָן עהרפֿורכטיגער ציטער האָט זיך געפֿיהלט אין'ס יונגען
מאַן'ס קול, די טיפֿע אַכטונג פֿון'ס בעוואוסטויניג רומען פֿאַר דעם גרויסען

„אָבער וואו איז ערגעץ קערקרינק?“ האָט אַ פֿרעג געמאָן דער דאָקטאָר.

„אין זיין טואַלעט-זימער.“ זיי האָבען זיך אָנגעקוקט איינס דאָס אנדערע מיט אַ שמויכעל, און שפּיגאַזאָ האָט אַ זיסען ציטער געמאָן.
 „איך זעה אויך געהן מאַכען מיין טואַלעט,“ האָט איהר פֿאָטער גע- זאָגט. „אין אַ האַלב שעה אַרום עסען מיר נאַכטמאָהל, בענעדיקט. די בלייבסט דאָ, מאָרגען פֿאַהרען מיר אָב פֿון דאַנען, ס'איז דאָס לעצטע נאַכטמאָהל.“ און לאַכענדיג, עפעס אזוי ווי ער וואַלט מיט די ווערטער בעגאַנגען אַ לעסטערונג און ניט אָנהייבענדיג טראַכטען אפילו וועגען אַ יענע וועלט, וואו מען רעכענט זיך אָב פֿאַר אַזעלכע זאַכען, איז דער לוסט- גער אַלמער פֿריידינקער פֿערשוואַנדען.

אזוי ווי קלאַרטיע האָט גערעדט מכח זיין בוך מיט פֿונקעלדיגע אויגען און האָט דיסקוטירט מיט אַ טיעפֿער, מוזיקאלישער שטימע, האָט אין דעם פֿילאָזאָף אייפֿנעפֿלאַמט עפעס רויהעם און שטורמדיגעס; עטוואָס האָט צו איהם גערופֿען און איהם געהייסען, ער זאָל זיך צוגויפֿגיסען מיט'ן אוני- ווערוואַלען לעבען מעהר פֿיהלכאַר איידער דורך דעם פֿערשטאַנד. זיינע צווייפֿלען און זיין אונגעטשלאַסענהייט זיינען פֿערשוואַנדען: ער מוז אַצינד ריידען, אַניט וועט די צייט און די שטימונג זיך שוין קיינמאָל ניט אומ- קעהרען. ווען ער וואַלט נור געקענט אָבציהען דעם געשפרעך פֿון די פֿילאָזאָפֿישע ענינים! ענדליך איז זייער שמועס פֿון זיך אַליין אַריבער אויף פערוועלליכע זאַכען; איהר פֿאָטער האָט קיין חשק ניט זי מיטצוגעהמען מיט זיך קיין פֿאַרזי, ער רעדט וועגען מעגליכע געפֿאַהרען און ער דייטעט אָן, אַז ער איז שוין צייט, זי זאָל ווערן זעלבסטשטענדיג, אין איהר לאַכענדיגן בליק האָט עפעס אזוי ווי געציטערט אַ בעקענטנים, אַ מין מודה זיין זיך. דאָס האָט איהם געגעבען מוטא איהר אָנצוכאַפען ביי דער האַנד און אויס- שטאַמלען אַ בקשה, זי זאָל קומען צו איהם — קיין היידעלבערג! די מונטערקייט איז פֿלוצלינג אָבגעשטאַרבען אויף איהר געזיכט: ס'האָט אויס- געזעהן אויסגעצויגען אין ווייס.

דאָס האַרץ האָט איהר אָנגעהויבען שטאַרק קלאַפען, און נאָך אַ קורצער פּווע האָט זי געזאָגט: „דו ביסט דאָך אָבער אַ איד!“
 ער האָט אַ טראַט געמאָן צוריק און אָבגעלאָזט איהר האַנד. פֿון זיין פֿערטריקענטען האַלז זיינען אַרויס די ווערטער: „אָבער דו ביסט דאָך — קיין קריסטין ניט!“

„איך ווייס—נאָר דאָך—אָה, איך האָב גאָר קיינמאָל ניט געטרוימט וועגען אזוי וואָס מיט דיר—ס'איז אלעס געווען אין די געדאַנקען, אין דער נשמה.“

אז דער וואלד, וועלכען דער אַרעמער פּאָל פּאָטער האט געצייכענט, האָט אין דעם פרט ניט געקענט זיין קיין קאָנקורענט.

א קינדערשע פֿרייד האָט אָנגעפֿילט דעם פֿילאָזאָפֿ'ס ברומט. אונז בעוואוסט האָט ער אָנגעהויבען געהן גיכער. ער האָט אויפֿגענומען זיין בעגלייטער צו ריידען וואָס מעהר מכה זיין מאַכטער, ווי אזוי דער באַלעד זיין טיף באַרק האָט געכאַכט פֿון איהר איינע פֿון זיינע מייכטער-ווערק אויף ווייסען אַמלאס, ווי אזוי זי אליין האָט זיך מיט געשטאַק איבערגע-געבען אלע שעהנע קינסטע. נאָר דער אַרטער איז באַלד אַריבער צו פּאָל-טיק, האָט געמאַכען פֿעד און שוועבעל אויף פֿאַנגקרייך, גערעדט מכה זיין בעזוך, וואָס ער גרייט זיך צו מאַכען אין פּאַרזי וועגען אַ דיפּלאָמאַטישע שידחת, און ווערענדיג וואָס ווייטער אליין פֿערטהייליכער, האָט ער אָנגע-דייכעט אויף אַ גרויסען פּראָיעקט, און גיישטאנד אין נאַרמאַנדיק, וואָס זאָל זיך ענדיגען מיט דער גרינדונג פֿון אַ פּלאַטפֿאָרמע דעמובילק אויף די חירבות פֿון דער פֿראַנצויזישער מאַנאַרכיע. וואָלט שפינאָזא בעמערקט דעם שאַטען פֿון אַ עטנאָליכען מייס, וועלכער האָט געשייכעט איבער דעם מיטגעהען אַלמען מאַן, וואָלט ער פֿאַראויס געוואוסט, אז דער אַרעמער אַלטער דושנעטעלמאַן וועט הינגעדיכטעט ווערן אין פּאַרזי באַזי פֿאַר אַם דער קאנפֿידראַציע, — דאָן וואָלמען די ווערעלער, וועלכע האָבען געקלונגען אזוי שויער אין זיינע אויערן, אָנגענומען אַ טראַגישע ווירדע.

זיי וויינען שוין צוגעקומען נאָענט צום דערפֿעל; די הייזלעך האָבען זיך אָנגעהויבען אַרויסצייגען אזוי גרויסאַרטיג דורך'ן האַלד אין דער טילדער דעמערונג. די וואָן רען ענדע'ס האָבען געוואוינט מיט אַ קאַפיטאַן פֿון אַ פֿישר-שיפֿעל אין אַ לאַנגען, שמאַלען הילצערן הייזעל מיט שמוציגע ציגעל, בערעקט מיט מאַך, און מיט קליינע פֿענסטערלעך. דער אַלטער האָט אויפֿגעמאַכט דעם קליינעם זאַאל, פֿערפּוצט מיט מויערקעפּלעך, און איז אַרין אינעווייניג, „קלאַרטיע!“ האָט ער אויסגעשריען. אַ בראַויליאַנער פּאַפּאַגי האָט אָנגעהויבען קוויטשען, אָבער שפינאָזא האָט כללזי געהערט די ווערטער: „יאָ, פּאָטער,“ וועלכע וויינען געקומען אזוי זיס עפעס ווי פֿון אַ העכערער וועלט.

„טרעף, וועמען איך האָב דיר געבראַכט!“

„בעמערקט!“ זי איז אַראָבעפֿלייגען, אַ בילד פֿון ליעבע און גלאַנצניגע וויד און ווייסע פּעל. שפינאָזא'ס האַנד האָט געצייטערט און איהרע, וועלכע האָט געלויבטען ווי שניע פֿון דעם פֿערקאַטשטעטען האַלב-אַרבעל; די ווייכע וואַרעמקייט איהרע האָט בעוועגט די פֿילאָזאָפֿיע. זיי האָבען זיך איבערגעוואַרפֿען מיט עטליכע געוועהנליכע פֿראַזען.

האַט ער אויסגעשריען. „אזוי רופֿען זיי די נייע שוהל, וועלכע זיי בויען אין אמסטערדאַם מיט אזא טראַראַם.“

„וירקליך? איך האָב גאַרניט געהערט דערפֿון. ווען איך וואָלט געקענט האָפען, אז עס וועט באַמת זיין דער דריטער בית המקדש, וואָלט איך אָבגעשריבען דערויף אלעס, וואָס איך וואָלט נור געהאַט.“

„דו ביסט דער איינציגער קריסט, וועלכען איך האָב ווען עס איז געקענט!“ האָט זיך אַבעררופֿען וואָן דען ענדע מיט אַ האַלב-שפּאַטישען, האַלב-צערטליכען טאָן. „און דו ביסט אַ איד.“

„אזוי איז געווען קריסטוס.“

„אמת, מען פֿערנעסט זיך גאָר אין דעם. אָבער די ראַלען בייטען זיך גאָר אין גאַנצען איבער. דו ביסט מיחל דיניע שינאים, און אין אמסטערדאַם געהערן די אידען אַרום צו די קריסטען לייזען געלד פֿאַר זייער שוהל!“

„וואָס מאַכט עפעס האָס יונגע פֿריליין?“ האָט שפינאַזאָ ענדליך אַ פֿרעג געטראָגן.

„קראַרטיע! זי בליהט ווי אַ בלום, אָט די שאַרפֿע לופֿט האָט געטראַכט אַ רויו פֿון מיין ליליע, איהרע באַקען וואָלטען שוין געקענט איבערזייגען די נאַראַנים, וועלכע האָבען צוגענומען זייער פּראַקטיקע פּוֹל'ס אלטען דאָקטאָר האַרזוי. מען קען זעהן, ווי איהר בלוט צירקולירט, אגב איהרא, דיין אַלטער פֿרײַנד, דר. לודוויג מייער, האָט מיך געבעטען, איך זאָל ריך לאָזען גריסען.“

„ווי מיינט דו, זי געדיינקט מיר נאָך?“

„צו זי געדיינקט דיר, בעגריקט? האָט זי מיך דען היינט נישט געשיקט צו דיר? דיין נאָמען איז שטענדיג אויף די דאָזיגע ראַיאָווע ליפֿען איהרע — מיט איהם בענוצט זי זיך צו פֿערשעהמען אלע ניט-פֿעהיגע שילעך, ווי אזוי דו האָסט ערוואַרבען אַ העלפֿט פֿון די איראָפּעאישע שפּראַכען אין ווייניגער צייט, איידער עס האָט זיי גענומען אייסצולערנען אַ שטוקעל זיכיש.“ דאָ האַט שפינאַזאָ זיך ערלויבט אַ הוכט צו מהאָן, ער האָט אָבגעקעהרט דעם קאָפּ אָן אַ זייט און געהאַלטען די האַנד פֿאַר'ן מויל. „מיד, רייסען זיך כסדר אַרום מכח דיין „טראַקטאַט“ — זי און איך — מהמת זי דערקענט דאָרט דיניע אַלכע אַרגומענטען, פּונקט אזוי ווי איך דערקען מיניע סטיליסטישע דרעהדלאַך.“

„זי ליינעט, הייסט עס, מיניע ווערק?“

„אזוי ווי אַ לומטהעראַנער די ביבעל, איהר האַפֿנונג זיך צו פֿערשטיינען-דיגען מיט דיר אין געוויסע שיינעקייטען איז טהיילווייז געווען די איראָאָבע, וואָס מיר האָבען בעשלאָסען זיך צו בעוועגען אין שווענינגען, איך זאָג גיב,“

„יבחרו צבי?“

„יאָ; ער גלויבט נאָך אלץ אין איהם, כאָטש דער משיח איז שוין געוואָרען אַ מהמדי'אָנער. ער האָט אַרויסגעגעבן „פֿינף ראיות פֿון דער אַמנאָה“, ערקלעהרענדיג, אז ווין ערלעזער'ס פלאַן איז צו בעקעהרען די ביהמדי'אָנער צום זידענטישום. האָ! האָ! וואָס פֿאַר אַ לערעיאָן אין דער ענטשטעהונג פֿון די רעליגיאָנען! די גבאים, וועלכע האָבען דורך אַרײַנגע-רינגט אין דרם, זיינען אלע געכאַפט געוואָרען אין דער מעשה — אַ וויכע נקמה פֿאַר דיר. אַה! אַה! וואָס פֿאַר שוים אָט די שמעריכע זיינען, ווי דער ענגלישער פֿאָעט זאָגט. ווי ווילט זיך מיר אַ מייסעל טהאָן אונזערע קריכטען אין אײַסרײַען: „מפֿשים, לצײַם הייבזונגע, מהום אַ קוק אָט די אירען אין די אײַגען און איהר וועט זעהן אײַערע אײַגענע דומע ווענעס.“

„ניט דאָס איז דער וועג צו העלפֿען אָדער אײַפֿעהויען די מענש-הייט“, האָט שפינאָזאָ מילד געזאָגט. „אויף מענטשן דאַרף מען ווירקען דורך דעם, אין וואָס זיי זיינען שבאָרק, ניט אין וואָס זיי זיינען שוואַך.“

„מיט אַנדערע ווערטער“, האָט זיך דער דאָקטאָר צולאָזט, „הייסט עס אַזוי: דער ייִדע אײַפֿעהויען מענטשן איז אפֿעלדען צו די מיינענדן, וועלכע זיי האָבען ציט.“

„אפֿידו אַזוי“, האָט שפינאָזאָ קאלטבליטיג זוגעשטימט. „די טוגענדען, יעלכע זיי קענען בעווענען, מען דאַרף לערנען זיי מענטשן, ווי זאָלען קוקען אויף נאָבעלע מאָדעלען, ניט אויף געמיינע.“

„און וואָס וועט דערפֿון אַרויסקומען? משה זאָקוט האָט געהאַט מיך און דורך פֿאַר די אײַגען,“ האָט דער אַרטיער געראַכט. „זיך, בענעדיקט, איך האָלט מיט שלמה המלך: „ענה כסיל כאלהו“ — ענטפֿער דעם גאָר לויט זיין גארזעקייט. דו ביסט צו האַלב-האַרציג — דו לייקענט אַב נאָט, אַזוי ווי אַ משרת וואָס זאָגט, אַז ווין בעל הבית איז ניטאָ אין דערהיים — דו ראַסט איבער אַ האָפֿנונג, אַז עס קען דאָך געמאָלט זיין, אַז ער איז דאָ. שוין צײַט כפרות שלאָגען מיט די הייליגע געזען.“

שפינאָזאָ האָט פֿערשטאַנען, אַז עס איז אונזינדליך געבען צו פֿער-שטעהן דעם אַלטען, ווי ווייניג זייערע אידעען שטימען אײַנע מיט די אַנדערע. „איך וואָלט ליעבערשט געוואָלט אײַפֿבויען, אײַדער צושטרעקן,“ האָט ער מילד געזאָגט.

דער אַלטער סקעפטיקער האָט זיך צולאָזט: „אַ וואַנדער די האָסט גאַרנישט פֿערשריבען צושטויער אויף אײַפֿזיכטיגען דעם דריטען בית המקדש,“

וועגן ניט געוואוסט, אז אין דער געשיכטע איז פֿארהאן אזא מין פֿערוואַן ווי ציצער אָ.

„און אזונד שרױבסט דו אַ ציצער־אַנטישען לאַטײַן, שאַקעל נאָר ניט מיט'ן קאַפּ— דאָס מאַך אײך מײַר אַ קאַמפּלימענט, ניט דיר, כ'מאַכט נאָר ניט אויס וואָס צײַמענווייז קוקסט דו נאָך אײַצט אײך מעהר אײף פּינקטליכקײט, אײדער אײף דער שעה־נײַט פֿון דער שפּראַך. שטעל זיך נור פֿאַר וואָס פֿאַר אַ קנויל פֿון העברעאישע שפּײַנעכט אײך האָב דאָס אַביסעל געדאַרפֿט אַראָנענהמען פֿון דיין מוה, אײדער אײך האָב דו דע־אַנאַדעלט פֿון ברוד און בענעדיקט.“

„עטליכע פֿעדים פֿון'ס געױבט זײַען אָבער געױן זײַדענע, אײך זעה אײצט, וויפֿיעל בענעדיקט האָט זי פֿעדאַנקען ברוד'ן. די האַבנישע־ניט־נאַסטיק איז ניט אַזוי שלעכט, כאַטש אונגעמאַרײַט, מײַמאַנידעס נעהמט אַראָב פֿון גאַט דעם שלױעך, די קבֿל'ה שטרייט, אמת אָהן אָרדנונג, מיט אַ פֿילאָזאָפֿישען סיסטעם.“

„ניט תמיד האָסט דו אַזוי מילד געדעמט מכה דיין אַמאָלגען לערנען, אַט אפֿנים דו האָכט פֿערגעסען דינע צרות און די תּובָה, וואָס איז אײס־געגאַסען געוואָרען אײף דיין קאַפּ. אײך זײַלט דו אײַנגעשלאָסען אײף אַ זאָך צײַט אײנאַינעם מיט משה זאַס דו און זאַלט אײך בײַדען פֿערווערדט זיך צונויפֿצוקומען מיט זײַמען עס אײז. דאָס צײַמער זאָל האָבען פֿײַר קוואַדראַט־אַײלען, אַזוי אז ער זאָל זײַן געזוואַנגען ניט צו פֿאַלען דעם חרם און זײַן אין דינע ד' אמות.“

„דו האָסט פֿערגעסען זי נעהמען אין בעט־אַכט די מאַטעמאַטיק.“ האָט זיך שפּינאַזאָ גולאַכט. „מיד וואָלטען זיך אַ לאָ געטהאָן אין די גענענעוועצטע עקען פֿון דער דײַאַנאַלע און אײף אַזאָן אײפן וואָלטען מיר געווען אָבגעטהײלט אײנער פֿון אַנדערן אײף פֿינף אײלען מיט צײַו דרױסעל.“

„אה, פֿעדדרעה מיר ניט דעם קאַפּ מיט דינע קוואַדראַט־דעכנענישן. אײך בין קױנמאַל ניט געווען קײן בעל חשבון.“

„אָבער משה זאַקוט איז, הובט זיך, גאַרניט געײן אַזוי אונגערעגלײך.“

אײך געדײַנק דאָך, אז ער האָט אײך געלערנט לאַטייַניש בײַ דיר.“

„נױ, און אײצט שפּײַט ער אויס, אז ער דערזעהט מײך, ער האָט געפֿאַסט פֿערציג טעג פֿאַר דעם חטא, וואָס ער האָט געלערענט דעם מױוועל'ס שפּראַך.“

„וואָס האָט אײהם בעקעהרט?“

„אַט דער טערקישער שאַרלאַמאַן, מײן אײך.“

וויך ווייניג וואָס אומגעקוקט אייף די שאַטענס פּינ'ס שעאָנעס פּאַרבען-שפּיעל צווישען די דונקלע גרינע אויסזיכטען פֿון בירדע וויסן. ער האָט קיים בענדערקט די לעבליכע בוינדן-פֿרויען אין זייערע מאַנטלען מיט העל-רוימען אונטערשלאַג, וועלכע ווינען געזעסען אין די וואָנענס און געפֿלודערט, פּונקט אין מיטען וועג איז דער פֿערט-אַכטער פּיס-געהער אייפֿגעטרויסעלט געוואָרען, ווען ער האָט מיט אַמאָל דערפֿיהלט דעם וואַרעמען האַנד-דרוק טאַקי פֿון דעם זעלבען מאַן, וועמען ער איז געגאַנגען זעהן.

"*Salve, O Bondiele*", (זיי געטרויסט, בענדערקט!) האָט פֿרעהלאָך איינגערופֿען דער פֿייער-אוינגער אלטער. "איך האָב זיך שוין גאָר מאַט געווען ווען עס איז צו קענען זעהן דינע שוואַרצע קרויזעלאַך!" וואָן דען ענדע'ס אייגענע האָר האָבען אַרומגעפֿלאַטערט אונטער זיין ברויטען, שפּי-ציגען הוט אַזוי ווילד ווי תמיד, כאָטש זיי ווינען געזען אַזוי ווייס ווי זיין קאַלנער; אויך זיין בלוט האָט איינגעזעהן צושלאָגען אַזוי שטאַרק ווי איבער, און אַ געשפרעך פֿון אַ פֿאַר מינוט איז גענוג געווען פֿאַר שפינאָואַץ זיך צו איבערצויגען, און דעם אַלטיגן פּעדאָגאָג'ס זעלע איז נאָך געהער אייפֿגענדערט, איידער זיין קערפֿער. דער אייגענער פֿרעהליכער אַטהעאָיוס, דערוועלבער דאָגמאַטישער אונגלויבען, דוועלכע איבערצויגונג אין דער מענטשליכער רומהייט, וועלכע איז אַזוי אונלאָגיש ווי אַמאָל מיט פֿלענער וועגען פֿאַלקאָממענע שטאַמען: אַט אפנים די צייט האָט ניט איבערגעכויבען קיין שום מיינונג, ניט פֿעראידעלט קיין שום גראָבקיט, ער געהט איצט, האָט ער געוואָנט, מאַכען אַ לעצטען האָפֿנונגסלאָזען בעווך זיין בעדיהטען תמיד; די אַנדערע ווינען פֿערנומען. די אַנדערע—האָט ער ערקלעהרט—דאָס איז זיין קליינע קלאַרטיע און זיין נייסטער תלמיד קערקרינג, אַ רייכער און נאָרישער יונגערמאַן, נאָר אַן עהרליכער און אייך אַ גוט-הערציגער. ער האָט איהם אין גאַנצען איבערגעגעבען צו קלאַרטיג'ן אין די הענט, וועלכע איז אַזאָ גוטע וועג-ווייזערין פֿאַר די מענטשן, פּונקט ווי ער אליין — דער עיקר פֿאַר די נאַראָנים. "אין דיין צייט איז זי געווען צו יונג, בענדערקט," האָט דער אַלטער געענדיגט מיט אַ שפּאַס.

בענדערקט האָט זיך ביי זיך געטראַכט, און זי איז נאָך אפילו איצט אויף צו יונג, מען וואָל איהר אָנגעטרויען צו לערנען מיט גוט-הערציגע יונגע לייט: געוואָנט האָט ער אָבער בלויז: "אַט אפנים איך בין אויך געווען אַ נאַר, וואָרעם אייגענטליך וואָלטען מיר דאָך נאָך אַלס קליינע קינדער געדאַפֿט קענען די גאַנצע לאַטיינישע גראַמאַטיק, אין דאָך בין איך שוין געווען אַ פֿער-זעהר-עהרדיגער בחור מיט אַ כּמיכה אייף רבנות, און האָב פֿינדעסט-

זיין מאַסיסקריפט איז נאָך אלץ געלעגען אָפֿען; זיין אויג איז געפֿאלען אויף דעם זאָץ 35:

„אויב איך שטעל זיך פֿאַר, אז אַ וועזען, וועמען איך האָב ליעב, האָט זיך פֿעראַייניגט מיט אַ אנדער פֿערוואַן דורך דעם זעלבען אָדער נאָך אַ שטאַרקערן באַנד פֿון פֿריינדשאַפֿט, איידער דער, דורך זעלבנען איך אליין האָב געהאַרטען דאָס האַויגע וועזען, וועל איך קרויגען אַ שנאה צו דעם געלעבטען וועזען און וועל מקנא זיין יענע אנדערע פֿערוואַן.“

ווער איז דאָס געווען דער יונגער מאַן?

ער האָט אַ קרייז געטהאָן מיט די ציידן: האָט ער זיך אליין, הייסט עס, נאָך אויך ניט ענטוואַקלט צו דער מדרגה פֿון אַ פֿרייען מענשען; ער איז נאָך ניט פֿריי פֿון די ליידענשאַפֿטען, וועמעס מעכאַנישע בעוועגונגן ער האָב, דוכט זיך, אזוי פֿאַלשטענדיג צוגליעדערט. ער איז נאָך אַלואַ פֿונקט אזוי ווייט פֿון דער געדאַנקען-פֿרייהייט ווי דער פֿייער, וועלכער האָט קיינמאָל ניט פֿונאַנדערגענומען אין שטיקלאַך די ליידענשאַפֿטען, וואָס געוועלטיגען איבער איהם. אויב דער האַויגער פֿיכער זאָל איהם ניט אַבלאָוען וועט ער מווען פֿרוואַוען זיך בלוט לאָוען, אזוי ווי ביי קדחת. ענטשלאָסען, האָט ער זיך גענומען צוריק צו זיין אַרבייט. אָבער נאָכדעם ווי ער האָט אַ האַלבע שעה צייט געשליפֿען זיינע גלעזער און זיך געפֿיהלט בערהויגט, האָט ער זיך אליין אַ פֿרעג געטהאָן: „פֿאַרוואָס זאָל איך טאָקי ניט געהן קיין שווענינגען?“ פֿאַרוואָס זאָל ער דורכלאָוען די מינדעסטע געלעגענהייט זיך צו זעהן מיט זיינע אַלטע פֿריינד, וועלכע האָבען זיך בעמיהט איהם צוויי מאָל צו בעזוכען.

יא, ער וועט זיך דורכגעהן אין דערפֿעל און דערווייל וועט ער בער טראַכטען דאָס אָפֿטישע פֿראַבלעם און אויסזוכען די ריכטיגע ווערטער, ווי אזוי צוריקצואווייזען דעם פֿאַרשלאַג מוכח דער שטעלע אין דער היידעל-בערגער אוניווערזיטעט. ער האָט זיך גלייך אַרויסגעלאָזט אין וועג אַרײַן, פֿערגעסענדיג ווי געפֿעהרליך ס'איז פֿאַר איהם צו געהן אויף די גאַסען. ס'איז געווען אַביסעל אַ נעבעלדיגער נאָכמיטאָג און אַ צופֿעליגער אָנפֿאַל פֿון הוסטען האָט איהם דערמאָנט, אַז ער וואָלט געדאַרפֿט אָנטהאָן עפעס מעהר ווי דעם קליינעם קאַלנער אויף'ן האַלז און עפעס אַ דיקערן מלבוש איידער זיין סאַמעטען רעקעל. ער האָט זיך געוואָלט אומקעהרען אַהיים און אַרויפֿבאַפען אויף זיך זיין וואָלענעם מאַנטעל, איז ער שוין אָבער געווען אויף יענער וייט פֿון דעם צפֿון-מערבֿ'דיגען טויער, און פֿערהויבערענדיג זיין ליוולקע, האָט ער זיך געשלעפֿט ווייטער איבער דעם אַנגענעהמען, נײַ-אויסגעשטיינערטען וועג, וועלכער האָט געפֿיהרט קיין שווענינגען. ער האָט

„אדרעם! אין שטוענינגען! א דע-פֿעל, וואו אלעמענס עסקים קענען אריינגענומען ווערן אין און נעץ.“
שפינגאָואַ האָט זיך געלאָזט צוריק ארויפגעהן אויף די טרעפּ, „ניין, ס'איז צו שפעט.“

צו שפעט — וואָס פֿאַר אַ טרויעריגע ווירקליכקייט! וואָס האָט אַ פֿעריינדערדיגער פֿילאָזאָף געהאָט צו משה'ן מיט לייעבע?

אז ער איז צוריק אַריין צו זיך אין צימער, האָט ער גענומען אַ קוק-גלאַז אין די הענט, נאָך באלד איז ער ווידער געוועסען און האָט געלייענט זיינע אַפֿאָזיסטן מיט הייראָסטה, „ס'איז קלאָהר, אז הייראָסטה איז אין זינקלאַנג מיט פֿעריינדער, אייב דער בענגעהר קומט מיט בלוזי דורך אַן אויסערליכער פֿאַרם, נאָך דורך אַ לייעבע צו בריינגען קינדער אויף דער וועלט און זיי ערצוהען ווי געהעריג איז; און אַחוץ דעם, אויב די לייעבע פֿון דעם מאַן און דער פֿרוי האָט אַלס אַרואַכע מיט בלוזי די אויסערליכע פֿאַרם, נאָך דער עיקר די געדאַנקען-פֿרויהייט.“ ס'איז קיין ספק מיט, אז וואָס איז שוין צו איהם אַליין, האָט דער בענגעהר צו האָבען קינדער, וועלכע וואַלען אַיפֿגעבראָכט ווערן דעציאָנעלער און גליקליכער ווי ער, געשפּיעלט אַ געוויכט ראָלע אין זיינע וועלטלעכע טרויערען; און עס איז מיט געווען בלוזי די נאָבעלע פֿאַרם, נאָך די נאָבעלע וועלט, וועלכע ער האָט פֿערגעטערט אין קאָרטיוע וואַן דען ענדע, וואָס האָט אַמאָל אויסגעפֿילט זיין האַרץ און האָט איהם איצט ווידער געצויגען צו זיך. און ווירקליך, ווי הייליג איז געווען די דאָזיגע פֿרויען-ליעבע, וועלכע ער האָט זיך ערלויבט צו פֿיהלען פֿאַר אַ מאָמענט, ווי לייכט האָט זי געקענט אַריבערגעהן אין יענער גרע-סעדער פֿריד — אין יענער העכערער פֿאַלקאָמענהייט — די לייעבע צו נאָט!

פֿאַרוואָס וואָל ער מיט חתונה האָבען? קיין מיטלען זיינען מיט שווער געווען צו קריגען! ער וואָלט דאָך בלוזי געדאַרפֿט אָנגעהערען פֿון זיינע הייבט תּלמידים דאָס, וואָס זיי האָבען איהם אָנגעבאָטען, און וואָס איז ווירקליך מיט געווען קיין אַנדער וואָך, נאָך שבע לייט, כאָטש כּיו אַהער האָט ער זיך געהאַלטען ביי דעם כלל פֿון די אַמאָליגע רבנים און האָט בעסער געוואָלט לערנען מיט אַנדערע נישט האַמט אין מיט פֿאַר שכירות, נאָך אלעמען, האָט דאָך איהם קאַרל לודוויג געגעבען די פֿולע פֿרויהייט צו פֿילאָזאָפֿירען.

נאָך ער האָט פֿערטריבען פֿון זיך די פֿערי-פֿירענדע ביהדער און האָט זיך געטראַרעט צו בעשעפֿטיגען מיט לייבניץ'עם פֿראַבלעם, נאָך אומזיסט:

מעגליכקייט פֿאַר איהם—דעם דיינקער'ס לעבען מיז נייטווערדיגער ווייזע וויין פֿרוי פֿון די פלאַנגערס און די פֿאַראַהמטהילעך, וועלכע קומען צווישן פֿון דעם פֿאַמיליען-גלויק: די אינטעלעקטועלע ליעבע פֿון גאָט האָט איםגעל־פֿילט און דורך און דורך פֿערנומען דעם פלאַץ פֿון דיע ערדישע ליידיגע-שאַפטען.

אַבער אַ פֿלעזליכע איבערצייגונג, אז קיין זאך קען ניט פֿערניטחמען זייער אָרט, אז זיי זיינען דער עכעניץ, דער תּמוזית-פֿון פֿערזענליכקייט, האָט איהם אַזונד אַרומגעוויקעלט אזוי ווי מיט אַ פֿלאַם, אַ מיין פֿיינער דופֿט פֿון געפֿיהל אזוי ווי דער ריח פֿון די אַראַנושען-וועלדלאַך פֿון דער שטאָרט בונדאָס, יאָו זיינע אַרדעלטען האָבען אַרומגעפֿאַנדערט, האָט דורכגענומען דעם זעהן פֿון די נעבלען און די וועטען. פֿיליכט איז דאָס בלויז געווען די איינגעמאַכט פֿון די רויטע רויזען. על כל פנים האָט דאָס קיין שום נוצען ניט געהאַט פֿאַר דעם דאָזיגען פֿיבער.

מיט ענטשלאַסענהייט האָט ער זיך גענומען צו זיינע געזינג, נאָך ער האָט ניט געקענט אַרבייטען. ער האָט געפרואַווט זיך אָפֿענען מיט וויין פלאַץ וועגען שאַפען אַ קלאַרע, דייטליכע אַלגעבראָ, נאָך זיינע קלאַרע פֿאַרמולען האָבען איצט ביי איהם אין די אויגען אויסגעזעהן ווי אַ פֿלעק. ער איז אַראָב אונטען און האָט זיך געשפּיעלט מיט די דערפֿרעשטע קינדער און זיך צוגעהערט צו דער בעל הבית/מעס ריז, אַריינזאָרפֿענדיג איהר אַ יאָרט אָדער צוויי, אַן עצה מכתּ זאָבען, וואָס קומען פֿאַר מאָג פֿאַר מאָג. דערנאָך האָט ער איהר געפרעגט, צו די וואָס זען ענדע'ס האָבען איהר עפעס געזאָגט מכתּ זייערע פֿלענער.

„אָה זיי האָבען אָפֿגעמאַכט צו בלייבען אין שטויבעניגען, אזוי לאַנג ווי מען קען זיך דאָרט באַדען. דאָס צווייטע מאָל זיינען זיי געקומען פֿון דאָרט.“

זיין האַרץ האָט אַ שפרונג געטהאָן. „שעווענינגען! זיינען זיי דאָך, הייסט עס, דאָ.“

„אויב זיי זיינען שוין ניט צוריקגעפֿאַהרען קיין אמסטערדאַם, „אמת,“ האָט ער געזאָגט, און אַ קעלט איז איהם אַריבער איבער-לייב.

„אַבער וואָרום ניט געהן זעהן? הענרי פֿלעגט געהן צו פֿויס זעהן מייל פֿאַר מיר יעדען זונטאָג.“

שפינאָזאַ האָט זיך אָפֿגעקעהרט אָן אַ ווייט. „ניין, זיי זיינען שוין מסתּמא צוריקגעפֿאַהרען. אַחוץ דעם, ווייס איך דאָך ניט זייער אַררעס.“

נייעסטער וויסענשאפט, וואָס פאַר אַ פֿירגעטערונג פֿון דעם פֿראַנצויזישען פֿילאָזאָפֿ דעקאַרט'ס און די פֿילאָזאָפֿען פֿאַר איהם! און דאָן דער געשמאַקער, דופֿטענדר געשפרעך וועגן די נייע קאלאָניען אין אינדיען! גוטער נאָם! צי איז דאָס געווען אזוי קלוג פֿון איהם צו דערשטיקען און זיך דעם פֿונק פֿון יוגנד, זיך שיינקלויטען אזוי שטידלעךערהייט ביז פֿערציק יאָר? ער האָט איהר ערלויבט אין גאַנצען ארויסצופֿאלען פֿון ווין לעבען—דאָס דאָזיקע קינד, וואָס איז אזוי פֿרוי געוואָרען אַ רייזענדע פֿרוי; זי איז, דוכט זיך, געווען מוט'ס פֿאַר איהם, דאָך האָט אָט די פֿלעלעכע אידעע וועגען איהר נאָהענטיקייט זי אזוי לעבעדיג געמאַכט אין זייע אונגען, אַז דער פֿילאָזאָפֿ האָט זיך געוואונדערט אויף דעם נס, אָדער אויף ווין אונגענער קראַפֿט פֿון ועלכסט-בעטרוג.

און ווער איז דאָס דער יונגער מאַן, וואָס איז געווען מיט איהר?

וואָס זשע, האָט ער אויף ריכטיג צוגלועדערט די לעבע? ער האָט זיך אומגעקערט צו פֿאַרזאָרגן 33. „איוב מיר לעבען אַ וועגען, וואָס איז ווי מיר אַליין, סטאַרען מיר זיך אזוי ווייט ווי מעגליך צו מאַכען, אַז עס זאָל אונז לעבן האָבען אין אויסמוש." ווין אויג איז אַריבערגעלאָפֿען דעם גאַנצען פֿראַגע-בייגען מיט ווין איינדרוקספֿולען שלום. „אָדער אין אַנדערע ווערטער, מיר פֿערזוכען צו מאַכען עס זאָל אונז לעבן האָבען אין אויסמוש." איינע-שטאַרקע לאַנג, אָבער איז דאָס אמת? צי האָט ער גאָר פֿערזוכט צו מאַכען, אַז קלאַרטיע זאָל איהם אויך לעבען ווי ער זי? סײַדען מען זאָל רעכענען די האַלפֿ-בעוויאיסטע געשפרעכען, וואָס זיי האָבען געפֿיהרט, און די אינטעלעקטועלע בעראַט-הונגען, וועלכע זיינען אָנגעגאַנגען צווישען זיי, ווען זי איז אויפֿגעוואַקסען געוואָרען! אָבער צי האָט זיך דאָס איהם דען איינגעגעבען? ניין, אונטערגליך, און ווין מוט'ס איז געפֿאלען און ווידער געשטיגען צו בעווייזען ווי ריכטיג דאָס פֿאלען שטימט מיט ווין ווייטער-דען וועגן וואָס, „וואָס גרעסער מיר שבעלען זיך פֿאַר די לעבע, וועלכע אַ געריכטע פֿערוואַן פֿיהלט פֿאַר אונז, אַרין גרעסער וועט זיין אונזער ועלכסט-בעווייטערונג." ניין, זי האָט איהם קיינמאָל נישט געגעבען קיין אַרוואַכע צו זיך זעהסט-בעווייטערט, כאָטש צייטענווייז האָט עס אויסגעזעהן, אזוי ווי זי יאָר'ס פֿאַרגעזיגען צו ריידען מיט איהם זאָגאַר מעהר ווי מיט די אַרומגעקראַטישע, פֿוסטע יונגע לייב, וועמען די ערשערן האָבען געשיקט לערנען ביי איהר פֿאַטער.

אין יעדען פֿאַל איז דאָס אפשר געווען בעסער וואָס ער האָט איהר נישט געגעבען קיין געלעענהייט זיך צו ערקלעהרען פֿאַר איהם אין לעבע. הײַנאָט האָט ביי איהם אין די אייגען קיינמאָל נישט אויסגעזעהן ווי אַ

שלום. נאָר אז ער איז געווען טיפיש—וואָגאר אין זיין אָבערונדערטקייט—
פֿון דער ראַסע, וועלכע האָט איהם אייסגעשטייט, האָט ער נאר אַליין
ניט משיג געווען; זיין פֿילאָזאָפֿיע האָט ביי איהם צוגענימען דאָס געפֿיהל
פֿון היסטאָרישער צוגעבונדענקייט און פֿון אַן אונאויִפהערליכער ראַסע־
בענייטערונג.

נאָר ווען ער האָט היינט דורכגעבליקט די בלעטער פֿון'ס דרייטן
טהייל פֿון זיין בוך איבער דעם „ארשפרונג און די נאַטור פֿון די לייז
דענטשאַפֿטען“, האָט ער זיך עפעס געפֿיהלט ניט הייטליך מיט דער דאָזיגער
טרוקענער, בלוטלאָזער וויזשניקציע פֿון די מענטשליכע געפֿיהלען, מיט
דער דאָזיגער קייט פֿון אייסגערעכענטע, כמעט מאַטעמאָטישע זענען,
אויסשטעלענדיג די ליידענטשאַפֿטען אַנטקעגען דעם קאַלטען טראָקן פֿון דעם
שכל. דאָס בעזייכערנדע בילד פֿון קלאַרטיע וואָן רען ענדע, וואָס איז
ארויפגעטייאמען טרוקן דורך דער בעל הבית'טעם יעדטער, האָט איצט
ארויסגעטייכט אין מיטען די אלע באַראַגראַפֿען פֿון זיין בוך. איהר פֿאַל-
קאָם גריכיש געויכט האָט אויפֿגעבליצט און איז פֿערשוואַנדען, עפעס אזוי
זוי זי וואָלט קאָקעטירט מיט איהם; איהר שמיבעל האָט געפֿראַכערט און
דער לופֿטען, ווי געלערנט זי איז געווען, ווי קלוג, ווי וויציג, ווי שעהן!
און די רגע, וואָס ער האָט זיך ערלויבט אזוי צו טראַכטען, האָט זי זיך
בעוויזען פֿאַר זיינע אויגען אין פֿילער פֿראַכט, זיך גלייטשענדיג איבער די
פֿערפֿהירענע קאַנאַלען, אָדער אַרונטערשטייבענדיג צו איהם פֿון דעם
אַלט־מאָדערנען באַלקאָן. וואָס פֿאַר אַ יום טוב דאָס איז געווען ביי איהר
פֿאַטער אין הויז, ווען די קלאַסישע וועלט האָט זיך צום ערשטען מאל
געעפֿענט פֿאַר דעם בליק פֿון דעם איבערלאָדענעם גמרא־לערנער, און זיין
דער בריליאַנטער ציניזם פֿון דעם אלטען דאָקטאָר און די ברייטערע
אייכומט פֿון זיינע קריסטליכע תלמידים האָבען אָנגעהויבען פֿערפֿאַלכאָמען
זיין בעפֿרייאונג פֿון זיין געכירטיגען קרייז. נאָך די מייטע מחלוקות פֿון
הלל און ש מאַי אין אַלט ירושלים, ווי דערקוויקענדיג זיינען געווען די
האָזיגע לעבעדיגע דיסקוסיאָנען מכה דעם, צו האָט דאָלאַנג געדאַרפֿט זיך
אַנטעהמען פֿאַר דעם ענגלישען קעניג טשאַרלס סטייאָרט און איהם
בעשיצען פֿאַר דעם קעניג־מעדער קראַמוועל, אָדער צו רעמבראַנדט
וואָן רענ'ס בילדער זיינען אזוי גוט געמאַלען ווי וואָן ראַזאַקסטיין'ס, און
דעם אידישען קיאָרטאָר, באַטש רעמבראַנדט האָט דארט געלעבט, האָט
מען זיך בלוז אונטערעסירט מיט די גולדענס, וואָס שמוציגע אַלטע לייט
האָבען פֿערדיענט, זייענדיג פֿאַר איהם אַלס מאָדעלען פֿאַר זיינע בילדער.
אין טיט וואָס פֿאַר אַ בענייטערונג ער האָט זיך דאָס גענומען צו דער

אָבער — אַ לאַסט, יאָ, מױן מױז זוכען ריכטיגע זימען ביים פראַסטען פאַרן, און נישט ווילענדיג האָט זיך זיין האַנד איינגעשטעקט אין מיט ליכטישאַפט גענומען דעם אימער וואַקסענדיקן מאַנכסדיפּט פֿון זיין *marginum ignis*. זיין אויג האָט געלאַסטשעט די דאָזיגע איינזענענדיגע קייקעלטע זעצע, וועלכע האָבען ציגליעדערט און בעזיזונן דעם סוף פֿון דעם איינזענענדיגן; דער איינזענענדיגער רעזולטאַט פֿון זיין אינערליכען זוכען נאָך גליק, נאָך וואָס פֿאַר עס איז ציעל צום ליבען, וואָס זאָל אויסהאַלטן, זאָל האָבען אַ קיים אין רעכטען מיטען פֿון דעם איינזענענדיגן פֿליסן אין צושטעלען, און אין וועמעס ליבע ער זאָל געפֿינען אַ פֿאַלשטענדיגע און איינזענענדיג פֿרוי, עשיית, כבוד, די הענטים פֿון דעם קערפּער — אָט די זאָכען זיינען פֿאַר איהם נישט געווען קיין אמת גליק, די לידענשאַפט, מיט וועלכער זיין דען ענדע'ס מאַכטער האָט איהם גערייט, איז אויף אַ קלוגען אויפן בעזינענען געוואָרען. נאָר אין דער אונזערנדיכער סובסטאַנץ האָט ער געפֿונען דעם ציעל פֿון זיין זוכען און פֿאַרשען: דאָס נייטיגע איינזענענדיגע וועזען, אין וועמען און דורך וועמען אלעס אַנדערע עקזיסטירט, צווישען וועמעס אונזערליכע אַטריבוציען עס געפֿינען זיך אויך דער געדאַנק אין דער דום, יאָס בילדען דעם איינזענענדיגן אַרעמען אונזערנדיגן, וועלכען דער מענטש קען; וועמען דער מענטש קען ליבען, נישט ווינשענדיג דערביי קיין ליבע און אייבטייט, זיין בוך האָט ער געפֿיהלט, וועט איבער-בייטען די טהעאָלאָגיע (גאָטעס-לעהרע) אויף אַ טהעאָנאָמיע (גאָטעס-קענטניס), זינקט אַזוי ווי קאַפּערניקוס און קעפלער און גאַליליי דעם האָבען איבערנעמיטען די אַסטראָלאָגיע (שטערנעוועהערע) אויף דער אַסטראָנאָמיע (שטערן קענטניס). די דאָזיגע קייט פֿון געדאַנקען, אויסגע-שמירט רונט ביי דינג, אָהן רוח, אָהן איילעניש, בעת ער איז געוועסען און האָט געשליפּט זיינע גלעזער, מאַג פֿאַר טאָג און יאָהר פֿאַר יאָהר; די דאָזיגע זעצע, אויסגעפֿילט און אויסגעשליפּט אַזוי ווי זיינע טעלעסקאָפּ און מיקראָסקאָפֿעלעזער, זיינען נישט ווינזער בעשטימט געווען פֿאַר די דערווייטערונג און די קלאָהר-מאַכונג פֿון דעם מענטשען'ס בליק.

און דאָך נישט קיין אַדשפּרייטליכער בליק, כאַטש ער איז געווען דער ערשטער איד צו שאַפֿען אַן אָרטיגער פּילאָזאָפֿיע, איז ער דאָך געבליבען אַ איד, ציעלענדיג נישט צו אַבסטראַקטען וויסען, נאָר צו אַ קאָנקרעטער ממשות'דיגער האַנדלונג; און דער עיקר איז ער געווען אַ איד אין זיין פראַקטיאָרען די איינזענענדיג, ער האָט געוואָלט לערנען אַ וועלט, וואָס איז צושפּאַלטען און צושחלילט דורך אַ רעליגיעזען שטרייט, דעם העכערן ווען פֿון גויסטיגער גליקעליכקייט; איהר בריינגען די אידישע ברכה —

לרגל זיין אויפ'ן קבר פֿון דער הייליגער „דאָמע פֿון לאָדזשאָ“; אָבער פֿאַר
 איהם אליין, וועלכער האָט געהאלטען אז נסים זיינען אונטערגליך, און אויב
 מעגליך, זיינען זיי אונטערגעבאָר, — פֿאַר איהם קען ניט מעגליך זיין אזא
 קאָמפּראָמיס מיט אַן אַמונה, וועמעס סאַכע יסוד שטעהט אויף נסים, אמת,
 אז עס איז פֿאַרהאַן אַ זינן, אין וועלכען קריסטוס וואָלט געקענט בעטראַכט
 ווערן אלס גאָט'ס מויל, נאָר דאָס איז ניט דער זינן, אין וועלכען די וועלט
 פֿערשטעהט עס, די, וועלכע קאָדקאָטורירט אלע גרויסע זאַכען, וועלכע
 בעטראַכט די פֿרומקייט אין די רעליגיאָן אין אַכטאַלזש אלעס וואָס האָט
 אַ שייכות מיט דער גרויסקייט פֿון דער וועלט, ווי אַ לאַסט, וועלכע מען
 וואַרפֿט אַראָב פֿון זיך נאָך'ן טויט, ווי אַ שווערע אַרבייט, וועלכע ווערט
 ביזצעהלט מיט אַן איינשולעפֿערענדער גליקוועליגקייט; די וועלט, וועלכע
 האָט געמאַכט די גליקוועליגקייט פֿאַר אַ פֿרוי פֿון טוגענד אָנשטאָט דעם
 וואָס עס איז אייגענטליך ניט מעהר ווי נאָך אַ וואָרט, נאָך אַ נאָמען פֿאַר
 טוגענד. ניין, ניין, זאָגאָר דער אונטערזאַרטעטער שוין פֿון דעם הויכוורדיגען
 קאַרל לודוויג קען ניט מאַכען קיין שלום צווישען זיינע געדאַנקען און דער
 פֿאַלקס-טהעאָלאָגיע.

ווי מאָדע זיינען געווען אָט די שטענדיגע פֿערוועקען פֿון פֿרוינד און
 פֿיינד צוגלייך צו זאָרגען פֿאַר זיין לעבען, און וואָס פֿאַר אַ טעות'דיגע
 אכטונג זיינע שטענדיגע ענטזאָגונגען האָבען איהם געבראַכט, די מענטשען
 האָבען ניט געקענט אויפֿהויבען זייערע הענד הויך גענוג איהם צו פֿער-
 געבערן, דערפֿאַר וואָס ער האָט געפֿאָלגט דאָס געזעץ פֿון זיין נאַטור,
 דערפֿאַר וואָס ער האָט פֿאָרגעצויגען אַן איינפֿאַך לעבען, פֿערדיענט אויף
 אַן איינפֿאַכען אָפּן, בעת ווען פֿאַר פֿערברעכער, וועלכע פֿאַלגען אויף די
 געזעצען פֿון זייער נאַטור, האָבען זיי גיכער געזאָגט נאָרן איידער דאָס
 אויף אַזאָ'ן אָפּן דאַרף מען אויך לויבען די ביהן דערפֿאַר וואָס זיי זינט האַנגיג,
 אָדער די רויז דערפֿאַר וואָס זיי פֿיהלט אָן די לופֿט מיט איהר דופֿטענדען
 ריח, געוויס בעשטעהט זיין כאַראַקטער מעהר פֿון האַנגיג איידער פֿון גילפֿט,
 פֿון רויז איידער פֿון דאָרן; נאָר אז איהם האָט ניט געפֿעלט קיין גילפֿט
 אָדער דאָרן, דאָס האָבען זיינע אייגענע שוועסטער אויסגעפֿינען, ווען זיי
 האָבען געפרוּאָוויט אויסשליסען זייער אויסגעשלאָסענעם ברודער פֿון זיין
 ירושה, אין וואָס פֿאַר אַ פֿערלעגענהייט זיינען מרים און רבֿקה
 געבליבען, ווען ער האָט זיי דורף'ן געזען געצוואַנגען איהם אויסצוגעבען
 דאָס געלט און עס זיי דאָן אָבערבעדיג צוריק אלס געשאַקל; זיי האָבען
 גאָרויס געקענט פֿערשטעהן, אז צו דערווייזן און דער אויסגעשטייטענער
 איד האָט נאָך זיין געוועליך העכט, איז געווען אַ פֿליכט; דאָס געלט אללין

א האַנד־אַרבייט, אין וואָס דער אויסגעשלאָסענער איד האָט נאָכגעפֿאַלגט די גרויסע חכמי התלמוד; זיי האָבען ניט געקענט בעגרייפֿן די בעפֿר־דיגונג פֿון דעם בעל מלאכה, אייך האָט זיי ניט געקענט קלאָהר ווערן, אָו אויסשליפֿען זיינע קליינע אָפטישע גלעזער איז פֿאַר איהם פונקט אז טהייל פֿון זיין לעכען ווי יענע פֿילאָזאָפֿישע טהעטיגקייט, וועלכע אינטערעסירט זיי אויסשליסליך. דאָס וואָס הערר לייבניץ האָט אָנגעדרייטעט אייף זיין גרויסקייט אַלס אָפטיקער, האָט איהם פֿערשאַפֿט אזא בעפֿרידיגונג, וואָס זיין בעריהמטהיים אַלס פֿילאָזאָף האָט קיינמאָל ניט געקענט אַרױסברױפֿן. די איינציגע צרה איז געווען דאָס וואָס ער האָט ניט געקענט פֿערשטעהן וואָס לייבניץ האָט געוואָלט. „אז שטראַהלען פֿון געוויסע פונקטן אייסער־האַלב דעם אָפטישען אָקס וואָלען פֿעראייניגט ווערן פונקט אויף דעם זעלבן אױפֿן ווי די שטראַהלען וואָס אין דעם אָפטישען אָקס, אזוי אָו די עפֿונגען פֿון די גלעזער וואָלען קענען געמאַכט ווערן ווי גרויס מען וויל, ניט פֿער־קלענערענדיג דערביי די קלאָהרקייט פֿון דעם בילד.“ ער האָט געקנייטשט מיט'ן שטערן און גענומען מאַכען געאַמעטרישע צײַכונגען אויף דעם קאָניקרט, נאָר ניט זיין טהעאָרעטישע מאַטהעמאַטיק און ניט זיין פֿראַקטישע טלאַכה האָבען זיך ניט געקענט איספראַווען מיט אזא מין דונקלע פֿראַגע, און ער האָט פֿערגעסען צו עסען, אזוי פֿערטעפֿט איז ער געווען אין זיינע געדאַנקען. ער האָט זיך איינגעקוקט אין זיין אייגענער אָכהאַנדלונג מכה דעם רענענבויען, אָבער אָהן אַ שום נוצען. ענדליך אין פֿערצווייפֿלונג האָט ער גענומען דעם לעצטען ברױף און געפֿונען נאָך אַ גרעסערע איבערראַ־שונג — אַ ידיעה פֿון פֿראַפֿעסאָר פֿאַבריציוס; מען האָט איהם דאָרט אָנגעבאַטען אַ פֿלאַץ אַלס פֿראַפֿעסאָר אין דער אוניווערזיטעט פֿון היידעל־בערג. די פֿילע פֿרייהייט אין פֿילאָזאָפֿיע האָט מען איהם געוואָלט געבען: די איינציגע בעדינגונג, ער זאָל ניט טשעפען די עטאַבלירטע רעליגיאָן.

זיין איבערדאַשונג איז שנעל פֿערוואַנדעלט געוואָרען אין מיסטרויאונג, איז דאָס אַ פֿערווד פֿון דער קריסטליכער וועלט איהם משחד צו זיין, איהם אָבערוקיפֿען? ווידערהאַלט די קירכע דויעלכע טאַקטיק וואָס די שוהל? ערשט מיט נאָר ניט פֿיעל יאָהרען צוריק האָבען איהם די שלחים פֿון דער אידישער קהילה אָנגעבאַטען אַ פענסיע פֿון טיווענד פֿלאַרין. מיט דעם הנאי, ער זאָל ניט טשעפען איהר „עטאַבלירטע רעליגיאָן.“ פֿילע פֿרייהייט אין פֿילאָזאָפֿיע, זעהר שעהן בנאמנות! אָבער ווי קען דאָס געהן האַנד אין האַנד מיט דער אונטערוואַרפֿונג צו דער הערשענדער רעליגיאָן? אַ בן בית אין קעניגליכען הויף ווי דעקאַרטעס וואָלט אָנגעפֿאַנגען פֿון דעם שטאַנדפונקט פֿון אבסאָלוטען צווייפֿעל אין געענדיגט מיט אַן עולה

געהטן דרוי הונדערט, און איך וועל זיכער ניט בעל־בטיגט ווערן מיט נאָך אַ „כטיווער“.

דאָ איז זיין בעל הכית'טע אַרײַנגעקומען מיט'ן לעבעל ברויט. נאָכדעם ווי ער האָט בענזאָהלט דערפֿאַר און אַרײַנגעפֿיהרט די סומע אין זיין הונאה והכנסה-ביבעל, האָט ער אָנגעשניטען אַ רײַפֿעל דערפֿון, צוליבענדיג דערצו אַ פֿאַר שטיקלאַך האָלענדער קעג, וואָס ער האָט זי אַרײַנגענומען פֿון אַ פעקעל אין זיין האַנד-טאַש.

„דו האָסט נאָך איבערגעלאָזט אַביסל וויין אין פֿלײַס“, האָט זי איהם דערמאָנט.

„וואָל ער אַלט ווערן“, האָט ער געענטפֿערט, „מיין ביבעל ווײַזט מיר מעהר ווי צוויי האַלבע קוואַרטען לעצטען מאָנאַט, און ווי רײַזע מייע איז געווען טהייער. כּדי זיך ווי עס איז הורכצורעהען,“ האָט ער צוגעלייגט מיט אַ שפּאַסענדיגן טאָף, „וועל איך זיך מוזען ראַנגלען ווי די שלאַנג, וואָס ספּאַרעט זיך אַרײַנגעקריגען דעם עק איהרען אין מויל אַרײַן.“ ער האָט אַרײַנגעשניטען אַ פֿאַקעט, אױסגעפֿינענדיג, אַז אַ פֿרײַנד פֿון אַמסטערדאַם האָט איהם זוגעשיקט אַביסעל אײַנגעמאַכטס פֿון רײַטע רײַזען. „אַצונד בין איך אױך בעוואַפֿענט געגען פֿיבער,“ האָט ער מיט אַ מױנטען טאָן געזאָגט. דאָן אַזוי ווי ער וואָלט זיך מיט אַמאָל דערמאָנט אַן עפעס, האָט ער זיך אָנגערופֿען: „כ'בעט דיר, טראָג אַרײַן אַביסעל צו איינער אַרעמען סיניאַרע, איך האָב זיך גאָר פֿערגעסן נאָכפֿרעגען אויף איהם!“

„אָה, ער געהט שײַן אַרום און קען שײַן ווידער געבען זיינע לֶקציעס, דיר צו פֿערדאַנקען. ער האָט געשטעלט אַ ליכטעל פֿאַר דיר אין זיין קירבע.“

אַ זאַנפֿטער שטייבעל איז אַרײַבער. עס פֿילאָזאָפֿ'ס ליב, בעת־די טהיר האָט זיך צוגעמאַכט.

אַ ברײַעף פֿון הערר לײַבניץ האָט אַרײַסגערופֿען אין איהם די פֿערוואַנדערטע פֿראַגע, וואָס האָט אַזײַנס צוגענומען דעם יונגען דײַטשען אַדעלמאַן פֿון פֿראַנקפֿורט, און וואָס ער איז אײַסען מיט זיין אױפֿהאַלטען זיך אין פֿאַרײַ. זיי האָבען שײַן געהאַט מעהר ווי אײַן וכוח דאָ אין דער דאָזיגער קלײַנער וואוינונג, נאָר ער איז נאָך ניט זיכער געווען מכה דעם יונגען מאַן'ס זאָנדערבאַרען שטאַנדפּונקט. דאָך איז דער אינהאַלט פֿון'ם ברײַעף גאָר אויף אַן אומגעריכטען אױפֿן געווען אַן אַנגענעהמער. וואָרײַם ס'האָט געהאַט אַ שײַכות ניט מיט'ן פֿילאָזאָף, נאָר מיט'ן אַרבייטס-מאַן. זאָנאַר זיינע אינטימע פֿרײַנד האָבען ניט געקענט אין גאַנצען סימפּאַטיזירען מיט זיין עקשנות'דיגען אָבמאַך צו פֿערדײַענען זיין לעבען דורך אַ מלאכה—

מונגעד זאגאר אין די מוגענדען, וועלכע דריקען ניט אויס דעם עסענין, דעם תמצית פֿון דעם מענטשען'ס לעבען. אָה, וואָן איך מוז זיך דער זיקר היטען זיי ניט צו זאָגען, אָז זייער ווילען איז ניט פֿרוי, און אז זיי דוינקען אזוי גור וויל זיי ווייסען וואָס זיי ווילען, אָבער ניט פֿאַר וואָס זיי ווילען עס. איך האָב מירא, אָז אַלדענבורג אפילו פֿערשטעהט ניט, אָז טוגענד קומט נישטווענדאָגערווייזע פֿון גענויען וויסען, אָקוראַט ווי פֿון דער ערקלעההונג פֿון אַ דרויעק מוז אַרײַסקומען, אָז זיינע ווינקלען זיינען גלייך צו צוויי גלייכע ווינקלען. אייף זאָאָן אופן דאַרף איך, הייסט עס, לאָזען די מענטשען וויטער דוינקען, אָז דער פֿלאַגעטער־סיסטעם דרעהט זיך אַרום זיי און אז די דונערן און די בלייזען געהמען זיך דערפֿון וואָס זיי ווינדענען. אַט אפֿנים אַלדענבורג האָט זיך געמינט דערשרעקען פֿאַר די אונזיגליקייטען פֿון דער אויפֿגעריכטעטער מלוכה. אָבער מיינע לעהרען וועלען דאָך זיכער ניט איבערפֿיהרען די גאַלענטע העררן פֿון'ס הויף. די, וואָס זיינען צו פֿריעדען מיט דער ענטפֿלעקונג דורך די טראַדיציע, מוזען זיך האַלטען דערבײַ, אָבער די ענטפֿלעקונג דורך פֿערטונפֿט איז דער לעבעדיגער מעס־טאַמענט פֿון גאָט'ס וואָרט און קען ניט איבערגעפֿיהרט זען דורך מענטש־הינד רשעות, זיי דאָס טייטע יאָרט. מערקויהדיג, אָז מען האַלט ניט פֿאַר קיין פֿערברעכען צו היידען אין אַן אונזיגליקען טאָן מכה דעם מענטשליכען מיד, דאָס אמת'ע געטליכע ליבט, פֿאַר קיין זינד צו גלויבען, אָז אַט וואָלט אָנגעטרויט דעם אמת פֿון זיין אייגענער עקזיסטענץ צו וואָס פֿאַר עס איז סוכטמאַני, וואָס איז ווייניגער אויסהאַלטענדיג און הייערהאַפֿט איידער דאָס מענטשליכע האַרץ."

אַ געטעפֿט־ס־כריעה האָט איהם אַרײַגעפֿיהרט אייף אַנדערע געדאַנקען. ס'האַט זיך געהאַנדעלט מכה האָט פֿערטענען פֿון דעם פֿערשט־אַרבעטעם מעדיצינישען סטודענט, סימאָן דע ווריעס, אָן איבערגעבענער שילער זיינער. דויער דע ווריעס, וועלכער האָט געלייאָכט, אָז ער מוז שטאַרבען זונגעהייט, האָט געליאַלט מאַכען דעם לעהרער זיינעם פֿאַר זיין יודש, נאָר שפינאָואַ האָט איהם צוגערעדט איבערצולאָזען זיין כרודער האָט גאנצע פֿערטענען, איינזליגענדיג צו נעמען בלויז אַ קליינע סומע יעהר־ליך פֿאַר זיך. דער דאַנקבאַרער יודש האָט אַזאָ און דעם כרויעף פֿאַרגעד־ליגט שפינאָואַ'ן צו העכערן די סומע פֿון דריי אויף פֿינף הונדערט פֿלאָרין.

"ווי אונפֿערנידעטיג מענטשען זיינען דאָס!" האָט זיך דער פֿילאָזאָף געטראַכט ביי זיך. "איך בין איינמאַל פֿאַר אלע מאל מרועה געוואָרען צו

געווען פֿערטייערענארטיג, א טהייל דערפֿין איז בעשטאנען פֿון קרויטישע בעטראכטונגען זענען זיין געדאנק — פראָדוקטן פֿון א פֿרייער צייט, זען די דינקער פֿון איידאָפּא האָבען געלעבט אין ברויערשאַפֿט, זיך דורכצו-
 דענדיג איינע מיט די אנדערע, ניט קוקענדיג אויף די פֿינסטערע בעפעל-
 קערונגען, צווישען זיילע זיי האָבען זיך געפֿונען; א טהייל פֿון די ברויער
 האָבען ענטהארטען די העספעקטפֿולסטע צווייפֿלען פֿון אָנהיינגער אָדער
 די עלעגאנטע מוספֿערשטענדיסען פֿון פֿילאָזאָפֿישע דילעמאטען, אנדערע
 זוידער זיינען פֿרוינרליכע אונטער-אַלמונגען מיט ערפֿאהרענע סטודענטען פֿון
 נאַטור-וויסענשאַפֿט ווי דער ענגלענדער באָייל אָדער דער האַלענדער
 הויגהענס, וועמעס מערענאָפֿיען האָבען פֿערגרעסערט דעם פֿילאָזאָפֿ'ס
 זעלטזאַם און דעם דינקער'ס גאַט. צווישען די ברויער איז איר געווען אַן
 אָנערקענונג פֿון דעם אמסטערדאַמער פֿעראַוין פֿון דער זענע —
 „*Nil ualentibus arduum*“, — וועמען ער האָט צוגעשיקט זיין ווערק
 „עטהיק“ טהיילענצווין, כדי די מיטגלידער זיינע זאָלען קענען איבער דעם
 דיסקוטירען; זיידום די גרויסע שטאַרט, וועלכע האָט איהם פֿערטריבען פֿון
 זיך, האָט ניט געקענט פֿערמאָכען איהרע טויערן פֿאַר זיין געדאנק. עס
 האָבען זיך דאָס איר געפֿונען די געוועהנליכע קשויות, וואָס בלייענבענדיג,
 דער אָנגעזעהענער סוחר פֿון דער שטאַרט דאָרט האָט געהאַלטען און
 איין פֿרענען, דאָס מאָל זוגעשמוקעוועט מיט א פֿערצווייפֿעלטער בוטע, אז
 דער פֿילאָזאָפֿ וואָ איינקייטפֿען די פֿער נונפֿט און זיך אומקעהרען צום
 גלויבן, און דער ברויער מיט'ן זענעל פֿון דער קעניגליכער געזעל-
 שאַפֿט איז איר ניט געווען דאָס, וואָס ער האָט ערוואַרט; אָלדענבורג
 האָט איהם געבעטען, ער זאָל אין זיין קיימערען בוך ניט זאָגען קיין זאַך,
 וואָס קען נאָך חלילה לזיו מאַכען די באַנדען פֿון מוגענד. „טהייערער
 היינריך!“ האָט זיך שפֿיטאָוא געטראַכט, „זיי מאַדנע די מענישען זיינען!
 די גאנצע צייט, זינט מיר האָבען זיך עום ערשטען מאָל געטראָפֿען אין
 רינבורג, האָט ער מיר געטריבען און מיר געהאַלטען אין איין צוגעבען חשבֿה,
 איך זאָל ארויסגעבען זיינע טיעפֿסטע געדאַנקען פֿאַר דער וועלט. ס'האָט
 שטענדיג געהייסען: „דאַרף איינען די מירא אייפֿצהייבען אנטקעגען דיר די
 קאַרליקעס פֿון דער צייט — דער אמת איז פֿאַר אַדעם — לאָמיר אויפֿצהוקן
 אונזערע זעלען אנטקעגען דעם זינד פֿון אמת'ן וויסען.“ און אַזנער האָט
 זיך דער טאָן געביטען, אינעם הייסט עס: „אַה, למען השֿם, זיי פֿאַרזיכטיג
 ניט צו געבען חלילה די זינדער א געדענענהייט אן וואָס זיך אָנצויכאָפֿען!“
 נג, נג, איר דאַרף אַלואַ ניט זאָגען די מונטיגע, אז דאָס העכסטע געווען
 איז דאָס, וואָס מען געהאַט פֿון זיך אַליין איר זיך; אז עס איז ניטאָ קיין

קארעס האט געפריידיגט מכה איינשטיצען די צייטע באק, ביי וואסן
אין האב ריך אָנגעראַפֿען."

"ניין, דאָס איז נישט מיין לעהרע, מינע איז די פֿערנעמערונג פֿון דער
פֿרייד, איך האַלט, אז די אַנשטוינגונג צו דערהאַלבען אונזער לעבען איז
טוגענד."

"אַבער וו געהסט דאָך צייטענווייז אין קירכע?"

"הערען א פֿריידיגער."

"א באַדער מאַטיוו" דערנאָך, פֿעלטראַכטיגהייט, האט זי צוגעלייגט:

"וואָס זשע, דאָס קריסטענטום איז, הייסט עס, נישט אמת?"

"נישט אמת פֿאַר מיר."

"דאן אייב וו קענט נישט גלויבען אין דעם, יעדל איך איך נישט."

"שפינאָזא האָט אַ זאָפֿטען שמויבעל געמאָן, "געה אין דר, קארעס'עס
וועג, נישט אין מיינעס."

די פֿרוי איז צוטומעלט געוואָרען, "וואָס זשע, וו דינקסט, הייסט עס,

אז איך קען געלייגען אַ רעטונג אין דר, קארעס'עס גלויבען?" האָט זי
אונטערהויב געפֿרעגט.

"יא, ס'איז זעהר אַ גוטער גלויבען, דער לוסהעראַגישער; קיין צוויפֿעל

נישט, אז וו וועכט געלייגען אַ רעטונג אין איהם, מיט דעם תנאי, אז וו
זאָלסט לעבען בשלום מיט דינע שכנים."

איהר געזוכט האָט אויפֿגעשטראַהלט, "דאן וועל איך בעסער געהן

אין דין וועג."

"שפינאָזא האָט אַ שמויבעל געמאָן, די טהעאָלאָגיע פֿאָדערט פֿאַל-

שמענדיגע געהאַרבזאָמקייט, האט ער זיך געטראַכט, פונקט ווי די פֿילאָזאָפֿיע

פֿאָדערט פֿאַלשטענדיגע זוכען: דער גלויבענדער המון, וועלכער פֿערשטעהט

אינטער רעליגיאָן קיין אַנדער זאָך נישט נאר די צושטערונג פֿון דער

פֿערנעמערונג, קוקט אַלס נישט, צי די קירוח, די ספֿעקולאַטיווע מיינונגען

זיינען ריכטיג אָדער פֿאַלש, אום צו בעשטימען אויב זיי זיינען רעליגיעזע

אָדער נישט, נאָר וואָס ער וויל וויסען איז, צי זיי פֿערפֿעסטונגען אָדער זיי

צוטרייבליע דעם גלויבען'ס געהאַרבזאָמקייט.

אַבאָגענדיג איהר פֿריינדליכען אַנבאָט איהם צו געבען עמיזאָס וואַ-

רעמס צו עסען, און בעטענדיג בלויז ביי איהר, זי זאָל איהם קויפֿען אַ

לעבעל ברויט, האָט ער אָנגעהויבען לייגען די בריווע, וועלכע האָבען

זיך אָנגעקליבען פֿאַר דער צייט, וואָס ער איז געווען אויף'ן וועג. ער

האָט זיי אויפֿגעפֿענט איינעם נאָך'ן אַנדערן, נישט מיט וואָס פֿאַר עס איז

גרוינקייט, נאָר מיט אַ רוחיגען אינטערעס. זיין קאַרעפֿאַנדענען איז

אינפֿאָך געדענט אלס אַנדיינקען, כאָטש אויפֿן קוק האָט זי ניט אויסגע-
זעהן עלטער, איידער די איבעריגע מלבושים זיינע, „ווער לייגט עס אַרײַן
אַ מיטעלמעסיגע זאָך אין אַ טהייערע שויד?״ און געווען דעם פֿילאָזאָף'ס
שטאַנדפּונקט, איבער'ן קאַמין (יאה עס זיינען צווישען עטליכע אלטע
פיפקעס געלעגן צוויי וילבערנע ספּראַנטשקעס, זיין איינציגע ציערונג) איז
געהאַנגען אַ בילד פֿון דעם איטאַליענישען פֿישער-העוואָלוציאָנער מאַס אַ-
ניעלאָ. אין זיין העמדעל, מיט אַ נעץ אויף דער שולטער, וואָס שפינאַזאָ
האָט אַליין אויפֿגעצייכענט מיט קייל, געהמענדיג זיינע אייגענע געזיכטס-
ציגע אלס מאָדעל: פֿליכט אין אַ קאַפּרוועס מאַמענט, ווען ער האָט
אויסגעזעהן ביי זיך אין די אייגען אַן אינטעלעקטועלער העוואָלוציאָנער. אַ
פּאַפּיר-שאַכטעל, וואָס איז געשטאַנען אָנגעשפּאַרט אָן אַ שפּאַקטיף, האָט
ענטהאַלטען אין זיך צייכונגען פֿון עטליכע בעריהמטע געסט זיינע. דאָס
זיינען בלוז געווען שטריכען פֿון זייערע געזיכטס-ציגע, וואָס ער האָט
אַרונטערגענומען אויף גוך, ניט אַרױנלאָוענדיג זיך אין קיין דעטאַלען. די
עטליכע אַנדערע בילדער, וואָס זיינען געהאַנגען אויף די ווענד, זיינען געווען
צייכונגען פֿון אַנדערע הענט. שפינאַזאָ האָט זיך אַנדערגעזעצט אויף זיין
בעטעל מיט אַ טיפֿלען זיפֿן פֿון צופֿירעדענהייט.

„Desideratoque acquiescimus lecto“, האָט ער אַ מורמעל גע-
טהאָן אין לאַטייניש. דערנאָך, וואַרפֿענדיג אַ בליק אַרום זיך, האָט ער זיך
אָבגעהיפֿט מיט אַ טאָן פֿון פֿערהרום: „מיינע שפּיךוועכס זיינען פֿאַר-
שוואַנדען!“

„איך האָב דאָך קיין זאָך ניט געקענט ברױנגען אין אונאַרדנונג
דערמיט וואָס איך האָב זיי אַינגעקעקערט!“ האָט זיך די בעל הבית'ס
פֿערענטפֿערט.

„דו האָסט מיך געבראַכט אין אונאַרדנונג! ב'האָב געלערנט מיין
גאַנצע וויזוהייט, קוקענדיג אויף די שפינען!“ האָט ער געזאָגט מיט אַ
שמיכעל.

„ניין, דו שפּאַסט.“

„אויף קיין פֿאַל ניט, דער שפּין און די פֿלױע — דאָס גאַנצע לעבען
לייגט דערין, דורכדעם וואָס זיי האָבען זיי אַרייַנגעלאָזט פֿון אױג, זיינען די
טהעאָלאָגישע אױג ליידיג, אַהין דעם, ווער וועט איצט כאַפֿען די פֿלױען
פֿאַר מיין שפּאַקטיף?“

„ס'ווילט זיך מיר גאַרניט גלייבען, און דו וואָלסט געוואָלט, די אַדעמע
קליינע פֿלױגעלאַך וואָלען געפֿאַנגען ווערן פֿון די גרויסע, די מורא'דיגע
גרויסע שפינען, קיינמאַל האָב איך ניט געקענט פֿערשטעהן וואָס פּאַסטאַר

א וויסער פלעק האָט זיך מיט אַמאָל בעוויזן אויף שפינאווא'ס באַק.
דאָבען ווי אָנגעקעכטן וואָס פֿאַר עס איז נאָמען? האָט ער געפֿרעגט
מיט אַן אונגעווענהליכער נייגעריגקייט.

„עס ענדיגט זיך מיט ענדע — דאָס איז מיר געבליבען אין זכרון.“
„וואָן דען ענדע?“

„אָדער אזוי וואָס.“

„די טאָכטער איז געווען — שעהן?“

„א געטין!“ איז דער מאַהלער אַריינגעפֿאלען אין די רייד.

„עט!“ האָט די פֿרוי געוואָנט, „מיר גיט דעם יונגען מאַן, א קאלטע

מאָרמאָרנע בריאה איז נישט מיין אידעע פֿון א געטין.“

„ס'איז א גרויסע געטין,“ האָט זיך שפינאווא אָנגערופֿען מיט גער

מאכטער טונטערקייט, „ווי זיינען זיך קליך אלטע פֿריינדע מינע — אַהין

דעם יונגען מאַן, וועלכער און אָהן א שיה ספק דעם אלטען'ס א תלמיד.

ער איז א זעהר געלערנטער שפראַכען־קענער, אָט דער דר, וואָן דען

ענדע: ער האָט מיר געלערנט לאַטיין — —“

„און גרויסע געטיןען,“ האָט די פֿרוי א זאָג געטהאָן מיט לעבשאַפֿט.

שפינאווא האָט פרובירט זאָגען זעכס, נאָר ער האָט זיך אָנשטאַט דעם

פֿונאַנדערגעהויבט, און האָט גענומען אַרויפֿגעהן צו זיך אין צימער, ער איז

געווען אויפֿגערעגט: אין עס איז געווען זיין פרענדיג זיך צוריקצוגעהן אין

איינזאַמקייט, זיין זיינע געפֿיהלען האָבען מיר געהאַלטען ביים אַרובֿער־

שטייגען איבער זיין פֿילאָזאָפֿישער קאלטבליטטיגהייט.

„וואַרט! איך האָב דיין שליסעל,“ האָט די בעל הבית'מע א געשרוי

געטהאָן, אַרויפֿלייפֿענדיג נאָך איהם, „אין אַה! וואָס פֿאַר א שטייב בוי

דיר אין צימער! קיין וואַנדער נישט, אז דו לייסטס פֿון א ברוסט־פֿעהלער!“

„דו האָסט קיין זאָך נישט געטשעפעט אינעווייניג!“ האָט ער זיך מיט

שרעק אָבערופֿגען.

„א וויש מיט א פֿעדער־באַרשני, זיין איך פֿלעג אַריינטראָגען זיינע

בריעף — מעהר נישט; מיין האַנד האָט זיך נישט צוגעריהרט צו זיינע

פֿאַפֿירען, נאָר זעה! קיין איינס אפילו איז נישט אין אַרדנונג!“

זי האָט אויפֿגעשלאָסען זיין טהור, אויפֿגעפֿענדיג א קלוינעם צימער,

וואו ביכער און פֿאַפֿירען זיינען אויף א מאָדנעם אויפֿגעגען אויסגעמישט

מיט די מעגל און די געזינג זיינע, עס זיינען דאָרט געווען צוויי פֿענסטער

מיט אָבעגעזעטע רייטע פֿאַרהינגלעך, אויף טשייזעקעס זיינען געהאַנגען

עטליכע מאָרנע ברויט, איינס פֿון זיי, די קאָמעדילעק, זייעלע איז אַמאָל

דורכגעשטאָבען געוואָרען פֿון דעם פֿאַנאַטישען אידען'ס קיניזשאַל, האָט

ווען איך האָב נור די קראַפֿט דערצו: ווענדען זיך דען אינזערע קוואַרטן-
ראַנטען ניט צו דיר, ווען זיי זיינען קראַנק אדער דערשלאָגען, כדי דו זאָלסט
מיט דיינע זיסע רייד לינדערן זייערע שמערצען? ליעבען און פֿאַלגען דיך
דען ניט אינזערע אייגענע קינדערלאַך משה נאָך איידער זייער מוטער און
מוך? אָבער ווען דו זאָלסט דער'הרג'עט ווערן ביי אונז אין הויז, וואָס
פֿאַר אַ שרעקליכער אַנדיינקען וועט דאָס זיין פֿאַר אונז אַלעמען!"

"איך ווייס גאנץ גוט, ווי איהר ליעבסט מיך אַלע," האָט שפינאָואַ
געזאָגט, גערוהרט. "אָבער האָב גאָר קיין מורא ניט פֿאַר מיר: איך קען
זיך גאנץ גרינג רעכטפֿערטיגן. פֿאַרהאָן גענוג מענטשן, און דערצו גרויסע
מענער אין לאַנד אויך, וועלכע ווייסען גוט די מאַטיווען פֿון מיין ריזיע.
נאָר וואָס עס זאָל ניט אַרוסקומען דערפֿון, אזוי שנעל ווי דער עולם וועט
נור מאַכען דעם מינדעסטען גערויש ביי אייער טהיר, וועל איך אַרויסגעהן
און זיך מיט זיי אויס'טענה'ן, ווען זיי זאָלען אפילו טהאָן מיט מיר דאָס,
וואָס זיי האָבען געהאָן מיט די אונגליקליכע דע ווייטסם."
וואָן דער ספיעק האָט פֿונאנדערנעעפֿענט די טהיר. "דיין וואָרט איז
אַ שבוּעה".

אויף די טרעפּ האָט געשיינט די בעל הבית'טע מיט איהר קלאָהרען
געזיכט, אַ לעבעדיגעס וועזען מיט אַ שוואַרץ היטעלע אין אַ וויסען פֿאַרטיד,
איהר יאָקעל אַרומגעלייגט מיט גרינע און הויטע בענדלאַך. זי האָט דער-
לאַנגט אַ נעשריי פֿון פֿרייד און איז איהם געלאָפֿען אַנטקעגען מיט'ן בעזים
אין דער האַנד. "זיי מיר ווילקאָמען, הערד שפינאָואַ: ווי גליקליך די קלוינע
חברה וועלען זיין, ווען זיי וועלען קומען פֿון שולע! אַ גאנצער פּאַק מיט
שאַראַטאָנעס האָבען דיך פֿערלוימדעט רעכטס און לינקס: אַ טהייר פּוּ?
זיי האָבען געפרוואוּט זינען הענר'ן ביי דער צונג, אָבן: מיר האָבען זיי
אָוועקגעשיקט מיט פֿליגען אין די אויערן — ניט אזוי הענר'ן!"
הענרי האָט געשמייכלט תּס/עוואַטע.

"איינגע'קשן'טער פֿון אַלע איז געווען אַ קאָמפּאָניז פֿון רריי — אַן
אַלמער מאַן אין זיין טאַכטער און אַ יונגער מאַן. זיי זיינען געקומען צוויי
מאָל, שטאַרק אינצופֿריעדען וואָס דו ביסט ניט געווען אין דערהיים, און
זיי האָבען זיך אָנגעגעבען פֿאַר דיינע אַלטע פֿרױנד פֿון אַמסטערדאַם; על
כל פּנים, דער יונגער מאַן ניט — ער האָט בערויערט וואָס ער האָט קיין
זכיה ניט צו זעהן דעם בעריהמטען געלעהרטען וועמען מען האָט איהם
געבראַכט אהער זעהן. אַ באַרג מיט פֿראַנען האָבען זיי געפֿרעגט, אָבער
זיי האָבען קנאַפּ וואָס אַרױסגעקראָגען פֿון מיר."

ווי קיארטיריאנט האָט געלאַכט, „אין פֿאַרוואָס פֿאַרט? הרג'ענען און ערהלביגען אַפּטיקער! עפֿען אויף, ליעבער פֿריינד!“

„אז דו וואָלסט געוועסען אין דערהיים און געשליפֿען דיניע קוק-גלע-זעך, אנטשאַט צו פֿאַהרען קיין אַוטֿרעכט! געוועהנליך ביסט דו, דוכט זיך, שטיינדיג איינגעשלאָסען אזוי ווי אין אַ קלויסטער, אז מיין פֿרײַ וואָנט, אז דו פֿערנעסט אפילו צו עסען דרוי טעג נאָכאַנאַנד, וואָס זשע פֿאַר אַ רוה האָט דוך געדאַרפֿט אָנרירען אין מיטען דערניען צו מאַכען אַ לאַנגע רייזע אין דער האַויזער הייזער, ברענגענדיג צייט? דאָס הייסט ניט, אז איך ווילב וואָנאַר אין איינציג וואָרט וועגען דעם, אז דו ביסט געוואָרען אַ פֿערדעמטער — כ'וואָרט שוין גיבער געגלויבט, אז מיין מאַהלער-שטעקעל קען פֿערוואַנדעלט ווערן אין אַ שלאַנג אזוי ווי אַהרן'ס שטעקען — נאָר ביי מיר אין הייז וואָלסט דו ניט דער'הרג'עט ווערן.“

„בערהייג זיך, דו גאַנצע שטאָדט ווייסט וועגען מיין פֿערהעלמוס מיט דעם קאָלאָנעל סטופּ; יעדענפֿאַלס האָב איך עס דערצעהלט מיין בוכהענד-לער, און עס איז כלווי אַ פֿראַגע פֿון עטליכע שמונדען, וועלען עס אַלע וויסען.“

„ס'איז אמת, ער איז אַ ריכטיגער פֿלוידערוואַק.“

„יאָ,“ האָט שפינאָזא געוואָנט מיט אַ טרוקענעם טאָן. „ער האָט וואָנאַר געוואוינט, אז עס ליגט אַ בריעף פֿאַר מיר פֿון דער קעניגליכער געוועלשאַפֿט פֿון ענגלאַנד.“

וואָן דער ספּיעק איז רויט געוואָרען, „איך האָב איהם ניט געעפֿענט,“ האָט ער אויף ניד אַ וואָג געטהאָן.

„פֿערשטיעהט זיך, אז ניט, נאָר די טהיר מענסט דו עפֿענען.“

דער מאַהלער האָט זיך מיט געווען מיט זיך אליין, „זיי וועלען דוך אַרויסשלעפען, אזוי ווי זיי האָבען אַרויסגעשלעפט די ברודער דע ווייט פֿון הפּיסה.“

שפינאָזא האָט אַ טרויעריגען שמייבעל געטהאָן, „און אין דעם פֿאַל וועסט דו מיך מן הפּתּים ניט אַרויסלאָוען; איצט ווילסט דו מיך ניט אַרײַנלאָוען.“

„ביידע זאכען בעווייזען, אז איך האָב מעהר איינזעהעניש מיט דיר, איירער דו אליין. אז איך וואָלט דוך דאָן אַרויסגעלאָזט אין גאָס אַנקלעפען אויף דער וואַנד יענע פֿערדאַמונג, וואָס דו האָסט אָנגעשריבען מבח דעם ווילדען המון, וואָלסט דו שוין דיינט קיין לעבען ניט געהאַט, מיט וואָס צו ריווקירען. אנטלויף פֿון שטאָדט, איך בעט דוך, אָדער געפֿין דיר דיר קערע ווענד איירער מיינע. דו ווייסט גאַנץ ניט, אז איך וואָלט דוך בעשיצט,

די אונטערשטע וועטן געוועהנליך די פֿרעכסטע און ווינקן אס גרויסטמען
 צו זיין אָבערדוקט " ער האָט געהאַט אַ שוואַכע פֿאַרשטעלונג, עפעס אַ
 מין נבואה, ווי אזוי זיין נאָמען — אויב ער וועט ווירקליך ענטדעקט ווערן,
 ניט קוקענדיג אויף אַלץ פֿאַרוויכטונגקייטען — וועט זיין אַ בעזייכנטונג פֿאַר
 אַטהעאיזם און אונמאַראַליטעט, אַ שרעקענס-וואַרט אין פֿערלויף פֿון אַ
 יאָרהונדערט אָדער צוויי; נאָר באלד האָט ער ווידער געשמייכלט, זיך
 שטיצענדיג אויף דער פֿעסטער פֿערנונפֿאַט און ריכטיגקייט פֿון דעם אונט-
 ווערום.

"וויילסט נעהמען דאָס בוך?" האָט אַ פֿרעג געטאָהן דער כוכהענדלער.
 "ניין, ניט דורך אַזעלכע שריפֿטען וועט די וואַהרהייט געהן פֿאַר-
 ווערטס, אָבער האָסטו דו דעם ענטפֿער פֿון לאַמבערט וועלטהויזען?"

דער כוכהענדלער האָט אַ שאַקעל געטאָהן מיט'ן קאָפּ.
 "דאָס איז ווערטא הונדערט אַזעלכע ווי דער דאָזיגער, איך בעט דיך,
 קריג עס און דעקאָמאָדיר עס צו דינע קונים, וואַרים וועלטהויזען בעזיצט
 אַ קרעפֿטיגע שפראַך, דורך וועלכער די מענשליכע מוחות קענען ווירקליך
 גערויזט און געטרובען ווערן צו דינקען."

אויף זיין וועג אַהיים האָט ער נאָך אַלין בעגעגענט פֿינסטערע גע-
 זיכטער, אָבער ער האָט זיי אייפֿענעווען מיט אַ מונטערן, אייפֿרוכטיגען
 בליק. ביים עק פֿון דער שמאַלער "ספּויסטראַצט" האָבען די געשעפֿטען
 פֿון דעם ברויטען מאַרק צוגעצויגען די גאַנצע אייפֿטערקואַמקייט פֿון'ס
 עולם, און דער פֿילאָזאָף איז זיך געגאַנגען זיין וועג אונטערשמערט צווישען
 די טישלאַך און די גרויסע וועגען, בערעקט מיט לייזענט, ערשט אז ער
 איז צוגעקומען צו דער "פּאַוויליאָנסגראַכט" — וואו עס שטעהט איצט זיין
 מאַנומענט — האָט ער פֿון דאָס ניי בעגעגענט די ביווע, פֿינדליכע פֿנים/ער.
 דאָרט, לעבען זיין אייגענער גאַס-טהור, אונטער די ביימער, וועלכע האָבען
 זיך געצויגען איבער דעם ברעג פֿון קאַנאַל, האָט איהם זיין בעל הבית,
 דער מאַהלער וואָן דער ספּיעק, מיט אַן אויפֿרעגענדער שטימע גראַטולירט
 זיאָס ער איז געקומען בשלום אַהיים, נאָר ער האָט איהם ניט געוואָלט
 אַריינלאָזען אין הויז, "דאָ קענסטו דו מעהר ניט וואוינען."

"דאָ וועל איך היינט געבטיגען," האָט שפינאָזא מיט אַ רוהיגען טאָן
 געזאָגט, "אויב עס איז דאָ אַ געזעץ אין האַלאַנד."

"אַ געזעץ? דאָס פֿאַלק וועט נעהמען דאָס געזעץ אין זיינע אייגענע
 הענד, מיינע פֿענסטער וועלען צושמעטערט ווערן, מען וועט אויפֿברעכען
 די טהור פֿון מיין הויז, און דו וועסט ערמאָרדעט און אַריינגעוואַרפֿען ווערן
 אין קאַנאַל."

"ניין, אויף דיינעם," אין דער בוכהענדלעך האָט בעת מעשה איך אַ שטייבעל געטהאָן, "ער האָט מיר געבעטען, איך זאָל זישיקען עקועמפלאַ-רען פֿון די "פּרעגלעך פֿון דער קאַרטעס'יאַנער פֿילאָזאָפֿיע" צו פֿערשידענע בעדייטענדע פּערזאָנען, איך בעט נאָט, די וואָלט אַנשרייבען אַ ניין בוך!"

"ועהסט, די, אין נאָט קען אפשר גראָד ניט וועלען אָננעמען דוין הפּלה," האָט אַ מודעל געטהאָן שפינאָואַ, "יעלבער האָט גראָד געהאלטן מיין אין מיטען די בלעטער פֿון אַ זעקל, אַן אַנגרעף אויף ווין, "נייעס בוך", און ליינענדיג וועגן זיך, אַז ער איז "אַ מאַן מיט אַ מוסהגען געזיכט, פֿאַנאַטיש און אָבערזעסן פֿון יעטועדער דעליגיאַן".

"אַ גוטען בוך האָסט די דאָרט," האָט זיך אָבערוואַפֿען דער בוכהענדלער, "פֿון מצוּע אַס, דעם פּראָפּעסאָר פֿון יענאַ, דער "טהעאָלאָגיש-פּאָליטישער טראַקטאַט איבערגעוואוינען אויף דער וואָנשאַל פֿון דער וואַהר-הייט", ווירקליך, אַ טיטעל וואָס ציהט מען זאָגט, עס איז דאָס בעסטע פֿון אַלע ענטפֿערס אויף דעם שעדליכען און גיפּטיגען טראַקטאַט."

"פֿון ווילכען איך זעה דאָ היבשע עטליכע עקועמפלאַרען, פֿערמאַס-קירט און פֿאַלשע שער-בלעטער."

"שש! פֿערבאַטענע פֿרוכט ווערט אימער פֿערלאַנגט. נאָר וויבאלד איך

שטעל צו דעם גענען-גיפּט איך — —"

"דאָרף פֿרוכט האָבען אַ גענען-גיפּט?"

"פֿערייפּטיגע עפעל פֿון דעם עין הדעה, וואָס קומען פֿון דער שלאַנג."

"ני יאָ, אַ שלאַנג," האָט זיך שפינאָואַ אָבערוואַפֿען, ליינענדיג דעם גענען-גיפּט אין דער הינד: "ער האָט ניט אויסגעלאָזט קיין איין גייסטיגע פֿעהרגיגקייט, קיין שום ביטראַסט, קיין ניט-געפּראַוויטען קונץ, כדי צו בער האַלטען ווין פֿאַבריקאַטיווע הינטער אַ גלאַנצען שליער, אזוי אז מיר מענען מיט רעכט צוויפֿלען, צי עס געפֿינט זיך נאָך איינער, צווישען די מאַסע פֿון די, וואָס דער טייערע אליין האָט געזינגען צו צושטרעקן יעדעס מענטש-ליכע און געטליכע רעכט, — צי עס געפֿינט זיך נאָך איינער, וואָס איז געווען אזוי פֿלייסג אין דער אַרבייט פֿון פֿערדאַרבונג וווּ דער דאָוונער פֿעהרעטהער, וועדער איז געבירען געוואָרען צו דער גרויסער פֿערדעזונג פֿון דער קורכע און צו דעם שאַדען פֿון'ס שטאַט." זי ער צוברעכט עס אַביסעל דער שלאַנג'ס קאָפּ, אַט דער פּראָפּעסאָר פֿון טהעאָלאָגיע: "האָט זיך שפינאָואַ אָבערוואַפֿען; "ווי ער שטרעקט עס איהר אים טייט אויף ווין וואָנשאַל פֿון וואַהרהייט!" פֿאַר זיך אליין האָט ער געטראַכט: "ס'איז מערן-ווי-דינג, ווי

„ניין, אָבער דאָס וועט דיך אינמיטערעסערען צווייטען אלס בוכהענדלער ויין קעניגליכער הערר איז גרייט געווען מיר צו געבען די פענסיע, ווען איך וועל זיין מאַעסטעט ווידמען אַ בוך.“

„און דו האָסט אָבגעזאָגט?“

„פֿערשטעהט זיך, לאזי דער פֿערזעהנטער האָט גענוג שמיכלער אָהן

מר.“

דער בוכהענדלער האָט איהם אָנגעכאַפט ביי די הענד און האָט זיי געשאַקעלט מיט טרעהרען אין די אויגען. „איך האָב זיי דאָס געזאָגט, איך האָב זיי דאָס געזאָגט, און אַשטייגער פֿו זיי האָבען געזעהן אָט די אלע רייכע פֿראַנצויזען, וועלכע זיינען געקומען צו דיר אויף בעזוך? פֿאַרמישע שלחים אידאן, וואָס דען?! אויף אַזאַן אופן וואָלט מען אויך געדאַרפֿט צווייפֿלען אין דער טוגענד פֿון די גרויסאַרטיגע דאמען, וואָס קלאַפען אָב זיינע טהורען, זאָג איך צו זיי, זיי זוכען בלויו ווייטערדיגע ערקלעהרונגען פֿון זייער פֿילאָזאָפֿ דעקאַרטעס. אַה, פֿראַנקרייך האָט געמוענט אַרויס-געבען אַ פֿילאָזאָפֿ, אָבער מען מוז האָבען האַלאַנד איהם אייפֿצונעמען און איהר שויס, אַ האַלענדישער — איהם צו פֿערשטעקן. יענער אייבערפֿיצ-טער פֿראַנט אַ שפּיאַן! וואָס רעדט איהר? דאָס איז דאָך געווען ד'הענאַל, דער פּאַעט, פֿון וואַנען איך ווייס? נאָ, אַז אַ מאַן פֿרעגט זיך נאָך אייף ד'הענאַל'ס פּאַעטען און איז האַלב-צופֿרייערען וואָס איך האָב דאָס בוך, און האַלב-פֿערדריסליך וואָס ער מוז עס מהמת העפֿליכקייט קויפען ביי מיר! — דער אַפיקורס ליגט איהם אייף די ליפּען, אָן אמת'ער זוכן פֿון די מווען, און אַז ס'איז פֿאַרהאַן, זאָג איך, אַ ברויעף פֿון ענגלאַנד, מיט דעם זיגעל פֿון דער קעניגליכער געזעלשאַפֿט, איז וואָס!“

„וואָס, ס'איז טאַקי דאָ אַ ברויעף פֿון ענגלאַנד?“

„דו ביסט נאָך ניט געווען אייף דיין קוואַרטיר? אָט די קעניגליכע געזעלשאַפֿט, זאָג איך, איז אַ פֿעראיין פֿון געלערנטע מענער — ניט קוקענדיג אויף איהר נאָמען — און האָט גאַרנישט וואָס צו טהאָן מיט דעם קעניג טשאַרלס און דער סוויטע, וואָס ער האַלט אייב. דאָס העצען זיי איהם אונטער מיט אונז מלחמה צו האַלטען, די איינזאָרדען.“

שפיטאָז האָט אַ שמיכלעל געטהאָן, „ס'מוז אודאי זיין פֿון מיין גומען

פֿריינד אַלדענבורג, דעם סעקרעטער.“

„אָט דאָס האָב איך דאָך זיי געזאָגט. ער איז געווען ביי מיר אין

קלייט, ווען ער איז דאָ געווען — —“

„זיך נאָכפֿרעגען אויף זיין בוך?“

געקויפֿט, ביסט דו געווען ווילקאמפֿן צו געזינען וואָס דו האָסט נור געקענט
אויסקטראָגען אין דעם דאָזיגען לאַנגען קאַפֿ דיינעם, אָבער אַרײַנגעהן אינעם
מיט דור אין וואָס פֿאַר עס איז מישאָ זימן און מעהר זייעל און סמיע
צו טהאָן, האָבענדיג פֿאַר זיך דעם המון, זייעלעך און אַזוי אײַפֿענבראַכט
געגען דור, וואָס זשע! דו האָסט אַפֿנים געמיינט, און דיינע עסקים אין
אוסרעכט וועלען ניט דערדייכען אַזש אַהער?"

"מינע עסקים אין אוטרעכט?"

"יא, אין דעם שונא'ס הויפט-לאַגער — פֿערהאַטענדיג אינז צו די
פֿראַנצויזען!"

שפינאָואַ האָט אַ שוידער געטהאָן, דאָס איז זאָגן געווען ערנסטער
זיי ער האָט עס אָנגענומען, די דע ווימטס זיינען דער'הרג'עס געוואָרען
דערפֿאַר, ווייל מען האָט זיי חושד געווען, און זיי זיינען פֿריינדליך צו די
פֿראַנצויזען, דער פֿאַרזייער פֿאַנאַטיזם איז נאָך שרעקליכער איידער דער
טהעאָלאָגישער, ס'איז פֿיליכט געווען ניט קלוג פֿון זיין זייט אין אַ מלחמה-
זייט אָנצונעהמען דעם פֿריינד פֿון קאַנדע'ס שמיכלענדע איינלאָדונג
צו האָבען מיט איהם אַ געשפּרעך מכה פֿילאָזאָפֿיע, אַרײַנקומען אין
פֿראַנצויזישען לאַגער מיט דעם פֿעלד-מאַרשאַל'ס קאַרטע איז געווען גרינג
גענוג; נאָר קומען צוריק אויף זיין אייגענע קוואַרטיר איז נאָר אַן אַנדער
זאך, אָבער דאָן, פֿרעגט זיך, וואָרום האָט איהם די האַלענדישע העררונג
ערלויבט צו געהן? אַזאָ צוטרוי איז דאָך זיכער אַ געניגענדער בעזווז פֿאַר
זיין עהרליכקייט.

"אָה, אָבער דאָס איז דאָך לעבערליך!" האָט ער זיך אָנגערופֿען,
"יעדער בירגער אין האַטאָ ווייסט, און איך בין אַ גוטער רעפּובליקאַנער,
אין און איך האָב קיינמאָל קיין אַנדער זיעל ניט געהאַט נאָר די עהרע אין
דאָס וואַהלוין פֿון דעם שטאַאַט, אַחזן דעם, האָב איך דאָך גאָר דעם
פֿריינד קאַנדע ניט געזעהן, מען האָט איהם אוועקגערופֿען, און איך האָב
ניט געזייעלט וואַרטען ביי וואַגען ער וועט קומען צוריק."

"יא, אָבער דו האָסט געזעהן לוקסעמבורג'; דו האָסט פֿערבראַכט
מיט דעם קאַלאַנעל סטופּ, פֿון דעם שווייזער רעגירענט."

"אמת, אָבער ער איז פּונקט אַזאָ גוטער טהעאָלאָג ווי אַ סאַלדאַט."
"ער האָט דיר אָנגעבאָטען שוחד?"

"יא, ס'איז אמת," האָט שפינאָואַ געענטפֿערט מיט אַ שמיכלעל, "ער

האָט מיר אָנגעבאָטען אַ פענסיע—"

דער בוכהענדלער האָט זיך פֿערשמעלט דו אייערן, "שש! איך וויל
ניט וויסען, איך וויל קיין שום חלק ניט האָבען אין דיין מאָרד."

לייענען, זאלען אזוי נאָבלויפֿען און פֿערדאָמען. " און דאָן איז איהם אַרויפֿ-
געקומען אויף'ן געדאַנק יענער שרעקליכער טאָג, נאָך קיין יאָהר ניט צוריק,
ווען דער ווילדער המון האָט צוריסען אין שטיקער די נאָבעלסטע מענער
אין דער וועלט—זיינע פֿריינד, די ברידער דע ווייט. זאָגאר איצט האָט
ער זיך קוים געקענט אינהאַלטען ניט צו וויינען ביי דעם אַנדיינקען פֿון די
געפייניגטע פּאַטריאָטען, וועמעס געשענדעטע אויפֿגעהאַנגענע קערפֿערס די
פּאָליציי האָט ניט געסמייעט אַרונטערצונגעהיטן ערשט ביז שפעט ביינאַכט.
ס'איז געווען שווער זאָגאר פֿאַר דעם פֿילאָזאָף זיך צו דערמאָנען, אז די
ווילדע מענטשען האָבען בלויז אויסגעדרוקט דעם עסענץ פֿון זייער לעבען,
פונקט ווי ער האָט אויסגעדרוקט זיין אויגענעם דאָזיין. דאָך האָט דער
שכל ניט מחיב געווען, אז ער זאָל פֿערשווינדען צוליב זיי: גיכער פֿער-
קעהרט, ווען ער וואָלט נאָר געהאַט די קראַפֿט דערצו. פֿערטעפֿט אין די
דאָזיגע געדאַנקען האָט ער זיך מיט אַמאָל פֿערקירעוועט אָן אַ זייט און
זיך אַריינגעכאַפֿט אין זיין בעליעכטער בוכהאַנדלונג אין דער „ספּיסיטראַט",
זאָר ער האָט זיך געוואָלט בעהאַלטען צווישען די אַלטע בלעטער און די
נייע לאַטיינישע ביכער און די שעהגע אויסגאַבען פֿון די „עלזעווינקען", די
בעריהמטע אַמסטערדאַמער דרוקער.

„האַסט דו סטופֿס בוך, די רעליגיאָן פֿון די האַלענדער?" האָט
ער פּלוצלינג אַ פֿרעג געמאַכט.

„זיך ערנען אַנדערש", האט דער בוכהענדלער געענטפֿערט מיט אַ

ביזען טאָן.

„*Et tu, Brute!*" (דו אויך, ברוטוס!) האָט זיך שפּינאַזאַ אָב-
גערופֿען מיט אַ שמויבעל, „וואָס זשע, דו שליסט זיך אויך אָן אָן דעם
אַלגעמיינעם כאָר פֿון די ווילדע געשרייען? מיר דוכט, אז די אפיקורסות
שאַרט דיר גאַרנישט צום געשעפֿט, אַ גאַנצער שטראָם פֿון ענטפֿערס,
אַבהאַנדלונגען, טראַקבאַטען, פּאַסקווילען — וואָס מעהר אַלץ פֿרעהליכער,
ניט אזוי?"

דער בוכהענדלער האָט איהם אָנגעקוקט מיט אַ פֿאַר ווילדע אייגען.
„דו זאָלסט אַריינקומען און פֿרעגען אויף סטופֿס בוך? ס'איז — ס'איז —
אונפֿערשעהמט!"

שפּינאַזאַ איז געבליבען שטעהן אַ צומישטער. „אינפֿערשעהמט? וואָס
זשע, דערפֿאַר וויל ער רעדט דאָרט וועגען מיר?"
„הערר שפּינאַזאַ", האָט דער בוכהענדלער געזאָגט מיט אַ פֿייערדיגען
טאָן, „דיין קאַרטעס'יאַנער פּירוש האָט מיר איינגעבראַכט אַ הויבש ביסעל
געלד, און כאָטש דו אַליין האָסט מעהר געלייענט דאָ אויף אַן אַרמ איידער

„אך!“ האט ער זיך געטרעמט, „די שווערסטע זאט, וואס די מענטשן קענען ארויפלייגען אויף אונז, איז ניט דאס וואס זיי פערפאלגען אונז מיט זייער האס און צארן, נאר דאס וואס זיי פלאנען אויף אונז און און האס און צארן אין אנטווער נשמת, אט דאס זאגט אונז ניט אמהעמען פריי אדער קוקען מיט אפענע אויגען אין זעהן אלעס קראחה און דייטליך.“

א בליק צוויי אויף דער פערזאנלעכקייט האט אביסל אביסל זאגט די מיראדאקייט פון זיינע אידישע פערפאלגער; זיי זיינען בלויז געווען קינדער פון א פערפאלגונג-צייט, אין ס'איז באזיר געווען זייער פאר א געמינדע פון מענטשן, וואס זיינען אנטלאפן פון שפאניען און פארטוגאל, צו דולדן, אז ביזן וואל צווייפאלן אין דעם גלויבען, פאר וועלכען זיי אדער זייערע פאטערס האבען אפגעגעבען זייער פערמעגען און זייער לאנד, וואגאר אין דער שטונדע ווען דער הרם איז אויף איהם ארויפגעלייגט געווארען, האבען די קאנטיאנען פון דער אינקוויזיציע געפלאקערט מיט אידישע מארטווער, און זיינע געלערנטע חברים האבען געשריבען שירים און לאטין צו זייער הייליגען אנהייבען, און וואל די רעליגיע, וועלכע האט פלעסטיגעטעלעך און ארויסגערופען אועלכע אפפער, אוועקגעווארפען ווערן פון איינעם, וואס איז פריי זי צו האלטען; זיי האבען זיי נאר געקענט פערשטעהן, אז א מארטווער'ס טויט איז בלויז א צויבען פון גלויבען, אבער ניט פון אמת; יא, יא, אייב ער האט זיינע ברידער ניט אפגעצאהלט מיט געניט ליעבע פאר זייער האס, איז דאך אויך ניט גוט זיך מצער צו זיין דערויבער, ווארום צער איז א שלעכטע זאך, אן איבערגאנג צו ווייניגער פאלקאמענהייט, א געמינדע'ס לעבען, ער דארף זיך בעסער פרעהען דערמיט וואס זיין זיידקייט לעבענסוועג — זיין „עטחיק“, וואס ער ארבייט אויס אויף זיינע געאמעטרישע פרינציפן — זיינע ניט האבען אויף זיך קיין שפור פון פערזענליכקייט, זיינע ניט טראגען זיין נאמען און זיינע זאגאר ניט גער הרוקט ווערן ביז וואגען דער מיט וועט האבען צוגענומען די לעצטע מעגליכקייט פון פערזענליכען אינטערעס אין זיינע איצרות, „ווארים“, אוי זי ער האט געלערנט אין דעם בוך גופא, „די, וואס ווילען העלפען אנדערע ברוך ראטה אדער טהאט אין זיינע דערביי אויסען די מינה פון בלא, וואלען אויף קיין פאל ניט דערלאזען, אז א לעהרע וואל אנטווערפען ווערן אויף זייער נאמען.“

נאך א שטיין און א ווילדער געלעכטער, וואס האט זיך געלאזט הערען פון א מחסה אומוויסענדע זונגען, האט איהם דערמאנט, אז דער טויט קען אמאל ניט וועלען ווארטען ביז וואגען זיין ווערן וועט זיין געענדיגט, „ס'איז מערבוירדיג,“ האט ער זיך געזאגט, „אז זיי, זייעלכע קענען אפילו ניט

שטעבען האָט איהם געטריבען צו וואוינען ערגעץ וואו ארויס פֿון דער שטאָרט אמסטערדאם, נאָך איידער די אידען האָבען גע'פּוּעל'ט ביי דער רעגירונג איהם צו פֿעריאָגען פֿון זייער „ניי-ירושלים", און אין אַ בלייז פֿון ביטערקייט האָט זיך איהם אויסגעוויזען, אז די צערעמאָניעלע פֿאַרמוגענישע קללות פֿון דעם אמסטערדאָמער בית דין האָבען געהאָט אַ געוויסע ווירקונג אויף איהם. „לויט דעם בעשלוס פֿון די מלאכים און דעם פּסק־דין פֿון די הייליגע, מיט דעם הסכּם פֿון דעם הייליגען כּוּרָא און פֿון דער גאַנצער קהילה, ווינען מיר מחרים און מיר פֿערשעלטען און פֿערפֿלובען ברוך דע ש פּינאָ וַאָ דאָ פֿאַר די הייליגע ספּוּים... פֿערשאַלטען זאָל ער זיין בייטאָג, און פֿערשאַלטען זאָל ער זיין ביינאַכט; פֿערשאַלטען זאָל ער זיין ווען ער לייגט זיך, און פֿערשאַלטען זאָל ער זיין ווען ער שטעהט אויף. פֿערשאַלטען זאָל ער זיין ווען ער געהט אַרויס, און פֿערשאַלטען זאָל ער זיין ווען ער קומט צוריק. גאָט זאָל איהם קיינמאַל נישט מוחל זיין! זיין כּעס און זיין צאָרן זאָל זיך אָנצינדען געגען דעם דאָזיגען מאָן, אויף וועמעס קאָפּ עס לייגט אלע קללות און חרמות, וואָס שטעהען געשריבען אין דער הייליגער תּוּרָה...". האָבען אָט די ווערטער געלויבערט אין אַ פֿערשטעקטען ווינקעל ביי איהם אין מוח, בעת ער האָט געשריבען זיין טראַקטאַט? האָט ער זיך אליין געפֿרעגט, סטאַרענדיג זיך זיי אויפֿצוויכען אין זיין זכּרון. האָט דאָס געפֿיהל פֿון נקמָה זיך אָבגעדריקט אויף די אידישע טהיילען פֿון זיין ווערק? האָט זיין שפּאַר נישעם בלוט אויפֿגעהאלטען אין זיך דעם אָנדינקען פֿון דעם קנישזאַל, מיט וועלכען מען האָט עס געוואָלט פֿערגיסען? האָבען זיינע יסורים געווערקט אויף דער אונפֿערזענליכקייט פֿון זיין געדאַנקען-גאַנג? „דאָס טרייבט מיך צו קיין זאַך נישט, וואָס איך וואָלט פֿריהער סיי ווי סיי נישט געטהאָן." האָט ער זיך אָבגערופֿען צו זיין פֿרײַנד, דעם „מענאַניט", ווען ער האָט זיך אין דער אודעקירק גאָס דערוואַכט וועגען דעם חרם. אָבער איז דאָס ווירקליך אזוי געווען? ווען ער וואָלט נישט אָבגעשניטען געוואָרען פֿון זיין פֿאַטער, פֿון זיינע ברודער און שוועסטער און די פֿרײַנד פֿון זיין קינדערהייט, וואָלט ער דען בעהאַנדעלט די שעדנע זייטען פֿון זיין אַמאָליגען גלויבען מיט אזוי ווייניג סימפּאַטיע? דער צוויפֿעל האָט איהם נישט געלאָזט רוחען, איבער צייגענדיג איהם פֿון דאָס ניי ווי שווער עס קומט אָן די זעלבסט-בעהערשונג, דאָס אַבסאָלוצע איבערגעבען זיך צו דער אַבסאָלוצער וואַהרעייט. ס'איז אמת, אז די פֿערפֿאַלגונג האָט איהם קיינמאַל נישט געביגען ווי אור ואל אַקאַסאַ'ן — ביי וועמעס קבר ער איז געשטאַנען, ווען ער איז געווען אַ אינגעל פֿון אַבט יאָהר, — נאָר צי האָבען די רדיפות אויף אַ ביטערען אופן דאָך נישט געווערקט אויף זיין גייסט?

הסתם אין זייער ענטהוואונג איהם פֿערראטהען צו בערהמטהוים — אָדער
 שאַנדע. ס'איז תמיד אזוי נעווען, האָט ער זיך געטראַכט ביי זיך; זאָגט
 אין יענע אלטע, האַלב-פֿערגעסענע צייטען, ווען ער האָט זיך געהאַלטען
 אין בעפֿרייען פֿון דער גהעטאָ. דאָן פֿלעגען די האַלב-דערשראָקענע אָנ-
 היינגער זיינע, פונקט ווי די פֿרומע פֿאַנאַטיקער, איבערגעבען דעם בית
 דין וועגען זיין אפיקורסות, וועגען דעם אז ער גלייבט ניט אין נסים און
 צערעמאַניעס. אָרעמער שאול מאָרט יודא! ווי פֿינילך האָט עס
 געמוזט זיין פֿאַר אָט דעם אמאָליגען רבי'ן זיינעם איהם אַריינצולייגען אין
 חרם, כאַטש קיין זאך האָט איהם ניט געדאַרפֿט איבערראַשען, האָבענדיג
 פֿאַר זיך אַ תלמיד, וואָס האָט געסמייעט צו פֿרעגען אַזעלכע האַרבע קשיות,
 זאָגט דאָן ווען ער איז אַלט געווען פֿופֿציקן יאָרה! און אַזונד, אז ער
 האָט זיך אָבגעטרייסעלט פֿון דער גהעטאָ, אָדער בעסער געזאָגט, אז די
 גהעטאָ האָט זיך אָבגעטרייסערט פֿון איהם, האָט ער אויף דעם זעלביגען
 שרעקליכען אויפן סקאַנדאַליזירט טאַקי דאָס אייגענע קריסטענטום, וואָס
 ער האָט, לויט דער מיינונג פֿון דער גהעטאָ, בלימ'שט אָנגענומען אַלס
 זיין גלייבען; ער איז גאָר אַהן מורא אַרויסגעטראַטען געגען יעדען סיסטעם
 פֿון דעם יאָהרהונדערט, געגען דער הערשענדיגער קאַרטעס' יאָנער
 פֿידאָזאָפֿיע, אזוי גיט ווי געגען דעם גלייבען פֿון דער קירכע, און זיין
 קאַטפֿפֿס-דיק פֿאַר פֿרייהייט פֿון דעם געדאַנק האָט עס אַם בעסטען בער-
 ווען, אמת טאַקי, אז ווען האָלאַנד איז בעפֿרייט געוואָרען פֿון דעם
 שפּאַנישען יאָך, האָט זי זיך אויף אַ נאָבעלען אויפן ערקלעהרט פֿאַר
 דעליגועזער פֿרייהייט, אָבער אַ וויסענשאַפֿטליכע אָבהאַנדלונג פֿון דער
 ביבעל, וועלכע איז נאָך אַלעמען אַ הייליגע שריפֿט, האָט אפילו די האָלענדישע
 טאַלעראַנץ ניט געקענט דערלאָוען, און דער אויפֿרוף צום שטאַאַט, אז ער
 זאָל זיך שטיצען אויף אמת'ער דעליגיאַן און אוועקוואַרפֿען די גלענצענדע
 טהעאָלאָגיע, — דאָס האָט איינפֿאַך געשטאַכען אין די אויגען, וואָס קען נאָך
 זיין אַן ערנערט זאך פֿאַר אַ מלוכה, איידער פֿערשיקען עהרליכע און ווירדיגע
 מיטער אין גלית אָדער זיי פֿיהרען צום עשאַפֿאַט, דערפֿאַר וואָס זיי האָבען וויערע
 אייגענע געדאַנקען און קעטען ניט האַנדלען ווי היפּאָקריטען און לעבען אין ליגען
 און בעטרוג? די האָלענדישע רעגירונג האָט שוין געהאַט געלייגט די האַנד
 אויף דעם ווערק, וואָס האָט ענטהאַלטען אין זיך די דאָזיגע פֿראַגע, און
 פֿערבאַטען עס צו פֿערקויפֿען: איצט, ווייזט אויס, וועט מען איהם אַליין
 געהמען פֿערפּאַלגען, דאָס קריסטענטום וועט זיין פֿאַר איהם אַ צוגאַב צו
 דעם, וואָס ער האָט שוין פֿון לאַנג אַן געלימען פֿון דעם יודענטום. ער
 האָט זיך דערמאַנט אָן דעם פֿאַנאַטישען אידען, וועמעס פֿערווך איהם צו

האָט זיי בעלזינט דערפֿאַר וואָס זיי האָבען איהם ערוועהלט אַלס שטאַדט-האַלטער, בעפֿרייענדיג זיי פֿון דער פֿערצייפֿעלטער לאַגע, אין וועלכער די פֿראַנצויזישע אַרמעע און די ענגלישע פֿלאַמע האָבען זיי אַרײַנגעוואָרפֿען; ניט קוקענדיג אויף זיין בעריהמט וואָרט: „איך וועל שטאַרבען אין דעם לעצטען קאַנאַל“, האָט האָלאַנד שוין מעהר ניט געטראַכט צו בעגעהן זעלבסט-מאָרד, אויפֿעפֿנענדיג איהרע אייגענע וואַסער-טויערן און אונטער-געהן אינאיינעם מיט'ן שונא—און דאָך איז דער שטראָם פֿון דעם פֿאַלקס-צאָרן בלוז טהיילווייז איינגעשטילט געוואָרען. אַ שטיין, וועלכער האָט בעריהרט זיין באַק אין האָט זיך דערנאָך אָנגעשלאָגען אָן זיין קליינעם האַנד-בייטעל, וואו זיין גאַנצער באַגאָזש איז געלעגען, האָט איהם ערשט ווי עס איז געטראַכט צום בעוואוסזיין.

זיי זיינען אַלואַ געריכטעט אויף איהם, די דאָזיגע ביזע בליקען, גע-שרייען פֿון „פֿעררעטהער!“ „נאַטלאָוער פֿעריכעכער!“ „נידער מיט דעם פֿערפֿלוצטען רעגענאַט!“ האָבען פֿערטריבען יעטוועדען צווייפֿעל, וואָס איז נאָך געבליבען ביי איהם אין האַרצען. אַ שאַטען פֿון מרה-שחורה האָט פֿערהינגעלט דעם איסדרוק פֿון דעם ויסען, געדאַנקע-פֿולען מיל; דערנאָך, עפעס אַזוי ווי דורך זיין ווילען, איז דער געײַעהעליכער בליק פֿון פֿערי-טראַכטער מונטערקייט צוריקגעקומען, אין עד איז זיך רוחיג געגאַנגען זיין וועג.

איז, הייסט עס, דער סוד דאָך אַרויס, וואָנאַר אין זיין אייגענער שטאַדט, אַז ער איז דאָס דער פֿערפֿאַסער פֿון דעם אינפֿערשעהמטען „טהעאָלאָגיש-פֿאַלישישען טראַקטאַט“, דער „פֿעררעטהער צום שטאַט און צו דער קירכע“, דער שד פֿון די גלויביגע. אומױסם אַלואַ איז זיין אָבהאַנדלונג אַרויסגעגעבען געוואָרען מיט דער אויפֿשריפֿט „האַמבורג“ אויפֿ'ן שער-בלאַט. אומױסם האָט ער זיך געסטאַרעט צו פֿעריגינדען זיין פֿערהינגעליכע רוח מיט דעם אַבסטראַקטען, אונפֿערוענליכען געדאַנק, צו פֿערישפֿענדען זיין קערפֿער געגען-וואו אויף אַ ביידים און אַרויסשיקען זיין וועלע אין די וועלט. דער שאַפֿער פֿון אַזאַ מין דונערקראַך האָט ניט געקענט בלייבען בעהאַלטען פֿון די אויגן פֿון איראָפּאַ. ווער ווייסט, ווער עס האָט אַרויסגעטראָגען דעם סוד? אפשר האָבען דאָס די בעריהמטע אויסלענדער און די שנהגע-געלעגטע דאָמען, וועלכע פֿלעגען איהם אָבהאַקען די מחד פֿון זיין צייטער אין איהם אָפֿט שטערן אין זיין אַרבייט פֿון שליפֿען אויגן-גלעזער—אפשר האָבען זיי דאָס אָנגעפֿילט די לופֿט אין האַאָט מיט שייַגעל. ניכער האָבען דאָס געמוזט זיין די היצ-קעפֿ, די יונגע אָנהיינגער וײַט, יעמען עד האָט אונטערייכטעט מינדליך אַדער שרפֿטליך; זיי האָבען דאָס מו-

ברוך שפינאזא.

בעת דער מאַנערער, דינקערער אין עטוואַס אייגענבויגענער פאסאזשיר,
וועלכער האָט זיך צווישען די בלאַנדע האַלענדער געוואַרפֿען אין די אייגען
דורך זיין נאכעלען שפאנישען געזיכט מיט זיינע שוואַרצע ברעמען און
זיינע לאנגע גערויזעלכע לאַקען, איז ארוינטער פֿון זיף און האָט זיך געד-
לאזט געזען צום ברענע פֿון קאַנאַל אין ס'גראַויענהאַגע, האָט זיין אבסטראַקטער
כרוך תחילת מיט בעמערקט די וויערע פנים/ער פֿון די ליידיג-געעהער,
ישראלע האַבען זיך געוואוינט אין דער זונג, בשעת דאָס שלעכט-שיף איז
אנגעקומען, ער איז מיט געווען קיין שטאַרקער בעאבאכטער פֿון אויסערליכע
זאכען, און כאַטש ער האָט הנאה געהאַט פֿון זיין ריזע אַהיים פֿון
אזטער עכט איבער דעם שטילען וואַסער, צווישען גרינע זינגע זיין בוימער
אין קובסטען, דורכגעוואַרפֿען דאָ און דאָרט מיט פֿלאַכע לאַנדשאַפֿטען און
יינד-מיהלען, איז אָבער זיין געפֿיהל געווען דורכדורנגען פֿון דעם מאַטער-
איינדרוק, וואָס די שטילקייט פֿון דער נאַטור האָט אויף איהם געמאַכט,
פֿון אַ דורכדרינגענדען הינטער-גרינד פֿון ריזקייט איז פֿליסענדען וואַסער;
ער האָט נאָר אויף דוכטיג מיט בעמערקט, זי פֿערשיטענאַרטיגע בוימער,
די לינדען, די אולמען, די וויערבען, נאָך ווינציגער האָט ער זיך צוגעקוקט
צו די וואַסער-פֿלאַנצען און די בלומען, מיט וועלכע די אייבערפֿלעכע פֿון
דעם קאַנאַל איז אויף אַ רייכען אויפן געווען אויסגעבעט.

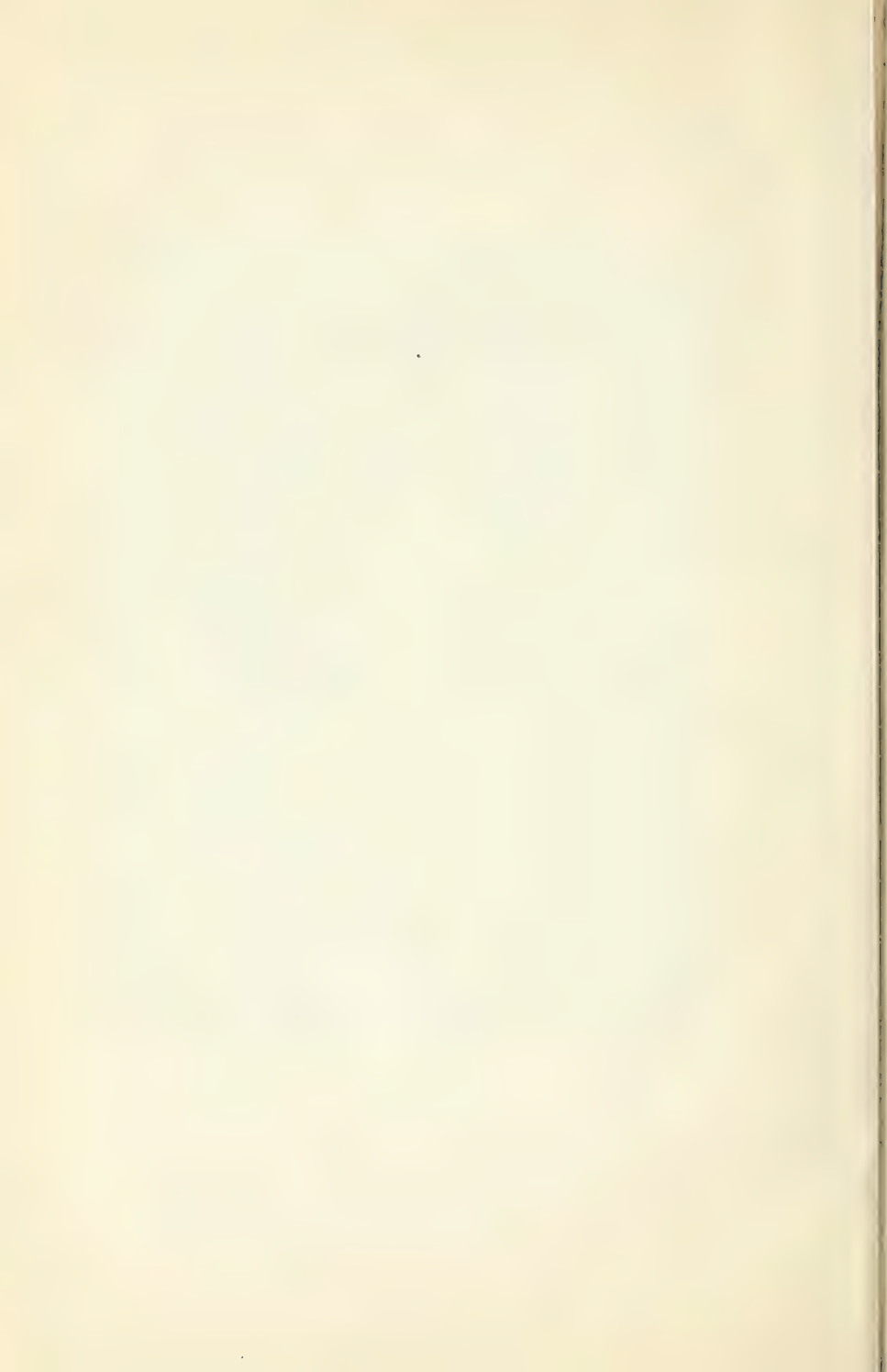
וואָגער ווען ער איז פֿערטראַכטערהייט געגאַנגען אַהיים דורך די שענהע
גאַסען פֿון האַאָג אין האָט זיין ענדליך יאָ בעמערקט אַ געזיכע בייזקייט
אין די געזיכטער, וועלכע זיינען איהם אַנטקומען געקומען האָט ער עס
צוערשט מיט צוגעשיכען צו זיך, נאָר צו דער אַלגעמיינער קריענס-אויפֿ-
רעגונג פֿון דעם חסון, ס'איז אמת, אז דער זינגער פֿריינין פֿון אַ אַנזש

IV.

ברוך שפינאזא.

ברוך שפינאזא.

בעמערקט דעם בוכשטאב „ג“, וואָס איז געווען אויסגעקריצט דערויף.
 גבריאַל! גבריאַל! וואָס פֿאַר זכרונות האָט דער אַלטער נאָמען זיינער
 ארויסגערופֿען אין איהם! טרעהרען האָבען זיך איהם געשמעלט אין די
 אויגען. נאָך וואָס האָט ער איהם אומגעביטען אויף אוריאל? גבריאַל!
 גבריאַל! איז דאָס זיין מוטער'ס קול, וואָס רופֿט איהם, ווי זי האָט איהם
 גערופֿען אין דעם זוניגען פֿאַר טוגאַל, צווישען די ווינשמעק און די
 אַליווען-בויםער?

אויסגעמוטשעט, פֿערמאטערט, אַלט פֿאַר דער צייט, דערשלאָגען
 אין דעם לאַנגען קאַמפֿף, פֿערצווייפֿעלט אין דער גערעכטיגקייט אויף דער
 ערד און אָהן אַ שום האַפֿנונג אויף וואָס פֿאַר עס איז הימעל, האָט זיך
 אוריאל אַקאסטא אַ לאַנגזאַם אָנגעשטאַרט אויף זיין ליעבען שרייבֿ-טיש,
 צוגעלייגט דעם קאַלמען מויל פֿון זיין פּיסטויל צו זיין שטערן, אַ דריק
 געטהאָן און איז געפֿאַלען טויט איבער די אָפֿענע בלעטער פֿון זיין „עקזעמ-
 פֿלאַר הומאַנע וויטע“. דער דינער, קרייזעלדיגער רויך איז געשטאַנען אַ
 ווילע אין צימער, איידער ער איז פֿערשוואַנדען, אַזוי ווי דער פּוסטער
 גייסט פֿון אַ פֿערבייגעהענדען וועזען — „אַ ווינד, וואָס געהט פֿערביי
 און קומט ניט צוריק.“

אינע מיט די אנדערע. משה'ס תורה צושיירט זיי: דאָס אינע בריינגט האַרמאָניע, דאָס אַנדערע צווייטגייקייט, מהלוקות אין דער מענשליכער געזעלשאַפֿט.

זיין אויפֿגאַבע האָט געהאַלטען ביים סוף. אויך זיין לאַנגער שטרויט מיט די רבנים האָט זיך געענדיגט. „מיין זאָך איז אויף אזוי פֿיעל העכער איידער זייערע, ווי דער אמת איז ערהאַבענער איידער דער שקר: וואָרים בעת ווען זיי זוכען צו פֿערטהיידגען אָן איינפֿאַבען שווינדעל, כדי זיי זאָלען קענען האַלטען די מענשען אין שקלאַפֿעריי, בין איך מיט'ן גאַנצען האַרצען פֿאַר'ן אמת, און איך שטעל פֿעסט די נאַטירליכע רעכטע פֿון די מענשען, וועלכע דאַרפֿען לעבען לויט זייער נאַטור, פֿריי פֿון דעם יאָך פֿון אַבערגלויבען און פּוסטע צערעמאָניעס.“

ס'איז אַלואַ געווען פֿאַרטיג. ער האָט אַוועקגעלייגט זיין פֿעדער און האָט אָנגעלאָדען זיין פֿאַר בעוילכערטע פּיסטוילען. דאָן האָט ער זיך אַוועקגעזעצט ביים פֿענסטער, ווי אַמאַל, קוקען אין זיינע צוויי שפּיגלען און וואַרטען, זיין ברודער יוסף זאָל פֿערבייגעהן. ער האָט געוואוסט, אַז זיין האַנד וועט ניט פֿערפֿעהלען איהר ציעל. אזוי איז אַוועק אַ טאַג נאָך אַ טאַג, אָבער יעדען פֿריהמאָרגען איז ער געזעסען אויף זיין אָרט, ביי די שפּיגלען.

איינמאַל נאָכמיטאַג איז יוסף דורכגעגאַנגען, נאָר דניאל איז געווען מיט איהם. און אוריאל האָט אַוועקגעלייגט זיין פּיסטויל און געוואַרט, ווייל ער האָט נאָך ליעב געהאַט דאָס קינד. און אָן אַנדערס מאָל איז יוסף פֿערבייגעגאַנגען מיט יאַנטהע'ן. און אוריאל האָט וויעדער געוואַרט. נאָר דאָס דריטע מאָל איז יוסף געקומען אַליין. אוריאל'ס האַרץ איז אויפֿגעשפרונגען פֿון פֿרייד. ער האָט זיך אומגעדערעהט, פֿאַרזיכטיג אָנגע- שטעלט זיין פּיסטויל און אויסגעשאַסען. דער שאַס האָט אָבגעקלונגען איבער דער גאַנצער צוטרויסעלטער נאַכבאַרשאַפֿט, נאָר יוסף איז אַנטלאָ- פֿען אין טויט-שרעק, מאַכענדיג אַ געוואַלד, כאַטש ער איז געווען אונט- בעשעדיגט.

אוריאל האָט אַ וואָרף געטהאָן זיין פּיסטויל, האַלב אין ערשטוינונג איבער זיין דורכפֿאַל, האַלב אין פֿערצווייפֿלונג.

„נימאָ קיין גערעכטיגקייט,“ האָט ער געמורמעלט. ווי גראָה איז דער הימעל געווען! וואָס פֿאַר אַ קאַלטע, שוואַרצע וועלט!

ער איז צוגעגאַנגען צו דער טהיר און האָט זי פֿערריגעלט. דערנאָך האָט ער גענומען זיין צווייטען פּיסטויל. אומגעריכטערהייט האָט ער

געהערט, ווי דער חרם איז פֿון איהם אַרונטערגענומען געוואָרען. ענדליך, זיך אַנטהאַנגיג צוריק זיינע קליידער, האָט ער זיך אויסגעצויגען איבער'ן שוועל פֿון שוהל, און דער עולם איז אַריבער איבער זיין קערפּער, אַ טהייל האָבען איהם געבריקעט, איהם שעלטענדיג דערביי מיט אַ פֿרומער מיענע. אנדערע ווידער האָבען אזוי רשעות'דיג איהם געטראָמען מיט זייערע פֿיס. דער בעל תשובה איז געבליבען ליגען אונטערוועגליך, זיין געזיכט צוגע- דריקט צו דער ערד. נאָר ווען זיין ברודער יוסף האָט אויף איהם געטראָמען, האָט ער פֿון זיין טראָט און פֿון זיין אַטהעמען דערקענט ווער דער פֿייגלינג איז געווען.

אַ דער לעצטער פֿון די שוהל-אידען איז אַריבער איבער זיין קערפּער, האָט זיך אוריאל אויפֿגעהויבען און איז אַרויס פֿון טהור, ניט אויסריידענדיג קיין וואָרט. די פֿערזאַמלטע, וועלכע זיינען געשטאַנען אין גרופּקעס אַרום דער קאַנאַל-בריק, ריידענדיג צווישען זיך מכה דער שרעקליכער סצענע, האָבען מיט אַ שוידער אָנגעטראָמען אָן אַ זייט, בעת די דאָזיגע מערק- ווירדיגע פֿיגור איז אזוי ווי אַ נאַכט-וואַנדלער פֿערבייגעגאַנגען, מיט פֿערוואָרפֿענע שולטערן, דעם קאַפּ מיט שטאַלץ אין דער הויך, סאַפּענדיג. נאָר דאָס געזיכט אזוי ווי ביי אַ טויטען.

פֿון דעמאָלט אָן האָט איהם קיינער מעהר אין די אויגען ניט געזעהן. פֿערשלאָסען ביי זיך אין שטודיר-צימער, האָט ער געאַרבייט מיט חשק טאָג און נאַכט, שרייבענדיג זיין אויגענע לעבענסכעשרייבונג. „עקזעמפּלאַר הומאַנע ווימע“ — אַ ביישפּיעל פֿון'ס מענשליכען לעבען, האָט ער עס גערופֿען. ס'איז דאָרט כמעט קיין איין וואָרט ניט געווען פֿון דעם, וואָס די וועלט רופֿט אָן אַ מענשען'ס לעבען — בלוזי אַ טרוקענער בעריכט פֿון זיין אַבסטראַקטען געדאַנק, פֿון זיין פֿאַרטשריט, וואָס ער האָט געמאַכט צו אַ ברייטערן שטאַנדפּונקט, צו דער גרויסער ענטדעקונג — „אַלע צרות נעהמען זיך דערפֿון, וואָס מען פֿאַלגט ניט די ריינע פֿערנונפֿט און דאָס געזעץ פֿון דער נאַטור.“ און דערמיט אַ ביטערע פֿערדאַמונג פֿון דעם יודענטהום און זיינע רבנים: „זיי וואַלטען זאָגאַר איצט נעקרייציגט קריס-מוס'ן, ווען ער שטעהט אויף נאָך אַמאָל.“ און דעזומירענדיג די וויזוהייט פֿון זיין לעבענס-ערפֿאַהרונג, האָט ער געראַטהען יעדען מענשען צו ליבען זיין חבר, ניט מחמת גאָט הייסט איהם אזוי, נאָר דערפֿאַר ווייל ער איז אַ מענש. וואָס דאָס יודענטהום, וואָס דאָס קריסטענטהום האָט אין זיך וואַהרעס, געהערט ניט צו דער ענטפּלעקטער, נאָר צו דער נאַטירליכער רעליגיאָן. די ליבעע איז עלטער פֿון משה'ן; זי פֿערבינדט די מענשען

אין אַ ביטערער מרה-שחורה. ער האָט געגאָרט נאָך מענשליכער געזעל-שאַפֿט, און דער געדאַנק, אָז ער וואָלט עס געקענט געפֿינען ערגעץ אנדערש ניט צווישען די אידען, איז איהם קיינמאָל אויף'ן זינען ניט אַרויף. און ענדליך האָט ער זיך ערנידעריגט און ווידער געבעטען מחילה ביי דער קהילה.

אַבער דאָס מאָל איז ער ניט אַזוי לייכט אויפֿגענומען געוואָרען צוריק אין שוים פֿון'ס יודענטהום. נאָכמאַכענדיג די פֿינסטערע צערעמאָניעס פֿון דער אינקוויזיציע, פֿון וועלכער זיי האָבען אַזוי פֿיעל געליטען, האָבען זיך די מנהיגים פֿעראייניגט מיט די רבנים און אויסגעטראַכט אַ תשובה, וועלכע זאָל איבערלאָוען אַ זכר פֿון דעם אפיקורוס' חרטה אין די מוחות פֿון דעם גאַנצען דור זיינעם.

אוריאל איז מרוצה געוואָרען אויף דער תשובה, ניט וויסענדיג כמעט וואָס זיי פֿערלאַנגען פֿון איהם. זאָל זיין וואָס עס וויל זיך, אַבי ניט נאָך אַ מאָג פֿון איינזאַמקייט! אַזוי האָט מען אין דער נרויסער שוהל, וועלכע איז געווען געפאַקט מיט מענער און פֿרויען, אַריינגעפֿיהרט דעם בעל השׁובה, אָנגעטהאָן אין אַ שוואַרצען טרויער-מאַנטעל מיט אַ שוואַרץ ליכט אין דער האַנד. ער, וועלכער האָט זיך פֿון קינדווייז אָן געשראַקען פֿאַר דעם געדאַנק פֿערשעהמט צו ווערן פֿאַר מענשען אין די אויגען, האָט געמוזט אַרױפֿגעהן אויף אַ בימה, וואו ער האָט הויך אויף'ן קול פֿאַרגע-לייענט אַ לאַנגע מגילה, אין וועלכער ער האָט זיך מודה געווען אויף אַלע זיינע טעות'ן, צוואַגענדיג, אַז ער וועט בױז'ן טױט בלייבען אָן אמת'ער איד. דער „חכם", דער ראַבינער פֿון דער געמיינדע, וועלכער איז גע-שטאַנען לעבען שמש, האָט מיט אַ פֿײַערדיגען טאָן פֿאַרגעזאָגט דעם אַכט און זיבעציגסטען קאַפיטעל פֿון תהילים: „והוא רחום יכפר עון ולא ישחית והרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו; ויזכר כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב—און ער, זייענדיג פֿול מיט רחמנות, האָט זיי פֿערגעבען זייערע זינד און האָט זיי ניט אומגעבראַכט; און מעהר ווי איינמאָל האָט ער פֿערהויבן זיין כעס און האָט ניט אויפֿגעוועקט זיין גאַנצען צאָרן געגען זיי. וואָרים ער האָט זיך דערמאָנט, אַז זיי זיינען ניט מעהר ווי פֿלייש און בלוט: אַ ווינד, וואָס געהט פֿערהיי און קומט נישט צוריק."

שמיל אויף'ן אויער האָט ער עפעס געזאָגט אוריאל'ן, וועלכער איז אַריבער אין אַ ווינקעל פֿון שוהל, אויסגעטהאָן בױז'ן גאַרטעל, און דאָרט האָט ער מיט פֿערכיסענע ליפען געקריגען ניין און דרייסיג מלקות. דער-אָך האָט ער זיך אַ צובלטיגטער אַנידערגעזעצט אויף דער ערד און האָט

די שווייץ-פלייש, וואָס דער קריסטליכער קעז פלעגט אַצונד יעדען טאָג גאַנץ אָפֿען צושטעלען אין הויז אַרײַן. די פֿרוּמע אידען האָבען זיך מיט איהם אַרומערױסען אין די גאַסען, אין אַ פֿאַר מאָל איז דאָס געקומען צו אַן עפֿענטליכען צוואַטענשטױם. די בעלידיגטע מנהיגים פֿון דער קהילה האָבען געוואָלט ניט אַנדערש נאָר מען וואָל אוריאל'ן פֿון דאָס ניי אַרײַנ-לייגען אין חרם; נאָר די רבנים האָבען זיך אָבגעהאַלטען דערפֿון, דיינקענדיג פֿילייכט, אַז ס'וועט זײַן גלייכער פֿון איצט אָן און ווייטער צו איגנאָדירען דעם דאָרן, וואָס שטעכט זיי אין די ווייטען.

האַט זיך אָבער געמאַכט, אַז אַ שפּאַניאַל און אַן איטאַליענער זײַנען אַריבערגעקומען פֿון לאַנדאָן און האָבען געוואָלט, מען וואָל זיי אויפֿנעהמען אין דעם אידישען גלױבען, מחמת ס'איז דאָן געווען אַ גאַנץ אָפֿטע זאַך, אַז קריסטליכע צווייפֿלער וואָלען זיך אַרײַנוואַרפֿען אין בוים פֿון דער אַלטער אמונה. אַז די דאָזיגע צוקינפֿטיגע גרים האָבען דערהערט דעם קלאַנג מכה אוריאל אַקאַסטאַ, האָבען זיי זיך מיטש געווען, אַז עס וואָלט גאַרניט געשאַדט צו פֿרעגען ביי איהם אָן עצה. ווען דער בית דין האָט זיך דערוואוסט, אַז ער האָט זיי אָנגעוואָגט, זיי וואָלען זיך היטען פֿאַר דעם אונערטרעגליכען יאָך פֿון די רבנים, האָבען זײַנע מיטגליעדער דערפֿיהלט, אַז דאָס איז שוין צופֿיעל. אוריאל אַקאַסטאַ איז ווידער אַרײַנגעלייגט געוואָרען אין חרם.

און אַצונד האָבען זיך אָנגעהויבען נייע יאָהרען פֿון רדיפות, נאָך שאַפֿערע, נאָך ענטשלאַסענערע ווי פֿריהער. ווידער אַמאָל איז זײַן הויז פֿערוואַרפֿען געוואָרען מיט שטיינער, זײַן נאָמען געוואָרען אַ שימפֿפֿ-וואָרט, זײַן אַרומגען אויף דרויסען אַ צײַט-פֿערטרייב פֿאַר די קליינע קינדער פֿון אַ נייעם דור. און איצט האָט זאָגאַר פֿאַסירט דאָס ערגסטע, פֿאַר וואָס ער האָט זיך געשראַקען. ביסלעכווייז האָט זײַן ברודער פֿער-כאַפט ביי איהם זײַן גאַנצען פֿערמעגען. אוריאל האָט ניט געסמײעט איהם אָנצוקלאַגען פֿאַר די ריכטער, ביי וועמען אין די אויגען ער איז שוין געווען פֿערדעכטיגט אַלס אַט הע א י ס ט; אַחוץ דעם, האָט ער נאָך אַלץ ניט געקענט קיין האַלענדיש, און אין וועלט-זאַכען איז ער געווען אַזוי נאַאזי און אונזיסענד ווי אַ קינד. נאָר די ליעבע זײַנע צו זײַן ברודער האָט זיך פֿערוואַנדעלט אין אַ טײַטליכער שנאה, וועלכע איז קנאַפֿ וואָס פֿערשטאַרקט געוואָרען, ווען יוסף האָט געשטעלט אַ חופּה מיט יאַנטהעז'ן.

אַזוי זײַנען אַריבער זיבען מוראָדיגע יאָהרען, און אוריאל, דער איינזאַמער, פֿריה-צײַטיג אַלט-געוואָרענער אוריאל, האָט גענומען זינקען

— דאָס דינגאָ איז גערעכט געווען. פֿאַלשע, שוואַכויניגע בעשעפֿעניסען! קיין סימפּאַטהיע מיט פּרינציפּען, קיין שום אַנערקענונג פֿון דעם גרויסען קאַמפּף, וואָס ער האָט אונטערנומען. טרעהרען פֿון זעלבסט-מיטלייד זיינען איהם געקומען אין די אויגען. נו, על כל פנים האָט זי איהם געראַטעוועט, ער זאל זיך ניט אונטערנעבען ווי אַ פּייגלינג. דאָס אַלטע פֿייער האָט זיך צופֿלאַקערט אין זיינע אָדערן. ער איז געווען גרייט צו שטרייטען ביז'ן טויט.

און בעת ער האָט צוריסען איהרע בריוולאך, האָט זיך אַ מאָדנע געפֿיהל פֿון ערלייכערונג אויסגעמישט מיט דער ביטערקייט און דער ווילדקייט פֿון זיין געמיטהס-צושטאַנד. ס'איז געווען פֿאַר איהם אַן ער-לייכטערונג צו דיינקען, אַז ער וועט שוין קיינמאָל מעהר ניט דאַרפֿען פּלוידערן מיט די אַפֿען, וועט קיינמאָל מעהר ניט דאַרפֿען דריקען זייערע גראַבע לאַפעס און נאַכמאַכען זייערע לעכערליכע מיענעס; קיינמאָל וועט ער שוין ניט געשטערט ווערן פֿון דער רוה און דער אָבגעשלאָסענקייט פֿון זיין שטודיר-צימער, פֿון זיינע ביכער. די געוואוינהייטען פֿון פֿאַצעהן יאָהר צייט האָבען איהם געצוויגען צוריק אַזוי ווי מיט שמריק.

ער האָט זיך אַנידערגעזעצט ביי זיין שרייב-טיש און גענומען די פֿעדער פֿאַרטצוועצען ווייטער זיין מאַנוסקריפּט. „אַלע צרות נעהמען זיך דערפֿון, וואָס מען פֿאַלגט ניט די ריינע פֿערנונפֿט און דאָס געזעץ פֿון דער נאַטור.“ ער האָט געשריבען און געשריבען גאַנצע שטונדען נאַכאַנאַנד, זיך אָבשמעלענדיג פֿון צייט צו צייט, אום אויסצוקלייבען זיינע לאַטיינישע פֿראַזען. מיט אַמאָל האָט ער דערפֿיהלט אַ הויהלקייט אין זיך, אַ געפֿיהל פֿון פּוסטקייט אין זיינע ווערטער, אין דער פֿערנונפֿט, אין דער נאַטור, אין אַלצדינג. וואָס איז דאָס אַזוינס געווען, די דאָזיגע פּוסטקייט ביי איהם אין האַרצען? ער האָט אָנגעשפּאַרט זיין מיעדען, צוואווייטאַנטען קאָפּ אויף זיין שרייב-טיש און האָט זיך פֿונאַנדערגעוויינט, ווי דער קליינער דינאל האָט נאָך קיינמאָל ניט געוויינט.

XIII.

דער גרויסער עולם, וועלכער האָט קיין ידיעה ניט געהאַט מכח די אינערליכע מהלוקות, האָט זיך דערוואוסט וועגען אוריאל'ס מעשים דורך

בימערערער איידער דער ערשטער, יוסף האָט שטילערהייט פֿער'מסר'ט אוריאל'ן פֿאַר דאָס דיענאָן, וועלכער האָט פֿון זיין זייט געווערט אויף דעם אפיקורוס.

"איך וועל ניט אָבעבען מיין טאָכטער צו אַן אָף," האָט ער גע-ענטפֿערט, ווען אוריאל האָט, ווי דער שטייגער איז, זיך אַרויסגעשטעלט מיט זיינע איבערזייגונגען.

"יאַנטהע האָט ליעב דעם אָף; ס'איז איהר עסק," האָט אוריאל געזאָגט מיט אַ בייסענדען טאָן.

"ניין, ס'איז מיין עסק. ביי גאָט, איך וויל ניט האָבען קיין גאָרילאָס פֿאַר אייניקלאַך!"

"טיר דוכט, אין פֿאַרמאָג ביסט דו אליין געווען אַן אָף," האָט זיך אוריאל אָבערדופֿען מיט כעס.

"הונד!" האָט דער אַלטער דאָקטאָר אַ געשריי געטהאָן, און זיין געזיכט איז בעה מעשה געוואָרען אַלערליי קוליערען; "וואָס זשע, ביי דיר איז אַלצאיינס אבצונאָרען די קריכטען און דייע אַייגענע ברודער?" און ער איז אַנטלאָפֿען פֿון זיין הויז.

אוריאל האָט געשריבען צו יאַנטהע'ן, זי האָט געענטפֿערט —

"איך האָב דיך געבעטען, דו זאָרסט מאַכען שלום. דו האָסט פֿער-פֿיהרט נאָך אַ בימערערן קריעג. איך קען ניט שמרייטען געגען מיין פֿאָטער און געגען כל ישראל. זיי געוונד!"

איריאַל'ס געזיכט האָט זיך בעזויגען מיט אַ וואַלקען; די קנייטשען אויף זיין שטערן, וואָס איהרע פֿינגער האָבען ניט לאַנג צוריק געהאָט אָנגעריהרט, האָבען פֿון דאָס ניי געוויזען סימנים פֿון מורא'דיגע ליידען; זיינע צייהן האָבען זיך צונויפֿגעדרוקט. דער אַלטער בליק פֿון דעם געיאָגטען מאַן איז צוריקגעקומען. ער האָט אַרויסגענומען איהר ערשט בריוועלע, וואָס ער האָט געהאַלטען נאָהענט צום האַרצען, און האָט עס לאַנגזאַם איבערגעלייענט נאָך אַמאָל —

"נאָך וואָס טויג דיר רואינירען דיין לעבען פֿאַר אַן איינפֿאַכען גע-דאַנק? קענסט דו ניט מאַכען שלום!"

אַן איינפֿאַכער געדאַנק! אַה! פֿאַרוואָס האָט דאָס איהם ניט געוואָרענט, פֿאַרוואָס האָט ער דערפֿון ניט אַרויסגעוועהן, וואָס פֿאַר אַ סאָרט פֿרוי דאָס איז? יא, פֿאַרוואָס האָט ער זיך פֿערגעסען — און דאָ איז פֿאַר זיינע אויגען אַרויפֿגעשוואומען אַ לעכעדיג בילד פֿון אַ קליין מיידעלע, וואָס בריינגט אַריין די מצות — אַן איהר ערציהונג צו פֿיהרען אַ דאָפֿעלטען לעבען? פֿערשטעהט זיך, די פֿרוי דאַרף גאָרניט ערצויגען ווערן דערצו

איצט האָט ער צוגענומען זיין טעלער פֿון פֿלייש און איהם דערלאָנגט אַ שטיק מאָרט. „אביסעל שמאנט?“ האָט זיך אָבגערופֿען אוריאל, דער-לאָנגענדיג דעם קינד דאָס קריגעלע.

„ניין, ניין!“ האָט דניאל אַ געשריי געטהאָן מיט אַ בליק פֿון שרעק און אַ געפֿיהל פֿון אָבשטויס.

אוריאל האָט זיך צולאָבט. „וואָס! קליינע אינגלאַך ניט ליעב קיין שמאנט! באלד וועלען מיר, הייסט עס, זעהן, ווי קען אַנטלויפֿען פֿאַר מילך!“ און אויסגענדיג דאָס איבעריגע פֿון קריגעל איבער זיין אייגען שטיק מאָרט, האָט ער ווייטער געגעסען.

אָבער דער קליינער דניאל האָט אויסגעשטעלט אויף איהם אַ פֿאַר צושראַקענע, מורא'דיגע אויגען און האָט זיך גאָר פֿערגעסען אַן עסען. „פֿעטער,“ האָט ער ענדליך אַ געשריי געטהאָן, „דו ביסט ניט קיין איד.“

אוריאל האָט זיך ווידער צולאָבט, נאָר דאָס מאַל ניט אזוי פֿריי ווי פֿריהער. „קליינע אינגלאַך“, האָט ער געזאָגט, „דאָרפֿען עסען און ניט ריידען.“

„אָבער, פֿעטער! מיר טהאַרען דאָך ניט עסען קיין מילך גאָר פֿלייש.“

„נאָ, נאָ, זאָל זיין אזוי, מיין קליינער רב!“ און אוריאל האט אַזעלכע גערוקט זיין טעלער און מיט ליעבשאַפט אַ ציה געטהאָן דעם קינד ביים אויער.

נאָר אז דאָס קינד איז געקומען אַהיים האָט ער געפֿלוידערט וועגען זיין פֿעטער'ס מעשים, און יוסף איז געקומען צו לויפֿען, אָנפֿאַלענדיג אויף זיין ברודער דערפֿאַר וואָס ער פֿיהרט איהם איבער זיין קינד און וואָס ער האַלט ניט דעם צוואַג, וועלכען ער האָט געגעבען דער קחילה. אוריאל האָט געענטפֿערט ביזו מיט יענער געבירטיגער אויפֿריכטיגקייט ווינער, וועלכע האָט עס געמאכט פֿאַר איהם אוינמעגליך צו קענען שפֿיעלען אַ פֿערשטעלטע ראָלע.

„איך בין דאָך בלויז אַן אָף צווישען אַפֿען,“ האָט ער געזאָגט, זיך בענוצענדיג מיט זיין געליעבט ווערטעל.

„וואָג בעסער אַן אָף צווישען ווילדע, שאַרפֿייכטיגע קען, וועלכע וועלען דיך אויסשפּאַנירען,“ האָט זיך יוסף געקאַכט. „דיין צוויי פֿנים-דיגקייט וועט אויסגעפֿונען ווערן, און איך וועל ווערן צו שאַנד און צו שפּאַט אין דער קחילה.“

ס'איז געווען דער אָנהויב פֿון אַ צווייטען קריעג — נאָך שטאַרקער,

ס'איז געווען א פֿרעהליכע נאכט, ווען דאָס דיענאָ אין יאָנטהע וויען
 ווידער געזעסען ביי זיין טיש, דאָס מאל זוגערויט בתכלית הכשרות,
 און מיט זי איז אייך געווען זיין געליעבטער ברודער יוסף, וועלכער האָט
 זיך געפֿיהלט ניט ווייניגער גליקלאַך איבער דעם שלום מיט אוריאל'ן און
 איבער דער נאָהנטער אייטויכט צו ווערן דער קאָסירער פֿון דער געמיינדע.
 וואָס פֿאַר אַ שעהנער מענש ער איז! האָט אוריאל מיט ליעבשאַפֿט גע-
 מדאַכט. ווי פֿיין ער בענעזומט זיך דאָס, און דאָך וואָס פֿאַר אַ מונטערקייט
 אין זיין ריידען!— קיין שום סימן פֿון ליידען אויף זיין שטערן, קיין גראַע
 האָר אויף זיין קאָפּ. דער אַלטער וויין האָט זיך געגאָסען, די אַלטע
 זכרונות האָבען געגליהט. אוריאל האָט אויסגעזאָגט יוסף'ן דעם סוד מכת
 דעם שידוך מיט יאָנטהע'ן — וואָס האָט געדאַרפֿט בלייבען אַ געהיימניס
 פֿאַר עטליכע חדשים זייט — נאָר ער איז געווען אזוי זיכער מיט דער
 דאָלע, וואָס ער האָט געשפּיעלט, אז ער האָט ניט געהאַט דעם מינדעסטען
 חשד, אז מען האָט זיך מיט איהם בענוצט פֿאַר אַן אינסטרומענט. נאָך'ן
 עסען האָבען זיי געבעשט מיט אַ מזומן; יוסף האָט געוואַנגען די
 ברבות און יאָנטהע האָט איהם צוגעהאַלפֿען מיט איהר זיסער שטימע.
 איידער די ברודער וויען זיך פֿינאנדדערגעגאַנגען, האָט אוריאל גע'פּוועל'ט
 ביי יוסף'ן, ער זאָל איהם אַנטלויהען דעם קליינעם דניאל'ן אויף עטליכע
 טעג, כדי צו בעקרוינען זיין גליק און אײַצומונטערן אביסעל דאָס גרויסע
 איינוואַמע הויז פֿאַר אוריאל'ס חתונה.

XII.

אוריאל אקאסטא איז געזעסען ביים מיטאָג מיט דעם קליינעם
 דניאל, ניט קענענדיג זיך וואָס אַנקוקען אין דער פֿרישער שעהנקייט פֿון
 דעם אינגעל, וועמעס פֿלוידעריי האָט די לעצטע צוויי טעג אַרײַנגעבראַכט
 לעבען און לוסטיגקייט אין דעם אומעטיגען הויז. דניאל האָט זיך געמוזט
 וואונדערן, וואָס זיין גרויסער דערוואַקסענער פֿעטער קען ניט ריידען קיין
 האַלענדיש און אז ער מוז ריידען פֿאַרמוגעוויש, אום ער זאָל איהם פֿער-
 שטעהן. ער האָט זיך ביז אהער פֿאַרגעשטעלט אז דערוואַקסענע מענשען
 קענען אַלצדינג. פֿעדראַ, וועמעס שוואַרץ געזיכט איז איינפֿאַך געווען
 גרין בון פֿרייד, האָט אַרומגעטאַנצט אַרום דעם קליינעם יונג און האָט
 איהם דערלאַנגט אַלעס, וואָס ער האָט נור פֿערלאַנגט.

מיט איהם צו זיין אייגענער טהיר. ער האָט געבעטען ווידאל'ן, ער זאָל רחמנות האָבען אויף זיין איינזאַמקייט און זאָל איהם שיינקען אַ מינוט צייט; ער האָט עפעס צו ריידען מיט איהם. יוסף האָט מיט ירעק אַ וואָרף געטהאָן זיין בליק איבער דער גאַס, האָט זיך אומגעקוקט אין אַלע זייטען. קיין איד האָט זיך ניט געזעהן. דאָן האָט ער זיך אויף גיך אַרײַנגעגליטשט דורך דער טהיר. פֿון דער רגע אָן האָט אוריאל געשפּיעלט מיט זיין ברודער אזוי ווי מיט אַ שאַד-פֿיגור, וואָס דאָרף מאַכען פֿער-שיעדענע קאָמפּליצירטע גענג און דיינקען, אַז זי מאַכט זיי פֿון איהר אייגענעם פֿרייען ווילען. ביסלאַכווייז, דורך געהיימע געשפרעכען, וואָס זיינען פֿאָרגעקומען מאַנטעגליך צווישען די צוויי ברודער, האָט יוסף צוריק געוואונען אוריאל'ן צום יודענטהום; און ער איז פֿול געווען מיט ענטהוואַמוס און מיט פֿרייד איבער דעם גרויסען כבוד, וואָס ערוואַרטעט איהם אין דער קהילה, ווען דער פֿלאַן וועט דורך איהם דורכגעפֿיהרט ווערן. און אַז אַלעס איז געווען פֿיקס און פֿאַרטיג צווישען די צוויי ברודער, האָט עס יוסף פֿונאַנדערגעטראָגען איבער דער שמאָרט און האָט זיך געשטעלט אין דירעקטער פֿערבינדונג מיט די רבנים.

אוריאל אַקאָסמאַ האָט געקראָגען אַ פּאַפּיר, אין וועלכען ער האָט זיך מודה געווען אויף אַלע זיינע פּעית'ן, דאָס האָט ער געמוזט אונטער-שרייבען; ער האָט צוגעזאָגט פֿון דאָן אָן און ווייטער צו לעבען ווי אַן אמת'ער איד, און דער הרם איז אַרומטערענומען געוואָרען פֿון איהם. שבת איז ער געגאַנגען אין שוהל און איז אויפֿגערופֿען געוואָרען צו דער תּורה. די מנהיגים און די גבאים זיינען צוגעקומען צו איהם און האָבען איהם געדריקט די האַנד; אַ געפֿיהל פֿון בענייטערונג האָט דורכגענומען די גאַנצע קהילה. אוריאל, וועלכער איז גייסטיג פֿערבלענדעט געוואָרען פֿון דער דאָזיגער נייער זונען-שיין, האָט געהאַט מאָמענטען, ווען ער האָט זיך אין גאַנצען פֿערגעסען אָן זיין צבוע'יאַטסוואָ, דורכגענומען פֿון דעם געפֿיהל, אַז ער איז צוריק פֿערקניפט מיט דער מענשהייט, און געריהרט פֿין איהר פֿערציייהענדען גוטען ווילען. דער האַלב-צירקעל פֿון מאַנדעל און לעמאָן-בויער פֿון פֿאַרמוגאַל, וואָס זיינען געשטאַנען אין העל-געפֿאַרבטע וואַזען ביים ארון קודש, האָט אָנגעפֿילט זיין ברוסט מיט צאַרטע, ריהרענדע זכרונות פֿון דער יוגענד און פֿון די זונען-לענדער. און בעה יאַנטהע'ם גליקליכע אויגען האָבען אַרומטערגעשמיכעלט צו איהם פֿון דער ווייבער-שער שוהל, האָבען איהם אין די אויערן געקלונגען די ווערטער פֿון יואל הנביא: „און איך וועל אייך אומקעהרען צוריק די אַלע יאַהרען, וואָס דער היישעריק האָט אויפֿגענעמען.“

מיט'ן רוקען צו איהם, איז געווען אזוי זיס און אזוי פול מיט פֿערשפרע-
כונגען און מיט געבעט! און א קליין בריוועלע, וואָס ער האָט געקראָגען
פֿון איהר אויף מאַרגען גאנץ פֿריה, האָט גאָר אין גאַנצען פֿערטרובען
זיינע לעצטע צווייפֿלעך.

„מיין אַרעמער סענהאָר דאָ קאָסטאַ,“ האָט זי געשריבען, „איך האָב
די גאַנצע נאַכט קיין אויג נישט געקענט צומאַכען, קלעהרענדיג ווייניג דיר.
נאָך וואָס רואינירען דיין לעבען פֿאַר אַן איינפֿאַכען געדאַנק? קענסט דו
בעכער נישט מאַכען שלום? — דיין פֿריינדין, יאַנטהע.“

ער האָט אַ קויש געטהאָן דאָס בריוועל; דערנאָך האָט ער זיך מיט
השק אַוועקגעזעט צו דער אַרבייט, מאַכען דעם פֿלאַן ווי אזוי זיך צו
טרעפֿען מיט זיין ברודער; און וואָנאַר בעת ער האָט געמאַכט ווי אזוי
איהם אָבענזאַרען, איז זיין האַרץ פֿול געווען מיט ליבעשאַפֿט צו זיין
קליינעם ווידאַל. אַרעמער ווידאַל! ווי האָט ער דאָס געמיינט ליידען דערפֿון
וואָס ער האָט פֿערלאָרען זיין שעהנט פֿרוי!

עס זיינען געווען טעג, ווען יוסף פֿלעגט דורכגעהן פֿערביי זיין ברוד-
ער'ס הויז, כאָטש ער איז שטענדיג געגאַנגען אויף דער אַנדער זייט,
און אוריאל איז אַזונד געזעסען ביי זיין פֿענסטער פֿון און דערפֿריה ביז
ביוואַכט, אויסקוקענדיג אויף זיין ברודער; ער האָט זיך גערצו בענועט
מיט אַ פֿאַר האַלענדישע שפּיגלעך, וואָס ער האָט אַרויסגעשטעלט פֿון
דער אַנדער זייט פֿענסטער, און דאָס האָט איהם געגעבען די מעגליכקייט
צו זעהן פֿון אינעווייניג אַליץ וואָס טהוט זיך אויף דער גאַס, בלייבענדיג
אין דערזעלבער צייט אונבעמערקט. נאָך דריי טעג פֿון געדולדיגען אויסקוק-
קען, האָט ער אין שפּיגעל דערזעהן דאָס בילד פֿון דעם אַנגעזעהענעם
שוהל-גבאי און מיט איהם זיין קליינעם זעקס-יעהריגען אינגעל. ער איז
אַרונטערגעלאָפֿען די טרעפֿ גלייך אין גאַס אַריין און האָט אַ כאַפֿ געטהאָן
דאָס קינד אין זיינע אַרעמס—

„אַה, ווידאַל!“ האָט ער געוואַנט מיט אַ שטימע פֿול מיט אמת'ער
ליעבע.

„דו!“ האָט זיך יוסף אָבערוואַפֿען, צוטרייסעלט פֿון שרעק און ציטערנדיג
ביי דעם קלאַנג פֿון זיין דערטרונקענעם, פֿערגעסענעם נאָמען. דערנאָך,
קומענדיג צו זיך, האָט ער מיט כעס געוואַנט: „פֿעדאָווייניג נישט מיין
דינאַל'ן מיט דינע הענד.“

„ער איז מיין פֿלימעניק. איך האָב איהם אויך ליעב! אַה, ווי שעהן
ער איז!“ אין ער האָט אַ קויש געטהאָן דעם וואונדערבאַרען קליינעם יונג.
ער האָט איהם נישט געוואַלט אַראָבלאָזען פֿון די הענד. ער איז צוגעלאָפֿען

זיין זיך אריינצואוואַרפֿען צוריק אין זיין ראַסע, צונויפֿגיסען זיך מיט יאָנטהע'ן!

אַבער די ריינע פֿערנונפֿט איז אַלע וויילע צוריקגעקומען, און ער האָט געוואוסט, אז זיין געדאַנק וועט שוין קיינמאָל נישט קענען אַנדערש ווערן, אז ער וועט שוין קיינמאָל נישט קענען גלויבען אין קיין שום ענטפֿלעקונג.

„איך וועל זיין אַן אָפֿ צווישען אפֿען,“ האָט ער מיט אַ ביטערן געפֿיהל געטראַכט.

XI.

אין וואָס ווייטער ער האָט זיך פֿערטיעפֿט אין דעם דאָזיגען בעשלוס זיינעם, נאָכדעם ווי דאָס דיענאָ האָט זיך מיט פֿעראַכטונג אָנגעוואָגט אַריבערצוטריטען מעהר זיין שוועל, אַלין פֿעכטער איז דער געדאַנק אין איהם געוואָרען. אָבצונאַרען די אירישע קהילה וואָלט געווען די ביטערסטע נקמה זיינע, כלומר'שט ווערן אַ טרויער, איבערגעבענער מיטגליעד איהרער און אין האַרצען זיך אויסלאַכען פֿון איהר. און אויף אַזאַן אופן וואָלט ער אויך געקענט פֿעהיטען די געפֿאהר, זיי וואָלען נישט לייגען די האַנד אויף זיין פֿערמעגען. דאָס איז שווינדעל? נו יאָ, אָבער דאָס איז דאָך זייער שולד; זיי האָבען איהם דערצו געטריבען, איבערלאָזנדיג איהם בלויז אַ לעבען פֿון אַ טצורע, פֿון אַ פֿערשטויענעם. אין שפּאַניען אין באַרמאָנאַל האָבען זיי זיך פֿערשטעלט צווישען קריסטען, וועט ער זיך פֿערשטעלען צווישען אידען, נאָכמאַכענדיג די אַלמע אפֿען. ער האָט נישט אַרויסגעזעהן קיין שום שווייגיקייט אין זיין תשובה-האַפֿן. און — וואָס פֿאַר אַ גלענצענדיגע אידעע! — זיין ברודער יוכב, דער גוטער אָרעמער טאָר, וועט עס שוין ווי עס איז דורכפֿיהרען, אונטער דער אילוזיע, אז ער איז אַן אינסטרומענט פֿון דער השגחה: וואָרים מאַכען דאָס דיענאָ'ן פֿאַר דעם פֿערטימלער צווישען איהם און די רבנים, וואָלט געווען אַ ריזיקע, מחמת דער אַלטער האַקטאָר וואָלט נאָך געקענט דערשמעצען זיין ווירקליכען ציעל. דאָן, ווען די קהילה וועט איהם אַרייננעהמען צוריק אין איהרע אָרעמס, וועט יאָנטהע — אָה, וואָס פֿאַר אַ גליקליכער געדאַנק! — אודאי ווערן זיין פֿרוי. ער האָט ווינציג וואָס געצווייפֿעלט אין דעם; איהר בליק ביים געזעגענען זיך, נאָכדעם ווי דער פֿאָטער האָט זיך אומגעדרעהט

זערעמאניע? פאָעזיע! ס'איז די טראַדיציע, וואָס איז איבערגעגעבען געוואָרען פֿון די אלטע, אלטע דורות; ס'איז די פֿארב פֿון לעבען "ס'איז אַ מיזערעבלע קנעכטשאַפֿט," האָט זיך אוריאל מיט אַ שוואַכען מאַן אָבערווּפֿען.

"אַ מיזערעבלע! אַ גליקליכע גאַמעס־דיענסט. אַט אפנים דו האָסט קיינמאַל ניט געמאַכט שמחת תורה אין שוהל? ווער איז אזוי פֿרעהלאַך ווי אונזערע ברודער? וואו האָסט דו נאָך אַזאַ לוסטיגע אמונה? די צרה מיט דיר איז וואָס דו האָסט ניט קיין קינדערשע פֿערבינדונגען מיט אונזער הערליכער רעליגיאָן, דו האָסט זי אָנגענימען ווען דו ביסט שוין געווען אַ דערוואַקסענער מאַן, מיט קיין אַנדער זאַך ניט אין זיך נאָר דאָס קאלטע אויג פֿון פֿערנונפֿט."

"אַבער דו נעהמסט דאָך ניט אַן אלעס וואָס די רבנים האָבען אויסגעקלעהרט. דאָס איז דאָך קיין צווייפֿעל ניט, אַז אין פֿאַרטאָ האָסט דו ניט געהאַלטען אלעס פֿון דער אידישער רעליגיאָן."

"איך האָב געהאַלטען וואָס איך האָב נאָר געקענט. איך גלויב וואָס איך קען גלויבען. אויב איך האָב מיר מיניע אייגענע, פֿרוואַטע צווייפֿלען, נאָך וואָס זאָל איך זיי אויסטרייען אויפֿצורייצען געגען מיר די גאַנצע קהילה. פֿאַרהאַן דא אַ פֿריינד מייער טאַקי אין דער דאָזיגער שטאָדט — איך וויל ניט פֿורש בשמו זיין — נאָר ער איז אַ גרעסערער אפיקורוס, מיין איך, ווי דו אפילו. אָבער שבערט ער דען די רוח פֿון דעם פֿראַקסטען עולם? ניין, ניט ער: ער האָט אַ הויבען־אַן אין שוהל, איז אַ גדול בישראל, און זיינע צווייפֿלען פֿערטרויט ער מיר אָן אין ברויזלאַך, געשריכען אין אַן עלעגאַנטען לאַטיין. ניין, ניין, סענהאָר דאָ קאָסטא, די וועלט האָט נישט לייעב קיין עקשנים, וואָס ווילען איינברעכען מייערן מיט זייערע קעפֿ."

און בעת דער אלטער דאָקטאָר האָט גערעדט, האָט אוריאל אָנגע-
הויבען קלעהרען, אַז ער האָט שלעכט בענדיפֿען דאָס מענטשליכע לעבען, אַז ער האָט עס גענומען צו ערנסט, און אין האַרצען האָט ער מיט אַמאָל דערפֿיהלט אַ שמערצליך געפֿיהל פֿון נוצלאָזיגער אויפֿאַפֿערונג. און אַחוץ דעם האָט זיך אויך דערוועגט אין איהם אַ הישר, אַז ער האָט אַ טעות געהאַט אין דעם יודענטהום, אַז ער האָט ניט איינגעזעהן די פֿאָעזיע און די מענטשליכקייט וואָס ליגט הינטער די זערעמאניעס; און כאַפֿענדיג פֿון דער זייט אַ קוק אויף יאַנטהע'ס פֿערפֿינסטערט געזיכט, האָט ער דער-פֿיהלט, ווי דאָס אלטע דאָמאַנטישע געפֿיהל פֿון ברודערשאַפֿט וואַקסט פֿון דאָס ניי אויף אין איהם. ווי וואונדערבאַר, ווי גרויסאַרטיג דאָס וועט

דעם פֿאָטער מכח וויער פֿלוצלינג-געבוירענער, פֿלוצלינג אויסגעוואַקסענער-ליבער, און דאָס האָט אוריאל אין פֿייערדיגע ווערטער געטהאָן אזוי גיך ווי דער אלטער דאָקטאָר האָט זיך אויפֿגעכאַפֿט.

"גאָט מיינער!" האָט זיך דאָס דינגאָ אָבערופֿען. "וואָס זשע! איך חלום נאָך?"

אָבער זיין טרוים-געפֿיהל איז נאָך שטאַרקער געוואָרען, ווען אוריאל האָט ווידערהאַלט די געשיכטע וועגען זיין חרם.

"און דער חרם—איז ער נאָך אין קראַפֿט?" האָט ער איהם איבער-געשלאָגען די רייד.

"ער איז ניט אַרומטערגענומען געוואָרען," האָט אוריאל געענטפֿערט מיט אַ טרויעריגען טאָן.

דער דיקער מאַן מיט דער גראָער באָרד איז אויפֿגעשפרונגען פֿון זיין אָרט. "און מיט אזאָ מין בראַנד-מאַרק אויף דיין שטערן האָסטו דו געסמייעט ריידען מיט מײַן טאַכטער!"

"פֿאָטער," האָט יאָנטהע אַ געשריי נעטהאָן.

"וואָס מיר פֿאָטער! ער האָט אינז פֿערנאַרט אַהער מיט פֿאַלשע אויסריידען. ער האָט געכאַכט מיר זאָלען אַריבערטעמען דעם הייליגען געבאָט פֿון דער שוהל. ער איז אין חרם — ער און זיין הייז און זיין עסען — דו רשע! וואָס פֿאַר אַ פֿלייש האָסטו דו אינז געגעבען צו עסען? האָסטו עס גע'כשר'ט?"

"דו, אַ געבילדעטער, אַ קולטור-מענש, דו קוקסט אויף אזעלכע קינדערשע זאַכען?"

"קינדערשע זאַכען? נאָך וואָס זשע האָב איך אזעקגעוואָרפֿען מײַן פֿאַרטוגאַל?"

"אַלע צערעמאָניעס זיינען געגען דער ריינער פֿערנופֿאַט," האָט אוריאל געזאָגט מיט אַ נידעריגען טאָן און זיין געזיכט איז בעת מעשה געוואָרען טויט-בראַט.

"איצט זעה איך, אז דו האָסט קיינמאָל ניט פֿערשטאַנען אונזער הייליגע און שעהנע רעליגיע, געבילדעטע, קולטור-מענשען, גאָט מיינער! איז דען אינזער אַמסטערדאַמער קהילה ניט פֿול מיט קולטור-מענער — גראַמאַטיקער, פֿאַעטען, פֿידאָיאָפֿען, זיריכטען, נאָר פֿלייש און בלוט, פֿערשטעהסט דו מיר, ניט קיין טויטע געאַמעטרישע צייכנונגען? פֿון וואַנען קומט די צוואַמענהאַלטונג פֿון אונזער ראַסע? צערעמאָניע! וואָס האַלט אײַף און פֿעראַייניגט איהרע צווייטע און צושפֿרייטע אַטאַמען איבער דער געזעצער וועלט? צערעמאָניע! און וואָס איז אַזוינס

איהר וואָרעמער בעריהרונג אין איהר אַטהמענדער אַנוועזנהייט, ציטערנדיג,
אז דאָס וואָל ניט זיין דאָס לעצטע מאָל וואָס ער זעהט איהר, האָט ער
איהר געוואָנט, אז צום ערשטען מאָל אין זיין לעבען האָט ער זיך איצט
דערוואוסט וואָס ליבער בעדייטעט.

"אַה, ווען דו וואָלסט כאָטש געענטפֿערט אויף מיין ליבער!" האָט
ער געוואָנט מיט אַ הייזערדיגען טאָן. "אַבער ניין! דאָס וואָלט געווען צו-
פֿיעל צו האָפֿען פֿאַר אַ מאָן אין מיניע וואָהרען. נאָר לאָטיך הערען אַ
יִאָרט פֿון דיר, וואָג מיר ווייניגסטענס, אז איך בין דיר ניט אַבשטויסענד."
זי האָט געהאַט בדעה צו ענטפֿערן, נאָר מיט אַמאָל האָט ער אָב-
געלאָזט איהר האַנד און איז געבליבען זיצען אַנטקעגען איהר מיט אַ
מאָדנער מינע, אזוי אומגעריכט ווי זיין מודה זיין זיך.

"ניין, ענטפֿער מיר ניט. ניט ביז וואָגען איך וועל דיר דערזעהלען
דאָס, וואָס מיין עהרע דערלאָזט מיך ניט צו בעהאַלטען פֿון דיר."
און ער האָט איהר דערזעהלט די געשיכטע פֿין זיין חרם אין זיין
לאַנגער איינזאַמקייט, און איהר געזיכט איז בעת מעשה געוואָרען אַלערליי
קוליערען, דורכגענומען פֿון שרעק אין מיטלייד.

"ענטפֿער מיר אַזונד." האָט ער געוואָנט, כמעט מיט אַ בעפֿעהלענדען
טאָן. "וואָלסט דו געקענט ליבערן אזא מאָן, וואָס איז אויסגעשטויסען
פֿין זיין ראַסע, צי שאַנד און צו שפּאַט ביי אַלעמען אין די אויגען, מיט
זועמען ס'איז אַ זינד צו ריידען אפילו?"

"זיי וועלען אונז אודאי ניט וועלען חתונה מאַכען," האָט זי אַרויסגע-
שעפטשעט מיט אַ פֿערצווייפֿעלטען טאָן.

"אַבער וואָלסט דו מיך געקענט ליבערן?"

איהרע אויגען האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען, ווען זי האָט אַרויסגעדרום

די ווערטער: "איצט נאָך מעהר, פֿאַר דיניע יסורים."

נאָר זאָגט אין דעם עקסטאַז פֿון דער דאָזיגער ערקלעהרונג איהרער
האָט איהם עפעס אזוי ווי דאָס האַרץ געוואָנט, אז זי פֿערשטעהט ניט
אויף ריכטיג וואָס דאָ טהוט זיך; אז אזוי ווי זי האָט קיינמאָל ניט גע'לעבט
אין אַ ניט-פֿערפֿאַלגטער אידישער קהילה, האָט זי ניט קיין ריכטיגען
בעגרייפֿ פֿון איהר אייגענער פֿערפֿאַלגונגס-מאַכט. נאָר ס'איז דאָך ניט
דוקא ניטיג געווען צו בלייבען אין אמטטערראַס: זיי וואָלמען דאָך געקענט
לעבען צוזאַמען ערגעץ אין אַן איינזאַמען אָרט, אין דער רעליגיאָן פֿין
פֿערנונפֿט, וואָס ער וואָלט איהר געלערנט. אזוי האָבען זיך זייערע
הענד צוריק בעהעפֿט, אין איינמאָל האָבען זיך זייערע ליפֿען זאָגט
בעגעגענט איינע מיט די אַנדערע. נאָר קורס כל מוז מען דאָך דערזעהלען

גראַהקייט פֿון זיינע האָר און די פֿריה־צייטיגע אַלטקייט אויף זיין פנים, — דאָן האָט ער זיך אַרומגעקוקט, ווי אונטערגלויב עס איז צו פֿערהיילען זיין לאַגע פֿון דאָס דיעגאָן, זיין עהרע האָט עס איהם פֿערוועהרט, כאָטש דאָס וואָלט אפשר נישט אזוי שטאַרק אויסגעמאַכט, ווען ער וואָלט נישט זיכער געווען, אָז דאָס געהוימניס קען יעדע מינוט ענטדעקט ווערן. אַז ער זאָל ווערן אָן אַפֿטער איינגעהער ביים דאָקטאָר אויף דער קוואַרטיר, וועט ער זיך מווען דאָרט צונויפֿטרעפֿען מיט כּרידער־אידען, ביי אַ טהייל אפשר, פֿון דעם יונגען דור, וואָלט זיין פֿערגעסענער נאָמען נישט אַרויס־גערופֿען אַזאַ שרעק; נאָר דאָס דיעגאָ'ס אינטימע פֿריינד מווען דאָך אוראי זיין פֿון די עלטערע בעלי בתים פֿון דער אידישער קהילה. ניין; ער מוז אליין וואָרענען דאָס דיעגאָן, אָז ער איז אַ מצורע — אָן אויס־געשמויסענער. אָבער נישט אָהן אַ זיי־געזונד ווייניגסטענס. ער האָט דערום אַריבערגעשיקט פֿעדראָן צום דאָקטאָר מיט אַ בריעף, איהם בעטענדיג, ער זאָל איהם אָנטהאָן דעם כּבוד און איהם אָבזעהלען דעם בעזוך טאַקי דעם זעלבען אַווענד. און אזוי ווי דער דאָקטאָר האָט צוגעזאָגט צו קומען מיט זיין טאַכטער, האָט מען געשיקט נאָך אַ וואַש־פֿרוי, דאָס גרויסע הויז, בעדעקט מיט שפּין־וועכס, איז אויסגערייניגט געוואָרען, די אַלטע זילבערנע כלים זיינען אַרויסגענומען געוואָרען פֿון די פֿערושאַווערטע שאַפֿעס; מען האָט אָבגעשטויבט די גרויסע, שווערע בילדער, און אין עס־שטוב, אויף אַ מאַרמאָרנעם זייל, האָט מען אויפֿגעהאַנגען אַ פֿרעהלאַך קאַנאַריקעל אין אַ העל שטייגעל. און בלומען האָט מען געבראַכט, און ביינאַכט, אין דעם זאַנפֿמען שייך פֿון די וועקסענע ליכט, האָט דאָס גאַנצע הויז אייסגעזעהן אזוי יום־טובֿ'דיג און פֿרעהלאַך, אָז דעם שוואַרצען משרת' הויטע הויזען אין זיין גאַלד־געשמריקטער ראַק און זיין בלויער מורבאַן, וואָס זיינען ביי אַהער געווען אזוי נישט צוגעפאַסט צו דער אַלגע־מיינער גראַהקייט וואָס האָט געהערשט אין הויז, האָבען איצט אויסגעזעהן עפעס אזוי ווי אַ טהייל פֿון דעם נאָרמאַלען, גאַנץ געוועהנליכען קוליער. און אורויאל, וועלכער איז אויך יונג געוואָרען אינאיינעם מיט'ן הויז, האָט אויסגעזעהן שעהן, בעת ער איז געוועסען ביים מיט און האָט פֿרעהלאַך געשמועסט מיט דעם דאָקטאָר און מיט יאַנטהע'ן.

נאָך דער מאַהלצייט און דעם גוטען, אַלמען וויין, איז דאָס דיעגאָ אַנדרעמעלט געוואָרען, און דער געשפּרעך צווישען אורויאל'ן און יאַנטהע'ן האָט אָנגענומען אַ זאַנפֿטערן טאָן, מורא האָבענדיג זיי זאָלען נישט אויפֿ־וועקען דעם אַלמען. גאָר גיך האָבען זיך אויך זייערע הענדר געשלאָסען איינע אין די אַנדערע. און פּלוצלינג, ווערענדיג ליידענשאַפֿטליך דורך

זו איהם אָנגערוהרט דעם שמערן מיט איהרע דינע פֿינגער, עפעס אַזוי ווי זו וואָלט איהם וועלען בעסער ערקלעהרען וואָס זי מיינט, און ער האָט בעת סעשה א ציטער געטהאָן פֿון שמערצליכער ענטזיקונג. און זי האָט אויך אויף איהר פֿידעל געשפּיעלט, אויף דער פֿידעל, וואָס ער האָט איהר אַמאָל מיט יאָהרען צוריק געגיבען, און די פֿאָזע איהרע, בעת זי האָט געשפּיעלט, איז נאָך בעצויבערנער געווען, איידער די צויבערנרע מוזיק, וואָס איהרע איידעלע פֿינגער האָבען אַרויסגעבראַכט. וואָס פֿאַר אַ שעהנער גלאַנץ פֿין ווייסע שולטערין און פֿיינע שפיצען עס האָבען זיך אַרויסגעזעהן איבער איהר גלייך-געשניטנעם שוואַרצען קאַרסעט!

פֿער'שכור'ט, איבער זיך פֿאַר בענייסטערונג, איז ער אַזויס פֿון דאָס דינגאָ'ס הויז, און בעת די קאַלטע נאַכט-לופֿט האָט איהם געגלעט איבער'ן שמערן, וועלכען זי האָט מיט אַ ווילע צוריק אָנגערוהרט, איז ער דורכגענומען געוואָרען מיט אַ פֿייערדיגער ענערגיע, אַ דאַנק גאָט, ער איז נאָך יונג, כאָטש פֿופֿצעהן יאָהר זיינען אויפֿגעגעסען געוואָרען פֿון זיין לעבען, און ער האָט געמיינט, ער איז שוין אַזוי אַלט און אַזוי גראָה ווי די זומפֿען. יא, ער איז נאָך יונג, האָט ער צו זיך אַליין גערעדט מיט אַ פֿייערדיגען טאָן. אין דערהיים איז זיין נאָטייב-בוך געלעגען אָפֿען, ווי געוועהליך, ביי איהם אויפֿן שרייב-טיש, אַזוי ווי אַ פֿריינד, וועלכער וואָרט צו הערען וואָס פֿאַר נייע געדאַנקען זיינען איהם אַרויפֿגעקומען אויפֿן זינען אין דער צייט, וואָס ער האָט אַרומגעשפּאַצירט אַליין פֿאַר זיך. ווי דערווייטערט און פֿרעמד האָט דער דאָזיגער קאַלטער פֿריינד זיינער איצט איינגעזעהן ביי איהם אין די אויגען, ווי אונפֿאַסערד! און דאָך, אַז זיין אויג האָט אויף אַ נייגדיגען אופֿן אַ בליק געטהאָן אויף זיין לעצט-פֿערציבענטען זאַץ — ווי פֿאַסערד האָט דאָס איהם געקלונגען! „אַלע צרות נעהמען זיך דערפֿון וואָס מען פֿאַלגט ניט די פֿערנונפֿט אין דעם געזעץ פֿון דער נאַטור.“ ווי אמת! ווי אמת דאָס איז! ער האָט ניט געפֿאַרגט ניט די פֿערנונפֿט און ניט דאָס געזעץ פֿון דער נאַטור.

x.

אויף מאָרגען אין דער פֿריה, ווען דאָס קאַלטע, אומ'ברחטונות'דיגע אויג פֿון דעם דיינקער האָט דורכגעדרונגען די סאָפֿיזמען פֿון זיין פֿערלאַנג אַזוי דייטליך און אַזוי קלאָהר ווי זיין קערפֿערליכע אויג האָט געזעהן די

ערשט ריכטיג דערוועקט, ווען ער האָט זיך דערמאָנט, אז לויט'ן חרם האָט מען אפילו זיין נאָמען ניט געטאָרט דערמאָנען, אז ער איז טויט, בעגראָבען, פֿערוונקען אין פֿערגעסענהייט. און נאָך איידער דער דאָקטאָר האָט איהם איינגעלאָדען צו זיך אַהיים, האָט ער בעשלאָסען ביי זיך, אויסצוניצען די דאָזיגע שטילקייט פֿאַר זיין אייגענעם נוצען: ער, וועלכער האָט שטאַלצירט דערמיט, וואָס ער איז תמיד געווען אויפֿריכטיג אין עהרענהאַפֿט, האָט אָבערמאַכט ביי זיך צו לייגען שוויגענדיגערהייט. איז דאָס ניט געווען בעצאָהלט מדה כנגד מדה, צו בעקעמפֿען די לומפֿען מיט זייער אייגענער וואַפֿע? ער איז פֿערשוואַנדען פֿון דעם מעגשליכען זכרון — זאָל זיין אַזוי. וואָס זשע, האָט ער טאַקי אין דער אמת'ן געזאָלט צושטערען אָט די פֿלעצליכע פֿרייד פֿון אַ פֿריינדליכער בעגעגעניש מיט איינעם פֿון זיין אייגען בלוט, פֿון זיין ראַסע, ער, וועמעס נשמה איז אויסגעגאַנגען אין דורשט און ביינקעניש, כאָטש בוי אין דער רגע איז ער געווען צו שטאַלץ עס צוזוגעבען?

נאָר אז ער איז אַריין צו דאָס דיעגאָ'ן אויף'ן קוואַרטיר און האָט דערוועהן די אומגעריכטע, פֿערגעסענע יאָנטהע — יאָנטהע, וועלכע איז אויסגעוואַקסען פֿון יענעם זיסען קינד צו אַן אונפֿע־גלייבליכער רייזענדער יונגפֿרוי; יאָנטהע מיט איהרע דונקעלע, שמויכלענדע אויגען און איהר לאַסמשענדער שטימע און איהרע איידעלע בעוועגונגען — דאָן איז דויער אָבמאַך פֿון אַ פּאַסיווען שטילשווייגען פֿערוואַנדעלט געוואָרען ביי איהם אין האַרצען אין אַ פֿעסטען בעשלוס צו שטרייטען מיט אַלע כחות, אז זיי זאָלען ניט אויסגעפֿינען וואָס מיט איהם איז געשעהן. אין דעם פֿייער פֿון זיין נשמה, אין דעם אויפֿבריווען פֿון יוגענד און פֿרייהלינג אין זיינע אַדערן, אין זיין ענטציאָונג, איז דער דאָזיגער ערשטער אָנבליק פֿון אַ שעהן מיידעל'ס געזיכט גענוג געווען אָנצוזינדען ביי איהם אין האַרצען אַ פֿייער פֿון נייע, זיסע, שטורמדיגע און הייליגע געפֿיהלען. אַה, וואָס פֿאַר אַ פֿרעהליכע וועטשערע דאָס איז געווען! יעדער מאַכט איז געווען אויסגעמישט מיט דעם זאַפֿט פֿון די פֿרעהליכסטע, זיסעסטע זכרונות. מיט וואָס פֿאַר אַ פֿרעהליכען געמיטה ער האָט דערמאָנט יאָנטהע'ן אָן איהרע קינדערשע שטיקלאַך און אָן איהרע קינדערשע ווערטלאַך! פֿער־שטעהט זיך, אז זי געדיינקט איהם נאָך, האָט זי געזאָגט, און די שפיעלצייג און די בלומען, וואָס ער פֿלעגט איהר בריינגען; און ווי קאָמיש ער האָט עס דאָן אויסגעזעהן, ווען ער פֿלעגט פֿערקנייטשען דעם שטערן, בעת ער פֿלעגט זיך מתוכה זיין מיט איהר פֿאַמער! יאָ, נאָך איצט האָט ער אין זיך די דאָזיגע קאָמישע ציגע, און ריידענדיג מיט איהם מכח דעם, האָט

זייען. "איך האב גענאָרם צו שטאַרבען אין פּאַרטינאַל", האָט ער געזאָגט מיט זיין פּוֹלען געלעכטער; "אַבער נישט ביי דער אינקוויזיציע אין די הענד."

אוריאל האָט דערשטיקט אין זיך די ווילדע לוסט צו פּערדראַמען די נאָך גרויסערע אינקוויזיציע פֿון דער אירישער קהילה, זיך פּלוזלונג דערמאָנענדיג, אז דאָס דיענאָ קען נאָך גרייך צוגעהערן ביי איהם די געבענשטע פּרווילעגיע פֿון דער מענשליכער שפּראַך.

"האַט געהאַט אַ גוטע ריזע?" האָט ער אָנשטאַמט דעם געפֿרענט. "ניין, די כּוואַליעס וויינען געווען שטאַרק קאַמפּלייש", האָט דער אַלטער מאַן געענטפֿערט, טאַבענדיג דערביי אַ קרומע מינע. "על כל פּנים, ער דרעמעלט נישט און שיאַפּט נישט, דער גאָט פֿון ישׂראל, און איך בין אַזוי צופֿרודען וואָס איך האָב דורך דאָ געמראַפֿען, וועל איך ווייניג-סטענס האָבען מיט וועמען צוריקצוגעהן צו מיר אין דער וואוינונג דאָ אין מיטען פֿון דעם דאָזיגען וואַסער-פּלאַנטער."

אויף'ן וועג האָט אוריאל געענטפֿערט אַזוי ווייט ווי ער האָט נאָר געקענט אויף דעם אַלמען מאַן'ס פֿראַגען. זיין מוטער איז טויט; זיין ברודער ווידאל האָט תּהנּוּה געהאַט, כּוּמֶשׁ וי איז אין עטליכע יאָרן אַרום געשטאַרבען איבערלאָזענדיג איהם אַ אייגעל, וועלכער ווערט שעהער פֿון טאָג צו טאָג. יא, ער האָט אויך גרויס העלחה אין ווערטליכע עסקים, נאָר ער האָט זיי שוין פֿון לאַנג אָן איבערגעגעבען צו יוסף'ן — דאָס הייסט, צו וויראַל'ן — אין די הענד, וועלכער האָט אַריינגעלייגט דאָס גאַנצע פֿערטעגען פֿון דער פּאַמיליע אין אַ האַלענדישער אינטערנעהמונג מיט דעם נאָמען "די מערב אינדיען געזעלשאַפֿט", — אַ קאָמפּאַניע, וואָס האָט אָן אייגענעם פּלאַט מיט דעם צוועק אָנצופֿאַלען אויף די שפּאַנישע קרייז-שיפֿען. ער האָט נישט דערצעהלט, און די פּראָצענטען זיינע קרייזע ער אויסגעצאָהלט דורך אַ געוויסע באַנק, וועלכע שיקט איהם אַריין דאָס געלט אין הויז און אז ער געהט אַרום אין ציטערט, זיין פֿערפֿרעמדטער און פרומער ברודער, וועלכער איז אייזט אַ גאַנצער מנהיג פֿון דער קהילה, זאָל נישט אַמאָל, דורך ווער וויכט וואָס פֿאַר אַ מייפֿלישען רעליגיעזען אָדער שטאַטליכען אויסרייד, גאָר אין גאַנצען ווערן דער בעל הבית איבער דעם אפיקורס' פֿערמעגען און איהם לאָזען שטאַרבען פֿאַר הוננער. נאָר אויף'ן גאַנצען וועג, בעגלייטענדיג דעם אַלמען דאָקטאָר, האָט ער זיך נישט אויפֿגעהערט וואונדערן פֿאַרוואָס דאָס דיענאָ, וועלכער איז געשטאַנען אין שטענדיגער שריפֿטליכער פֿערבינדונג מיט אַמסטערדאַם, האָט קיינמאָל גאָרנישט געהרט מכּח זיין חרם, אין זיין ביטערער פֿערדרום האָט זיך

איהם צייטענווייז אלײן איבערשרעקען, ניט האָבענדיג קיין אַנדערן אויף דער וועלט, זיך צו טהיילען מיט די דאָזיגע געדאַנקען זיינע. „אַלע צרות,“ האָט ער פֿערצייכענט ביי זיך אין ביכעל אין זיין ערשטאַמען לאַטייף, „נעהמען זיך דערפֿון וואָס מען געהט ניט נאָך דעם שכל הישר אין דעם געזעץ פֿון דער נאַטור.“

און דיינקענדיג אַזעלכע געדאַנקען אין דער טויטער שפּראַך, וועלכע האָט זיך געפֿאַסט פֿאַר איינעם וואָס איז אָכגעשניטען פֿון לעבען, ביי וועמען האָלענדיש איז קיין אַנדער זאַך ניט געווען נאָר אַ מיש-מאַש, אַ זשאַרגאָן פֿון אַן אונפֿעהיגער ראַסע, איז ער איינמאַל אין אַ קאַלטען אָווענד אַרויס פֿון זיין הויז. מיט אַמאָל האָט ער דערפֿיהלט, ווי אימיצער גיט איהם אַ קלאַפּ איבער'ן שולטער, און זיך אומדריעהנדיג מיט ער-שטוינגל, איז ער נאָך מעהר ערשטיינט געוואָרען, ווען ער האָט צום ערשטען מאַל זייט פֿופֿצעהן יאָהר דערוועהן פֿאַר זיך אַ מיטמעשען, וואָס האָט פֿאַר איהם אַ פֿריינדליכען שמייכעל און שטרעקט איהם אויס אַ פֿריינדליכע האַנד, אינסטינקטיוו האָט ער אָבערמאַרשען צוריק, ניט דערקענענדיג אפילו דעם אַלטען, ווייס-בערדיגען און דאָך הונדען מאָן.

„וואָס זשע, סענהאַר דאַ קאַסטאַ! דו האָסט שוין פֿערגעסען דיין אָפֿפֿער?“

אַ מאַדנער שוידער איז איהם אַריבער איבער'ן לייב, אָבער אין דער רגע האָט ער דערפֿיהלט עפעס אַזוי ווי די אונטערליכע יאָהרען, וואָס ער האָט פֿערבראַכט אין אַמסטערדאַם, וואָלטען מיט אַמאָל פֿערשוואַנדען פֿון זיין זכרון, ווען ער האָט דערקענט די פֿרעהליכע שטימע פֿון דעם אַלטען דאָקטאָר; און כאָטש דאָס האָט צוריקגעפֿיהרט זיין געדאַנק צו דער תּפֿיסה פֿון דער הייליגער אינקוויזיציע, האָט ער אָבער ניט געפֿיהלט די פֿינסטערניש פֿון דעם אינטעראַירדישען קעלער, נאָר זונגענשוין און בלויע הימלען און פֿריהלינג און יוגענד. דורך דעם זאַפֿטען שליער פֿון זיסע טרעהרען האָט ער געקוקט אויף דעם פֿריינדליכען געזיכט פֿון דעם גרייז-גראָען דאָקטאָר, און ער האָט געדריקט זיין גרויסע וואַרטיע האַנד, איהר האַלטענדיג פֿעסט און זיך גאָר פֿערגעסענדיג זי אָבצולאָזען, אָקוראַט ווי זי וואָלט איהם געצויגען צוריק צו לעבען און לעבע און פֿריינדשאַפֿט.

די ערשטע עטליכע ווערטער האָבען קלאַהר און דייטליך געוווּזען, אַז דאָס דיענאָג האָט ניט געהערט מכה אוריאל'ס חרם, ער איז נאָר וואָס אָנגעקומען קיין אַמסטערדאַם, געברייבען אהער אין די סאַמע לעצטע טעג פֿון זיין לעבען דורך די פֿרישע טהעטינקייט פֿון דער הייליגער אינקוויזיציע.

פֿון מנשה דעם מיליאָנער און דעם פרעזידענט פֿון דער „אינדיא געזעל-
שאַפֿט" — וועלכע האָט אין יענעם וואונדערבארען יאָהר אויסגעצאָהלט
איהרע אַקציעאַנער אַ דיווידענד פֿון פֿינף און זיבעציג פּראָצענט — האָבען
א מהייל פֿון די געסט פֿערזוכערט, אַז זיי האָבען בעמערקט אירואל'ס
פּער'חויט'ט און דערשלאָגען געזוכט צווישען דעם עולם, וואָס האָט זיך
פֿערקליבען אַרום שוהל זעהען דעם חתן יוסף אַקאסטא און זיין
שעהנע כלה; און עס זיינען געווען אַנדערע, וועלכע האָבען געוואָנט, אַז
אירואל'ס הענד האָבען זיך אויפֿגעהויבען. אין דער הויך, אַקוראַט זיי ער
וואָלט זיי געבענטשט. און איינמאָל אין אַ פֿינסטערער נאַכט, זיינן די
אַלטע דאָנאַ אַקאסטא און געשמאַרבען, האָט דער קברות-מאַן פֿון דעם
אידישען בית עלמין דערהערט עפעס אַ פֿערדעכטיגען גערויש, און ארויס-
געהענדיג פֿון זיין שטיבעל, האָט ער אָנגעשטעלט זיין לאַמטערנע — ניט
אויף איינעם, וואָס איז געקומען נב'ענען אַ מייטען קערפּער, נאָר — אַה,
אַסך אַ גרעסערער חלול השם! — אויף דער שלובצענדער פיגור פֿון
אירואל אַקאסטא, וועלכער איז געלעגען איבער אַ פֿריש-געגראָבענעם
קבר, פֿעראַנזייניגנדיג די הייליגע ערד פֿון דעם בית-חיים!

IX.

און אזוי זיינען פֿערגאַנגען די מאָנאַטען און די יאָהרען, און אַלץ
דיקער און פֿעסטער איז געוואָרען די אייז-וואַנד, וועלכע האָט אַרומגענימען
דעם איינזאַמען דיינקער'ס האַרץ, אזוי פֿעסט, אַז עס איז שוין כמעט ניט
מעגליך געווען, עס זאָל ווען עס איז צוגעהן. קרוב צו פֿופֿצען לאַנגע
ווינטער-יאָהרען זיינען אַריבער אין איינזאַמקייט, און אירואל, וועלכער
איז שוין כמעט געווען אַ פֿערגעסענער, איז פֿאַר דער צייט אוועק גאַנץ
ווייט אין זאַנאַר משה'ס רעליגיאָן האָט איהם שוין ניט בעפֿרידיגט. נור
דאָס האַרץ אַליין האָט צו זאָגען איבער דער רעליגיאָן, האָט ער זיך
געטראַכט; מחמת דעם קען קיין זאָגענאַנטע געמליכע ענטפֿלעקונג,
וועלכע איז אין ווידערשפּרוך מיט דער נאַטור, ניט זיין וואַתר. די
אַמת'ע רעליגיאָן מוז זיין אין אָנקלאַנג מיט דער אמת'ער פֿערגנוגפֿט;
נאר קיין רעליגיאָן איז ניט פֿערינפֿטיג, ווען זי קען אויפֿהויבען אַ ברודער-
געגען אַ ברודער. אלע צערעמאָניעס זיינען געגען דער פֿערגנוגפֿט. נוטס-
קייט איז די איינציגע אמת'ע רעליגיאָן. אוועלכע מוטעהען שליסע פֿלעגען!

פֿאַריסעער, פֿערגליכען מיט דער תורה שבכתב". אוריאל איז געשטעלט געוואָרען צום געריכט. מען האָט איהם פֿעראורטהיילט צו בענאָהלען דריי הונדערט גולדען אין זיצען אכט טאָג אין טורמע. דאָס בוך איז פֿערברענט געוואָרען.

מיט קיין קלענערע פֿייער האָט געברענט ביי אוריאל'ן אין הארצען, ווען ער האָט בעטראכט זיין לאַגע. ליגענדיג אויף זיין געפֿענגניס-בעטעל, זיך בייסענדיג די ליפֿען און איינגראָבענדיג די נעגעל אין זיינע הענד פֿאַר פֿערדרוס, האָט ער פֿערפֿלוצט די דאָזיגע רשעות'דיגע פֿערהאַרבער פֿון דעם ריינעם יידענטהיים, וועלכע האָבען איהם זאָגאַר פֿערשעהמט פֿאַר די האַלענדער אין די אויגען. ער, דער שטאַלצער און מוטשיגער מאַן פֿון פֿאַרטינאַל, איז געבראַנדמאַרקט געוואָרען אַלס פֿערברעכער פֿון די דאָזיגע קאַלטבליטיגע האַלענדער. ער וועט שוין מעהר קיינמאַל ניט האָבען צו טהאָן מיט זיינע מיטמעטען — קיינמאַל, קיינמאַל ניט! אַליין מיט גאָט אין מיט זיינע געדאַנקען וועט ער לעבען אין שטאַרבען.

אין אזוי איז אַזעק אַ יאָהר נאָך אַ יאָהר. כאַטש ער האָט זיך אייפֿגעהאַלטען אין דער שטאַדט, וואו זיינע ליעבע און טהייערע זיינען געווען, האָט ער אָבער געלעבט פֿאַר זיך אין זיין קאַלטען, מאַרמאַרנעם הויז, ניט איישריידענדיג קיין וואָרט מיט קיין מאַן אין מיט קיין פֿריי אַחוץ זיין שוואַרצען דינענער. אויך פֿלעגט ער זעלטען ווען אַרויסגייען אין גאַס, אַ דאָס אין די שטונדען, ווען די קינדער, וועלכע פֿלעגען איהם נאָכלויפֿען, זיינען געשלאָפֿען. נאָר שפעט ביינאַכט פֿלעגט מען איהם צייטענווייז בעגעגענען, אַרומוואַנדערנדיג ביי די קאַנאַלען, פֿערוונקען אין זיינע געדאַנקען, מיט טיער אין זיך איינגענאַבענע אויגען, וואָס האָבען עפעס אזוי ווי גאַרניט צונעקוקט זיך צו דער שעהנקייט פֿון די פֿונקעלענדע זאַסערן, בעלזשיכען פֿון די שטערן, אָדער צו דער צערטליכער פֿאַרב פֿון דעם לייכטען טומאַן, וואָס איז געלעגען איבער זיין פֿול מיט מרה-שחורה זיינען די אויגען זיינע געווען, און צייטענווייז פֿלעגען זיי פֿייכט ווערן, זיך פֿערביינקענדיג נאָך דער וונן אין די אַראַנזשען-בוימער אין די וואַרמקייט פֿון פֿריינדליכע געזיכטער. און אָפֿטמאַל, בעינען צו טאָג, האָבען איהם די מאַרק-לייט בעגעגענט רייטענדיג ווילד אייסער דער שטאַדט, אָנגעטראָגן מיט אַ העמדעל פֿון אַ פֿאַרטוגעזישען מאַנאַט, מיט אַ שווערד ביי דער זייט, און אין דער האַנד האָט ער געהאַלטען אַ פֿיסטול, בעצויגען מיט זילבער, מיט וועלכען ער האָט אַרומטערגעשאַסען די צווייגען פֿון די בוימער, בעה ער איז פֿערבייגעפֿלויגען פֿערביי זיי.

און אז זיין ליעבער ברודער האָט חתונה געהאַט מיט דער טאָכטער

אויסגעלערנט ריידען מיט זיינע קריסטליכע שכנים — איז אָבער געבליבען זיין פֿעדער. זיי האָבען געזיטערט פֿאַר איהר אזוי ווי פֿאַר זיין וואָרט; און אזוי ווי ס'איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז ער זיצט דאָרט הינטער די פֿעדער מאַכטע פֿענסטער פֿון זיין גרויסען איינזאַמען הויז און גרייט צו אַ שריפֿטליכע אַמאָקע אויף זיי, האָבען זיי אָנגעשטעלט אויף איהם אַ געזיכען שמואל דאָס סילוואַ, אַ דאָקטאָר, וועלכער איז געווען פֿונקט אזוי געשיקט מיט זיין פֿען אזוי ווי מיט זיין אָפּעדאַציאָנס-מעסער. ער האָט עס אוריאל'ן פֿערכאַפט אַפֿריהער מיט אַ געגען-קלאַפּ, מיט אַן אויסרעכנונג אַרונטערצומאַבען דעם אָנגרייפֿער. ער לייקענט אָב די אונטערברייכייט, האָט דאָס סילוואַ אָנגעדייטעט אין זיין עלעגאַנטער פֿאַרטונדישער אָבהאַנדלונג „טראַקטאַט פֿון דער אינשטערבליכקייט.“ זיינע ידיעות איבער אוריאל'ס „טהיערישע און שערליכע אידעען“ האָט ער אַפֿנים גענומען פֿון די אונטערליכע בעריכטען, וואָס דעם אַפיקורס' כרוזער האָט אָנגעגעבען, נאָך ער האָט זיך פֿונדעסטוועגען געהויבן אין זיין בוך ניט צו דערמאַנען חלילה זיין טרייפֿענעם נאָמען.

„פֿאַלשע בלבלים!“ האָט אוריאל געענטפֿערט אין זיין בוך, וועלכען ער האָט געענדיגט נאָכדעם ווי דאָס סילוואַ'ס אָבהאַנדלונג איז אַרויס אויף דער וועלט. נאָך אַנשטאַט זיך צו פֿערענטפֿירן, האָט ער נאָך דערמיט פֿעסטער געמאַכט די מיינונג פֿון דעם גרויסען עולם מכח זיינע מאַטעריאַליסטישע טעות'ן, מחמת פֿון זיין ווערק האָט מען געקענט זעהן, אַז מכח עולם הבא איז ער אַליין ניט קלאָהר ביי זיך. זיין געדאַנק איז פֿאַר דער צייט אַוועק פֿאַראַויס: פֿריהער האָט ער זיך געהאַט בעקלאַנגט פֿאַר יוסף'ן, אַז די רבנים לייגען קיין געוויכט ניט אויף דער אונטערברייכ-ליכקייט פֿון דער נשמה, אָבער אַז ער האָט טיעפֿער און גרינדליכער דירכגעשטודירט די תורה, האָט ער געזעהן, אַז משה אַליין האָט נאָך אין גאַנצען ניט דערמאָנט דעם דאָזיגען בעגריף, אַז ער האָט ניט געוויכט אויפֿצוהאַלטען די מאַראַל פֿון היינט דורך דעם שרעק פֿון אַ יענער וועלט“ נאָך'ן טויט.

אזוי איז אוריאל געשטאַנען אַ פֿער'משפּט'ער פֿון זיך אליין, און די רבנים האָבען געקוואַלען פֿון נצחון, פֿאַלשטענדיג גערעכטפֿערטיגט אין די אויגען פֿון זייער סטאַדע געגען דעם דאָזיגען גאַטעס-לעסטערנדען מאַטעריאַליסט. נאָך מעהר, אוריאל האָט געמוזט אַריינפֿאַלען אין דעם גרוב, וואָס ער האָט אַליין אויסגעגראָבען. די פֿאַרשטעהער פֿון דער קהילה האָבען זיך געווענדעט צו די ריכטער; מיט אַ ביווען אַטהויב האָבען זיי איבערזעצט גאַנצע שטיקער פֿון זיין בוך „די טראַדיציאָנעלע

דיך! די דאָזיגע רעליגיאָן געפֿעלט מיר זעהר — ניטאָ קיין מתודה זיין זיך אויף די זינד, ניטאָ קיין פֿערדאָמונג, אין ס'איז די אמונה פֿון אונזערע פֿאָטערס."

"ניטאָ קיין פֿערדאָמונג — יאָ, נאָר קיין דעטונג, קיין ערלייונג אויך ניט. זיי לערנען גאָרנישט מכה דער אונשטערבליכקייט; זייער גלויבען איז ערדיש און ער האָט בלויז צו טהאָן מיט דער וועלט."
 "טאָ פֿאָרוואָס זשע האָסט דו מיך אַוועקגעשלעפט פֿון פֿאָרשונגאל?"
 האָט יוסף געפֿרעגט מיט כעס.

נאָר אוריאַל — גאָט'ס פֿייער — האָט ניט געקענט פֿערלאָשען ווערן; און אזוי, נאָך פֿערשיעדענע אָפֿטע וואָרנונגען, איז אויף איהם געפֿאלען דער פֿייער פֿון די מענשען. אין שוהל, פֿאַר אַן עדה אידען מיט פֿערלאָשענע שוואַרצע ליכט אין די הענד, איז אוריאַל אַקאָסמאַ אַרײַנגעלייגט געוואָרען אין חרם, און פֿון דאַן אָן האָט קיין מאַן, פֿרוי אָדער קינד ניט געסמײַעט אַרומגעהן אָדער ריידען מיט איהם. די בעטלער אפילו האָבען זיך אָבגעוואָגט צו נעהמען פֿון איהם אַ נדבה, די גאָסעך הענדלער האָבען אײַסגעשפיגען, בעת ער פֿלעגט פֿערבייגעהן פֿערביי זיי. זיין אײַגענע מוטער און זיין ברודער, וועלכע זיינען אינעם אין גאַנצען געווען אינטער דעם אײַנפֿלוס פֿון זייער נייעם אידישען קרייז, האָבען זיך ניט געוואָלט געפֿינען אין זײַנע ד' אמות. זיי זיינען אַוועק און האָבען איהם זיבערגעלאָזט אַליין אין דעם גרויסען הויז מיט דעם שוואַרצען משרת. אין דאָס דאָזיגע הויז איז אײַסגעווייכט געוואָרען, אַקוראַט ווי עס וואָלט געטראָגען אויף זיך דעם צײַכען פֿון דער פעסט, דעם צלם, די דרייסטערע אידישע אינגלאַך פֿלעגען וואַרפֿען שמייער אין די פֿענסטער אָדער קלאַפֿען אין די טהירען, נאָר אַנדערע זיינען נאָך דרייסטער געווען און זיי פֿלעגען נאָכלויפֿען אוריאַל'ן אַליין, ווען ער פֿלעגט זיך אַמאָל ווייזען אין די גאַסען, און אַקוראַט ווי זייערע עלטערן פֿלעגען זיי אויס-שפּײַען ווי זיי האָבען איהם נור דערזעהן, איהם פֿערוואַרפֿען מיט בלאָטע און איהם נאָכשרײַען „אפיקורוס!“ „ממור!“ „עובר ישראל!“

XIII

נאָר כאָטש דורך דער דאָזיגער אָבזונדערונג האָבען די רבנים פשוט אײַסגעשניטען דעם אפיקורוס די צונג — מחמת ער האָט ניט געקענט קיין האַלענדיש, אין ער האָט זיך אין דער גאַנצער צײַט אפילו ניט

"איך ווייס גארניט וועגען אלישע'ן, נאָר ס'איז פֿאַר מיר קיין וואונדער
ניט וואָס אייער לעהרע האָט איהם געטריבען צום אַטהעאָיזם."

"האָב איך ניט געזאָגט, אז דאָס וואָס די רעדסט איז אַטהעאָיזם,
ניט יודענטהום? און קיין אַטהעאָיזם קענען מיר ניט אייִפהאַלטען אין
אונזערע ריזיקען; אונזער קהילה איז נאָך גאָר יונג אין אַטשטערדאָס, ווי
ווערט נאָך דערווייל בלויז געדולדעט, און די דאָזיגע האָלענדער קען מען
גרינג טרייבען צו געוואַלטהאַטען. מיר האָבען געוואונען אונזער באַדען
דורך אַרבייט. פֿערדעטהער! ווילסט דו איינזאַרפען די וואַנד, וואָס האַלט
אויף דאָס וואַסער?"

"א פֿערדעטהער ביסט דו!" האָט געענטפֿערט אוריאל. "א פֿעררער-
טהער צו גאָט און זיין הייליגער תורה."

"זיי שטיל!" האָט דער רב געדונערט, "אַניט וועט מען דיך אַריינלייגען
אין חרם."

"שטיל זיין!" האָט אוריאל געענטפֿערט מיט שפּאַט. "ניין, איך האָב
פֿערלאָזען מיין היימלאַנד צו זיין פֿריי; איך וועל ניט זיין שטיל צוליב
דעם חרם."

און ער איז ווירקליך ניט געווען שטיל. אין דער היים און אין גאָס
האָט ער גערעדט; ער איז פֿערמאַטערט געוואָרען ריידענדיג.

"זיי שטיל, אוריאל," האָט זיך געבעטען זיין אַלטע מוטער, מירא
האָבענדיג עס זאָל ניט צוריסען ווערן איהר גליק, די צופֿרעדענטייט פֿון
איהר נשמה, וואָס זי האָט ענדליך צוריקגעפֿונען אין דער אידישער
רעליגיע. "דאָס דאָזיגע יודענטהום, פֿון וואָס דו מאַכסט חזק, איז דאָס
אַמת'ע, דאָס ריינע יודענטהום, ווי מען האָט עס מיך געלערנט מיידעלעווייז.
לאַמיר שטאַרבען אין פֿריערען."

"זיי שטיל, אוריאל," האָט זיך געבעטען זיין ברודער יוסף. "אז דו
וועסט זיך ניט אונטערגעבען, וועט דער אַלטער מנשה און זיינע פֿרױנד
מיך אויסשליסען פֿון יענע איינטרעגליכע שפּעקולאַציעס אין די אינדיענס,
וואו איך לייג אַריין אויך דיין געלד פֿאַר דיה. זיי האָבען שוין אַ פֿאַרציג
פֿרוואַכע קינדס-שיפֿען, און די האָלענדישע רעגירונג קוקט אויס אויף
סיי וואָס פֿאַר אַן אונטערנעמונג, אַבי זי זאָל נור מאַכען אַ תל פֿון
שפּאַניען; אייף אַזאָ'ן אופן, אז מיר זאָלען קענען כאַפען איהר וילכער-
פֿלאַט, אָדער פֿענדעחמען פֿאַרטונגעזישע קאַלאָניעס אין זיער-אַמעריקאַ,
זעלען מיר האָבען ביידע זאַכען, אי אַ נקמה אין אינזערע שונאים, אי
גרויסע פֿראַצענטען. און ער האָט אַ פֿיינע מאַכטער, האָט מנשה, און
יד הובט, זי האָט מיך גאַרנישט פֿיינט. גיב זיך אַזאָ אינטער, איך בעט

שטאַט; רייכע קויפֿלייט, וועלכע ענטוויקלען דעם האַלע:דישען האַנדעל אין אינדיען און וועלכע ווערן בלויז דורך זייערע צערעמאָניעס און זייער גלויבען אָבעטהיילט פֿון די קריסטליכע האַלענדער, וועמען זיי זוכען נאָכצומאַכען אזוי ווי אַפֿען; אָדער יענע אָבערריסענע, האַלב-בלינדע אביונים, דער צווייטער טהייל פֿון דער דאָזיגער פֿאלשער קהילה, די וואָס שלעפֿען אַרום זייערע וועגעלאַך מיט אָבענזינעוועטע סחירות, אָדער זיי בילדען אַ שמוציגע גהעמאָ פֿון דיאָמאַנטען-שניידער און ציגאַרען-מאַכער אין איינגע געסלאַך אָדער אויף די מיט מיסט-אָנגעלאָדענע ברעגען פֿון די קאַנאַלען. אַה, ער איז בעשווינדעלט, אַריינגעצויגען און פֿעראַטחען געוואָרען!

זיין צאָרן איז געוואַקסען פֿון טאָג צו טאָג און ער האָט זיך אויס-געדריקט אין ביטערע, פֿינדליכע רייד. אויב דאָס איז געוואָרען פֿון משה'ס תורה און פֿון דעם אויסערוועהלטען פֿאָלק, דאָן איז וואָס גיכער אַ אידיש קינד פּראָמעסירט געגען דעם, אַלין בעסער איז פֿאַר זיין ראַסע. איז דאָס ניט געווען מן השמים, אַ וואַנג פֿון הימעל, וואָס ער האָט זיך אַ נאָמען געגעבען אוריאל — „גאָמ'ס פֿייער"? און אז זיינע פּרוּוואַטע געשפּרעכען זיינען געגאַנגען אזוי ווייט, אז מען האָט איהם געשיקט רופֿען צום בית דין, איז ער אהין געגאַנגען מיט דעם זעלביגען מומה און מיט דערזעלביגער ענטשלאָסענקייט; דער פּאַרטיגעזישער רב און זיינע דינים אין זייערע עהרווירדיגע מאַנטלען האָבען איהם לחלוטין ניט איבערגעשראַקען.

„פֿאַריסער! היפּאָקריטען!“ האָט ער געשריען; און ניט קוקענדיג אויף זיין פֿערלאָרענעם קריסטענטהום, דאָך איז אין דעם וואָרט געלעגען די גאַנצע פּעראַכטונג פֿון זיין קינדליכער ערציהונג.

„אפיקורוס!“ האָבען זיי געענטפֿערט, נאָך מיט אַ בייסענדערע פֿעראַכטונג.

„ניין, אפיקורוס'עס ווערק האָב איך קיינמאַל ניט געלייענט, און וואָס איך האָב געהערט מכה זיין לעהרע, בריינגט מיך אַרויס פֿון די כלים איך בין פֿאַר גאָט און פֿערנונפֿט, און פֿאַר אַ ריינעם יודענטהום.“

„פּונקט אזוי האָט גערעדט אלישע בן אבויה אין דעם אמאָליגען פֿאַלעסטינאַ,“ האָט זיך דער דין שני אָבערופֿען אַביסעל מילרער. „ער מיט זיין גריכישער קולטור, וועלכער איז אַריבערגעגאַנגען פֿון הר סיני צום באַרג אַלימפּוס און איז סוף כל סוף געוואָרען אַן אַטהעאיסט.“

אויסגעמישט מיט דעם גערויש פֿון דער בעטענדער מאַסע — „איך האָב
נע'טענה'ט, אז עס איז אַ פֿרייער פֿאַרט און איך האָב אַ רעכט צו
פֿערקויפֿן וואָס פֿאַר אַ סאַרט וואַרע איך וויל, און דער קאַדי האָט
געזוהט אַרויסגעבען זיין אורטהייל לויט'ן געזעץ.“

אין דעם פֿרעהלעכען געמיטהער-זושטאַנד, אין וועלכען ער האָט זיך
דאַן געפֿונען, האָבען די דאָזיגע ווערטער געקלונגען גאַנץ אַנגענעהם פֿאַר
גברואַל'ן. דאָס איז געווען אַ ריכטיגער ענטפֿער די נאַראַנים אויף זייער
נאַרישקייט. אָבער ס'האָט ניט גענומען לאַנג און אָט די געשיכטע איז
איהם אַרויפֿגעקומען אויף'ן זינען, עפעס אזוי ווי אַ צוגאַב צו זיין
איבערדרייסיגקייט און זיין ענטטווישונג אין זיינע נייע ברודער און זיין נייעם
גלויבען. וואָרים נאָכדעם ווי ער און זיין ברודער האָבען זיך געלאָזט מל
זיין, נאָכדעם ווי ער האָט איבערגעביטען זיין טיפֿ-נאָמען אויף דעם
עכט-העברעאישען נאָמען אוריאל און ווידאַל'ס נאָמען אויף יוסף,
איבערמאָכענדיג אין דערזעלבער צייט דעם פֿאַמיליע-נאָמען אויף
אַקאַסטאַ, האָט ער ערשט דערזעהן, וואָס פֿאַר אַ ים פֿון קליינליכע
געבאָטען עס שטעהט איהם פֿאַר אָבצוהיטען, אַסך ביטערער אידעע-די
געבאָטען פֿון דער קירכע. עסען, טרינקען, שלאָפֿען, זיך אָנטהאַן, זיך
וואַשען. אַרבייטען! קיין שום מינדעסטע זאַך קען ניט געטהאָן ווערן אָהן
דעם בעפֿעהל אָדער דעם פֿערבאָט פֿון דער דאָזיגער רעזיגיאַן.

פֿון ערשטוינונג איז ער אַריבער צו שרעק, און פֿון שרעק צו פֿער-
אַכטונג און האַס, ווען ער האָט דערזעהן, אין וואָס פֿאַר אַ נעץ פֿון
צערעמאָניעס ער האָט זיך אַלזיין איינגעפלאַנטערט. די תורה גופא מיט
איהרע תּוֹרָה מצוות איז דאָך ניט מעהר געווען ווי אַ בלוזער סקעלעט
פֿאַר אַ פֿאַרזיטישען וואוקס, וועלכער האָט זיך פֿונאַנדערגעשפּרייט אין
דער ליינג אין אין דער ברייט און איז אַריינגעקראַכען אין די סאַמע
אינטימסטע קעמערלאַך פֿון דעם מענשליכען לעבען.

וואָס! אָט אויף דער דאָזיגער רבנים'שער פֿאַבריקאַציע האָט ער דאָס
אויסגעביטען די הערליכע צערעמאָניעס פֿון דעם קאַטאָליציזם? האָט ער
דערפֿאַר אַרונטערגעוואָרפֿען פֿון זיך די גייסטיגע קייטען, כדי אָנשטאַט
זיי געשלאָסען צו ווערן אין אַנדערע, אין קערפּערליכע קייטען?

איז דאָס די גאַלדענע צייט, אויף וועלכער ער האָט אויסגעקוקט
— משה'ס איינפֿאַבע נאָטעס-לעהרע פֿון פֿערנונפֿט און גערעכטיגקייט?
אין די אידען גופא, זיינען זיי דאָס אויסערוועהלטע פֿאַלק, ווענען
וועמען ער האָט אזוי פֿיעל פֿאַנטאַזירט? — פֿעטע בירגער, וועלכע לינען
אין קוואַקשען בעקוועס אונטער די פֿליגלען פֿון דעם פֿראַטעסטאַנטישען

זיך אַנבויען ביים דאוונען. ווידאַל, וועלכער האָט נאָך גאָר קיין העברעאיש
 ניט געקענט, האָט זיך פֿעראינטערעסירט אין דעם עולם, וואָס איז געווען
 אין שוהל, געפֿינענדיג אלע וויילע און אנדער אלטען בירגער פֿון פֿאַרמאָ
 און איבערגעבענדיג זיינע ענטדעקונגען דעם בירדער זיינעם הויך אויף'ן
 קול. דאָס האָט אַרויסגערופֿען אַ חשק ביי גבריאַל'ס צווייטען שכן,
 וואָס איז געוועסען לעבען איהם, אויסצורעכענען אַסך מיטגלידער פֿון דער
 אַמסטערדאַמער קהילה, וועלכע זיינען אין שפּאַניען געווען גאַנצע זיילען
 פֿון דער הייליגער קירכע, בישאַפֿס און זאָגאַר אַרציבישאַפֿס. דאָס איז
 געווען אַ מאָדנע פֿיגור, דער דאָזיגער רויט-בערדיגער, גראַב-בייכונגער
 שכן זיינער, וועלכער האָט זיך געשאַקעלט אין זיין טלית אויטאָמאַטיש
 אַהין און אַהער, נאָר וועלכער האָט, ווייזט אויס, געהאַט טעהר חשק צו
 שמועסען איידער צו דאוונען.

גלחים און נאָנען כמעט פֿון יעדען מאָנאַסטיר, דאָס ער גבריאַל'ן
 דערצייהלט, האָבען זיך דאָ פֿערוואַמעלט און זיינען געוואָרען צוריק אידען.
 ער אליין, יצחק פֿעריראַ, וועלכער איז זיך דאָ געוועסען הרהיב אין בעקונג, איז
 געווען אַ יעוואים אין שפּאַניען.

„די פֿרומע צובעיאַטסטוואַ איז מיר נמאס ונמאס געוואָרען און איך
 האָב זיך געריסען צו אַנטלויפֿען אַהער. נאָר די נאַראַנים האָבען מיך
 געלאָזט אויסקויפֿען מענשען פֿון זייערע וינד, זיי פֿערקויפֿען אַבלאָז-זעטלען
 פֿאַר גוט געלד, און איך האָב נאָך געהאַט אַ הויבש ביסעל סחורה ביי
 מיר, און דער האַנדעל איז דאָן—דאָ האָט ער זיך אליין איבערגעשלאַגען
 די רייד מיט אַ הייסען „אַמן“, וואָס ער האָט געענטפֿערט צום דאוונען
 — גראַד געשטאַנען שלעכט אין שפּאַניען. ס'האָט דאָך קיין זיין ניט זיי
 אַריבערצוגעהמען מיט מיר קיין האַלאַנד, האָב איך זיך געטראַכט; זיי
 זיינען צו געשייט דאָרט. איך מוז פֿטור ווערן פֿון דער סחורה ערגעץ
 וואו אין אַ לאַנד, וואָס איז פֿריי פֿאַר אידען און האָט דאָך פֿרומע
 קאַטאָליקען ביי זיך. מילא, וואָס זשע טהו איך? כאַפּ איך זיך בנגנבה
 אַריבער פֿון מאַלאַנאַ קיין באַר באַרי, וואו איך האָב פֿערקויפֿט
 דעם רעשט פֿון מיין וואַרע צו קאַטאָליקען, וועלכע לעבען דאָרט צווישען
 די אַראַבער. און קוים האָב איך נור געהאַט דאָס געלד—„אַמן!“ — אין
 קעשענע, האָב איך זיי ערקלעהרט, אַז איך בין אַ איד. גאָט פֿון אברהם!
 וואָס פֿאַר פֿנים'ער די דאָזיגע גוים האָבען דאָס געמאַכט, ווען זיי
 האָבען אויסגעפֿינען וואָס פֿאַר אַ שלעכטען מסחר זיי האָבען געמאַכט
 מיט גאָט! זיי האָבען זיך געקלאָגט פֿאַר'ן קאָדי געגען דעם, וואָס זיי
 האָבען גערופֿען שווינדעל. נאָר!“ — און דאָ האָט זיך זיין געלעכטער

אשר יצאנו

צווייטער טהיל.

אוריאל אקאסטא.

VII.

מיט וואָס פֿאַר אַ בעגייסטערונג, — אזוי ווי אַ וואַנדערער נאָט-
בעטער, בעת ער קומט אָן קיין פּאַלעסטינאַ — האָט זיך גבריאַל ענדליך
געפֿונען אין דער שטאָדט, וואו אַ שוהל איז געשטאַנען פֿרוי און אָפֿען
אַנטקעגען דעם ליכטיגען שיין פֿון טאַג! די דאָזיגע וואַרמקייט אין זיין
האַרצען האָט פֿערטריבען פֿון דאָרט די קעלט, וואָס האָט זיך אַרײַנגע-
גנב'עט אַהין בײַ דעם אָנבליק פֿון די גראַע אמסטערדאַמער גאַסען, נאָך
דעם פֿאַרב אין דעם גלאַנץ פֿון פֿאַרטאָ. די ערשטע זאך, וועגען וואָס
ער האָט געטראַכט, אזוי גיך ווי ער האָט זיך נור בעועזט אין דעם
גרויסען הויז, וואָס זיין מוטער'ס אַלטע פֿרײַנד און קרובים אין אמסטערדאַם
האַבען פֿאַר איהם געקויפֿט, איז געווען צו געהן שבת מיט זיין מוטער
און זיין ברודער אין דער פֿאַרטוגעזישער שוהל. כאַטש ער איז געווען
אזוי אַנוויסענד מכה די פֿרטים פֿון זיין נייער אַמונה, אָו ער האָט אַרונט-
טערנענזמען דאָס הימעל ביים אַרײַנגעהן אין שוהל, האָט ניט אַנגעהויבען
וויסען, ווי אזוי מען טהוט אָן דעם מלית, וואָס דער שמש האָט איהם
אַנטליהען, און איז געווען אין אַ פֿערלעגענהייט וואָס זיין מיטער קען ניט
זיען לעבען איהם, נאָר זי מוז אַרײַנגעהן אויבען אין אַ בעינדער אָב-
געזאַממען אָרט פֿאַר די ווייכער, — דאָך איז ער געווען צו אייפֿגערענט
און האָט כמעט ניט געפֿיהלט וואָס ער טהוט. דער ס'דור האָט איהם
שטאַרק אינטערעסירט, און כאַטש ער האָט זיך געסטאַרעט צו דאָזיגען
גלויך מיט אַלעמען, האָט ער אָבער מיט זיין ידיעה אין לשון קודש בשים
אופן ניט געקענט נאָכהאַלטען דעם עולם, און ער האָט זיך צייטענטיג
שטאַרק פֿערשעהט, ווען ער האָט פֿערפֿעהלט זיך אייפֿצוהייבען אָרער

איהם אזוי דערצאָרענט, אָז ער האָט צייטענווייז געהאַט בדעה זיך אויס-
 צוגעבען פֿאַר אַ אירען; נאָר כאַטש ער האָט זיך ניט אָבגעשראַקען ביי
 דעם געדאַנק מכה דעם שייטערהייפֿען, האָט ער זיך אָבער געשראַקען
 פֿאַר דער טורמע, פֿאַר דער עפֿענטליכער ערנידעריגונג, זעהענדיג פֿאַר-
 אויס דעם ביטערן האַם און די פֿעראַכטונג צו איהם ביי אַלע בעקאַנטע
 און די אויגען. און צייטענווייז, ניט קוקענדיג אויף דער פֿערנונפֿט און
 אויף דער נייער רעליגיאָן זיינער, איז איהם טאַקי אַרויפֿגעקומען אויף'ן
 זינען, ווי טהייער אַט די פֿריינד פֿון זיין יונגענד זיינען איהם; ווי האַר-
 מאַניש און ווי האַרצ-דערקוויקענד איז געווען דער שמיכל אין זייערע
 אויגען, זייער פֿאַטשען מיט די הענד, די אַלע לוסטיגע מאַמענטען אין
 סעמינאַר און מאַנאַסטיר, אויף'ן מאַרק און אין דער רייט-שולע! ווי גוט
 ס'איז געווען, דאָס דאָזיגע געמיינשאַפֿטליכע לעבען, ווי זיס זיך אַריינצואַ-
 וואַרפֿען אין דעם אַלגעמיינעם שטראָם און פֿערטראַגען ווערן ווייט, העט
 ווייט! אפילו ווען ער איז געפֿאַלען אויף די קניע, בעוואוסט, אָז ער איז
 אַ היפֿאַקריט, האָט איהם די בעגייסטערונג פֿון אַט די אַלע גאַט-בעטער
 צייטענווייז צוגעצויגען אזוי ווי מיט אַ מאַגנעט, און די מחנות פֿון פֿרעהליכע
 לייט אין די גאַסען, אַנגעטהאָן יום טוב'דיג, האָבען אין איהם דערוועקט
 אַ געפֿיהל פֿון ביינקעניש. און איצט, ווען ער האָט זיך געדראַפֿט אָב-
 רייסען פֿון דעם אַלעמען, ווי טהייער איז איהם געווען יעדער בעקאַנטער
 אַרט—די וועלדלאַך און די טייכלאַך, די אַנגענעהמע בערגלאַך, פֿערשפּרייט
 מיט די פֿאַשענדע בהמות! ווי זערמליך און לאַסטשענדיג האָט זיך דער
 בלויער הימעל אַריבערגעבויגען איבער איהם, זיך בעטענדיג ביי איהם
 צו בלויבען! און די שטאַרט גופא, ווי ער האָט דאָס ליעב געהאַט איהרע
 משופֿע'דיגע גאַסען, די מאַסיווע מוריגע טויערן, די פֿאַלאַצען, די קלויסטערס,
 די אָבגעקאַלכטע הייזער, די אַלט-מאָדישע, נעט און אָהן פֿענסטער, און
 די נייע מיט די באַלקאָנען — יא, און טאַקי דעם ריח פֿון קנאַבעל און
 ציבעלע, וואָס האָט דורכגעדרונגען אַלצדינג! ווי אַפֿט פֿלעגט ער אַרומגע-
 אין דער „רוח דאָס פֿלאַרעס“, זיך צוקוקענדיג צו די גאַלד-אַרבייטער!
 און אָז ער פֿלעגט איצט אַרומגען לעבען דאָס אַלטע פֿאַמיליען-הויז,
 האָט ער דערפֿיהלט אַ ניי געפֿיהל, עפעס אזוי ווי עס וואָלט איהם גע-
 צויגען, גערופֿען פֿון אינעווייניג. יעדער שעהנער שטיין און ציגעל, יעדער
 ח'עוודיגער קאַרב פֿון דער גרויסער שטיעג, יעדע סטאַטוע האָט געהאַט
 אַ פֿלאַץ ביי איהם אין האַרצען, און האָט איהם גערופֿען צו זיך.
 אָבער גרעסער און שטאַרקער איידער דאָס אַלעס איז געווען די
 שטימע פֿון דער פֿערנונפֿט, וועלכע האָט איהם געהייסען פֿאַהרען.

"וואָס, דו ווילסט מיך טרייבען אין גיהנום אריין?" האָט ער געפֿרעגט.
 "ניין, דאָס יודענטהום האָט ניט קיין גיהנום." דערנאָך, זעהענדיג
 אז דאָס איז עפעס ניט קיין ריכטיגע טרייסט פֿאַר דעם ברודער ווינעס, און
 כדי מיט אַמאָל צו בערוהיגען דעם, וואָס ער האָט אזוי שטאַרק ליב געהאַט,
 האָט גבריאַל מיט אַ נאַנץ זיכערן טאָן געזאָגט: "ס'איז ניט אַ קיין גיהנום."
 ווידאַל האָט אויסגעזעהן נאָך אַסך דערשראָקענער ווי פֿריהער. "אַבער
 די קירכע זאָגט — — " האָט ער אָנגעהויבען.

"די קירכע זאָגט, דער גיהנום איז אונטער דער ערד; נאָר אזוי ווי
 די וועלט איז קיילעכדיג, איז ניטאָ קיין אונטערן, און ווער ווייס? ס'קען
 זיין, אז אויף דער אַנדער זייט ערד, פונקט אַנטקעגען אונזערע פֿיס,
 וואוינען אזעלכע מענשען ווי מיר אליין. און די קירכע האַלט מיט
 אַ רויסט אַטעל'ן, אז מען קען גאָר צו די הימלען ניט צוקומען, און זי
 פֿעראכטעט קאפּערניק'ן מיט זיין טהעאָריע; דאָך האָב איך געהערט
 פֿון דאָס דיעגאָ דע באַלטהאָפּאָ, וועלכער איז אַ געלעהרטער פֿון דער
 אוניווערזיטעט, אז אַ יונגער איטאַליענער, מיט'ן נאָמען גאַלילעאָ
 "אַלילעי, האָט אָקאָרשט געמאַכט אַ וואונדערליכען אינסטרומענט,
 וואָס צייגט יעדע זאך צוויי און דרייסיג מאַל אזוי גרויס ווי עס איז, און
 אז ער האָט דערמיט ענטדעקט אַ נייעם שטערן. אויך ערקלעהרט ער,
 אז די "מילך-גאַס" בעשטעהט בלויז פֿון קליינע שטערנדלעך; פֿאַר וואָס
 די הייליגע קירכע איז שטאַרק ברוגז אויף איהם, זאָגט מען."

"אַבער וואָס האָב איך צו טהאָן מיט דער מילך-גאַס?" האָט ווידאַל
 געפֿרעגט, און זיין אייגען געזיכט איז געוואָרען ווייס ווי מילך.
 גבריאַל איז אַביסעל געבליבען הינטערשטעלדיג. "ס'איז דעם פֿאַכסט'ס
 אונפֿעהלכאַרקייט, וואָס ווערט דורך דעם ציטירייטעלט, " האָט ער ערקלעהרט.
 "אַבער אַחוץ דעם איז טאַקי די קריסטליכע אַמנה גופּא אַסך אַבשטוי-
 סענדער פֿאַר דער פֿערנונפֿט, אידער דער אירישער גלויבען. די זאַכען,
 וואָס זי לערנט מכּח גאָט, האָבען אין זיך מער שווידיגקייטען."
 "וואָסערע שווידיגקייטען?" האָט זיך ווידאַל אָפּגעזאָגען. "איך זעה
 ניט קיין שום שווידיגקייטען."

נאָר סוף כל סוף איז דער יונגער ברודער, וועלכער איז אין גאַנצען
 געשטאַנען אינטער גבריאַל'ס איינפֿלוס אין האָט אליין ניט געהאַט קיין
 שום קראַפֿט צו שטעהן אייף ווינע אייגענע פֿיס, מרובה געוואָרען זיך
 אַנצושליסען אָן די אויסוואַנדערער.

אין מושך פֿון די דאָזיגע בעהאַלטענע הכּנות צו אַנטלויפֿען, האָט
 גבריאַל דערזוויל געמוזט אָנגעהן מיט ווינע האַלב-גלח'ישע פֿליכטען אין
 געהמען אַנטהויל אין די קורבליכע צערעמאָניעס ווי פֿריהער. דאָס האָט

„ווי אזוי איז דאָס געקומען צו דיר?“ האָט זי שלובצענדיג געפֿרעגט. אין קורצען האָט ער איהר דערצעהלט וועגען זיינע איבערליבע קעמפֿע, מבח דער געשיכטע מיט דאָס דיענאָן. וועגען זיין איבערזייגונג, אז דער אלטער טעסטאמענט איז דער וואַהרער און געניגענדער פֿיהרער צום לעבען.

„אָבער נאָך וואָס אַנטלויפֿען?“ האָט זי געפֿרעגט. „לאָסיר זיך אַלע אומקעהרען צום יודענטהיים; דיין ברודער וויל דאָל איז יונג און מען קען נאָך מיט איהם מאַכען וואָס מען וויל, ער וועט געהן אין אונזער וועג. מיר וועלען זיין געהיים; פֿון מיין יוגענד אָן ווייס איך ווי אזוי אויסצומידען וואָס פֿאַר ס'איז פֿערדאָבט. מיר וועלען איינציגווייז איבערבייטען אַלע דיענער אַהין פֿערהאַן און אָננעהמען בלויז שוואַרצע, פֿאַרוואָס זאָלסטו די פֿערהאַנען די דאָזיגע שעהנע היים דייע, דייע פֿריינד, דיין גוטען נאָמען אין דער געזעלשאַפֿט, דייע שאַנסען פֿאַר אַ גרויסאַרטיגען שידוך?“

„מוטער, דו מווסט מיר וועה מיט דייע רייד. וואָס איז אַלעס אַנדערע אַחוץ אונזער פֿליכט צו דעם אמת, צו דער פֿערנונפֿט, צו גאָט? איך מו דייענען דאָס אַלעס פֿריי, אונטער דעם אָפֿענעם פֿרייען הימעל.“

„מיין בראַווער יונג! זיי מיר מוחל!“ און זי איז אויפֿגעשפרונגען פֿון איהר פּלאַץ איהם צו אומאַרמען. „מיר וועלען געהן מיט דיר; מיר וועלען גרינדען אַ נייע היים אין אמסטערדאַם.“

„ניין, ניט אין דייע יאָהרען, מיטער.“ און ער האָט געגלעגט איהרע זילבערנע האָר.

„יאָ; איך איך האָב געלערנט דעם אלטען טעסטאמענט.“ און איהרע אויגען האָבען געשטייבעלט דורך די טרעהיען, וואָס זיינען געשטאַנען אין זיי. „וואו די וועסט געהן, וועל איך אויך געהן. דיין לאַנד וועט זיין מיין לאַנד, און דיין גאָט — מיין גאָט.“

ער האָט איהר אַ קוש געטהאָן אין איהר נאַסער באַק, זיי זיינען אזוי דורכגעוועסען די גאַנצע נאַכט, און בעגינען צו מאַגן, איידער זיי האָבען זיך צושיידט, האָבען זיי שוין געהאַט אויסגעאַרבייט דעם גאַנצען פּלאַן, ווי אזוי צו פֿערקויפֿען זייער הויז און גוט מיט אזוי ווייניג היזק און אזוי אונבעמערקבאַר ווי נאָר מעגליך, און ווי אזוי אָבצור־ריווען גאַנץ געהיים קיין האַלאַנד. די מינדעסטע אונפֿאַרויבטיגקייט האט זיי געקענט פֿערראַמהען צו דער הייליגער אינקוויזיציע, אין מחבת דעם אזוי ביי זיי געבליבען, אז מיט ווידאַל'ן זאָל מען ערשט ריידען דאָן, ווען אַלעס וועט שוין זיין פֿיקס און פֿאַרטיג.

דער אָרעמער יונג איז געבליבען שמעהן דערשראַקען און בלייבן.

„ס'איז דער נאטירליכער גורל פֿון יעדער מוטער פֿערלאָזען צו ווערן,
מיין גבריאַל.“

„אַה, אָבער דאָס איז גראָד זעהר אוננאַטירליך. אָה, גאָט מיינער!
פֿאַרוואָס בין איך אזוי געשמראָפֿט?“
„וואָס מיינסט דו? וואָס האָט געטראָפֿען?“ די אַלטע פֿרוי איז
אויפֿגעשטאַנען.

„איך מוז פֿערלאָזען פֿאַרטוגאַל.“
„נאָך וואָס? אין גאָט'ס נאָמען! פֿערלאָזען פֿאַרטוגאַל!“
„שטיל, אַניט וועלען נאָך די דיענער דעהערען. איך וויל ווערן,
האָט ער שטילערהייט אַרויסגעשעפטשעמ, „איך וויל ווערן אַ איד!“
דאָנאָ דאָ קאָסטאַ האָט אָבגעטראָטען צוריק און געקוקט אויף איהם
מיט אַ מאַדנעם בלישטש, וועלכען ער האָט ניט ערוואַרטעט.
„ס'איז דער פֿינגער פֿון גאָט!“ האָט זי מיט אַ דערשראָקענער שטימע
געשעפטשעמ.

„מוטער!“ אַ ווילדער פֿערדאַכט האָט איהם דורכגענומען.
„יאָ, מיין פֿאָטער איז געווען אַ איד. איך בין אויפֿגעבראַכט געוואָרען
אַלס יודין.“

„שטיל! שטיל!“ האָט ער איהר ווידער געוואָרענט, און צוגעהענדיג
צו דער טהיר, האָט ער אַרויסגעקוקט אין דער פֿינסטער. „אָבער מיין
פֿאָטער?“ האָט ער געפֿרעגט, צומאַכענדיג פֿאַרויכטיג די טהיר.
זי האָט אַ שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאַפּ.

„זיין פֿאַמיליע, כאָטש אויך מאַראַנען, זיינען פֿונדעסטוועגען געווען
אַמת'ע גלויביגע. דאָס איז געווען דער טיעפֿסטער ווייטאָג פֿון מיין לעבען,
אָבער איך האָב עס איהם קיינמאַל ניט געסמייעט צו זאָגען. אָפֿטמאַל,
זינט ער איז געשטאַרבֿען, זיינען מיר אַרויפֿגעשוואַומען זכרונות פֿון מינע
טיידעלשע יאָהרען, עראַינערונגען, וועלכע האָבען מיך געצויגען און גענאָגט
ביים האַרצען. נאָר איך האָב ניט געטאַרט ווירקען אויף מינע קינדער'ס
גלויבען—ס'וואָלט זיי געקענט אַרוינבריינגען אין אַ שרעקליכער, טויטליכער
געפֿאַהר. אין איצט -- אַה גאָט! -- פֿיליכט פֿייניגונג -- דער שייטער-
הויפֿען --“

„ניין, מוטער, איך וועל אַנטלויפֿען אַהין, וואו דער גלויבען איז פֿרוי.“
„דאן וועל איך דיך סיי ווי סיי פֿערלירען. אַה גאָט פֿון ישראל, דיין
נקמה האָט מיך ענדליך דאָך געפֿונען!“ און זי איז אַנידערגעפֿאַלען אויף
דער זאָפֿאַ, שלוכצענדיג, אַהן כוחות. ער איז געשטאַנען לעבען איהר,
הילפֿלאָז, זיך סמאַרענדיג בלויז איהר איינצושטילען.

איינפֿאַכער לעהרע וועגען אָן אויסערוועהלמען און געהייליגמען פֿאַלק, אזוי איז אויך געוואָקסען זיין געפֿיהל מכה אַ וויימען, ווייטען שיקואַל, מכה אַ פֿעראייניגטע, צונויפֿגעקויטעלטע ראַסע, וועלכע איז אַרויסגעקומען פֿון דעם געהיימיגספֿאַלען מורח, פֿון דעם וויגעלע פֿון דער געשיכטע; אַ ראַסע, וואָס שרעקט זיך ניט אָב פֿאַר פֿערניכטונג און לעכט איבער אַלערליי רדיפות און ראַנגעלט זיך מיט'ן טויט פֿאַר איהר גלויבען און איהר אונגלויבען. און זיין פֿאַנטאַזיע האָט זיך אַ קעהר געטהאָן מיט אַ טיעפֿער ביינקעניש צו אַמסטערדאַם, צו יענער שטאָדט פֿון די הייליגע, די היים פֿון דעם אמת'ן גלויבען, פֿון דער ברידערשאַפֿט פֿון די מענשען און דער פֿאַטערשאַפֿט פֿון גאָט.

VI.

„מוטער, האָט זיך גבריאַל אָנגערופֿען, איך האָב דיר עפעס צו זאָגען.“

זיי זיינען געווען אין גבריאַל'ס שטודיר-צימער, און זי איז בלויז אַריינגעקומען זאָגען גוטע נאַכט דעם איינזאַמען לערנער, נאָר די ווערטער זיינע האָבען איהר פֿעהאַלטען ביי דער טהיר. זי האָט זיך אנדערגעזעצט און מיט לייעבע געקוקט אויף איהר בכור, וועלכער האָט אויסגעזעהן פונקט ווי איהר פֿערשטאַרבענער מאַן אין זיינע יונגע יאָהרען. „ס'מוז אודאי זיין וועגען איזאַבעלאַ',“ האָט זי זיך געטראַכט, און איהר האַרץ איז געווען פֿול מיט פֿרייד ביי דעם געדאַנק, אַז די פֿערשטעלטע אייגען פֿון איהר געלערנטען זוהן האָבען זיך ענדליך געעפֿענט און דערזעהן די שעהנקייט און די גוטסקייט פֿון דער הויכגעבוירענער יורש'טע, וועלכע האָט איהם געליעכט.

„מוטער, איך האָב געפֿאַסט אַ וויכטיגען בעשלוס, און ס'איז צייט עס דיר צו זאָגען.“

איהרע אויגען זיינען געוואָרען ליכטיגער.

„מיין טהייערער גבריאַל!“

„ניין, כ'האַב מורא, דו וועסט מיך פֿיינט האָבען.“

„דיך פֿיינט האָבען!“

„ווייל איך מוז דיך פֿערלאָזען.“

אן ענטפער, מיין קליינטשקע. יעדענפאלס, מיר וועלען דיר ניט פֿער-
 דרעהען קיין מוח מיט רהעטאריק. געה צו דיין פֿידעל, און אזוי איז דאָס,
 סענהאָר דא קאָסטאַ. ב'האָב ליעב מיין יודענטהום בעסער איידער מיין
 פֿאַרטונאַל; נאָר אז איך קען אויסהאַלטען מייע ביידע געליעבטע מיט
 אַביסעל שלויקייט—"

"אַבער די געפֿאַהר פֿערברענט צו ווערן לעבעדיגערהייט!"

"דאָס איז אזוי ווי דער גיהנום פֿאַר דעם קריסטליכען זינדער —

טומאַנע און זעהד ווייט."

"ב'מיין, דו ביסט שוין פֿערסטאַליעט."

"אזוי ווי אן אויסגעריסענער בוים. דער בליץ וועט צוויי מאָל ניט
 טרעפֿען. געהס נאָך אַ גלאָז וויין. אַחוץ דעם, מיין מאָגען איז ניט
 צוגעוועהנט צום ים. גאָט האָט אונז געמאַכט צו לעבען אויף דער
 יבשה."

נאָר גבריאַל האָט בשום אופן ניט געקענט אָננעהמען דעם דאָקטאָר'ס
 מיינונגען, און די פֿערוואַן גופא האָט איהם נור טהיילווייז צוגעצויגען צו
 זיך. דאָך איז דאָס ניט געווען זיין לעצטער בעווך, וואָרים דאָס דיענאָ
 איז געווען דער איינציגער איד, וועמען ער האָט געקענט, און ער איז
 דערום געוואָרען אַ בן בית ביי איהם. ער האָט ביי איהם אַנטליהען אַ
 העכרעאישע ביבעל און אַ גראַמאַטיק, און האָט אין געהיים אָנגעהויבען
 לערנען לשון קודש, בריינגענדיג דער קליינער יאַנטהע שפיעל-צייג און
 בלומען, אין איינמאָל אויך אַ בעסערן פֿידעל איידער איהרען, — דאָס
 אַלעס פֿאַר דער הילף, וואָס דער פֿאַטער איהרער האָט איהם געגעבען
 אין זיינע נייע שטודיען. ער האָט אויך געליהען אַ טהייל פֿון דאָס
 דיענאָ'ס אייגענע ווערק, וועלכע זיינען געדרוקט געוואָרען אונטער אַ
 פֿערשטעלטען נאָמען אין אמסטערדאַם; אין פֿון די דאָזיגע ביכער, וועלכע
 האָבען זיך אָכגעגעבען מיט טהעאָלאָגישע פֿראַגען, האָט דער יונגער
 ענטהוואַסט געשעפט מאַטעריאַל צו פֿערשטאַרקען זיינע צווייפֿלען. אין
 פֿאַרטונאַל גופא האָט מען געקענט בלויז איין ווערק פֿון דעם אַלטען
 דאָס דיענאָ און וואָס איז ערשיענען אויף זיין נאָמען. דאָס איז געווען אַ
 מיכטיגע אָבאָגאָדלונג וועגען די ברוסט-קראַנקהייט.

אַבער גבריאַל האָט בשום אופן ניט געקענט נאָכמאַכען דאָס דאָזיגע
 בעקוועמע צופאַסען-זיך צו די אומשטענדען. ער האָט געפֿיהלט, אז דאָס
 איז בלויז אַ האַלבער שטרייט פֿאַר'ן אמת, און ער האָט אויפֿגעהערט זיך
 אַכגעבען מיט דעם האַלב-שרעקעדיגען דאָקטאָר. וואָרים אזוי ווי ער האָט
 וואָס ווייטער אַלין מעהר און מעהר ליעב געקראַגען דעם הנ"ך מיט זיין

אריינגעשמוגעלט אָהער פֿון אמסטערדאַם, "האַט דער דאָקטאָר שטילערהייט געוואָגט. פֿערווך! ס'איז געשמאַקער איידער דאָס הייליגע קריסטוס-ברויט."

"אמסטערדאַם איז, הייסט עס, אַ אידישע שטאָדט?"

"אַ פֿראַגע אַביסעל, ס'איז דאָס ירושלים פֿון מערב-אייראָפּאַ. זינט דאָס קליינע האַלאַנד האָט אַראָבגעטרייסעלט פֿון זיך דעם פּאַפּסטענטהום, האָט עס ניט קיין פֿערפֿאַלגונגס-פּאָליטיק, ווי די אַנדערע נאַציאָנען. און גאַנץ נאַטירליך, וואָרים ס'איז ניכער אַ שיף, איידער אַ לאַנד. אַ העלפֿט פֿון מיינע אַלטע פֿריינד זיינען אַוועק אַהין — ס'איז אַ טרויעריגער קאַנאַל פֿאַר אונזער אַלטער פֿאַרטוגעזישער קהילה."

גבריאִל'ס האַרץ האָט געקלאַפֿט ווי מיט האַמערס. "טאָ פֿאַרוואָס זשע וואַלען מיר זיך אויך ניט אַנשליסען אָן זיי?"

דער אַלטער דאָקטאָר האָט געשאַקעלט מיט'ן קאָפּ. "ניין, איך האָב ליעב מיין פֿאַרטוגאַל. דאָ בין איך געבוירען געוואָרען, און דאָ וועל איך שטאַרבֿען. כ'האַב זי ליעב — איהרע בערג, איהרע טייכען, איהרע טהאַלען, איהרע מעדיצינישע קוואַלען — האָב תמיד ליעב פֿאַרטוגאַל, יאַנטהע —"

"יאָ, פֿאַטער, "האַט דאָס קליין מיידעל מיט אַן ערנכטען טאָן געענטפֿערט.

"און, אַה, איהרע פּאַעטען — איהר ריכטיג, איהר פֿאַלקאַאָ, איהר קאַמאָענס — מיין אייגענער זידע איז געווען פֿעררעכענט פֿאַר אַ בע-ריהמטען פּאַעט; און אויך איך האָב געמאַכט אַ פֿאַרטוגעזישע פּאַעמע וועגען היפּאָקראַט'ס ערשטען אפּאָריום, כאָטש ס'איז נאָך ניט אָבגע-דרוקט."

"גאָר אַז דו סמייסט ניט צו האַלטען עפֿענטליך דיין גלויבען, האָט זיך גבריאִל אָבגערופֿען, "דאָס איז מעהר איידער אַלעס אַנדערע. צו לעבען טאַג-טעגליך אין ליגען און בעטריג — אונערטרעגליך!"

"גאָ, אַט האָסט דו דיר! דו ביסט יונג און איינגעשפּאַרט. די קאַטוילישע רעליגיאָן! ס'איז ניט מעהר ווי פֿיינע מאַניערען; ווי מיר זאָגען אין העברעאיש, "דרך ארץ", דער מנהג פֿון לאַנד. פֿאַרוואָס טראָג איך הויזען און אַ שפּיציעגן הוט — ווען איך בין אין גאַס, הייסט עס? פֿאַרוואָס טראָגט די קליינע יאַנטהע אַן אונטערקליידעל?"

"ווייל איך בין אַ מיידעל, "האַט זיך יאַנטהע אָבגערופֿען.

דאָס דינענאָ האָט זיך צולאַכט. "פֿאַרהאַן אַ פֿראַגע אַזוי זיך בדרך מליצה, הייסט עס, און פֿאַרהאַן אַ פֿראַגע, אויף וועלכער מען ערוואַרטעט

אָרט. דאָס האָט זיין מיטגעפֿיהל צו מיר, אי אַלס ברודער אי אַלס דאָקטאָר, איהם געטריבען מיר צו געבען די דאָזיגע עצה אין דער לעצטער מינוט. ווען דער טויט איז מיר געשטאנען פֿאַר די אויגען. איבערזיגענס, האָב איך אַליין געוואוינט ווי אזוי אויגנזעהאלטען אין זיך מיין אַטהעם, בעת דער לץ האָט מיך געבונדען מיט די שמריק, אַניט וואָלט איך געווען צו שטאַרק אוינגעצויגען צו קענען אַטהענמען. אָבער דו מיט דאָך האָבען אַ קובען צום וויין — יאָנטהע!

אַ שעהן קליין מיידעלע איז אַרײַנגעקומען פֿון אַ צווייטען צימער. איהרע שוואַרצע אויגען האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען; זי האָט זיך פֿער-שעהמט, דערוועהנדיג דעם פֿרעמדען ביי זיי אין הויז.

„דו זעהסט, כ'האָב אַן ערות געגען דיר,“ האָט דער דאָקטאָר גע-לאַכט; „און וואָס איז שייך צו דעם בעווייז געגען מיר, וואָס די נאַראַנים האָבען ניט געקענט געפֿינען, דאָס וועלען מיר אַצונד אויפֿעסען. די איבעריגע מצות, טאָכטערל!“ און אַרויסגעהמטענדיג אַ שליסעל פֿון אונטער זיין קישען, האָט ער עס איהר דערלאָנגט. „אַצונד, שטילינקערהייט, מיין קלייניטשקע, און בעהאַלט זיי גוט.“

אַז דאָס קינד איז אַרויס פֿון צימער, האָט זיך דער פֿאָטער בעקלאָנגט, וואָס ער איז געוואונגען איהר צו ערציהען צו פֿיהרען אַ צווייטענדיגען לעבען. „אָבער דאָס שאַרפֿט דעם שבל,“ האָט ער געוואָנט. „יאָנטהע וואָל אויסוואַקסען אזוי ביטער, ווי די געהוימע שאַפֿע אין אַ שאַפֿע, וואָס זי עפֿנגט אַצונד אויף דאָרט. נאָר אַ פֿרוי דאַרף וועלטען האָבען, מען וואָל איהר ערציהען דערצו; זי ווערט עס פֿון זיך אַליין.“ ער האָט נאָך גע-האַלטען אין לאַבען איבער זיין אויגענעם וויין, ווען יאָנטהע איז אַרייַנגעקומען צוריק און האָט פֿון אונטער אַ טיכעל אַרויסגענומען עטליכע גרויסע, דיקע קובענס, וועלכע זיינען געווען מאַדנע אויסגערעדעלט. גבריאַל האָט געקוקט אויף זיי מיט נייגיגערע אַויגען.

„וואָס זשע, דו ווייסט ניט וואָס מצות זיינען?“ האָט דאָס דיעגאָ געפֿרעגט.

גבריאַל האָט געשאַקעלט מיט'ן קאָפּ.

„דו האַסט, הייסט עס, קיינמאָל ניט גענעסען קיין ניטגעזוייערט ברויט?“

„ניטגעזוייערט ברויט! אַה, כ'האָב ערשט נעכמען געלייענט מכח דעם אין דער ביבעל. שטעה, איז דאָס ניט איינע פֿון דער אינקוויזיציע'ס פֿראַבעס? אָבער איך האָב זיך עס גאַרניט פֿאַרגעשטעלט אזוי.“

דאָס איז דער מוסטער פֿון גאַנץ אַלטע צייטען, און עס ווערט

פֿון צווייפֿלען. נאָ ועה, איך גיב זיך אין גאַנצען איבער צו דיר אין די הענד."

נאָר דאָס דיענאָ איז נאָך אַ היבשע וויילע געבליבען פֿערהאַרטע-וועט, אפילו דאָן, ווען גברואל האָט זיך מודה געווען פֿאַר איהם, אַז דאָס איז ער דאָס געווען דער מאַסקירטער מאַן, וועלכער האָט אונטען אין דער מאַרטער-הייהל אַ געשריי געטהאָן אויף איהם, "צבווע'אָק!" ערשט דאָן, ווען ער איז אַרונטערגעשפרונגען פֿון בעט און האָט זיך איבערצייגט, אַז דער יונגער מאַן האָט ניט אַוועקגעשטעלט אויף דרויסן קיין ערות, וועלכע זאָלען זיך צוהערען וואָס זיי ריידען, האָט ער זיך ענדליך אָבגערופֿען: "נו, איצט קומט מיין וואָרט געגען דינס. ס'קען זיין, איך פֿערשטעל זיך בלויז, כדי דו זע צו ציהען ביי דער צונג." דאָן האָט ער אַרונטערגענומען קריסמוס'עס בילד פֿון וואַנד און עס אַריינגעוואָרפֿען אין אַ שוֹפֿלאַך, און אָנגיסענדיג צוויי וויין-גלעזער פֿון אַ פֿלאַש, וואָס איז געשטאַנען לעבען בעט, האָט ער מיט פֿרייד אַ געשריי געטהאָן: "קום! אַ צומישענעש אויף דער הייליגער אינקוויזיציע!"

דער יונגער מאַן האָט זיך געפֿיהלט, אָקוראַט ווי אַ שווערער שטיין וואַלט איהם אַראָב פֿון האַרצען. ער האָט געשמייכלעט, זופּענדיג רעם גוטען, רייכען וויין.

"מיר דוכט, דו האָסט שוין געבראַכט אַ צומישענעש אויף דער הייליגער אינקוויזיציע."

"האַ! האַ!" האָט דער דאָקטאָר געלאַכט, שוין צוהיצט אַביסעל פֿון רעם וויין. "יאָ, דער פֿוקס איז ניצול געוואָרען פֿון דער פּאַסטקע, וועלכע מען האָט איהם אונטערגעלייגט, נאָר ניט מיט קיין גאַנצער פֿעל." "ניין, אַך! וואָס מאַכען דייע וואַנדען?"

"כ'האַב ניט געמיינט מיין קערפּערליכע פֿעל," האָט דער דאָקטאָר געוואַנט, כאַטש ס'איז איהם פֿונדעסטוועגען אַריבער אַ שוידער בעת ער האָט זיך דערמאַנט אַן די ענווס זיינע. "איך האָב געמיינט די פֿעל, פֿון וואָס מיין ביימעל איז געמאַכט. כדי צו דערווייזען מיין איבערגעבענהייט צו דער הייליגער קירכע, האָב איך איהר אָנגעבאַטען אַ העלפֿט פֿון מיין פֿערמעגען, און די פּראָבע איז אָנגענומען געוואָרען. דאָס האָט מיר דער דאָקטאָר פֿון דער אינקוויזיציע געגעבען די עצה אין דער שטיל. ער איז איינער פֿון אונז!"

"וואָס! אַ איד!" האָט גברואל אַ געשריי געטהאָן, אזוי ווי געטראַפֿען פֿון אַ דונער.

"שמיל! שמיל! אַניט וועלען מיר נאָך האָבען אַ שונא אויף זיין

דיענא איז ערקדעהרט געוואָרען אונשולדיג אין מען האָט איהם ארויסגעלאָזט פֿרײַ. איהם האָט זיך זעהר שטאַרק געוואָלט זעהן און רײַדען מיט דעם לײַדענדען. ער איז אַרײַבער דעם טײַך צו דעם דאָקטאָר'ס הױז, נאָר ס'איז איהם אָנגעקומען מיט שווערער מיה בין וואָגען מען האָט איהם אַרױפֿגעלאָזט אין דעם אויבערשטען צימער, וואו דער אלטער מאַן איז געלעגען צו בעט, אַרומגערינגעלט מיט גרויסע בוכער, וועלכע זײַנען געלעגען אויפֿן קישען און אויף דער געשמעפטער קאַלדערע, און אַרײַבער-געהאַנגען מיט אַ בילד פֿון קריסטוס'ן.

„פֿערצײה טיר, וואָס איך האָב ניט געוואָלט אַוועקגעהן, אײַדער איך האָב אַ קוק געטהאָן אויף דיר,“ האָט גברײַאל געוואָגט. „מיר האָט זיך זעהר געוואָלט זעהן ווי דו געהסט אָן נאָך די שוידערליכע ענוים, וואָס די העל-הינט האָבען דיר אָנגעטהאָן.“

דאָס דיענאָ האָט אַ וואָרף געטהאָן אויף איהם אַ בליק פֿון איבער-ראַשונג און חשר.

„די הינט מענען צײַטענווייז נאָכלויפֿען אַ פֿאַלשען שפור; אָבער ווי זײַנען פֿון הימעל, ניט פֿון העל,“ האָט ער געענטפֿערט מיט אַ מאַן פֿון פֿאַרוואַרף. „אויב איך האָב געליטען אומזיסט און אומנישט, איז דאָס קריסטליך צו לײַדען, און קריסטליך צו פֿערגעבען.“

„דאָן פֿערגיב מיר,“ האָט זיך אָבגערופֿען גברײַאל, צוטומעלט פֿון דער דאָזיגער אײַנגע'עקשן'טער פֿע-מאסקירטהייט, „מחמת איך האָב דאָס דיר אומזיסט און אומנישט פֿערשאַפֿט די יסורים דײַנע. איך וואָלט זיך לײַבערשט אויסגעריסען די צונג אײַדער צו שעדיגען אַ ברודער-אידען.“ „איך בין ניט קײן איד,“ האָט דער דאָקטאָר מיט אַ ווילדען קול אַ געשריי געטהאָן.

אָבער נאָך וואָס טױג דיר דאָס לײַקענען, או איך זאָג דיר, איך

בין אַ איד?

„אומזיסט ליגט דער נעץ אויסגעשפּרייט דעם פֿױגעל פֿאַר די אויגען,“ האָט דאָס דיענאָ מיט אַ בײַזען טאָן איבערגעוואָגט דאָס שפּריך-וואָרט. „דו ביסט פּונקט אזאָ גוטער קריסט ווי איך, — און אַן ערגערער פֿױגעל-כאַפּער, אַ שעהער איד, כ'לעבען, וואָס ווײַסט ניט וואָס די ביטערע קרײַטיכער בערײַטען! נײַן, דער פֿױגעל-קלײַ איז אָנגעשמירט צו דיק, און ס'איז ניטאָ קײן שטריק צווישען די לעכער פֿון דעם נעץ.“ „אמת, איך בין ניט קײן איד און ניט קײן קריסט,“ האָט דער זינגער מאַן מיט אַ טרויעריגען טאָן געוואָגט. „איך בין אויפֿגעבראַכט געוואָרען אַלס קריסט, נאָר מײן זעלע ווערט צוריסען פֿון פֿראַגען און

שמריק דורך צוויי פֿון די אייזערנע רינגען, וועלכע זיינען געווען אָנגע-
שלאָגען אָן וואַנד, און אוועקשטויסענדיג דעם שמוהל מיט'ן פֿוס, האָט
ער געלאָזט היינגען דעם אָפֿפֿער אין דער לופֿטען אויף די שמריק, וועלכע
האָבען זיך איינגעשניטען אין זיין פֿלייש.

"ווי זיך מודה!" האָט געזאָגט דער ריכטער.

נאָר דאָס דיענאָ האָט פֿערביסען מיט די צייהן. דער תּליון האָט
צונויפֿגעצויגען די שמריק אלץ פֿעסטער און פֿעסטער, ביז וואַנען דאָס
בלוט האָט אַרויסגעשאַסען פֿון אונטער דעם אונגליקליכען'ס געגעל, און
פֿון צייט צו צייט האָט ער אַ וואַרף געמאָךן דעם שאַרפֿען אייזערנעם
לייטער אָן זיינע נאָקעמע פֿיס.

"אַה הייליגע מאַריאַ!" האָט דער דאָקטאָר ענדליך אַרויסגעקערעכט.

"דאָס איז בלויז דער אָנפֿאַנג פֿון דייע ענוים, און דו ביסט זיך

נאָך אלץ ניט מודה?" האָט דער ריכטער געזאָגט. "ציה פֿעסטער."

"ניין," האָט איבערגעשלאָגען דער אינקוויזיציאַנס-דאָקטאָר. "נאָך אַ

ציה און ער קען אויסגעהן."

נאָך אַ ציה, און גבריאַל דאָ קאָסטאָ וואַלט געפֿאלען אין אינמאָכט.

ער האָט געפֿיהלט אַ ניט-גוטקייט און געציטערט מיט'ן גאַנצען קערפֿער,
זיין געזיכט איז געווען בלאַס ווי דער טויט אונטער דער מאַסקע. איהם

האָט זיך אָבערדוכט, אָקוראַט ווי די שמריק וואַלטען זיך איינגעשניטען
אין זיין אייגען לייב. זיין האַרץ איז געווען צוגאָכט אי געגען די ענוים,

אי געגען דעם געפֿייניגטען, און ער האָט בעוואונדערט דעם דאָקטאָר'ס מוטה
זאָגן דאָן, ווען ער האָט פֿעראַכטעט זיין פֿייגהייט. און אין דער צייט,

וואָס דער אינקוויזיציאַנס-דאָקטאָר איז געווען פֿערנומען אָבצוטינטערן
דעם אָפֿפֿער, כדי ער זאָל קענען פֿערטראָגען נייע ענוים, האָט גבריאַל

דאָ קאָכטאָ געהאַט אַ שוידערליכען בעגריף מכה דער טראַגעדיע פֿון
דעם אידישען פֿאָלק — ערהאַבען און געמיין אין איין און דערזעלבער

צייט.

Y.

פּונקט מיט אַזעלכע פֿערשיעדענע געפֿיהלען, פֿערמישט מיט ער-

שטוינונג, האָט ער זיך אין אַן ערך אַ וואַך אַרום דערוואַסט, אַז דאָס

כופרים האַבען דאָס אַביסעל ביי איהר איינסעקייט איהר גאַנצע בוסעל סחורה. איך בין ניט מעהר איד אירער דאָ קאָסטאַ אליין." נאָר אפילו איצט ווען ער האָט אזוי גערערט, האָט גברואל געוואוסט, אז זיי זיינען ברודער-אידען — ער און דער אַרעסטאַנט.

"דו צובעיאַק!" האָט ער ניט ווילענדיג אַ געשריי געטהאָן.

"האַ!" האָט זיך דער סעקרעטאַר אַבגערוּפֿען, און זיינע אויגען האַבען געבליצט פֿון נצחון.

"דאס דאָזיגע עקשנות'דיגע לייקענען וועט דיר גאַרנישט נוצען," האָט

דער ריכטער געזאָגט, "ס'וועט דיר בלויז בריינגען פייניגונג."

"פייניגען אָן אונשולדיגען מענשען! ס'איז שרעקליך!" האָט דער

דאָקטאָר פֿראַטעסטירט. "אַ חרר-אינגעל, וואָס הויבט אָן לערנען לאַניק,

וועט דיר וואָגען, אז ניט דער אַנגעקלאָגטער נאָר דער אנקלאָגער דאַרף

בריינגען בעווייזע."

"נו! נו! דאָ איז ניט קיין אונזער וויטעט. תליון, טהו דיין

אַרבייט."

דער אַנדער מאַסקירטער מאַן האָט אַ נעהם געטהאָן דעם אַלטען

דאָקטאָר און איהם איינגעצויגען אין שטריק ביז די הויט זיינע.

"זיי זיך מודה!" האָט דער ריכטער געוואָרענט.

"אז איך זאל זיך מודה זיין, אז איך בין אַ איד, וואָלט איך אויף אַ

דאָפֿעלטען אופן געווען אַ שלעכטער קריסט, אַחוץ דעם וואָס איך וואָלט

געזאָגט אַ ליגען."

"האלט דייןע פּלפּולים פֿאַר זיך. אז דו וועסט שטאַרבען אונטער

די ענינים (זאָל דער סעקרעטאַר עס פֿערשרייבען), וועט דיין טויט ניט

פֿאַלען אויף דער הייליגער קירכע'ס קאַפּ, נאָר אויף דיין אייגענע האַרץ-

טעקיגקייט."

"קריסטוס וועט זיך נוקם זיין פֿאַר זיינע מאַרטירער," האָט זיך דאָס

דיענאָ אַבגערוּפֿען מיט אַזאַ מין ערנסטער מיענע, אז גברואל האָט זיך

געמוזט פֿרעגען, צי האָט איהם דער אינסטינקט, נאָך אַלעס דעם, פֿאַר אַ

ניט אַבגענאַרם.

דער ריכטער האָט אונגעדולדיג אַ מאַך געטהאָן מיט דער האַנד

און דער מאַסקירטער מאַן האָט צונויפֿגעבונדען דעם דאָקטאָר'ס הענד

און פֿיס מיט אַ גראַבען שטריק. אַרומדרעהענדיג דעם דאָזיגען שטריק

אַרום זיין ברוסט, האָט ער אַוועקגעשטעלט די איינגעהויקערטע, נאַקעטע

פֿינגר אויף אַ ביינקעל. דערנאָך האָט ער דורכגענומען די עקען פֿון דעם

מיטען הייהל איז געווען אַ קליינער שרייב־טיש, ביי וועלכען דער ריכטער אליין איז געוועסען.

דער סעקרעטאַר האָט אויפֿגעשלאָסען איינע פֿון די טהורען און דורך די לעכער פֿון זיין מאַסקע האָט גברואל דערזעהן די דערשלאָגענע פֿיגור פֿון דעם געלערנטען דאָקטאָר, איינגעבויגען אין דרייען אין אַ קעמערל, וואָס איז געווען אזוי שמאַל, אז מען האָט זיך דאָרט כמעט ניט געקענט אויסדרעהען.

„קום צו נעהנטער, דאָס אברהם דע באַלטהאָסאַר!“ האָט זיך אָנגערופֿען דער ריכטער, קוקענדיג מיט אַ בעריהמערישען בליק אין אַ פּאַפּיר.

דער דאָקטאָר האָט אַ פינטעל געטהאָן מיט די אויגען, וועלכע זיינען איהם פֿערבלענדעט געוואָרען פֿון דעם פֿלעצלעכען ליכט, נאָר ער האָט זיך ניט געריהרט פֿון אַרמ.

„מײן נאָמען איז דאָס דיעגאָ,“ האָט ער געזאָגט.

„דיין טויפֿ־נאָמען מאַכט אונז ווינציג וואָס אייס, אַקוראַט ווי דיר אליין, כ'וואָלט אפשר נאָר געדאַרפֿט זאָגען דאָס יצחק. קום צו נעהנטער!“

דער דאָקטאָר האָט אייסגעלייכט דעם איינגעבויגענעם דוקען, קוקענדיג מיט אַ פֿינסטערן בליק אויפֿ'ן ריכטער. „אַ שעהנעם כבוד גיט מען עס אָב אַ געטרייען זעהן פֿון דער הייליגער קירכע, וועלכער האָט געדיענט זיין זעהר פֿרומען און קאַטוילישען הערשער אין דער אוניווערויטעט,“ האָט ער געמורמעלט. „ווער בעשולדיגט דאָס מיך, אז איך בין אַ איד? לאָמיך איהם זעהן, דעם לומפּ!“

„ס'איז געגען אונזער געזעץ,“ האָט דער סעקרעטאַר געזאָגט.

„לאָמיך הערען די פרטים, פֿאַר וועלכע איך ווער אָנגעקלאָגט. לייען מיר פֿאַר די פּונקטען.“

„אין דעם פֿעהרער־צימער. שפעטער אַ וויילע.“

„זיי זיך מודה! זיי זיך מודה!“ האָט דער ריכטער מיט אַ בייזען

טאָן געזאָגט.

„כדי זיך מודה צו זיין, מוז מען האָבען בעגאַנגען אַ זינד. איך האָב קיין שום זינד ניט בעגאַנגען, אַחוץ די, וואָס איך האָב דערזעהלט דעם גלח. נאָר איך ווייס, ווער ס'האָט מיך בעשולדיגט — דאָס איז גברואל דאָ קאָסטאַ, אַ ניכטערער און פֿלייסיגער יונגער הערר, וואָס האָט ניט קיין אויער פֿאַר אַ וויץ און וועלכער האָט ניט פֿערשטאַנען, אז איך האָב דאָס געשפּאַסט מיט דער מאַרק־פֿרוי מכח דעם ווי אזוי די דאָזיגע עפּוש'דיגע

מאָנערער בעוויוו זי פֿערשפארען א מענשען דערפֿאַר. איך האָף, איהר האָט אויסגעפֿונען מעהר."

"יא, דו האָסט בלויז אַרויפֿגעפֿיהרט, "ברודער" זשאָיע'ן איף'ן וועג. מיר האָבען דיך אפילו נישט געוואָלט ממרחק זיין אלס עדות פֿאַר די ריכטער."

"און ער איז טאַקי כאמת אַ איר!"

"אַ איר פֿון אידען-לאַנד, דורך זיין האַרטנעגקייט. אָבער ס'איז נישט פֿאַלשמענדיג בעוויווען געוואָרען; דער פֿוקס איז אַ כיטרע חיה. ער איז שוין דורכגעגאַנגען די דריי "ערשטע פֿערהערען", נאָר ער וויל זיך באַין אופן נישט מודה זיין און ווערן אַ בעל-תשובה. היינט פֿאַרמיטאָג וועלען מיר פֿראוואַוען אַנדערע מיטלען."

"פֿייניגונג?" האָט זיך אָנגערופֿען גבריאַל, און ער איז בעת מעשה בלויז געיאָרען. דער סעקרעטאַר האָט אַ שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאַפּ. אָבער טאַמער איז ער אונשולדיג?"

"ניטאָ וואָס מורא זיך האָבען דערפֿאַר; ער וועט זיך מודה זיין ביי דעם ערשטען ווייטאָג, וואָס ער וועט דערפֿיהלען. קום, הער אויף זיך קנייטשען דעם שטערן. ווילסט זיין זיכער, אַז דו האָסט געריענט גאָט? דו זאָלסט מיט דייע אַייגענע אויערן הערען ווי ער וועט זיך מודה זיין — אַלס בעלויגונג פֿאַר דיין פֿרומקייט."

"ער וועט מיינען, אַז איך בין געקומען קלייבען נחת פֿון זיינע יסורים."

"אַט האָסט דו אַ מאַסקע."

נישט ווילענדיג האָט גבריאַל גענומען די מאַסקע. תחילת האָט איהם דער פֿלאַן אָבערשטייבען, נאָר וואָס ווייטער איז ער אַלין מעהר צוגעצויגען געוואָרען דערצו, און נאָכדעם ווי ער האָט אין אַ פֿיעבערישען צושטאַנד אָנגעוואַרט אַ האַלבע שעה צייט, האָט ער זיך געפֿונען אינאיינעם מיט דעם סעקרעטאַר, מיט דעם ריכטער פֿון דער אינקוויזיציע, מיט דעם דאָקטאָר און מיט נאָך אַ מאַסקירטען מאַן אין אַ קעלער, שוואַך בעלויכטען דורך היינגלאַמפֿען. אין איין זייט זינען געווען די מאַסיווע, אַלמע, פֿערישאַווערטע מהירען פֿון פֿערשטיקטע קעמערלאַך; אויף דער אַנטקע-גענדיגער וואַנד, בערעקט מיט שפּיגלעכעס, וואו ס'איז געשטאַנען אַנגעשפּאַרט אַן אויערנער לייטער, ווינען געווען אַנגעשלאָגען פֿערישעדיגע אייערנע רינגען, אַ שריוף, וועלכען מען פֿלעגט בעניצען צוגיפֿערהדיקען דעם גראַבען פֿינגער פֿון דעם אָפֿפֿער, איז געשטאַנען איז אַ ווינקעל, און אין

IV.

אויף מאַרגען אין דער פֿריה, כאַטש ס'זיינען אַריבער ניט מעהר ווי עטליכע שטונדען פֿון שלאָפֿען, דאָך איז דער ענטהוויאָמיס פֿון דער נאַכט אַביסעל אָנגעקיהלט געוואָרען. "פֿון וואַנען האָט זיך גענומען משה'ס בענייסטערונג?" איז איהם דורכגעפֿלויגען אין מוח כמעט אזוי גיך ווי ער האָט נור אויפֿגעפֿענט די אויגען און אַ קוק געטהאָן אויף דער ליכטיגער, מיט זונען-שטראַהלען בעגאַסענער וועלט. ער האָט געעפֿענט דאָס פֿענסטער פֿון זיין שלאָפֿזימער, אַ שטראָם פֿון פֿרישע, געשמאַקע לופֿט איז אַרײַן אינעווייניג, און ער האָט פֿערטראַכטערהייט אַרויסגעקוקט אויף דער ווייסער שטאַדט, וועלכע האָט זיך געצויגען אַראָב ביז צום בלישטשענדען טײַך. האָט זיך גאָט ווירקליך אַנטפלעקט אויף'ן באַרג סיני? נאָר דער דאָזיגער פֿרישער צווייפֿעל איז פֿערטריבען געוואָרען דורך דעם בענייסטען פֿערדאַכט וועגען דאָס דיעגאָ'ס אַרעסט. יאָ, דאָס האָט ער מיט זיין פֿלאַפֿען אונגליקליך געמאַכט דעם געניאלען אַלטען דאָקטאָר.

נאָך עטליכע אונרוהיגע טעג, ווען ער האָט ניט געקענט קיין זאָך אַרויסקריגען פֿון דעם פֿריסטער, מיט וועמען ער האָט גערעדט, איז ער אַוועק זיך זעהן מיט דעם סעקרעטאַר פֿון דער אינקוויזיציע ביי איהם אין ביוראָ ערגעץ וואו אין אַ מאַנאַסטיר פֿון די דאָמיניקאַנער. דער סעקרעטאַר האָט זיך געריבען די הענד, בעת ער האָט דערוועהן גבריאַל'ס אויפֿריכטיג געזוכט. "אַהא! וואָס פֿאַר נייע פֿיקס האָסט דו שוין דערשמעקט?" האָט ער איהם אַ פֿרעג געטהאָן. די דאָזיגע ווערטער האָבען געשטאַבען ווי שפּיעזען.

"קיינע ניט," האָט ער געענטפֿערט מיט אַ ציטער אין זיין שטימע און אין זיין גאַנצען לייב. "כ'וואַלט כלוויז געוואַלט וויסען, צי דאַרף איך געמאַדעלט ווערן פֿאַר דאָס דיעגאָ'ס אַרעסט?"

"געמאַדעלט ווערן?" און דער סעקרעטאַר האָט איהם דורכגענומען

מיט זיינע פֿאַרשענדע אויגען. "זאָג בעסער, געלויבט ווערן."

"ניין, געמאַדעלט ווערן," האָט גבריאַל מיט אַ פֿעסטען טאָן ווידער-

האַלט. "ס'קען דאָך געמאַלט זיין, אַז איך האָב איהם ניט פֿערשטאַנען אָדער איך האָב שלעכט איבערגעגעבען זיין געשפרעך. ס'איז אַ צו

פֿון דעם גרויסען גירוש, ווען די דאָזיגע איינגע'עקשן'טע אידען האָבען קיין אַנדער ברירה ניט געהאַט נאָר אָנגעהמען דאָס קריסטענטהום אָדער אַרויסגעטריבען ווערן פֿון לאַנד; נאָר איצט האָט ער מיט השק געזוכט אין זיין ביכער-שאַפֿע, פֿיליכט וועט ער געפֿינען עפעס אַ געשיכטע פֿון יענע פֿינסטערע טעג פֿון טאָרקוועט אַדאָ'ס הערשאַפֿט. די היסטאָר-ריקער פֿון פֿאַרטוגאַל האָבען ווינציג וואָס געבראַכט מבח דעם, נאָר דאָס ווינציגע האָט פֿונדעסטוועגען אָנגעפֿילט זיין מוח מיט שרעקליכע בילדער פֿון יענעם גירוש — הונגער, די מגפה, רויבעריי, אויסשלאַכטונג, די פֿערגוואַלטיגונג פֿון יונגע מיידלאַך.

און דאָס אלעס צולעב די האַרטנעקיגע אַמביציע פֿון אַ פֿאַרטוגעזישען קעניג, וועלכער האָט זיך פֿאַרגענומען צו געוועלטיגען איבער שפּאַניען, זיך פֿעראייניגענדיג מיט אַ שפּאַנישער פּרינצעסין — אַן אַמביציע וועלכע איז פּונקט מיט אַזאַ האַרטנעקיגקייט פֿערניכטעט געוואָרען דורך דער אידאָניע פֿון דער געשיכטע ניין, זיי ווינען ניט געווען אונפֿערצייהליך, יענע אור-זידעס זיינע, וועלכע זיינען געבליבען הינטערשטעליג אין די אַרעמס פֿון דער קירכע. צי האָבען זיי אָבער געקענט זיין אמת'ע קאָ-טהאָליקען, יענע מאַראַנען אָדער נייע קריסטען? האָט ער זיך געפֿרעגט. מילא, וואָס זיינע אור זידעס זאָלען ניט האָבען געפֿיהלט, נאָר זיין פֿאַטער'ס גלויבען איז געווען אויפֿריכטיג און ערנסט גענוג — אין דעם האָט ער ניט געקענט צווייפֿלען. ער האָט זיך דערמאָנט אָן די לאַנגע יאָהרען פֿון רעליגיעזע צערעמאָניעס; די קינדערשע זכרונות וועגען דער פֿרומקייט פֿון די עלטערן. ניין, די פֿאַמיליע דאָ קאָסטאַ האָט זיך ניט געזעהלט צווישען די מיטגלידער פֿון דער געהיימער קהילה. און איהם האָט זיך געוואַלט גלויבען, אַז אפילו די אור-עלטערן זיינע זיינען אויך ניט געווען קיין צווע'יאַקעס; וואָרים אזוי ווייט ווי איהם איז געווען בעקאַנט, זיינען זיי אַזיכער צו דער קאָמפּלישער קירכע נאָך פֿאַרן גירוש; על כל פנים איז ער צופֿרידען געווען וואָס ער האָט ניט אָבגעשטאַמט פֿון מענשען אָהן מוסה און איבערצייגונג. געלויבט איז נאָט, די דאָ קאָסטאַס זיינען ניט געווען קיין פֿייגלינגע! און ער—ער איז אויך ניט קיין פֿייגלינג. האָט ער זיך געטראַכט ביי זיך.

האָבען ניט געקענט אויסגעשלאָסען ווערן, און נאָך אין דעם דאָזיגען רוהיגען און פֿריעדליכען אָרט האָט דער יונגער קאָמפּאָזיטאָר דורכגעמאַכט זיינע ביטערסטע שינדלען פֿון אונרוהיגקייט. און דאָ האָט ער זיך אַזונד מיט חשק גענומען צום אַלטען טעסטאַמענט, צום תנ"ך, וועלכען ער האָט ביז דאָן, אזוי ווי די קירכע, פֿערנאַכטליכטיגט.

"דאָס דאָזיגע בוך, ווייניגסטענס, מוז דאָך זיין וואָהר," איז איהם דורכגעלאָפֿען אַ געדאַנק אין מוח. "וואָרים פֿון אָט דעם אַלמטען טעסטאַמענט האַלטען דאָך ביידע אַמונות, וועלכע רייסען זיך אַרום מכּה דעם נייַעס." ער האָט געהאַט אַ לאַטיינישען תנ"ך, און ראַשית האָט ער אויפֿגעמישט דאָס דרוי און פֿאַרזיגנסטע קאַפיטעל פֿון ישׂעיה, און לייענענדיג עס מיט אַ קריטישען בליק, האָט ער מיט אַמאָל דערזעהן, אז אָט די אַלע פּסוקים, וועלכע ער האָט פֿריהער אָנגענומען אַלס אָנדייטונגען וועגען אַ משיח, קענען פֿאַראויסזאָגען גאַנץ אַנדערע און אַסך פֿערניגפֿ-טיגערע זאַכען. אין בייַ שפּעט נאָך האַלבע נאַכט האָט ער געלייענט די נביאים, מיט פֿלאַמענדע באַקען און בליצענדע אויגען, אזוי ווי איינער, וואָס איז שכּור פֿון נייַעס וויין. וואָס פֿאַר הערליכע וואָהרהייטען, וואָס פֿאַר שטערבונגען נאָך פֿריערען און גערעכטיגקייט, וואָס פֿאַר אַ טרום-פּייטען-רוף אין קאַמפּף פֿאַר רעכט!

ער האָט אַ ציטער געטהאָן ביי דעם געשריי פֿון עמוֹס: "נעהם אוועק פֿון מיר דעם רויש פֿון דייןע ליעדער, וואָרים איך וויל ניט הערען די מוזיק פֿון דייןע פֿיאָלען. און זאָלען לויפֿען ווי פֿליסענדעס וואַסער די ווערטער פֿון משפּט, און די צדקה ווי אַ מעכטיגער שטראָם." און ביי דער פֿראַגע פֿון מיכּה: "וואָס בעט דען דער האַר אין הימעל מעהר ביי דיר ווי נאָר דו זאָלסט האַנדלען גערעכט און ליעב האָבען מיטלייד און זיין בעשיידען מיט דיין גאַט?" יאָ, גערעכטיגקייט און מיטלייד און בעשיידענהייט — ניט קיין "פֿאַטער-אוינער'ס" און תּשובּות. ער איז אַזש צוגאַנגען אין טרעהרען, אין הימעל האָט ער זיך אויפֿגעהויבען פֿון בע-גייסטערונג.

ער האָט געמישט צוריק און זיך אומגעקעהרט צו תּורת משה, צו די מילדע בעפֿעהלען פֿאַר דעם אָרימאָן, דעם גר, די חיה, וואָהבת לרעך כּמוך — ליעב דיין מיטמענשען ווי דיך זעלבסט. "דו זאָלסט מיר זיין אַ הייליג פֿאַלק."

פֿאַרוואָס האָבען זיך זיינע איר-עלטערן אָבגעריסען פֿון דעם דאָזיגען גרויסען פֿאַלק, וועמעס אַמונה איז אַמאָל געווען אזוי ערהאַבען און אזוי איינפֿאַך? ער האָט געהערט וואָס עס איז כּכּה די מורא'דיגע טראַגעדיעס

געוואָרען, אז עס איז פֿאַרהאַן אַ גרויסע געהיימע אידישע קהילה, וועלכע לעבט און ווירקט אונטער דעם גאַנצען אויסערליכען לעבען פֿון קירכע און שטאַט; אַ געזעלשאַפֿט, דורכדרונגען מיט יודענטהום, וואָס האַלט זיך אויף פֿעסט און אייביג, ניט קוקענדיג אויף די מורא'דיגע רדיפות, וואָס זי האָט אויסגעשטעקן; אַ געזעלשאַפֿט, ניט אין צוואַנציקער יחידים, אַזוי ווי די אינקוויזיציע שפּאַנירט אויס, נאָר אין געמיינדען, וועלכע קענען ניט אויסגעוואָרענעלט ווערן. איצט איז איהם קלאָהר געוואָרען, אַז דער אונפֿאַרויכטיגער דאָקטאָר האָט דערפֿאַר געוואַנט איהם צו אונטערזען מיט זיינע דורכזיכטיגע וויצען, מחמת ער האָט אַ טעות געהאַט און געמיינט, אַז אויך ער איז אַ מיטגליעד פֿון דער אידישער קהילה, „גרויסער גאַט!“ האָט זיך דאָ קאָסטאַ געטראַכט, און ס'איז איהם איינפֿאַך שפּל געוואָרען אויף'ן האַרצען, ווען ער האָט זיך דערמאַנט אָן דעם „אויטאָ-דאָ-פֿע“, וואָס ער האָט געזעהן אינגעלווייז אין דער שטאָרט לייסאַבאָן, ווען דער אידיש-פֿראַנצויסקאַנער מאַנאַך דע לאַ אַסאָננט שאַאָ, אַנגעטהאַן אין זיין גלח'ישען מאַנטעל, איז פֿערברענט געוואָרען לעבעדיג-געהייט אין די אויגען פֿון דעם קעניג און דער קעניגין, די הויפֿלייט און דעם ווילדען המון. „זי האָט ניט אַקאַרשט מיין געשיכטע, וואָס איך האָב דערזעהלט דעם „ברודער“ ושאָזע, געפֿיהרט צו דאָס דיגענאָ'ס אַרעסט? אָבער ניין, דאָס וואָלט דאָך אַהן צווייפֿעל געווען אַ קליינער בעווייז, און יעדענפֿאַלס צוויידייטיג און צווייפֿעלהאַפֿט.“ און ער האָט פֿערטריבען פֿון זיך דעם שמערצליכען חשד און איז געלאָפֿען אַהיים, וואו ער האָט זיך פֿערשפּאַרט אין זיין צימער, נאָכדעם ווי ער האָט אַרונטערגעשיקט מיט פּעדראָן, דעם שוואַרצען משרת זייערן, עפעס אַ תּירוץ צו זיין מוטער און זיין ברודער, פֿאַרוואָס ער קען ניט פֿערבריינגען מיט זיי אינאיינעם. גבריאל'ס שטודיר-צימער איז געווען איינער פֿון די שענהסטע חדרים אין דעם הערליכען הויז דאָרט אויף'ן שפּייץ באַרג, וואָס דער זיידע זיינער האָט אויסגעבויט און וואָס איז געווען פֿערציערט מיט פֿיינע שייבעלאַך און פֿיעל-פֿאַרביגע שטיקלאַך האַלץ, וועלכע זיינען אַריבערגעבראַכט געוואָרען פֿון בראַזיליען. די פּאָדלאָגע און די ווענד פֿון'ם צימער זיינען געמאַכט געווען פֿון הערליכע, קוליערטע ציגעל, די אויסגעבויגענע סטעליע איז געווען בעשלאָגען מיט פֿיין-פּאַלירטע האַלץ און האָט אויסגעזעהן אַזוי ווי אַן אויסגעשילטער האַלבער אַראַנזש. טהייערע פֿאַרהאַנגען האָבען פֿערהאַלטען דעם גערויש פֿון דרויסען, ער וואָל ניט אַריינקומען אינעווייניג, און גרויסע לאַדענס האָבען, ווען ס'איז נייטיג געווען, פֿערשמעלט דעם בלענדענדען שוין פֿון דער זונן. בלויז די שטראַהלען פֿון דער פֿערנאָפֿט

111.

אין אַ וואָך אַרום האָט ער געהערט אין שטאָדט, אַז דאָס דיענאָ דע באַלטהאַסאַר איז אַרעסטירט געוואָרען דורך דער אינקוויזיציע אויף דעם חשד, אַז ער איז אַ איר. די נייעס האָט איהם דורכגענומען אַסך מעהר איידער יענער געפֿיהל פֿון שרעק, וואָס פֿלעגט דורכדרינגען די ברוסט פֿון זיינע מיט-בירגער, בעת זיי האָבען געהערט מכח די עקשנות פֿון אַ שמוּר-ציגען אַפיקורוס. ער האָט זיך אַצונד דערמאָנט, אַז די בלוט-הינד פֿון דער הייליגער אינקוויזיציע האָבען געהאַט פֿיער און דרייסיג וועגען, ווי אזוי צו דערשמעקען דעם פֿערבאַרגענעם אידען, און אַז איינע פֿון די דאָזיגע שפורען איז געווען: „אויב ער פראַוועט דעם סדר, עסענדיג ביטערע קרייטיכער און גרינעס סאַלאַד.“ נאָר דער שוידער, וואָס דער געדאַנק וועגען דעם אידען פֿלעגט אַמאָל אַרויסרופֿען אין איהם, איז איצט, צו זיין אייגענער איבערראַשונג, פֿערביטען געוואָרען אויף אַ געפֿיהל פֿון געהיימער סימפּאַטֿיע. אין זיין לאַנגזאַם צייטיג געוואָרענעם, ועלבסט-ענטוויקעלטען סקעפּטיציזם, האָט ער נאָר פֿערגעסען, אַז אַ גאַנצע ראַסע איז געבליבען פראַטֿיסטֿיש פֿון דער ערשמער מינוט, פֿערוואַר-פֿענדיג אום יעדען פרייז דעם גרונד-שמיין פֿון דער קריסטליכער אמונה. און אָט די ראַסע — האָט ער זיך פֿלוצלינג דערמאָנט, און ס'האָט איהם בעת מעשה אַ צופֿ געמאָגן ביים האַרצען און דאָס בלוט האָט אין איהם אָנגעהויבען מאַדנע צו קאַבען — די דאָזיגע ראַסע איז אַמאָל געווען זיין אייגענע! אָט די טהאַטזאַך, וועלכע האָט געלויערט אין דעם הינטער-גרונד פֿון זיין בעוואוסטזיין, אַקוראַט ווי אַ פֿעריאָגטער אַנדיינקען פֿון אַן אַלטער שאַנדע, איז אַצונד אַרויסגעשפרונגען, שטאַרק און זיכער ביי זיך. די ווייטע, גאַנץ ווייטע שאַטענדיגע פֿיגורען פֿון יענע נידעריג-געבאַרענע אור-וויידעס זיינע, וועלכע האָבען געדאַווענט אין די אַלטע שוהלען אין יענע צייטען, פֿאַר דעם גרויסען גירוש, האָבען אַראַבגעטרייסעלט פֿון זיך דעם שטויב פֿון אַ הונדערט יאָהרען און זיינען געשטאַנען פֿאַר איהם פֿעסט, העלדיש, פֿאַדערנדיג זייער רעכט.

און דאָן, זיך דערמאָנענדיג אָן דעם יקות אויף ביטערע קרייטיכער אין מאַרק, וואָס האָט זיך גענומען, ווי ער האָט אַצונד פֿערשטאַנען, דערפֿון וואָס עס איז געווען ערבֿ פּסח, — איז איהם מיט אַמאָל קלאָהר

געלאכט, בעמערקענדיג בעת מעשה גבריאלין. „און דו האָסט קיין בלוט
ניט, גוטע פֿרוי.“

ס'האָט כמעט אויסגעזעהן אזוי ווי דער פראַפֿעסאָר וואָלט אַ וואונק
געטהאָן מיט'ן אייג, און דער יונגער רייטער האָט געענטפֿערט מיט אַ
לעבליכען שמייכל איף דעם דאָקטאָר'ס ווייץ.

„וויגען דו, וואָס עסען דו קרויטיכער, הייסט עס, געשייט,“ האָט
ער זיך אָנגערופֿען.

„נאָך ווי! דו איינציגע געשייטע מענשען אין פֿאַרטונאַל,“ האָט גע-
ענטפֿערט דאָס דיענאָ, איבערבייטענדיג זיין שפראַך אויף לאַטיין, נאָך
אומער מיט דעם ועלבען שמייכל. „אין דאָס איינציגע גוטע בלוט, דאָ
קאָסטאַ,“ האָט ער צוגעלייגט, איצט שוין מיט אַ זיכערן וואונק. נאָך דאָס
מאָל האָט גבריאַל ניט פֿערשטאַנען וואָס ער מיינט.

„דאָס איינציגע גוטע בלוט?“ האָט ער ווידערהאָלט. „דו האַלסט
אלוואָ מיט די טראַפּיסטען, אז פֿלייש איז אַן איבעל?“

אַ מאַדנער בליק איז דורך אזוי ווי אַ בליץ פֿערביי דעם דאָקטאָר'ס
געזיכט, וואָס האָט זיך מיט אַמאָל געביטען אין קוליער, און כאַטש זיין
שמייכל האָט זיך תיכף אויפ'ן שטעל אומגעקעהרט צוריק, האָט עס
אָבער אויסגעזעהן אזוי ווי דאָס וואָלט געשעהן מיט געוואַלד.

„אין אַ געוויסער מאָס יאָ,“ האָט ער געענטפֿערט. „צופֿיעל פֿלייש
רופֿט אַרויס קאָפּריווען און צורייט די בלוטען. מחמת דעם האָט די
הייליגע קירכע געמאַכט די פֿאַסט־טעג. זי איז אונז, דאָקטוירים, נאָך
קיין פֿריינד ניט. אַדע!“ און ער האָט זיך אַיזעקגעיאָגט אויף זיין מויל-
זעל, צוואַואַרפֿענדיג דעם יונגען רייטער אַ לאַכענדען זייגעזונד.

נאָך גבריאַל איז אַרומגעפֿאַהרען דעם מאַרק און דערנאָך האָט ער
זיך אַרױנגעלאָזט אין שטאָרט אַרױן, פֿערטיעפֿט אין זיינע מחשבות. ער
האָט געפֿיהלט, אז דאָ מוז עפעס זיין אַ געהיימיניס, און דאָס דאָזיגע
געפֿיהל האָט איהם שטאַרק געמאַטערט; און שפעטער, רױדענדיג מיט
אַ גלח פֿון דעם סעמינאַר, האָט ער איהם דערצעהלט דעם גאַנצען גע-
שפּרעך, וואָס ער האָט געהאַט מיט'ן דאָקטאָר.

אין געווען פֿול. ביים אַריינגאַנג פֿון באַזאַר, וואו אַלטע ווייבער האָבען פֿערקויפֿט בלומען און אַלערליי פֿרוכט, האָט גבריאַל איינגעהאַלטען זיין פֿערד.

„ווי גליקליך אָט די איינפֿאַכע זעעלען זיינען דאָס!“ האָט ער זיך געטראַכט. „ווי זיכער ווי זיינען דאָס מיט זייער רעטונג! זעהלען זייערע פֿאַטשערקעס און פֿרעפלען זייערע הפֿלות; דאָס איז דאָך אַלץ וואָס זיי דאַרפֿען. יענער פֿישער דאָרט, מיט זיינע גרויסע גאַלדענע אוירינגלאַך, וועלכער וואַרפֿט זיינע נעצען און לאַסטשעט זיין יפה־פֿיה און שכור'ט מיט זיינע חברים, האָט מעהר פֿאַר וואָס צו דאַנקען די הייליגע איידער איך אונגליקליכער, וואָס כאָטש איך בין געבענשט מיט רייכטהום, בין איך אָבער פֿערשאַלטען זיך צו פֿיהלען איינזאַם, און מיט מיין גאַנצער ליבע צו זיינע מיט־מענשען, ווייס איך אָבער, אז ווי זיינען בלויז אַ סמאַדע פֿון שאַף. גאָט'ס שעפֿטען, וואָס זיינען נאַריש און טויב צו דעם געשריי פֿון זייער אמת'ן פֿאַסטוך, און וועלכע ווערן פֿערפֿיהרט פֿון גלח'ישע וועלף.“

אַן אַרעמער קאַליקע האָט איהם איבערגעשלאָגען די רעיונות בע־מענדיג ביי איהם אַ נדבָה. ער איז געווען אזוי אָבגערויסען און זיין קול אזוי וויינענדיג, אז גבריאַל איז פֿאַר רחמנות אַריבער אַ שוידער איבער'ן לייב, און דערלאַנגענדיג דעם בעטלער אַ זילבערנע מטבע האָט ער זיך ווידער אַמאַל פֿערטעפֿט אין אַ נייעם ים פֿון געדאַנקען מוכח דעם סוד פֿון ליידען.

„דיינע קרייטיכער זיינען אויך אויכפֿערקויפֿט!“ האָט זיך דערהערט דער מורמעל פֿון אַ פֿרעהליכער גוט־בעקאַנטער שטימע, און אומדעהענדיג דעם קאַפֿ, האָט גבריאַל געזעהן, אז דער דיקער אַלטער מאַן, וואָס איז געזעסען אויף אַ מויל־זעל און גערעדט צו דער איינגעקאָרטשעטער מאַרק־פֿרוי, איז ווירקליך געווען דאָס דיעגאָ דע באַלטהאַסאַר, געוועזענער פֿראַפֿעסאָר פֿון לאַגיק אין דער אוניווערזיטעט פֿון קאָימבראַ, וועלכער האָט זיך ניט לאַנג צוריק בעזעצט אין פֿאַרטאָ אַלס דאָקטאָר.

„יאָ, נאָך פֿאַרמיטאַג!“ האָט די אַלטע פֿרוי געענטפֿערט מיט אַ ברומענדיגן טאָן. „גאַנץ פֿאַרטאָ איז היינט עפעס אזוי ווי אויסגעהונגערט נאָך ביטערע קרייטיכער. אָבער דאָס איז כמעט אַלע יאָהר אזוי אַריס פסח־צייט, כאָטש איך אליין בין גאַרניט פֿערלייעכט אין דעם כאַרט סאַלאַר.“

„גאַטירליך. די קרייטיכער זיינען גוט צום בלוט,“ האָט דאָס דיעגאָ

געהרונג, וואס קיין שום זיסע מוזיק פֿון די פֿרישעסטע אינגעל-שטימען קען ניט בערוהיגען.

פֿלוצלינג האָט ער דערפֿיהלט, ווי זיין פֿערד הויכט אָן געהן לאַנג-זאָמער, און ער האָט אַ היבשע וויילע בענוצט זיינע שפּאַרען אומזיסט און אומנישט, בױ וואַנען ער האָט זיך אינגעקוקט, אַז ער איז צוגעקומען צו אַ מישופֿע'דיגען ברעג פֿון אַ שמאַלען קאָנאל אין אַז דעם פֿערד'ס ווייטען זיינען פֿערפֿלעקט מיט בלוט. גלייך אויפֿן שטעל זיינען די אויגען זיינע פֿייכט געוואָרען מיט טרעהרען.

„פֿאַברע!“ (אַרעמער!) האָט ער אַ געשריי געטהאָן, אַרונטערשפּרינג-גענדיג פֿון אַטעל אין גלעמענדיג צערטליך דעם פֿערד פֿאַר די נאָזעכער. „ב'האָב שטענדיג טורא געהאַט, איך וואָל ניט פֿערשעהמט ווערן פֿאַר מענטשען אין די אויגען, נאָר ס'איז אַסך ערגער פֿערשעהמט צו ווערן פֿאַר זיך אליין.“

אין פֿיהרענדיג זיין פֿערד פֿאַר'ן צוים, האָט זיך דער יונגער רייטער אינגעקעהרט צוריק אין שטאָרט, דורך גערעהטע גראַזיגע שטענען, בעדעקט מיט רויטליכע ווינד-בלומען אין אַרומגעזיימט מיט גראַע אַליווען-בייטער. דאָ און דאָרט האָט זיך געזעהן דער לעבעדיגער גלאַנץ פֿון אַראַנזשען אַרויסקוקענדיג פֿון אַ ביעפֿען ים פֿון גרינע בלעטער, וועלכע האָבען פֿערוואַנדעלט דעם הימעל אין אַ טויטענד בלויע פֿלעקען.

II.

אַז ער איז צוגעקומען צום מאַרק, פֿון וואַנען די שטאָרט האָט אָנגעהויבען געהן באַרג-אַרויף, האָט ער זיך צוריק אויפגעזעצט אויפֿן פֿערד; נאָר דער וועג איז געווען פֿערשפּאַרט, מחמת ס'איז געווען אַ מאַרק-טאָג, און דער גרויסער פֿלאַץ, אַרומגעזיימט מיט אַ זיילענגאַנג, וואָס האָט געדיענט אַלס באַזאָר, איז געווען געדיכט אַנגעשטעלט מיט טישלאַך, וועמעס ווייסע לייזענטענע דעבלאַך האָבען אַכגעשלאָגען מיט אַ זיסער קיהלקייט געגען דעם פֿאַרענדען בלויען הימעל און די פֿלאַמענדע קאָל-סטוימען פֿון די בויערן, וועלכע זיינען זיך צונויפֿגעקומען פֿון די אַרומיגע דערפֿער. דורך אַ ווינקעל פֿון דעם מאַרק האָט מען געקענט אַרויסזעהן פֿערשיעדענע בייטער און דעם פֿרישען גלאַנץ פֿון דעם טייך. ס'האָט גערוישט און געקאַכט פֿון די הונדערטער קולות, מיט וועלכע דער מאַרק

ראַטעווען די נשמה בלויז דורך געוויסע, בעשטימטע וועגען, מאָ פֿאַרוואָס ישע זאָלען זיין אַזעלכע, וועלכע זיינען זיך נאָר מיאש און האַפֿען נאָר אויף קיין שום רעמונג ניט? און ווער ווייס? אפשר איז ער ווירקליך פֿעראורטהיילט צו אייביגער פֿערדאַמונג, טאַקי מחמת זיינע צווייפֿלען גופא, ניט קוקענדיג דערויף וואָס ער היט אָב פינקטליך און מעכאַניש זיין גאַטעס־דיענסט! אָה, וואו נעהמט מען אָן ערלייזער — אָן ערלייזער פֿון די פֿראַגען און צווייפֿלען, וועלכע פֿערוואַנדלען די הערליכע דונקעלהייט פֿון די קירכען אין אַ פֿינסטערניש פֿאַר דעם געפֿאַנגענעם גייסט! די דאָזיגע פֿערפֿלויכטע יעוואַיטען, וועלכע פֿערביטערן דאָס לעכען מיט זייער מורא'דיגען פֿאַנאַטיזם פֿון אַ נייעם אָרדען! זיין בלוט האָט אין איהם געקאָכט, ווען ער האָט געטראַכט מכה זייערע כימראַסמען, זייערע פֿינד־סטערע מעשים, און אַרײַנלייגענדיג די האַנד אין זיין לעדערנעם בייטעל, וואו עס זינען געהאַנגען צוויי אָבגעזיבלערטע פֿיסטאַלעמען, בעצייכענט מיט זיין נאָמען, האָט ער אַרויסגענומען איינעם פֿון זיי און האָט זיך געצילעוועט אין אַ פֿויגעלע, וואָס איז געשטאַנען אויף אַ צווייג, זיך צו־פֿירדענשטעלענדיג מיט דער נאַרישער פֿאַנטאַזיע, אז דאָס שיכט ער אויף איגנאַץ לאַיאָלאַ, דעם פֿאָטער פֿון דעם יעוואַיטיזם. נאָר כאָטש ער איז געווען אַ גוטער און זיכערער שיסער, האָט ער קיין האַרץ ניט געהאַט צו הרג'ענען אַ לעבעדיגען נפש, און שנעל ווי אַ פֿייל פֿון בויגען, האָט ער אויסגעדערעהט זיין פֿיסטאַל און אויסגעשאָסען אין דעם צווייג, איהם אַרונטערהאַקענדיג פֿון בוים.

פֿאַרוואָס האָט זיין פֿערשטאַרבענער פֿאָטער איהם אָנגעוואַנט, ער זאָל שטודירען דעם גלויבען? אמת, אז פֿאַר אַ רייכען יונגען מאַן פֿון דעם העכערען מיטעל־קלאַס איז דאָס געווען דער איינציגער וועג פֿון אויס־צייכונג, אַ מיטעל ווי אַזוי אָנצושפּאַרען אין די הויכע פֿענסטער פֿון דער אַריסטאָקראַטיע—און וועמעס שולד איז דאָס געווען, אויב ניט זיינע אַליין, יואם זאָגאַר נאָכדעם ווי ער האָט שוין גענומען צווייפֿלען, האָט ער פֿונד־דעסטוועגען אָנגענומען אַ האַלב־גלח'ישען אַמט, אַלס אויבער־קאַסירער פֿון אַ רעליגיעזען סעמינאַר? אָבער ווי אַזוי האָט ער געקענט פֿאַראויסזעהן, אז די דאָזיגע יונגענדיכע אונרוהיגקייט וועט ניט נור ניט איינגעשטילט, נאָר נאָך פֿערשטאַרקט ווערן דורך זיין פֿערטייעפֿען זיך אין לערנען און אין געבעט? מערקווירדיג! אַלע אַרום איהם, סיי אין סעמינאַר און סיי אין קירכע, זיינען פֿול מיט גלויבען און פֿריעדען און רוה; בלויז ביי איהם אין דער נשמה ליגט אַ געהיימע אונרוהיגקייט און אַן איינגעהאַלטענע

אוריאל אקאסטא.

ערשטער טהייל.

נבריאל דא קאסטא.

I.

נבריאל דא קאסטא האט לאנגזאם א שמויס געטהאן זיין פֿערד
מיט די שפּאַרען, און אַרונטעררייטענדיג די לאַנגע כריימע נאַס,
בעזעצט מיט קאַרקען-בוימער, האָט ער זיך געסטאַרעט אַרויסשלאָגען פֿון
קאַפּ די מוטשענדע גייסטיגע פּראָבלעמען זיינע, איבערלאָזען די טהע-
אַלאַגיע הינטער זיך מיט די מאַנאַסטירען און די קירכען פֿון דער
שטאַדט פּאַרטאָ. ער האָט געריטען מיט חן און מיט פֿייער, אָט דער
שעהנער זינגער מאַן מיט די נליצענדע אויגען און מיט די שוואַרצע האָר,
וואָס זיינען איהם אַרונטערגעפֿאלען איבער'ן זיידען רעקעל; אָט דער
דייצענדער זינגער מאַן, וועמען אַ פּאָעט וואָלט גענומען אַלס בילד פֿון
דעם ליידענישאַפֿטליכען פֿרייהלינג פֿון די דרום-לענדער, נאָר אין וועמעס
זעלע גופא דער וואַרעמער בלויער הימעל פֿון פּאַרטוגאַל, די ווייסע
קווייטעלאַך פֿון די מאַנדעל-בוימער, די איידעלע ריחות פֿון די פֿרישע,
שפּראַצענדע בליטהען, און דער פֿרעהליכער געזאַנג פֿון די פֿויגעלאַך —
אין וועמעס נשטה אָט דאָס אַלעס האָט ערשט אויף צו'ן אמת'ן אַרויס-
גערופֿען אַ שמורמדיגען ים פֿון רעיונות.

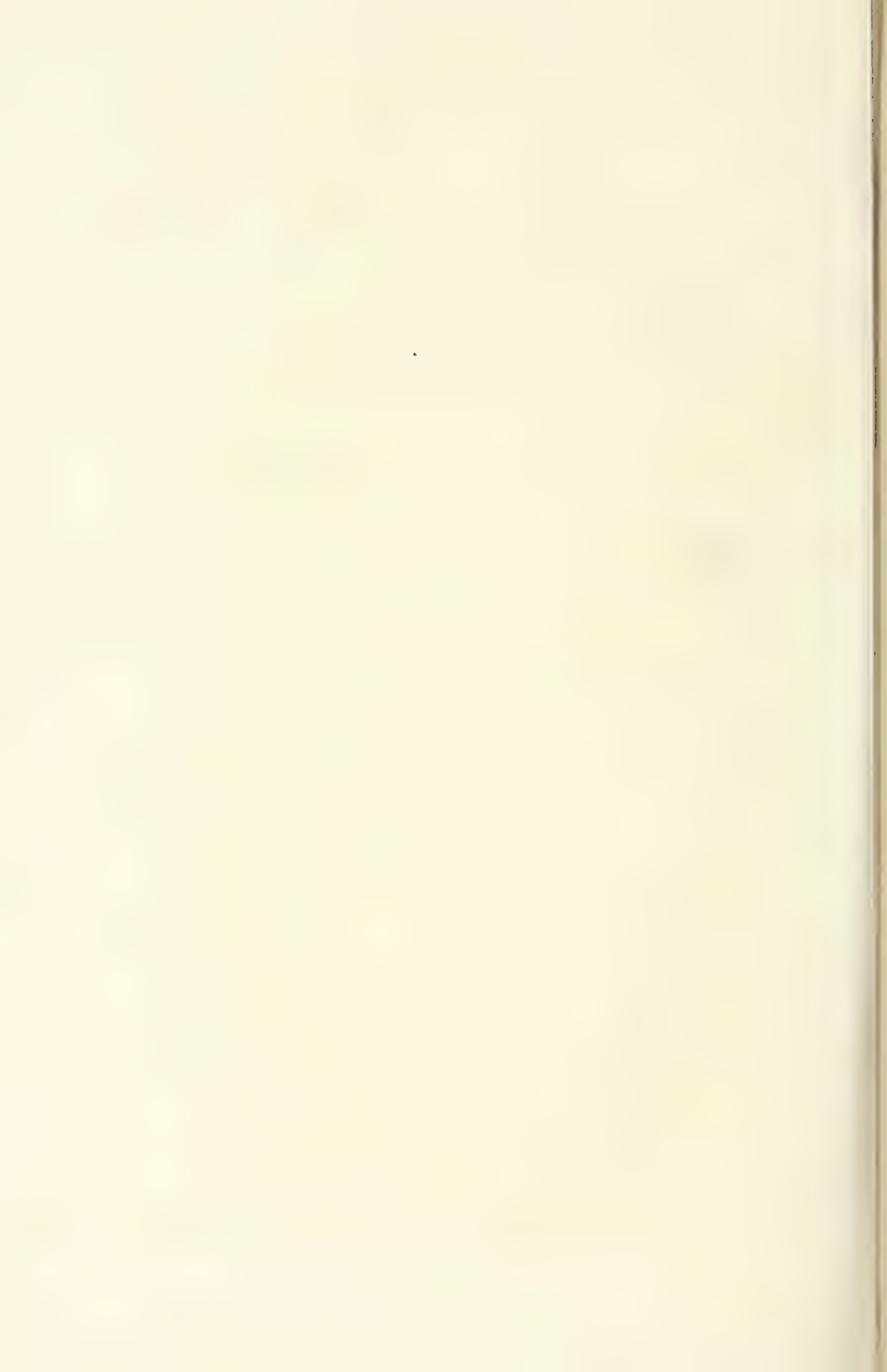
ניין; ס'איז אונמעגליך געווען צו גלויבען, אַז דערמיט וואָס ער איז
זיך אָפֿט מודה אויף זיינע זינד, ווי די קירכע הייסט, קען ער טאַקי
דערגרייכען צו אַ פֿולע פֿערגעבונג. אויב ס'וואָלט מעגליך געווען צו

III.

אוריאל אטאסטא.

אוריאל אקאסטא.

על נהרות בבל

פון אויסגעצייכענמע קריטיק איבער רעליגיאָן פֿון גראַף דע וואַלניי. איבער-
ועצט פֿון א. מאַנענבוים. ענטהאַלט 82 זייטען.
פרייו 5 פענס, אין אמעריקא 10 סענס.

סימבאלישע פאסט קארדס

יערער פֿריינד פֿון אויפֿקלעהרונג דאַרף פֿערברייטען דיזע פֿראַכטפֿאַלע
פֿאַסט קאַרדס, ווייל זיי וויינען דער בעסטער מיטעל פֿיר דער פֿראַפֿאַגאַנדאַ.
די בעסטע רעדע ווירקט ניט אזוי נומ ווי איינע פֿון דיזע קאַרטלעך. ביי
יעצט וויינען ערשינען פֿאַלגענדע:

„וּכְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ“, „הַקִּבְיָה מוֹזוֹן וַיּוֹנִים“, „רוֹמִישֵׁע מִיראַ-
נִי און דער קאַמפֿ פֿיר פֿרייהייט“, „ניקאָליי—דער מלאך השלום“, „הונג-
נער און לוקסוס“, חמשה חרוני מלכות“, „די מענשהייט צווישען 2 גנבים“,
„דער איר אין דעם צוואַנציגסטען יאָרהונדערט“ און „לואי דער 16טער צו
ניקאָליי דעם לעצטען“.

זיי וויינען זראַכטפֿאַל געדרוקט אין קאַסטען ביליג 1 פעני יע. ע.

האנאוואלאון

איינע פֿון מאַקסיס גאַרקי'ס בעסטע ערצעהלונגען. ענטהאַלט 72 זייטען.
פרייו 5 פענס. אין אמעריקא 10 סענס.

דער בראדיאגא

אַ זעהר אינטערעסאַנטע ערצעהלונג פֿון בראַדיאַגע זעבען, פֿון מאַקסיס
גאַרקי. פרייו 3 פענס, אין אמעריקא 6 סענס.

דער מענש און זיין נשמה

אַ וויסענשאַפֿטליכע אָבּהאַנדלונג איבער דעם וואָס מיר רופֿען נשמה פֿון
דר. איינערטאָן. פרייו 3 הייפענס, אין אמעריקא 3 סענס.

נאט, רעליגיאָן און מאראל

אַ קריטיק איבער רעליגיאָן פֿון פֿיליפּ קראַנץ. פרייו 2 פענס, אין
אַמעריקא 5 סענס.

גלויבען און פֿערנונפֿט

פֿון דושאַחן סעסליע. איינער פֿון די וואונדערבאַרסטע ביכער, העלכער
ענטהאַלט אַ בריליאַנטע קריטיק איבער די ווידערשפּריכע און אַבער-
גלויבען פֿון דער רעליגיאָן. געשריבען פֿון אַ גלח העכער 2 הונדערט יאָהר
צוריק. אַזעלכעס, וואָס איז נאָך אין דער אידישער שפּראַך ניט געווען.

אַלע בעשטעלונגען צו אַרדערען

RADICAL PUBLISHING CO., 71, Hanbury St., Spitalfields, LONDON, E.

קאמפאלאג

פון דער

ראדיקאל פובלישינג קאמפאני.

עדעלשטארט'ס שריפטען

די לאַנדאָנער אויסגאַבע פֿון עֶדעלשטאַרט'ס ריהרענדע סקיצען איז יעצט פֿיעל שעהנער ווי די פֿריהערדיגע. אויך איז יעצט צוגעגעבען אַ נייע סקיצע „מיוויק“. פֿרייו בלויו 5 פענס, אין אמעריקא 10 פענס.

א פֿינפֿפֿאַכער מאָרד

דער פֿינפֿפֿאַכער מאָרד איז קיין שונד ראָמאַן נאָר אַ העכסט בעלעהרענדע שילדערונג פֿון דער אַרבייטער בעוועגונג, געשריבען פֿון אַ בעוואוסטען אַרבייטער פֿיהרער. פֿרייו 4 פענס, אין אמעריקא 10 פענס.

באוואווער'ס בילדער און געדאַנמען

איז יעצט פֿערנרעסערט געוואָרען אויף 64 זיימען און איז העכסט אַרטיסט־מיש געדרוקט אויף גוטען פּאַפּיר. עס איז די שעהנסטע ווערק אין דער אידישער ליטעראַטור. פֿרייו 5 פענס, אין אמעריקא 10 פענס.

באוואווער'ס ליעדער און געדיכטע

אַ נייע זאַמלונג פֿון ליעדער, וועלכע זיינען בײַ איצט נאָך ניס געווען געדרוקט אין קיין בוכפֿאַרם. פֿרייו 5 פענס, אין אמעריקא 10 פענס.

באוואווער'ס פּאָעזיע און פּראָזאַ

אַ ביכעל פֿון 128 זיימען, ענטהאַלט צוזאַמען די „ליעדער און געדיכטע“ און „בילדער און געדאַנקען“. פֿרייו 9 פענס, אין אמעריקא 20 פענס.

זאַלען זיך כּבצנים מעהרען?

פֿעהרייראַטהע מענער וואָס ווילען ניס ליידען קיין צרות דעם גאַנצען לע־בען, פֿרויען וואָס ווילען ניס קראַנק זיין דעם גאַנצען לעבען, זאַלען קויפֿען דעם ביכעל. עס וועט זיי אייסהימען פֿון אַרעמקייט, פֿון קראַנקהייט און פֿון אַלעם ביזן. פֿרייו אין ענגלאַנד 1 פעני.

די מענשליכע ענטוויקלונג

אַ זעהר בעלעהרענדע באַשרעע איבער רעליגיע פֿון דר. מאַקס נאָרדוי, פֿרייו 1 פעני, אין אמעריקא 3 פענס.

קינדערלאך אונזערע אויף זיינע קניע, ער זאל זיי בענשען. אַךְ אַךְ
דער טרוימער!"

"ס'איז איהם ניט בעשעהרט געווען ניט דאָס איינע און ניט דאָס
אַנדערע שיקוואל, מרים, קום, גיב מיר אַ קוש, לאָמיר זיך טרייסטען איינע
די אַנדערע."

זייערע ליפען האָבען זיך בעגעגענט און די טרעהרען זייערע האָבען
זיך צונויפגעמישט.

"פֿון היינט און ווייטער, מרים, זיינען מיר שוועסטער."

"שוועסטער," האָט מרים געשלוכצט.

זיי האָבען זיך אַרומגענומען איינע די אַנדערע — די נאָבעלע
היידישע זעלע און דאָס וואַרעמע אידישע האַרץ אין איין אויסגוס
פֿון געפֿיהלען איבער דעם קריסט'ס קבר.

פּלוצלינג האָט זיך דערהערט דער קלאַנג פֿון גלאַקען אין שטאָרט.
מרים האָט אַ ציטער געטהאָן און האָט זיך אַרויסגעמאַכט פֿון העלענאָס
אַרעם.

"איך מוז געהן," האָט זי אין איילעניש געזאָגט.

"ס'איז בלויז "אזע מאַריאַ", האָט העלענאָ געזאָגט. "דו האָסט דאָך

ניט קיין אַבענד-געבעט צו זאָגען."

מרים האָט אָנגעריהרט דעם געלען צייכען אויף איהר קאָפּ. "ניין,

אַבער די מויערן פֿון דער גהעטאָ וועלען זיך פֿערשליסען, שוועסטער."

"אַך, איך האָב גאָר פֿערגעסען, איך האָב געמיינט, אז מיר וועלען

פֿון היינט אָן שטענדיג קענען זיין אינאיינעם. איך וועל דיך בעגלייטען
אַזוי ווייט ווי איך מעג, שוועסטער."

און זיי זיינען שנעל אַזעק פֿון דעם איינזאַמען, אונגליקליכען קבר,

זיך האַלטענדיג פֿאַר די הענד.

די שאַטענס האָבען זיך אַרונטערגעלאָזען. ס'איז שוין כמעט געווען

פֿינסטער, ווען זיי זיינען צוגעקומען צו דער גהעטאָ.

מרים האָט קוים אוספֿייעט זיך אַריינצוגינג'ענען אינעווייניג, ווען די

מויערן האָבען זיך פֿערמאַכט מיט אַ שטאַרקען קלאַפּ, זיי צושיידענדיג

אזייע פֿון דער אַנדערער דורך דער לאַנגער, פֿינסטערער נאַכט.

טויט, ווי דער מנהג האָט געפֿאָדערט, און אזויפֿיעל וואוילטאָג וויפֿיעל ס'איז נור על פי דין ערלויבט געווען זיך אָנצוטהאָן, האָט מען דאָרט אין שטוב געקענט זעהן. און זיי האָבען געטאָנצט, מענער מיט מענער און פֿרויען מיט פֿרויען. מנשה האָט מיט אַן ערנסטער מינע דערלאַנגט זיינע געסט פֿריכטע און וויין, נור די אַלטע מוטער האָט געטאָנצט אַזוי ווי אַ פֿערריקטע; אַ געזעצטער שמייכל איז געלעגען אויף איהר איינגעקאָרטשעטעס געזיכט, און אַלע וויילע האָט זי אויסגעבראַכען אין אַ מורא'דיגען וואַהנוינגען געלעכטער.

מרים איז אַנטלאָפֿען פֿון הויז, כדי ניט צו זעהן דעם דאָזיגען געלעכטער. זי איז אַרויס פֿון דער גהעטאָ און האָט אַרומגעוואַנדערט איבער די גאַסען פֿון רוים, ביז וואַגען זי האָט געפֿונען דאָס שטיק אונגעהייליגטע ערד, וואו די צוהאַקטע שטיקער פֿון יוסף דעם טרוימער זיינען ווי עס איז פֿערשאַרט געוואָרען אָן אַ זייט. דער הויפֿען שטיינער, וואָס פֿרומע אידען האָבען אָנגעוואָרפֿען אויף דעם אָרט, כדי מקים צו זיין אַ מצוה מן התורה און דן זיין דעם מסית ומדיח מיט סקילה, האָט מרים'ן גלייך געגעבען צו וויסען, אַז דאָס איז זיין קבר. זי איז שיער ניט דערשטיקט געוואָרען פֿון שלוכצען. איהרע אויגען זיינען פֿול געווען מיט טרעהרען, וועלכע האָבען פֿערשטעלט די שעהנקייט פֿון דער וועלט. אין אַ וויילע אַרום האָט זי לעבען זיך דערזעהן נאָך אַן אָנגעבוויגענע פֿיגור — אַ הערליכע פֿרויען-פֿיגור — און כמעט ניט אַ קוק געבענדיג אויף איהר, האָט זי דערקענט, אַז דאָס איז העלענאַ דע פֿראַנקי.

„אויך איך האָב איהם ליעב געהאַט, סיניאַראַ דע פֿראַנקי,“ האָט זי זיך אָנגערופֿען איינפֿאַך.

„ביסט דו מרים? ער פֿלעגט ריידען פֿון דיר.“ און העלענאַ'ס זיל-בערנע שטימע האָט געציטערט.

„יא, סיניאַראַ.“

העלענאַ'ס טרעהרען האָבען זיך געגאַסען אָהן אַן אויפֿהער. „אך! אך! דער טרוימער. ער האָט געזאָלט זיין גליקליך — גליקליך מיט מיר, גליקליך אין דער פֿולקייט פֿון מענשליכער ליעבע, אין דעם ליכט פֿון דער זונן, אין דער שעהנקייט פֿון דער דאָזיגער הערליכער וועלט, אין דער פֿרייד פֿון קונסט, אין דער זיסקייט פֿון מוזיק.“

„ניין, סיניאַראַ, ער איז געווען אַ איד. ער האָט געזאָלט זיין גליקליך מיט מיר, אין דעם שיינ פֿון דער תורה, אין דעם רהיגען פֿאַמיליען-לעבען, זיך אָבעבענדיג מיט געבעט, מיט צדקה און מיט אַלע מעשים טובים. איך וואָלט איהם אָנגעצונדען די שבת-ליכט און אַרויפֿגעזעצט די

צו בלוט-פֿערגיסונג און צו געוואלט-טהאָמען. בעסער וואָלט איך גאָרנישט
:עבוירען געוואָרען! זאל מיך קריסטוס אויפֿנעהמען צו זיך אין מיר
שינקען זיין אונערליכע גנאָד! זאל ער מיר פֿערגעבען אזוי ווי איך פֿערגיב
איך!" ער האָט צונויפֿגעדרוקט זיינע צייהן און מעהר קיין וואָרט נישט
:ערערט, אַ בילד פֿון אונערדליכער פֿערצווייפֿלונג.

די פֿלאַמען האָבען זיך פֿונאַנדערגעפֿלאַקערט. זיי האָבען אָנגעהויבען
סמאליען זיינע גלידער, אָבער זיי האָבען קיין שום קלאַנג נישט אַרויס-
:געריסען פֿון איהם. נאָר אין דער מאַסע האָט זיך דערהערט אַ געוויין.
און פֿלוצלינג האָט זיך פֿון דעם אונבעמערקבאַרען הימעל אַרויסגעריסען
אַ בליץ, ס'האָט אָנגעהויבען דונערן און באַלד נאָכדעם איז אַראָב אַ
שרעקליכער גוס-רעגען. די פֿלאַמען זיינען פֿערלאָשען געוואָרען. דער
שלאַנג-רעגען האָט אפילו נישט אָנגעהאָרטען לאַנג, נאָר דאָס האַלץ האָט
שוין מעהר נישט געוואָרט ברענען.

אָבער דער עולם האָט נישט געטאַרט אָבגענאַרט ווערן אויף אזאָן
איפן. אויף דעם ריכטער'ס בעפֿעהל האָט דער תּלִין אַריינגעשטאַבען אַ
שווערד דעם פֿערברעכער אין בויה, דערנאָך האָט ער אָבגעבונדען דעם
קערפֿער און איהם געלאָזט אַרונטערפֿאַלען אויף דער ערד מיט אַ
שרעקליכען קראַך. ער האָט זיך איבערגעקעהרט אויף'ן רוקען און איז אַ
וויילע געבליבען ליגען רוהיג, מיט'ן ווייסען, אויסגעמאָגערטען פנים צום
הימעל. דערנאָך האָט דער הענקער גענומען אַ האַק און צוהאַקט דעם
טויטען קערפֿער אויף שטיקער. אַ טהייל האָבען נישט געקענט אויסהאַלטען
אין האָבען זיך אָבגעקעהרט אָן אַ זייט, נאָר די גרויסע מאַסע איז
געבליבען שטעהן און געקוקט מיט אויסגעלאָצטע אויגען אויף דער
שוידערליכער סצענע.

דערנאָך איז אַ פֿראַנצייסקאַנער גלח אַרויפֿגעשפרונגען אויף'ן וואָגען,
און פֿון דעם בלוטיגען שוידערליכען בוך, וואָס איז געווען אָפֿען פֿאַר אַלע
אויגען, האָט ער געהאַלטען אַ פֿייערדיגע דרשה טבח קריסטוס'עם
ליעבע און האָט פֿונאַנדערגעלאָזט דעם עולם אין ביטערע טרעהרען.

x.

ביי יוסף'ס פֿאָטער מנשה'ן אין הויז איז געווען ששון ושמה.
קלעומער האָט מען געבראַכט צו פֿייערן דעם יום טוב אין דעם משומד'ס

און אויסגעמישט מיט די דאָזיגע געזיכטער, האָט ער אויך געזעהן די פנים־ער פֿון זיינע ברודער-אידען, וועלכע האָבען געגליהט מיט אַ פֿינסטערן רשעות־דינגען פֿייער. קיין שום ברודער גלח האָט נישט געהאט פֿאַר איהם קיין איין טרויסט-וואָרט צו זאָגען, האָט נישט געהאַלטען דעם קרייץ פֿאַר זיינע אויגען, וואָרים איז ער דען נישט געווען אַ פֿערפֿלובטער כּופּר, אָן אויסגעשטויסענער פֿון ביידע וועלטען?

דער עלצטער פֿון די „קאָפּאַריאַני“ איז אַרונטערגעקומען צו דער צערעמאָניע. דער שייטער-הויפֿען איז געווען אַרומגערינגעלט פֿון סאָלאָאָמען, מורא האָבענדיג מאָמער האָט נאָך דער פֿערריקטער חסידים, וועלכע וועלען פֿירייכט מאַכען אַ פֿערווך איהם צו ראַטעווען. נאָר די אַלע פֿאַרויכטיגקייטען זיינען געווען איבעריג. ס'איז קיין איין געזיכט נישט געווען, וואָס זאָל אַרויסצייגען וואָס פֿאַר עס איז מיטגעפֿיהל פֿאַר איהם. די, וועלכע זיינען פֿריהער געווען בעזויבערט פֿון איהם און זיינען נאָכגעגאַנגען נאָך זיין קרייץ און זיין רוטען „פֿרייז-באַנד“, האָבען אַצונד מיט אַ כּיוון געמאַכט וואָס מעהר חוץ פֿון איהם, מורא האָבענדיג מען זאָל זיי נישט דערקענען. די אידען, ווידער זיינען געווען מלא שמחה אויף גאָט'ס נקמה, וועלכע האָט געטראָפֿען דעם משומד.

דער דאָמיניקאַנער איר איז צוגעבונדען געוואָרען צו די הילצערנע באַלקענס, וועלכע זיינען געשטאַנען אין מיטען פּלאַץ. זיי האָבען איהם אָנגעטהאָן אין אַ פּויליץ-מאַנטעל און אַרויפֿגעזעצט דאָס געלע היטעל אויף זיין אָבענגאַלטען קאָפּ. אונטער דעם האָט זיין געזיכט אויסגעזעהן רוהיג, נאָר זעהר טרויעריג. ער האָט אָנגעהויבען ריידען.

„פֿערשטאַפּ איהם דאָס מויל!“ האָט אַ געשריי געטהאָן דער ריכטער. „ער וויל שוין ווייטער לעסטערן גאָט.“

„ניין, טהוט עס נישט,“ האָט זיך דערהערט אַ געבעט אין דער מאַסע. „מיר וועלען פֿערלירען דעם לומפֿס געשרייען.“

„ניין, האָב קיין מורא נישט. איך וועל קיינעם נישט לעסטערן,“ האָט זיך יוסף אָבערופֿען מיט אַ טרויעריגען שמייכל. „איך וויל זיך בלוזי מתודה זיין אויף מיינע זינד און מקבל באהבה זיין מיין פֿערדיענטע שטראַף. איך האָב זיך פֿאַרגענומען צו געהן אין די פֿוס-טריט פֿון דעם הערר — צו געווינען מענשען דורך ליעבע, זיך נישט אויפֿהויבען מיט געוואַלט געגען שלעכטס. און וועה! איך האָב בענוצט געוואַלט געגען מיינע אַלטע ברודער, די אידען, און געוואַלט געגען מיינע נייע ברודער, די קרויסטען. איך האָב אויפֿגערייצט דעם פּאַבסט געגען די אידען, איך האָב אויפֿגערייצט די קרויסטען געגען דעם פּאַבסט. איך האָב געפֿיהרט

1x.

ער האָט לאַנג ניט געהאַט צו וואַרטען. געבען דעם עולם אין אַזאָ צייט דעם ספּעקטאַקעל פֿון אַ הינריכטונג, האָט געהייסען בעקרוינען דעם קאַרנאַוואַל. אָבנע'משפּט'ע. פֿערברעכער פֿלעגט מען אַפֿט האַלטען ביז דעם דינסטאָג פֿאַר די פֿאַסט-טעג, און ווי שטאַרק איז געווען די ענטטוישונג, ווען ס'איז קיין אַנדער זאַך ניט געווען צו זעהן נאָר ווי מען שמיסט הויפֿלייט, וועלכע מען האָט געכאַפט מאַסקירטערהייט. דאָס שמיסען פֿון אַ אידען, וועלכען מען האָט געפֿונען אָהן דעם געלען צייכען, איז געווען די נעקסטע בעסטע זאַך בייצואוואוינען נאָך דער הינריכטונג פֿון אַ קריסט, מחמת דער שמיסער האָט געקראָגען דאָפּעלט בעצאָהלט (אויף'ן חשבון פֿון דעם שולדיגען, פֿערשטעהט זיך), און ער האָט געשמיסען מיט דאָפּעלטער קראַפֿט און מיט דאָפּעלטען השַק. נאָר בעסער פֿון אַלצדינג איז געווען צו זעהן די הינריכטונג פֿון אַ אידען. און אַז „ברודער" דושוועפע איז געווען אַ איד, האָט גאָר קיין שום ספּק ניט געקענט זיין. די איינציגע פֿראַגע איז בלויז געווען וואָס ער איז: אַ בעל-חרטה אָדער גאָר אַ שפיאַן. אין יעדען פֿאַל האָט איהם געקומט דער טויט. און ער האָט דאָך דעם פֿאַכסט געמאַכט מיט דער בלאַטע צוגלייך — וואָס דאָס איז פֿאַר זיך אַליין אַן אונפֿערצייחליכע זינד. דער אונבעליעכטער פֿאַכסט האָט שכל געהאַט צו שאַנעווען אַלע אַנדערע — בלויז דער איד אַליין האָט געמוזט שטאַרבּען.

גאַנץ פֿריה איז שוין די בעפֿעלקערונג געווען אויף די פֿיס. אויף דעם „פֿאַלקס-פֿלאַץ" — דער מיטעל-פּונקט פֿון דעם קאַרנאַוואַל — וואו מען האָט אויפֿגעשטעלט דעם קאָסטיאַר, האָט זיך אַ גרויסער עולם געשפּאַרט און געראַנגעלט צו פֿערכאַפען די בעסערע פֿלעצער. דאָס איז אַן און פֿאַר זיך אַליין געווען אַ פֿרעהליכער, שפּאַסאָהאַפּטער שמרייט. דער גרויסער פֿאַנטאַן האָט אַרויפֿגעשיקט זיינע בליצענדע זילבער-שפּרודען צום בלויזען הימעל. אַז דער טויטען-וואַגען איז אָנגעקומען אויף'ן פֿלאַץ, האָט דער פּראָסטער עולם מקבל פנים געווען דעם פֿערברעכער מיט אַלערליי שמוציגע ליעדער, און זיינע ווילדע, פֿערצווייפֿעלטע אויגען האָבען בעגעגענט מעהר ווי איין פֿרעהליך און לוסטיג געויכט פֿון די גופּא, וועלכע זיינען ערשט מיט עטליכע שעה צוריק געווען זיינע נאַכפֿאַלגער;

אונזערע מיט-מענשען, כדי יעדער גראָבער יונג זאל מענען שפּייען אויף וויי. זעהט דאָס געלע — דער קוליער פֿון שאַנדע, דער שאַנד-פֿלעק פֿון פֿרויען, וואָס האַנדלען מיט וויער פֿרויענשאַפֿט — מיט וואָס מיר בראַנד-מאַרקען די עהרוורדיגע שטערנס פֿון רבנים און די קעפֿ פֿון עהרליכע סוחרים. נאָט זעהט! איך טהוּ עס אָן אויף דעם קאָפֿ פֿון דעם דאָזיגען אַנטי-קריסט, אַ סימבאָל פֿון אונזער האַס צו אַלעס, וואָס איז ניט ליעבע." און זיך אויףהויבענדיג אויף דעם קאַפּיטאַן'ס זאַטעל, האָט ער בעקרוינט די סטאַטוע מיט דעם געלען צייכען.

אַ ים פֿון שפּאַט האָט זיך פֿונאַנדערנגאַסען אין דער לופֿטען. ס'איז געווען אַ פֿיעלפֿאַכיגער טומעל פֿון ווילדע קולות.

"אַרונטער מיט'ן אַנטי-קריסט! אַרונטער מיט'ן פּאַכסט! אַרונטער מיט באַטשיאָ וואַלאַרי! אַרונטער מיט דער פּרינצעסען טערעזאַ!"

נאָך אין אַ ווילע אַרום איז אַלצדינג איבערגעקעהרט געוואָרען מיט'ן קאָפֿ אַראָב און מיט די פֿיס אַזויף. אַ מחנה פֿון דער שטאַדט-וואַך — ספּאַרטען טיט פּיקעס און מיט ביקסען און רייטער מיט שווערדען אין די הענד — זיינען אָנגעקומען אויף'ן פּלאַץ פֿון איין גאַס, און דעם פּאַכסט'ס זעלנער פֿון אָן אַנדער גאַס. מיט אַ ווילדער רציחה זיינען זיי אָנגעפֿאלען אויף דער מאַסע. די ספּאַרטען פֿון דעם רעוואָלוציענדיגען קאַפּיטאַן, וועלכע האָב'ן אַצונד פֿון זייער זייט רעוואָלוציענדיגע געגען זייער פֿיהרער, האָבען זיך אויסגעדערהט אין צוריקגעטריבען זייערע נאָכפֿאלגער. ס'איז געווען אַ מיט-מאַש פֿון קרעכען, קוויטשערייען און מוראָדיגע געשרייען, ביקסען האָבען אויסגעשאַסען, מעסער געבליצט, שווערדען און פּיקעס זיך בעוועגט רעכטס און לינקס; פֿונקען זיינען געפֿלויגען אין אַלע זייטען, די לופֿט איז פֿול געווען מיט רויך, אין דער המון איז געלאָפֿען און געפֿאלען אין זיך קוים געראַטעוועט מיט'ן לעבען, איבערלאָזענדיג די פֿייכט רויטע ערד, אָנגעוואָרפֿען מיט בייטע קערפּער.

און לאַנג נאָך איידער די צווייטע ליידענשאַפֿטען פֿון דעם נידעריגען פעבעל האָבען זיך געוועטיגט מיט רויב און מאָרד אין די ווייטע, פֿער-וואָרפענע גאַסען, איז יוסף דער טרוימער געלענען אין דעם פֿינסטערסטען קעלער פֿון דעם „נאַנאַ טהורם" אויף אַ שטיק צוּפֿילטען מאַטראַץ, צונויפֿגעדערהט אין זיין צוריסענעם בעשפּריינקעלטען מאַנטעל. דאָס בלוט איז איהם גערוגען פֿון אַ דוצענד וואַונדען אין זיין קערפּער און ער איז געווען אַזוי שטאַרק אייסגעמוטישעט פֿון דעם קאַמפּף מיט זיינע תּלינים, אַז ער האָט ניט געקענט טראַכטען מכה דעם שייטער-הויפּען, וועלכער איז צוגעגרייט געוואָרען פֿאַר איהם.

„אָט אַפנים רויס איז משוגע געוואָרען, צי וואָס? לויף נאָך די שטאָדט-וואַך, דו שאַקאַפּאָ!“

פֿראַ דושוועפּע האָט שטיל צוגעכונדען זייער „פֿרויזכאַנד“ צו זיין קרוין, און אויפֿהויבענדיג דאָס רויטע שטיק געוואַנד אין דער לופֿטען, האָט ער אויסגעשרווען: „דאָס איז קריסטוס'עס אמת'ע פֿאַהן! דאָס איז דער כּוּכּאַל פֿון אונזער ברודער'ס מאַרטידערן! זעהט, דאָס איז דער קוליער פֿון'ס בלוט, וואָס ער האָט פֿערגאַסען פֿאַר אונז, ווער ס'איז פֿאַר יעזוס'ן, זאָל געהן מיט מיר!“

„פֿאַר קריסטוס'ן, פֿאַר יעזוס'ן! ווי וואָ זשעזוי!“ אזוי ווי אַ קראַכענדער רוינער האָט עס אויסגעבראַכען פֿון דער וויגענדער מאַסע, זיין אויגענער פֿיער האָט זיך נאָך מעהר פֿונאַנדערגעפֿלאַקערט, זעהענדיג זייער ברענענדע בעגייסטערונג.

„קומט מיט מיר! היינטיגען טאָג וועלען מיר ווייזען, אז מיר זיינען קריסטוס'עס רוכטיגע נאָכפֿאַלגער, מיר וועלען אינפֿיהרען זיין מלוכה אין הויס.“

ס'איז געוואָרען אַ ווילדער געלויף, די זעלנער האָבען אָנגעטריבען זייערע פֿיער, מענטשען זיינען געפֿאַרען אונטער זייערע פֿיס און צוטראַכען געוואָרען פֿון די שווערע פֿאָדקאָיעס ווערע. ס'איז געווען אַ מאַכענט פֿון וואַהנין, דער דאָמיניקאַנער איז געלאָפֿען פֿאַראַויס, בעוועגענדיג דאָס רויטע שטיק געוואַנד אין דער לופֿטען, און די צאָהל פֿון זיינע נאַכפֿאַלגער איז געוואָקסען אין געוואָקסען ביי יעדען זייטקריגעסעל, וואָס די פֿראַנצויזיאַן איז פֿערבייגעגאַנגען. אונגעשטרעטהייט איז ער צוגעד קומען צו דעם גרויסען פּלאַץ, וואו אַ נייע סטאַטוע פֿון דעם פֿאַכט איז געשטאַנען און געבלישטשעט ווייס און מאַיעסטעמיש.

„אַרונטער מיט'ן אַנטי-קריסט!“ האָט אַ געשריי געטהאָן אַ בייטעל-שנירער.

„אַרונטער מיט'ן אַנטי-קריסט!“ האָט אָנגעקלונגען דערזעלבער געשריי פֿון דעם פעבעל.

דער גלח האָט אַ מאַך געטהאָן מיט דער האַנד אין ס'איז געוואָרען שטיל, ער האָט דערזעהן דעם געלען בלואַסק פֿון אַ אידען'ס קאַפּ אין דער מאַסע און ער האָט איהם געבעטען, ער זאָל איהם געבען זיין הויטעל. ס'איז איבערגעוואָרען געוואָרען פֿון האַנד צו האַנד ביי וואַנען ס'איז געקומען צום פֿריסטער, פֿראַ דושוועפּע האָט עס אויפֿגעהויבען אין דער לופֿטען און געזאַגט: „מענער פֿון רויס, זיהן פֿון דער הייליגער קירכע, זעהט וואָס פֿאַר אַ שענדליכען צייכען מיר וועזען אַרויף אויף

די הייליגע יונגפֿרוי פֿערלאַנגט. אוועק מיט אייערע פֿאַטשערקעס און מיט אייערע מאַסקורונגען, מיט אייערע „פֿאַטער-אונזער'ס" און אייער פֿאַלען אויף די קניע! אוועק מיט אייערע קאַרנאַוואַלען, אייער גאַטלאָזע ענטזאָגונג פֿון פֿלייש! איהר זייט אַלע צופֿוילט, דאָס איז ניט גאָט'ס שטאָרט, ס'איז די שטאָרט פֿון געדונגענע באַנדימען און עקעלהאַפֿטער הילטאָיסטוואָ און זולל וטובא'דיגע ימים טובים, און דער בליאַסק פֿון אויב, און דער גענוס פֿון דעם גראָבען חומר. אַרונטער מיט דעם צו-פֿוילטען קאַרדינאַל, וועלכער פֿריידיגט ביים אַלטאַר און לייזט געלד ביי די פֿערהאַסטע אידען פֿאַר זיינע געהיימע זינד! אַרונטער מיט דעם מאַנאַך, וועמעס געבעט-בוך איז „באַקאַטישאָ"! אַרונטער מיט גאָט'ס שטעל-פֿערטרעטער, וועלכער שאַכערט מיט קאַרדינאַלען-היטלען, וועלכער סמייעט ניט צו געהמען דאָס הייליגע אַזיגענד-מאַהל אין מויל אַרײַן, אידער אימיצער פֿערווכט אַפֿריהער דערפֿין, וועלכער איז אַרײַנגעטראָן מיט לייב און לעבען אין אינהייליגע גריכישע שריפֿטען, אין פֿײַנע ציערונג, אין פֿאַליטישע מאַנעוורעס און היימישע אינטריגעס, וועלכער קומט צו פֿאַהרען אין סאַמעט און אין זייד, רײטענדיג אויף זײַן שטאַלצען נעאַפֿאַליטאַנער פֿערד, מיט זײַנע בלויד-קעפֿיגע קאַרדינאַלען און זײַנע הונדערטער גלאַנציגע רײטער. ער דער פֿאַרשטעהער פֿון דעם שוואַכען קריסטוס, וועלכער איז געפֿאַהרען אויף אַן עיזל און וועלכער האָט געזאָגט: „פֿערקויף וואָס דו האָסט און גיב עס אוועק די אַרעמע לײַט, און קום מיט מיר!" ניין, און די פֿײַערדיגע לײַדענשאַפֿט פֿון גערעכטיגקײט וואָרט געוואונען אַלע צוהערער זײַנע, „ניין, כאָטש ער וואוינט אין וואַטיקאַן, כאָטש הונדערטער גרויסאַרטיגע בישאָפֿס ערנדיעריגען זיך צו קושען זײַנע פֿיס, דאָך זאָג אויך דאָ גאַנץ אָפֿען, אז ער איז אַ ליגען, אַ פעטליע, אַן אָבנעקאַדכטער קבר, קיין בעשינער פֿון די אַרעמע, קיין ליעבענדער פֿאַטער פֿון די יתומים, קיין גײסטיגער הערשער, קיין פֿריידיגער פֿון קריסטוס'עס לעהרע, נאָר דער אַנטי-קריסט אַלײן."

„אַרונטער מיט דעם אַנטי-קריסט!" האָבען אויסגעשריען אַ פֿאַר קאַרטיקאַנער האַלז-שניידער.

„אַרונטער מיט דעם אַנטי-קריסט!" האָט געליאַרעמט די מאַסע. דער לאַנג-אונטערדריקטער האָס צו דער הערשענדרער מאַכט האָט אַזונד געפֿונען זײַן וועג אין אַ גרויסער כוואַליע פֿון היסטערישער בעוועגונג. „קאַפּימאַן, מהו דיין פֿליכט!" האָט דער ריכטער אַ געשריי געטהאָן. „ניין, דער גלח זאָגט דעם אמת. נעהם אוועק דעם אַלטען מאַן,

אַלעסאַנדראָ!"

איך און מיין לעבען. ניין, איהר וועט ניט קעמפֿען אונטער דער פֿאָהן פֿון דעם אַנטי-קריסט.

"מיט דעם פֿעררעהער!" האָט זיך דערהערט אַ הויכע שטימע אין דער מאַסע. "ער רופֿט דעם פֿאַכסט אַנטי-קריסט."

"יאָ, דער, וואָס איז ניט פֿאַר אונז, איז גענען אונז. וואָס זשע, ער געוועלטיגט אפֿשר פֿאַר קריסטוס'ן איבער רוים? זיינען דען די אידען די איינציגע, וועמען ער יאָגט און פֿלאָגט? צי האָט דען דער ווילדער דורשט זיינער נאָך מאַכט ניט געבראַכט דעם שונא ביו די טויערן פֿון רוים? האָבען דען ניט זיינע באַנדעס פֿון פֿרעמדע העלפֿער אויסגעראַכט און פֿערשפּאַמעט אונזערע בירגער? איהר ווייסט וויפֿיעל רוים האָט געליטען דורך די מאַכטנאַציעס פֿון זיין טמור-וזהן, מיט זיין בעריהמערישער מחנה פֿון האַלד-שניידער. האָט ער פֿון קריסטוס'עס וועגען געשאַפֿען דעם דאָזיגען שרעק און אונזערע גאַסען?"

"אַרונטער מיט באַטשיאָ וואַלאַרי!" האָט זיך דערהערט אַ געוואַלטיגע שטימע, און אַ דוצענד ענטהוואַסטישע העלזער האָבען ווידערהאַלט דעם זעלבען געשרי.

"יאָ, אַרונטער מיט באַטשיאָ וואַלאַרי!" האָט אַ געשרי געטהאָן דער דאָמיניקאַנער.

"אַרונטער מיט באַטשיאָ וואַלאַרי!" האָט ווידערהאַלט די ביינזאַמע מאַסע. איהר ווס טיב'דיגע שט מונג איז אויף אַן אידעלען אופן איבער-געגאַנגען אין אַן אנדער פֿאַרמע פֿון זאָרגלאָזיקייט. אַ טהייל, וועלכע האָבען ליעב געהאַט דעם פֿריסטער, האָבען זיך איינפֿאַך איבערגעגעבען צו איהם מיט לייב און לעבען, אנדערע, אין אַ פֿערדיקטען צושטאַנד, זיינען געווען גרייט צו וואָס פֿאַר עס איז צייט-פֿערטרייב. עטליכע, און די האָבען געשריען העכער פֿון אַלעמען, זיינען געווען סתם שרייער און בייטעל-שניידער.

"יאָ, אָבער ניט באַטשיאָ וואַלאַרי אליין!" האָט געדונערט פֿראַ דזשוועפע. "אַרונטער מיט די אַלע ממורים, וועלכע בליהען אין דער הויפט-שטאָרט פֿון קריסטענטהום. אַרונטער מיט דעם גאַנצען העלישען געזינדעל, וואָס איז די אָבליקענונג פֿון קריסטוס'ן; אַרונטער מיט דעם פֿערצייהער, מיט דעם, וואָס איז מכפר אייערע עונות ופשעים! גאָט איז ניט קיין האַנדעלס-מאַן, וואָס ער זאָל שאַכערן מיט דעם פֿערגעבען פֿון זינד. כּפֿרט נאָך — אָה, וואָס פֿאַר אַ גאַמעס-לעסטערונג! — פֿון זינד, וואָס זיינען קיינמאַל ניט בעגאַנגען געוואָרען. אונזער הייליגע מוסער דאַרף ניט האָבען אייערע וועקסענע ליכט, אַ ווייס האַרץ, אַ פֿלאַם פֿון אַ ריינער נשמה — אַט וואָס

זוערטער; ער האָט אויסגעזעהן אַקוראַט ווי אַ מערקווירדיגער פֿערצייטיגער
 צביא, וואָס איז געקומען פֿון די ווייטע עקען פֿון דער וועלט.
 „שווייג שטיל, דו גאָמעס-לעסטערער,“ האָט זיך דער ריכטער אָבגע-
 רופֿען. „די לוסט-שפּיעלען האָבען די צושטימונג פֿון דעם הייליגען
 פֿאָטער. גאָט אליין האָט פֿערשאַלטען אָט די פֿער'עפּוש'טע כּופּרים.
 פּאה!“ ער האָט אַ בריק געטהאָן דעם טייטען אידען מיט זיין פֿוס. דעם
 פּריסטער'ס האַרץ האָט שיער ניט געפּלאַצט פֿון פֿערדרוס. זיין קאָפּ
 האָט געברענגט ווי אַ פֿייער.

„ניט גאָט נאָר דער פּאַבסט האָט זיי פֿערשאַלטען,“ האָט ער מיט
 אַ פֿייערדיגען טאָן געענטפֿערט. „פֿאַרוואָס טרייבט ער זיי ניט אַרויס
 פֿון זיין מלוכה? ניין, ער ווייסט גאַנץ גוט, ווי ניצליך זיי זיינען פֿאַר'ן
 לאַנד. ווען ער האָט זיי אַרויסגעיאָגט פֿון אַלע שטעדט אַחוץ די דריי
 „ערי מקלט,“ און ווען די אידישע סוחרים פֿון די מורח-פּאַרטען האָבען
 אַרויפֿגעלייגט אַ חרם אויף אונזער האַפֿענ-שטאָדט אַנקאַנאַ, אזוי אז
 מיר האָבען ניט געהאַט גענוג פּראָוויאַנט, מיט וואָס זיך צו ערנעהרען,
 -- וואָס האָט זיין הייליגקייט דער פּאַבסט געטהאָן? האָט ער ניט גלייך
 אויף'ן שמעל גערופֿען די אידען צוריק, אַנערקענענדיג זייער ווערטה?
 אָט דערפֿאַר זאָג איך, אז מיר מוזען זיך מיט זיי בענעהן מיט ליבע,ע,
 גיט מיט קיין האַס און מיט הונדערטער ערנידעריגענדע אוקאַזען.“
 „דו וועסט פֿערברענגט ווערן לעבעדיגערהייט דערפֿאַר,“ האָט דער
 ריכטער געליאַרעמט. „ווער ביסט דו דאָס, וואָס דו שטעלסט זיך אַנטקעגען
 גאָט'ס פּריסטער?“

„ער גאָט'ס פּריסטער? ניין, איך בין גיכער גאָט'ס פּריסטער. גאָט
 דערט דורך מיר.“

זיין בלאַס, אויסגעמאָגערט געוויכט איז געוואָרען גלאַנציג און פֿול
 מיט ענטזיקונג; ביי דעם צושראַקענעם פעבעל אין די אויגען האָט ער
 איצט אויסגעזעהן אזוי ווי אַ ריעז.

„דאָס איז פֿעראַטה אין גאָמעס-לעסטערונג. אַרעסטירט איהם!“ האָט
 דער ריכטער געשריען.

דער גלח האָט אַריינגעקוקט די סאָלדאַטען גלייך אין די אויגען
 אַריין. ער איז געשטאַנען אזוי נאָהענט צו זיי, אז בלויז דער קערפּער
 פֿון דעם אַלטען אידען האָט איהם אָבגעטהיילט פֿון זייערע צווישעטע פֿערד.
 „יאָ,“ האָט ער זיך אָבגערופֿען מיט אַ מילדען טאָן, און אַ זיסער
 שמייכל האָט זיך אויסגעמישט מיט די סודות פֿון זיין בליק. „גאָט איז
 מיט מיר. ער האַט אַוועקגעשטעלט די דאָזיגע פֿעסטונג פֿון טויט צווישען

בין האלב נאקעט? איז דאָס אפשר דער מלבוש, וואָס איך דארף רעס-
פּעקטירען — אַמ די שמאַטע, וואָס אייערע בירגער האָבען געמאַכט פֿאַר
אַ ציעל, צו וואַרפֿען דערויף אַלערליי פֿאַסקודסטוואָ?"

"דו ביסט אַליין שולדיג אין דעם," האט זיך דער קאַפיטאַן אָנגע-
רופֿען מיט אַ מילדען טאָן. "נאָך וואָס ביסט דו געלאָפֿען מיט אָט די
פֿערפּעסטעטע לייט?"

דער פּרוסטער האט איינגעבויען דעם קאַפּ. "דאָס איז מיין תּשובּה,"
האָט ער מיט אַ ציטערנדער שטימע געזאָגט. "איך האָב געזינדיגט געגען
מיינע ברודער, איך האָב שווערער און ביטערער געמאַכט וויערע יסורים. דער-
פֿאַר האָב איך געוואָלט זיין איינער פֿון זיי אין דעם מאָמענט פֿון וויער גרעסטער
ערינדערונג, און כדי איך זאָל זיך קענען טהיילען מיט זייער מאַרטירעריי,
האָב איך געבעטען ביי איינעם פֿון די וועט-לויפֿער, ער זאָל מיר איבערגעבען
זיין פּלאַץ. אָבער תּשובּה איז ניט די גאַנצע סכּה פֿון מיין זיין דאָ איצט."
און ער האָט אויפֿגעהויבען די אויגען און זיי האָבען מורא'דיג געבליצט,
און זיין קול איז ווידער געוואָרען אזוי ווי אַ דונער, וואָס האָט זיך געקיקעלט
דורך דער מאַסע, און ווייט אַריבער דער בריק. "איהר, וואָס איהר קענט
מיך, געטרייע זיהן און טעכטער פֿון דער הייליגער קירכע, איהר, וואָס
איהר האָט אזוי אָפֿט זיך צוגעהערט צו מיין שטימע, איהר, צו וועמען
איך די הייזער איך האָב אַריינגעבראַכט טרויסט און האַפֿנונג, — שליסט
זיך אַצונד אָן אָן מיר, כדי צו מאַכען אַ סוף צו די לאַנגע מאַרטירעדיו
פֿון אייערע ברודער די אידען. ניט מיט האָס נאָר מיט ליעבע רעגירט
קריסטוס איבער דער וועלט. איך האָב געמיינט, ס'וועט ריהרען אייערע
הערצער מיך צו זעהן בעדעקט מיט שמוץ, מיך, וועמען איך ווייס, אַז
איהר האָט ליעב, און אויף וועמען איהר וואָלט קיינמאַל קיין ברעקעל
שטויב ניט אַרויפֿגעוואַרפֿען, ווען איהר ווייסט, אַז דאָס בין איך דאָס
געווען פֿערשטעלט אין אָט דעם מאָדנעם קאַסטיום. נאָר זעהט, אָמ דער
אַרעסטער אַלטער מאַן, וואָס ליגט דאָ פֿאַר אייערע אויגען, רעדט אַסך
שטאַרקער און ווירקזאַמער פֿון מיר. זיינע שטימע ליפֿען צוטרייסלען
אייערע זעלען. געהט אַהיים, אַנטלויפֿט פֿון דער דאָזיגער היידישער
לויכטיגקייט, און זעצט זיך אַנידער אויף דער ערד אין זעק מיט אַש, און
בעט גאָט ער זאָל אייך מאַכען פֿאַר בעסערע קריסטען."

דער עולם איז געוואָרען אינרוהיג: דער פֿאַנטאַסטישער, פֿערבלאָ-
טיגטער מאַנטעל, בעשפּריינקעלט מיט פּליטערלאַך, און די באַרוועסע פֿיס
פֿון דעם רעגנער, — דאָס האָט בלויז צוגעגעבען מעהר איינדרוק צו זיינע

האָט אַ פֿרעג געטהאָן אַ לין צווישען עולם. נאָר קיינער האָט זיך ניט געריהרט פֿון אָרט.

„מאָ מענט איז אַלע ברענגען ווי אַ פֿייער,“ האָט דער פֿריסטער געזאָגט. ער האָט זיך ווידער אָנגעכוויגען אין לאַנגזאָם אויפֿגעהויבען דעם אַלטען מאַן'ס קאָפּ. דאָן איז זיין געזיכט געוואָרען האַרטער און ווייסער. „ער איז טויט,“ האָט ער זיך אָבערזאָען. „זאָל קריסטוס, אין וועמען ער האָט ניט געגלויבט, איהם צונעהמען צו זיך און איהם שיינקען זיין גנאָד.“ און לאַנגזאָם האָט ער אַרונטערגעלאָזט צוריק דעם בר־מינן און איהם צונעמאַכט די גלעזערנע אויגען זיינע. אַ שוידער איז אַריבער די צושויער איבער'ן לייב. דער מייט האָט אַרויסגערופֿען אַ געפֿיהל פֿון אַכטונג זאָגאר צו דעם אַלטען אידען. ער איז געלעגן דאָרט, געטראָפֿען פֿון אַן אַפּאָלעקציע, וועלכע איז געקומען דורך דעם שווערען מאַהלצייט, וואָס מען האָט איהם מיט געוואַלד געגעבען פֿאַר'ן לויפֿען. די פּאַטשער-קעס האָבען געבלייטשעט אויף זיין ווייסען מאַנטעל, זיינע נאַקעמע פֿיס זיינען געווען אַזוי ווי פֿערגליווערט. פֿון ווייסען האָבען זיך געהערט די ווילדע קולות, דער ליאַרס פֿון אַ פֿערהיקטען עולם, די ווייסע מוויק פֿון פֿירלען און פֿיאַלען. דעם קאַפּיטאַן איז אַלע ווילדע געוואָרען וואַרים אין קאַלט. ס'איז אמת, אַז ער האָט פֿון פֿערגעניגען וויגען מיט זיין פֿערד אונטערגעיאָגט דעם פֿעמען לויפֿער, אָבער ער האָט ניט בדעה געהאַט איהם צו ערמאָרדען. אַ געפֿיהל פֿון חרטה איז אַריבער איבער די צושויער. נאָר דער ריכטער איז ענדליך געקומען צו זיך.

„לויג די האַנד אויף אָט דעם פֿאַלשען פֿריסטער!“ האָט ער אַ געשריי געטהאָן. „ער איז אַ פֿערהעטער. ער האָט זיך אומגעקעהרט צוריק צו זיין פֿאַלק. ער איז געוואָרען צוריק אַ איד — מען מוז איהם אַראָבשינדען די הויט לעבעדיגערהייט.“

„טרעט אָב, אין נאָמען פֿון דער הייליגער קירכע!“ האָט פֿראַג דזשוועפע אויסגערופֿען, זיך אומדרעהענדיג פונקט אַנטקעגען דעם קאַפּיטאַן, וועלכער איז פֿונדעסטוועגען געבליבען זיצען ווי צוגעשמידט אויף זיין פֿערד. „איך בין ניט קיין איד. איך בין פונקט אזא גוטער קריסט ווי זיין הייליגקייט דער פּאַכסט, וועלכער איז נאָר וואָס געוועסען דאָרט ביי זיך אין פֿענסטער און האָט געקליבען נחת פֿון דעם דאָזיגען היידישען לוסטיגען יום טוב.“

„מאָ פֿאַרוואָס זשע ביסט דו געלאָפֿען אינאיינעם מיט די אידען? ס'איז אַ חלול השם. דו האָסט פֿעראַזנייניגט דיין פֿריסטער-מאַנטעל.“ „גיין, איך האָב ניט געטראָגען מיין מאַנטעל. זעהסט ניט, אַי איך-

„זיי ניבען עס שטענדיג צוריק צו דעם ערשטען געווינער.“ נאָר דער יונגער מאן האָט זיך ניט צוגעהערט צו דער עצה.

„אויב אזוי, טאָ פֿאַרוואָס האָט אונז דער קאַפיטאַן פֿריהער ניט אָבגעשטעלט?“ האָט ער געפֿרעגט.

„האַלט דיין צונג צווישען דינע הינטישע צייהן,“ האָט דער ריכטער געענטפֿערט. „יעדענפֿאַלס מוז נאָך אַמאָל איבערנעלאָפֿען ווערן, ווייל דאָס געווען הייסט, עס זאָלען זיין ווייניגסטענס אַכט לויפֿער.“

„מיר זיינען אַכט,“ האָט דער יונגער איד געזאָגט.

דער ריכטער האָט אָבגעמאַסטען דעם בונטאַווישטיק מיט די אויגען; דערנאָך האָט ער מיט אַ שטעקען אָנגעקלאַפֿט יעדען איינעם פֿון די זעט-לויפֿער אָן פֿלויצע, אָקוראַט זיי זיי וואָלטען געווען שטיקער האַלץ, און ער האָט געזעהלט: איינס — צוויי — דריי — פֿיער — פינף — זעקס — זיבען!

„אַכט,“ האָט זיך אָבגערופֿען דער יונגער מאן, דערוועהנדיג צום ערשטען מאָל דעם אַלטען אידען, אויף דער ערד הינטער איהם, און זיך איינבויענדיג איהם אויפֿצוהויבען.

„אַט די ברואַה! איך מיר אַ מענש! ער רעכענט זיך ניט. ער איז שכּור.“

„דו פֿערפֿלוצטער הונד!“ און זיך פֿלוצלינג אויסגלייכענדיג, האָט דער יונגער איד אַרויסגענומען אַ קרייץ פֿון אונטער זיין מאַנטעל. „דו ביסט גערעכט!“ האָט ער אַ געשרי געטהאָן מיט אַ דונערנדער שטימע. „פֿאַרהאַן בלויז זיבען אידען, וואָרים איך — איך בין ניט קיין איד. איך בין פֿראַ דושוועפע!“ און דער זלם האָט זיך אַרומגערעדעט, פֿערשפּרייט טענדיג אַ געפֿיהל פֿון פחד אַרום איהם.

דער ריכטער האָט אָבגעטראָטען צוריק אין ערשטיוונג און שרעק, די זעלנער זיינען געבליבען זיצען ווי פֿערשטיינערט אויף זייערע פֿערד, דער קאַבענדער עולם איז אויף אַ וויילע שטיל געבליבען, זיך צוהערענדיג אויפֿמערקזאָם צו דעם, וואָס דאָ קומט פֿאַר. דער גוס-הרגען האָט אויפֿגעהערט און אַ שטראַהל פֿון זונען-ליכט האָט געבלישטשעט אויפֿן קרייץ.

„אין קריסטוס'עם נאָמען פֿערפֿלוצ איך דאָס דאָזיגע טייוועלשע חווקד מאַכען פֿון גאָט'ס אויסערוועהלמען פֿאַלק,“ האָט דער גלח געדונערט. „טרעט אַלע אָב צוריק! וועט קיינער פֿון איך ניט בריינגען דעם דאָזיגען אָרעמען אַלמען מאן אביסעל קאַלט וואַסער?“

„האַט איהם דער הימעל דען ניט געגעבען גענוג קאַלט וואַסער?“

בלינד, סאָפענדיג, פֿערוואַרפֿען מיט שמוץ און מיט שטיינער; אַלץ ווייטער און ווייטער דורך די טוויזענד איילען פֿון דעם אונגענדליכען מאַרשרוט; אַלץ ווייטער און ווייטער, קאָכענדיג אין זיך און טריפֿענדיג און פֿאַלענדיג פֿון די פֿיס. זיי זיינען שוין געווען ניט ווייט פֿון דעם ציעל-פֿונקט. זיי זיינען שוין פֿערבייגעלאָפֿען דעם „סאָן-מאַרקאָ“, דעם אַלטען ציעל-אַרט. דער יונגער איד איז נאָך אַלץ גע־אַפֿען פֿאַראַויס, נאָר אַ פֿעטער אַלטער איד איז געווען גאַנץ נאָהענט לעבען איהם. די אויפֿ-רעגונג פֿון דער מאַסע איז געוואָרען אונגעהייער גרויס. אַ טוויזענד שפּאַטישע שטימען האָבען אָבגעהילכט אין דער לופֿטען און אויפֿגעמונ-טערט די קאָנקורענטען. אַט זיינען זיי שוין געווען אויף דער בריק. מען האָט שוין געקענט זעהן דעם טהורם פֿון דעם הייליגען אַנדזשעלאָ, וועמעס פֿעסטונגען האָבען געמאַגען די נעמען פֿון די אפּאָסטעלן. דער פֿעטער אַלטער איד האָט זיך גערוקט אַלץ געהנטער; איצט, ווען ער איז שוין געקומען אזוי ווייט, האָט ער געוואָלט קריגען די זעקס און דרייסיג קראָנען, וואָס דער פֿרייז וואָלט איהם געקענט איינבריינגען. נאָר דער יונגער מאַן האָט דערלאָנגט אַ מעכטיגען שפּרונג. ער איז אַריבער דעם פּאַבסט'ס פֿענסטער, און ס'איז געווען זיין טאָג. די גאַנצע לופֿט האָט אָבגעהילכט פֿון געלעכטער, ווען די איבעריגע קאַנדידאַטען האָבען אין אימפעט זיך אָנגעשלאָגען אָן איהם. און גלייך נאָכדעם האָט זיך געהערט אַ מורא'דיגער טוויזענדפֿאַכער ליאַרס. דאָס האָבען די צווישענע צושויער בעגריסס דעם פֿעמען אַלטען מאַן, וועלכער איז אַנידערגעפֿאַלען אָהן כוחות אין מיטען וועג.

אַ בעאַמטער האָט דעם געזוינער איבערגעגעבען דעם פֿרייז — אַ שטיק רייטע ווענעציאַנער געוואַנד. דער יונגער איד האָט עס גענומען, עס ביטראַכט מיט אַ מאַדנעס, אונערגרינדליכען בליק, נאָר מיט אַמאָל האָט זיך דער ריכטער אָבגערופֿען:

„דער קאַפיטאַן פֿון די סאַלדאַטען זאָגט מיר, אַז זיי האָבען ניט אָנגעפֿאַנגען אַלע גלייך ריכטיג ביים טויער. זיי מוזען מאַרען לויפֿען נאָך אַמאָל.“ דאָס איז געווען אַ געוועהנליכע המצאה, כדי צו פֿערליינ-גערן דעם שפּאַס. נאָר דעם געווינער'ס אויגען האָבען געשאַסען מיט צאָרן.

„ניין, מיר האָבען אָנגעפֿאַנגען אַלע אין איין סעקונדע, אזוי ווי קוילען, וואָס קומען אַרויס פֿון אַ קאַנאַן,“ האָט ער געזאָגט.

„שמיל, שמיל, גיב איהם אַב צוריק דעם פֿרייז,“ האָט געשעפּטשעט איינער פֿון די וועט-לויפֿער הינטער איהם, ציהענדיג איהם פֿאַר'ן מאַנטעל.

בעפעהל צו נעמען לויפען פֿערביי אָט דעם פֿינסטערן, ווילדען, גיפֿטיגען און ציווש טען הטון. ענדליך האט אָן אָפֿיציר אויף אַ פֿערד געניבען דעם בעפעהל, און די האַלב־נאַקטע געשמאלטען, מיט וויערע מערק־ווירדיגע אָריענטאַלישע פֿנים־ער פֿול מיט אומעט, האָבען אָנגעפֿאַנגען זייער ווילדען געלויף אַרונטער דעם „קאַרנאַ“, בעגלייט פֿון די מורא'דיגע ויבלענדע געשרויען פֿון דעם פעכעל. דער ציעל־אַרט, פֿון וואָס דער וועט־לויף פֿלעגט זיך אָנפֿאַנגען, איז געווען דער טהורם פֿון דעם הייליגען אַנדושעלא. פֿריהער פֿלעגט זיך דער וועט־לויף ענדיגען מיט דעם „קאַרנאַ“, נאָר שפעטער האָט מען איהם פֿערליינגערט, כדי צו בע־פֿרידיגען דעם וואונש פֿון אַ פֿאַכט, וועלכער האָט געוואַלט, אָ דו לוסטיגע סצענע וואָל זיך ענדיגען אונטער ווינע פֿענסטער, בעת ער פֿלעגט ויצען אין אַ האַלב־פֿערשטעלטען צימער, דעקאָרירט מיט נאַקטע פֿיר־גורען — די מאַלערייען פֿון דושוליאַ ראַמאַנאָ.

שנעל, שנעל זיינען זיי געפֿלויגען, די וועט־לויפֿער; וואָס וואָס שנעלער זיי זיינען צוגעקומען צום ציעל־פונקט, אַלץ גיכער זיינען זיי בעפֿרייט געוואָרען פֿון דעם האַנגל פֿון שפּאַט, אויסגעמישט מיט שווערע שטיינער אין בעגלייט פֿון קלעפּ מיט שמעקענס, מיט וואָס די ווילדע צושייער האָבען זיי מכבד געווען. אין עפעס אַזוי זיי ווי וואָרטען ניט געווען שנעל גענוג אין זייער לויפֿען, האָט מען זיי נאָך אונטערגעטריבען: דער אָפֿיציר מיט ווינע סאָלדאַטען, רייטענדיג אויף פֿערד, האָבען גאָל־לאַפּירט הינטער וויערע פֿיס, אַזוי אַז יעדער איינער פֿון די אונגליקליכע לויפֿער איז געווען אין געפֿאַהר איבערגעפֿאַהרען צו הערן. זיי זיינען אַלואַ געלאָפֿען און געלאָפֿען אין איין אַטהעם, סאָפענדיג, שווענדיג, אָ דער שלאַג האָט זיי שיער ניט געכאַפט. אַה, וואָס פֿאַר אַ שזאַסיגע סצענע! אַה, וואָס פֿאַר אַ ויסקייט דאָס איז געווען פֿאַר די קאַרנאַ־וואַל־לייט!

איינער פֿון די וועט־לויפֿער, אַ יונגער מאַן, וואָס האָט זיך געוואָרפֿען אין די אויגען מיט זיין אויסגעמאַגערטען געזיכט און זיין יוגענדליכער דרייסטקייט, איז געלאָפֿען פֿאַראַויס. אין דער המון האָט איהם בעגלייט מיט ווילדע, שפּאַסהאַפֿטע הורראַהס. שעהנע דאַמען, וואָס זיינען געזעסען אויף די באַלקאָנען — ניט מאַסקירט, אַזוי זיי אין פֿראַנקרייך, נאָר מיט אָפֿענע, אויפֿעדעקטע געזיכטער — האָבען זיך דורכגעוואָרפֿען מיט שטיפֿערישע, לוכטיגע שטייכלען. אין פּלוצלינג האָט אויסגעבראַכען אַ שטורם פֿון געדעכטער, וועלכער האָט פֿערפֿלייצט די האַלב־נאַקטע לויפֿער. אַלץ ווייטער און ווייטער האָבען זיי זיך געצויגט, אַהן אָן אַטהעם.

ווידערהאלען פֿון דאָס ניי איהרע היפּאָקריטישע ערקלעהרונגען פֿאַר דעם טראָהן פֿון דעם סענאַטאָר.

שפּאַטישע פּראָצעסיעס האָבען איבערגעקרימט דעם דאָזיגען מאַרש פֿון די אידען. די פֿיש-הענדלער, וועלכע זיינען געווען שטיקלאַך שבּנים פֿון דער גהעמאָ און זיינען אויף אזאָ'ן אופן בעקאנט געווען מיט איהרע מנהגים, האָבען בערייכערט דעם קאַרנאַוואַל מיט פֿערשיעדענע אַנדערע שפּאַטישע צערעמאָניעס; אָט איז כלומר'שט פֿאַרגעשטעלט געוואָרען די לוייה פֿון אַ רב, און אָט האָט זיך געצויגען אַ גאַנצע שורה פֿון אידען. רייטענדיג אויף עולען; פֿאַראַויס פֿאַהרט אַ רב אויף אַ פֿערד, מיט'ן פנים צום הינטען; מיט איין האַנד נעהמט ער אָן דעם פֿערד פֿאַר'ן עק און אין דער אַנדער האַנד האַלט ער אויסגעשטרעקט אַ נאָכגעמאַכטע ספר-תורה, און דער המון קאַטשעט זיך איינפֿאַך פֿון געלעכטער. נאָר מען האָט זיך ניט בענוגענט כלווי מיט דעם וואָס מען האָט אָבעלאַכט פֿון די אידישע מנהגים; מען האָט זיך אויך לוסטיג געמאַכט מיט די אידען גופא. מען האָט זיי אַרונטערגעדריסען די הימלען פֿון קאָא און זיי פֿערוואָרפֿען מיט אַלערליי שמוץ. יענעם יאָהר האָט זיך דער גובערנאַטאָר פֿון רוים אַרײַנגעמישט און האָט אָנגעזאָגט, מען זאָל די אידען קיין שום אַנדער זאָך ניט וואַרפֿען אין פנים אַרײַן, אַהוין פֿרוכט. אַ רײַמישער אַריסטאָקראַט, אַ מאַרקיז, האָט זיך קוגה'ש געווען ביי דעם קאַרנאַוואַל-עולם דערמיט וואָס ער האָט די אידען פֿערוואָרפֿען מיט פּײַן-עפעל. אָבער דאָס אַלעס איז געווען אַ גאַרנישט געגען דעם דריטען טאָג, נאָך דעם וועט-לויף פֿון די עולען און די בולאַקסען. דאָן האָבען די אידען געהאַט אויסצושטעהן די גרעסטע ערנידעריגונג, וואָרים אין יענעם טאָג איז פֿאַרגעקומען זייער וועט-לויף.

ס'איז געווען אַ קאַלטער פֿריה-מאָרגען, דער הימעל איז געווען רײַן און בלאָה; נאָר באַלד האָבען זיך די וואַלקענס גענומען קלייבען, און דער לוסטיגער עולם האָט זיך דערפֿרעהט מיט דער מעגליכקייט, עס זאָל היינט אַראָבגעהן אַ גוס-דעגען. ביי דעם טויער פֿון סאַן לאָרענצאָ, אין דער לאַנגער שמאַלער גאַס פֿון דער „וויאַ קאַרסאָ" וואו אַלעס, די טהירען, די טרעפּ, די דעכער און די טראַטואַרען זיינען געווען פֿערנומען מיט מענשען, האָבען זיך געפֿונען עטליכע אידען. זיי האָבען נאָר וואָס געהאַט אָבגעגעסען אַ גוטען מאָהלצײט, נאָר זיי האָבען גאַרנישט אויסגעקוקט זאַט און צופֿרידען. כמעט נאַקעטערהײט, מיט גאַנץ קליינע ווייסע מאַנטלען, בעדעקט מיט פֿליטערלאַך און פֿערפּוצט מיט לאַרבער-קראַנצען, זיינען זיי געשטאַנען און געצימערט פֿון קעלט, ערוואַרטענדיג דעם

א דאָפּלעטען פֿייער פֿון אלערליי געמיינהייטען. צוקומענדיג צום „קאָפיטאַל“, איז די פּראָצעסיב אַרײַן אין דעם טראָהן-זאַל, וואו די דריי „קאָנסערו-זאָטאַרען“ און דער עלצטער פֿון די „קאָפּאַראַנטי“ זײַנען געוועזען אויף דױטע סאַמעטענע שטױלען אינאיינעם מיט דעם שאַצ-מױסטער פֿון דעם „קאָפיטאַל“ אין זײַן שוואַרצען מאַנטעל און זײַן סאַמעטען היטעלע. דער אויבער-ראַבינער האָט אַנידערגעקניעט אויף דעם ערשטען טרעפּעל פֿון דעם טראָהן, און איינבויענדיג זײַן גרײד-גראַען קאַפּ צו דער ערד, האָט ער געזאָגט: „פֿול מיט רעספּעקט און איבערגעבענהייט צו דעם רױמישען פֿאַלק, קומען מיר, די גבאים און די רבנים פֿון דער אונטערזאַפּענער אידישער קהילה, פֿאַרלײגען פֿאַר אײער הױכען טראָהן אונזער טרױהייט און אונזער טױפֿען רעספּעקט אין נאָמען פֿון אונזערע רעליגיאָנס-ברודער, און בעטען בײַ אײך אײער לױטזעליגען מיטלייד. וואָס איז שײך צו אונז, וועלען מיר ווי בײז איצט אױך ווײטער מתפלל זײַן צום אל עלײן, צום אַלמעכטיגען אין הימעל, ער זאָל שײנקען פֿרײעדען און לאַנגע, רוהיגע יאָהרען אונזער הערשער דעם פּאַכסט, וועלכער רעגירט פֿאַר דאָס גלײַך פֿון דעם כלל; און דעסגלײכען וועלען מיר בעטען גאָט פֿאַר אײערע הױכקײטען, פֿאַר דעם זעהר געשעצטען סענאַט און פֿאַר דעם גאַנצען פֿאַלק פֿון רױם.“

אויף וואָס דער עלצטער פֿון די „קאָנסערוזאָטאַרען“ האָט געענט-פֿערט: „מיט פֿערגנױגען נעהמען מיר אָן דעם אויסדרוק פֿון טרױהייט, פֿון הכנעה און פֿון רעספּעקט, וואָס איהר בענייט היינט אין נאָמען פֿון דער גאַנצער אידישער קהילה, און זײענדיג זיכער, אַז איהר וועט רעספּעקטירען די געזעצען און די בעפֿעהלען פֿון דעם סענאַט, און אַז איהר וועט ווי בײז אַהער אַזױ אױך ווײטער צאָהלען די צײַנען און די שטײערן, וואָס לײגען אויף אײך, שײנקען מיר אײך אונזער שײן, מיט דער האַפֿונג, אַז איהר וועט וויסען ווי זיך צו בענעהן, כּדי צו האַבען די ווערטה אונזער פּראָטעקציע.“ דערנאָך, אַרױפֿשטעלענדיג דעם פֿוס ביים רב אויף'ן נאַקען, האָט ער אַ געשרײ געטהאָן: „אַנדאַמע!“ (טראָגט זיך פֿון דאַנען!)

דער רב האָט זיך אויפֿגעהױבען, האָט איבערגעגעבען די „קאָנסערו-זאָטאַרען“ אַ בוקעט און אַ בעכער מיט צוואַנציג קראַנען, און ער האָט זיך אָנגעבאַטען צו פֿערפּרענען די ביהנע פֿון דעם סענאַטאַר אויף'ן „פֿאַלקס-פּלאַץ“. און דאָן האָט די דעפּוטאַציע ווידער מאַרשירט איבער די געדוכטע. לוסטיגע גאַסען, פֿערביי אלערליי געמיינהייטען, כּדי צו

פֿון דעם קריסמענטהום, אזוי ווי פֿריהער דורך די שוואַכע זיימען פֿון דער
העטאָ.

VIII.

ס'איז אַלזאָ ווידער געווען די קאַרנאוואַל-וואָך — די פֿערריקמע
גאַמעס-לעסטערנדע וואָך פֿון הוליאַנקעס און טייוועלשע שמחות. די גאַסען
זיינען געווען בעגאַסען מיט פֿערשיערענ-פֿאַרביגע קליידער, ווי אַ רעגענ-
בויגען, אין האַבען געקאַכט מיט דעם גערויש און דעם געלעכטער פֿון
דעם עולם, וועלכער האָט זיך אין משך פֿין די עטליכע טעג נאָך פֿער-
גרעסערט דורך די מחנות פֿון פֿרעמדע, וועלכע פֿלעגען קומען קיין רוים.
פֿון די פֿענסטער און פֿון די דעכער, וואָס זיינען געווען שוואַרץ מיט
מענשענ-קעפּ, האָט מען געהאַלטען אין איין אַרונטערוואַרפֿען און אַרונ-
טערגיסען האַניג, שמוציגע וואַסער, פֿערפֿוילטע אייער און זאָגאַר קאַכעדיגען
עהל אויף די פֿוס-געהער און די רייטער, וועלכע האַבען זיך געפֿונען
אונטען אין די גאַסען. אַלע וויילע האַבען אויסגעבראַכען מורא'דיגע
געשרייען, גאַמעס-לעסטערנדע מאַסקענ-טרעגער האַבען זיך אַריינגעריסען
אין די קירכען, זיי האַבען פֿערפֿיאַטשקעט און געמאַכט מיט דער בלאַטע
צוגלייך אַלעס, וואָס איז זיי נור געקומען אין דער האַנד, אַלצדינג, אי
מענשליכע אי געטליכע זאַכען; קיין ואָך האָט נישט געהאַלפֿען איינצוהאַלטען
די דאָזיגע הפּרות פֿון דעם המון, קיין שום מיטעל, נישט די ריטער און
נישט די תּליה אפילו, וועלכע מען פֿלעגט אָפֿט אָנווענדען. יעדער אוקאַז,
וואָס האָט פֿערוועהרט וואָס עס איז פֿון די אַלע ווילדקייטען, איז איינפֿאַך
געווען אַ טויטער בוכשטאַב.

אין אזאַ צייט האַבען די אידען געהאַט פֿאַר וואָס צו ציטערן,
זייענדיג אין גאַנצען ביי דעם לוסטיגען קריסט אין די הענד. אזוי ווי זיי
זיינען תּמיד אויסגעצייכענטע שלישטיינער פֿאַר יעמוועדען שפּאַס, זיינען
זיי אין די קאַרנאוואַל-טעג געווען אַ זעלטען-מיטעל צום צייט-פֿערטרייב.
דעם ערשטען טאָג איז אַ דעפּוטאַציע פֿון אידישע בעלי בתים, אַריינגע-
רעכענט אין דעם אויך די דריי עלצטע פֿון דער קהילה און די רבנים,
געגאַנגען פֿאַראוים אין אַ פּראָצעסיע צום סענאַט. אָנגעהאָרן אין רויט-
געלע קאַסטיומען, האַבען זיי דורכמאַשירט די גאַנצע שטאָדט, פֿון דעם
פֿאַלקס-פּלאַץ ביז דעם קאַפּיטאַל, דעם יופּיטער-מעמפּעל, צווישען

ניט איין שבת האָט ער געזעהן זיין פֿאָטער, א טראַגישע, גרויז-
גראַע חורבה. ער האָט געזעהן, ווי זיי האָבען איהם מיט אַ בייטש
אונטערגעטריבען, ער זאל אַרױנגעהן גיכער אין קירכע. דער בייטש האָט
יוסף'ן נאָך מעהר וועה געטהאָן אידער דעם פֿאָטער זינעם. ווען דער
קירכען־שמש, וועלכער האָט געהאַט די אויפגאַבע צו זעהן, אז די
פֿערוואַמלעטע זאָלען זיך צוהערען צו דער דרשה, און דער עיקר אז זיי
זאָלען ניט איינדרעמלען, — ווען אָט דער בעאַמטער האָט אויפגעוועקט
ה'ל'ן מיט אַ שטיק איווען, איז איהר אונגליקליכען זוהן אַרױבער אַ
קאלטער שווייס אױבער'ן גאַנצען לייב. יעדען דרוטען שבת, אז מױס
פֿלעגט פֿעריביגעהן לעבען זיין שרייב־מיש מיט אויסגעלאָזטע אויגען,
פֿול מיט פֿעראַכטונג, פֿלעגט איהם ווערן הייס און קאלט אין איין און
דערוועלבער צייט. זיין איינציגע נחמה איז געווען צו זעהן גאַנצע שורות
פֿון פֿרומע פֿנים'ער, וועלכע האָבען צום ערשטען מאל אין זייער לעבען
זיך צוגעהערט צו דעם עוואַנגעליום. ווייניגסטענס האָט ער כאַטש וואָס
עס איז דערגרייכט. אפילו „שלמה דוד ל'ן" איז עפעס גאָר געוואָרען אַן
אנדער מיטש; ער האָט מיט אַכטונג און מיט עהרפֿורכט זיך צוגעהערט
צו די ברידער.

יוסף דער טרוימער האָט ניט געוואוסט, אז אויף דעם דאָזיגן
שדמ'ים עצה טאַקן האָבען אָט די אלע פֿרומע אידען זיך אָנגעשטאַמט
מיט וואַסע טיעף אין די אווערן, כדי זיי זאָלען ניט הערען קיין איין
וואָרט פֿון די דרשות.

נאָר דערפֿאַר האָט „ברודער" דישוועפע אין אנדערע קירכען זיך
געמאַכט אַ גרויסען נאָמען. קריסטען זיינען געקומען פֿון ווייט און נאָהענט
איהם הערען. ער פֿלעגט אַרומגעהן צווישען פֿאַלק און מען האָט איהם
לייב געקראָגען. ער האָט געפֿריידיגט ביי הינדיכטונגען; זיין שוואַרצער
מאַנטעל און זיין ווייסער שולטער־באַנד זיינען אויפגענומען געוואָרען מיט
פֿריינדליכקייט אין שמוציגע טורמעט, ער האָט געזאָגט וידוי מיט די
שטאַרבענדע און זיי בעפֿרייט פֿון זייערע זינד, ער האָט פֿערטריבען שדים.
נאָר איין זינדער איז געווען, וועמען ער האָט ניט געקענט ריינוואַשען,
ניט דורך דאָס „האַר־העמד" און ניט דורך מלכות, און דער דאָזיגער
זינדער איז געווען ער אליין. און איין שד, איין דעמאָן איז געווען, וועמען
ער האָט בשום אופן ניט געקענט אַרױסטרייבען — דעם דעמאָן, וואָס
איז געוועסען ביי איהם אין האַרצען, די אונרוהיגקייט פֿון זיין אייגענער
נשמה, וואָס האָט זיך געהאַלטען אין איין אַנשלאָגען אָן די ווירקליכקייטען
פֿון לעבען אין וועלכע איז איצט צוריסען געוואָרען דורך די צוקורצקומונג

מעהר איינזעהן איידער זיינע בישאָפּס און זיינע גלחים, האָט אָנגעבעמען די פּריידיגער, זיי זאָלען זעהן אויסמיידען די נעמען פֿון „יעזוס“ און פֿון דער „הייליגער יונגפֿרוי“, וואָס זיינען אזוי טרייף ביי אידען, אָדער זיי זאָלען אָט די נעמען אויסריידען שטילערהייט; נאָר די פּריידיגער האָבען זיך ווינציג וואָס אומגעקוקט אויף דעם דאָזיגען אָנאָג, האָבענדיג פֿאַר זיך אַן עולם פֿון אידען, וועמען ס'איז אַ מצוה געווען צו מוסר'ן און צו פֿערדאָמען מיט אַלע ווילדע וועגען און מיטלען, וואָס זייער רעדע־קראַפֿט האָט זיי נור ערלויבט.

אַסך אידען זיינען צוריקגעבליבען אויף'ן וועג צו דער קירכע. אַ מהנה פֿאַליציזירלייט האָט זיי מיט בייטשען אַריינגעטריבען אינעווייניג און דעם הייליגען אָרט. אָט די נייע קירכען־פּראָצעסיע פֿון מענער, פֿרויען און קינדער איז געוואָרען איינער פֿון רוים'ס ספּעקטאַקלען. אַ נייער פֿערגניגען איז אויסגעקלעהרט געוואָרען פֿאַר דעם המון. אָט דער געצוואונגענער גאָטעס־דיענסט האָט געקאָסט גענוג געלד; און קאָמיש ווי ס'איז געווען, דאָך האָבען די אידען גופא געדערפֿט בעזאָהלען פֿאַר זייער אייגענער בעקעהרונג.

זיך אויסדרעהען פֿון די דאָזיגע דרשה, איז געווען אַן אונטעגליכע זאָך; ביי דער מהיר פֿון קירכע איז געלעגען אַ בוך, וואו עס זיינען פֿערשריבען געוואָרען די נעמען פֿון די, וואָס האָבען געפֿעהלט, און וועלכע זיינען דערנאָך בעשטראַפֿט געוואָרען מיט געלד אָדער תּפּיסה. כּדי צו פֿיהרען ריכטיג דעם חשבון, איז נייטיג געווען צו האָבען אַלס בוך־האַלטער אַ ניי־געטויפֿטען, איינעם, וואָס האָט געקענט יעדען איינ־זיניגן פֿערזענליך און וואָס וואָלט געקענט לייכט אויסגעפֿיניגן וואָס פֿאַר עס איז מעגליכען שווינדעל. און ווער האָט נאָך בעסער געפּאָסט דערצו: זיי דער נייער ברודער? אומזיסט האָט דזשוועפע פּראָטעסטירט. דער אויבער־גלח האָט נישט געוואָלט וויסען פֿון קיין זאָך. און אויף אַזאָן אופן, אָנשטאַט צו ווייזען זיינע כּרידער אַן ערהאַבענעם ביישפּיעל פֿון אונבעזאָהלעך אפּאַסטעלשאַפֿט, איז ער, דער פֿעראורזאַכער פֿון דער גאַנצער צרה, געוועסען אָנגעבויען איבער זיין שרייב־טיש און בעטראַכט יעדען איינעם פֿון די פֿעראַמעלטע, וועלכע זיינען פֿערבייגענאַנגען לעבען איהם. און ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אַז דאָס וואָס די אידען מווען זיך טרעפֿען מיט איהם פנים אל פנים, מיט איהם, דעם אויסגעשטוי־סענעם, דעם פֿערשאַלטענעם, און זעהן ווי ער שרייבט אום שבת, — אַז דאָס איז נאָך אַ צונאָב צו זייערע יסורים.

VII.

יוסף דער טרוימער איז געווען האלב דערשלאגען פֿון דעם דאָזיגען צווייטען קלאַפּ, וואָס ער האָט ניט געוואָלט צולאָזען צו זיך, האָט איהם אינפֿאַך אויפֿגעגעסען אַ לעבעדיגען אין דער צייט פֿון דער מגפה, וועלכע האָט זיך, ניט קוקענדיג אויף אלע אָנשטריינגונגען, דאָך אַרויסגעריסען פֿון דער גהעטאָ און זיך פֿערשפּרייט איבער דער שטאָדט, עפעס אזוי ווי צו בעשטראַפֿען די, וואָס האָבען בעשאַפֿען די בעדינגונגען פֿון איהר עק-זיסטאַנץ. אָבער ניט פֿאַר זיך אליין האָט ער זיך געשראַקען — ויין גאַנצע זאָרג איז געווען וועגען ויין פֿאַמער און מוטער, וועגען דער נאָכעלער מרים, אַז ער האָט נאָר געהאַט אַ פֿרייע שעה, נאָכדעם ווי ער פֿלעגט בעזוכען זיינע קריסטליכע חולאים, האָט ער אַרומגעשפּאַצירט לעבען דער שטאָדט פֿון די טויטע, פֿון וואָגען מען האָט ניט געקענט הערען קיין שום נייעס, און ענדליך, ווען ער האָט שוין געהערט, אַז זיינע ליבע און טהייערע זיינען געבליבען לעבען, האָט ער געקראָגען אַן אנדער קלאַפּ. דער אוקאָ איז געבליבען אין קראַפֿט נאָר דעם פֿאַכסט'ס אויער און ווייכער געוואָרען צו די טענות פֿון די לעבען-געבליבענע אידען, ער האָט דעספּעקטירט זייער שנאה צו „ברודער“ דישוועפֿען, ער האָט אָנערקענט זייער טענה, אַז זיי וואָלטען שוין צופֿריעדנער געווען צו הערען וואָס פֿאַר ס'איז אנדער פֿריידיגער. עס איז אַלואַ געבליבען, אַז די אנדערע דאָמיניקאַנער גלחים זאָלען דרש'ענען פֿאַר די אידען, איינער נאָך'ן אנדערן, נאָר דוּטוועפֿע אליין איז אויסגעשלאָסען געוואָרען, אומזיסט האָט ער זיך געסטאַרעט צוקומען צו זיין הייליגקייט דעם פֿאַכסט; ער האָט קיין צוטריט ניט געקראָגען, אזוי האָט זיך אָנגעפֿאַנגען יענער מאַדנער מנהג, די „פרעדיקאַ קאַאָטיוואַ“, דאָס הייסט די געצוואונגענע דרשה.

יודען שבת, נאָך זייער אייגענעם גאַטעס-דיענסט אין שוהל, האָט אַ דריט-חלק פֿון דער גהעטאָ-בעפֿעלער-רינג, אַריינגערעכענט אין דעם כלל אלע קינדער איבער צוויינעציג יאָר אלט, געמיזט קומען אַריינגעהטען דעם געגען גיבט אין דער קירכע פֿון „סאַן בענדעטמאַ אַלא רעגאַלאַ“, וועלכע איז ספּעציעל בעשטימט געוואָרען פֿאַר זיי דאָרט האָט אַ גלח זיי געגעבען אַ „ר כּוּינע“ פֿערטייכטונג פֿון דערזעלביגער פרשה, וואָס זיי האָבען געהערט אין שוהל צו קריאת התורה. דער פֿאַכסט, וועלכער האָט געהאַט

אייננע'עקשן'מע ברידער. מהיכי תיתי, ס'איז אַ נוטע אַמביציע. לואודושו, דו וועסט מיר דערמאנען מאָרגען אַרויסצולאָזען אַ בעפֿעהל." מיט בליצענדע אויגען איז דער פֿריסטער ווידער אַמאָל געפֿאלען דעם פֿאַכסט צו די פֿיס, וועלכע ער האָט געקושט, מורמלענדיג עפעס אַלס דאַנק. דערנאָך, זיך פֿערנייגענדיג, איז ער אַרויס און מיט פֿרייד אַוועק צוריק אין מאָנאַסטיר.

דער פֿאַכסטליכער אוקאַז איז אַרויסגעגעבען געוואָרען אין צייט. ד אידען האָבען געמוזט קומען צו דער נעכסטער דרשה. אין אַ וואָהנין פֿון גייסטליכער ענטציקונג האָט ער ערוואַרטעט דעם שבת נאכמיטאָג. ער האָט צוגעגרייט אַ וואונדערבאַרע דרשה. די אידען וועלען זיך ניט דער-וועגען אַריבערטערעטען דעם אוקאַז. ער איז געווען קלאָהר און דייטליך און בעשטימט. זיי האָבען זיך ניט געקענט אויסדרעהען דערפֿון. און דערצו פֿלעגט זייער ווידערשטאַנד ערשט קומען שפעטער, נאָכדעם ווי זיי פֿלעגען די ערשטע צייט אָהיטען דעם בעפֿעהל. די טעג זיינען פֿערייב. דער אוקאַז איז ניט צוריקגערופֿען געוואָרען, כאָטש די רייכע באַקירע' פֿון דער אידישער קהילה האָבען, ווי ער האָט געקראָנט צו וויסען, אָנגעווענדעט אַלע מיטלען דערצו; ער איז אפילו ניט געענדערט געוואָרען מיט אַן אויסרייד, אַז מען וויל איהם בלומ'רשט מאכען קלאָהרער. ווי ס'פֿלעגט זיין דער שטייגער פֿון די פֿאַכסטען צו טהאָן מיט צו שטרוינגע אוקאַזען. ניין, קיין זאך האָט נישט געקענט ראַטעווען די אידען פֿון זיין דרשה.

נאָר דאָנערסטאָג האָט אויכגעבראַכען אַ מגפה אין דער גהעמאָ; פֿרייטאָג איז שוין אַ צעהנט-חלק פֿון דער בעפֿעלקערונג געווע טויט. דערצו האָט זיך נאָך געמאַכט אַן איבערגוס פֿין דעם טיך טיבער, וועלכער האָט מיטגעהאַלפֿען פֿערשטאַרקען די פעסט אין די דאָזיגע געדיכטע נעכלאָך, אין יענע איינגע הויזער, וואו ס'האָט געקישעט מיט קינדערלאַך שבת האָבען זיך די טויערן פֿון דער גהעמאָ אין גאַנצען צוגעמאַכט. די מגפה איז פֿערשלאָסען געוואָרען אינעווייניג. דריי חרשים צייט זיינען די אויסגעשמויסענע פֿון דער מענשהייט געווען פֿערשפּאַרט אין זייער פֿערפעכטעטער תפיסה, טאָג אזוי ווי נאַכט, צו לעבען אָדער שטאַרבען ווי זיי האָבען געוואָרט. און ענדליך, אַז די גהעמאָ איז געפֿענט אין אויסגעלופֿטערט געוואָרען, איז זי געווען געפּאַקט מיט טויטע, ניט טיט לעבעדיגע.

אזוי ער וואלט געקענט שפיעלען זיינע ברידער אויף די הערצער ווי דוד אויף דער הארץ, ווען ער וואלט זיי נור געקענט קריגען אונטער דעם צויבער פֿון זיין שטימע, — אין דער צייט האָט אָן אַדעל מאָן פֿין דעם פּאַכט'ס שלאָפֿרקאַמער אַרײַנגעבאַכט אַ מאָהלצײט אויף אַ זײַבערנער באַן. אײַמיצער האָט אַפֿרױהער פֿערוכט דאָס עסען, ווי דער שטייגער איז געווען, צו זײַן זיכער, אָו עס איז נײַט פֿערגײַסטעט, כאַטש עס איז גער קומען פֿון דעם פּאַכט'ס קיך, און אויף אַ וואַנק פֿין זײַן הײַלִיגקײַט, האָט דוּשױעפֿע געמוזט אָבטרעטען אָן אַ זײַט. און אײַדער דער פּאַכט האָט נאָך געענדיגט זײַן מאָהלצײט האָבן זיך געשאַכט אַנדערע אײַבער-שלאָגען: דער דירעקטאָר פֿון זײַן אַרקעסטער איז געקומען; אָכפֿרעגען זיך מײַך דעם קאַנצערט. וואָס האָט געװאָלט זײַן דעם ערשטן אױגוסט; און צו די צרות זײַנען נאָך געקומען אַ באַר גאַלדשטינדען מיט ווער אַרבייט און מיט בעזונדערע, האַנקדירענדע מאָדעלען פֿון אַ קנאַפֿ פֿאַר דעם פּאַכט'ס מאַנטעל. דוּשױעפֿע האָט זיך אין זיך אײַפֿגעזעסן פֿאַר פֿערדריס בעת ווען דער „הײַלִיגער פֿאַמער“ האָט אָנגעהאַן די שפּאַקלען צו בעשטאַכטען די גרויסע זילבערנע וואַנע, זעלבע איז געווען בעשטימט פֿאַר די ברעקלאַך און די טראַפֿענס — די „שײַרים“ פֿון זײַן טיש, אײַהרע רײַך אײַנגעפּאַסטע הענטלאַך און אײַהרע וואַנדערבאַרע מאַהלערײַען; און אײַך הַבֿרײַט, אַ צװײטע וואַנע, וואָס האָט געדאַרפֿט שטעקן מיט וואַסער בײַ אײַהם אין שאַפֿע, און זעלבע האָט געהאַט אויף זיך אַ שעחנע צײַכונג פֿאַרשטעלענדיג דעם הײַלִיגן אַמבראָדורשאַך, רײַטענדיג אויף אַ פֿערד און זיך יאָגענדיג נאָך די אַרײַנער. און אַז אײַנער פֿון די גאַלד-שפּיעדען איז שױן קײַם אַמאָל אַבנע/פּער'ס געוואָרען און איז אַוועק, אַנגעלאָרען מיט דוקאַטען פֿון דעם פּאַכט'ס אַוצר, איז דער אַנדערער געבליבען אַ זעהר לאַנגע צײַט. וואָרײַם ס'האַט אײַסגעזעהן, אָו זײַן הײַלִיגקײַט איז נאָר ענטזעקט פֿאַר זײַן וועקסענעס מאָדעל, זיך וואַנד-דערנדיג, ווי גרויסאַרטיג דער קינסטלער האָט פֿאַנגעשטערט, גאַט דעם פֿאַטער" אויף אַ בולש'ן אַופֿן, זײַנענדיג גאַנץ געמיטהליך אויף זײַן כּסאַ הכּבֿיד, און ווי קונציג ער האָט אַרײַנגעזעט דעם דינגעס שפּין פֿון דעם גרעסטען דיאָמאַנט פּונקט אין מיטען. „אײַל זיך צו, מיין זעהן,“ האָט זײַן הײַלִיגקײַט געזאָגט, אַבלאָיענדיג אײַהם ענדליך, „אײַל זיך צו, וואָרײַם אײַך וואַלט אַלײן געוואָלט טראַגען דעם קנאַפֿ אײַדער אײַך שטאַרב.“ און דערנאָך האָט ער זיך מיט אַ שטראַהלענדען געזיכט געווענרעט צו דוּשױעפֿע'ן אין געזאַנט: „רו פֿערלאַנגסט נאָך עפעס פֿון מיר, פֿראַ דוּשױעפֿע? אַה, אײַך האָב נאָר פֿערגעסען! רו ווילסט פֿרײַרײַגען צו דײַנע

געקומען צו זיינע דרשות. ניט וויסענדיג וואָס צו טהאָן פֿאַר ערגערניש, האָט ער זיך גענומען צו בלפּול, נאָר אומזיסט האָט ער אָנגעווענדעט די וואַפֿען פֿין דער תּלמוד'ישער דיאלעקטיק געגען די תּלמודיסטען גופּא. אפילו די ערפינדונג זיינע, וואָס ער האָט געמאַכט פֿון דעם „וזהר" און אנדערע קבלה ספרים, אז דעם פּאבסט'ס נאָמען און זיין גדולה זיינען פֿאַראויסגעזאָגט געוואָרען אין דער תּורה, — אפילו דאָס האָט ניט גערקענט צוטיהען די אידען, און בלויז אין די גאַסען פֿלעגט ער זיך אָפֿט בעגעגענען מיט די זויערע פנים'ער פֿון זיינע ברודער.

מאָנאַטען-לאַנג האָט ער פּונדעסטוועגען ניט פֿערילאָרען קיין געדולד און איז אָנגעגאַנגען מיט זיינע דרשות. נאָר איינמאָל, ווען ער איז געוואָר רען שטאַרק פֿערצווייפֿעלט און צוהודערט, האָט ער זיך געכטארעט צו קומען צום פּאבסט, כּרו איהם צו בעטן, ער זאָל בעפֿעהלען די אידען זיי וואָלען קומען צו זיינע דרשות ער האָט געפֿינען דעם הייליגען פֿאָטער אין בעט, ניט ביים גאַנצען געזונד, נאָר דאָך פֿיהרענדיג אַ גאַנצן מונטערן געשפרעך מיט דעם בישאָף פֿין סאַלאַמאַנקאַ און מיט'ן ישׂאָף-מייסטער מכה אַ קאָמישער געזיכטע, וואָס האָט געטראָפֿען מיט דעם פּאבסט' פֿאַרשטעטער אין פֿראַנקרײך. אויפֿן ווייסען קישען אונטער אַ רויטליך הימעלע האָט ער געווען דעם הייליגען פֿאָטער'ס בלאַס געזיכט, וואָס האָט געטראָגען אויף זיך שטאַרקע צייכענס פֿון טהעטיגקייט. אַ צושראָד קענער איז דושוועפע געשטאַנען ביי דער מהיר, ביז וואָנען דער קליידער-האַלטער, אַ מאַן פֿון נאָבעלער פֿאַמיליע, האָט איהם געהייסען צונעהן געהיטער. מיט עהרפֿורכט איז ער צוגעגאַנגען צום בעט, און פֿאַלענדיג אויף די קניע האָט ער געקושט דעם פּאבסט'ס פֿיס. דערנאָך האָט ער זיך אויפֿגעהויבען און פֿאַרגעלייגט זיין בקשה.

נאָר דער הערשער פֿון קריסטענטהום האָט געמאַכט אַן אונזעפֿריע-דענע מינענע. ער איז געווען אַ געלערנטער און אַן אדעלמאַן, אַ גרויסער אָנהענגער פֿון ליבעראַטור אין קונסט. אין זיין בענעהמונג צו די אידען איז ער געווען קלייגער, איידער די וועלטליכע קעניגע פֿון יענער צייט, און זיין אירישע פּאָליטיק איז שטענדיג געווען פֿעהרעלטניסמעסיג מילדער איידער זייערע. ער איז איבערהויפּט געווען אַרײַנגעטהאָן מיט לייב און לעבען אין זיין אויסלענדישער פּאָליטיק, און זיין פּאָפּולאַריטעט האָט מחמת דעם היבשלאַך געליטען אין רוים גופּא.

אין דער צייט, וואָס דושוועפע דע פֿראַנקי האָט אויסגעגאַסען זיין האַרץ פֿאַר אַ בישאָף, בעלעסטיגענדיג איהם מיט זיין פּלאַן און איהם ערקלעהרענדיג, ווי אזוי ער וואָלט געקענט לייזען די יודען-פּראַגע, ווי

פֿלויך בײַ דעם דריטען און פֿערטען דור. דו וועסט זיי אױף ריהרען זיי דו קענסט ריהרען דו זיכען בערג פֿון רוים. זיי האָבען אויסגעהאלטען צו לאַנג, זיי זיינען צו לאַנג געשטאנען אויף זייערע אייגענע פֿיס.
 „יא, זיי זיינען געשטאנען זיי שטיינער. איך וועל זיי צושמעלצען. איך וועל זיי ראַטעווען.“

„דו וועסט זיי פֿערניכטען. ראַטעווע זיך בעסער אליין — האָב חתונה מיט דער דאָזיגער פֿרוי און זיי גליקליך.“
 ער האָט אַ קוק געטהאָן אויף איהר.

„זיי גליקליך,“ האָט זי ווידערהאַלט. „וואָרף ניט אַרויס דיין לעבען פֿאַר אַ פֿוסטען שאַטען. זיי גליקליך. דאָס איז מיין לעצט וואָרט צו דיר. פֿון איצט און ווייטער, אױף זיי אַן אמת'ע אידישע מאַכטער, וועל איך אָבדויען דעם הרס, און וואָרט איך געווען אַ מוטער, דאָן וואָלט איך די קינדער טיינע געלערנט, זיי זאָלען דיך האַסען, פֿונקט זיי איך האָס דיך. פֿריערען מיט דיר!“

ער האָט איהר אָנגעכאַפט ביים קלייד. „נעה ניט אַוועק אָהן מיין דאַנק, כאַטש איך מוז פֿערוואַרפֿען דיין עצה. מאַרגען ווער איך אייפֿגעד נומען אין דער „ברידערשאַפֿט פֿון גערעכטיגקייט“ אלס פֿריסטער.“ אין דעם פֿערשווינדענדען ליכט פֿון טאָג האָט זיין געזיכט געלויכטען איבער-נאַטירליך און הימליש אין מיטען פֿון די שוואַרצע האָר זיינע. „אַבער פֿאַרוואָס האָסט דו רויקורט מיט דיין נומען נאָמען צו קומען מיר זאָגען, אָו דו האָסט מיך פֿיינט?“

„ווייל איך האָב דיך ליעב. זייגעוונד.“

זי איז אַוועקגעגאַנגען מיט שנעלע טריט.

ער האָט אויסגעשטרעקט די אַרעמס נאָך איהר. זיינע אייגען זיינען געווען פֿערצויגען מיט אַ טומאַן. „מרים, מרים!“ האָט ער געשריען. „קום צוריק, אויך דו ביסט אַ קרוסטין! קום צוריק, מיין זיכע שיינעסטער אין קרוסטענטהום!“

אַ שכוד'ער מאַגאַך איז איהם אַרײַנגעפֿאלען אין די אָפֿענע אַרעמס.

VI.

די אידען האָבען בשום אופן ניט געוואָלט קומען הערען „ברודער“ דושוועפֿן. זיין גאַנצע ליידענשאַפֿטליכע גייסטליכקייט איז כסדר פֿער-שווענדעט געוואָרען אויף קרויסטען און געטויפֿטע אידען, וועלכע זיינען

שמעסט אין דער גהעטאָ, אז דו וועסט ווערן א פֿריסטער פֿון דעם הייליגען דאָמיניקוס, „שלמה דער לײַך“ האָט געבראכט די נייעס. „ס'איז אמת, מרים. דאָס וועט געשעהן גאָר אין גיבעי.“ „אָבער ווי אזוי קענסט דו ווערן א גלח? דו האָסט דאָך ליעב א פֿרוי.“

ער איז געבליבען שמעהן, א פֿערצימערטער.

„וואָס זאָגסט דו, מרים?“

„נאָ, דאָס איז ניט די צייט צו לייקענען. איך קען איהר. איך זוייס, ווי ליעב דו האָסט זי. ס'איז העלענאָ דע פֿראַנקי.“
ער איז געווען בלייך און אויפֿגערעגט. „ניין, איך ליעב ניט קיין פֿרוי.“

„דו האָסט ליעב העלענאָ?“

„ווי אזוי ווייסט דו דאָס?“

„איך בין א פֿרוי.“

זיי זיינען געגאנגען ווייטער, שווייגענדיג.

„און דאָס איז, וואָס דו ביסט מיר געקומען זאָגען?“

„ניין, אָט וואָס. דו מוזסט חתונה האָבען מיט איהר און זיין גליקליך.“

„איך — איך קען ניט, מרים. דו פֿערשמעהסט ניט.“

„כ'פֿערשמעה ניט! איך קען עס איבערלייענען אויף דיין געזיכט, אזוי ווי דו לייענסט די תורה — אָהן נקודות. דו דיינקסט, מיר אידען וועלען זיך אויסלאָבען פֿון דיר, מיר וועלען טייטלען אויף דיר מיט די פֿינגער און זאָגען, אז דאָס האָסט דו גאָר געליעבט העלענאָ, ניט דעם געקרייציגטען; דו מיינסט, אז מיר וועלען דאָן ניט וועלען הערען דינע דרשות.“

„וואָס ישע, ס'איז דען ניט ריכטיג אזוי?“

„יאָ, אזוי איז דאָס.“

„גו, דאָן — —“

„אָבער עס וועט סיי ווי סיי זיין אזוי, וואָס דו זאָלסט ניט טהאָן. מענסט זיך צושניידען אויף שטיקלאַך, וועלען מיר אַלץ ניט גלויבען אין דיר און אין דיין עוואנגעליום. איך אַליין גלויב נאָך אין דיין ערנסטקייט, און ביי מיר אין די אויגען ביסט דו אזוי ווי איינער, וואָס איז פֿון זינען אַראָב פֿון צופֿיעל לערנען. יוסף, דיין חלום איז פֿוסט. די אידען האָסען דיר. זיי רופֿען דיר המן. מיט פֿערנגיגען וואָלמען זיי דיר געזעהן אויפֿגעהאנגען אויף א הייכען בוים. דיין אַנדיינקען וועט בלייבען א

קאליסעאוס. ס'איז שטילער, אין ועלמען ווען אימיצער פֿון אינווערע
ברידער געהט דאָרט פֿערבוי.

ווי האָבען פֿערלאָוען די אינרוהיגע נאָם מיט איהר געדויע פֿון וועגען,
אין וואַסער-טרענער מיט ווערע עילע, אין לאַכט-טרענער, אין אַדעל-
לייט אויף די פֿערד מיט ווערע סיימעס, אין אָנגעבלאָוענע, שטאַלצע
אַפֿיצירען, וואָס יעדער איינער פֿון זיי וואָלט נאָך געקענט בעליידגען
מרים, וועלכע האָט זיך געוואָרפֿען אין די אַייגען מיט איהר שטענקייט
אין מיט דעם שטיק געלען שטאַף, אַנדער-האַלבען הענד די ברייט, וואָס
זי האָט געטראָגען אויף די האָר. ווי ווען אלואַ געגאַנגען שטילערהיים,
ניט אויסריידענדיג קיין וואָרט צווישן זיך, ביז וואָגען זיי ווענען צוגעקומען
צו דעם טויער פֿון טיטוס. ניט ווילענדיגערהיים ווענען זיי שטעהן
געבליבען; צווישן די זאַכען, וואָס האָבען פיגורירט אין דעם פֿלייך-
געשניצטען בויגען, וועלכער האָט פֿאַרגעשטעלט טיטוס'עם ניצחון,
איז אויך געווען דער "נר המיד" פֿון דעם בית המקדש, אין קיין איד
האָט זיך דאַרום ניט דערוועגט דאָרט פֿערבייזגעקן. טיטוס אין זיין
קייזער-רייך ווענען פֿערשוואַנדען, נאָר דער איד האָט נאָך געלאַסטשעט
זיינע זכרונות און וועט טרוימען.

די בייזע שיעבעלדיגע שטראַהלען פֿון דער אונטערזעגענדער זונן
ווענען געהאַנגען איבער די רואינירטע בעמפלען פֿון די אלטע געטער.
מיט אַ גלאַנץ אויף זיי פֿון בלוט האָבען זיי אָנגעדוהרט דעם העכסטען
טהייל פֿון דער קאָליסעאוס-זאָנד, הינטער וועלכער חיות און מענשען
פֿלעגען זיך לוכטיג מאַכען, כדי צו אַמוזירען די העררן פֿון דער וועלט.
„וואָס מאַכען מיינע עלטערן? געהט עס זיי גוט?“ האָט זיך יוסף
ענדליך אָבערופֿען.

„די האָסט נאָך די העזה צו פֿרענען? דיין מוטער ווענט גאַנצע
טעג נאָכאַנאַנד, סידען דיין פֿאַטער איז אין דערהיים. דאָן מאַכט זי זיך
אויף פֿערשטיינערט ווי ער, ער — אַ גבאי פֿון שוהל! — די האָסט
געבראַכט אַ שמאָך און אַ שאַנד אויף זיין גראָען קאַפּ און די מריוויסט
איהם מיט שמערץ אין קבר.“

ער האָט שיער ניט אַרויסגעפֿלאַצט מיט אַ געוויין, נאָר ער האָט עס
אַרונטערגעשלאָגען, דערנאָך, מיט אַ מיענע וואָס האָט דערטאַגט אָן
זיין פֿאַטער'ס שטיינערדיגקייט, האָט ער געוואָגט: „ס'מירט ווענען אָן
אַקבוסעניש אויף דער וועלט, מרים. ס'איז גאַט'ס שטראַף.“

„וואָרף ניט אַרויף די שולד פֿון דיין גרויזאַמקייט אויף גאַט, איד
דאָב ריך פֿיינט.“ דערנאָך האָט זי גענומען ריידען שטילער: „מען

צו וויסען, וואָס דאָרט אין דעם געבעט-הויז ביי דער דרשה איז פֿאַר-
 געקומען, וועלען זיי פֿערבויען דעם חרם אָן אַ זייט צוליעב דעם בעריכט,
 וואָס ער וועט זיי אָבגעבען. ער האָט געהאַט גענוג המצאות, גענוג
 שכל'דיגע איינפֿעלע, דער דאָזיגער שלמה. האָט ער דען ניט מאַנאָטען-
 לאַנג געשטאַכען די קרויסטליכע בעפֿעלקערונג אין די אויגען מיט אַ רויט
 היטעלע וואָס ער האָט געטראָגען אויפֿ'ן קאָפּ? און אָו מען האָט איהם
 געבראַכט פֿאַר די ריכטער, האָט ער גע'טענה'ט, אָו דאָס איז בלויז
 געווען אַ מאָדעל פֿון די היטלען, וואָס ער פֿלעגט פֿערקויפֿען, און אָו
 זיין אמת געל היטעל האָט זיך אומגען פֿערקנייטשט און זיך פֿערשטעקט
 אונטער דעם. הכלל, אָט דער „שלמה דער לוי" איז געווען דער איינציגער
 איד אין דעם געבעט-הויז, און דושוועפֿע דע פֿראַנקי האָט זיך מיט איהם
 דערפֿרעהט.

„ער איז אַ פֿלוידער-זאַק, ער וועט פֿערשפּרייטען דעם זאַמען איבער-
 ראל", האָט ער זיך געטראַכט.

אויף מאַרגען שפּעט נאָכמיטאָג האָט דער פּריידיגער אַרומגעשפּאַצירט
 איבער דער „וויא לעפּידאָ", לעבען דעם מאַנאָסטיר פֿון דעם הייליגען
 דאָמיניקוס. מיט אַמאָל האָט ער דערפֿיהלט, זיי אימינער האָט אָנגערוהרט
 זיין מאַנעל. ער האָט זיך אומגעדרעהט. „טרים!" האָט ער אַ געשרוי
 געטהאָן, אָכטערעטענדיג צוריק מיט שרעק.

„פֿאַרוואָס ציטערסט דו אזוי פֿאַר מיר, יוסף?"

„וואָס זשע, דו ווייסט דען ניט, אָו איך בין אין חרם? זעה, איז:

דאָס ניט אַ איד, וועלכער שטעהט און קוקט אויף אונז?"

„ס'אַרט מיך ניט. איך האָב דיר וואָס צו זאָגען."

„אַבער דו וועסט פֿערשאַלמען ווערן."

„איך האָב דיר וואָס צו זאָגען."

זיינע אויגען האָבען זיך אָנגעצונדען. „אַה, דו גלויבסט!" האָט ער
 אַ געשרוי געטהאָן מיט שמחה. „דו האָסט אייכגעפֿונען דעם ריכטיגען
 וועג."

„ניין, יוסף, דאָס וועט קיינמאָל נישט זיין, איך האָב ליעב די אמונה
 פֿון מיינע פֿאַטערס. מיר דוכט, איך האָב עס פֿערשטאַנען בעסער פֿאַר
 דיר, כאַטש איך האָב זיך ניט אונטערגעטונקט, אזוי ווי דו, אין דעם ים
 פֿון דער הייליגער תורה. איך פֿערשטעה בלויז, ווייל איך פֿיהל, ווייל
 דאָס האַרץ זאָגט מיר אזוי."

„היינט נאָך וואָס זשע ביסט דו געקומען? לאַמיר אַרונטערגעהן צום

ער האָט אָנגעטראָטען צוריק, ניט אַרויסלאָזענדיג איהר האַנד פֿון זײַנע.

„יאָ,“ האָט ער געזאָגט. „דו וועסט מיך בענייסטערן, העלענאָ. דער געדאַנק ווענען דיין בלישטשעגדער ריינקייט וועט מיך האַלטען ריין און פֿעסט.“

אָן אונזערניגדליכער אויסדרוק איז אַריבער איבער העלענאָ'ס געזיכט. זי האָט אַוועקגענומען איהר האַנד.

„איך קען ניט בענייסטערן צום טויט,“ האָט זי געזאָגט. „איך קען בלויז בענייסטערן צום לעבען.“

ער האָט פֿערמאַכט די אויגען, פֿערטיעפֿט אין ענטזיקענדע רעיונות. „ס'איז ניט קיין טויט. ער איז די אויפֿשטעהונג און דאָס לעבען,“ האָט ער געמורמעלט.

אַז ער האָט געפֿענט די אויגען, איז זי שוין ניט געווען. דאָן איז ער אַנידערגעפֿאַלען אויף די קניע אין אַן אויסגוס פֿון געבעט, אין דער גמיסה פֿון דעם געקרייזיגטען גוף.

4.

אין דער צײַט, וואָס ער האָט זיך צוגעגרייט צו ווערן אַ מאַנאַך, האָט ער געמאַכט אַ פֿראַכע און געהאַלטען אַ „דרשה פֿאַר די אידען“ אין אַ גרויסען געבעט-הויז לעבען דער גהעטאָ. אַ ריכטיגע קירכע וואָלט פֿעראומרייניגט געוואָרען דורך דער אָנוועזענהייט פֿון די כופרים, און פֿון דעם געבעט-הויז אפילו האָט מען אויך אַוועקגענומען אַלע רעליגיעזע חפצים, וועלכע האָבען זיך דאָרט אַרומגעוואַלגערט אין אַלע ווינקעלאַך. צווישען די פֿערוואַמעלטע איז געווען אַ היבשע צאָהל קריסטען פֿון די הויכע פֿענסטער, פֿערפּוזט אין גאָלד-געשטריקטע מאַנטלען מיט זיידענע בענדלאַך; מחמת ס'איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז ער איז אַ גוטער פּרוידיגער, און אַניכאַלע דע פֿראַנקי איז דאָרט געווען מיט זיין גאַנצער פֿראַכט, אַלס פֿאַרויצענדער. אין איר איז געקומען — „שלמה דער לײַז“, וועלכער האָט קיין מירא ניט געהאַט פֿאַר'ן חרם; ער האָט זיך פֿערלאָזט אויף זיין פֿעהיגקייט זיך ווי עס איז אַרויסצופֿאַנטערן פֿון דער צרה, און אַזוי זוי ער האָט געוואוסט, אַז די פֿרומע אידען פֿון דער גהעטאָ אפילו זיינען אויך ניט מעהר ווי נייגיריגע מענשען, וואָס וועלען שטאַרק השק האָבען

האַט געשיינט מיט אַ בלאַסען גלאַנץ. ער איז זיכער געווען ביי זיך, אז דאָס איז וואָס ער דאַרף האָבען. קיין געטויפֿטער איד איז נאָך קיינמאל ניט בעטראַכט געוואָרען פֿון זיינע ברודער אַלס ריינער קריסט, אָהן חשד, אָהן מורא און אָהן אַ שים פֿאַרוואַרף. אָה וואָס פֿאַר אַ גליקליכע פֿרווילעגנע דאָס איז פֿאַר דעם, וואָס מוז אויספֿיהרען די דאָזיגע ראַלע פֿון אַן אַפּאָסטעל!

„אַבער ווי איז אָז — —“ העלענא האָט ניט געקענט געהן ווייטער. דערנאָך האָט זי אייפֿגעהויבען איהרע ליעבליכע אויגען אין אַרײַנקוקענדיג איהם גלייך אין פנים אַרײַן האָט זי געזאָגט: „ווי איז אָבער אָז די, וועמען דו וואָלסט ליעב געהאַט, וואָלט ניט געווען קיין קריסטין?“

ער האָט אַ ציטער געטהאָן, צונויפֿדרוקענדיג זיינע הענד, כדי צו פֿעריאָגען פֿון זיך די משוגענע כּוואַליע פֿון ערדליכע געפֿיהלען, וואָס האָט אַרויסגעפֿלייצט פֿון איהרע ברענענדיגע אויגען.

„דאָן וואָלט איך סיי ווי סיי דערשטיקט מיין ליעבע אין זיך,“ האָט ער מיט אַ הייזערײַגען טאָן געזאָגט. „די אידען זיינען שטריינג. זיי וועלען ניט מאַכען אַזאַ איידעלען אונטערשיעד. זיי קענען ניט קיין אַנדערע, נאָר אידען און קריסטען.“

„ב'מײַן, מיין פֿאָטער קומט דאָ צו פֿאַהרען,“ האָט זיך העלענא אָב-גערופֿען, זיך אומדרעהענדיג צום פֿענסטער. „דאָס איז, רוכט זיך, זיין פֿעדער און זיין ברױן טערקיש פֿערד. נאָר די זונן בלענדט מיר אין די אויגען! איך וועל דיך איבערלאָזען.“

זי איז צוגעגאַנגען צו דער טהיר, ניט אַ קוק געבענדיג אויף איהם. דערנאָך האָט זי זיך פּלוצלינג אַ קעהר געטהאָן צוריק מיט'ן פנים צו איהם, אַזוי אַז ס'האַט איהם אָנגעהויבען שווינדלען אין די אויגען, און זי האָט געזאָגט:

„מיין האַרץ איז מיט דיר, וואָס דו וואָלסט ניט טהאָן. נאָר בערעכען זיך גוט, איידער דו טהומסט אָן די גלח'ישע קליידער, יענעם אונגליקליכען קאַסמײַז, וואָס שטעלט מיט זיך פֿאַר אלעס וואָס איז אונליעבליך. אַדיע!“

ער איז איהר נאַכגעגאַנגען, האָט איהר אָנגענומען פֿאַר דער האַנד, און זיך אָנבײַגענדיג האָט ער איהר דערלאַנגט אַ קיש. זי האָט די האַנד איהרע ניט צוגענומען.

„האַסט דו די קראַפֿט צו פֿיהרען דאָס לעבען פֿון אַ מאַנאָך, דזשוועפע מיינער?“ האָט זי מיט אַ צאַרטען טאָן געפֿרעגט.

פֿעהרראמטחן לעבען. וואָס פֿאַר אַ שמשון-גבורה ליגט עס אין דעם דאזיגען גלייבען, וואָס זי האט אַרומטער מיט זיך די זיילען פֿון דער מענש-ליכער געזעלשאַפֿט?"

"ניין, הידראַטה איז ניט געגען דעם גלייבען. ס'איז דער סימבאָל, דער צייכען פֿון אַ געטליכער אייניגונג. נאר ס'איז ניט פֿאַר אלע מענשען. ס'איז ניט פֿאַר די, וועלכע שטעלען מיט זיך פֿאַר געטליכע זאַכען, נאָר אייף אַן אַנדער אַיפֿן. וועלכע זיי זענען זייערע מיט-מענשען אַ ביישפּיעל פֿון דעם געקרויניגטען גוף, פֿון דער געלייטערטער נשמה. ס'איז ניט פֿאַר גלחים."

"אַבער דו ביסט דאָך נישט קיין גלח."

"ס'איז בלויז אַ פֿראַגע פֿון עטליכע טעג. נאָר ווען מען זאָל מיר אפילו ניט וועלען אויפֿנעהמען אין קלויסטער, וועל איך אַלץ בלייבען אַ בחור."

"אַלץ בלייבען אַ בחור! פֿאַרוואָס?"

"זייל מיין אייגען פֿאָלק איז אָבגעשניטען פֿון מיר. און אז איך זאָל חתונה האָבען מיט אַ קריסטין, אַקוראט ווי אזוי פֿיעל גע'שטד'טע אידען טהוען, דאָן וואָלט די קראַפֿט פֿון מיין ביישפּיעל געווען פֿערלאָרען. זיי וואָלטען געזאָגט אויף מיר, אַקוראט ווי זיי זאָגען אויף זיי, אז ניט דאָס ליכט פֿון קריסטוס'ן נאָר אַ קריסטליך מיידעל'ס אייגען האָבען מיך פֿערבלענדעט און צוגעצויגען צום קריסטענטהום. זיי זיינען שטריינג; זיי גלייבען ניט, אז ס'איז נאָר מעגליך צו ווערן אַן אמת'ער קריסט צוליב דעם קריסטענטהום גופא. אַנדערע זיינען רייך געזאָרען דורך דער שמה, אָדער אויב זיי זיינען פֿריהער געווען רייך, האָבען זיי זיך אויסגערעהט פֿון די מורא'דיגע צינוען און שטייען, וועלכע וואָלטען זיי מיט דער צייט געמאַכט פֿאַר אַרומע לייט. אָבער איך האָב פֿערלאָרען מיין גאַנצע ירושה, און איך וויל נאָרנישט אָננעהמען פֿון קיינעם. טחמת דעם האָב איך אָבגעזאָגט דיין פֿאַטער'ס פֿריינדליכען אָנבאָט, די שטעלע אין דעם זיגעל-ביראָ, אָדער זאָגאר די נידעריגערע פּאָזיציע פֿון אַ סעעפּטער-טירענער ביי זיין הייליגקייט דעם פּאַבסט. אז מיינע ברידער וועלען זעהן, אז אַחוץ דעם אַלעמען פֿאָדער איך פֿין זיי ניט קיין שום פענסיע און ניט קיין געלד, קיין פרומה אפילו ניט, אז פֿריידיגען זאָגאר פֿריידיג איך פֿאַר זיי אָהן געזאָהלט, בלויז לשם שמים, אויס ליעכשאַפֿט צו גאָט, ווי מען איז געוועהנט ביי אייך צו זאָגען; ווען זיי וועלען זעהן, אז איך לעב דיין און אַליין פֿאַר זיך, דאָן וועלען זיי מיך אויסהערען. אפשר וועלען זייערע הערצער ווערן געריהרט און די אויגען זייערע געעפֿענט." זיין געזיכט

אָבער איך, וואָס איך בין שטענדיג אַרומגעגאַנגען אין דער פֿינכטער, איך בין אזוי ווי אַ בלינדער מענטש, וואָס האָט מיט אַמאָל צוריק געפֿענט די אויגען און דערוועגן די שיין. איך בין געווען עהרגיזיג, וואויל לוכטיג, געמאַטערט פֿון צווייפֿלען און פֿראַגען; אַצונד בין איך אָנגעבאָרען אין דעם געמליכען פֿריעדען, אַלע מיניע קשוות פֿערענטפֿערט, מיין צוקאָכט בלוט אינגעשטילט. ליעבע, ליעבע, דאָס איז אלעס; איבערגעבען אין גאַנצען דעם ווילען צו דער ליעבע, וועלכע בעוועגט די זונן און אַל די שטערען, ווי אייער דאַנטע זאָגט. און די זונן און די שטערען בעוועגען זיך בלויז דערפֿאַר, סיניאַראַ — כדי די מענשליכע נשמות זאָלען קענען געבוירען ווערן און שטאַרבען און זיין איינס מיט דער ליעבע. אָה, ברידער מיינע! — ער האָט אויכגעשטרעקט זיינע אַרעמס אין אַ געבעט, און זיינע אויגען און זיין שטימע זיינען געווען פֿול מיט טרעהרען. — פֿאַרוואָס דינגט איהר זיך אזוי אין מאַרק? פֿאַרוואָס קלייבט איהר אָן אונזרות מיט גאָלד אין זילבער? פֿאַרוואָס זאָגט איהר זיך אזוי נאָך די פּוכטע שאַמענס פֿון עולם הזה, פֿון ערדליכער פֿרייד? אָט דאָס, אָט דאָס איז דער אמת'ער תענוג, זיך איבערצוגעבען צו גאָט, אַלע ווי איין מאַן, אין בעטען בלוז, ער זאָל דורכפֿיהרען אין אייך זיין הילגען ווילען."

העלענאַ'ס געזיכט איז געווען פֿול מיט אַ טייערען וואונדער; אַ ווילע האָט עס געלייבטען מיט אַ מאַדנעם ליבט, עפעס אזוי ווי זי וואַלט גער ביינקט נאָך די מערקווירדיגע ענטזיקונגען, וועלכע זי האָט ניט געקענט פֿערשטעהען.

"אָט דאָס אלעס איז אַ ריינער שגען, דייןע ברידער הערען דיך אַצונד אזוי ווייניג ווי זיי וועלען דיך ווען עס איז הערען."

"איך וועל טאָג אזוי ווי נאָכט בעטען גאָט, אז מיניע ליפען זאָלען בעריהרט ווערן פֿון דעם הייליגען פֿייער."

"ליעבע איז אויך אַ הייליג פֿייער. האָסט דו בדעה צו לעבען אָהן דעם?" זי איז צוגעגאַנגען געהנטער. איהר הויך האָט אַ ריהר געטהאָן דאָס בינטעל שוואַרצע האָר אויף זיין שטערן. ער האָט אַ טראָט געטהאָן צוריק און אַ שוידער איז איהם בעת מעשה אַריבער איבער'ן ליוב.

"איך וועל האָבען די געמליכע ליעבע, סיניאַראַ."

"דו דינקסט אַלזאָ צו ווערן אַ מאַנאָך?"

"איך בין ענטשלאָסען דערצו."

"דער קלויסטער וועט דיך צופֿירדענשמעלען?"

"ס'וועט זיין דער הימעל פֿאַר מיר."

"נו יאָ, דאָרט וואו מען ווייסט ניט פֿון הייראַטהען און פֿון קיין

ווינען כטורעם און ביהען, מכה פיינעלאך אין לויפֿענדיגע וואסערן, און ווינען דער איינפֿאכער ליעבע פֿון די פאסטוכער; און מיר הערען זיך צו צו איהם און מיר אַטהעמען אין אין זיך די זיסע לופֿט פֿון לאנד, וועלכע איז אונז אַזונד נאָך זיסער, אז מיר דערמאָנען זיך אָן יענע גיהנום־רויכען, וועלכע האָבען גאַנצע יאָהר־הונדערטע נאָכאַנאַנד פֿער'ס'ט דאָס לעבען. אַפּאַלאַ איז דער הערר גאָט, ניט קריסטוס.

"יא, ס'איז אפּאַלאַן, דער גאָט פֿון דער קונסט, וועלכער רייזט רוים און פֿערפֿיהרט איהר אין דעם ווינט פֿון די נידעריגע תּאוות."

"וואָס ביסט דו פֿון זינען אַראָב, מיין סיניאָר דושוועפֿע? דו ווייסט דאָך גאַנץ גוט, אז אָט די זאַכען דערהויבען און ניט זיי ערנידעריגען די זעעלען אונזערע. ביסט דו ניט מיט מיר אינאיינעם דורך און דורכגע־נומען געוואָרען ביים אַנבליק פֿון אַ שעהנער פֿיגור, ביי דעם גליה פֿון אַ ליכטיגען קוליער, ביי דעם ווייסען גראַנין פֿון אַ סטאַטוע?"

"איך האָב געזינדיגט, אויב איך האָב ליעב געהאַט די שעהנקייט צוליב דער שעהנקייט גופּא, און—פֿעריגים מיר, אויב איך טהו דיר וועה, סיניאָראַ — אָט די פֿערגעסערונג פֿון דער שעהנקייט איז פֿאַר די רייכע, די זאַטע, די איינזעלנע. וואָס מכה די אַרומע און די אונטערדריקטע, מיט די פֿיס געטראַטענע, וועלכע וויינען און קלאָגען אין דער פֿינסטער? וואָס פֿאַר אַ טרייסט האָט דיין גלויבען פֿאַר אַ לעבען? אָט די אַלע וואונדער פֿון דער מענשליכער האַנד און פֿון דעם מענשליכען מוח זיינען דאָך בלויז ווי שטרוי אַנטקעגען אַ ריין האַרץ, אַ גוטע, גערעכטע האַנדלונג. די צייטען פֿון קונסט זיינען תּמיד געווען פֿינסטערע, עקעלאָפֿטע צייטען, סיניאָראַ. ניט אין כיטראָסט נאָר אין איינפֿאַכקייט ענטפּלעקט זיך דער הערר גאָט אונזערער: סידען איהר ווערט ווי קליינע קינדער, אַניט קענט איהר ניט אַריינקומען אין דעם „מלכות השמים", אין דעם הימעלס־דויך."

"דער הימעל איז דאָ אויף דער ערד." איהרע אויגען האָבען גע־פֿונקעלט. איהר בויים האָט זיך געהויבען. דאָס פֿייער פֿון איהר בליק איז אַריבער צו איהם אין די אויגען. די לעבליכקייט איהרע האָט איהם ניט געלאָזט רוהען, די אונפֿערגלייכליכע געשטאַלט, וועלכע האָט איצט פֿערמישט אין זיך די ריינקייט פֿון אַ סטאַטוע מיט דער וואַרימקייט פֿון אַ לעבעדיגער פֿרוי.

"ליכטיג, וואו קריסטוס איז, דאָרט איז דער הימעל. דו האָסט זיך בעוועגט אין אזא מין פּראַכט, אין אזויפֿיעל ליכט, סיניאָראַ דע פֿראַנקוי, אז דו גיסט זיך גאָר קיין רעכנונג ניט אָב וועגען דיין פּרווילעגיע.

פֿון דער מענשליכער פֿאָרם, ס'איז די פֿרעהליכקייט פֿון דער פֿאָרב, ס'איז דער ווערט פֿון דעם מענשען, ס'איז די פֿערגעטערונג פֿון דער קונסט. יאָ, און צי האָבען דען אונזערע אַדעל-לייט גופא זיך ניט געלאָזט אויס-מאַהלען אַלס אַפּאָסטעלן, צי האָבען זיי דען ניט אַרײַנגעשפּאַרט די פּנים'ער זייערע אין הייליגע סצענעס, צי האָבען זיי דען ניט פֿערשטאַנען וואָס פֿאַר אַן אויסרייך די דאָזיגע רעליגיעזע קונסט איז? וואָס זשע, איז רוים דען ניט פֿול מיט היידישער קונסט? האָט מען דען ניט אַוועקגעשטעלט די פֿערצייטיגע סטאַטוען, דעם „לאַפּאָקן" און די „קלעאַפּאַטראַ" און די „ווענוס", אין דעם כאַמע אַראַנושען-גאַרטען פֿון דעם וואַטיקאַן?"

„דאָך האָבען די מאַהלער אייערע אַם בעסטען ליעב געהאַט צו מאַהלען די יונג-פֿרוי און דאָס קינד."

„ס'איז בלויז ווענוס און קופּיד, די ליעבע און די לידענשאַפֿט, איבערגעניצעוועט פֿון דאָס ניי."

„ניין, אָט דער שפּאַט פּאַסט זיך גאַר ניט פֿאַר דער נאָבערער סיניאָראַ דע פֿראַנקי. דו קענסט דאָך ניט זיין בלינד ניט צו זעהן דאָס געטליכע שברעבען, וואָס איז געלענען אין אַ מאַראַנאַ פֿון סאַנדראַ באַטישטעלי." „דו האָסט ניט געזעהן זיינע בילדער אין דער „ווילאַ לעמי", הינטער פֿירענזע, דעם וואַנדערליכען הן פֿון זיינע פֿאַרמען, דעם צויבערהאַפֿטען קילער, אַניט וואַלסט דו פֿערשטאַנען, אַז זיין נשמה האָט ניט גע-אַרט בלויז נאָך גייסטיגער שעהנקייט אַליין."

„אָבער ראַפֿאַעלאַ דאַ אורבינאַ, אָבער לעאַנאַרדאָ—

„לעאַנאַרדאָ, האָט זי איבערגעוואָגט. „האַסט דו געזעהן זיין וויין-גאָט באַקבוס, אָדער זיין שלאַכט בילד? קענסט דו דאָס לעצטע ווערק פֿון ראַפֿאַעלאַ? און וואָס זאָגסט דו עפעס צו אונזער „ברודער" ליפּאָ ליפּי? אַ שעהנער קריסטליכער מאַנאָך, ב'לעבען! וואָס זאָגסט דו צו דזשאַרדזשיאַנאַ פֿון ווענעדיג און זיינע תּלמידים, צו אָט דעם אויפֿבליהען פֿון ליעבליכקייט, צו אונזערע סקולפּטאָרען און אונזערע בוי-מייסטער, צו אונזערע גאָלדשמיערען און מוויקער? אַה, מיר האָבען פֿון דאָס ניי ענטדעקט דעם סוד פֿון גריכענלאַנד. דעם גריכישען פּאָעט האָמער האָבען מיר ליעב, דעם גריכישען פּילאָזאָף פּלאַטאָ, דעם גריכישען טראַגיקער סאָפּאָקלעס מיט זיין נאָבעלער איינפאַכקייט; אונזער דאַנטע, דער מייסטער פֿון דער „געטליכער קאָמעדיע", האָט געלייגט, ויען ער האָט געוואָגט, אַז ווירגיל איז געווען זיין פֿיהרער. דער פּאָעט פֿון מאַנטואַ האָט קיינמאַל ניט געפֿיהרט קיין שום מענשליך וועזען אַהין אין יענע שמערצליכע גענענדען, וואוּ דאַנטע האָט אַרומגעוואַנדערט. ער זינגט

ליעבע דיינע, וועלכע אנטלויפט פֿין אלעס, וואָס איז ערדיש, וועלכע צורייסט דוין פֿאַטער'ס און דוין מוטער'ס האַרץ אין צווייטן.
 זיינע אויגען זיינען פֿול געוואָרען מיט טרענהרען. „געדולד! ערדישע זאכען זיינען בלויז שאַטענס, וואָס געהען פֿערביי. דאָס הלום'סט דו, סיניאָראַ, ניט איד. פֿיהלסט דו ניט, ווי דאָס אלעס האָט קיין האַפֿט ניט, ווי דאָס געהט פֿערביי — יאָ, אפילו אָט דער הימעל, וואָס זעהט אים ווי אַ פֿעסטע שטיק פֿלאַכע ערד, אָט דער דאָך, וואָס היינט איבער אינווערע קעפּ, מיט די שעהנע ליכטער, וואָס זיען אין איהם פֿאַר אונזער פֿערבייגעהענדען הענט וועגען! אָט די זונן, וועלכע שווימט יעדען טאָג דורך דעם הימעלס-געוועלכ, איז בלויז אַ געמאַלט בולד אין פֿערגלייך מיט דעם אייביגען פֿעלזען פֿון קריסטוס'עס ליעבע.“
 „דיינע ווערטער קלינגען ווי צימבלען אין מיניע אויערן, סיניאָר דזשוועפע.“

„דאָס זיינען די ווערטער פֿון דוין גלויבען, סיניאָראַ.“
 „ניין, ניט פֿון מיין גלויבען,“ האָט זי אַ געשריי געטהאָן מיט היץ. „דו וויסט, אז איד בין ניט קיין אמת'ע קריסטין. ניין, קיינער פֿון אינזער הייז איז דאָס ניט, כאַטש זיי בעגרייפֿען עס ניט. מיין פֿאַטער היט אָב די פֿאכט טעג, אָבער דער הייר ארום אָט על ערנעהרט זיין געדאַנק. דוים פֿרעפֿעלט איהרע תפלות און מורמעלט איהרע „פֿאַטער אינווע'ס“. אָבער זי האָט אַריבערגעשטיגען דעם פֿערצייטיגען גלויבען מיט איהר קריסטליכער ענטזאָגונג. אונזערע פֿאַרזאָדען און פֿראַצעסיאָנען אונזערע גלענצענדע ימים טובים, אונזערע גרויסאַרטיגע קאָסטיומען, יאָס האָבען אָט די אלע זאכען צו טהאָן מיט דעם בלאַסען קריסטוס, וועמען דו ווילסט אויף אַ נאַרדישען אַיפֿן נאָכטהאָן?“
 „דאָן איז דאָ פֿאַר מיר גענוג אַרבייט צו טהאָן, אפילו צווישען די קריסטין אויך,“ האָט ער מיט אַ מילדען טאָן געזאָגט.

„ניין, דו וועסט בלויז אַנמאכען צרות מיט דוין קאלטען, ניט ליידענדיג שאַפֿטליכען גלייבענס-גייסט. דאָס האָבען די קינסטלער און ניט קיין אנדערע צוריקגעבראַכט דער וועלט איהר פֿרייד, די קינסטלער, וועלכע האָבען דורכדורנגען די זעלע פֿון שעהנקייט אין יענזענדער זאך. און כאַטש זיי האָבען ליעב געהאַט צו מאַהלען די „הייליגע פֿאַמיליע“ און די „קרייצגאנג“ און דעם „טייטען קריסטוס“ און דאָס „לעצטע נאכטבאַהל“, דאָך האָט בלויז די ליעבע זיך לעבען בעגייסטערט וויער קונסט. יאָ, פֿון דעם גאָטפֿאַרבייגען מאַהלער דזשיאָטאַ אין ווייטער, איז דאָס קיין אנדער זאך ניט נאָר דער שטאַלן פֿון לעבען, ס'איז די פֿערהערליכונג:

טהיילען פֿון איהר פֿיגור. די קאלטע זונען־שיין, וואָס איז אַרײַן דורך דעם גרויסן פֿענסטער, לעבען וועלכען זיי זיינען געשטאַנען, האָט אָנגע־ ריהרט איהרע האָר און געמאַכט הערליכע פֿלעקען אויף די פֿעלען, וועלכע האָבען בעדעקט די פֿאָדלאַגע, און אויף די מאַפעטען, וואָס זיינען געהאַנגען אויף די ווענד. די בילדער, די מאַנסקרויפֿמען און די ביוסטס—אָט דאָס אלעס האָט זיך אזוי מערקווירדיג צוגעפֿאַסט צו איהר נאָבעלער פֿיגור. ער האָט געציטערט בעת ער האָט געקוקט אויף איהר.

"און וואָס פֿאַר אַ ציעל האָסט דו זיך געשטעלט אין לעבען?" האָט זי געפֿרעגט.

"איבערגעבונג, אויפֿפֿערונג," האָט ער געזאָגט שטיל, כמעט שעפֿטשענדיג. "מיינע עלטערן זיינען גערעכט. יוסף איז טייט, זיין ווילען איז גאָט'ס, זיין האַרץ איז קריסטוס'עס. ניטאָ פֿאַר מיר קיין לעבען אחוין טהאַן גוטעס און ניצליך זיין פֿאַר אַנדערע."

"און וועמען ווילסט דו גוטס טהאַן?"

"מיינע ברודער, סיניאָראַ."

"זיי פֿערשטויסען דיך."

"איך פֿערשטויס זיי ניט."

זי איז געברויבען שטיל אויף אַ וויילע. דערנאָך האָט זי מיט טעהר ליידענטשאַפט אויסגעשריען: "אַבער, סיניאָר דזשוועפע, דו וועסט גאָר־ נישט מאַכען. הונדערט דורות האָבען זיי ניט געקענט ריהרען. די בעפֿעהלען פֿון אלע פֿאַבסטען האָבען זייער עקשנות ניט געבראַכען."

"קיינער האָט ניט געפרואוּט אָנגעהן מיט ליעבע, סיניאָראַ."

"דו וועסט אַרויסוואַרפֿען דיין לעבען אומזיסט און אומנישט."

"דו פֿערגעסט, אַז איך בין טויט," האָט ער געענטפֿערט מיט אַ שטייבעל.

"דו ביסט ניט טויט — דער לעבענס־זאָפֿט איז אין דיין אָדערן. דער פֿריהלונג קומט באלד אָן. זעה, ווי די זונן שיינט שיין אויף'ן בלייען הימעל. דו דאַרפֿסט ניט שטאַרבֿען—ס'איז דיין אויפֿגאַבע זיך צו פֿרעהען מיט דער זונן און מיט דער שעהנקייט פֿון דער וועלט."

"די זונענשיין איז בלויז אַ סימבאָל פֿון דער געטליכער ליעבע, די שפֿאַניענדע קנעפעלאַך פֿון די פֿלאַנצען זיינען בלויז אַ פֿאַרביילד פֿון דער אויפֿשטעהונג און פֿון דעם לעבען."

"דו חלום'סט, דזשוועפע מיינער. דו חלום'סט מיט אָט די זואונ־ דערליכע אויגען דייןע אָפֿענערהייט. איך קען ניט פֿערשטעהן די דאָזיגע

נאָר רחל האָט געווינט נאָך איהר קינד, און האָט זיך בשים אופן
ניט געלאָזט טרויסטען.

14.

העלענאָ דע פֿראַנקי האָט איבערגעגעבען דזשוועפע דע פֿראַנקי'ן
די נייעס מכח דעם חרם. זי האָט עם געקראַגען צו וויסן פֿון אַ הכר'טע
איהרע, וועלכע האָט עם געהערט פֿון „שלמה דעם לין", אַן אונסימפּאָד-
טישער, שפּאַסאַמער בחור, וועלכער איז געווען אַ גאַנצער קאַב-לעפֿעל
אי ביי די אידען, אי ביי די קריסטען.

דזשוועפע האָט אַ זיסען שמייכל געטהאָן און טרעהרען האָבען זיך
איהם כמעט געשטעלט אין די אויגען. „זיי וויסען ניט וואָס זיי טהוען,
האָט ער געזאָגט.

„דיינע עלטערן בעוויינען דיך אזוי ווי אַ טויטען."

„זיי בעוויינען דעם טויטען אידען; דעם לעבעדיגען קריסט'ס לעבע
וועט זיי בערוהיגען."

„אַבער דו טהאַרסט דאָך ניט צוקומען נאָהענט צו זיי, ניט זיי צו
דיר."

„דורך'ן גלויבען ווערן בערג אפילו געריהרט; טיין גייסט געהמט
אַרום זייער גייסט. מיר וועלען זיך נאָך פֿרעהען צוזאמען אין דעם ליכט
פֿון דעם ערלייזער, וואָרים וויינען און קלאַגען קען בלויז אָנהאַלטען איבער
נאַכט, נאָר דער פֿריה-מאָרגען מוז בריינגען פֿרייד." זיין בלאַס געזוכט
האָט געגלאַנצט מיט אַ הימלישען גלאַנץ.

העלענאָ האָט געקוקט אויף איהם מיט אַ וואונדערנדען בליק פֿון
מיטלייד. „דו ביסט מאָדנע געשטימט, סיניאָר דזשוועפע," האָט זי
געזאָגט.

„עס איז ניט מאָדנע, סיניאָראַ, ס'איז גאַנץ איינפֿאַך — אזוי ווי אַ
קינד'ס געדאַנק," האָט ער געענטפֿערט, בעגענענדיג איהרע קלאַהרע
אויגען מיט זיין טיעפֿען געהיימניספֿאַלען בליק.

זי איז געווען הויך און שעהן, מעהר עהנליך צו יענע גריכישע
סטאַטוען, וואָס די סקולפּטאָרען פֿון איהר צייט האָבען נאָכגעמאַכט.
איידער צו אַ רוימיש מיידעל. דורך אַן איינפֿאַך קלייד פֿון ווייסע זיידענס,
וואָס זי האָט געטראָגען, האָבען זיך אַרויסגעזעהן די שעהנע געבויענע

איהר פֿינסטערקייט איידער די גאַנצע שעהנקייט פֿון דעם קירכען-גלאַנץ.

די שוהל איז געווען אַ בעהאַלטענע געביידע, וואָס האָט פֿון דרויסען אויסגעזעהן אַקוראַט ווי אַלע אַנדערע הייזער אַרום איהר; נאָר אינעווייניג האָט עס געבלישטשעט מיט די גילדערנע און זילבערנע גלעקלאַך און גראַנאַט-עפעל, וועלכע זיינען געהאַנגען אויף די ספּר-תּורה'ס, און מיט דעם גאָלד-געשטיקטען פּרוּכט; די שוויצען פֿון איין פֿענסטער, וועלכע האָבען אָבגעשלאָגען פֿון זיך מיט אַ דויזענד קוליערען אַלס אָנהיינקען פֿון די צוועלף שבּטים, האָבען פֿאַרגעשמעלט דעם „אורים ותּוּמים“. אין חצר איז געשטאַנען אַ מאָדעל פֿון דעם בית המקדש, אויף אַ וואונדער-באַרען אופן צוזאַמענגעשמעלט, לוכר דעם חורבן.

די סנהדרין האָבען אַרויסגעגעבען זייער פּסק. יוסף בן מנשה האָט געמוזט ליידען די לעצטע און די העכסטע שטראַף פֿון דעם אידישען דין. די גאַנצע גהעמאָ, כל ישראל איז צונויפֿגערופֿען געוואָרען אין שוהל אַרײַן. אַ מוראדיג געפֿיהל פֿון שרעק איז געהאַנגען איבער די פֿערוואַמעלטע; שטיל אַזוי ווי אין אַ קבר איז דאָרט געווען, און יעדער איינער פֿון די מענער האָט געהאַלטען אין דער הויך אַ שוואַרץ ליכט, וואָס האָט פֿער-שפּרייט אַ צויבערליכען שײַן אין די שאַטענס פֿון דער שוהל. מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט דער שרעקליכער קול פֿון דעם שופּר און די גאַנצע תּוכחה איז אויסגעגאַסען געוואָרען אויף דעם עובר ישראל'ס קאַפּ; יעדעס מענשען-רעכט איז צוגענומען געוואָרען פֿון איהם, סײַ ביים לעבען און סײַ נאָך'ן טויט—ער איז אין חרם. און די פֿערוואַמעלטע, אויסלעשענדיג מיט אַמאָל זייערע ליכט, האָבען געענמפֿערט „אמן“.

דערשלאָגען און שוואַרץ ווי די ערד, האָט זיך מנשה אַוועקגעשלעפּט אַהיים און צוזאַמען מיט זיין פֿרוי האָט ער זיך געזעצט שבעה און געקלאָגט אויף דעם טויט פֿון זייער יוסף. אַ קליין לעמפעל מיט בײַמעל האָט געברענט בײַ זיי אין שטוב און האָט דערמאַנט אָן דעם פֿער-שטאַרבּענעס'ם נשמה און דער קול פֿון דעם קדיש האָט אָבגעקלונגען איבער דער גהעמאָ. און מרים, מיט איהר מאַדאָנאַ-געזיכט בענאָסען מיט הייסע טרעהרען, האָט פֿערברענט דעם טליה, וואָס זי האָט שטילער-הייט געוועכט פֿאַר דעם מאַן, וועלכער וואַלט איהר אפּשר אַמאָל געשאַנקען זיין ליעבע, און זי איז אַוועק מנחם זיין די אבליים. מיט אַ צובראָכען געמיטה האָט זי געהאַלטען רחל'ס מאָגערע האַנד אין די דאָזיגע ווייכע, זיסע פֿינגער איהרע, וועלכע האָבען שײַן מעהר ניט געדאַרפֿט בעריהרט ווערן פֿון קיין שום ליבהאַכער אין דער וועלט.

וויינע עלטערן אָדער מיט וויינע ברודער אידען, אפילו ווען ער אָדער זיי וואָלטען געוואָלט. ער האָט ניט געבאָרט קומען צוריק אין גחעמאָ, ניט עכען, טרינקען, שלאָפֿען, אָדער ריידען אפילו מיט וועמען עס איז פֿון זיין ראַסע אין משך פֿון דער פּראָבע-צייט; פֿאַר אַרומגעטרעטען דעם דאָזיגען בעפֿעהל האָט איהם ערוואַרטעט דער קאָנטשיק. ביימאָג פֿלעגען דחל און מרים אַרומגעהן ניט ווייט פֿון דעם מאָנאַסטיר, מאַטער וועלען זיי באַפען אַ קוק אויף איהם; זיי האָבען זיך געמוזט העלטען ניינציג אילען ווייט פֿון דעם מאָנאַסטיר, אַניט וואָלט מען זיי בעשטראַפֿט מיט קלעב און מען וואָלט זיי אַרויסגעטריבען פֿון רוים. איין וואָרט, ווען מען שיקט צו צו איהם, אַ וואָרט, וואָס וואָלט פֿיזיכט ווייך געמאַכט זיין האַרץ, אַ בקשה, וואָס וואָלט אפשר אומגעקעהרט איהם צוריק אַהיים — אין דער פֿערברעכער וואָלט גלייך פֿער'משפֿט געוואָרען צו אייביגער קאָטאָרגע.

ענדליך איז געקומען דער עפֿיפֿאַנוס-יום טוב. די קירכע פֿון לאַטראַן איז געווען פֿול געפֿראַפֿט מיט מענישען. דער פּאַכטט גיפּא איז דאָרט געווען, אין אַין רעכטען מיטען פֿון גלאַנציגען פּראַכט און זיסע מוזיק אי זוסף אייפֿגענומען געוואָרען אין שוים פֿון דעם קאַטוילישען גלויבען. אַניבאלע דע פֿראַנקי, וועלכער האָט געשאַנקען זוסף'ן זיין שטאָלען פֿאַמיליען-נאָמען, איז געווען דער גוט-וואָגער וויינער; ער האָט איהם גענומען אונטער זיין השגחה. דער עלצטער קאַרדינאַל האָט אין זיין פֿייערדיגער רעדע גראַטילירט די געמיינדע מיט דעם נם, וואָס האָט געטראַפֿען פֿאַר זייערע אויגען, אין דערנאָך האָט מען דעם ניי-געטייפֿטען, וועלכער איז געווען אָנגעטראָגן אין ווייסען אַטלעס, אַרומגעפֿיהרט איבער די גאַסען פֿון רוים, כדי אלע וואָלען זעהן, ווי אַזוי אַ נשמה איז געראַטעוועט געוואָרען פֿון גיהנום און אויפֿגענומען געוואָרען אין שוים פֿון דעם אמת'ן גלויבען. און אַרוינגעטראָגן מיט לויב און לעבען אין דער דאָזיגער פֿער-איינזונג מיט דער מענשליכער ברודערשאַפֿט, מיט גאָט דעם פֿאַטער און מיט קריסטוס'ן, וועלכער איז דער סימבאָל דערפֿון, האָט דושוועפע דע פֿראַנקי צווישען עולם ניט געווען די פֿער'חשך'טע, פֿער'מרה'טע פֿנים'ער פֿון וויינע ברודער, די שנאה, וואָס האָט געסמאָליעט אין זייערע פֿינסטערע אויגען, ווען די פּראָצעסיאָן איז פֿערבייגעגאַנגען אין די גאַסען. און ביי-נאַכט, בעת ער האָט געקניעט פֿאַר דעם קרייז און פֿאַר דעם בילד פֿון דער הייליגער מוטער, האָט ער ניט גע'חלוס'ט אפילו פֿון יענער אַנדערער צערעמאָניע אין דער גרויסער שוהל אויף דעם פּלאַץ פֿון'ס טעמפל, ניט ווייט פֿון דעם טייך; אַ סצענע, וועלכע איז געווען איינדרוקספֿולער מיט

און זיך גענומען מאַשינאַלע צוגרייטען וואַרעמעס פֿאַר'ן מאַן. צו דער בעשטימטער מינוט, ווי ער איז שוין געווען צוגעוועהנט פֿון יאָהרען לאַנג, איז ער געקומען. ביי איהר אין די שרעקעדיגע אויגען האָט זיין ביסטרער פנים אויסגעזעהן בלייבער ווי געוועהנליך, אָבער מען האָט קיין שום זאָך ניט געקענט בעמערקען דערויף. ער האָט זיך געוואָשען צום עסען, געמאַכט אַ ברכה און זיך אַנידערגעזעצט ביים טיש. אַ הונדערט מאָל איז די פֿראַגע געהאַנגען ביי רחל'ען אויף די ליפּען, נאָר ערשט ביים סוף פֿון עסען האָט זי זיך דערוועגט צו זאָגען: „אונזער זעהן איז דאָ צוריק. האָסט איהם גאָרנישט געזעהן?“

„זעהן? וואָסער זעהן? מיר האָבען ניט קיין זעהן.“ און ער האָט געענדיגט זיין מאָהלצייט.

III.

דער געלערנטער אַפּאַסטעל, פֿון וועמען אַלע, אַלע בעקאַנטע און פֿערוואַנדעטע האָבען זיך אָבגעטרויסעלט, איז אויפֿגענומען געוואָרען מיט אַפֿענע אָרעםס פֿון דער „הייליגער קירכע“; און נאָך וואַרעמער איז די דאָזיגע אויפֿנאַהמע געווען, מחמת ער איז געקומען פֿון זיין אייגענעם גוטען ווילען און האָט מוחל געווען דעם יעהרליכען צינו, וואָס די פֿאַבסטיען פֿלעגען אָפֿט בעשטימען פֿאַר די, וואָס האָבען אָנגענומען די „אַמח'ע רעליגיאָן“ — אויף די קאָסטען פֿון דער גהעמאָ, וועלכע האָט געמוזט בעצאָהלען די דאָזיגע סומען געלד צו איהרע משומדים. ס'איז געווען אַ מנהג צו טויפֿען די בעקעהרטע אידען גאַנצע פּעק-וויוו, צווייפֿבריינגענדיג זיי פֿון דרויסען, אויב ס'האָבען אויסגעפֿעהלט היימישע קאַנדידאַטען פֿאַר'ן קריסטענטהום, און צייטענווייז האָט מען געהאַט אַלס צוגאָב אַ טערק, וועמען מען האָט שוין אין איין וועגס אָבגעטויפֿט אינאיינעם מיט די אידען. נאָר אזוי ווי דאָס איז געווען אַ וויכטיגער פֿאַל, און דערצו איז געווען נאָהענט צו דעם הייליגען עפיפֿאַנוס-מאָג, — דעם יום טוב פֿון גאָמ'ס ערשיינונג, וועלכער געפֿאַלט דעם 6טען יאַנואַר, — איז געבליבען, אַז מען זאָל אָנטאָהן יוסף בן מנשה'ן אַ ספּעציעלען כבוד און איהם בעזונדער טויפֿען. די טעג, וואָס זיינען נאָך איבערגעבליבען ביי דאָן, האָט ער פֿערבראַכט אין אַ מאָנאַסטיר, וואו ער האָט שטודירט זיין נייעם גלויבען און פֿון וואַנען ער האָט ניט געקענט האָבען קיין שום פֿערבינדונג מיט

ער האָט זיך אומגעקוקט צו איהר מיט זיין אויפֿריכטיגען בליק.
 „זי איז גאָרנישט גענאָנגען אין קירכע,“ האָט ער געזאָגט.
 מרים האָט זיך מיט אמאָל אַלאָז געטהאָן צו דער טהיר.
 „אַזנד אז דו ביסט זיכער, יוסף, האָב איך דאָ ווייטער גאָרנישט
 וואָס צו טהאָן. גאָט זאָל דיך בעשיצען.“

איהר בוים האָט זיך געהויבען. זי איז אַרויסגעלאָפֿען פֿון שטוב.
 „אַרעמע מרים!“ האָט רחל אַ זיפֿן געטהאָן. „זי איז אַ ליבענס-
 ווירדיג מיידעל, אָן עהרליכע, כשר'ע נשמה. זי וועט קיין וואָרט ניט
 אויסריידען מכה דייע גאָטעס-לעסטערונגען.“
 יוסף איז אויפֿגעשפרונגען אויף די פֿיס, אזוי ווי עלעקטרויורט.
 „קיין וואָרט ניט אויסריידען! אָבער, מוטער, איך וועל עס אַרונטער-
 שרייען פֿון די דעכער.“

„שטיל! שטיל זאָל זיין!“ האָט זיין מוטער געשעפטשעט אין טויט-
 שרעק. „די שכנים קענען נאָך דערהערען דייע ווערטער.“
 „דאָס וויל איך דאָך.“
 „דיין פֿאָטער קען יעדע רגע אַרײַנקומען געוואָהר ווערן, צי דו ביסט
 דאָ צוריק.“

„איך וועל איהם געהן אַנטקעגען און איהם בערוהיגען.“
 „ניין.“ זי האָט איהם אָנגעכאַפט ביים מאַנטעל. „איך וועל דיך ניט
 לאָזען געהן. שווער מיר, אז דו וועסט איהם גאָרנישט זאָגען מכה דייע
 גאָטעס-לעסטערונגען, אַזוי וועט ער דיך נאָך דערשלאָגען אויף טויט בײַ
 זיינע פֿיס.“

„וואָס זשע, דו ווילסט איך זאָל איהם זאָגען אַ ליגען? ער מוז וויסען
 אלעס, וואָס איך האָב דיר געזאָגט.“

„ניין, ניין; זאָג איהם, אז דו האָסט פֿערשפעטיגט, אז די טויערן
 זיינען שוין געווען פֿערשלאָסען, ווען דו האָסט געוואָלט אַרײַנגעהן, אז דו
 האָסט זיך ערגעץ-וואו פֿערשמעקט איבער נאכט.“
 „די וואַהרהייט אַליין איז גרויס, מוטער. איך געה איהם אַנטקעגען
 מראָגען די וואַהרהייט.“ ער האָט אַ ריס געטהאָן זיין מאַנטעל פֿון איהר
 האַנד און איז אַרויסגעלאָפֿען אויף דרויסען.

זי האָט זיך אַנידערגעזעצט אויף דער ערד, זיך אַרומוואַרפֿענדיג אַהין
 און אַהער אין טויט-שרעק. די שווערע בלייענע שטונדען האָבען זיך
 געצויגען אזוי לאַנג. קיינער איז ניט געקומען, ניט דער ווהן, ניט דער
 מאַן. מוראדיגע בילדער מכה דעם, וואָס איז פֿאַרגעקומען צווישען זיי,
 האָבען איהר געמאַטערט. אַרום מיטאַנצייט האָט זי זיך אויפֿגעהויבען

לעצטען קארניוואל אויסגעקומען א שטיקעל טובה צו טהאָן זיין טאָכטער, וועלכע איז געווען אַ מאַסקירטע צווישען דעם עולם אין „קאַרסאָ“; זי איז שיער ניט צוטראָמען געוואָרען פֿון די בופֿלאַקסען, בעת זיי זיינען צוריקגעקומען פֿון דעם וועט-לויף.

„ניין, איך געדיינק גאָר נישט דערפֿון,“ האָט רחל געוואָנט, שאַקלענדיג מיט'ן קאָפּ. „נאָר דו דערמאָנסט מיך אָן דעם, ווי אזוי אָט די קריסטען לאָזען אונז לויפֿען אזוי ווי די בהמות אין אַ וועט-לויף.“
ער האָט זיך געמאַכט כּלא ידע וועגען דעם דאָזיגען פֿאָרוואַרף איהרען.

„סיניאָר דע פֿראַנקי האָט געוואָלט טהאָן גאָר אַסך פֿאַר מיר,“ האָט ער ווייטער געוואָנט. „נאָר איך האָב איהם בלויז געבעטען, ער זאָל מיר לאָזען דורכקוקען זיין גרויסע ביבליאָטעק. דו ווייסט וואָס פֿאַר אַ צרה ס'איז פֿאַר מיר דאָס, וואָס די קריסטען גיבען אונז קיין ביכער ניט. און דאָרט בין איך אַלואַ געוועסען גאַנצע טעג נאָכאַנאַנד לעזענדיג, ביז דער אָווענד-גלאַק האָט מיך דערמאָנט, אַז איך מוז לויפֿען צוריק אין גהעמאָ.“

„אה! דאָס איז בלויז געווען דיך אַראָבצו־פֿיהרען פֿון דרך הישר.“

„ניין, מוטער, מיר האָבען גאָר ניט גערעדט מכּח רעליגיאָן.“

„און נעכטען ביינאַכט ביסט דו, הייסט עס, געווען צו שטאַרק פֿערטיעפֿט אין לעזען?“ האָט מרים אַ פֿרעג געטהאָן.

„אזוי איז דאָס טאַקי געווען, מרים.“

„אַבער פֿאַרוואָס האָט דיך העלענאַ ניט דערמאָנט, אַז דו דאַרפֿסט

געהן צוריק?“

דאָס מאָל האָט יוסף אַ ציטער געטהאָן. נאָר ער האָט געענטפֿערט

איינפֿאַך:

„מיר האָבען אינאיינעם געלייענט דעם אימאַליענישען פֿאַעט מאַסאַסאַ.

זי האָט זעלמענע פֿעהיגקייטען. אָפֿטמאָל איבערזעצט זי מיר שטיקער

פֿון פּלאַטאַ'ס און סאַפֿאַקלעס'עס ווערק.“

„און דו, אונזער צוקינפֿטיגער רב, ביסט געוועסען און געהערט?“ האָט

רחל אַ געשריי געטהאָן.

„נימאָ קיין איין וואָרט וועגען קריסטענטהום אין די דאָזיגע ביכער,

מוטער, און זיי בעפֿרידעגען ניט די מענשליכע זעלע. ווי קלוג זייננט

י הוּדָה הַלּוּי: „ניט פֿערנעהם זיך מיט די גריכישע חכמות!“

„דו ביסט געוועסען לעבען איהר ביי דעם מיטען-נאַכט געבעט?“

האָט זיך מרים נאַכגעפֿרעגט.

מיר טראָגען געלע היטלען, נאָר ביסלאַכוייז בייט זיך דער קוליער איבער;
 ס'ווערט טונקעל-געל, דערנאָך רויטלאַך, ביז וואַגען מיר געהען ענדליך
 אָנגעטהאָן אין רויטע היטלען, ווי די קאַרדינאַלען אַרויסרוּפּענדיג אַ
 פֿרישען בעפֿעהל. מיר טהאַרען ניט האַבען מעהר ווי איין שוהל. מיר
 האַבען פֿינף פֿאַר אונזערע פֿערשיעדענע אידען, נאָר מיר בויען זיי אלע
 אונטער איין דאָך און מיר רופֿען פֿיער פֿון זיי חדרים."

"שטיל, דו וודענפֿינדר," האָט זיין מוטער אַ געשריי געטהאָן, "בריינג
 ניט אַרויס אַזעלכע ווערטער פֿון מויל. מיין גאָט! מיין גאָט! ווי האָב
 איך דאָס אזוי געקענט זינדיגען פֿאַר דיר?"

"וואָס ווילסט דו האַבען, יוסף?" האָט מרים געוואָגט. "מען קען זיך
 דאָך ניט אויס'טענה'ן מיט וועלף. מיר זיינען אזוי ווייניג — מיר טווען
 זיי אַלואַ אויפֿנעהמען מיט ביטראַסט."

"אַה, אָבער מיר שרייען דאָך, אַז מיר זיינען גאָט'ס געהנטסטע, זיינע
 עדות, מרים. אונזער גלויבען בעשטעהט פֿון קיין אַנדער זאָך ניט נאָר
 פֿון מורטלענדע תּפּלות און פֿרומע פֿערמאַסקירטהייטען. די קריסטליכע
 אפּאָסטעלן האַבען אַרומגעוואַנדערט איבער דער וועלט, פּריידיגענדיג און
 איבערזייגענדיג זייער גלויבען. בעסער אַ קורצער העלדענמוטה איידער
 די דאָזיגע לאַנגע שאַנדע." און פּלוצלינג האָט ער אויסגעבראַבען אין אַ
 ביטער געוויין און איז אָהן כּוחות אַנידערגעוונקען אויף אַ שמוהל.

גלייך אויפֿ'ן שטער איז די מוטער זיינע געווען לעבען איהם, אָנבוי-
 גענדיג איהר פֿייכט געזיכט צו זיין פנים.

"גאָט זיי דאַנק! גאָט זיי דאַנק!" האָט זי געשלוכצט. "דער שגעון
 איז אַריבער."

ער האָט איהר ניט געענטפֿערט. ער האָט קיין כּח ניט געהאַט
 ווייטער צו טענה'ן. אַ היבשע ווילע איז געווען שמיל. דערנאָך האָט
 די מוטער אַ פֿרעג געטהאָן:

"און וואו האָסט דו גענעכטיגט?"

"ביי אַניבאַלע דע פֿראַנקי אין פּאַלאַץ."

מרים האָט אַ ציטער געטהאָן. "דער פּאָטער פֿון דער שעהנער
 העלענאָ דע פֿראַנקי?" האָט זי געפֿרעגט.

"דער זעלבער," האָט יוסף געענטפֿערט, און די פֿאַרב איז איהם
 בעת מעשה געקומען אין פנים.

"און ווי קומסט דו דערצו צו געפֿינען שוין דאָרט, אין אַזאַ גרויס-
 אַרטיג הויז, ביי דעם פּאַכסט'ס אַ מקורב אונטער'ן דאָך?"

"האָב איך דיר דען ניט דערצעהלט, מוטער, ווי אזוי מיר איז דעם

דיין פֿאָטער." זי האָט אָנגעהויבען פֿערברעכען די הענד פֿאַר עגמרת נפש.

"יוסף, בערעכען פֿאַרט וואָס דו וואָגסט," האָט זיך מרים מיט אַ צובראָכען האַרץ געבעטען. "איך בין ניט קיין געלעהרענטע, איך בין בלויז אַ פֿרוי. אָבער דו — דו מיט דיין למדנות — דו האָסט דאָך אוראי ניט געקענט פֿערפֿיהרט ווערן פֿון די דאָזיגע שוואַרץ-קינצלער, וועלכע פֿערדרעהען די הייליגע ווערטער פֿון דעם תנ"ך? דו קענסט דאָך זיי אוראי ענטפֿערן אויף די פֿאַלשע רייד, וואָס זיי לייגען אַרײַן די נביאים אונזערע אין די מיילער?"

"אך, מרים," האָט יוסף געענטפֿערט צערמליך. "וואָס זשע, דו ביסט אויך אזוי ווי אונזערע ברודער? זיי פֿערשטעהען ניט. ס'איז אַ פֿראַגע פֿון'ס האַרצען, ניט פֿון ווערטער. וואָס איז דאָס אזוינס, וואָס איך פֿיהל, אז עס איז דאָס העכסטע, דאָס געטליכסטע אין מיר? אויפֿאַפֿערונג! אָט דערפֿאַר מוז ער, וועלכער איז געווען לויטער אויפֿאַפֿערונג, לויטער מאַרטירעריי, זיין געמליך."

"אַרויסגעוואַרפֿען דייע רייד מיט איהם, מרים," האָט זיין מוטער געשריען. "אַה, דו כופר, וועמען איך בין געווען אזוי זונדיג צו בריינגען אויף דער וועלט! פֿאַרוואָס געהט ניט אַראָב אַ פֿייער פֿון הימעל, וואָס זאָל דיך פֿערברענען אזוי ווי דו שטעהסט דאָרט?"

"דו רעדסט פֿון מאַרטירעריי, יוסף," האָט זיך מרים אָבגערופֿען, ניט צוהערענדיג זיך צו רחל'ס רייד. "מיר אידען זיינען דאָס די מאַרטירער, ניט די קריסטען. מיר זיינען איינגעשפּאַרט דאָ אזוי ווי בהמות אין אַ שמאַל. מען בעצייכענט אונז מיט שענדליכע צייכענס. אונזערע הייליגע ספרים ווערן פֿערברענט. אונזער אייגענטום נעהמט מען ביי אונז אוועק פֿאַר שטייער. מיר זיינען אויסגעשלאָכען פֿון יעטוועדער אַנשטענדיגער בעשעפֿטיגונג. מיר טהאַרען אפילו ניט בעגראָכען אונזערע טוימע מיט עהרע אָדער שמעלען אַ מצבה אויף זייערע קברים." איהר געזיכט איז געוואָרען אזוי ליידענשאַפֿטליך ווי זינס. די זיסקייט איהרע איז פֿער-וואַנדעלט געוואָרען אין פֿייער. זי האָט אויסגעוועהן אַקוראט ווי אַ יהודית אָדער אַ יעל.

"מיר זיינען אַלײַן שולדיג, מרים. אונזער פֿייגהייט בעט זיך, מען זאָל אויף אונז שפּײַען. וואו איז ערגעץ דער גייסט פֿון די מאַקאַבייער, וועמעס אַנדיינקען מיר פֿייערן היינט אום חנוכה? דער פֿאַכסט לאָזט אַרויס בעפֿעהלען, און מיר אונטערוואַרפֿען זיך — אויסערליך. אונזער ווידערשטאַנד איז אַ שטילער, אַ קרומער. ער הייסט טראָגען געלע הימלען;

זעהן מיט מיינע אייגענע אויגען, און הערען מיט מיינע אייגענע אויערן די דאזיגע פֿערנגעטערונג פֿון קריסטוס'ן, פֿון וועלכער מיינע רביים הערען ניט אויף חוץ צו מאַכען. נאָר אַ מעכטיגע כּוואַליע פֿון אָרגעל-מוזיק האָט מיך אַ פּאָק געטהאָן, אַ וואַנדערבאַרע מוזיק, וואָס איז אַרויס פֿון דער דאָזיגער נידעריגער ערד און האָט זיך גערויסען אַרויף, אַזש צו גאַט'ס כּסא הכּבוד אויבען אין הימעל. און פּלוזלינג איז מיר קלאָהר געוואָרען נאָך וואָס מיין נשמה ביינקט אַזוי און שמאַכט. איך האָב געוואוסט די כּעדרייטונג פֿון יענעם אונאויפֿהערליכען טיעפֿען פֿערלאַנג, וועלכער האָט מיך תּמיד געהאַלטען אין איין טאַטשען, כּאָטש איך האָב קיין וואָרט ניט גערעדט דערפֿון, יענע מאַדנע רעיונות יענע דונקעלע געפֿיהלען — כּהרף עין האָב איך פֿערשטאַנען דעם סוד פֿון פֿריעדען."

"אין דאָס איז — יוסף?" האָט מרים אַ פֿרעג געטהאָן גאַנץ מילד, מחמת רחל איז געווען אַזוי פֿערמאַטערט, אַז זי האָט ניט געקענט ריידען.

"אויפֿפֿערונג, " האָט יוסף מיט אַ צאַרטען טאָן און מיט אַ שנעלען בליק געזאָגט. "ליידען, זיך פֿרייוויליג אָבגעבען אין גאַנצען דער וועלט; אָבשטאַרבען פֿאַר זיך אליין אין זיסען שמערץ, אָקוואַט ווי די לעצטע ציטערנדע נאַטען פֿון דער זיסער אינגעל-שטימע, וועלכע האָט אַרויפֿגע-שויעבט צו גאַט, זינגענדיג דעם "מאַגניפֿיקאַט", דאָס לויב-ליעד פֿון דער הייליגער יונגפֿרוי. אַה, מרים, ווען איך וואָלט געקענט אַרויספֿיהרען מיינע ברודער פֿין דער גהעטאָ, ווען איך וואָלט געקענט שמאַרבען און זיי דערמיט בריינגען גליק, זיי מאַכען פֿאַר פֿרייע זיהן פֿון רוים."

"אַ גוטער וואונש, מיין זעהן, וואָס קען אָבער דורך קיין אַנדערן ניט ערפֿילט ווערן, נאָר דורך גאַט אליין."

"וואָל זיין אַזוי. דאַן לאָמיר ווערן גלויביג, אַז מיר וועלען זיין קריסטען, וועלען די מויערן פֿון דער גהעטאָ אַוועקפֿאַלען."

"קריסטען!" האָבען מיט שרעק אויסגעשריען רחל און מרים אין איין און דערוועלכער רגע.

"יא, קריסטען," האָט יוסף געזאָגט מיט דעם וועלכען זיכערן טאָן וואָס פֿריהער.

רחל איז צוגעלאָפֿען צו דער טהיר און האָט זי פֿעסטער צוגעמאַכט, זי האָט זיך געטרויכעלט און איז שיער ניט געפֿאַלען פֿון די פֿיס. "שמיל!" האָט זי געזאָגט. "וואָל דיין שנען ניט געהן ווייטער. גאַט פֿון אברהם, אימיצער קען נאָך חלילה הערען וואָס דו זאָגסט און עס אָבטראָגען

„אין דער פעטערס-קירכע!“ האָט רחל ווידערהאַלט מיט א הייזע-
ריגען טאָן. „דו, מיין זעהן יוסף, דער לערנער פֿון גאָט'ס תורה, דו האָסט
זיך דאָס אזוי פֿעראַונרייניגט?“

„ניין, דאָס איז ניט קיין פֿעראַונרייניגונג,“ האָט זיך מרים אָבגערופֿען
מיט אַ מילדען טאָן. „האָסט דו אינו ניט דערזעהלט, ווי די עלטערן
אונזערע פֿלעניען געהן שבת נאָכמיטאָג אין דער סיקסטינער קירכע?“
„יאָ, אָבער דאָס איז געווען דאָן, ווען מ'קעל אַ נדרושעל אָ
בו אַ נאַראַטי האָט געמאָהלט זיינע בילדער וועגען דער בעפֿרייאַונג
פֿון דעם פֿאַלק ישראל. און זיי זיינען אויך געגאַנגען זעהן די פֿיגור פֿון
משה רבנו ביי דעם פֿאַבסט אויף'ן בית הקברות. און איך האָב
זאָגאַר געהערט מכה אירען, וועלכע פֿלעגען זיך אַרײַנגב'ענען אין דער
פעטערס-קירכע גופא צו קוקען אויף דעם געפֿלאַכטענעם זייל פֿון שלמה
המלך'ס טעמפּעל, וואָס איז בעונותינו הרבים אַרײַנגעפֿאַלען צו די דאָזיגע
כופרים אין די הענד. אָבער דער אפיקורס איז דאָך געגאַנגען הערען
דאָס מיטען-נאַכט געבעט אין דער פעטערס-קירכע.“

„און אז יאָ,“ האָט זיך יוסף אָבגערופֿען מיט אַ פֿער'חרום'טער
שמילער שטימע, „דאָס מיטען-נאַכט געבעט—ווייתהויך און ליכט און די
פֿיגורען פֿון הייליגע, און וואַונדערליך געמאָהלטע פֿענסטער, און אַ גרויסער
עולם פֿון וויינענדע גאָט-בעטער און אַ מוזיק, וואָס האָט מיטגעוויינט מיט
זיי, דאָ ליאַרמענדיג אזוי ווי דער ליידעגשאַפֿטליכער געשריי פֿון מאַרטירער
און דאָ אַרויסהויכענדיג פֿון זיך דעם פֿריעדען פֿון דעם הייליגען גייסט.“
„ווי אזוי האָסט דו גאָר געסמייעט זיך צו ווייזען אין דער קירכע?“
האָט רחל געיאָמערט.

„וועמען האָט זיך עס גאָר געקענט חלום'ען, אז אין דער אונגעהייער
גרויסער מאַסע געפֿינט זיך אַ איד? אויף דרויסען איז געווען פֿינסטער,
אינעווייניג איז געווען דונקעל. איך האָב בעהאַלטען דאָס געזיכט אין די
הענד און געוויינט. זיי האָבען געקוקט אויף די קאַרדינאַלען מיט זייערע
וואַונדער-שעהנע קליידער, אויף דעם פֿאַבסט, אויף דעם אַלטאַר. ווער
האָט זיך געקענט אומקוקען אויף מיר?“

„אָבער דיין געל היטער, יוסף!“

„מען טראָגט ניט קיין היטעל אין קירכע, מוטער.“

„דו ביסט אַלזאָ ווי אַ גאָמעס-ליסטערער געגאַנגען מיט אַ הוילען

קאָפּ, און בעת'ן געבעט?“

„כ'האָב גאָר אין זינען ניט געהאַט צו בעטען גאָט, מוטער מיינע.

אַ געוואַלדיגע נייגיריקייט האָט מיך געצויגען אַהין— איך האָב געוואַלט

"*Pax vobiscum*" (פֿריעדען מיט איך!) האָט ער אַ געשריי געטהאָן הויך אויפ'ן קול.

"יוסף, וואָס פֿאַר אַ מין שניען איז דאָס?" האָט רחל געשטאַמעלט.
 "עהרע צו גאָט אין הימעל, און פֿריעדען אויף דער ערד צו אַלע
 גוטע מענשען," האָט יוסף ווייטער געזאָגט. "ס'איז ווייהאַכטען, מוטער."
 און ער האָט אָנגעהויבען זינגען אַ פֿערו פֿון אַ קירכענ-ליעד: "שמעון,
 דער מוטער אַלטער הייליגער — —"

אין אימפעט האָט רחל אַרויפֿגעלייגט איהר האַנד דעם זעהן איהרען
 אויפ'ן טייל. "גאָטס-לעסטערער!" האָט זי אַ געשריי געטהאָן און אַן
 אש-גראָדער וואַלקען האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער איהר געזיכט.

יוסף האָט לאַנגזאַם אַוועקגענומען איהר האַנד. "מוטער, דאָס
 לעסטערסט דו גאָט, ניט איך," האָט ער געזאָגט. "פֿרעה זיך, פֿרעה
 זיך, היינט איז דער טאָג, ווען דער לעבער הערד קריסטוס איז געבוירען
 געוואָרען — ער איז געקומען שטאַרבען פֿאַר די זינד פֿון דער גאַנצער
 וועלט."

רחל האָט פֿון דאָס ניי אויסגעבראַכען אין אַ ביטער געוויין. "אונזער
 יונג איז פֿון זינען אַראָב — אונזער יונג איז פֿון זינען אַראָב. וואָס
 האָבען זיי פֿאַרט געטהאָן מיט איהם?" אַלע איהרע שרעקליכע ערוואַר-
 טונגען זיינען געווען אַ גאַרנישט אַנטקעגען דעם דאָזיגען קלאַפּ.

מרים איז געשטאַנען לעבען פֿענסטער, איהר זיס געזיכט דורכגענומען
 פֿון טיעפֿען שמערץ.

"פֿון זינען אַראָב! אָה, מוטער מיינע, איך בין אזוי ווי איינער, וואָס
 האָט נאָר וואָס ערוואַכט. פֿרעה זיך, פֿרעה זיך מיט מיר. לאַמיר זיך
 פֿערטיעפֿען אין דער אַל-וועלטליכער פֿרייד, לאַמיר זיין איינס מיט דער
 גאַנצער מענשהייט."

רחל האָט אַ שמייעל געטהאָן צווישען די טרעהרען איהרע. "גענוג
 דיר שוין צו מאַכען זיך משוגע," האָט זי זיך געבעמען. "ס'איז חנוכה,
 ניט פורים. ס'איז ניט נייטיג זיך צו מאַסקירען היינט."

"יוסף, וואָס איז דיר אַזוינס געשעהן?" האָט זיך אַריינגעמישט
 מרים'ס זיסע שטימע. "וואָס האָסט דו געטהאָן? וואו ביסט דו געווען?"
 "דו ביסט דאָ, מרים?" זיינע אויגען האָבען איהר אַקאַרשט דערזעהן.
 "אך, ווען דו וואַלסט געווען מיט מיר דאָרט!"

"וואו?"

"אין דער פעטערס-קירכע. אָה, די הימלישע מוזיק!"

ביז די אָבעכליאַקעוועמע אלטע קליידער פֿון אַ הויף-שררה. אין מיטען פּלאַץ איז געשטאַנען אַ פֿאַנטאַן מיט צוויי דראַגאָנען, וואָס האָט פֿער-זאָרגט די גהעטאָ מיט וואַסער, ניט פֿון דעם אונרײַנעם מייד טיבער, נאָר פֿון דער וואַסער-לייטונג פֿון פֿאַל דעם פֿינפֿטען. ביי די עקען פֿון דעם פּלאַץ האָבען זיך אויפֿגעהויבען עטליכע הויכע שעהנע געביידען, וועלכע האָבען עפעס אזוי ווי איבערגעשלאָגען די איינטאַניגקייט פֿון די פּראָסטע גהעטאָ-היווער; דער אלטער פּאַלאַץ פֿון די באַקאַ פּאַדוּלס, און אַ געביידע מיט אַ הויכען טהורם און דריי פֿערלאָזענע קירכען. אַ טויער, וואָס איז געשטאַנען אַלס אָנדיינקען דאָרט און וועלכער פֿלעגט זיך פֿער-מאַכען גלייך מיט זונען-אונטערגאַנג, האָט אַריינגעפֿיהרט אין אַ צווייטער „פּיאַצאַ זשודעאַ“, וואו קריסטען פֿלעגען זיך צונויפֿקומען פֿיהרען מסחר מיט אידען — ס'איז געווען אַ מין פֿאַרשטאַדט פֿון דער גהעטאָ. מנשה האָט ניט געהאַט ווייט צו געהן, מחמת דער עק פֿון דער „וויאַ רואַ“, וואו זיין הויז איז געשטאַנען, איז אַריינגעפֿאַלען אין דער „פּיאַצאַ זשודעאַ“; דער אַנדערער עק, וועלכער איז געלאָפֿען פֿאַראַלעל מיט דער „וויאַ פעסקעריאַ“ און דעם טייך, האָט זיך פֿערבויגען לעבען דעם אָקטיאָוויס-טויער און זיך געענדיגט ביי דעם בריק „קוואַטראַ קאַפּי“. דאָס איז געווען די גאַנצע גהעטאָ אין דעם זעכצעהנטען יאָרהונדערט.

תיכף נאָכדעם ווי מנשה איז אַרויס פֿון שטוב, איז אַריינגעקומען מרים מיט אַ פֿערוואָרנטען פנים זיך נאָכפֿרעגען, צי יוסף איז שוין צוריק-געקומען. ס'איז געווען אַ שעהן אַרײַענטאַליש געזיכט, וועמעס אויגען זיינען פֿול געווען מיט דעם ליכט פֿון ליעבע און מיטלייד, אַ געזיכט, וואָס די מאַהלער פֿלעגען געבען דער מאַדאָנאַ, ווען זיי האָבען זיך דערמאַנט, אַז די „הייליגע מוטער“ איז געווען אַ יודין. זי איז געגאַנגען אָנגעטאָן אין אַן איינפֿאַך וואַלקלייד, אָהן שפּיצען און אָהן שנורלאַך, דאָס איינציגע שטיקעל צירונג, וואָס זי האָט געטראָגען, איז געווען אַ זילבערנער בראַסליעט. מיט טרעהרען אין די אויגען האָט איהר רחל דערצעהלט, אַז ס'איז ניטאָ קיין שום נייעס פֿון דעם פֿערשוואַונדענעם, נאָר מרים האָט ניט מיטגעוויינט מיט איהר. אדרבה, זי האָט איהר געטרייסט און איהר געבעטען, זי זאָל ניט זיין אזוי פֿערצווייפֿעלט.

און טאַקי באַלד איז יוסף געקומען, מיט אַ מיאוס'ן און אין דער-זעלבער צייט רייצענדען אויסדרוק, זיינע שוואַרצע האָר און זיין באַרד ניט פֿערקעמט, מיט אַ מאַרנעם גלאַנץ אין די אויגען, אַ מערקווירדיגע פֿאַעטישע פֿיגור און זיין רויט-ברוינעם מאַנטעל און זיין טונקעל געל היטעל.

בעשטימטער אָרט פֿאַר אַ בעפֿעלקערונג, וועלכע האָט געהאַלטען אין איין
ואַקסען.

II.

זיי האָבען זיך געלייגט שלאָפֿען. מנשה האָט אַנדערש ניט געוואָלט.
זיי האָבען דאָך שוין ניט געקענט ערוואַרטען יוסף'ן בײַן אין דערפֿריה.
ווי צוגעוועהנט רחל איז ניט געווען צו איהר טאָן אויסגעוויזען צו שמריינג.
די נאַכט איז געווען מורא'דיג לאַנג. הונדערטער שרעקליכע בילדער האָבען זיך
דורכגעוואַרפֿען פֿערביי איהרע שלאָפֿלאָיע איינען. די זונן איז אויפֿגע-
גאַנגען איבער דער גהעטאָ, שמרעבענדיג דורכצוגליטשען איהרע שמראַהלען
צווישען די הויכע, איינגעפרעכטע שפיצען פֿון די הייזער, וואָס זיינען
געשטאַנען איינע אַנטקעגען די אַנדערע. די פֿינף גהעטאָ-טויערן האָבען
זיך געעפֿענט, נאָר יוסף איז דורך קיין איינציגען פֿון זיי ניט אַריינגעקומען.
די אירישע הויזער האָבען זיך בײַ די טויערן צודעכט געמאַכט די געלע
היטלען זייערע און זיינען אַרויס, שמרענדיג פֿאַראוים קליינע וועגעלאַך,
אַנגעלאָרען מיט ספעציעלע ווייהנאַכט-זאַכען. „העב, העב,“ האָבען זיי
געשריען, פֿערבייגעהענדיג די גאַסען פֿון רוים. אַ טהייל פֿון זיי האָבען
פֿערקויפֿט קרייטיכער און זייערלאַך און קמיעות אין דער פֿאַרמע פֿון
קליינע מאַנדאָלינען און אַנדערע אינסטרומענטען מיט פֿיער סמרונעס,
אַבצוהוטען קליינע קינדער פֿון קריינק.

מיט זיין שמריינגען פנים, וואָס איז נאָך געוואָרען האַרטער און
פערביסענער ווי פֿריהער, איז מנשה אוועק צו זיך אין געשעפֿט אַרײַן.
ער האָט פֿערוואַגט, מען זאָל זיך נאָר ניט נאַכפֿרעגען אויף יענער זייט
גהעטאָ בײַ נאַכמיטאָג; דאָס וואָלט פשוט געהייסען אויסזאָגען דעם שונא,
אַז יוסף האָט געבראַכען דאָס געזעץ. דערווייל קען אפשר דער וואַנדערער
פֿון זיך אַליין צוריקקומען. מנשה'ס געשעפֿט איז געווען אין דער „פּיאַצאַ
זשודעאַ“. אַ היבש ביסעל קלייטען האָבען זיך געפֿונען אויף יענעם פֿלאַץ,
זיך אָבגעבענדיג דער עיקר מיט דעם פֿערקויף פֿון אַלמע קליידער, מחמה
דער האַנדעל מיט נייע זאַכען איז געווען פֿערבאַטען דורך דעם פֿאַבסמ'ס
אַ בעפֿעהל; דערפֿאַר אָבער האָט מען דאָ געקענט קריגען וואָס פֿאַר עס
איז געניצטע זאָך, פֿון דעם גראָבען קאַסטיום פֿון אַן אַברווער פֿאַסטויך

זיינען אויסגעווען וואו נאָר אַ ווינקלע, זאָגאַר אין יענע בלאַטיגע געסלאַך, וואו דער טייך מיט בער פֿלעגט פֿערשלעפֿען אלערליי געפֿעהרליכע, אַנשטעקעדיגע שמוץ, וואו ס'האָבען זיך אויפֿגעהאַלטען געזינדען, צו צעהן-ווייז אין אַ הויז, וואו פֿערקריפעלטע מענער און איינגעקאַרטשעטע פֿרויען האָבען זיך אַרומגעבלאָנקעט אין די גאַסען, און אַ מחנה פֿון קראַנקע, האַלב-נאַקעטע עופֿה'לאַך האָבען זיך אַרומגעוואַלנערט אונטער די פֿיס. זיי האָבען געהאַט גענוג עגמת נפש, מנשה און רחל, פֿון זייער מאַדנעס קינד זייערן, פֿון דעם דאָזיגען „יוסף דער טרוימער“, ווי מען האָט איהם גערופֿען, פֿון אַט דעם שעהנעם, זאָרגלאָזען ווהן זייערן, מיט די שוואַרצע אויגען, מיט דעם פֿיינעם קיילעכדיג-ליינגליכען פֿנים, מיט די עדעלע געזיכטס-ציגע; פֿון דעם דאָזיגען יונגען מאַן, וואָס האָט ניט געפֿאַסט פֿאַר די בעגרענעצטע פֿאַרמען פֿון דעם האַנדעל אין דער גהעטאָ, נאָר וועלכער האָט גיכער פֿון אַלצדינג געוואַלט ווערן דער רב פֿון דער קהלה, כאַטש זיין חריפות איז צייטענווייז געווען צו שטאַרק פֿאַר די פֿעהיגע מלמדים זיינע, וועמען ער פֿלעגט איבערראַשען מיט זיין שאַרפֿען, פֿלעצ-ליכען געדאַנק, אויפֿריהרענדיג דאָס, וואָס וואַלט גלייכער געווען צו לאָזען ווי עס איז, אונבעריהרט. יאָ, זיי האָבען געהאַט גענוג צרות פֿון איהם, נאָר קיינמאַל ניט אַזאַ עגמת נפש ווי היינט. פֿאַרוואָס איז ער ניט ווי אַנדערע בחורים, פֿאַרוואָס געהט ער אַרום אַזוי פֿערטראַכט, פֿאַרוואָס פֿערגיסט ער אַזוי פֿיעל טרעהרען איבער דאָס וואָבעדיגע העכרעאיש פֿון די שפּאַנישע משוררים, אַקוראַט ווי די שירים זייערע וואַלטען געווען ס ליחות אָדער תפלות תשיבה צו טהאָן? פֿאַרוואָס האָט ער ניט חתונה מיט מרים', ווי מען קען גאַנץ גוט זעהן, אַז דאָס מיידעל וויל? פֿאַרוואָס איז ער אַזוי מכבּל דעם מנהג פֿון דער גהעטאָ, דערמיט וואָס ער האַלט זיך צוריק פֿון אַזאַ פּאַסענדען שידוך צווישען די קינדער פֿון צוויי אַלטע פֿריינד, וואָס זיינען ביידע רייך און האָבען ביידע די „חוקה“ אויף די הייזער, אין וועלכע זיי וואוינען; הויכע, פֿיינע הייזער, וואָס זיינען אָבעטשהיילט איינס פֿון אַנדערן בלויז דורך אַן אַלטע געביידע, און וועלכע שטעהען ביים עק פֿון דער גרויסער „וויאַ רואַ“, וואו זי קומט זיך צונויף מיט דעם שמאַלען געסעל „דעלע אוימעלע“, דאָרט וואו מען כאַקט די מצות?

אַזוי ווי מרים'ס פֿאַמיליע איז געווען אַ גרויסע, האָט זי געהאַלטען די גאַנצע וואוינונג זייערע פֿאַר זיך, בעת ווען מנשה האָט פֿערדונגען אַ גרויסען טהייל פֿון זיין הויז צו פֿרעמדע; וואָרים פֿלאַץ איז וואָס ווייטער אַלץ טהייערער געוואָרען אין דער גהעטאָ, וואָס איז געווען אַ בעגרענעצטער,

אין דייטשלאנד האָט דער איד, אָט דער שעהר לעזואל פֿון אלע נאַציאָנען, פֿער'ס'ט די ברונענס און געבראַכט די שוואַרצע מגפה אויף דער גאַנצער בעפֿעלקערונג, ער האָט געקוילעט קריסטליכע קינדער זיך צו בענוצען מיט זייער בלוט אויף פסח, געלעסטערט די נעמען פֿון די הייליגע און געטהאָן אלעס, וואָס די פֿאַנטאַזיע פֿון די שווינדלערישע בעלי הובות האָט נור געקענט אויסקלעהרען. נאָר די אידען פֿון רוים זיינען איינפֿאַך געווען פֿערפעכטטע, אָנשטעקענדיגע כופרים. אפשר איז דאָס געווען צו פֿער-דאַנקען די פֿעהעלטניסמעסיגע אַרימקייט פֿון דער דאָזיגער גהעטאָ, וואָס איהר טראַגעדיע האָט זיך גיכער אויסגעדריקט אין אַ שמענדיגער ערנידעריגונג, איידער אין מורא'דיגע הריגות. נאָר פֿונדעסטוועגען איז בלוט-פֿערגיסונג אויך דאָ ניט געווען קיין אָונבעקאַנטע זאַך; און דאָס געזאַנג איז אָבגעשטאַרבען ביי רחל'ן אויף די ליפען, נאָר דער פֿערביסענער, האַרטער מנשה האָט נאָך ווייטער געזונגען:

„זינים נקבצו עלי אוי בימי חשמנים — די גרעקען האָבען זיך דאָן פֿערוואַמעלט אַנטקעגען מיר אין די טעג פֿון די חשמונאים; און זיי האָבען איינגעבראַכען די מייערן פֿון מיינע טהורעם און טמא געמאַכט אלע בוימלען; נאָר איין קריגעל איז געבליבען און אַ נס איז געשעהן פֿאַר דיר, כנסת ישראל; דערפֿאַר האָבען די פֿערשטענדיגע לייט בעשטימט די דאָזיגע אַכט טעג פֿאַר געזאַנג און לויב.“

זיי זיינען געווען רייכע לייט, און רחל'ס מלבוש האָט אייגענטליך געצייגט אַ שטיקעל לוקסוס, פֿערשטעהט זיך, אויף ווי ווייט דאָס געווען האָט ערלויבט — אַ געניצעוועט זיידען קלייד, צוגעשפילעט ביים האַלז מיט אַ שפילקע, וואָס האָט געטראַגען אין זיך איין איינציגען פֿערל, דערצו אַ בראַסליעט אויף איין האַנד, אַ גלאַטען רינג אויף איין פֿינגער, אַ דינעם האַלז-באַנד אַרום האַלז, איהרע האָר פֿערפֿלאַכטען אין אַ ביליגען טול.

זי האָט געקוקט אויף דעם חנוכה-לאַמפּ מיט די ניין ליכטלאַך, און איהר האַרץ איז פֿול געוואָרען מיט אַ געהיימיניספֿולער אומעטיגקייט. הלאזי וואָלט זי געהאַט ניין צווייגען אין איהר הויז, אזוי ווי מרים'ס מאַמע, אַ ווירקליכע אידישע מוטער; נאָר אַך! זי האָט בלויז געהאַט איין ליכט — איין קליין ליכטלע. אַ בלאָז און עס איז פֿערביי דערמיט, און פֿינסטער וואָלט דאָס לעבען געוואָרען.

אז ווסף איז ניט אין דער גהעטאָ, דאָס איז געווען זיכער. ער וואָלט איהר קיינמאָל ווילענדיגעהייט ניט פֿעראורזאַכט אַזעלכע יסורים, און ווירקליך, זי און איהר מאַן אזוי מרים זיינען שוין אויסגעלאָפֿען דעם גאַנצען קוואַרטאַל,

איהם גענעבען אן אויסדרוק פֿון טיעפֿער עהרפֿורכט. ער האָט געטראָגען אַ לאַנגען מאַנטעל, וואָס האָט דערגרייכט ביז די פֿיס, און אונטער דעם אַ ברוינעם בגד, אַרומגענומען מיט אַ גאַרטעל. אָט די דונקעלע קליידער זיינען ניט געווען קיין נייע, נאָר געניצטע, ווי די שטרוינגע איינפֿאַכקייט פֿון דעם אידישען געזעץ האָט געפֿאָדערט. די סנהדרין האָבען ניט ערלויבט זייערע אונטערטהאַנען זיך צו פּוצען אַזוי ווי די רוימער פֿון יענער צייט. די אידישע יונגע לייט, וועמען דאָס קריסטענטום האָט פֿערבאַטען זיך צו רופֿען „סינאָרי“ (העררן), האָבען לויט' יודענטום ניט געמאַרט זיך גלייכען צו די „סינאָרי“ אין לוקסוס.

„ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של הנוכח,“ האָט דער אַלטער מאַן געזונגען. מיט אַ ציטערענדער שטימע האָט רחל נאַכגעזאָגט די אַלטע תּפּילה, וואָס קומט תּיכּף נאָך די הנּוכח-ליכּט. „מעוז צור ישׁועת, אָה, דו פֿעלזענ-שטאַרקע פֿאַכטונג פֿון מיין ישׁועת,“ האָט די אַלטע פֿרוי געזונגען. „לך נאה לשבח, דיר לוינט זיך צו לויבען; תּכּון בית תּפּלתי, זאָל מיין געבעט-הייז אויפֿגעשטעלט ווערן פֿון דאָס ניי; ישׁם תּודה נּוּבּח, און מיר ויעלען דיר צו דאַנקען דאָרט מקריב זיין קרבּנות; לעת תּכּין מטבח מצד המטבח, און אז דו וועסט אויסראַטען דעם לעסטערנדען פּיינד, או אגמור בשיר מומר הנּוכח המּוּבּח, וועל איך שליסען מיט געזאַנג וועגען דער בענייאונג פֿון דעם מּוּבּח.“

נאָר איהר געדאַנק האָט אַרומגעוואַנדערט אין די מרה-שחורה'דיגע, שוואַך-בעלייכטעטע גאַסען פֿון דער פֿינסטערער שטאָדט, מיט אָפֿענע, ווייטזעהענדע אויגען, פֿול מיט ליעבע. אז די „סבּירי“, די פּאָליציי-לייט וועלען איהם אַרעסטירען, — אין דעם האָט זי גאַרניט געצווייפֿעלט; נאָר אחוץ דעם זיינען נאָך געווען אַנדערע סכּנות, אויף וועלכע מען האָט זיך געמעגט ריכטען. אמת, אז די דאָזיגע שטאָדט רויס איז געווען זיכערער איירער אַנדערע שטערט פֿאַר איהרע אידען, וועלכע האָבען זינט קריסטוס'עס געבורט געוואוינט אין דעם סאַמע האַרצען פֿון קריסטענ-טהום, דאָס אייביגע פּאַלק אין דער אייביגער שטאָדט, — אַ נס, וואָס איז נאָך אונבעשטרייטבאַרער אידער דער נס פֿון הנּוכח, וועלכער ווערט אַזונד געפֿייערט. אמת, אז אָט די גהעמאָ האָט ניט געווען אַוועלכע בילדער ווי באַרצעלאָ נאָ אַדער פֿראַנקפֿורט אַדער פֿראַג. די בלוטיגע ווילדע סצענעס פֿון די קרייץ-ציגע האָבען געבושעוועט ווייט אַוועק פֿון דער הויפּט-שטאָדט פֿון'ס צלב. אין ענגלאַנד, אין פֿראַנקרייך

יוסף דער טרוימער.

I.

„ויר האָבען מעהר ניט וואָס צו וואַרטען, רחל!“ האָט זיך מנשה אָנגערופֿען מיט אַ נידעריגען, ערנסטען, אָבער ניט־צויכערנדען טאָן. „ס'איז שוין באַלד האַלבע נאַכט.“

רחל האָט איינגעהאַלטען איהר שלוכצען און אָנגענומען אַ פֿרומע מינע, בעת איהר מאַן האָט אָנגעהויבען זאָגען די ברכות. נאָר זי האָט ניט געפֿיהלט קיין שום רעליגיעזע פֿרייד ביי דער עראינערונג אָן דעם נס, וואָס נאָט האָט געטהאָן מיט איהרע פֿאַטערס, ראַטעווענדיג זיי און דעם בית המקדש זייערן פֿון גריכישער שענדונג. דאָס האַרץ איז איהר צוריסען געוואָרען, איבערקלעהרענדיג וועגען דעם שיקאַל פֿון איהר זוהן, איהר עילוי, וועלכער איז ניט געקומען אַהיים בענשען חנוכה־ליכט. דאָס טרעפֿט איהם דאָס ערשטע מאל, און נאָר אומגעריכטערהייט. וואָס האָט ער פֿאַרט צו טהאָן דאָרט — אַרויס פֿון די גהעטאָ־טויערן — אין דער דאָזיגער גרויסער, פֿינסטערער שמאָרט רוים מיט איהרע שמאַלע געסלאַך, אַריבערטערענדיג דעם פּאַפּסט'ס געזעץ, און דערצו נאָך אין אזא נאַכט, וואָס איז אַן אויסנאָהם פֿון אַלע נעכט פֿון אַ גאַנץ יאָהר, אין אַט דער וויסטער נאַכט, ווען עס געפֿאַלט גראָד אויס זייער יום טוב אייך, זיען דער קריסטליכער שונא פֿייערט די געבורט פֿון זיין ערלייער? דורך איהרע פֿערשלייערטע, מיט טרעהרען פֿערגאַסענע אויגען האָט זי געזעהן איהר מאַן'ס געזיכט, וואָס איז געווען האַרט און פֿערביסען, נאָר די ווייסע האָר פֿון זיין באַרד און פּאות, אזוי ווי די געפֿלאַכטענע הברלה, מיט וועלכע ער האָט זיך צוגעגרייט אָנצוצינדען דעם חנוכה־לאַמפּ, האָבע

II.

יוסף דער שרױמער.

אופן איז ער אַ פֿערציטערטער צוגעקומען צו דעם בעקאנטען אייזערנעם טויער און האָט זיך שטילערהיים אַרײַנגע'גנב'עט אינעווייניג. אַלעס איז געווען אַזוי ווי פֿריהער אין דער גהעטאָ. דייעלביגע הייליגע שטילקייט אין הויף און אייף'ן פּלאַץ, דאָס זעלביגע מורמלען פֿון די שוהלען, מעהר ניט, די אָווענד-שאַטענס האָבען זיך גענומען אויסלייגען איבער דעם פּלאַץ, און דאָס האָט די ערנסטקייט געמאַכט טיעפֿער ווי פֿריהער.

„נו, האָסט געגעסען?“ האָט דער פֿאָטער געפֿרעגט. דאָס אינגל האָט אַ שאַקעל געטהאָן מיט'ן קאַפּ: „יאָ.“ די פֿאַרב איז איהם געקומען אין זיין בלייבען פנים אַרײַן; ער האָט געזעגט. ער וועט אַלזאָ פֿאַרמ אויסהאַלטען דעם גאַנצען הענית. דער עולם האָט זיך געשלאָגען אין האַרצען על חמא. „על חמא שהטאנו לפניך בכחש ובכזב—פֿאַר די זינד, וואָס מיר האָבען געזינדיגט פֿאַר דיר זאָגענדיג ליגען“, האָט דאָס אינגל צוגעשטימט. און כאַטש ער האָט געלייגט זיין גאַנצע אויפֿמערקזאַמקייט אויף דעם וויינענדיגען ניגון פֿון די ווערטער און מהמת דעם האָט ער כמעט ניט בעמערקט זייער בעדייטונג, דאָך איז דאָס שוין ניט געווען די אַלטע ליידענשאַפֿט און די הייז, וואָס איז פֿריהער געלעגען אין זיין שטימע. ס'האָט אָנגעהויבען ווערן דונקעל; די שאַטענס פֿון דער נאַכט האָבען זיך וואָס ווייטער אַלץ מעהר פֿערשפּרייט איבער דער שול, די ווייסע געשטאַלטען, וויינענדיג און קלאָגענדיג אין זייערע קימלען, האָבען אויסגעזעהן אַזוי געהיימניספֿאַל; אַמ, אָט קומט די מינוט, ווען די ביכער פֿון לעבען און טויט וועלען געשלאָסען ווערן. מיט ליידענשאַפֿט און מיט אַלע כוחות האַט דער עולם איינמאַל נאָך'ן אַנדערן אויסגערופֿען: „ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים!“ דאָס איז געווען די שטונדע, ווען דעם אינגעל'ס געפֿיהל פֿון עהרפֿורכט און שרעק איז אַלע מאָל געווען אַם שטאַרקסטען. אָבער ער האָט בשום אופן ניט געקענט אָבטרייסלען פֿון זיך דעם געדאַנק מכה דעם פֿרייליכען פּלאַץ אין דער וואונדערליכער קירכע, וואו אַנדערע מענשען האָבען געזאָגט אַנדערע תּפּלות. וואָרים עפעס גרעסערעס און ברייטערעס האָט זיך אַצונד אַרײַנגעקליבען אין זיין לעבען, אַ געפֿיהל פֿון אַ גרעסערער ברייטערער וועלט אויסער דער גהעטאָ, און איהר גרויסקייט און איהר מערקווירדיגקייט האָט אָנגעפֿילט די נשמה זינע מיט אַ שרעקליכער זאַרג און אַ מורא'דיגער אומרוהיגקייט. ער איז שוין מעהר ניט געווען קיין קינד פֿון דער גהעטאָ.

שמערין, די דאָזיגע צויבער-געכידע האָט איהם צוגעצויגען אַליין געהנטער צו זיך; ער האָט געזעהן ווי אַן אָרעמע פֿרוי מיט אַ הוילען קאָפּ געהט אַריין אַהין, איז ער איהר נאָכגעגאַנגען. אין אַ וואונדערליך-גאָלדענע דונקעלהייט איז איהם בעפֿאלען, און אַ יום פֿון האַלב קיילעכדיגע באלקענס און זיילען און שוועבענדע דעכער און אויסגעקרוצטע שעהגע ווענד מיט פֿיעל-פֿאַרביגע בילדער; און דער פֿעריגניגען, וואָס איז כמעט געווען אזוי ווי אַ שמערין, איז געוואַקסען און געוואַקסען אין איהם, אַז דאָס האַרץ האָט איהם שיער ניט געפֿלאַצט. דאָן האָט ער געזעהן, ווי די אָרעמע פֿרוי מיט'ן הוילען קאָפּ פֿאַלט אויף די קניע, און ער האָט גלויב פֿער-שמאַנען, אַז דאָס בעט זי אזוי גאָט — יאָ, און אויף דעם זעלבדיגען אָרט וואָס די מענער — און אַז דאָס איז ניט קיין בית המקדש, נאָר איינער פֿון יענע טרופֿה'נע ערטער, וואָס מען רופֿט קירכען, און וואו עס געהען יענע פֿערהאַסטע משומדים, מכח וועלכע ס'רעדט זיך אויף יענעם מאַרמאָר-שטיין אין דער גהעמאָ. און בעת ווען ער האָט זיך געראַנגעלט מיט דעם מיט-מאַש אין זיינע געדאַנקען, איז צו איהם צוגעלאָפֿען אַ שעהנער גלאַנציגער מאַן מיט אַ קאָקאַרדע אויף'ן היטעל און מיט אַ שווער, און האָט איהם געהייסען אויסטאַהן דאָס היטעל. אין אימפעט און אין טויט-שרעק איז ער אַרויסגעלאָפֿען פֿון דער וואונדערבאַרער געביידע, זיך אָנשלאָגענדיג אָן די פֿיעלע שפּאַציר-געהער אויף דעם ברייטען פּלאַץ, און ער האָט זיך ניט אָבגעשטעלט ביז וואַגען די לוסטיגע מוזיק פֿון די גרויסע גלאַנציגע טרומייטערס איז פֿערשטומט געוואָרען הינטער איהם. און זאָנאַר דאָן איז ער אויך געלאָפֿען שנעל, עפעס אזוי ווי נאָך איהם וואָלט זיך געיאָגט די מאָדנע גרויסע וועלט, וואו ער האָט צום ערשטען מאל אַריינגעשטעלט אַ פֿום.

און פֿלוצלינג האָט ער זיך אַרומגעקוקט, אַז ער איז אין אַ פֿינסטער געסעל, און ער האָט געוואוסט, אַז ער וועט שוין ניט קענען געפֿינען דעם וועג צוריק אין דער גהעמאָ. ער האָט געהאַט ברעה אַ פֿרעג צו טהאָן ביי אַ פֿרוי, וואָס האָט אויסגעקוקט פֿריינדליך, נאָר מיט אַמאָל איז איהם אַריבער אַ שוידער איבער'ן רוקען; ער האָט זיך דערמאַנט, אַז ער טראָגט ניט קיין געלען *O* אויף'ן האַרצען, אזוי ווי אַ מאַן דאַרף טראָגען, און אזוי ווי ער איז שוין „בר מציח“, וועלען איהם די ווענעציאַנער אַודאי בעטראַכטען פֿאַר אַ מאַן. אַ וויילע איז ער געבליבען שמעקן אַ פֿערצווייפֿעלטער, ס'האַט זיך איהם אויכגערוכט, אַז ער וועט שוין קיינמאָל ניט זיין צוריק אין דער גהעמאָ; נאָר ענדליך האָט ער זיך בערעכענט און געפֿרעגט, ווי אזוי מען געהט צום „קאַנאַרעדושיאַ“, און אויף אזאָן

געפֿיהל פֿון שרעק, וואָס איז גערעגען איבער דער גאַנצער וועלט, זיינען פֿונדעסטוועגען די קראַמען געווען אָפֿען און מענשען זיינען זיך גלייבליכטיג אַרומגעגאַנגען אין די קליינע, פֿיינע געסלאַך; פֿינלאַך קינדער האָבען געלאַכט ביי די נאַמען וויערע אין די אָרעמס, די „גאַנדאָלע/ס" זיינען, זוי דער שטייגער איז, געשטאַנען אויף דעם הינטערשטען טהייל פֿון וויערע שעהנע שוואַרצע שיפֿלאַך און זיי גערודערט אָהן אויפֿהער. דאָס וואַסער האָט געבלישטשעט און געטאַנעט אַנטקעגען דער נאָכמיטאָנדיגער זון, אויף'ן מאַרק האָבען די ברוינע אַלטע ווייבער פֿריילאָך געפֿליודערט מיט וויערע קונים. ער איז געגאַנגען אַלץ ווייטער און ווייטער, און אַלץ שטאַרקער איז געוואַקסען זיין ערשטווינג, פֿלוצלינג האָט ער זיך אויפֿ- געהערט וואונדערן, עפעס אַנדערש האָט געפֿאַנגען גענומען זיין נשמה: ער האָט דערהערט אַ וואונדערבאַרע מעלאָדיע. דאָס איז ניט געווען בלויז אַ פֿרייליכער ניגון, נאָר ס'האָט אויסגעזעהן, עפעס אזוי ווי אַסך אַנדערע ניגונים וואָלטען זיך אויסגעמישט דערמיט, אַז זיין האַרץ איז אַזש צוגאַנגען פֿון ענטזיקונג. ער האָט זיך געלאָזט לויפֿען נאָך די מאָדנע קלאַנגען, צוקומענדיג אַלץ נעהנטער און נעהנטער צו זיי, און ענדליך איז ער אומגעריכטערהייט אַרויפֿגעקומען אויף אַן אונגעהייער גרויסען פֿלאַץ, אַרומגערינגעלט מיט זיילען, אונטער וועלכע עס זיינען געזעסען שעהן פֿערפּוזטע העררן און דאַמען ביי קליינע מיטראַך און האָבען געטרונקען און זיך צוגעהערט צו מענער, אַנגעטהאָן אין רויטען, מיט גרויסע שוואַרצע קאָקאַרדעס אין די היטלען, וועלכע זיינען געזעסען אויסגעזעצט אויף אַ פֿלאַטפֿאַרמע אין מיטען פֿלאַץ און האָבען געבלאָזען אויף גרויסע, גלאַנצ- ציגע טרומיטערס; אַ פֿלאַץ, וואָס איז געווען אזוי גרויס און ברייט און אזוי פֿול מיט גליקליכע, פֿרייליכע מענשען און מיט פֿלאַמערינדע טויבען, אַז ער האָט זיך אומגעקוקט, ניט וויסענדיג אויף וואָס פֿאַר אַ וועלט ער איז. און דאָן, אויפֿהויבענדיג די אויגען, האָט ער דערוועהן עפעס, וואָס האָט איהם איינפֿאַך פֿערכאַפט ביים אַטהעס — אַ הערליכער בנין, אזוי זוי דער בית המקדש, וועגען וועלכען ער האָט אזוי פֿיעל גע'חלוס'ט, גלאַנצענדיג אין גאָלד, מיט וואונדערבאַרע שפיצען, און בעקרוינט מיט פֿיער בראָנזענע חיות, וואָס ער איז זיכער געווען, אַז דאָס זיינען די פֿערד, וואָס זיינען געווען געשפּאַנט אין פֿרעה'ס רייטוואַגען, בעת ער האָט נאָכגעוואַנט די אידען צום ים סוף. און האַרט לעבען דעם האָט זיך אויפֿגעהויבען אַ ריעזע-טהורם, אזוי ווי דער טהורם פֿון בבל, אזוי הויך, אַז דאָס אויג האָט עס ניט געקענט פֿערכאַפען. זיין האַרץ איז פֿול גע- וואָרען מיט אַ מאָדנעם פֿערגניגען, וואָס איז כמעט געווען אזוי ווי אַ-

ווי די גאנצע וועלט וואָלט געוואַרט אין טיעפֿער שטילקייט צו הערען די שרעקליכע ווערטער פֿון גאָט'ס משפט. און דאָן האָט ער מיט אַמאָל דערפֿיהלט אַ קיהלען, געשמאַקען ריח איבער'ן שטערן, און אזוי ווי פֿון דער אַנדער עק וועלט האָט ער דערהערט אַ קול, וואָס האָט געקלונגען ווי זיין פֿאָטער'ס שטימע, און וועלכע האָט איהם געפֿרעגט, צי עס איז איהם שוין בעסער. ער האָט אויפֿגעעפֿענט די אויגען, האָט אַ שטייבעל געטהאָן און געזאָגט, אז עס איז איהם גאָרנישט, נאָר אַזונד האָט דער פֿאָטער זיינער גאָנץ איינפֿאַך זיך אָנגעזעצט אויף איהם, ער זאָל געהן אַהיים עסען.

אַ צוטומעלטער, נאָך אַלץ צומישט פֿון די גרויסע וואונדער, וואָס ער האָט געזעהן, האָט ער זיך דורכגעשפּאַרט דורך דעם וויינענדען, בעטענדען עולם, איבער וועמען ס'איז נאָך אַלץ געלעגען אַ געוויסער מיראָדיגער שרעק, און ער איז אַרויס אויף דרויסען אין דעם קליינעם פֿער־עקיגען־פּלאַץ. דאָרט האָט ער אָנגעכאַפט דעם אַטהעם, אַרײַנ־געצויגען אַביסעל פֿרישע לופֿט אין זיך, ניט קענענדיג אין גאַנצען אויפֿ־מאַכען די אויגען אַנטקעגען דעם פּלעצליכען בליאַסק פֿון דער זונן אין דעם בלויען הימעל. נאָר דאָס געפֿיהל פֿון עהרפֿורכט און שרעק האָט איהם נאָך ניט פֿערלאָזען, מחמת די גהעטאָ איז געווען פּוסט, די קלייטען צוגעמאַכט, און אַ הייליגע שטילקייט איז געלעגען איבער די שטיינער און די הויזער, וועלכע זיינען אזוי ווי דורכגענומען געוואָרען פֿון די אונאויפֿהערליכע קולות, וואָס האָבען זיך געהערט פֿון די שולען. ער איז צוגעגאַנגען צו דעם הויכען, ניין שטאַקיגען הויז, נאָר מיט אַמאָל האָט ער זיך שטאַרק פֿערשעהמט. נו, אודאי האָט ער זיך צו פֿריה אונטער־געגעבען. ס'איז איהם דאָך שוין בעסער, די לופֿט האָט איהם אָנגעמינטערט. ניין, ער וועט ניט אָברעכען דעם תּענית; ער וועט אַרומשפּאַצירען אַ ווילע, און דערנאָך וועט ער געהן צוריק אין שוהל אַרײַן. יאָ, אַ מונטערער שפּאַציר וועט איהם אין גאַנצען בריינגען צו זיך. און ביים אָפֿענעם טויער איז קיין שומר ניט געווען; די וועכטער פֿון דער גהעטאָ האָבען זיך געמאַכט יום טוב, וויסענדיג גאָנץ גוט, אַז אין דעם יום הנורא, אין דעם טאָג פֿון די טעג, איז ניט נייטיג קיינעם צו היטען. די וועכטער־באַרקע איז געלעגען צוגעבונדען צו אַ סלופּ. אַלצדינג האָט האַרטמאַנירט מיט דעם אינגעל'ס געפֿיהל פֿון פֿייערליכקייט. נאָר אזוי ווי ער האָט געשפּאַנט איבער דעם ברעג פֿון „קאַנאַרע־זשיאַ“, און ווייטער און ווייטער אַרײַן אין די אונבעקאַנטע שטאַדט, האָט איהם עפעס אָנגעהויבען ווערן מאָדנע שווער אויף דער נשמה. ניט קוקענדיג אויף דעם מיראָדיגען

קאלט איז דער פֿריה-מאָרגען אויפֿגעגאָנגען, נאָר שוין בעגינען צו טאָג
 איז דער עולם געווען אויף די פֿיס, וואָרים דאָס דאווען האָט זיך אָנגע-
 הויבען זעקס אזוינער אין דערפֿריה און האָט זיך געצויגען אָהן אַ שום
 איבערשלאָג ביו זיבען אין אָווענד. אַ גרויסער טהייל פֿון די מענער, וואָס
 זיינען געווען פֿערזאמעלט אין שול, האָבען געטראָגען ווייסע קיטלען, און
 די שטאַרק פֿרומע זיינען געבליבען שמעהן אויף די פֿיס דעם גאַנצען טאָג,
 שאַקלענדיג זיך און זיך שלאָגענדיג אין האַרצען „על חטאָ“. אַ היבשע
 צייט לאַנג האָט זיך אויך דעם אינגעל געגלוסט צו בלייבען שמעהן, נאָר
 די איינגע, געפאַקטע שול איז פֿול געווען מיט אַ שווערען גערוד, און
 ענדליך, אַרום מיטאַנ-צייט, איז ער געוואָרען אזוי שוואַך, אז ער האָט
 זיך געמוזט אַנידערזעצן. אָבער ער איז געווען פֿעסט ענטשלאָסען ביי
 זיך צו פֿאַסטען ביז ביינאַכט. ביז אַהער האָט ער שטענדיג איבערגעבראַכען
 זיין תענית אין מיטען דאווען, פֿלעגט געהן אַהיים עפעס איבערכאַפֿען
 און קומען צוריק אין שול אַריין. אז ער איז אלט געווען זיבען אָדער אַכט
 יאָהר, איז דער דאָזיגער אָנבײַסען געקומען אַרום מיטאַג-צייט, נאָר וואָס
 עלטער ער איז געוואָרען, אַלץ ליינגער האָט ער געפֿאַסט, און ס'איז פֿאַר
 איהם געוואָרען אַ מין כבוד זיך אַליין אַריבערצושטייגען יעדעס יאָהר
 דאָס לעצטע מאל האָט ער געפֿאַסט ביז שפּעט נאַכמיטאָג, און עס וואָלט
 פשוט געווען אַנפֿערצייהליך אַצונד, ווען ער זאָל ניט קענען אויסהאַלטען
 דעם גאַנצען טאָג און דערנאָך, שטאַלץ און ריין פֿון זינד. געהן אַהיים
 און טרינקען וויין אינאיינעם מיט די גרויסע, דערוואַקסענע מענער.
 נאַכמיטאָג, ווען דער מוסף האָט זיך נאָך אַלץ געצויגען און געצויגען,
 איז ער געוואָרען אזוי בלייך, אז דער פֿאַטער האָט זיך געהאַלטען אין
 איין בעטען ביי איהם, ער זאָל געהן אַהיים עסען. נאָר דאָס אינגעל האָט
 ניט געוואָלט וויסען דערפֿון. און אַלע וויילע איז איהם גרינגער געוואָרען;
 ער האָט זיך פשוט פֿערגעסען אָן זיין קאַפֿ-ווייטאַג און אָן דעם כּוּרָא דיגען
 הונגער זיינעם, זיך פֿערטיעפֿענדיג אין דעם דאָיונען. און מיט אַמאָל האָט
 ער ביי זיך אין דער פֿאַנטאַזיע דערזעהן, ווי די הימלען עפֿענען זיך אויף
 איבער זיין קאַפֿ און ווי גאָט זיצט אויף זיין כסא המשפט, פֿערשטעלט
 פֿון דעם בלישטשענדיג ליכט, און אַרום איהם די כּוּבוּים מיט די פֿיער
 פֿליגעלען און די ברענענדיגע רעדער, און די שרפי קודש, די הייליגע
 כּוּוּאים, אומרים זה לזה, זאָגען איינער צום אַנדערן: „קדוש, קדוש, קדוש
 ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.“ און איבער דער שול איז געלעגען אַ
 מורא'דיגע עדהפֿורכט, און ס'האָט אויסגעזעהן אַקוראַט ווי די געוואָלדיגע
 כּוּחות פֿון דער נאַטור וואָלטען זיך אַרומגעקליבען אַרום איהר, עפעס אזוי

III.

אין דעם לוח פֿון דער גהעטאָ זיינען אויסגערעכענט געווען היבשע עטליכע הענהיים; דאָס רוב פֿון זיי האָבען אָנגעהאלטען בלויז צוועלף שעה, נאָר צוויי האָבען זיך געצויגען אַ גאַנצען מעה לעה, פֿון איין זונענ-אונטערנאַנג צום אנדערן. דאָס קינד האָט בלויז געמענט האלטען אַ פֿאַר הענהיים, אַי דאָס אויך ניט רעס גאַנצען טאָג, נאָר אַצונד איז ער געווען זיין אייגענער בעל הבית, און זיין נשמה האָט אַליין געדאַרפֿט ענטשיידען ווי לאַנג און ווי אַפֿט זי זאָל זיך פֿיניגען, און זי האָט בעשלאָסען איינצוציען יעטוערע געלענעהייט. און איינע פֿון די גרויכע געלענענ-הייטען איז איהם כּאלד געקומען פֿאַר דער האַנד. ניט דער טרויעריגער הענהי פֿון תּשעה באב, נאָר דער שרעקליכער טאָג פֿון יום כּפור אַ גאַנצען מאַנאַט לאַנג, דעם הדש אלול, האָט מען פֿערבראַכט אין סליחות-זאָגען ביו ראש השנה. ראש השנה אַליין איז געווען דער הייליגסטער פֿון די ימים טובים. אחוץ די עקסטראַ-תּפּלות, וועלכע האָבען געדויערט אַ גאַנצען האַלבען טאָג, האָט דאָס שופֿר-בֿלאָזען געגעבען אָנצוהערען, אז „היום הרת עולם“, היינט איז אַ מוראַדיגער טאָג. דאָס איז געווען אַ וואָרונג פֿאַר דעם זינדער תּשובה צו טהאָן, מחמת ראש השנה איז געווען דער אָנהויב פֿון דעם יום הדין. גיין טעג צייט האָט גאָט גע'משפט די נשמות פֿון די לעבעדיגע און בעשטימט זייער מול אויף דעם יאהר וואָס קומט — מי יחיה ומי ימות, ווער עס זאָל לעבען און ווער עס זאָל שטאַרבען, מי יעשר ומי יעני, ווער עס זאָל זיין רייך און ווער אַרים, ווער ער זאָל זיין קראַנק און ווער געזונד. נאָר ביים סוף פֿון דעם צעהנטען טאָג, יום כּפור פֿאַרנאַכט, זיינען די ביכער געשלאָסען געוואָרען אויף אַ גאַנץ יאהר צייט. ביו „נעילה“ איז נאָך געווען צייט, אָבער דערנאָך איז אַלצדינג אָבגע'חהס'עט געוואָרען, און דער, וואָס האָט ניט תּשובה געטהאָן מיט'ן פֿולען האַרצען אויף זיינע זינד, האָט פֿערווימט דעם לעצטען שאַנס פֿון מחילה וסליחה. וואָס זשע איז דער חידוש, וואָס די איינוואוינער פֿון דער גהעטאָ האָבען זיך בעצייטענס בעזוואָרענט און תּיכף אין אָנהויב פֿון די „עשרת ימי תּשובה“ האָבען זיי זיך אַ שאַט געטהאָן צו „תּשליך“ צום בריק פֿון דעם קאַנאַל, כדי צו בעמען גאָט, ער זאָל זיי בעפֿרייען פֿון זייערע זינד, וואָס זיי וואַרפֿען אַצונד אַרײַן אין וואַסער!

ס'איז געווען דער צעהנטער טאָג, און אַ מוראַדיג געפֿיהל פֿון הייליגקייט איז געהאַנגען איבער דער גהעטאָ. די גאַנצע נאַכט האָט אין יעדען הויז געברענט אַ וועקסען ליכט, ווייס און עהרפֿורכטיג. גראָה און

זאָגענדיג, האָט ער עס געקענט אזוי קלאָהר ווי דעם „אלף-בית“, מחמת ער איז געווען אַ גרויסער מתמיד. ער האָט קיין איין מאָל נישט פֿערפֿעהלט איינצילענען אויף ריכטיג אַ „שיעור“, וואָס מען האָט איהם אויפֿגעגעבען. אין דאָס יאָג איז שייך צו לשון קודש אָהן נקודות, דערפֿאר האָט ער זיך שוין לאַנג אייפֿגעהערט שרעקען; נקודות זיינען בלויז געשאַפֿען געוואָרען פֿאַר קינדער אין שוטיס, אין ער איז אַ גמראַ יונג, אַ חרוף אין די שווערסטע פֿלעצער פֿון דעם תלמוד — אַ קליינער רב, פֿלעגען זיי זאָגען אין דער גהעמאָ! אין אַז דער גרויסער מאָמענט איז ענדליך געקומען, האָט ער זיך בלויז אין אַנפֿאַנג אַביסעל געשראַקען, נאָר באלד האָט ער געקראָנען זיין מראַימפֿירענדע שטימע, אין וואָס פֿאַר אַן איידעלער תענוג איז דאָס געווען פֿאַר איהם צי האַלטען געשפּאַט: צו זיך די אויפֿמערקזאָמקייט פֿון דעם גאַנצען עולם! רעדנאָך האָט מען פֿון אַלע זייטען אַרומגערינגעלט זיין פֿאַטער אין מיטער אין זיך גאַרנישט געקענט גענוג אָבליבען ווענען דעם זיי אזוי ער „האָט געלייענט זיין פרשה“.

און אַזינד, אַז ער איז געוואָרען אַ מאַן מיט אַלע גרויסע צוגלייך, האָט ער זיך אייך גענומען אָבגעבען מיט אַנדערע טהיילען פֿון דעם יודענטהום. ער איז געוואָרען אַ מיטגליעד פֿון דער „חברה קדישאַ“, וועלכע האָט מטהר געווען און אָבגעהיט די מתים איידער זיי זיינען געקומען צו קבורה אויף דעם קליינעם אינוועל, וואָס מען האָט גערופֿען „בית חיים“. מחמה ס'איז נישט קיין טייט אין דער גאַנצער וועלט, ווי ער פֿלעגט זינגען יעדען פֿרייטאָג צו נאַכט'ס: „מחיה מתים ברחמים רבים — גאָט וועט מיט זיין נרויס רחמנות לעבעדיג מאַכען די טויטע.“ אויך האָט ער איצט געמוזט געהמען אָנטהייל אין די טרויער-צערעמאָניעס נאָך די טויטע, צווישען אַלע אַנדערע אַבלים, וועלכע פֿלעגען זיצען „זבעה“ און זאָגען קדיש פֿאַר די פֿערשטאַרבענע נשמות. וואו קומען זיי פֿאַרט אַהין, אָט די אַלע נשמות? אַ טהייל פֿון זיי, האָט ער מורא געהאַט, וועלען אוראי פֿערפֿאלען ווערן אין ניהנים, מחמת ער האָט געוואוסט, אַז די דאָזיגע מענשען האָבען געזינדיגט און גענעסען טרפות. וואָס פֿאַר אַ נחת איז דאָס געווען צו דיינקען, אַז אין גיהנום אַפילו איז שבת קיין פֿייער נישט, און קיין „שבת-גויה“ אייך נישט. אַז משיח וועט קומען, וועט זיי אפשר גאָט אַלעמען פֿערגעבען זייערע זינד. זאָגט דען נישט די גמראַ, אַז „בל ישראל“, אַלע אידען — און מיט זיי די גוטע מענשען פֿון אַלע נאַצי-נען — „יש להם חלק לעולם הבא“, וועלען האָבען אַ חלק אין יענער וועלט?

פֿין א פֿערבאָטענער אמונה האָבען אויסגעקריצט פֿערבאָטענע בילדער. אבער ער איז קיינמאל נישט ארויס פֿין דער גהעטאָ; על כל פנים קיינמאל נישט מעהר ווי עטליכע גאסען, וואָרים וואָס האָט ער געהאט צו מהאָן אין זייענדיג? אז ער איז אונטערגעוואַקסען אין האָט זיך שוין געקענט מאַכען זינליך מיט וואָס עס איז, האָט איהם דער פֿאטער צוגענומען צו זיך אין זיין ליידיגגעשעפט, און פֿאַר דער פֿרייער צייט זינער איז ער געווען פֿערזאָרגט מיט דער שוהל אין מיט אַ גאַנצען ים פֿון למודים; אחוץ חומש מיט רש"י האָט ער געהאט פֿאַר זיך די געוואַלדיגע צאָהל פֿון מרות, יעגס מיט-מאַש פֿון תלמוד'ישע תורה אין הלכה. און אז ער איז צוגעקומען צו זיין דרייצעהנטען יאָהר, האָט ער זיך גענימען גרייטען צו ווערן "בר מצוה". וואָרים צו דרייצעהן יאָהר איז דאָס קינד געוואָרען אַ מאָן. די זינד ווינע, וואָס ווינען ביי דאָן געלענען אויף דעם פֿאטער'ס פֿלייצעס, וועלען איצט פֿאַלען אויף איהם אליין, אין אַנשטאט דעם, וואָס ער איז ביי אַהער געווען אזוי ווייניג פֿערדעכענט אין שוהל ווי אַ פֿרוי, וועט ער ווערן אַ פֿאַלנער מענטש און מען וועט איהם קענען מצרף זיין צום "מנין". און אזוי האָט ער נישט נור געקראַנען אַ טלית, ווי אַן ערוואַקסענער איד, נאָר ער האָט אויך אַנגעהויבען "ליינען תפילין". דערצו האָט ער זיך גענומען איינ'הור'ן זיין "פרשה", וואָרים דעם ערשטען שבת, נאָכדעם ווי ער ווערט דרייצעהן יאָהר אַלט, וועט מען איהם אויפֿרופֿען, אזוי ווי אַ מאָן, צו דער תורה, מעהר נישט, אַנשטאט צו הערען, וועט ער אליין דאַרפֿען ליינענען אַ פרשה פֿון דער ספר-תורה, וועלכע איז גאָר אָהן נקודות און אָהן בראַפּ. ער איז געווען אַ שעהמערדיג אינגעל, און דער געדאַנק, אז ער וועט דאַרפֿען אַרויפֿנעהן אויף דער בימה פֿאַר דער גאַנצער שוהל אידען, האָט איהם שטאַרק געשראַקען. אחוץ דעם קען ער נאָך אַ טעות האָבען אין די ווערטער אדער אין דעם נינון. ס'איז געווען אַ ביטער שטיקעל צייט פֿאַר איהם, און אפילו דער געדאַנק מכח די נייע מלבושים, די "בר מצוה"-מהנות און די סעודה, וואָס זיינע עלטערן האָבען צוגעגרייט, האָט אויך ווייניג וואָס פֿערקלענערט זיין שרעק. צייטענווייז פֿלעגט ער זיך אויפֿכאַפֿען אין מיטען נאַכט, אָנגעגאַסען פֿון שוויס; ס'האָט זיך איהם גע'חלוס'ט, אז ער איז געשטאַנען אויף דער בימה, אַ צומישטער, נישט וויסענדיג, ווי אזוי אַרויסצוקריכען פֿון זיין צרה, און דאָ זיינען אלע אויגען אויסגעשטעלט אויף איהם. דאָן פֿלעגט ער שטילערהייט איבערוינגען זיין "פרשה" פֿאַר זיך, כדי צו זיין זיכער מיט זיך. און מערקוויירדיג! ס'האָט זיך אַנגעפֿאַנגען מיט די ווערטער: "ויהי כחצי הלילה — און עס איז געווען ארום האַלבע נאַכט". דעם אמת

איין נאכט אויף דער אנדערער, צוערשט איינס, דערנאָך צוויי ביז דעם אכטען אָיווענד, ווען עס האָבען געברענט אַכט ליכטלאַך אין איין שירה, ניט אַרייננעהמענדיג אין כלל דאָס ליכטעל, וואָס האָט אָנגעצונדען די אנדערע, דעם „שמש“, הייסט עס! אין דאָס אַלעס האָט דערמאָנט אָן דעם גרויסען נס, אָן דאָס קריגעלע בוימעל, וואָס מען האָט געפֿונען אַ פֿערויגעלטען אין בית המקדש דאָן, ווען די חשמונאים האָבען מנצח געווען די יונים, און וואָס איז גענוג געווען פֿאַר'ן „נר המיד“ אויף אַכט טאָג צייט.

און אזוי האָט דאָס קינד געלעבט און איז אויפֿגעוואַקסען אין דער דאָזיגער אינערליכער וועלט, פֿול מיט טרוימען, ווענדענדיג זיין פֿאַנטאַזיע ציריק צו דער אַמאָליגער היים פֿון די אידען, צו פֿאַלעסטינאַ, און האָ-פֿענדיג אויף אַ מין וואונדערבאַרער גאולה, אזוי שטאַרק בעאיינפֿלוסט פֿון געבעט און פֿון רעליגיעזע צערעמאָניעס, אַז זאָגאַר שפיעלענדיג זיך מיט די קינדער אין נים האָט ער אויך געהאַט אַ תפלה צו דעם קינדער-מלאך סנדלפֿון, וועלכער האָט געלויבעט: „אַה סנדלפֿון, דו שר פֿו די וועלדער, היט אונז אָב פֿון שלעכטס!“

II.

צוויי זאַכען זיינען געווען אין דער גהעטאָ, וואָס האָבען געהאַט אַ מאַדנע אָנציהונג פֿאַר דעם קינד: איינע פֿון זיי איז געווען אַ ברייטער פֿלאַכער מאַרמאַר-שטיין אויף דער וואַנד לעבען זיין הויז; ביסלאַכוייט האָט ער אויסגעפֿונען, אַז דאָס איז געווען אַ בעפֿעהל, אַז די אידען, וואָס שמד'ן זיך, זאָלען זיך קיינמאַל ניט אומקעהרען אין דער גהעטאָ און ניט האָבען קיין שום פֿערבינדונג מיט איהרע איינוואוינער, אָניט וועלען זיי בעשטראַפֿט ווערן מיט תפיסה, מיט שמיץ, מיט'ן שאַנד-פֿלאַקען און זאָגאַר מיט דער תליה. די צווייטע זאַך איז געווען אַ מאַרמאַרנע פֿיגור פֿון אַ שעהן מיידעל מיט אַ לאַנגער שלעפֿ, וואָס איז געלענען אויף דער סאַמע לעצטער וואַנד פֿון דער גהעטאָ, קוקענדיג דערויף מיט העל-אַפֿענטע אויגען.

דאָס איז געווען אַן אַנטיקיעט, אַן איבערבלייבעכץ פֿון די אַלטע צייטען, און צוואַמען מיט דעם מאַרמאַר-שטיין האָט עס דערמאָנט דעם קינד אָן דער מערקווירדיגער וועלט דאָרט אויף דרויסען, וואו מענשען

מיט די בלעטלאך, וועלכע זיינען צוגעלייגט אויף דער ערד, זיינען אויך אזעקע פֿאלען זיינע זינד. די גאנצע נאכט פֿון „הוישענה רבה“ איז דער פֿאָטער זיינער אויף געווען אין שוהל, נאָך דאָס קינד איז געגאנגען אַהיים שלאָפֿען, נאָך אַ ביסערן קאָמפּאָז, וואָס ער האָט געהאַט מיט זיינע האַלבע-פֿערקעפטע אויגען, און געהענדיג אַהיים האָט ער געזייערט, ער זאל הלילה ניט זעהן, אויף די שטיינער זיין שאַמען אָהן אַ קאָפּ, מחמת דאָס איז געווען אַ סימן פֿון טויט.

נאָך דער ניינטער טאָג סיבות, „שמחת תורה“ הייסט עס, איז געווען דער בעסטער פֿון אַלע, דער טאָג, ווען מען האָט געענדיגט די תורה און טאָקי באַלד אויפֿ'ן שטעל איהר אָנגעפֿאָנגען פֿון דאָס ניי, פֿון „בראשית“ אָן, כדי ס'זאל ניט אויסזעהן, אַז די „שמחה“ איז מחמת דעם וואָס די קהלה איז פֿטור געוואָרען פֿון דער תורה. וואָס פֿאַר אַ צויבער איז געלעגען פֿאַר דאָס קינד אין דער צערעמאָניע מיט די צוויי חתנים, דעם „חתן-תורה“ און דעם „חתן בראשית“, וועלכע האָט אויסגעזעהן, ווי אַן אמת'ע חתונה! ווי די אינגלאַך האָבען זיך דאָס געוואָרפֿען אין שוהל אויף דער ערד, אויפֿצוקלייבען די צוקערלאַך אין די אַנדערע זיסע זאכען! און ווי גליקלאַך זיי זיינען דאָס אַביסעל געווען צו געהן אינאיינעם מיט די גרויסע אין דער פֿראַצעסיאָן, די „זקבור“, מיט פֿענדלאַך און מיט וועקסענע ליכטלאַך, וואָס האָבען געשטעקט אין אויסגעהוילטע מעהרען, אָנשטאַט לייכטער, זינגענדיג אינאיינעם מיט דעם גאַנצען עולם די ווער-טער: „אנא ה' הוישעה נא! אנא ה' הצליחה נא!“ אַזוי פֿריילאַך איז דער חזן געווען, אַז ער האָט זיך ניט געקענט איינהאַלטען ניט צו טאַנצען, און פֿערשמעהט זיך, אַז די שטימע זיינע האָט געטאַנצט בעת ער האָט געזונגען.

ס איז ניט געווען קיין שום אַנדער צייט אין יאָהר, וואָס זאל זיין אַזוי לוסטיג אין דער גהעטאָ, אַהין פֿוריס, ווען מען האָט זיך געשיקט „שלאח מנות“, און די מענער האָבען געטראַגען קאַמישע מאַסקעס אָדער זיך פֿערשטעלט פֿאַר פֿרויען און געשפּיעלט „טהעאָטער“. דאָס קינד פֿלעגט אַרומגעהן מיט אַ גרויסער פֿאַלשער נאָז, און יעדעס מאָל ווען מען האָט אין שוהל, ביי דער „מגילה“, דערמאָנט דעם נאָמען „המן“, האָט ער מיט אַלע כוחות געקלאַפט מיט אַ האַמער אָדער גערעהט מיט אַ גראַנער.

אַן אַנדער יום טוב פֿון דעם סאָרט איז געווען חנוכה, וואָס פֿלעגט מאַכען אויף דעם קינד אַזאָפֿן איינדרוק ווי פֿיריס, ווי פֿאַנטאַסטיש האָבען זיי אויסגעזעהן די חנוכה-ליכטלאַך, זיך פֿערגרעסערענדיג אין צאָהל פֿון

אז דער מענש האָט זיך אויף אייביג פֿערגעסען וואָס עס טהוט זיך אויבען אויפ'ן הימעל.

נאָר אין דעם טאָג פֿון מתן תורה — דעם יום טוב פֿון שבועות — איז די שוהל געווען פֿערפּוזט מיט כלומען. ס'איז ניט אזוי גרינג געווען צו קריגען בלומען אין ווענעדיג — יענע שטאָדט פֿון שטיינער און פֿון ים — דאָך זיינען די זיילען און די באלקאָנען פֿון יעדער שוהל (אין עס זיינען געווען זיבען שוהלען אין דער דאָזיגער איינגער גהעטאָ, אַ טהייל פֿון זיי אלט און שעהן, אַנדערע אָרים און נידעריג) געווען פֿער-ציערט מיט רויזען, ליליען און אַנדערע סאָרטען בלומען.

נאָך שעהנער איז געווען דער יום טוב פֿון סוכות, ווען דער פּלאַץ און די הויפּען פֿון די שוהלען זיינען פֿערנומען געוואָרען מיט הילצערנע שטיבלאָך, לוכר פֿון די טעג, ווען די קינדער פֿון ישראל האָבען געלעבט אין ביידלאַך אין דער מדבר. דעם קינד'ס פּאָטער, אַן אמת פֿרומער איד, האָט געהאַט אַ גאַנצע סוכה פֿאַר זיך, בעדעקט מיט גרינע צווייגען, בעהאַנגען מיט פֿרוכט און אויסגעמעבעלט מיט שטוהלען און מיט אַ טיש, ביי וועלכען דאָס קינד איז געזעסען, אייפֿהויבענדיג די אויגען צום בלויזען הימעל, וועלכער האָט אַרײַנגעקוקט דורך די גרינע בלעטער, און זיי אַרונטערלאָוענדיג אויף דעם שנע-ווייכען טיש-טוך, בעשפּרוינקעלט מיט שפּיעלענדע שאַמענם און מיט בלישטשענדע זינגען-שמראַהלען. די לעצטע טעג פֿון יום טוב האָט ער זיך גענומען צום דאָך, אויפֿעסענדיג איינציגווייז די אַלע געשמאַקע עפעל, די זיסע אַראַנזשען און די רויזענדע וויינטרויבען. היינט די אַתרוגים און די לולבים, מיט וועלכע ס'האָט גערוישט אין שוהל דעם גאַנצען שעהנעם יום טוב, ווען די מענער האָבען זיי גע-שאַקעלט און געטרויסעלט און בעוואויגען נאָך אַלע זייטען, צו מורח און מערב, צו צפון און דרום, אַרויף צום הימעל און אַראָב צו דער ערד. אזוי ווי קיינער האָט ניט געטאָרט אָנבײַסען פֿאַר אַתרוג-בענשען, האָט אַ מאַן אַרומגעטראָגען דעם לולב מיט'ן אַתרוג איבער די הויזער צו די ווייבער, וועלכע האָבען געמוזט בלייבען אין דערהיים, פֿערואַרגען דאָס הויז — און ווירקליך, די היים איז געווען דער פֿרוי'ס ערשטער פּלאַץ, און ליכט-בענשען דער פֿרוי'ס הייליגסטע פֿליכט, און אפילו אין שוהל איז זי אייך געזעסען אין אַ בעזונדער אָרט, אויף אַן אָבגעצאַממער גאלערײַע מיט שטראַכעטען, ווייט אַוועק פֿון די מענער. דעם זיבעטען טאָג סוכות האָט דאָס קינד געקראָגען פֿאַר זיך אַליין אַ „הושענה“, אַ פֿריש ב נטעל מיט צווייגלאַך און מיט גרינע בלעטער, וועלכע ער האָט צושלאָגען און צו-קלאַפט אויף דער שוהל-באַנק, שרייענדיג: „הושענה!“ און אינאיינעם

פֿערטיעפֿט אין אַזעלכע געדאַנקען, פֿלעגט ער שטעהן און קוקען, ווי מען רופֿט אויף צו דער תּורה זיכען אידען, איינעס נאָך'ן צווייטען, צוירשט אַ כּהן, דערנאָך אַ לוי, דערנאָך פֿינף געוועהנליכע ישראלים, און זייער אַרױפֿגען און אַרױנטערגעהן פֿון דער בימה שלאָגט איבער אַביסעל די איינטאָניקױט פֿון דעם לייענען. נאָך קריאת התּורה זיינען געקומען די נביאים, די הפּטוּה, וועלכע האָט פֿון דאָס ניי דערוועקט דעם קינד'ס אינטערעס, מחמת זי האָט געהאַט אַן אַנדערן און אַ זיסערן ניגון, אין מינאַר, פֿול מיט האַלבע מענער און מיט אַ זיסער אומעטיגקױט, וועלכע האָט זיך געענדיגט אין אַן אויסברוך פֿון פֿרייד. וואָרים די נביאים, כאָטש זיי האָבען געדונערט געגען די אונגערעכטיגקױטען פֿון דעם פֿאָלק ישראל און געהאַלטען אין איין וויינען און קלאָגען אויף די עולות, וואָס זיינען בעגאַנגען געוואָרען, האָבען זיי אָבער אויך גערעדט פֿון דער גוטער צייט, ווען ס'װעט נעהמען אַ סוף צום גלות, און משיח וועט קומען און צונויפֿלייבען זיין פֿאָלק פֿון אלע פֿיער עקען פֿון דער ערד, און דער בית המקדש וועט פֿון דאָס ניי אויפֿגעבויט ווערן אין ירושלים, און אלע נאַציאָנען וועלען דיענען דעם איינציגען גאָט, וואָס האָט געגעבען זיין תּורה צו די אידען אויף'ן באַרג סיני.

דערווייל איז נור דאָס פֿאָלק ישראל מהויב אַבצוהייטען די תּורה מיט אַרע איהרע פרטים ודקדוקים, וואָרים בלויז די אידען — צי געבוירען צי ניט־געבוירען — האָבען געשוואָרען אזוי צו טהאָן אין רעכטען מיטען פֿון די קולות וברקים, פֿון די דוגערן און בלייען אויף'ן הר סיני. אפילו דעם קינד'ס נאָך ניט־געבוירענע נשמה איז געווען דערביי און האָט גענומען אויף זיך דעם יאָך פֿון דער תּורה. אָפֿטמאָל האָט ער זיך געסטאַרעט צו דערמאַנען אָן דער דאָזיגער פּאַסירונג, נאָר כאָטש ער האָט זיך געקענט גאַנץ גוט פֿאַרשטעלען די סצענע און זעהן, ווי די נשמות שוועבען אַרום איבער די בערג אזוי ווי ווייסע וואַלקענס, האָט ער זיך פֿונדעסטוועגען נים געקענט דערמאַנען, אז ער זאָל האָבען געווען צווישען זיי. אָט אַפֿנים ער האָט עס געמאָזט פֿערגעסען אינאיינעם מיט די איבעריגע זאַכען, וואָס האָבען געטראָפֿען מיט איהם פֿאַר זיין געבורט — ווי די צוויי מלאכים, למשל, וועלכע האָבען מיט איהם געלערנט תּורה און איהם געוויזען יעדען אין דערפֿריה דעם גן עדן אין יעדען פֿאַרנאַכט דעם גיהנום; נאָר אין דער רגע, וואָס ער איז געבוירען געוואָרען, האָט איהם איבער פֿון די מלאכים אַ שנעל געטהאָן מיט'ן פֿינגער אין דער אויבערשטער ליפֿ און האָט איהם אַראָבגעשיקט אויף דער וועלט אַ וויינענדיגען פֿון ווייטאָג, מיט דעם דאָזיגען גריבעלע אונטער די נאָזלעכער, וואָס איז דער צייכען

נלייך אין „פֿייער“ און אין „וואַסער“ אַרײַן! אָט די ווערטער זײַנען גע-
שטאַנען אויסגעשטעלט פֿרײַנדליך און אײַנפֿאַך, דאָס איבערײַגע אָבער איז
געווען אזאָ מאָדנע און שווערע לשון קורש, אָו צײַטגענוײַז האָט דאָס קינד
געזױפֿעלט, צי דער פֿאָטער זײַנער אפילו האָט דאָס אַלעס פֿערשטאַנען,
ניט קוקענדיג דערויף וואָס ער פֿלעגט בײַ געװיסע חרױים פֿערגײַסען
ביטערע טרעהרען, דער עיקר אין די ימים נוראים, ס'איז עפֿעס געווען
אַ מין שרעק צו דינקען, אָו די מלאכים אױבען אין הימעל פֿערשטעהען
יעדעס אײַנציגע וואָרט דערפֿון. און ער איז געווען גענויגט צו דינקען,
אָו דער הון האָט אױך פֿערשטאַנען אַלצדינג; ער האָט געוונגען מיט אזאָ
מין געפֿיחל און מיט אַזױפֿיעל האַרץ.

די אײַנציגע צײַט, ווען דאָס קינד האָט זיך געלאַנגט בײַם
דאַוונען, איז געווען שבת צו קריאת התורה. דער ניגון, מיט וועלכען מען
האָט געלייענט די תורה, איז צונױפֿגעשטעלט געוואָרען לױט געװיסע
צײַכענס, וואָס זײַנען אין הומש אָבגעהרוקט איבער און אונטער די ווערטער,
און די צײַכענס, וואָס האַבען אַרױסגעגעבען אַ שעהנעם קלאַנג, זײַנען
פֿאַרגעקומען זעלטען, און דער שעהנסטער פֿון זײַ, דער „ששלת“, וועל-
כער האָט אײַסגעצױגען דאָס וואָרט מיט אַ קײט פֿון אונגענדליכע טרעלען
און דרױדלאַך, אָקוראַט ווי דאָס געזאַנג פֿון אַ פֿױגעלע, — אָט דער
צײַכען איז בסך הכל פֿאַרגעקומען עטליכע מאַל אין די אַלע חמשה הומש;
תורה. זיך צוהערענדיג צו דעם אונגענדליכען צײַכער, האָט זיך דאָס
קינד געטראַכט, ווי גוט עס וואָלט געווען, ווען די גאַנצע ספר-תורה
זײַט בײַשפֿרײַנקעלט מיט אזאָ מין פֿױגעל-געזאַנג; ווען עס ווענדט זיך אַן
איהם, וואָלט ער געמאַכט, די רײַנגקײט וואָל האַלטען אין אײַן זינגען און
טרילען. נאָר ער האָט געוואוסט, אָו דאָס קען ניט זײַן, וואָרים די ספר-
תורה איז געווען האַרט און ערנסט און ווירדיג, אָקוראַט ווי די גבאים
פֿון שױהל, וועלכע האַבען איהר געהױבען אין דער לופֿטען, אָדער איהר
פֿונאַנדערגעוויקעלט און איהר אָנגעטהאַן דאָס מענטעלע איהרס און אױפֿ-
געהאַנגען די קלײַנגענדיגע וילבערנע גלעקלאַך אויף איהר. אפילו די
אײַנפֿאַכסטע מוזיקאַלישע צײַכענס זײַנען ניט געווען אָנגעצײכענט אויף
איהר, נאָך מעהר, זי איז געווען זאָגאַר אָהן נקודות. בלױז די אותיות
האָט מען געקענט זעהן אויף דעם הייליגען פֿארמעט, אַ דאָס זײַנען דאָס
געווען געשריבענע, ניט קײַן געדרוקטע אותיות, מחמת דער דרוק איז ניט
אױז ווי די עהרווירדיגע האַנד פֿון דעם סופֿר. דאָס קינד האָט זיך
געטראַכט בײַ זיך, וואָס פֿאַר אַ וואונדערבאַרע פֿעהיגקײט מען מוז דאָס
האַבען, עס צו קענען לײַענען, בפרט נאָך עס צו קענען אױסזינגען ריכטיג.

יער נוגן האָט געשפּילט אַ גרויסע ראָדע אין דעם דאָזיקן, אין באַטש
 ער האָט, דוכט זיך, ניט געטראַכט מכה דער כעדריטונג פֿון די תּפּלות,
 האָבען זיי פֿונדעסטוועגען געלעבט ביי איהם אין מוח אַזוי ווי שטיקער
 שוויק, און צי זיי זיינען געווען אומעטיג, צי לוסטיג, — אַפּטמאַל, אין די
 שפּעטערע יאָרהען, האָבען זיי זיך אליין געוונגען ביי איהם אין מוח. דריי
 „אמ׳ס“ זיינען געווען אין דעם „מיסר“ פֿון די דריי ימים טובים — פּסח,
 שבועות און סוכות — וועלכע האָבען געהאט אַ מערקווירדיגען צויער
 פֿאַר איהם. די ערשטע צוויי האָבען געקלונגען אבערדיסטן, דער לעצטער
 האָט זיך געדערהט און געצירקעלט און איז לאַנגזאַם אַבערשטאַרבען. און
 באַטש עס איז געווען אַסך צו זאָגען אין די דאָזיקע טעג, ווען די תּפּלות
 זיינען געווען דאָפּעלט, איז עס איהם פֿונדעסטוועגען ניט געפֿאַלען צו
 לאַסט, וואָרים די עקסטראַ שטיקלאַך האָבען זיך אַזוי ווי אַרײַנגע׳גנב׳עט
 צווישען די געווענהלדיגע, אַלטעגליכע שטיקער, אַקוראַט ווי בערגלאַך אָדער
 בלומען, וועלכע וואַקסען אויס אין מיטען דערינען אויף אומגעריכטע
 ערטער, כדי אָבערזייען אַביסעל די מרח-שחרה פֿון אַ לאַנגען, לאַנגען
 וועג. אין אַהיז דעם זיינען די דאָזיקע עקסטראַ-תּפּלות געדראַקט געווען
 אַזוי שטח, מיט אַזעלכע פֿיינע גראַמען, אַסך פֿון זיי זיינען געווען אויס-
 געצײכענט „הרוים“, וואָס זיינען דורכגעלאָפֿען דעם גאַנצען „אַלף בית“,
 פֿון „א“ ביז „תּ“. אָט די חרוים, וואָס האָבען געשטאַמט פֿון דעם
 מיטעל-אַלטער, האָבען זיך דורכגעוואַרפֿען אין דעם יום טוב'דיגען דאָזיקען,
 און אפילו ווען דאָס קינד האָט זיך געדאַרפֿט מודה זיין אויף זיינע זינד
 — אָדער בעסער געוואָנט, אויף די זינד פֿון דער גאַנצער קהילה, מחמת
 „כל ישראל ערבים זה לזה“ און יעדער איד איז פֿעראַנטוואָרטליך פֿאַר די
 מעשים פֿון דעם אַנדערן — האָט ער געזינדיגט זיינע זינד מיט אַן „א“,
 געזינדיגט זיינע זינד מיט אַ „ב“, און אַזוי ווייטער ביז ער האָט
 שוין געהער ניט געקענט זינדיגען, און וואָס פֿאַר אַ תּענוג איז דאָס געד-
 ווען צו בעטאַגען דעם סוף פֿון יעדען חרוון און איהם אויסשרײַען מיט
 היץ! אין אַפּטמאַל, ווען די חרוים האָבען זיך אַלע געענדיגט מיט איין
 און דיוועלביגע ווערטער, אַזוי ווי דער כאַר, דער צושפּיעל פֿון אַ ליעד,
 וואָס פֿאַר אַן ערלייזונג איז דאָס געווען, נאָך אַ גאַנצע שווערע שטיק,
 וואָס מען האָט אָבערזעפט אַבי-ווי, צוריק אַרױפֿצוקומען אויף די אַלטע
 גוט-בעקאַנטע ווערטער און זיי אויסשרײַען אין דער הויך! צײַטגענווייז
 זיינען די פֿעדען געווען גאַנץ קורצע — בלויז צו איין שורה — און האָבען
 זיך געענדיגט מיט איין איינציגען וואָרט ווי „מים“ אָדער „אש“, למשל.
 און וואָס פֿאַר אַ פֿרויער טפֿאַרט דאָס איז אַביסעל געווען צו לויפֿען

נשמה איז פול געווען מיט א צערמליכע פאָעזיע, און ס'איז געווען אַ פֿרייד פֿאַר איהם צו פֿרענגען די „פֿיער קשיות“ אין העברעאיש: — „מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אני אוכלים חמץ ומצה, הלילה הזה כלו מצה?“ די דאָזיגע קשיא האָט ער איבערגעזאָגט פֿון אַ גרויסען דינעם ספר, „די הגדה“, פֿול מיט בילדער מכה די „עשר מכות“, וואָס גאָט האָט אָנגעשיקט אויף די מצרים, און מכה פרעה דעם רשע, וואָס איז געוועסען מיט אַ האַרמען האַרצען אויף אַ האַרמען טראָהן. זיין פֿאַטער'ס ענטפֿער, וועלכער איז אויך געווען אין העברעאיש, האָט גע- דויערט אַ צוויי, דריי שעה, איבערגעשלאָגען אין מיטען מיט עסען און טרינקען; און דאָס איז אייגענטליך געווען דער איינציגער מהייל פֿון דעם ענטפֿער, וואָס דאָס קינד האָט ווירקליך פֿערשטאַנען, מחמת דאָס העברעאיש פֿון דער הגדה איז געווען זעהר שווער.

נאָר ער האָט אין אלגעמיין געוואוסט, וואָס פֿאַר אַ יום טוב דאָס איז, און די קשיות זיינע זיינען מעהר ניט געווען ווי אַ צערעמאָניע-זאָך, מחמת ער האָט זיי אזוי געהאַלטען אין איין פֿרענגען יאָהר איין יאָהר אויס, זאָגאר דאָן, ווען ער איז שוין אויסגעוואַקסען. אויך האָט ער ווינציג וואָס נעטראַכט מכה דעם זיבן פֿון די תפילות, בעת ער פֿלעגט זיי אָבזופֿען דריי מאל אין טאָג, אין דערפֿריה, פֿאַרנאַכט און ביינאַכט, כאַטש ער האָט זיך אויסגעלערנט פֿערשטעטן לשון קודש און ער האָט זאָגאר געקענט איבערזעצען דעם דאווענען אין אַ שלעכטען איטאַליעניש, אַ צוקריפֿלונג פֿון דער ווענעציאַנער שפראַך, וועלכע איז אַרײַנגעבראַכט געוואָרען אין דער גהעטאָ דורך די אידען, וואָס האָבען געפֿיהרט געשעפֿטען מיט דער דרויסענדיגער וועלט. ס'איז געווען אזוי פֿיעל צו דאווענען—גאַנצע ספרים, און ווי האָט זיך דאָס איהם צייטענווייז גענלוסט איבערצוהיפֿען עטליכע טרוקענע, ניט-אינטערעסאַנטע בלעטלאַך! נאָר ער האָט זיך ניט נאָכ- געגעבען די תּאוה און איז דורכגעקראַכען יענע שטיקער אפילו מיט די גאַנץ קליינע איתות'לאַך, וואָס נאָר גרויסע דערוואַקסענע מענטשען האָבען געדאַרפֿט זאָגען.

אַ מהייל פֿון דעם נהתרות, וואָס איז געלעגען אין די שבתים אין ימים טובים, איז געווען די ענדערונג אין דעם דאווענען. זאָגאר דער בענשען נאָך'ן עסען האָט דאָן אויך דאָ און דאָרט געהאט אַ שטיקעל פֿרישע אָבוועקסלונג. וויאָרום פֿונקט ווי דאָס קינד האָט אָנגעטהאָן זיינע בעסטע בנדים אום שבת און יום טוב, אזוי האָבען זיך זיינע תפלות עפעס אזוי ווי אָנגעטהאָן אין שעהנערע ווערטער, און האָבען געדאַרפֿט געזאָגט ווערן פֿון שעהנערע ספרים אין מיט שעהנערע ניגונים. די מעלאָדיע,

קינדס מוטער האט געהאט צוויי בעזונדערע סארטען געשיער: פֿאר מירכיגס אין פֿליישונגס. יא, די „שבת-גויה“ איז ווירקליך געווען א נידער-דיגערע סאָרט בריאה, וועלכע האָט געלעבט אייף דער וועלט בלויז אויפֿציקאָבען די טהעע-קעסלען און אויסלעשען די לוכט אין דער געהעטא, און דערפֿאר האָט זי געקראָגען גוט בעצאָהלט מיט קופֿערנע מטבעות, וואָס זי האָט צוגעפֿאָנגען אין יעדער דירה, אזוי גיך ווי מען האָט נור געמעגט האַלטען געלד.

וואָרס אזוי גיך זיי דריי שטערען האָבען זיך בעוווּען אייף'ן הימעל, איז די „שבת-גויה“ געוואָרען אויס יחסן'טע, און דעם קינד'ס פֿאָטער האָט געמאַכט „הבדלה“, דאָנקענדיג נאָט, וואָס איז מכדיל בין קודש לחיל בין אור לחושך, וואָס מ'הילט אָב דעם שבת פֿון אין דער וואָבען און דאָס ליכט פֿון דער פֿינסטערניש. איבער אַ פֿולען בעכער וויין האָט ער געמאַכט הבדלה, האַלטענדיג די אוינגעבוועגענע פֿינגער ווינע פֿאַר אַ וועקסען ליכטעל און דערלאַנגענדיג יעדען איינעם די „בשמים“ צו שטעקען.

און אז די דאָזיגע צערעמאָניע האָט זיך געענדיגט, האָט דאָס קינד געקראָגען אַ וויין פֿון דעם בעכער. ער האָט זיך אין וויין לעבען געקענט דערמאָנען אין אַסך אַועלכע זיסע וועפען וויין, וועלכע ווינען ביי איהם אין מוח געווען פֿערקניפט מיט זיין רעליגיאָן. ער האָט זיי געהאט אין שיל גופא פֿרייטאָג-צו-נאַכטס און יום טוב אָווענד, און אין דערהיים אייך, איבערהויפט אום פֿסח, אין די ערשטע צוויי סדר-נעכט, ווען זיין קליין וויין-גלעזעל פֿלעגט אָנגעפֿילט ווערן מיט ווייניגער ווי פֿיער מאָל מיט אַ מילדען, זיסען וויין. דערצו איז אויף'ן טיש געשטאַנען, אָנגעגרייט פֿאַר אליהו הנביא, אַ גרויסע גלאָז וויין, וואָס דער אַנוויכטבאַרער גאַסט האָט אויסגעטרוגען, כאָטש די גלאָז איז געבליבען פֿול ווי אַן אויג. ס'איז איבערהויפט געווען אַ פֿריילאך שטיקעל צייט, דער דאָזיגער יום טוב, פֿון ערב פֿסח אָן, ווען מען האָט פֿערברענט דעם חמין, כּיז דער סאַמע לעטער רגע פֿון דעם לעצטען טאָג, ווען דאָס פֿערבאַטענע ברויט האָט געהאַט אַ מאָדנעם טעם, אָקוראַט ווי זיסער קיכען. היינט די גאַנצע ענדערונג אין קיך, דאָס האָט אויך געהאַט אַ געוויסען צוויכער: נייע פֿענדלאַך, נייע טעלער, נייע מעפֿ, נייע לעפֿעל, אלעדינג שפּאַגעליניי, אין האַרמאָניע מיט די מצות, וועלכע האָבען פֿערנומען דעם פֿלאַץ פֿון ברויט. און ווי שעהן האָט אויסגעוועהן דער טיש, וואָס איז געגרייט געוואָרען צום „סדר“, מיט די וויין-גלעזער און די מערקווירדיגע מאַכלים, דעם זרוע, די מרור, די חרוסת און וואָס איהר ווילט אליין! און ווי ברויט זעען דאָס אלע אַרום טיש, אָנגעשפּאַרט אויף זייסע קייסענס! דעם קינד'ס

זיי שוועבן אַרום אין דער לופטען, כאָטש מען זעהט זיי ניט, און סמארען זיך אַרויפֿצופֿיהרען די קינדער אויף אַ גוטען וועג אָדער זיי אַראָבֿפֿיהרען פֿון דרך הישר. זיי האַלטען זיך אין איין אַרומרייסען איינע מיט די אַנדערע צוליב די קליינע קינדער'ס נשמות. נאָר אום שבת האָט דער שלעכטער מלאך אייערער קיין שום האַפֿט ניט, האָבענדיג אַנטקעגען זיך צוויי גוטע מלאכים: דעם גוטען מלאך פֿון אַ גאַנץ וואָך און אַ בעזונדערן שבת־דיגען מלאך, וועלכער העלפֿט איהם אָבֿהיטען אייך פֿון שלעכטס, ווי מען קען בעשיינפֿערדיך אַרויסזעהן פֿון די צוויי שאַטענס אָנשמאַט איינעם, וואָס אייער פֿיגור וואַרפֿט אויף דער וואַנד, ווען די צוויי בענש-ליכט זיינען אָנגעצונדען. ווי שעהן די דאָזיגע פֿריימאַג-צו-נאַכט'ס זיינען דאָס געווען, ווי שנעע-ווייס דער טיש-טוך, ווי זיס אַלעס האָט געשמעקט, און וואָס פֿאַר אַן אָנגענעהמע און בערהיגענדע אַטמאָספֿערע! אַזאַ נחת-רוח, אַזאַ זיסער פֿריעדען פֿאַר דעם פֿאַטער מיט דער מוטער נאָך דער אַרבייט פֿון דער גאַנצער וואָך!

די „שבת-גויה“ איז געווען די ערשטע און די איינציגע פֿערוואָן, וועלכע האָט פֿעסטגעשטעלט ביים קינד אין מוח דעם געדאַנק, אַז די וועלט בעשטעהט ניט אין גאַנצען פֿון אידען. וואָרים אין דער צייט וואָס די, וועלכע האָבען געלעבט אינעווייניג, איינגעשלאָסען אין די טויערן פֿון דער גהעמאָ, זיינען אויסגעקליבען און בעשטימט געוואָרען צו דינען דעם איינציגען גאָט פֿון ישראל, וועלכער האָט זיי בעפֿרייט פֿון פֿרעה'ס יאָך אין מצרים און זיי געמאַכט פֿאַר זיינע קנעכט, האָבען זיך אויף דרויסען, פֿון דער אַנדער זייט טויערן, געפֿונען מענשען, וועלכע האָבען ניט גע-דאַרפֿט אָבֿהיטען תּורת משה. אַזוי האָט ער למשל געוואוסט, אַז בעת ווען ער טהאָר ניט נור קיין פֿייער ניט אָנריהרען פֿון פֿריימאַג-צו-נאַכט ביז שבת-צו-נאַכט, נאָר אפילו די לייכטער, וואו די ליכט האָבען געברענט, אויך ניט, מעג די „שבת-גויה“ שאַרען און שאַרען דעם אויווען וויפֿיעל איהר האַרץ גלוסט. אַזוי האָט זי פֿונאַנדערגעשאַרט די אויווענס פֿון דעם אונטערשטען עטאָיש אַרויף דורך די אַלע זיבען שטאַק, און איז נאָך געגאַנגען העכער, עפעס אַזוי ווי אַ מין פֿייער-גייסט, וואָס הויבט זיך אויף צום הימעל צו.

זי האָט געהאַט נאָך אַנדערע מאָדנע פֿרווילעניעס, די דאָזיגע קליינע, אַלטע פֿרוי מיט'ן יאַל איבער'ן קאָפּ. מחמת זי האָט געמענט עסען חויר און אַלע סאַרטען טרפה פֿלויש און פֿיש; זי האָט זאָגאַר געמענט עסען פּוטער תּיכף נאָך פֿלויש, אָנשמאַט צו וואַרטען זעקס שעה — נאָך מעהר, זי האָט געמענט עסען פּוטער און פֿלויש אויף איין בעלער, בעת ווען דעם

פֿערשלאָסענער ברונען איז אויפֿגעפֿענט געוואָרען, ויך צו צוקוקען, ווי די ווייבער שעפען וואַסער, אָדער העלפֿען זאָגאר ציהען די קייט, וואָס האָט געדערהט דעם אַקס! און אויף דער ברויך, וואָס האָט געפֿיהרט פֿון דער אלטער גהעמאָ צו דער נייער, וואו דער קאנאל האָט ויך פֿערצוויגען אָן אַ וייט אין צוויי ווינקלען, — ווי טיעף-אינטערעסאַנט איז דאָס געווען צו שמעהן און אַרויסקוקען, וואָס עס קען פֿאַרמ אַנקומען פֿון יעטוועדען ווינקעל בעווונדער: ווער ווייס, פֿילייכט קומט אָן אַ שיפֿעל, אָנגעטריבען פֿון אַ טאָן, וואָס שמעהט אין הינטער-גרונד מיט זיינע צוויי לאָפעטעס אַרבערגעלייגט איינע איבער די אַנדערע; פֿילייכט אַ שווימענדע פֿליטע מיט באַרוועסע אינגלאַך רייטענדיג דערויף; און אפשר נאָר אַ באַרקע, געפֿיהרט פֿון מענער מיט בלויע בלוזעס, איינער פֿון פֿאַרענט און צוויי פֿון הינטען, מיט אַ פֿאַק גאַלדענע היי, אָדער מיט פֿראַוויאנט פֿאַר דער גהעמאָ—גליהענד-רויטע פֿרוכט און רייצענדע גרינוואַרג, אָדער מעקענדע שאַף און רעווענדע אַקסען, וואָס מען ברוינגט אַהער געקוילעט צו ווערן לויט דעם אידישען דין.

דער קאנאל, וואָס האָט אַרומגענומען די גהעמאָ פֿון הינטען, האָט געהאַט אַסך אַ ברייטערן און ווייטערן אויסקוק, נאָר ס'איז געווען אַ סכנה צו שמעהן דאָרטען, מחמת די אַנדערע וייט איז געווען אַ פֿרעמדע, און די מאָדנע לייט, וועלכע האָבען ויך גערופֿען וועגעציאָנער האָבען דאָרט געוואוינט, און אַ טהייל פֿון די דאָזיגע רשעים האָבען אייך נאָך געקענט פֿערזואַרפֿען מיט שטיינער, ווען זיי דערוועהן אייך. דאָך, ביינאכט האָט מען ויך געקענט פֿער'גנב'ענען אַהין און קוקען און קוקען אין דעם קלאָהרען וואַסער, בעלויכטען פֿון דער לבנה, און אַרויף צו די שמערן.

מכּה דער וועלט, וואָס איז געלעגען אויף דער אַנדער וייט וואַסער, האָט ער בלויז געוואוינט, אַז זי איז גרויס און פֿינדליך און גרוואַס, כאָטש ער האָט ליעב געהאַט אַרויסצוקוקען פֿון זיין הויכען פֿענסטער צו איהרע ווייטע אויבעקאנטע פֿלעצער, וואָס האָבען אויסגעוועהן אזוי געהיימניספֿאַל מיט די דעכער און די שפיצען פֿון די געוואַלדיג גרויסע געביידען; אָדער אַהין צו יענע בערג, וועלכע האָבען ויך אויפֿגעהויבען צום ים צו, ווייס און געבעלדיג אזוי ווי פֿער'חלוס'ט, און וועלכע האָבען אויסגעוועהן ביי איהם אין די אייגען אזוי ווי דער באַרג סיני, וואו גאָט האָט געדערט צו משה'ן. ס'איז איהם קיינמאָל ניט אַרויפֿגעקומען אויף'ן זינען, אַז דאָרט געפֿייען ויך אפשר בשׂף-מאַכערנס, אָדער שדים און רוחות, מחמת ער האָט קיינמאָל ניט געהערט פֿון אַוועלכע ברויאים. ער האָט געוואוינט, אַז עס זיינען פֿאַרהאַן נומע גייסטער און שלעכטע גייסטער אויף דער וועלט;

גרויסען און קליינעם פלאץ און די פאָר קליינטשינקע געסעלאַך, וועלכע האָבען צונויפֿגעשטעלט די נהעמאָ. אזוי ווי אין די איבעריגע סהיילען פֿון ווענעדיג, זיינען אויך אין דער גהעמאָ קיין ברייטע, לאַנגע גאַסען ניט געווען; מעהר ניט ווי טראָמאַרען, וואו ס'האַט זיך כסדר געהערט דער גערויש, וואָס די פֿערביינעהער האָבען געמאַכט מיט זייערע פֿוס-טריט. ביינאַכט פֿלעגען די וועכטער אַרומפֿאהרען אין די קאַנאַלען אַרום און אַרום דער נהעמאָ אויף גרויסע באַרקעס, פֿאַר וועלכע די אידען האָבען געמוזט בעצאָהלען.

נאָר דאָס קינד האָט זיך ניט געפֿיהלט פֿערשפּאַרט, ווי אַן אַרעס-מאַנט. אזוי ווי ער האָט קיין שום לוסט ניט געהאַט אַרויסצוגעהן פֿון די טויערן, האָט ער ניט געפֿיהלט די קייט, וואָס וואָלט איהם אַרײַנגעשלעפּט צוריק, אזוי ווי אַ הונד אין זײַן לאַך אַרײַן; און כאַטש אַלע מענער און פֿרויען, וועלכע ער האָט געקענט, האָבען געטראָגען געלע הימלען און גרויסע O'ען אויף די הערצער, בעת זײ פֿלעגען אַרויסגעהן פֿון דער נהעמאָ, דאָך האָט ער אַ לאַנגע צײַט כמעט ניט געוואוסט, אַז עס זײַנען פֿאַרהאַן מענשען אויף דער וועלט, וואָס זײַנען קיין אידען ניט, און נאָך ווייניגער איז איהם אַרויפֿגעקומען אויף'ן געדאַנק, אַז די דאָזיגע הימלען און די דאָזיגע רעדעלאַך פֿון געלען שמאַף זײַנען סימנים פֿון שאַנדע, צו בעצײכענען די אידען און זײ אָבטהיילען פֿון די אַנדערע מענשען. ער האָט זאָגאַר ניט געוואוסט, אַז ניט אַלע קליינע אינגלאַך טראָגען „אַרבע כּנפות'ן“ אונטער די רעקלאַך זייערע און זאָגען „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד“, ווען זײ קושען די ציצית.

ניין, די נהעמאָ איז געווען די גאַנצע וועלט זײַנע, און אַ גרויסע, מעכטיגע וועלט, פֿול מיט אַלצדינג, וואָס אַ קינדער-האַרץ קען גור בענעהרען.

ווי האָט דאָס אָביסעל גערוישט און געקאַכט אויף דעם גרויסען זויגנען פֿלאַץ, וואו דער ווענעציאַנער זענעל-בוים האָט אַנגעשפּאַרט אַזש אין הימעל, און די טויבען פֿלעגען זיך אָפֿט אויסמישען מיט דעם געדיכטען עולם פֿון שוואַרצ-בערדיגע מענער מיט געלע טורבאַנעס אויף די קעפּ, וועלכע האָבען בעלאַגערט די מאַסע פֿון קראַמען אונטער דעם ראַנד פֿון זיילען! וואָס פֿאַר אַ צויבער איז פֿאַר איהם געלענען אין די הויכע הייזער מיט זייערע צאָהלרייכע פֿענסטער, מיט זייערע געפֿלאַסמערטע, ברעקעלדיגע פֿאַסאַדען, מיט זייערע גרינע און ברוינע לאַדענס, מיט זייערע אויסגע-שמירטע באַלקאָנען, מיט די פֿיעל-פֿאַרביגע גרעט! וואָס פֿאַר אַ פֿרייד איז דאָס אָביסעל געווען אין דער פֿריה און פֿאַר-נאַכט, ווען דער

א קינד פון דער גהעמא.

1

ערשטע וואך, וואס דאס קינד האט זיך נעקענט דערמאנען, איז געווען, אז ער האט איינמאל ארונטערגעקוקט פון א פענסטער און דערזעהן גאנץ טיעף אונטען א פליסענדען גרינעם וואסער, מיט ווענעצור-אנער לוסט-שיפלאך און פישער-בארקעס מיט קוליערטע זעגלען, וואס די מענשען אין זיי האבען אויסגעזעהן אזוי קליין ווי קינדער. סחסת ער איז געבוירען געווארען אין דער גהעמא פון ווענעדיג, אויף א זיבעטען שמאק פון אן אלט הויז. עס זיינען געווען נאך צוויי עטאזשען, וואוהין ער איז קיינמאל נישט ארויפגעגאנגען און וועלכע זיינען פאר איהם געבליבען בער-האלטענע, פערעדע געגענדען, וואס האבען געפיהרט ארויף גלייך אין בליען הימעל אריין. א דונקעלע שטיעג, מיט דינע אָבגעקאלכטע ווענד, — פֿערביי טהירען, בעשלאָגען מיט מוזות — האָט אַרונטערגעפֿיהרט אין דעם שמאָלען הויף פֿון דער עלטסטער גהעמא אין דער וועלט. עמליכע איילען רעכטס איז געווען אַ ווילען-גאַנג, וואָס האָט געפֿיהרט צום ברעג פֿון אַ קאַנאַל, נאָר אַ מיאָס'ער אייווערנער טויער האָט פֿערשפּאַרט דעם וועג. דאָס וואַסער פֿון אַן אַנדער קאַנאַל איז צוגעקומען גאַנץ נאָהענט צום הינטערשטען טהייל פֿון דער גהעמא און האָט אָבגעשניטען יעטוועדען אויסגאַנג פֿון דער ווייס; און די אַנדערע ווילען-גענג, וואָס האָבען געפֿיהרט צו דער דרויסענדיגער וועלט, זיינען אויך געווען פֿערזאָרגט מיט טויערן, וועלכע זיינען בעוואַכט געוואָרען פֿון ווענעציאַנער שוּמרים. אָט די טויערן פֿלעגט מען פֿע-שליסען פּונקט האַלבע נאַכט און אויף מאַרגען אין דער פֿריה זיי אויפֿעפֿענען צוריק, נאָר שבת אָדער אין אַ קריסטליכען יום טוב פֿלעגען זיי בלייבען פֿערשלאָסען דעם גאַנצען מאָג, כדי קיין שום איד זאָל נישט קענען אריין אָדער אַרויסגעהן פֿון דעם הויף, דער גאַס, דעם

I.

א סינר פון דער נהעטא.

קאָמפּאָזיציע בערג, פֿעריכיי לאַנדאָן אָדער בערלין אָדער ניו־יאָרק, — במעט
 אדע שריומער האָבען געהאט אזא מין קינדהייט, אין ס'קען דיענען
 זיי צו ערקלעהרען. עס איז דער סאָמע ערשטער קרייז, פֿון וואַנען זיי
 זיינען אלע מעהר אָדער ווייניגער אַרויסגעקומען.

אין ס'איז אייך פֿאַהאָן אַ געוויסער זינג, אין וועלכען די ערזעהר
 לונגען לויפֿען מיט אַ סדר איינע נאָך די אנדערע בוי דער, וועלכע איך
 האָב געשמעלט צום סוף. דאָס „קינד פֿון דער גהעמאָ" קען בעטראַכט
 ווערן אלס „פֿאַמער פֿון דעם מאָן" אין „חד גדיא", וואָס קומט פֿאַר טאַקי
 אין דערזעלביגער ים-שטאָדט.

וואָרים דאָס דאָזיגע בוך איז די געשיכטע פֿון אַ חלום, וואָס איז נישט
 מקוים געוואָרען.

מאכען קליינע ענדערונגען אין דער באראקטעריסטיק פֿון מיינע פֿערזאָגען האָב איך, למשל, געשטעלט דעם מאָמענט פֿון שפּינאַזא'ס דונקעלער-ליעכעס-געשיכטע נים אויפֿן ריכטיגען פּלאַץ? — איך האָב דאָך בלויז זיך געהאַלטען ביי זיין אייגענעם פּרינציפּ, צו בעמראַכטען די וועלט פֿון דעם אייביגקייטס-שטאַנדפּונקט; און ווען עס זאָל אפילו אמת זיין, אז די גאַנצע געשיכטע איז נים ריכטיג, ווי דער לעצטער אַרויסגעבער פֿון זיינע ווערק אין האַלענדיש וויל האָבען, — וואָלט איך עס דאָך געהאַלטען פֿאַר וואַהר, מחמת עס ענטהאַלט אין זיך די געפֿיהלען, מיט וועלכע דער פֿילאָזאָף זאָגאַר סוז זיך רעכענען. וועגען היינע'ן האָב איך זיך געסטאַרעט איבערצוגעבען אַ מין צוזאַמענגעזעצטע פֿאַמאָגראַפֿיע אין ווערטער, פֿער-מישענדיג, דאָ אויך, די אמת'ע העלדין פֿון דער עפּיוזאָדע מיט "La Mouché" (די פֿליעג). די, וואָס האָבען איהם גוט דורכגעשטודירט, וועלען דערקענען זיינע אייגענע ווערטער — לאַמֿיך האַפֿען, אז די ערטער, וואו זיי גיסען זיך צונויף אינאיינעם מיט מיינע, זיינען נים צו קענטיג. מיינע אַנדערע קוועלען לייגען אויך צייטגענווייז גאַנץ פֿון אויבען אויף, נאָר אַפֿטמאַל האָב איך זיך געמוזט אַרונטערלאָזען אין נים זעהר צוגענגליכע שטיין-גריבער. אזוי, למשל, האָב איך צו פֿערדאַנקען פֿאַר דער הימלישער פֿאַנטאַזיע פֿון דעם „בעל שם" א העברעאישען אַריגינאַל, וואָס סײַן פֿרײַנד דר. ס. שעכטער, פּראָפֿעסאָר פֿון תּלמוד אין דער קיימברידזשער אוניווערויטעט און אַ קענער פֿון די חסידים, איז געווען אזוי פֿרײַנדליך מיר צו וויווען. מיין בעשריי-בונג פֿון „מיימון דער נאָר" (מענדעלסאָן) איז בעגרינדעט אויף זיין אייגענער לעכענס-בעשרייבונג, פֿון וואַנען איך האָב אַרויסגענומען דעם דראַמאַטישען עסענץ, כאָטש אין דעם צווייטען טהייל פֿון דער ערצעלהונג איז מיר אויס-געקומען אַביסעל צו פֿערכאַפֿען אַפֿריהער די צייט, ווען מענדעלסאָן'ס „ירושלים" איז ערשיענען און ווען קאַנאַט איז געוואָרען בעריהמט. הקיצור, איך בין זיך מודה, אז איך בין נים געווען קיין מקפּיד אין די זאַכען: אז ס'איז מיר אויסגעקומען האָב איך גענומען די פֿאַקטען אזוי ווי אַ היסטאָריקער, און אז איך האָב געפֿונען פֿאַר נייטיג, האָב איך פֿער-מיישט אזוי ווי אַן ערפֿינדערישער קינסטלער.

איך האָב אַוועקגעשטעלט „אַ קינד פֿון דער גהעמאָ" צוערשט, נים נור מחמת דעם וואָס די ווענעציאַנער אידישע קהילה האָט די ערשמע געטראָגען אויף זיך דעם נאָמען גהעמאָ, נאָר דערפֿאַר וואָס דאָס דאָזיגע קאַפיטעל קען בעמראַכט ווערן אַלס פֿאַרשפּיעל, אַלס הקדמה צו די אַלע אַנדערע, אַלצאיינס צו דער חלום פֿליהט דורך פֿערביי סמירנא אָדער אַמסטערדאַם, פֿערביי רוים אָדער קאַיראָ, פֿערביי ירושלים אָדער די

פֿאַרוואַרט.

צו דער ענגלישער אויסגאבע.

דאָס דאָזיגע בוך איז אַ געשיכטע פֿון טרויסער, וועלכע זיינען ערשינען אין דער גהעמאָ פֿון איהר ענטשטעהונג אָן אין דעם זעכצעהנטען יאָרהונדערט ביו אונזער צייט, ווען זי שמאַרבט ביסלאַכווייז אָב. אַ מהייל פֿון זיי זיינען געוואָרען היסטאָריש אין יודענמהום; אנדערע האָבען זיך דורכגעשלאָגען אַ וועג אין דער גרעסערער וועלט אין האָבען געדיענט אלס מאָדעלען פֿאַר בעריהמטע קינסטלער, און ווען ניט דאָס וואָס זיי זיינען מיר נייטיג געווען פֿאַר מיין טהעמאַ, און ווען ניט די האָפֿנונג, וואָס איך האָב געהאַט, מחדש צו זיין וואָס עס איז אין זיי, וואָלט איך זיך ניט דערוועגט זיי צו בעהאַנדלען פֿון דאָס ניי. די איבעריגע זיינען מיר פֿערזענליך בעקאַנט, אָדער זיינען דער אַרטיסטישער טיפען-אויסדרוק פֿון אַסך זעעלען, וועלכע האָבען איבערגעלעבט אין זיך דעם גרויסען חלום פֿון דער גהעמאָ. די אַרטיסטישע וואָהרהייט איז פֿאַר מיר, דעם אמת זאָגענדיג, די העכסטע וואָהרהייט. די קונסט קען אַפֿטמאַל אַרומנעהמען דעם עצם, די נשמה פֿון פֿערזאָגען און בעוועגונגען אזוי וואָהר און בלי ספק אַסך לעבעדיגער זיי אַ וויסענשאַפֿטליכע גענעראַליזאַציע פֿערבינדט און פֿער- אייניגט אַ מיט-מאַש פֿון נאַטור-ערשיינונגען. צייט און אָרם זיינען בריוו די בעדינגונגען, דורך וועלכע די גייסטיגע פֿאַקטען ברעכען זיך דורך זייער וועג. מחמת דעם האָב איך זיך אפשר דאָ און דאָרט ערלויבט צו

שטיממעס. לאסאל האָט, אמת, גענרינדעט אַ פֿאַרטיי, נאָר אָט די פֿאַרטיי איז ווייט דערפֿון אַריינצופֿיהרען איהרע אידעען אין דער פֿראַקטיקע, און לאַ-אַל'ס ערפֿאָלג אפילו וואָלט ניט געלייזט די אירישע פֿראַגע. וואָרים עס איז איינע פֿון די טראַגעדיעס פֿון דעם גלות, אַז ווען עס קומט שוין אַמאָל אַרויס פֿון איהם אַ הערקולעס, ווערט געוועהנליך די אַרבייט און די ענערגיע פֿון דעם דאָזיגען הערקולעס אָבגעגעבען אויף אלצדינג אַחוץ די יודענפֿראַגע. אָט מחמת דעם טאַקי איז דר. הערצל דער ערשטער אייגענער שטאַטס-מאַן, וואָס דער גלות האָט אַרויס-געגעבען.

נאָר זיין מרויס וועט ניט מקוים ווערן, כל זמן דאָס אירישע פֿאָלק העט זיך צופֿריעדענשמעלען דערמיט, וואָס עס זיצט אין קוויקט זיך דאָס האַרץ מיט'ן הלום, (אזוי ווי אַפּיוס-רויכערער מיט זייערע הערליכע פֿאַנטאַזיעס), ניט אַרבייטענדיג איהם צו פֿערווירקליכען. און אָט די אַרבייט פֿאָדערט ניט קיין מוטאַנע רעדעס, נאָר רעאַל-פֿאַליטיק. דער איד מוז אָהן מורא אויפֿנעהמען די פֿאַקטען פֿון דעם לעבען און פֿון דער נעשיכטע. ער מוז פֿערשמעהן, ווי ווייט ער איז פֿערהאַסט און אַז זיין רעסונג ליגט אין גאַנצען אין זיינע אייגענע הענד. ער מוז קוקען די שוועריגקייטען גלייך אין פנים אַרײַן, אָנשטאָט צו פֿערדאַמען די, וועלכע זאָגען דעם אמת וועגען זיי. דאן, כאָטש ער וועט ניט קענען אין איין טאַג פֿונאַנדערנעהמען דעם פֿלאַנטער פֿון ניינצעהן יאָהרהונדערטע, וואָלט זיך איהם דאָך איינגעגעבען אַוועקצושמעלען די צוקונפֿט אויף אַ געזינדערן באַזיס. ער וואָלט אים שטאַנד געווען ביסלאַכווייז צו שאַפען אַ פֿעסטען באַדען אונטער זיינע פֿיס. און דאן, אין דער צוקונפֿט, ווען ישראל וועט צוריק זיין אַ גאַנצן, וועלען די מרוימער, וואָס ער וועט אַרויסגעבען, ווערן זיין שטאַלץ און זיין קראַפֿט, ניט זיינע שונאים אָדער זיינע פֿערשטויסענע, אזוי ווי דאָס רוב מרויטער פֿון דער גהעמא.

Israel Zangwill

פארווארט

ספעציעל צו דער אידישער אויסגאבע.

דאָס דאָזיגע בוך איז אַ געשיכטע פֿון טרוימער, וועלכע האָבען זיך בעוווּען אין דער געהעם אָ פֿון איהר ענטשטעהונג אָן אין דעם ועכצעהנטען יאָרהונדערט ביו אונזער צייט, ווען זי שטאַרבט ביסלאַכוויי אָב. דאָס רוב פֿון זיי זיינען היסטאָרישע פּערזאָנען, נאָר עטליכע זיינען מיפען פֿון דעם סאָרט טרוימער, וואָס האָט קיינמאָל ניט געפֿעהלט אין יודענטהום, און וועלכער איז נאָך איצט צווישען אונז.

דאָס קאָפיטעל „אַ קאָנגרעס פֿון טרוימער“ איז אַ גענויע בעשרייבונג פֿון דעם ערשטען ציוניסטישען קאָנגרעס אין באָל, און אזוי ווי דאָס דאָ-ייגע בילד איז געצייכענט געוואָרען עטליכע טעג נאָך יענער עפֿאָכע-מאָכענדער ערשיינונג, האָט עס אפּשר אַצונד אַ געוויסען היסטאָרישען ווערט. זיי מען וועט זעהן, ווערט הער צל דאָ אייגענטליך פֿאַרגעשטעלט אלס טעריטאָריאָליסט, בעת ווען איך אליין בין דאָן געווען אין דער פֿאָזיציע פֿון אַ קריטיקער, אַ פֿאָזיציע, וועלכע איך האָב קיינמאָל ניט אין גאַנצען אויפֿגעגעבען, כאָטש איך האָב זיך ענדליך מיט'ן גאַנצען האַרצען אַנגעשלאָסען אָן דר. הערצל מיט דער האַפֿנונג, אַז ער וועט זיין בכיה דורכצופֿיהרען זיין טרוים.

נאָר עס מוז בעמערקט ווערן, אַז ניט איינער פֿון די טרוימער, וואָס קומען פֿאַר אין דעם דאָזיגען בוך, האָט דערגרייכט וואָס עס איז בער-

סרוימער פון דער גהעטא

פֿון

ישראל זאנגוויל.

פערפאסער פֿון

„קינדער פֿון דער גהעטא“,

„דער קעניג פֿון די שנאָרער“, א. ו. וו.

איבערזעצט פֿון א. פרומקין.

לאַנדאָן,

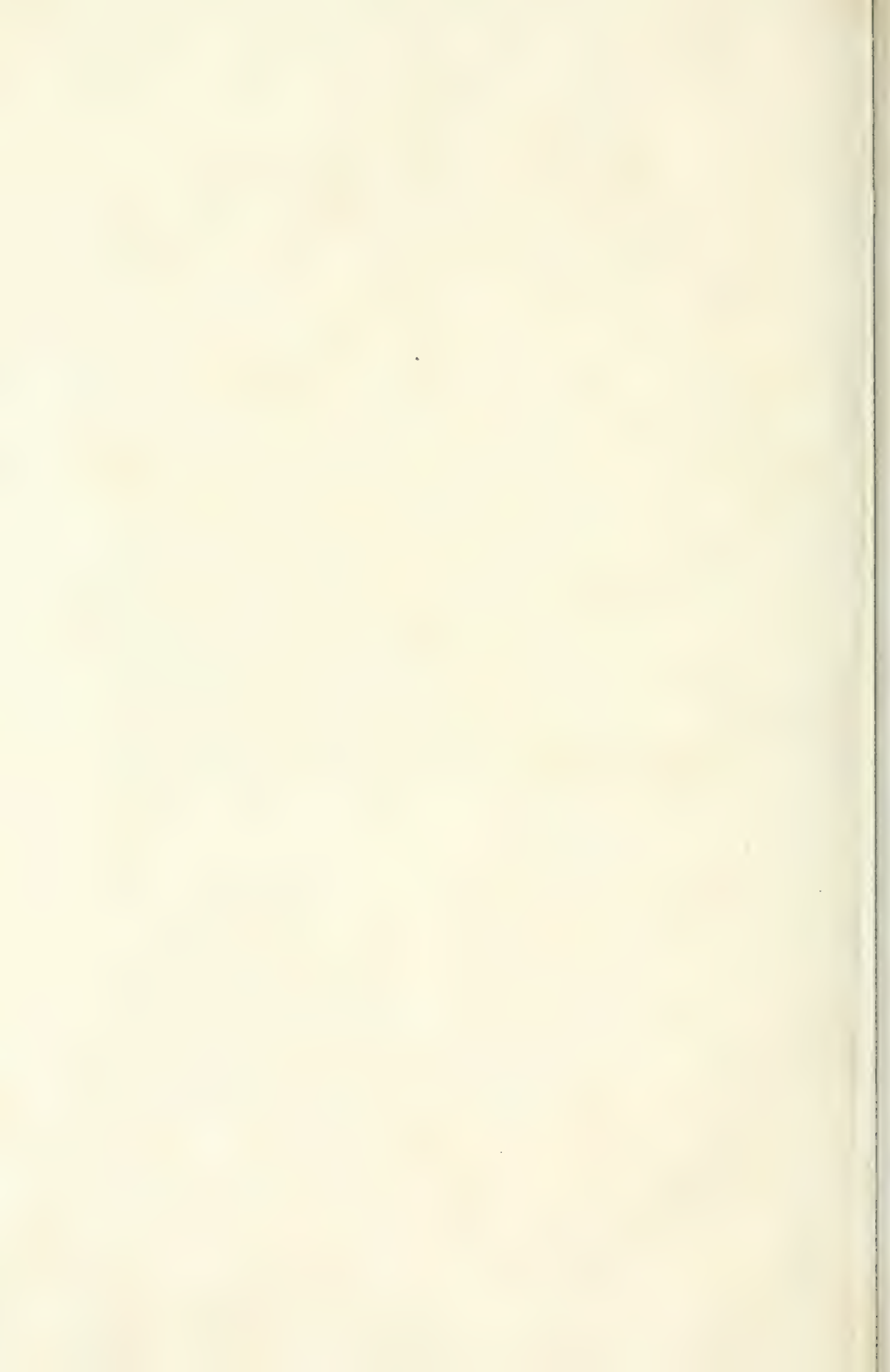
ב. הודערמאן,

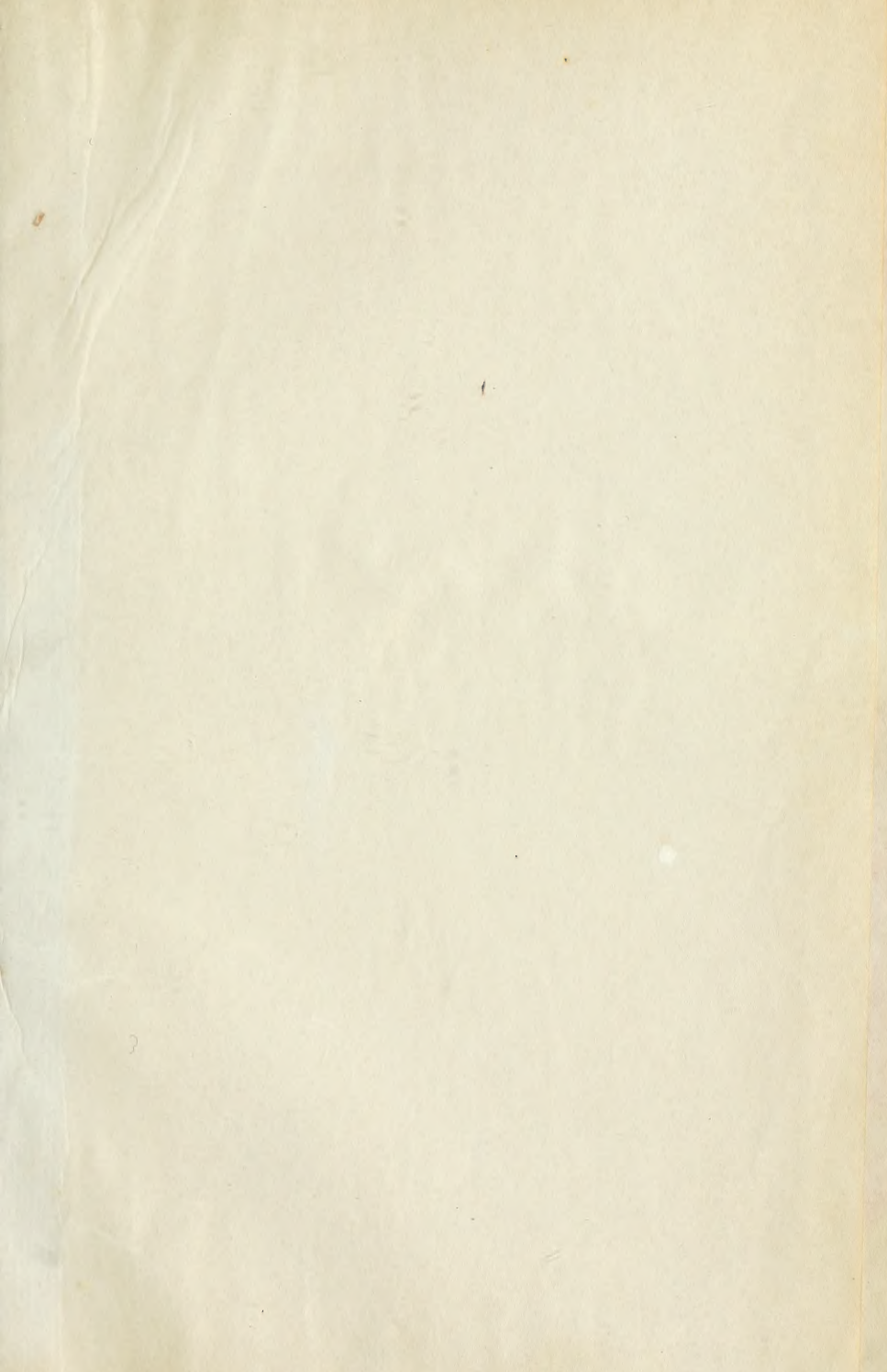
71 הענכורי סטריט, איסט.

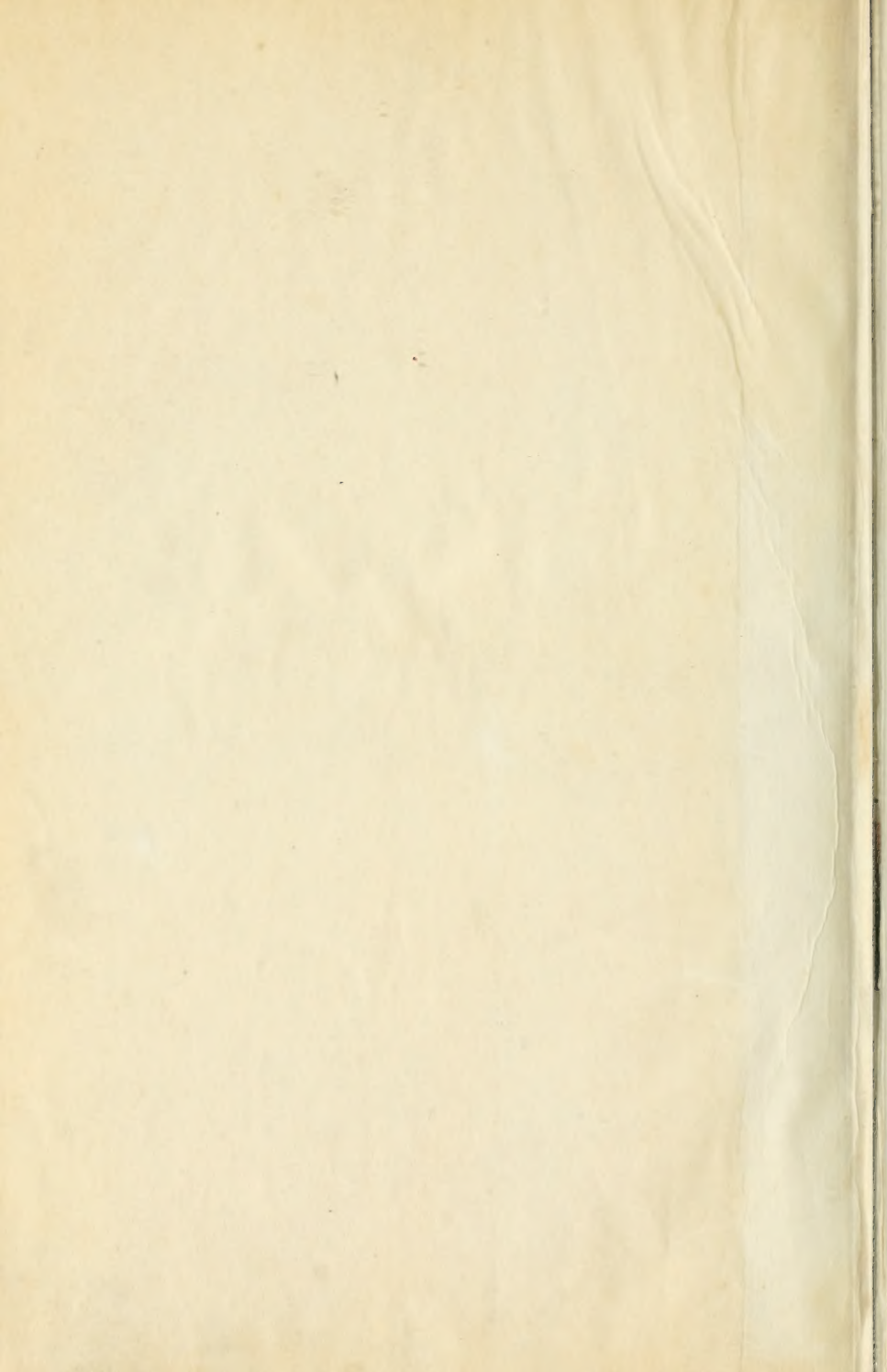
1909.

ישראל זאנגוויל.

AGATLE BON

BRIDGE

